

niin & näin

FILOSOFINEN AIKAKAUSLEHTI

Numero 41 | kesä 2/2004

Hinta 10 euroa

- Eurooppalaisia identiteettejä
- Urheilu ja Olympia

Pääkirjoitus 2/2004

- 3 Mikko Lahtinen, *Filosofia ja urheilu*

Niin vai näin

- 5 Arto Tukiainen, *Suomalaisen filosofian ehdoista*
7 Toivo J. Holopainen, *Ennaltatietäminen ja tahdon vapaus*

Rahat ja henki

- 10 Pertti Haaparanta, *Hengetön raha ja rahaton henki?*

Eurooppalaisia identiteettejä

- 16 Mika Hannula & Tere Vadén, *Eurooppa*
18 Jürgen Habermas & Jacques Derrida, *Sodan jälkeen: Euroopan uudelleensyntyminen*
22 Teija Tiilikainen, *Eurooppalaisen identiteetin mahdollisuus*
26 Slavoj Žižek, *Vasemmistolainen vetoamus Eurooppa-keskeisyyden puolesta*
33 Kristi Raik, *Itäeurooppalaiset integraation puristuksessa*
35 Juha Himanka, *Eurooppa ajattelun asiana*
40 Timothy Garton Ash, Charles Moore & John Humphrys, *Millaisen Euroopan haluamme – intoilija ja epäilijä kiistasilla*
53 Petri Koikkalainen, *Perustuslaillinen ajattelu, Suomi ja Giscard*
62 Petri Koikkalainen, *Monien hyväksi vai kaikkien käsissä?*
66 Mika Hannula, *Heinz Buden haastattelu: Usko, toivo, rakkaus*
73 Serkan Ozkaya, *Meidän täytyy ajatella oikeassa paikassa...: Serkan Ozkaya haastattelee Orhan Pamukia*
80 Jukka Kemppinen, *Puhun omaan pussiini*

Hegel

- 84 Markku Mäki, *Oikeusfilosofian haasteita*
88 Markku Mäki, *Suomalainen väitöskirja Hegelistä*

Kolumni

- 92 Olli Tammilehto, *Ei sananvapautta*

Urheilu ja Olympia

- 94 Marke Ahonen, *Urheiluaatteen juurilla*
99 Sami Syrjämäki, *Mens sana in corpore sano*
100 Tuukka Perhoniemi, *Kehollisesta sivistyksestä ja hyvästä elämästä – keskustelu Tapio Korjuksen kanssa liikunnan asemasta*
104 Sami Kolamo, *Kehona katsomossa*
112 Jussi Hanén & Tapani Kilpeläinen, *Soihdut sammuu, kaikki väki nukkuu*
116 Jaana Parviainen, *Ervi Sirénin matkassa Kinesteettisen logoksen äärelle*

Kolumni

- 124 Arne Nevanlinna, *Suuret suomalaiset*

Wittgensteinin jäämistö

- 126 Oskari Kuusela, *Wittgensteinin Nachlass ja siitä toimitetut teokset*
134 Juha Manninen, *Wittgenstein ja Wienin piiri*

Kirjat

- 154 Alain de Botton, *Filosofian lohdutukset* (Sami Syrjämäki)
154 Gareth B. Matthews, *Filosofisia keskusteluja lasten kanssa* (Jukka Mikkonen)
155 Leena Kakkori (toim.), *Katseen tarkentaminen – kirjoituksia Martin Heideggerin Olemisesta ja ajasta* (Leif Sundström)
156 Pertti 'Landé' Lindfors, *Seikkailuni tieteen, viinan, naisten ja politiikan parissa* (Jarkko Tontti)
158 G. H. von Wright, *Elämäni niin kuin sen muistan* (Jarkko Tontti)
159 Harri Laakso, *Valokuvan tapahtuma* (Saara Hacklin)

niin & näin

FILOSOFINEN AIKAKAUSLEHTI

Osoite PL 730, 33101 Tampere

Toimituskunta

Mikko Lahtinen, päätoimittaja,
puh. 040-843 4998,
sähköposti paatoimittaja@netn.fi
Tuukka Tomperi, toimitussihteeri,
toimitus@netn.fi
Kimmo Jylhä, kimmo.jylhamo@voima.fi
Petri Koikkalainen, petri.koikkalainen@ulapland.fi
Reijo Kupiainen, reijo.kupiainen@ulapland.fi
Ville Lähde, ville.v.lahde@uta.fi
Heikki Suominen, heikki.suominen@uta.fi
Sami Syrjämäki, sami.syrjamaki@uta.fi
Jarkko Tontti, jarkko.tontti@helsinki.fi
Tere Vadén, tere.vaden@uta.fi
Tommi Wallenius, tommi.wallenius@uta.fi

Toimitusneuvosto

Elisa Aaltola, Kai Alhanen, Antti Arnkil,
Jouni Avelin, Heini Hakosalo, Juha Himanka,
Hanna Hyvönen, Heikki Ikäheimo, Antti
Immonen, Riitta Koikkalainen, Jussi Kotkavirta,
Taneli Kukkonen, Marjo Kylmänen, Kaisa
Luoma, Olli-Pekka Moisio, Johanna Oksala,
Pekka Passinmäki, Tuukka Perhoniemi, Sami
Pihlström, Mika Saranpää, Jarkko S. Tuusvuori,
Milla Törmä, Tommi Uschanov

Tilaukset

Kestotilaus 12 kk 26 euroa, ulkomaille 34
euroa. Kestotilaus jatkuu uudistamatta,
kunnes tilaaja sanoo irti tilauksensa tai
muuttaa sen määräaikaiseksi.

niin & näin ilmestyy neljä kertaa
vuodessa.

Tilaus- ja osoiteasiat Heikki Suominen
040-721 4891, tilaukset@netn.fi

Ilmoitukset

Sami Syrjämäki, p. 044-540 0268,
sami.syrjamaki@uta.fi

Ilmoitushinnat 1/1 sivu 340 euroa,
puoli sivua 200 euroa, 1/4 sivua 130
euroa, takasisäkansi 400 euroa, takakansi/
etusisäkansi 500 euroa

Maksut ps-tili 800011-1010727

Julkaisija & kustantaja

Eurooppalaisen filosofian seura ry

Ulkoasu ja www-sivut

Ulkoasu ja taitto Kimmo Jylhä
www-sivut Reijo Kupiainen,
reijo.kupiainen@uia.fi

ISSN 1237-1645

11. vuosikerta

Painopaikka Vammalan Kirjapaino Oy
**Kulttuuri-, mielipide- ja tiedelehtien
liitto Kultti ry:n jäsen**

Tämän numeron kirjoittajat

Marke Ahonen, FM, Kirkkonummi
Heinz Bude, ks. s. 66
Timothy Garton Ash, ks. s. 40
Jacques Derrida, ks. s. 18
Pertti Haaparanta, kansainvälisen talou-
den professori, Helsingin kauppa-
korkeakoulu
Jürgen Habermas, ks. s. 18
Saara Hacklin, FM, Helsinki
Jussi Hanén, Newcastle United
Mika Hannula, rehtori, Kuvataideakate-
mia, Helsinki
Juha Himanka, ks. s. 35
Toivo Holopainen, tutkija, dosentti,
Systemaattisen teologian laitos,
Helsingin yliopisto
John Humphrys, ks. s. 40
Jukka Kemppinen, ks. s. 80
Tapani Kilpeläinen, Paris Saint-Germain
Petri Koikkalainen, ks. s. 53
Sami Kolamo, FM, maantieteilijä
Tapio Korjus, ks. s. 100
Oskari Kuusela, FT, tutkija, Filosofian
laitos, Helsingin yliopisto
Mikko Lahtinen, YTT, FL, valtio-opin
dosentti, ma. yliassistentti, Politiikan
tutkimuksen laitos, Tampereen
yliopisto
Juha Manninen, aate- ja oppihistorian
professori, Historian laitos, Oulun
yliopisto

Jukka Mikkonen, yht. yo., Oikeustietei-
den laitos, Joensuun yliopisto
Charles Moore, ks. s. 40
Markku Mäki, filosofian lehtori, Histo-
rian laitos, Oulun yliopisto
Arne Nevanlinna, kirjailija, arkkitehti,
Helsinki
Orhan Pamuk, ks. s. 73
Serkan Ozkaya, ks. s. 73
Jaana Parviainen, dosentti, Tampereen
yliopisto
Tuukka Perhoniemi, FM, Helsinki
Kristi Raik, ks. s. 33
Leif Sundström, FM, Helsinki
Antti Syrjälä, yht. yo, Jyväskylän
yliopisto
Sami Syrjämäki, FM, Tampere
Olli Tammilehto, tutkija ja vapaa
kirjoittaja
Teija Tiilikainen, ks. s. 22
Jarkko Tontti, OTT, VTM, D.E.A.,
Helsinki
Arto Tukiaisen, VT, tietokoneohjel-
moija, Helsinki
Tommi Uschanov, tutkimusavustaja,
filosofian laitos, Helsingin yliopisto
Tere Vadén, yliassistentti, Hypermedia-
laboratorio, Tampereen yliopisto
Juha Varto, kuvataiteiden tutkimuksen
ja opetuksen professori, Taideteolli-
nen korkeakoulu
Slavoj Žižek, ks. s. 26

Ohjeita kirjoittajille

Toimitukselle voi lähettää artikkeleiden,
esseiden, puheenvuorojen, suomennosten
tai muun materiaalin käsikirjoituksia
ehdolle lehdessä julkaistavaksi. Tieteellisiä
artikkeleita käsitellessään lehti noudattaa
refere-menettelyä, jolloin ainakin yksi
toimituksen ulkopuolinen asiantuntija arvioi
käsikirjoituksen.

Käsikirjoitus lähetetään toimitukselle sähkö-
postin rtf-liitetiedostona tai levykkeellä ja
kahtena paperiversiona lehden osoitteeseen.
Saateeseen pitää liittää kirjoittajan nimi,
osoite, sähköpostiosoite ja puhelinnumero
sekä kirjoittajatiedot, joita voidaan käyttää
kirjoittajaluettelossa.

Tekstissä ei pidä olla muotoiluja (tyyli-
määrittelyt, sarkaimet, rivien keskittäminen
tai tasaus, tavutukset, lihavoinnit). Vain otsi-
kot, kappaleajat, kursivoinnit ja viitteet ovat
mahdollisia muotoiluja. Jos artikkelissa on
ingressi, se kirjoitetaan ja merkitään selvästi
tekstin alkuun. Jos halutaan esittää pitkä
lainaus erillisenä sisennettynä kappaleena, se
kirjoitetaan omaksi kappaleekseen lainaus-
merkkien sisään, mutta ilman sisennystä tai
sarkainta.

Käytä vain viitenumeroituja loppuviite-
teitä, ei alaviitteitä eikä tekstiin sulkuhiin
kirjoitettavia sisäviitteitä. Ilmoita viitteessä
kirjoittajan nimi, vuosiluku ja sivunumerot.
Kirjallisuusluettelossa ilmoitetaan
kirjoittajan suku- ja etunimi, teoksen nimi,
kustantaja, kustantajan kotipaikka ja ilmesty-
misvuosi. Teos kursivoitu, artikkelin nimi
ilman kursivoita. Aikakauslehtiartikkelista
ilmoitetaan julkaisun nimi, lehden numero
ja sivunumerot. Käännösteoksissa mainitaan
myös alkuteoksen nimi ja ilmestymisvuosi
sekä kääntäjä. Esimerkkejä:

Céline, Louis-Ferdinand, Nupistaan
hervahtaneelle (À l'agité du bocal, 1948).
Suomentanut Tapani Kilpeläinen. *niin &
näin* no. 39, 4/2003, s. 89–90.

Koivisto, Juha, Markku Mäki & Timo
Uusitupa (toim.), *Mitä on valistus?* Vasta-
paine, Tampere 1995.

Laita kaikki kysymykset tai huomau-
tukset saateviestiin, jonka lähetät tiedoston
mukana sekä tarvittaessa paperiversion.
Lähetä kaaviot tai taulukot erillisinä tiedos-
toina. Tarkemmat muotoiluohjeet lähetetään
pyydettyä.

Mikko Lahtinen **Filosofia ja urheilu**

Tampere-talon Suuri filosofiatapahtuma on tullut erään vaiheensa päätökseen kun Kaarina Suonio emeritoiduu ja siirtyy katsomon puolelle tarkkoja kysymyksiään laukomaan. Talon uudeksi toimitusjohtajaksi nousee suomalaisen jääkiekkokulttuurin suuri mies, Kalervo ”Kale” Kummola. Kiekkomiehellä on nyt oiva tilaisuus osoittautua myös kulttuurimieheksi. Parhaassa tapauksessa tulevat filosofiatapahtumat – ne jatkuvat! – saavat verestä voimaa myös Hakametsän lehtereiltä ja jäänhyiseltä areenalta. Kyllä kiekko ja filosofia yhteen sopivat! Antiikin filosofit ymmärsivätkin ruumiin ja hengen kulttuurin olennaiset yhteydet, diskuksen ja diskurssin heiton yhteneväiset inhimilliset päämäärät. Jos kerran muinaisessa Kreikassa kiekkonheittäjä symbolisoi hengen ja ruumiin sopusuhtaa, miksei Euroopan toisella reunalla samaan pystyisi länkisääri jääkiekkoilija! Kiekko se on jääkiekkokin.

Sitä paitsi, eivät filosofit kiekkomiehelle mitään tuntemattomia suuruuksia ole tähänkään saakka olleet. Aina-kin tamperelaiset muistavat Tapparman mies Rauno ”Rane” Korven vereslihaiset filosofeeraukset kesähelteillä Pispalan portaiden yläpäässä ja talvikylmillä Hakametsän hallin hikisillä käytävillä. Korvelta on oppinsa ammentanut myös suomalaisen kiekkoretoriikan manselainen ykkösmies Timo ”Juti” Jutila. Ilveksen liigajoukkue ja sen syvämietteinen kapteeni Raimo ”Raipe” Helminen saivat puolestaan kuulla sen minkä korvat kestivät manserockin pioneerin, Pertti ”Velto” Virtasen fallettiin kohoavia psykofilosofisia tajunnanvirtaviisauksia. Hänkin tuttu mies tamperelaisille filosofian ystäville, kuten myös tiedotusoppineena aloittanut lisensiaatti Harri Rinne, tuo Juhani ”Juice” Leskisen ja Mikko ”maalaispoika” Alatalon toveri jo Coitus intin ajoilta. Leskisen antisosiaalidemokraattinen indiidifilosofiahan on maankuulua, ja nykyään alkiolaisen eksosialisti Alatalon viisauksia voi käydä kuuntelemassa eduskunnan yleisölehtereiltä. Kommunisti Kari Peitsamoa

on sen sijaan etsittävä Kalevankankaan hautausmaan suunnalta, kuten myös tamperelaisen filosofian suurmestari Väinö Linnaa. Suvun filosofisia perinteitä on jatkanut Väinön poika Petteri, 1980- ja 90-lukujen KooVeen vetreä veräjänvartija. Tampereella filosofi-kirjailijoidenkin pojista tulee jääkiekkoilijoita – tai rockmuusikoita (Syrjän veljekset!) – ja tätäkin kautta yhteys hengen ja ruumiin kulttuurin maailmojen pysyy elävänä. (Olen muuten

»Kyllä kiekko ja filosofia yhteen sopivat! Antiikin filosofit ymmärsivätkin ruumiin ja hengen kulttuurin olennaiset yhteydet, diskuksen ja diskurssin heiton yhteneväiset inhimilliset päämäärät. Jos kerran muinaisessa Kreikassa kiekkonheittäjä symbolisoi hengen ja ruumiin sopusuhtaa, miksei Euroopan toisella reunalla samaan pystyisi länkisääri jääkiekkoilija! Kiekko se on jääkiekkokin.»

aina salassa toivonut, että kolmiolikkaaja Johan ”Akhilleus” Meriluodon isoäiti olisi runoilija Aila Meriluoto, legendaarisen Pispalan poetan Lauri Viidan puoliso.)

Ei Korven Ranekaan voi mitään Turun kiekkoromantiikan itsevaltiaalle, suomalaisen jääkiekon A. I. Arwidssonille, Juhani ”aurinkokuningas” Tammiselle. Hänen suverenissa argumentaatiossaan abstraktin ja konkreettisen, ideaalisen ja reaalisen dialektiikka tuottaa suorastaan hegeliaanisiin mittoihin yltäviä synteesejä. Kyllä olivat ranskalaiset ihmeissään moisen fenno-germaanin edessä – mutta menestystä satoi kuin Kokudo Keikakulle Tamminen toimiessa tämän tokiolaisseuran

pelaajavalmentajana. Viemisinään hän opetti, miten kiekko ammutaan maalin perukoille saakka: Pelkkä zen-jousen jännittely ei olisi nostanut Japania A-sarjan koitoksiin. Mutta ei absoluuttisen monarkian kannattaja Tamminen mikään suomalaisen kiekkofilosofian yksinvaltiaksi ole. Myös tasavaltalaisten vasemmistojakobiinien piiristä löytyy todellisia filosofeja: Alpo ”Ape” Suhonen! Tämä suomalaisen kiekkokulttuurin Leif Salménhan on ollut tehokas myös kynänvarressa, omin päin ja yhdessä jalkapalloilija-filosofi Jyri Puhakaisen kanssa. Samaan ketjuun, oikealle laidalle, voidaan heittää Saksan koripallomaajoukkuetta heideggeriläisin periaattein menestykseen luotsannut Henrik Dettman. Millaiseen iskuun Möttölä ja kumppanit HD:n opein vielä yltävätkään!

Pelkästään jääkiekko riittäisi osoittamaan, ettei Suomessa vallitse urheiluhulluus, vaan urheiluväsymys. Varmuuden varaksi otettakoon kuitenkin esille jokunen filosofinen sielu muiden lajien puolelta. Sieltä löytyy naisiakkin, kuten kaikkein aleatorisimman ja siksi älyllisesti vaatvimman lajin, purjehduksen tuleva olympiavoittaja Sari Multala, metsäkantilaisen orientaation mestari Liisa ”velho” Veijalainen ja selittelyn taidon kruunaamaton prinsessa Johanna ”hirmu nopea” Manninen. Uskonnonfilosofista flyygelä edustaa puolestaan vahvalla jumal-konseptiolla kansaa kaatava Sari Essayah. Mieskävelyistä emme tietenkään voi unohtaa urheilijoiden keskuudessa tuiki harvinaista vasemmistolaista yhteiskuntafilosofia Valentin ”Vallu” Konosta. Mielenkiintoista kyllä myös Konosen edeltäjä, Reima ”kalastaja” Salonen tunnettiin työväenlaulun miehenä. Kävelyssä lienee jotakin proletariaattia. Samansuuntaista yhteiskunnallista valppautta on osoittanut myös Jani Sievinen sekä takavuosien HJK:n maalitykki, runoilija ja sosiaalityöntekijä Atik Ismail. Samassa kokoonpanossa pelasi pari muutakin filosofioivaa miestä, Pasi ”liukas luikku” Rautiainen ja Jari ”Jallu” Rantanen.

Harvassa ovat kuitenkin suomalaisen jalkapallon Sokratesit, mikä sitten näkyikin kroonisen heikkona menestyksenä kansainvälisillä kentillä. (Turhatta sanomaan, että maajoukkue on hyvä, ellei se koskaan pelaa MM-lopputurnauksessa!)

Liisa Veijalaista ja Sari Essayahia syntisempiäkin urheilijainaisia on filosofiatapahtumiin tarjolla, nimittäin miehekkäästä kiroilustaan ja vielä miehekkäämmästä ääriusliberalistisesta yhteiskuntafilosofiastaan tunnettu Marjo "havuja, perkele!" Matikainen. Tämän Goethen lailla vuori-insinöörin oppeihin perehtyneen urheilijafilosofin agraaris-talonpoikainen vastine on tietenkin Juha "Mietaa" Mieto, mielenliikutusten filosofian jättiläinen, Pohjanmaan suurin lahja kansakunnan hengenelämälle sitten Snellmannin. Mietaan sadasosasekunnin ja kuuden senttimetrin mittainen tappio Thomas Wassbergille Lake Placidin olympialaisissa 1980 voidaan liittää kansallishenkeä karaisevien suurtekojen sarjaan yhdessä kiekkomajoukkueen viime sekuntien Ruotsi-tappioiden kanssa. Näiden kansakunnan kohtalonhetkien äärelä voi viettää useamman syvämietteisen rupeaman. Mukaan meditaatioon kannattaa pyytää, ikään kuin kohtuuttoman syvän fennomaanisen ahdistuksen torjumiseksi, joku maailmalla menestyneistä rallisankareistamme. Paras valinta on presidentti Jacques Chiracin luottomies Ari "milk" Vatanen. Tämä Provençen tuupovaaralaisyhteisön keulakuva tunnetaan paitsi autokuskin ja europoliitiikon lahjoistaan myös filosofi Esa "nahkahousu" Saarisen lähiystävänä. Kurt "poppamies" Lindström! Hänet pitäisi ilman muuta ottaa mukaan kansallishenkemme syväluotaukseen. Hän kyllä saisi kollektiivisen itsetuntonme nousemaan kevään 1995 lukemiin, varsinkin jos seuraan liittyisi vuoden 1982 kansallissankari Keijo "Keke" Rosberg Nico-poikineen. Tuskin pahasti liioitellaan, jos sanotaan, että Rosberg on merkinnyt suomalaiselle formula-urheilulle samaa kuin Jaakko Hintikka suomalaiselle filosofialle: analyttisen järjen voittoa hämärästä spekulatiosta, kansainvälistä mainetta ja kunniaa sekä todellisten kykyjen nousua paikallisten suuruuksien yläpuolelle.

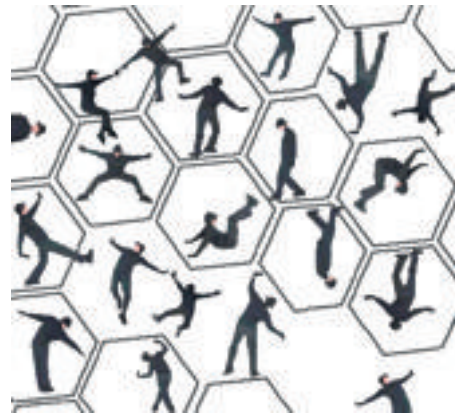
Jotta urheilun ja filosofian yhteys, suorastaan kansallinen kohtalonyhteys, ei jäisi jääräpäisimmällekään urheilun vastustajalle epäselväksi, niin vedettäkään lopuksi hihasta todellinen valt-tien valtti, ei Immo Kuutsa tai Veikka Gustafsson, ei Seppo "Nitti" Nuutila tai edes "Julma" Juha Väätäinen, vaan suomalaiset kuula- ja keihäsmiehet! Tuskin Helsingin yliopiston filosofian laitoksellakaan on tarjota niin komeaa filosofistia Tampere-talolle kutsuttavaksi kuin on Ilkka "Ike" Kanervalla latoa tiskiinkin: Jorma "pikkujättiläinen" Kinnunen, Kimmo "pönkän pääl-

tä" Kinnunen, Matti "kuulakarnevaali" Yrjölä, Arto "Moskova 1980" Härkönen, Seppo "putkinäkö" Rätty, Mika "Kemin keiju" Halvari, Harri "Pohjolan Alkibiades" Haatainen, Tapio "keihäsprofessori" Korjus, jne..

Tämä tarina on tosi! Ken ei usko, hypätköön Euroopan ylitse suoraan *niin & näin* -lehden urheilusivuille! Niiden jälkeen ei pitäisi enää olla epäselvyyttä siitä, etteivätkö filosofia ja urheilu sopisi yhteen – ainakin Suomessa tai ainakin Tampereella...

Hic Rhodus, hic salta!

sosiologia

SOSIOLOGIA – näköalapaikka uusimpaan sosiologiseen tutkimukseen ja yhteiskuntatieteelliseen keskusteluun jo vuodesta 1964. Sosiologia-lehdessä julkaistaan niin empirisiä, yhteiskuntateoreettisia kuin aikalaistiagnostisia artikkeleita. Alan ajankohtainen keskustelu sekä uutuuksirjojen arvot löytyvät niinkään lehden sivuilta.

Lehden internet-sivuihin voi tutustua osoitteessa:
<http://www.uta.fi/laitokset/sosio/sosiologialehti/>

Tilaukset ja jäsenasioita hoitaa jäsensihteeri Kimmo Hollmén sähköposti: kimmo.hollmen@utu.fi • puh: 050-5449959
Tilauksen voi tehdä myös internetissä:
<http://www.uta.fi/laitokset/sosio/sosiologialehti/kortti.htm>

- Sosiologian vuosikerta 42 euroa
- Westermarck-seuran jäsenyys 48 euroa: jäsenetuina *Sosiologia* ja *Acta Sociologica*
- Opiskelijajäsenyys 20 euroa: jäsenetuna *Sosiologia*
- Ainaisjäsenyys 450 euroa: jäsenetuna *Sosiologia* ja *Acta Sociologica*

Sosiologia ilmestyy neljä kertaa vuodessa ja sitä julkaisee The Westermarck Society ry.

TILAA SOSIOLOGIA!

Suomalaisen filosofian ehdoista

Tere Vadén jatkoi edellisessä *niin & näin* -lehden numerossa aiemmista julkaisuistaan tuttua suomalaisen filosofian ehtojen pohdintaa. Yksi näistä edellytyksistä on subjektin kyseenalaistaminen. Tämän kyseenalaistamisen ymmärtämiseksi on selvitettävä, mitä Vadén tarkoittaa subjektilla. Vaikka Vadén ei tätä sano eikä ehkä tiedostakaan, hänellä on kaksi eri tulkintalinjaa subjektista. Näitä linjoja voidaan nimittää transsendentaaliseksi ja empiiriseksi.

Transsendentaalisen tulkinnan mukaan subjekti on kaikissa ihmisissä samanlainen, eli siinä määrin kuin ihmiset ovat subjekteja, he eivät ole ainutlaatuisia. Subjekteina ”meidän osamme ja rakenteemme ovat määritelmän mukaisesti täsmälleen samaa. Subjekti meissä on yhteismitallinen, universaali ja toistettavissa oleva asia.”¹ (Itse asiassa on syytä epäillä, voidaanko subjekteista mielekkäästi puhua monikossa lainkaan. Ajatus transsendentaalisubjektista pyrkii väistämättä kvalitatiivisesta samuudesta kohti kvantitatiivista samuutta tai ainakin numeerisen kysymyksen sulkeistamista.) Subjektin sanotaan muodostavan representaatioita, ja kieli ymmärretään ensisijaisesti representaation välineeksi. Tosia representaatioita vastaa objektien järjestelmä, joka ymmärretään tavanomaisessa realismissa kokemuksista irralliseksi.

Transsendentaalinen subjekti on kokemuksen keskus, jota itseään ei koeta ja jonka olemassaolon oletaminen ei myöskään selitä ja tee ymmärrettäväksi mitään tiettyjä kokemusmaailman tapahtumia. Juuri tällaiseen transsendentaaliseen subjektiiin Vadén epäsuorasti viittaa arvostellessaan naiivia uskoa kokemuksista riippumattomaan todellisuuteen.² Tätä oletettua objektien koelmaa vastaa yhtä lailla kokemuksista riippumaton subjekti.

Empiirisen linjan mukaan subjekti taas on jotakin, joka voidaan periaatteessa ottaa sekä tieteellisen (psykologia, neurologia jne.) että ei-tieteellisen ymmärryksen kohteeksi. Tähän sub-

jektitulkitaan Vadén viittaa puheellaan subjektien rakentumisesta paikallisissa sosiaalisissa peleissä ja niihin kiitoutuvissa valtasuhteissa.³ Koska pelit ovat paikallisia, empiirinen subjekti ei voi olla universaali, kaikkialla samanlainen. Vaikka monet teknologiset, taloudelliset ja poliittiset pelit luultavasti tuottavatkin samantyyppisiä subjekteja eri puolilla maailmaa, ne ovat silti Va-

»Transsendentaalisen subjektiajattelun kritiikin edellytyksissä ei nähdäkseni ole mitään erityisen suomalaista. Transsendentaalifilosofiaa epäilevä asubjektiiivisuusväite ei koske ainoastaan suomalaista kokemusta, eikä sen esittäminen ole sidoksissa suomen kieleen.»

dénin omillakin kriteereillä arvioiden paikallisia ilmiöitä, jotka tosin saattavat esittää globaalin pätevyuden vaateen ja väittää legitimitettä hankkiakseen löytävänsä sen minkä itse levittäytyessään rakentavat.

Empiirisen subjektin rakentumisen käänköpuolena on mahdollinen heikentyminen ja jopa romahdus – transsendentaalinen subjekti ei romahda, sen oletetaan vallitsevan aina, kaikissa kokemuksissa. Empiirinen subjekti saattaa Vadénin mukaan liueta esimerkiksi haltioituneessa luontokokemuksessa, juhlan tuoksinassa ja lemmessä.⁴ Vadén liittyy empiiriseen subjektiiin enustettavuuden ja pyrkimyksen objektien kontrollointiin ja teknologiseen järjestämiseen hyödyn nimissä. Nämä piirteet tuovat mukanaan liudan muita, kuten esimerkiksi itsehallinnan, itsekurin, subjektikeskeisen harkitsevuuden,

tavoitteellisuuden, tehokkuuspyrkimyksen ja taloudellisuusvaatimusten. Kyse on siis tyypillisestä länsimaisen, teknologiasuuntautuneen ihmisen ihannekuvasta. Ja tietenkin empiiristä subjektia luonnehtii näkökulmallisuuden illuusio, jossa egolle avautuu ympäristö.⁵

Jos subjekti määritellään tuolla aseen lyhyesti hahmotellulla transsendentaalisella tavalla, meillä ei ole perusteita uskoa kokemusten subjektiiivisuuteen.⁶ Transsendentaalinen subjektiiiväite on metafyyminen siinä mielessä, että sen totuutta ei voida perustella vetoamalla kokemukseen. Väitteen totuudelle ei siis ole kriteerejä – se on mielivaltainen. Subjektin postulointi ei selitä mitään, ja toisaalta sen olemassaolon kieltäminen ei jätä mitään selittämättä. Subjektiiiville esitetty ja subjektiiivä jätetty maailma voidaan olettaa samanlaisiksi, aivan kuten transsendentaalisessa mielessä arvokkaalla ja arvottomalla elämällä ei välttämättä ole mitään eroa.

Subjektin metafysiikan kieltäminen ei sinänsä anna aiheita millekään erityisille johtopäätöksille empiirisen subjektin valta-aseman tai jonkin erityisen empiirisen subjektimuodon arvosta ja suotavuudesta. Tuon metafysiikan kieltäjä voi esimerkiksi olla kiihkeä teknologi, joka arvostaa itsehallintaa ja rationaalista harkintaa, aivan kuten sen puolustaja voi arvostaa kokemuksia, joissa hän huumaantuneena menettää tunnon omasta itsestään ja edustaan. Metafyyssissä mielessä subjektittomasta kokemuksesta puhuminen ei anna lisäpontta elämän teknologisoitumisen ja standardoitumisen arvostelulle.

Jos ainutlaatuisen suomalaisen filosofian ehdon pitää olla jotakin sellaista, mitä ei muissa kielissä tai mielissä ole, asubjektiiivisuus voi olla tuon ajattelun edellytys vain jos suomalaisuus – ja ainoastaan suomalaisuus – elää kokemuksissa, joissa ei ole subjektia lainkaan. Jos muut kielet ja niihin liittyvät kokemukset voisivat olla yhtä lailla asubjektiiivisiä, suomalaisessa asubjektiiivisuudessa ei itsessään olisi mitään ainutlaatuista, vaan ainoastaan siinä, mitä milloinkin koetaan. Mitä milloinkin koetaan on tietysti sidoksissa aikaan ja paikkaan: kokemus on aina ainutlaatuista tässä triviaalissa merkityksessä, ainakin jos

samuuden kriteerit tehdään hyvin vaativiksi. Kun kysymys koskee ainutlaatuisen suomalaisen filosofian ehtoja ja niiden yhteyttä asubjektiivisuuteen, on etsittävä suomalaisen kokemuksen *erityistä* taipumusta ja *erityisiä* edellytyksiä asubjektiivisiin muotoihin.

Transsendentaalisen subjektiajattelun kritiikin edellytyksissä ei nähdäkseen ole mitään erityisen suomalaista. Transsendentaalifilosofiaa epäilevä asubjektiivisuusväite ei koske ainoastaan suomalaista kokemusta, eikä sen esittäminen ole sidoksissa suomen kieleen. Asubjektiivinen metafysiikan arvostelu voisi olla ainutlaatuisen suomalaisen filosofian olemassaolon edellytys vain sillä ehdolla, että transsendentaalinen asubjektiivisuus väen väkisin määriteltäisiin ja vaadittaisiin edellytykseksi. Yhtä hyvin sitä voitaisiin vaatia espanjalaisen filosofian ehdoksi.

Sikäli kuin asubjektiivisuus on Vadénille suomalaisen filosofian ehto, asubjektiivisuus on siis tulkittava empiiriseksi tapahtumaksi tai olemassaolon muodoksi. Mutta ovatko empiirisen asubjektiivisuuden eri muodot eristettävissä suomalaisen kokemuksen uniikiksi piirteeksi? Onko esimerkiksi Vadénin mainitsema luonnosta huumautuminen ainutlaatuinen suomalainen ilmiö? Tuskinpa vain, vaikka suomalaisessa luonnossa voi tietysti kokea jotakin, mitä muualla ei ole mahdollista kokea. Entäpä juhlan tuoksinnassa tapahtuva järjen herpaantuminen, itsekurin löystyminen, subjektin rajojen rapistuminen? Ovatko ne ainutlaatuisia suomalaisia kokemuksia? Tai ajatellaan itsehallinnan ja minäkeskeisen harkitsevuuden menetystä erityisenä asubjektiivisuuden muotona. Ehkä suomalaisilla on omat tapansa heikentää itsehallinnan otetta kokemuksesta, mutta ainakin ilman lisäperusteluita on vaikea uskoa, ettei näitä ilmiöitä esiintyisi muuallakin.

Tukeakseen näkemystään suomalaisen kokemuksen asubjektiivisuudesta Vadén (samoin kuin Pauli Pylkkö) kiinnittää huomionsa suomen kielen persoonattomiin kielimuotoihin, siis sellaisiin kuin ”Ollaan erällä” ja ”Ajatellaan asioita”. Koska lauseissa ei ole subjektia eikä objektia, ne ovat subjektin kannalta lähellä ”tyhjyyttä ja olemattomuutta”.⁷ Ovatko nämä suomen piirteet jälkiä kokemuksen tavoista, jotka

ovat suurelta osin hukkuneet satoja ja ehkä tuhansia vuosia kestäneen subjektuuden vyöryn alle? Onko suomi joskus ollut erityisen hyvällä kuulolla asubjektiiivisten kokemusten suuntaan, ja onko tämä kielen ja mielen asubjektiivinen piirre edelleen niin vahva, että se voisi toimia länsimaisen subjektin kritiikin ja käytännöllisen heikentämisen keinona?

Persoonaton kieli saattaa olla omiaan ilmaisemaan kokemusta, jossa empiirisen subjektuuden valta-asema on horjunut tai jo alun pitäen heikko. Tässä suomi on monipuolinen kieli ainakin verrattuna eurooppalaisiin kieliin, jotka yleisesti ottaen johdattelevat ja pakottavat subjektikeskeiseen ajatteluun. Mutta onko persoonattomien kielimuotojen ja asubjektiiivisten kokemuksen tapojen yhteys niin suoraviivainen kuin Vadén antaa ymmärtää? Kertooko persoonaton kieli todella suomalaisen kokemuksen menneestä tai nykyisestä taipumuksesta asubjektiivisiin muotoihin ja muodottomuuksiin? Astutaanko tässä sen rajan yli, joka erottaa perusteltavissa olevat väitteet ajattelijan tendenssimäisistä pyrkimyksistä? Näihin kysymyksiin vastaaminen on vaikeaa ja ehkä mahdotonta.

Vadénilla ’subjekti’ näyttää usein tai jopa useimmiten tarkoittavan länsimaista, teknologisesti orientoitunutta porvarillista persoonaa. Tämä ei toki ole ainoa subjektina olemisen muoto, ja sen vastainen kapina ei vielä merkitse kapinaa kaikenlaisia subjektuusia vastaan. Eikö esimerkiksi voida puhua kokeneille suomalaisille eränkävijöille ominaisista persoonallisuuden piirteistä, jotka ehkä vaikuttavat sopimattomilta urbaaneissa, teknologisesti virittyneissä, tehokkaaseen ajankäyttöön suuntautuneissa ympäristöissä? Vaikka esimerkiksi on karkeapiirteinen, se ehkä auttaa näkemään, että Vadénin väite suomalaisuuden sitoutumisesta nimenomaan asubjektiivisen olemassaoloon ei ole aivan ongelmaton.

Suomalaisessa kokemuksesta on varmasti asubjektiivisuutta, mutta suomalaisen filosofian tiukka sitominen nimenomaan asubjektiivisiin kielen ja mielen ilmiöihin olisi turhan rajoittunut ja yksipuolista, koska suomen kieli ja suomalainen kokemus eivät ole läpeensä asubjektiivisia. Suomalainen

filosofia voi edetä sekä asubjektiivisella että nykyisiä, hävitettyjä ja miksei myös uudennaisia subjektuuden muotoja ja luonnostelevalla rintamalla.

Mihin tämä jättää meidät ainutlaatuisen suomalaisen filosofian ehtojen etsinnässä? Olennessa kieleen. Vadén on oikeassa sanoessaan, että suomalainen filosofia voi olla jotakin ainutlaatuista, jos ja koska sen kieli on ainutlaatuista. Tietysti jo suomen sanasto tuo mukanaan ainutlaatuisuutta, mutta myös sanojen merkitykset voivat olla ainutlaatuisia ja muihin kieliin kääntymättömiä, koska merkitykset syntyvät erityisistä elämänmuodoista. ”Jos on olemassa tapoja elää, jotka ovat erilaisia verrattuna muihin tapoihin elää, on olemassa merkityksiä, jotka eivät jäänöksettömästi käänny.”⁸ Sanojen merkitykseen sisältyy aina sitä elämää, jossa niiden paikka on, eikä niitä voida vaihtaa toisiksi ilman merkityksen vaihtumista. Jos suomalainen filosofia elää tässä erityisessä suomen kielessä, se on osallisena kielen ainutlaatuisuudesta.

Kuten Vadén korostaa, suomi on ruotsalaisine, venäläisine, saksalaisine ja englantilaisine vaikutteineen sekoitunutta, epäpuhdasta.⁹ Se ei voi ylpeillä ehjillä sukujuurilla eikä yhtenäisyydellä. Mitä enemmän suomen kieli ja suomalainen elämänmeno ovat alkaneet muistuttaa alun perin vieraita elämänmuotoja, sitä pienemmäksi ainutlaatuisten ajattelun alue on tullut; ja jos paikallisen ajattelun pitäisi tapahtua josakin ulkoisilta vaikutteilta suojatussa kielessä, suomalaista filosofiaa tuskin voisi olla. Mutta suljetun kielellisen maailman etsinnän tai luomisen sijaan on otettava kieli sellaisena kuin se todellisuudessa on, koska ne kysymykset, jotka nyt vaivaavat suomalaisia, voidaan paikantaa ja ratkaista vain tässä sekoittuneessa nykykielessä.

Siinä määrin kuin kielet ja kielellistettävät elämänmuodot ovat paikallisia ja ainutlaatuisia, niihin liittyviä filosofisia kysymyksiä on lähestyttävä paikallisella kielellä. Filosofisen ja ylipäätään kielellisen kolonialismin äärimuoto on se, että valloitetun alueen asukkaat siirtyvät käyttämään valloittajien kieltä, siis eivät ainoastaan ota vastaan sanoja, rakenteita ja tyylejä omaan kieleensä vaan vaihtavat koko kielen. Tämä irrottaa filosofian siitä elämästä, jonka kysymyksiä sen pitäisi ajatella,

tekee siitä kuuron kielelle, jonka merkityksiä sen tulisi pohtia. Filosofia rappeutuu yleismaailmallisuutta havittelevien elämänmuotojen tulkiksi ja edistäjäksi, eikä se huomaa, että ihmiset elävät ja kieli merkityksellistä aivan toisin kuin se olettaa.

Arto Tukiainen

Viitteet

1. Vadén 2004, 50.
2. Esim. Vadén 2000, 7–24.
3. Esim. Vadén 2000, 31.
4. Vadén 2004, 51.
5. Illuusiosta, ks. Tukiainen 2000, erit. 73. Nimenomaan sanaa 'illuusio' käyttää myös esim. Vadén 2000, 169.
6. Asiasta tarkemmin, ks. Tukiainen 2000.
7. Vadén 2000, 187. Ks. myös Pyllkö 1998, 48: "Suomalaisuus on siis siinä että suomen kieli meissä antaa meidän olla vähemmän henkilöitä kuin mitä sanokaamme ruotsin kieli antaa ruotsalaisten olla."
8. Vadén 2004, 49.
9. Esim. Vadén 2000, 25–71, ja Vadén 2004, 51–52.

Kirjallisuus

- Pyllkö, Pauli, Suomen kieli on vetäytymässä ja jättämässä meidät rauhaan toisiltamme. *niin & näin* 1/1998, s. 44–49.
- Tukiainen, Arto, Psykofyysisestä ongelmasta asubjektiiiviseen kokemukseen: Avoin kirje Tuula Tanskalle. *niin & näin* 3/00, s. 69–73.
- Vadén, Tere, *Ajo ja jälki. Filosofisia esseitä kielestä ja ajattelusta*. Atena, Jyväskylä 2000.
- Vadén, Tere, Mitä on paikallinen ajattelu? *niin & näin* 1/2004, s. 49–55.

Ennaltatietäminen ja tahdon vapaus: Jumalan valtion suomennoksesta

Augustinuksen *De civitate Dei* -teoksen alkuosa (kirjat 1–10) julkaistiin äskettäin suomennettuna nimellä *Jumalan valtio* (ks. *niin & näin* no. 40, 1/2004). Alkuosassa on harvoja jaksoja, joita voisi luonnehtia voittopuolisesti filosofiseksi. Yksi niistä on 5. kirjan lukuihin 9–10 sisältyvä ennaltatietämistä ja tahdon vapautta koskeva tarkastelu. Loppuosan suomennosta odotellessa esitän joitakin kriittisiä huomautuksia mainittujen lukujen käännöksestä.¹

De civitate Dei -teoksen 5. kirjan alkuosan hallitsevana teemana on kohtalo (*fatum*). Kirjan ensimmäisessä luvussa Augustinus mainitsee, että sanaa "kohtalo" on käytetty kahdessa eri merkityksessä. Yleensä "kohtalo" kytetään astrologiseen käsitykseen, että se, mitä ihmiselle tapahtuu, riippuu tähtikuvien asennoista hänen syntymisensä tai siirtämisensä hetkellä. Kirjan luvuissa 2–7 Augustinus kritisoi astrologien käsitystä kohtalosta. Toisen käsityksen mukaan "kohtalo" tarkoittaa Jumalan tahdosta riippuvaa syiden järjestelmää. Luvussa 8 käy ilmi, että Augustinus pitää tätä stoalaisten käsityksenä. Hän pitää stoalaisten käsitystä "kohtalosta" olennaisesti oikeana mutta ei itse halua käyttää tuota sanaa tässä yhteydessä, koska ihmiset ovat tottuneet käsittämään sen toisella tavalla. Augustinus itse käyttää sanaa *providentia* ("kaitselmus" tai "sallimus", esim. luku 11).

Lukujen 9–10 aiheena on Jumalan ennaltatietäminen ja ihmisen tahdon vapaus. Augustinuksen päämaalina on Ciceron kritiikki stoalaisten kohtalokäsitystä vastaan.² Kirkkoisän mukaan Ciceron käsitys on, että Jumalan ennaltatietäminen ja stoalaisesti käsitetty kohtalo edellyttävät toisiaan: Jumala tietää asiat ennalta, koska on olemassa tietty syiden järjestys, jonka hän tuntee. Toisaalta Cicero katsoi, että ihmisen tahdon vapaus ei sovi yhteen kohtalouden kanssa. Hän halusi puolustaa ihmisen

vastuullisuutta ja tahdon vapautta, ja siksi hän kiisti kohtalon olemassaolon ja ennaltatietämisen mahdollisuuden.

Augustinuksen oma käsitys on, että Jumalan ennaltatietäminen ja ihmisen tahdon vapaus sopivat yhteen ja että kumpaankin tulee uskoa. Augustinukselle kaikkietävyys (*omniscientia*) kuuluu Jumalan välttämättömiin ominaisuuksiin ja kaikkietävänä Jumala tietää myös tulevat asiat. Sellainen olento, joka ei tiedä asioita ennalta, ei ansaitse "Jumalan" nimeä. Ihmisen vastuullisuus taas edellyttää, että hänellä on vapaa tahto. Augustinuksen ratkaisu on, että Jumalan tuntemaan ja Jumalan tahdosta riippuvaan syiden järjestykseen sisältyy myös vapaita tahtoja. Jumala tietää ennalta, mitä ihmiset tulevat tekemään vapaan tahtonsa avulla, mutta tämä ei muuta sitä seikkaa, että kyseiset teot ovat vapaasti tehtyjä.

Lukua 5.9 koskevia huomautuksia

Edellä esitetty selostus 5. kirjan lukujen 9–10 sisällöstä olisi mahdollista dokumentoida viittaamalla eräisiin suomennoksen kohtiin. Lukijan voi kuitenkin olla vaikea hahmottaa Augustinuksen kuvaamia eri käsityksiä suomennoksen perusteella, koska siihen sisältyy joitakin epätasallisuksia ja jopa suoranaisia virheitä. Mainitsen eräitä tärkeimmistä.

Luvun 9 alkuosassa Augustinus kiinnittää huomiota siihen, että Cicero on eri teoksissaan suhtautunut Jumalan ennaltatietämiseen eri tavoin. Joisakin dialogeissa Cicero antaa eräiden roolihenkilöiden kritisoida ennaltatietämistä mutta asettuu itse ennaltatietämisen mahdollisuutta puolustavalle kannalle. Lopulta Augustinus suomennoksen mukaan esittää seuraavan Ciceron kantaa koskevan väitteen:

"Kuitenkaan Cicero kirjassaan ennustustaidosta (*De divinatione*) ei omissa nimissään aivan selvästi vastusta tulevaisuuden ennaltatietämistä."³

Latinankielisessä tekstissä asia on toisin päin: Cicero "omissa nimissään avoimesti hyökkää tulevaisuuden ennaltatietämistä vastaan".⁴

Joitakin rivejä myöhemmin Augustinus viittaa kristilliseen käsitykseen ennaltatietämisestä ja tahdon va-

paudesta ja esittää huomautuksen sen suhteesta Ciceron ja stoalaisten käsitykseen. Suomenoksessa huomautus jakautuu kahteen eri kappaleeseen:

”... Me emme pelkää sitä, että emme tietien tahtoen tekisi sitä, mitä me tahtoen teemme. Onhan hän, jonka ennaltatietämys ei voi pettää, tiennyt ennalta heidän niin tekevän.

Cicero pelkäsi vastustaa ennaltatietämystä, samoin stoalaiset. He eivät halunneet kieltää sitä, että kaikki tapahtuu välttämättömyyden pakosta, vaikka kuinka väittivät, että kaikki tapahtuu kohtalon pakosta. ...”⁵

Tässä kaikki neljä virkettä ovat ongelmallisia. Ensimmäisen virkkeen vikana on, että sen käsittäminen millään tavalla on erittäin vaikeaa. Kolme seuraavaa eivät vastaa alkutekstiä: toisen virkkeen ei pitäisi koskea ”heidän” tekemisiään vaan ”meidän” tekojamme; Cicero ehkä tosiaan pelkäsi vastustaa ennalta tietämistä, mutta tässä ei ole kysymys siitä; Augustinuksen mukaan sekä Cicero että stoalaiset halusivat kieltää, että kaikki tapahtuu välttämättä. Alustavasti kohta voitaisiin kääntää esimerkiksi näin:

”Me emme pelkää, että se, minkä teemme omasta tahdostamme, tulisi tahdostamme riippumattomaksi sen takia, että hän, jonka ennaltatieto ei voi erehtyä, on ennalta tiennyt meidän tulevan tekemään sen. Cicerolla oli tällainen pelko mielessään, ja siksi hän hyökkäsi ennaltatietämistä vastaan; samoin stoalaisilla, ja siksi he sanoivat, että kaikki ei tapahdu välttämättä – vaikka he myönsivätkin kaiken tapahtuvan kohtalon mukaisesti.”⁶

Augustinuksen mukaan Ciceron kanta on, että ennaltatietäminen ja vapaa tahto eivät sovi yhteen. Suomenoksessa Ciceron käsitystä kuitenkin kuvataan myös seuraavasti:

”Hän ei liioin aja hurskasta ihmistä niin ahtaalle, että tämän täytyisi valita näistä kahdesta: joko jotakin on meidän tahdomme varassa tai sitten on olemassa tulevaisuutta koskeva ennaltatietämys.”⁷

Alkutekstissä on jälleen päinvastoin: Cicero ”ajaa hurskaan ihmisen niin ahtaalle, että tämän täytyy valita jompikumpi ...”⁸ Tämä on hurskaan ihmisen ahtaalle ajamista, koska Augustinuksen mielestä ennaltatietämisen mahdollisuuden kieltäminen johtaa ateismiin: Jumala, jolla ei ole ennaltatietoa, ei ansaitse tulla sanotuksi Jumalaksi.

Lukua 5.10 koskevia huomautuksia

Luvussa 10 Augustinus tarkastelee välttämättömyyden ja vapaan tahdon suhdetta. Käy ilmi, että ”välttämättömyydellä” (*necessitas*) voidaan tässä tarkoitetaan kahta eri asiaa, mutta kumpikaan ei lopulta ole relevantti ihmisen tahdon vapauden kannalta. Toinen tarkoitettuista välttämättömyyksistä on eräänlaista loogis-käsitteellistä välttämättömyyttä. Esimerkiksi on välttämätöntä, että Jumala elää aina ja tietää kaiken – koska olentoa, joka ei ole kuolematon ja kaikkitietävä, ei voi sanoa Jumalaksi.

Myös ihmisen tahto on joidenkin tällaisten välttämättömyyksien alainen. Suomenoksessa asiasta todetaan muun muassa seuraavasti:

”Näinhän me myös väitämme olevan välttämätöntä, että me voimme tahtoa vapaaehtoisesti. Tässä sanomme epäilemättä totuuden emmekä siitä syystä alista vapaata ratkaisua välttämättömyyden alaiseksi, joka tekee lopun vapaudesta. Meidän tahdomme on siis tosiasia. Juuri tahto saa meidät toteuttamaan sen, mikä ei tapahdu tahdomattamme.”⁹

Tässä ensimmäisestä virkkeestä ei käy selvästi ilmi, että Augustinus tarkoittaa käsitteellistä välttämättömyyttä, ja tarkoitettu käsitteellinen välttämättömyys esitetään väärin. Toisen virkkeen lauseiden välinen suhde on ymmärretty väärin. Myöskään neljäs virke ei välitä alkutekstin ajatusta. Kohta voitaisiin kääntää esimerkiksi näin:

”Samalla lailla kun sanomme olevan välttämätöntä, että tahtoessamme jotakin tahdomme sitä vapaan tahdomme avulla, se mitä sanomme on epäilemättä totta, emmekä kuitenkaan tässä alista itse vapaata tahtoa sellaisen välttämättömyyden alaiseksi, joka veisi siltä vapauden. Siis meillä todella on tahto, ja se, minkä teemme omasta halustamme, on tahdomme tekemää, eikä se tapahtuisi, elleimme tahtoisii.”¹⁰

Hiukan myöhemmin Augustinus vielä kerran lausuu käsityksensä siitä, mikä on Jumalan ennaltatietämisen ja tahdon vapauden suhde. Suomenoksessa kohta on esitetty näin:

”Ei siis mikään ole meidän tahdomme varassa siitä syystä, että Jumala on ennalta tiennyt, mitä meidän tahdossamme on oleva. Ei näet hänen tietämyksensä, joka tämän ennalta tiesi, ole ollut ole-

matonta. Edelleen: Jumala tiesi ennalta, mitä meidän tahdossamme olisi. Hänen tietonsa ei ollut olematonta vaan jotakin todellista. Varmasti on vielä jotakin meidän tahdomme varassa, vaikka hän on sen ennalta tiennyt.”¹¹

Ensimmäinen virke on kaksitulkitainen. Halutaanko sanoa, että mikään ei ole meidän tahdomme varassa, koska Jumala tietää ennalta? Vai oletetaanko, että jotkin asiat ovat tahdomme varassa, ja halutaan sanoa, että tämän tosiasian syynä ei ole Jumalan ennaltatietäminen? Jälkimmäinen tulkinta sopisi yhteen Augustinuksen käsityksen kanssa, mutta alkuteksti sanoo jotakin muuta. Seuraavista virkkeistä välittyy huonosti tarkoitettu ajatuskulku. Kohta voitaisiin kääntää näin:

”Siis siitä, että Jumala on tiennyt ennalta, mitä on oleva meidän tahdostamme, ei seuraa, että mikään ei riipu meidän tahdostamme, sillä ei pidä paikkaansa, että tuon asian ennalta tiennyt olisi tiennyt jotain tyhjää. Jos on niin, että Jumala tietäessään ennalta, mitä on oleva meidän tahdostamme, on tiennyt ennalta jotakin eikä vain tyhjää, jotakin todellakin riippuu meidän tahdostamme myös vaikka hän on tiennyt sen ennalta.”¹²

Johtopäätöksiä?

Jumalan valtion 5. kirjan lukujen 9–10 suomennokseen sisältyy siis joukko epätasällisyyksiä ja joitakin suoranaisia virheitä. Voidaanko tästä vetää joitakin yleisempiä johtopäätöksiä suomennoksen luotettavuuden suhteen? Pistokokein suoritettussa tarkastuksessa löysin muista alkuosan kirjoista joitakin yksittäisiä virheitä, mutta niitä käännoiksiin sisältyy aina. Paikoitellen kiinnitin huomiota siihen, että pyrkimys lyhyisiin virkkeisiin haittaa argumentaation rakenteen välittämistä lukijalle. Yleensä ottaen suomennos vaikuttaisi kuitenkin varsin luotettavalta.

Miksi 5. kirjan lukuihin 9–10 sitten sisältyy huomattava määrä ongelmia? Voi olla, että kysymys on pelkästä satumasta. Pitäisin kuitenkin luultavampana, että syynä on kyseisten lukujen filosofinen luonne. Filosofista tekstiä ei ole mahdollista kääntää yhtä joutuisasti kuin useimpia muita aihepiirejä käsitteleviä tekstejä, vaan tekstin tulkitaan on erityisesti paneuduttava. Niin arvokasta ja hyödyllistä kuin korkea fi-

lologinen asiantuntemus käännoistyösä onkin, se ei tarjoa oikotietä filosofisten kohtien ymmärtämiseen. Jotkut arvioijat ovat panneet merkille filosofisen terminologian suomentamiseen liittyviä seikkoja.¹³ Toivottavasti Jumalan valtion loppuosan suomentamistyössä kiinnitetään enemmän huomiota filosofisluontoisten jaksojen viimeistelyyn.

Toivo J. Holopainen

Viitteet

1. Augustinus, *Jumalan valtio*. Osa I (kirjat 1–10). Suomentanut Heikki Koskenniemi, WSOY, Helsinki 2003. Suomentajasta ei käy ilmi, mihin editioon se perustuu. Käytettävissä on (ainakin) kaksi kriittistä editiota: Aurelius Augustinus, *De civitate Dei*, ed. B. Dombart & A. Kalb (Corpus Christianorum, Series Latina 47–48), Brepols, Turnhout, 1955 (perustuu samojen editorien aikaisemmin julkaisemaan editioon: Teubner, Lipsiae 1928–1929), sekä Aurelius Augustinus, *De civitate Dei*, ed. E. Hoffman (Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 40), Vindobonae 1899–1900. Tässä kirjoituksessa lainattujen kohtien osalta editiot eivät poikkea toisistaan merkittävästi tavalla. Vertailuaineistona käytän seuraavaa latinalais-englantilaisista lähtökohdista: Saint Augustine, *The City of God Against the Pagans*. Vol. II, Books IV–VII, with an English translation by William M. Green (Loeb Classical Library), Heinemann, London & Harvard University Press, Cambridge, MA, 1963. Seuraavissa viitteissä ”CCSL” tarkoittaa ”Corpus Christianorum” -sarjassa julkaistua editiota ja ”Loeb” tarkoittaa ”Loeb Classical Library” -sarjassa julkaistua Greenin englanninnosta.
2. Tarkoitukseni ei ole kuvata sitä, miten toisaalta Cicero ja toisaalta stoalaiset ajattelivat, vaan kuvata, miten Augustinus tässä tarkasteltavassa jaksossa väittää heidän ajatelleen. En ota kantaa Augustinuksen selostuksen luotettavuuteen.
3. Suom. Koskenniemi 2003, 287.
4. *De civitate Dei* 5.9, CCSL 136.21–22: ”In libris uero de diuinatione ex se ipso apertissime oppugnat praescientiam futurorum.” Loeb, 169: ”But in the work *On Divination* he speaks in his own person and openly attacks belief in the foreknowledge of the future.”
5. Suom. Koskenniemi 2003, 288.
6. *De civitate Dei* 5.9, CCSL 137.29–34: ”... nec timemus ne ideo non uoluntate faciamus, quod uoluntate facimus, quia id nos facturos ille praesciuit, cuius praescentia falli non potest; quod Cicero timuit, ut oppugnaret praescientiam, et Stoici, ut non omnia necessitate fieri dicerent, quamuis omnia fato fieri contenderent.” Loeb, 171: ”Nor do we fear that our acts of free will will not be acts of free will if it is granted that he whose foreknowledge cannot be mistaken foreknows that we will so act. Cicero had this fear and so rejected foreknowledge.

- The Stoics had it, and so they said that not everything happens by necessity, although they maintained that everything is brought about by fate.”
7. Suom. Koskenniemi 2003, 289.
 8. *De civitate Dei* 5.9, CCSL 137.50–51: ”... atque in has angustias coartat animum religiosum, ut unum eligat e duobus, aut esse aliquid in nostra uoluntate, aut esse praescentiam futurorum,” Loeb, 171–173: ”He reduces a god-fearing soul to the dilemma of choosing one of the two alternatives: either there is something governed by our will, or there is foreknowledge of the future.”
 9. Suom. Koskenniemi 2003, 294–295.
 10. *De civitate Dei* 5.10, CCSL 141.25–29: ”Sic etiam cum dicimus necesse esse, ut, cum uolumus, libero uelimus arbitrio: et uerum procul dubio dicimus, et non ideo ipsum liberum arbitrium necessitati subicimus, quae adimit libertatem. Sunt igitur nostrae uoluntates et ipsae faciunt, quidquid uolendo facimus, quod non fieret, si nollemus.” Loeb, 185: ”The case is similar when we say that it is necessary, when we exercise will, to do so of our own free will. This that we say is undoubtedly true, yet

11. Suom. Koskenniemi 2003, 295.
12. *De civitate Dei* 5.10, CCSL 141.40–45: ”Non ergo propterea nihil est in nostra uoluntate, quia Deus praesciuit quid futurum esset in nostra uoluntate. Non enim, qui hoc praesciuit, nihil praesciuit. Porro si ille, qui praesciuit quid futurum esset in nostra uoluntate, non utique nihil, sed aliquid praesciuit: profecto et illo praescentie est aliquid in nostra uoluntate.” Loeb, 185: ”It is not true, then, that there is no reality in our will just because God foresaw what would be in our will. For when he foresaw this, he foresaw something. Further, he who foresaw what would be in our will certainly foresaw something real, not a mere nothing. Hence assuredly there is something in our will, even though God has foreknowledge of it.”
13. Ks. esim. Vesa Oittinen, ”Jumalan valtio. Huomioita suomentajasta”, *niin & näin* no. 40, 1/2004, s. 62–63.

TIEDE & EDISTYS

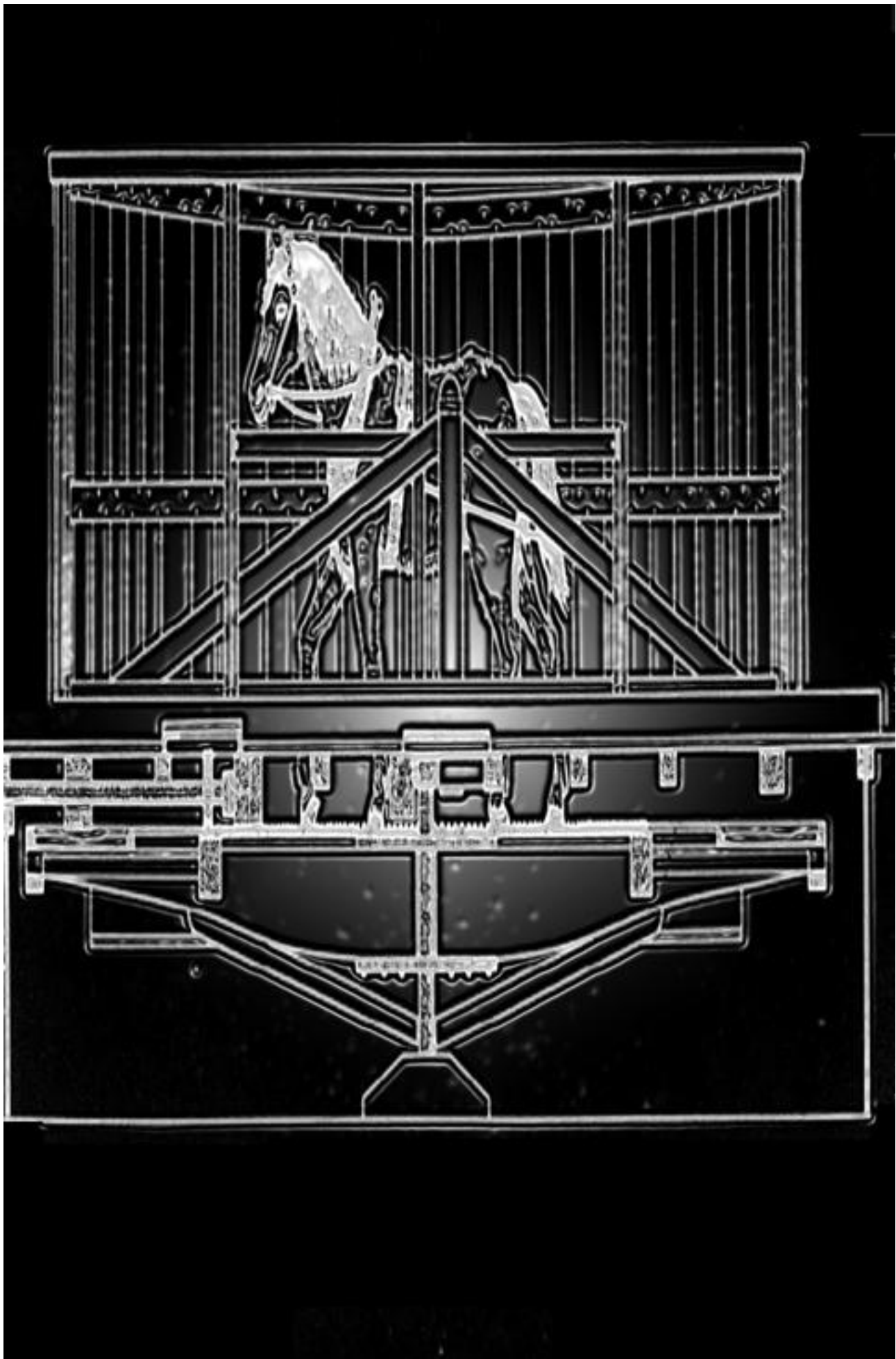
TIEDE & EDISTYS on monitieteinen aikakauslehti, joka seuraa kriittisesti tiedemaailman tapahtumia. Erityisesti esillä ovat filosofia sekä humanistiset ja yhteiskuntatieteet.

”... Arendt vihosi kaikkea uskovaista ja etenkin niitä viimeisintä ja banaaleinta, modernia tiede ja edistys-uskovaista”
— M. Kaivusalo, *T&E* 2/03

**Vuosikerta (neljä numeroa) 26 euroa,
Tutkijaliiton jäsenet 22 euroa,
Opiskelijat 16 euroa,
Eurooppaan 26 euroa,
Euroopan ulkopuolelle 30 euroa.**

Tilaukset:
(09) 633 239
tutkijaliitto@helsinki.fi
www.tutkijaliitto.fi
Lönnrotinkatu 25 A, 00180 Helsinki

Hengetön raha ja rahaton henki?*

Kaunis sää kohottaa mielialaa. Tämä koskee kaikkia ihmisiä ja myös osakemarkkinoilla toimivia sijoittajia.¹ Niinpä he ostavat osakkeita normaalia enemmän kauniina päivinä, mikä nostaa osakkeiden hintoja. Tämän tietäen tuottoa haluavan sijoittajan kannattaisi varautua myymään osakkeita kauniina päivinä, koska saisi niistä silloin paremman tuoton. Näin ei kuitenkaan ole käynyt. Yleisestä käsityksestä, että sijoittajat ovat tunteettoman rahanahneita, poikkeavat myös tietomme eri sukupuolten sijoituskäyttäytymisestä.² Sijoittajina miehet ovat erilaisia kuin naiset.

Miehet käyttävät enemmän aikaansa ja varojaan markkinoiden seuraamiseen, luottavat vähemmän välittäjiin, käyvät enemmän kauppaa, uskovat arvopapereiden hintojen olevan paremmin ennustettavissa ja uskovat saavansa paremman tuoton sijoituksilleen kuin naiset. Heidän sijoitustensa tuotot eivät kuitenkaan ole suuremmat kuin naisten sijoitusten tuotot, pikemminkin päinvastoin. Miehet ovat sijoittajina siis itsensä suhteen yliluottavaisia tai sinisilmäisiä. Liiallisen itseluottamuksen tunne on arvopaperimarkkinoilla varsin yleinen.³ Esimerkiksi asiantuntijoiden tekemät ennusteet valuuttakurssien tai osakekurssien kehityksestä ovat osoittautuneet järjestelmällisesti virheellisiksi. Nämä asiantuntijat ovat tutkimuksissa osoittautuneet niin luottavaisiksi itseään kohtaan, että he eivät edes ole seuranneet ennusteidensa osuvuutta saati tehneet mitään ennusteidensa parantamiseksi. Heidän palveluilleen on myös runsaasti kysyntää.

Edellä kuvatuissa tilanteissa olemme valmiit sanomaan, että sijoittajat ja asiantuntijat ovat irratiionaalaisia, koska he antavat tunteiden hallita toimintaansa eivätkä salli toimintojaan ohjaavan sellaisen ajattelun, joka tuottaisi suurimman mahdollisen taloudellisen tuloksen. Järjen käyttö näyttää siis häviävän tunteelle ja näin viime kädessä kuvittelemme myös meidän yhteisönä häviävän: ketäpä meistä hyödyttää se, että sijoittaja antaa hyvän tuulensa näkyä myös sijoitustoiminnassaan, sen sijaan että se näkyisi vain esimerkiksi ystävällisenä suhtautumisena lähimmäisiin.

Ajatus järjen ja intohimojen kamppailusta ihmismielessä on vanha. Vanha on myös näkemys, että ihmisen mieli on yksi kokonaisuus, joka on alistettu eri intohimoille.⁴

Kirkkoisä Augustinus piti pahimpina intohimoina sukupuolista himoa sekä vallan ja rahan himoa. Ainoa mahdollisuus välttyä niiden luomalta ansalta oli tukahduttaa ne. Muutama vuosi sitten kuollut natsi-Saksasta Yhdysvaltoihin aikoinaan paennut taloustieteilijä Albert Hirschman havaitsi tutkimuksissaan, että uuden ajan alussa intohimoja ei enää kohdeltu yhtenä joukkona, joka veti ihmisiä syövereihinsä. Tuolloin nousi esiin ajatus, että eri intohimot voivat viedä ihmistä eri suuntiin, jolloin niiden vaikutukset voivatkin kumota toisensa. Tästä seuraa mahdollisuus manipuloida ihmisiä niin, että hyvien intohimojen voimaa korotettaisiin suhteessa huonoihin intohimoihin. Tämä tehtävä lannetettiin vielä hyvälle hallitsijalle tai yleisesti valtiolle, jonka tuli luoda puitteet hyvien intohimojen voittokululle.

Uuden ajan alussa syntyi myös moderni individualistinen ihmiskäsitys. Kun samaan aikaan ihminen ymmärrettiin ristiriitaisten intohimojen taistelulentäksi, ei ole yllättävää, että varsin pian nousi esiin käsitys ihmisen yksilöllisestä edusta vastakkaisena hänen intohimoilleen. Mutta mikä tuo ihmisen yksilöllinen etu on? Aluksi etu oli jotakin epämääräistä, mutta kuitenkin jotakin sellaista pysyvää, jonka yksilö muotoili oman harkintansa perusteella vailla intohimojen harkintaa häiritsevää ja lyhytnäköisyyteen vievää vaikutusta. Myös sen katsottiin ensin koskevan vain hallitsijoiden toimintaa esimerkiksi suhteessa muihin hallitsijoihin. Pikkuhiljaa yksilöllisen edun käsite laajeni koskemaan kaikkien yksilöiden toimintaa ja käsite kapeni koskemaan taloudellisen edun tavoittelua. Näin siis toiminnan rationaalisuus ja oman taloudellisen edun tavoittelu samastettiin.

Nämä muutokset vaikuttivat radikaalisti yhteiskunnalliseen ajatteluun. Oman taloudellisen edun tavoittelu ja vain se oli siis rationaalista toimintaa. Toisaalta rationaalinen toiminta patosi yksilön intohimot. Sellaisten ihmisten käyttäytyminen, jotka vartioivat taloudellisia etujaan, on ennustettavissa ja vakaata. Siksi oman taloudellisen edun tavoittelu jalosti ihmistä ja viime kädessä yhteiskuntaa. Hirschmanin mukaan tätä ajattelutapaa edustivat yleensä ne, jotka ajoivat modernin kapitalismin asiaa esikapitalistisena aikana. Oman taloudellisen edun tavoittelu siis jalostaisi ihmisen eläimestä moderniksi ajattelevaksi ihmiseksi, kapitalismi olisi voima, joka muuntaisi yhteiskunnat barbariasta sivistysvaltioiksi.

Myös uusien ajatusten poliittiset implikaatiot olivat jyrkät. Esimerkiksi ranskalaisen valistusfilosofin Montesquieun mukaan kapitalismi ja erityisesti yli rajojen nopeasti liikkuva pääoma pakottaisi hallitsijat luopumaan kansalaisten hyväksikäytöstä, koska kansalaiset voisivat siirtää omaisuutensa nopeasti muihin maihin. Siksi Montesquieu oli erityisen innoissaan kansainvälisten arvopaperimarkkinoiden kehityksestä. Hän esitti myös, että vapaa kansainvälinen kauppa olisi paras kansainvälisen rauhan tae, koska sota muita vastaan vaikeuttaisi oman tuotannon mahdollisuuksia hyötyä kansainvälisistä markkinoista, jotka ovat aina laajemmat kuin maan sisäiset markkinat. Vapaat markkinat siis pakottaisivat hallitsijatkin sivistymään.

Ajatukset globalisaation tervehdyttävästä vaikutuksesta valtioiden toimintaan ovat tuttuja myös tänä päivänä, mutta niiden voi katsoa kumpuavan

melkoisen erilaisesta näkökulmasta. Globalisaatio nähdään voimaksi, joka hillitsee valtioiden liiallista halua jakaa tuloa rikkaammilta köyhemmille. Se pakottaa valtiot toimimaan niin, että kaikkein rikkaimpien (joiden ajatellaan olevan myös kaikkein tuottavimpia) taloudellisille toimille asetetaan mahdollisimman vähän rajoituksia. Tätä perustellaan sillä, että kaikki saisimme osamme näin saavutettavista dynaamisista hyödyistä. Dynaamisten hyötyjen pitäisi vastata Montesquieun näkemää kaikille koituvaa etua hallitsijoiden toimien rajoittamisesta. Mielenkiintoista on, että nämä hyödyt on jätetty kokonaan hämärän peittoon. Kukaan ei ole edes ihmetellyt, miten hyötyjen jakautuminen kaikille voidaan taata, jos tulevaisuudessakin hyvin toimeentuleville on annettava erityisoikeuksia, jotta dynaamisia hyötyjä saataisiin lisää. Dynaamisia hyötyjä ei ole myöskään verrattu esitetyistä toimista aiheutuviin kustannuksiin. Ne ovat niitä kipeitä ratkaisuja, joiden tekemistä lähes kaikkien lehtien pääkirjoituksissa vaaditaan.

Montesquieun ajatuksen vapaasta kansainvälisestä kaupasta rauhaa edistävänä voimana näyttää korvanneen ennalta ehkäisevän hyökkäyksen oppi. Globalisaatio ei takaa rauhaa vaan se tarvitsee tuekseen sodan, mahdollisesti viimeisen sellaisen. Ilmeisesti ajatellaan, että sen jälkeen koko maailma pääsee nauttimaan dynaamisista hyödyistä.

Nykykaikaisen kansantaloustieteen luoja Adam Smith hylkäsi ajatuksen ihmisen mielen jakautumisesta rationaaliseen, omaa taloudellista etua ajavaan kaukonäköiseen osaan ja intohimojen vallassa olevaan holtittomaan osaan, joka oli mahdollista kesyttää taloudellisilla kannustimilla⁵. Smithin ihminen on kokonaisuus. Hänen mielestään oman taloudellisen edun ajaminen ei ollut yhteiskuntaa sivistävä voima eikä millään muotoa kaikkien etu. Smithin maailmassa taloudellista etuaan ajavat saattoivat hyvin pyrkiä parantamaan omaa asemaansa keinoin, jotka estivät muita parantamasta omaansa. Taloudellisen edun tavoittelu ei kesytä valtaapitäviä, vaan valtaan voidaan pyrkiä oman taloudellisen aseman edistämiseksi ja ylläpitämiseksi.

Smithin näkemyksen mukaan kilpailun ylläpito markkinoilla oli yhteiskunnan vähäosaisten suoja, koska muutoin voimakkaat pystyisivät käyttämään monopoliasemaansa hyväkseen ja riistämään heitä. Kilpailu ei kuitenkaan mitenkään seuraa siitä, että taloudellisia vapauksia kasvatetaan, vaan sitä on pidettävä tietoisesti yllä. Siksi hän totesikin kuuluisaksi tullessa lausahduksessaan, että siellä, missä kaksi liikemiestä kohtaa, neuvotellaan siitä, miten tavallisia ihmisiä voitaisiin yhteistuumiin käyttää hyväksi.

Smithin näkemys siitä, että ihmistä on tarkasteltava kokonaisuutena ennen kuin yhteiskunnallisia ja niiden osana taloudellisia ilmiöitä voidaan ymmärtää, saa vahvistusta viime vuosina tehdystä tutkimuksesta, jossa perinteistä kansantaloustieteen ihmiskuvaa on laajennettu psykologisen tutkimuksen tuottamilla tuloksilla. Keskeisintä siinä on, että ihmisen nähdään koostuvan monesta keskenään ristiriitaisesta minästä, joista yksikään ei välttämättä ole hyvin perillä edes omasta identiteetistään⁶. Kansantaloustieteen perinteeseen kuuluu kuitenkin se, että ihmisen katsotaan ymmärtävän oman tilansa ja toimivan tietoisesti tämän ymmärryksensä pohjalta. Niinpä ihmisen käyttäytymistä voidaan lähestyä myös niin, että elämän nähdään koostuvan peleistä, joita ih-

misen eri minät pelaavat toistensa kanssa ja toisiaan vastaan. Tämä on tavallaan paluuta siihen ajatteluun, jossa ihmistä tarkasteltiin eri intohimojen pelikenttänä.

Yksi yleinen ihmisen käyttäytymistä ohjaava piirre on se, että hän painottaa tänään lyhyen ajan hyötyjä ja haittoja kuvitellen, että hän on huomista eteenpäin kaukokatseinen⁷. Huomenna hän kuitenkin huomaa, että hän on edelleen saman harhan vallassa. Siksi hän saattaa esimerkiksi päättää tänään kuluttaa kaikki tulonsa sen sijaan että säästäisi, koska kuvittelee säästävänsä huomenna. Huomenna tultua hän kuitenkin päättää edelleen kuluttaa, koska aikoo aloittaa säästämisen sitä seuraavana päivänä. Tällaista käyttäytymistä kutsutaan ajallisesti epäjohdonmukaiseksi. Toinen esimerkki on luonnonsuojelu: haluamme hyötyä luonnosta vielä tänään ja suunnittelemme suojelevamme sitä huomista eteenpäin, mutta emme kykenekään siihen.

Nämä esimerkit kuvaavat ihmisen heikkoluonteisuutta: nykyinen minä tietää, että minät huomista eteenpäin voivat paremmin, jos säästän tänään, mutta tämänpäivän minä vastustaa. Tällaisessa tilanteessa ihminen saattaa haluta, että hänen toimintavapauttaan rajoitetaan, että hänen käntensä sidotaan⁸. Ihmiset itsekin kykenevät omilla toimillaan sitomaan käsiään. Herätyksen tilaaminen on ehkä kaikkein arkipäiväisin esimerkki, joka voidaan tulkita käsien sitomiseksi. Nykyhetken ilmiö ovat henkilökohtaiset valmentajat, jotka pakottavat ihmisiä pysymään kuntoilutavoitteissaan. Pakollinen oppivelvollisuus ja eläkerahastointi ovat sellaisia yhteiskunnan tapoja sitoa kansalaistensa käsiä, jotka viime kädessä palvelevat ihmisten etua. Niiden valossa voi kysyä, miten yhteiskunta toimisi, jos nämä pakot poistettaisiin ja näiden palveluiden hankinta jätettäisiin yksilöiden itsensä tehtäväksi. Kahteen vuoteenhan Koskelan Jussikin päätti rajoittaa Akselin koulunkäynnin. Mutta myös markkinat tarjoavat palveluita, joilla ihmiset voivat välttää heikkoluonteisuuden karikat. Talletukset, joilta tehtäviä nostoja on rajoitettu, ja luottokorteille asetetut ostojen ylärajat ovat tuttuja esimerkkejä.

Heikkoluonteisuuden ongelmalla on periaatteessa suuri merkitys yhteiskuntien toimivuudelle. Heikkoluonteisena voi tehdä toisille haitallisen teon kuvittelemalla, että aloittaa huomenna uuden elämän. Heikkoluonteiset ihmiset pettävät toisiaan silmän välittäessä, koska petoksen hyödyt tulevat heti, rangaistus vasta kun petos huomataan, jos koskaan. Yhteiskunnat eivät ole kuitenkaan näin disintegroituneita kuin tilapäisesti. Bagdad lienee näinä aikoina ajankohtaisin esimerkki.

Yhdysvaltalainen taloustieteilijä Robert Frank on todennut, että rangaistusten pelko ei ole riittävä voima, joka estäisi ihmisen heikkoluonteisuudesta johtuvan yhteiskuntien hajaantumisen⁹. Hän on ehdottanut, että tunteet ovat se mekanismi, joka ylläpitää yhteiskunnallista koheesiota. Kovien rangaistusten pelossa ihmisen kannattaa välttää lyhyen ajan voittomahdollisuuksien hyödyntämistä. Mutta jos ne olisivat ainoa yhteiskuntarauhaa ylläpitävä mekanismi, niin meidän olisi vaikea ymmärtää, miksei ihmiselviä voittomahdollisuuksia, kuten vieraassa kaupungissa pakoa ravintolasta laskua maksamatta, hyödynnetä laajalti. Yhteistoimintaan kuuluu myös auttaminen: miksi ihmiset auttavat toisiaan, vaikka avunannosta ei ole tiedossa

minkäänlaista korvausta? Tunteet palkitsevat ja rankaisevat meitä välittömästi, eivät vasta ajan päästä. Siksi ne auttavat heikkoluonteista ihmistä välttämään lyhytnäköisiä päätöksiä. Tunteita ei voi myöskään kokonaan peittää, vaan ihmiset kykenevät lukemaan niitä toistensa kasvoilta ja olemuksesta.

Frankin ajattelussa huonoa tekoa seuraa syyllisyyden tai pahanolon tunne, joka myös näkyy. Ihmissuhteissa rakkaus estää ihmistä hyödyntämästä toista ihmistä. Tunteet ja moraali ovat siis erottamattomia. Samoin tunteet ja järki ovat erottamattomia. Tunteiden avulla ihmisten eri minät pääsevät lähemmäs keskinäistä harmoniaa, joka on myös konkreettisen yksilön ja yhteiskunnan etu.

Jos tunteet ovat mekanismi, jonka avulla yhteisöt pysyvät koossa, niin voidaan hyvin kysyä, uhkaako globalisaatioon liittyvä liikkuvuuden kasvu muuttaa maailman ryöstöyhteiskunnaksi. Liikkuvuus tietenkin lisää ihmisten mahdollisuuksia paeta tekemiään huonoja tekoja. Jos eri kulttuureissa eri tunteille on erilaiset signaalit, niin lyhytaikaisen edun hankinnasta muiden kustannuksella ei aiheudu kustannuksia itselle. Viime kädessä tietysti tällainen henkilö joutuu palaamaan takaisin kuljettuaan maailman ympäri, mutta ehkä silloin tunteet ovat jo vaimentuneet.

Lisäksi liikkuvuus saattaa ajanoloon itsessään vaimentaa tunteiden voimakkuutta. Tätä kautta globalisaatio voi heikentää ihmiskunnan hyvinvointia. Pax Americana, maailman mcdonaldistuminen, se, että maailma omaksuu tai pakotetaan omaksumaan yhdysvaltalaiset instituutiot ja normit, on tietenkin yksi tapa säilyttää yhteisöt. Se voi kuitenkin merkitä Bagdadin kokemusten toistumista suuressa osassa maailmaa. Näiltä järjestyksiltä voidaan välttyä, jos globalisaatiota säätelevä kansainvälinen päätöksentekokoneisto tehdään mahdollisimman demokraattiseksi ja globalisaatiota ollaan valmiit jopa hillitsemään, jotta yhteisöt voivat itse ohjata kehitystään. Toisaalta on pidettävä mielessä, että paikallisten yhteisöjen koheesio voi myös perustua osin pelon tunteelle, jota synnytetään ulkopuolisia kohtaan, joten liikkuvuuden rajoittamiseenkin on suhtauduttava aina kriittisesti.

Ajallisen epä johdonmukaisuuden tai heikkoluonteisuuden merkitystä korostaa se, että ihmiset eivät tiedä tarkkaan sitä, millaisia heidän nykyiset ja tulevat minänsä ovat^o. Tällöin hänen omat ja muiden teot rakentavat yksilön minää. Toisaalta ihmiset voivat itse omilla toimillaan vaikuttaa minään manipuloimalla tietoa, jota ottaa vastaan tai jota käsittelee. Koska tuleva minä yhdessä muun tulevaisuuden kanssa on hämärän peitossa, niin tänään esimerkiksi säästämissä päätöksistään tekevä henkilö haluaa varmentua siitä, että hänen tuleva minänsä kykenee hyötymään säästöistä. Siksi ihmisillä on tarve kasvattaa itseluottamustaan, kuvitelmaansa siitä, että hän on tulevaisuudessa yksilö, jonka toimintakyky on hyvä.

Yksilön persoonan rakentaminen keskenään kiistelevien minien välille ei välttämättä johda hyvään tasapainoon. Ihmiset voivat tehdä ylipitkiä työpäiviä vakuuttaakseen itselleen, että he ovat kyvykkäitä. Koska myös se, mitä muut tekevät, antaa yksilölle tietoa omasta minästä, niin muiden kiihkeä työnteko, ellei siihen pysty itse vastaamaan, on osoitus heikosta työkyvystä. Siksi minän halu löytää tietoa omasta itsestään ja rakentaa itsensä saattaa johtaa todelliseen oravanpyörään.

»Oravanpyörille rakennettu yhteiskunta ei ole viime kädessä kenellekään hyvä, ei edes siinä tapauksessa, että päämääränä olisi saavuttaa kokonaisuudessaan mahdollisimman suuri tehokkuus. On myös vaikea nähdä, miten markkinamekanismi voisi estää oravanpyörämekanismin toiminnan. Itseluottamuksen tarve synnyttää omat markkinansa, joiden peruspilarina on tunteiden tuottaminen. Ihmisten heikkoluonteisuus ja pyrkimys rakentaa tuekseen itseluottamuksen tunne luo elämänhallintaa tukeville palveluille kysynnän, joka synnyttää niiden tarjonnan.»

Luottamuksen rakentaminen itseensä voi johtaa myös ylikuottamukseen: Turvataksensa itseluottamuksensa ihmisen kannattaa ottaa vastaan vain positiivista informaatiota tai kvasi-informaatiota. Tämä selittää sen, miksi arvopaperimarkkinoilla ennusteita tekevät eivät ole seuranneet ennusteidensa osuvuutta. Itseluottamusta voi myös pönkittää valitsemalla henkilöt, joiden mielipiteitä seuraa, tähden valossa loistaa itsekin. Vaikka suurin osa ihmisistä ei voi olla keskimäärin muita kyvykkäämpiä, niin kuvitelmissa tämä on mahdollista.

Oravanpyörille rakennettu yhteiskunta ei ole viime kädessä kenellekään hyvä, ei edes siinä tapauksessa, että päämääränä olisi saavuttaa kokonaisuudessaan mahdollisimman suuri tehokkuus. On myös vaikea nähdä, miten markkinamekanismi voisi estää oravanpyörämekanismin toiminnan. Itseluottamuksen tarve synnyttää omat markkinansa, joiden peruspilarina on tunteiden tuottaminen. Ihmisten heikkoluonteisuus ja pyrkimys rakentaa tuekseen itseluottamuksen tunne luo elämänhallintaa tukeville palveluille kysynnän, joka synnyttää niiden tarjonnan. Kysyntä on potentiaalisesti rajatonta, koska mitään loogista rajaa ei ole sille, kuinka suuri itseluottamuksen tarvitsee olla ollakseen riittävä. Jos markkinoilta tuleva tarjonta korvaa yliponnistelun itseluottamusta tuottavana mekanismina, niin se toki voi parantaa ihmisten hyvinvointia.

Mutta markkinatarjonnan ja yliponnistelujen suhde voi olla myös toisiaan täydentävä. Markkinoilla myydään palveluita, joiden tarkoituksena on sopeuttaa ihminen vaikeisiin työoloihin ja parantaa heidän itsetuntoaan oravanpyörässä säilymistä varten. Nämä palvelut kasvattavat oravanpyöräyhteiskuntaa. Elämänhallintakeinojen markkinatarjonta saattaa myös tuhota yliponnistelujen tuottamaa itseluottamusta, jos markkinoille tulee aina uusia elämänhallinnan keinoja, joiden väitetään tai uskotaan olevan aiempaa parempia. Tällöinhän niitä käyttävät ovat muita paremmassa asemassa, jos itseluottamus auttaa menestymään, ja muiden aiemmat ponnistelut ovat osin turhia. Viime kädessä yhteiskunta voi päätyä tasapainoon, jossa kaikki käyvät samoilla elämänhallinnan muotikursseilla. Muotien voi odottaa vaihtuvan taajaan, koska uuden elämänhallintamenetelmän tuotantokustannukset ovat pienet. Koska uudet menetelmät

tekevät vanhat tyhjiksi, niin ihmisten itseluottamus ei kasva, vaan ihmiset taistelevat säilyttääkseen entisen itseluottamuksensa rippeet.

Voidaan odottaa, että itseluottamuksen ongelma pahenee, jos ihmisten liikkuvuus kasvaa. Staattisemmassa yhteisössä esimerkiksi yksilön eteen tulevien työtehtävien määrä on rajoitetumpi kuin silloin, kun ihmiset etsivät tehtäviä laajalta alueelta. Tällöin myös kunkin oikea sopivuus ja kyky eri tehtäviin tulevat ilmi nopeammin. Toisaalta staattisessa yhteisössä keskinäinen luottamus syntyy ja säilyy paremmin kuin liikkuvassa ympäristössä, jolloin havainto, että ei ole yhtä kyvykäs kuin muut, ei ole yhtä tuhoisa kuin liikkuvassa ympäristössä. Staattisessa yhteisössä on helpompi havaita työnjaon edut ja tukea kaikissa tehtävissä työskenteleviä. Sama vaikutus kuin liikkuvuudella on myös nopealla teknisellä kehityksellä. Oma tuntemukseni onkin, että 1990-luvulta alkaen elämönhallintapalveluiden tarjonta on kasvanut nopeasti ainakin Suomessa. Elämönhallinta ja oravanpyörä ovat saman ilmiön kaksi eri puolta.

Elämönhallintapalveluiden laadulle on vaikea luoda mitään standardeja, koska viime kädessä niiden laatua voi mitata vain itseluottamuksen tunteen kasvulla. Siksi siinä ei ole mitään ihmeteltävää, että monet tarjotut palvelut toimivat samalla tavoin kuin magia, kuten on huomautettu. Niitä on vaikea väittää huijauksiksi, koska ihmiset todella saattavat haluta välttää oikean tiedon saamista omasta menestyksestään. Itseluottamuksen hakemiseen liittyy myös se piirre, että ihmiset haluavat löytää epäonnistumiselleen selityksen, joka ei aseta heidän kykyjään kyseenalaisiksi. Magia tarjoaa tällaisia selityksiä.

Minää rakennetaan siis tarkkailemalla omaa ja muiden käyttäytymistä. Työelämän suhteet ovat tärkeä informaationlähde. Mielenkiintoista tällöin on, että erilaiset kannustinmekanismit voivat vaikuttaa ihmisiin tavoilla, joita niiden suunnittelijat eivät ole ennakoineet.¹¹ Voimakkaat rahalliset, suoraan tuotokseen perustuvat kannustimet, voidaan tulkita merkiksi siitä, että työnantaja ei usko työntekijän omistautuneen työlleen vaan uskoo, että häntä täytyy erikseen motivoida. Jos näin käy, niin työntekijän motivaatiotaso ja tuottavuus laskevat. Kovat rahalliset kannustimet saattavat siis muuttaa ihmisen käsitystä itsestään ja siten ihmistä itseään. Rahalla ei voi ostaa kaikkia, koska sitä, jota ostetaan, ei enää oston jälkeen ole. Tutkimuksissa on havaittu varsin yleisesti, että kovat rahalliset kannustimet saattavat heikentää tuottavuutta. Joka tapauksessa ne toimivat huonommin kuin epäviralliset palkkiot, jotka maksetaan hyvästä tuloksesta, mutta joista ei ole sovittu ennalta. Tällaiset palkkiot eivät muuta ihmisen omakuvaa ja vastaavat ihmisten käsitystä reiludesta.

Talouden toimijoita kuvataan usein rationaalisisiksi siinä mielessä, että heillä olisi selkeä päämäärä, voiton tai aineellisesta kulutuksesta saatavan hyödyn maksimointi mahdollisimman tehokkaasti. Hyödyn maksimointi kuitenkin muuttaa käsitystä itsestämme ja saattaa olla päämääränä sitä kaukaisempi, mitä tarmokkaammin sitä yritämme saavuttaa^{12,13}. Se on siis jotakin, jota emme voi itse asiassa edes tietoisesti haluta.

Tietoinen optimointi epäonnistuu monista syistä. Optimointi voi johtaa siihen, että ihmiset eivät pidä enää itse toimintoja tavoittelemisen arvoisina vaan kuvittelevat

niiden olevan vain väline onneen. Niinpä henkilö, joka tuijottaa kaksi viikkoa televisiosta jääkiekkoa, menettää aivan varmasti suuren osan ilostaan, jos hän alkaa pohtia katsomansa pelin vaikutusta hyvinvointiinsa sen sijaan, että nauttisi itse pelistä. Maksimointi edellyttää myös jatkuva-aikaista eksplisiittistä itseraportointia hyödyn kehityksestä, jotta tekoja voidaan ohjata optimaalisesti. Tällaisen raportoinnin on havaittu vähentävän hyvinvointia osin siksi, että se estää erilaisten nyanssien havaitsemisen ja niistä nauttimisen. Voimme taas mielessämme kuvitella edellä mainittua sohvanvaltaajaa tekemässä itselleen selvää Suomi–Ruotsi-ottelun kiemuroiden vaikutuksista hyvinolon tunteeseen sen sijaan, että hän eläisi pelissä täysillä, kuten on tapana sanoa.

Maksimointi eliminoi itsensä, koska ihmiset aliarvioivat mielialojensa sopeutumisen uusiin tilanteisiin¹⁴. Siksi ihmiset ylipainottavat tulojen merkitystä ja ylipainostavat niiden hankintaan. Emme ota huomioon, että korkeammalla tulotasolla myös preferenssimme sopeutuvat sen mukanaan tuomaan kulutuksen muutokseen. Tässä mielessä elämämme on aina täynnä pettymystä, mutta pettymystä, johon ajaudumme tietoisesti. Ihmiset yliarvioivat esimerkiksi uusista ostoksistaan saatavan hyödyn tai hyödyn keston. Ostoa tehtäessä ja suunniteltaessa hyöty on suurempi kuin se hyöty, joka ostetusta tuotteesta saadaan.

Tämänkaltaisena pettymys voi olla voimakas yhteiskuntaa heiluttava voima. Albert Hirschmanin¹⁵ mukaan Adam Smith piti ihmisten illuusiota uusien tuotteiden onnea tuottavasta voimasta kapitalismin keskeisenä dynaamisena voimana. Kapitalismia ajaa pettymys, jota yritetään voittaa ostamalla uusia tuotteita. Kapitalismi ei siis tuota onnea vaan pettymystä ja mitä enemmän pettymyksiä se tuottaa, sitä dynaamisempi se on. Hirschman itse ajatteli, että pettymyksen tunne selittää vaihteluita kansalaisaktiivisissa. Pettymystä, joka koetaan kulutushyödykkeiden kulutuksessa, voidaan paikata kansalaisaktiivisuudella. Samalla tavoin kansalaisaktiivisuus väistämättä johtaa ennemmin tai myöhemmin pettymyksiin, joita voidaan paikata palaamalla yksityisyyteen ja kulutusyhteiskuntaan.

Olen edellä esittänyt argumentteja sen puolesta, että järjen ja tunteiden erottelu on keinotekoista ja vaikeuttaa yhteiskunnallista keskustelua. On esimerkiksi helppo leimata jotkin talouspoliittiset ehdotukset epärealistisiksi ja tunteenomaiseksi temppupolitiikaksi. Tällöin vedotaan suoraan tunteisiin eikä yritetä antaa harkittuja perusteluita omille näkemyksille. Ei voi kuin ihmetellä miksi ei realismiin puutteeseen viitata silloin, kun yhteiskunnan vaikutusvaltaisimmat perustelevat omia ehdotuksiaan vedoten hämäriin asioihin, kuten veronalennusten tuottamiin dynaamisiin etuihin. Veronalennuksia voidaan perustella toki muillakin kuin hämärillä syillä, mutta niihin ei vedota.

Tällainen keskustelu pysyy pystyssä, koska ihmisellä on tarve vähentää epävarmuutta ja löytää elämän yllätyksille selityksiä. On havaittu, että ihmiset etsivät yleisiä ja yksinkertaisia selityksiä, jopa tietoisesti ylyksinkertaisia ja yliyleisiä selityksiä. Toisten ehdotusten leimaaminen temppupolitiikaksi on yleinen ja yksinkertainen selitys. Globalisaation leimaaminen syylliseksi lähes kaikkeen tai kaiken hyvän kirjaaminen sen tiliin ovat vastaavanlaisia yleistyksiä. Tunnetta ja järkeä ei voi erottaa toisistaan, ja juuri siksi olisi ehkä hyvä asettaa päämääräksi maailma, jossa ihmisillä on

aikaa ja mahdollisuus luoda itselleen terve itsetunto. Siinä maailmassa ihmiset voivat reflektoida asioita rauhassa sekä osallistua keskusteluun ja kansalaistoimintaan ilman, että heille lyödään eteen jonkin työryhmän esitys, jonka väitetään ratkaisevan kaikki ongelmat, ja joka pitää toteuttaa viimeistä kirjainta myöten, tai muuten heidät hukka perii.

Viitteet

- * Esitelmä Tampere-talon Suuressa Filosofiatapahtumassa 26.–27.4.2003, Kiitän saamistani kommentteista Pentti Forsmania, Leila Haaparantaa, Jukka Mäkitä, Mikko Puhakkaa ja Kristiina Rolinia.
- Hirshleifer & Shumway 2003.
 - Barber & Odean 2001.
 - Hilton 2003. Ks. myös McKinsey Quarterly Review No. 2/2003, Shiller 2003 ja Shleifer 2002.
 - Seuraavassa nojautun Albert Hirschmaniin, Hirschman 1997, alunperin 1977.
 - Hirschman 1997, alunperin 1977. Smith-tulkinnosta ks. myös Sen 1999.
 - Teoksessa Brochas & Carrillo (toim.) 2003 useat artikkelit käsittelevät psykologisen tutkimuksen näistä ilmiöistä tuottamaa aineistoa ja niiden merkitystä kansantaloustieteelliselle ajattelulle.
 - Ks. erityisesti Brochas & Carrillo 2003, Caplin & Leahy 2003, Bénabou & Tirole 2002, 2003, Frederic, Loewenstein & O'Donoghue 2002 ja Harris & Laibson 2003. Ehkä mielenkiintoista on, että kansantaloustieteeseen ajatus heikkoluonteisuudesta tuli ensin ilman laajaa psykologisen tutkimuksen tuomaa perustelua. Ajatuksen nostivat esiin Strotz 1955–56 ja Schelling 1980, 1983, jotka julkaistu myös teoksessa Schelling 1984.
 - Käsien sitomisen tarve syntyy seuraavasti: Nykyinen minä tietää, että sen ainoa mahdollisuus vaikuttaa huomiseen minään on rajoittaa etukäteen huomisen minän toimintamahdollisuuksia. Tarve tälle syntyy siitä, että nykyisen minän hyvinvointi on suurempi, jos se tietää, että huomisen minä toimii kaukonäköisesti. Tuntien itsensä nykyinen minä tietää kuitenkin, että huomisen minä painottaa vallitsevan hetken merkitystä enemmän kuin tulevaisuutta.
 - Frank 1989. Ks. myös Charness & Rabin 2002.
 - Ks. Bénabou & Roland 2003, Bodner & Prelec 2003, Kahneman 2003, Trope & Liberman 2003.
 - Bénabou & Tirole 2002a,b, Schooler, Ariely, & Loewenstein 2003.
 - Kristina Rolinilta sain vihjeen, että joidenkin filosofien mukaan hyödyn maksimointi on mahdotonta seuraavasta syystä: Hyödyllisyys on käsite, joka viittaa aina itsensä ulkopuolelle. Jokin asia on hyödyllinen vain suhteessa johonkin päämäärään, ja siksi hyöty ei koskaan voi olla päämäärä itessään. Monet ihmiset tavoittelevat myös ylellisyyttä. Ylellisyys kytkeytyy kuitenkin hyödyttömyyteen. Kun tavaroita tai elämäntapoja mainostetaan ylellisenä, silloin korostetaan niiden hyödyttömyyttä.
 - Ks. Baumeister 2003, Berridge 2003 ja Schooler, Aryeli & Loewenstein 2003.
 - Schooler, Aryeli, & Loewenstein 2003 ja Wilson, Gilbert & Centerbar 2003.
 - Hirschman 2002, alunperin 1982.
- Teoksessa Brochas, I. & Carrillo, J. (toim.), *The Psychology of Economic Decisions, vol. I: Rationality and Well-Being*. Centre for Economic Policy Research and Oxford University Press, 2003.
- Bodner, R. & Prelec, D., Self-Signaling and Diagnostic Utility in Everyday Decision Making. Teoksessa Brochas, I. & Carrillo, J. (toim.), *The Psychology of Economic Decisions, vol. I: Rationality and Well-Being*. Centre for Economic Policy Research and Oxford University Press, 2003.
- Brochas, I. & Carrillo, J. (toim.), *The Psychology of Economic Decisions, vol. I: Rationality and Well-Being*. Centre for Economic Policy Research & Oxford University Press, 2003.
- Brochas I. & Carrillo, J., Information and Self-Control. Teoksessa Brochas, I. & Carrillo, J. (toim.), *The Psychology of Economic Decisions, vol. I: Rationality and Well-Being*. Centre for Economic Policy Research and Oxford University Press, 2003.
- Caplin A. & Leahy, J., Behavioral Policy. Teoksessa Brochas, I. & Carrillo, J. (toim.), *The Psychology of Economic Decisions, vol. I: Rationality and Well-Being*. Centre for Economic Policy Research and Oxford University Press, 2003.
- Charness G. & Rabin, M., Understanding Social Preferences with Simple Tests, *Quarterly Journal of Economics*, vol. 117, No. 3 (2002), 817–870.
- Frank R.H., *Passions within Reason*. W.W. Norton & Co., 1989.
- Frederic S., Loewenstein, G. & T. O'Donoghue, Time Discounting and Time Preference. *Journal of Economic Literature*, vol. XL (Summer 2002), 351–401.
- Harris C. & Laibson, D. Hyperbolic Discounting and Consumption. Teoksessa Dewatripont, M., Hansen, L.P. & Turnovsky, S. (toim.), *Advances in Economics and Econometrics: Theory and Applications*, Eighth. World Congress, vol. 1. Cambridge University Press, 2003.
- Hilton, D., Psychology and the Financial Markets: Applications to Understanding and Remediating Irrational Decision-Making. Teoksessa Brochas, I. & Carrillo, J. (toim.), *The Psychology of Economic Decisions, vol. I: Rationality and Well-Being*. Centre for Economic Policy Research and Oxford University Press, 2003.
- Hirschman, A., *The Passions and the Interests: Political Arguments for Capitalism before Its Triumph*. Princeton University Press, 1997 (alunperin 1977).
- Hirschman, A., *Shifting Involvements: Private Interests and Public Action*. Harvard University Press, 2002 (alunperin 1982).
- Hirshleifer, D. and Shumway, T., Good Day Sunshine: Stock Returns and the Weather. *Journal of Finance*, vol. 58, No. 3 (2003), 1009–1033.
- Kahneman, D., Experienced Utility and Objective Happiness. Teoksessa Brochas, I. & Carrillo, J. (toim.), *The Psychology of Economic Decisions, vol. I: Rationality and Well-Being*. Centre for Economic Policy Research and Oxford University Press, 2003.
- Schelling, T. *The Intimate Contest for Self-Command. The Public Interest*, vol. 60, 94–118 (1980), myös teoksessa Schelling (1984).
- Schelling, T., (1983) Ethics, Law, and the Exercise of Self-Command. Teoksessa McMurrin S. (toim.), *The Tanner Lectures on Human Values IV*. University of Utah Press, 1983, myös teoksessa Schelling 1984.
- Schelling, T., *Choice and Consequence*. Harvard University Press, 1984.
- Schooler, J., Ariely, D. & Loewenstein, G., The Pursuit and Assessment of Happiness can be Self-Defeating. Teoksessa Brochas, I. & Carrillo, J. (toim.), *The Psychology of Economic Decisions, vol. I: Rationality and Well-Being*. Centre for Economic Policy Research and Oxford University Press, 2003.
- Sen, A., *Development as Freedom*. Oxford University Press, 1999.
- Shiller, R., From Efficient Markets Theory to Behavioral Finance. *Journal of Economic Perspectives*, vol. 17, No. 1 (Winter 2003), 83–104.
- Shleifer, A., *Inefficient Markets: An Introduction to Behavioral Finance*. Oxford University Press, 2002.
- Strotz, R., Myopia and Inconsistency in Dynamic Utility Maximization. *Review of Economic Studies*, vol. 23, No. 3 (1955–56), 165–180.
- Trope, Y. & Liberman, N., Temporal Construal Theory of Time-Dependent Preferences. Teoksessa Brochas, I. & Carrillo, J. (toim.), *The Psychology of Economic Decisions, vol. I: Rationality and Well-Being*. Centre for Economic Policy Research and Oxford University Press, 2003.
- Wilson T., D. Gilbert, D. & Centerbar, D., Making Sense: the Causes of Emotional Evanesence. Teoksessa Brochas, I. & Carrillo, J. (toim.), *The Psychology of Economic Decisions, vol. I: Rationality and Well-Being*. Centre for Economic Policy Research and Oxford University Press, 2003.

Kirjallisuus:

- Baumeister, R., The Psychology of Irrationality: Why People Make Foolish, Self-Defeating Choices. Teoksessa Brochas, I. & Carrillo, J. (toim.), *The Psychology of Economic Decisions, vol. I: Rationality and Well-Being*. Centre for Economic Policy Research and Oxford University Press, 2003.
- Barber, B. & Odean, T., Boys Will Be Boys: Gender, Overconfidence and Common Stock Investments. *Quarterly Journal of Economics*, vol. 116 (2001), 261–292.
- Bénabou, R. & Tirole, J., Self-Confidence and Personal Motivation. *Quarterly Journal of Economics*, vol. 117, No. 3 (2002a), 871–915.
- Bénabou, R. & Tirole, J., Intrinsic and Extrinsic Motivation. Työpöytä. Princeton University & IDEL, Toulouse, 2002b.
- Bénabou, R. & Tirole, J., Self-Knowledge and Self-Regulation: An Economic Approach. Teoksessa Brochas, I. & Carrillo, J. (toim.), *The Psychology of Economic Decisions, vol. I: Rationality and Well-Being*. Centre for Economic Policy Research and Oxford University Press, 2003.
- Berridge, K., Irrational Pursuits: Hyper-Incentives from a Visceral Brain.

Eurooppa

Sana, jossa on vain kolme tavua, mutta johon liitetään lukematon määrä odotuksia, epäilyjä, toiveita ja pelkoja. Eurooppa on siellä ja se on täällä. Eurooppa yhdistyy, se laajenee, se on masentunut, se väittää olevansa innovatiivinen. Se myös äänestää. Eurooppa on mitä tahansa eikä välttämättä yhtään mitään.

Eurooppa on teema, josta olemme varmasti viime kuukausina lukeneet ja kuulleet riittävästi lausuntoja, kommentteja ja suosituksia. Tilanne muistuttaa vahvasti ja vakavasti sitä suhdetta sisältöpeilin ylituotannon ja aliravitsemuksen välillä, mistä James Brown tiesi laulavansa jo neljä vuosikymmentä sitten: "Talking loud and saying nothing." Mitä lisättävää tähän rasittavaan ja pelottavan itseriititöiseen kakofoniaan voi olla?

Ei välttämättä yhtään mitään, jos emme kykene käyttämään sitä ainutta todellista vaihtoehtoa ja mahdollisuutta, joka kriittisellä ja reflektioivalla henkilöllä on puolihuolimattomasti toisinaan hallussaan. Tarvitsemme mielikuvitusta. Mielikuvituksen lisäksi uusien näkökulmien ja vaihtoehtojen hahmottamisen onnistuminen on kiinni kyvystä ottaa riskejä. Siitä, että uskaltaa olla naiivi, nauraa itselleen ja ympäristölleen, että löytää hedelmällisen tavan provosoida ja saada aikaan jotakin – jossakin kontekstissa ja korteksissa. Tavoitteena on Eurooppaan liimautuneiden suhteellisen tahmeiden horisonttien avaaminen. Tavoitteena on myös hypätä ulos tuosta avoimena odottavasta ikkunasta.

Eurooppa on kuin ... Tyhjän tilan voi täyttää suurenmoisilla, surullisilla tai sutuisilla adjektiiveilla ja monenlaisilla symboleilla. Tässä kaksi keskeistä visuaalista symbolia. Toinen on nähtävillä lehden kannesta, ja toinen löytyy sisäsivuilta kuvataiteilija Serkan Ozkayan ja kirjailija Orhan Pamukin keskustelusta.

Kannessa komeilee kuvataiteilija Jukka Korkeilan varsin suuren seinämaalauksen yksityiskohta. Se on yhtäaikaisesti tahaton ja tahallinen viite kehyksineen. Tiettyissä kulttuureissa sitä kutsutaan, tosin hieman vulgaaristi vaan silti aina herrtaisesti, vittuiluksi. Näemme akvarellimaalauksen, jossa Saksan musta-kelta-puna-väristä lippua vasten on selkä katsojaan päin hieman vähemmän vetreässä ässäkkunos-

sa oleva keski-ikää kutitteleva mies. Äijä on pulassa. Sinapinväriset kalsarit ovat jääneet pahasti puolitankoon. Ja miten tahansa mies ähisee ja puhiseekaan, ne kalsarin perkeleet eivät liiku ylös, ei alas. Ja kas, tässä meille Eurooppa – kera laajentumisen, tai sitä ilman.

Toinen mielikuva linkittyy belgradilaiseen hyvin erikoiseen museoon, joka löytyy tavallisen kerrostaloasunnon kellarista. Museota pitää yllä museon teokset tehnyt mies. Tarjolla on länsimaisen ku-

»Ehkä Euroopan unionin ja eurooppalaisen ajattelun mahdollisuus perustuukin semi-organiseen ja semiorganisoituun anarkismiin, jota pitää yllä sitoutuminen skeptiseen ja reflektiiviseen itsekriittiseen ajatteluun, väkivallattomuuteen ja rakkauden käskyn periaatteeseen? Siis unelmaan, jota näiden lisäksi raamittavat vielä hyvin kepeät tavoitteet ei-naivista paikallisuudesta, moniäänisyydestä ja vastavuoroisesta suvaitsevaisuudesta.»

vataiteen kaanon: on koko skaala mestareita picassoista brückeeseen. Omalaatuista ja erityistä on, että kaikki teokset ovat toki autenttisia, mutta kopioita. Kokoelma on museota pitävän miehen valikoima ja luomus taiteen merkkiteoksista, jotka hän haluaa kaikkien ulottuville myös Serbiassa. Ja kas, mielikuvitusta ei tarvitse edes varastaa, huijata tai lainata ja jo saa-

daan kiinnekohta ja symboli Euroopasta. Eikä ehkä kaunis tai elegantti, mutta jotenkin niin todellinen. Hikinen ja himmeä, ja silti sympaattinen.

Mutta mitä nämä symbolit edustavat? Mitä ne viestivät? Kyynisen negatiivista perusasennetta Euroopan kyvykkääseen kyvyttömyyteen uudistaa itseään? Onko kyse euroskleroosin symbolista vai depression visualisoimisesta? Lyhyt vastaus on jyrkkä ja kielteinen. Tuoreen EU-jäsenen, naapurimaamme Viron sanontaa käyttäen, vastaus on kolme kertaa toistaen: ei ole, ei ole, ei ole.

Mutta pelkkä negatiivisen mielikuvan kieltäminen ei johda mihinkään muuhun kuin pesutuvan tuplavaraukseen – ja väärälle päivälle. Tarvitaan jotakin muuta, jotakin enemmän. Tarvitaan uskoa ja toivoa. Tarvitaan myös arkea ylläpitäviä valkoisia valheita. Ja tämä strategia tarkoittaa, että ehdoin tahdoin haluamme nähdä Euroopan mahdollisuutena. Yhä käyttämättömänä ja aktiivimatta olevana ideaalina, mutta mahdollisuutena yhtä kaikki.

Eli mistä on kyse? Hapuillemme pimeässä, mutta tarkoituksella. Me kysymme 11 artikkelin voimalla, odotamme kaiun laantumista, jotta voimme kysyä uudelleen ja yhä uudelleen. Me kysymme: mitä jos eurooppalainen vaihtoehto avautuukin tietynlaisen harkitun ja tiettyssä mielessä hallitun epäonnistumisen välityksellä? Mitä jos eurooppalaisuus onkin sitä, että se ei vastaa tai paikannu reaali-politiisiin joko-tai-malleihin? Ehkä Eurooppa voi olla kuin Tanska aikoinaan muutama vuosikymmen sitten. Valtio tiesi elävänsä yli varojensa. Se oli matkalla päin helvettiä, mutta tanskalaiset olivat tyytyväisiä, koska se sentään tapahtui tyyllillä ja nauttien ykkösluokassa.

Ehkä Euroopan unionin ja eurooppalaisen ajattelun mahdollisuus perustuu-kin semiorganiseen ja semiorganisoituun anarkismiin, jota pitää yllä sitoutuminen skeptiseen ja reflektiiviseen itsekriittiseen

Jukka Korkeila, *nimeiton* (banaanimies 1), 42 x 60 cm, lyijykynä ja vesiväri paperille, 2002, Uppsala konstmuseum:n kokoelmat.

ajatteluun, väkivallattomuuteen ja rakkauden käskyn periaatteeseen? Siis unelmaan, jota näiden lisäksi raamittavat vielä hyvin kepeät tavoitteet ei-näivistä paikallisuudesta, moniäänisyydestä ja vastavuoroisesta suvaitsevaisuudesta.

Brittikirjoittaja Will Hutton ja tässä numerossa haastateltu saksalaissosiologi Heinz Bude ovat samaa mieltä: eurooppalainen laajamittaista ja kattavaa hyvinvointia tavoitteleva yhteiskuntamalli on huomattavasti toimivampi ja mielekkäämpi kuin sen maine antaa olettaa. Hutton asettaa toiveensa yhteiskuntasopimuksen aktivoimiseen ja syventämiseen julkisessa tilassa, nähden tämän ennen kaikkea tapahtuvan stakeholder-prinsiippiin raameissa. Käsite tulee talouden piiristä, mutta sen voidaan nähdä kattavan minkä tahansa toiminnan, jonka merkitys ja mahdollisuudet ovat kiinni tekijöiden pitkäjänteisestä sitoutumisesta asiaan ja aiheeseen.

Bude puolestaan näkee Euroopan ja eurooppalaisen ajattelun mahdollisuuden siinä perimässä, jonka uskonvapaus on meille luovuttanut ja jonka ala ja ulot-

tuvuus on nyt ratkaisevasti syvennettävä irti etnisyydestä kohti kansalaisuutta ja kansalaisyhteiskuntaa. Eurooppa ei kykene (ei vaikka se haluaisikin) yksipuoliseen sotaan, ei voimakeinoihin, ei taloudellisiin pakotteisiin, mutta Eurooppa tietää (vaikka se haluaisikin tämän kieltää), että ainut mahdollisuus ovat keskinäiset neuvottelut ja sovittelut. Eurooppa ei voi koskaan saada kiinni Yhdysvaltoja vastapuolen sanelemilla pelisäännöillä ja tulkinnoilla. Euroopan valinta on hahmoteltava jostakin muualta.

Ja muualla on nimenomaan syvälle luotaava ja ohittamaton käsitys siitä, että mahdollisuudet luodaan ja ne otetaan haltuun yritysten ja epäonnistumisten kautta. Eurooppa on loputon projekti, jota ei saada kuin rumasti väkivalloin varmaan ja sievään pakettiin. Eurooppa on monikollinen, epämääräinen, laiska, liha-va, hieman flegmaattinen ja raihnainenkin, mutta silti se on jotakin muuta. Se on hidas, kyllä, ja tahmea, aivan varmasti, mutta se on samalla perustavaa laatua olevaa ihmisarvoa kunnioittava kuva yhteiskunnasta ja siitä hyvän elämän suunnas-

ta minne olemme pienin hapuilevin askelin matkalla.

Näemme, että Eurooppa on kuin taideteos. Se makaa maassa, odottaa yksin seinällä tai hämärässä takahuoneessa katsojaa ja kontaktia. Se on aseeton, mutta pyrkii tulemaan ulos kuorestaan, ojentamaan kätensä ja liikkumaan kohti vuorovaikutusta. Eurooppa haluaa olla kutsuva. Mutta samalla se on aika lailla avuton – siis toisista täysin riippuvainen. Vastapuolella on mahdollisuus potkia sitä, kiertää se halveksivasti kaukaa tai olla kiinnittämättä siihen lainkaan huomiota. Toisaalta kuka meistä todella avoimessa tilanteessa kirkkaassa päivänvalossa kehtaa potkia jo maassa makaavaa?

Eurooppa sarjana hallittuja ja harkittuja epäonnistumisia, vailla termodynaamista illuusiota maailmanvallasta ja maailmanparantamisesta. Niin, ehkä kyse on lopulta siitä, että uskallamme ottaa tämän ideaalisen vaihtoehdon ja mahdollisuuden tosissaan, ja pysyä, olla siinä ja sen kanssa. Läsä.

Mika Hannula & Tere Vadén

Sodan jälkeen: Euroopan uudelleensyntyminen

Julkaistu 31. 5. 2003, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*.

Kaksi päivää, joita meidän ei sopisi unohtaa. Ensinnäkin päivä, jona sanomalehdet yllättivät lukijansa asettumalla selkeällä lojaliteettisoiutuksella Bushin viestin puolelle, jonka jälkeen Espanjan pääministeri kutsui muiden EU-virkaveljien selän takana yhteen kaikki sotahalukkaat valtiot. Ja toiseksi 15. helmikuuta vuonna 2003, jolloin mieltään osoittavat massat Lontoossa ja Roomassa, Madridissa ja Barcelonassa, Berliinissä ja Pariisissa reagoivat tähän erikoiseen yllätykseen. Näiden valtaviin mielenosoitusten yhtäaikaisuus – suurimmat mielenosoitukset toisen maailmansodan jälkeen – voidaan nähdä jälkikäteen merkinä eurooppalaisen julkisuuden synnystä, joka tulee ottamaan paikkansa historiankirjoituksessa.

Odotuksetäyteisinä kuukausina ennen Irakin sodan alkamista oli hahmottunut moraalisesti rivo tunteiden työnjako. Pysäyttämättömissä oleva sotilaallinen logistinen suuroperaatio ja kuumeisesti kokoontuneet avustusorganisaatiot löysivät toisensa tarkasti kuin kaksi hammasratasta. Tämä speaktaakkeli tapahtui vailla suurempaa hälinää myös sen väestön silmien edessä, josta – vailla mitään vaikutusmahdollisuuksia – tulisi sen uhri. Ei epäilystäkään, että tunteiden voima sai Euroopan kansalaiset yhdessä jaloilleen. Mutta samalla sota teki tiettäväksi eurooppalaisen yhteisen ulkopoliittikan epäonnistumisen. Kuten kaikkialla maailmassa lietsoi kansainvälisen oikeuden varsin arkisesti tapahtunut rikkominen myös Euroopassa kiistan kansainvälisen järjestyksen tulevaisuudesta. Mutta meitä nämä riitaisat argumentit koskettivat syvemmillä.

Tähän kiistaan liittyen ovat tutut murtumalinjat tulleet selvemmiksi. Ristiriitaiset näkemykset supervallan roolista, tulevaisuuden maailmanjärjestyksestä, kansainvälisen oikeuden ja Yhdistyneiden kansakuntien merkityksestä ovat tuoneet kätkeytyneet vastakkaisuudet esille. Kuilu Manner-Euroopan maiden ja anglosaksisten maiden välillä, kuten myös ”vanhan Euroopan” ja toisaalta keski-eurooppalaisten liittymiskandidaattien välillä on syventynyt. Isossa-Britanniassa *erikoissuhteet* Yhdysvaltoihin ovat kaikkea muuta kuin itsestään selviä, mutta niin kuin aiemminkin on tämä suhde Downing Streetin preferenssijärjestyksessä varsin korkealla. Ja Keski-Euroopan valtiot pyrkivät kyllä EU:hun, vaikka eivät olekaan vielä valmiita suostumaan juuri takaisin saadun suvereniteettinsa rajoittamiseen. Irak-kriisi toimi tässä vain katalysaattorina. Myös Brysselin perustuslakikonventti osoitti vastakkainasettelun: yhtäällä valtiot, jotka todella haluavat EU:n syventämistä ja toisaalla valtiot, jotka ymmärrettävistä syistä haluavat joko jäädyttää nykyisen hallitusten välisen järjestelmän tai parhaassakin tapauksessa muuttaa nykytilannetta vain kosmeettisesti. Tätä vastakohtaa ei voida enää ohittaa.

Tuleva perustuslaki lahjoittaa meille eurooppalaisen ulkoministerin. Mutta mitä apua on uudesta virasta niin kauan kuin hallitukset eivät sovi yhteisestä politiikasta? Toimenkuvaansa muuttaneenakin Fischer pysyisi yhtä voimattomana kuin Solana. Toistaiseksi vain ydin-Euroopan jäsenmaat hyväksyvät, että EU:lle myönnetään tiettyjä valtiollisia muotoja ja merkityksiä. Mitä tapahtuu, jos vain nämä maat

Sivukirjoitus

Jürgen Habermasille ja minulle on tärkeää allekirjoittaa yhdessä tämä analyysi, joka on samalla kehoitus. Mielestämme on tänä hetkenä välttämätöntä ja kiireellistä, että saksalaiset ja ranskalaiset filosofit käyttävät yhdessä ääntään, huolimatta niistä vastakkainasetteluista, jotka meitä ovat menneisyydessä erottaneet. Tekstin – sen huomaa helposti – on kirjoittanut Jürgen Habermas. Minä itse en voinut henkilökohtaisesta tilanteestani johtuen kirjoittaa omaa tekstiä, vaikka sen olisin mielelläni tehnytkin. Ehdotin kuitenkin Jürgen Habermasille, että myös minä allekirjoitan tämän kehotuksen. Olen samaa mieltä keskeisten premissien ja perspektiivien kanssa: tavoite uudesta eurooppalaisesta poliittisesta vastuusta eurokeskeisyyden sijaan, kehoitus kansainvälisen oikeuden ja sen instituuttien uusiutuvaan hyväksymiseen ja toimivaan muutokseen, erityisesti liittyen Yhdistyneisiin kansakuntiin, uusi käsitys valtion väkivallasta ja niin edelleen ja niiden uusi käytäntö hengessä, joka nojautuisi kantilaiseen perinteeseen, vaikkakaan ei aivan yksimielisesti toteutettuna.

On huomionarvoista, että Jürgen Habermasin näkökannat osuvat useassa kohdassa yhteen niiden ajatusten kanssa, joita vastikään kehittelin kirjassani *Voyou – Deux Essais sur la raison* (Galilée 2002). Minulta ja Jürgen Habermasilta ilmestyi myös Yhdysvalloissa kirja, joka koostuu kahdesta II. syyskuuta 2001 tapahtumien jälkeen kanssamme erikseen tehdystä haastattelusta (Giovanna Borradori, *Philosophy in a Time of Terror. Dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida*. University of Chicago Press 2003). Kaikkien selkeiden erojen ohessakin meidän arviomme ja väitteemme rakentuvat näkemykseen kansainvälisen oikeuden instituuttien tulevaisuudesta ja Euroopan uusista tehtävistä.

Jacques Derrida

Jukka Korkeila, *nimetön*, 42 x 60 cm, lyijykynä ja vesiväri paperille, 2002, Uppsala konstmuseum:n kokoelmat.

kykenevät saavuttamaan yhteisymmärryksen siitä, mitä tarkoitetaan ”omalla edulla”? Jotta Eurooppa ei hajoaisi, täytyy näiden ydinmaiden ottaa käyttöön jo ennen Nizzan kokousta sovitut mekanismit ”tiivistetystä yhteistyöstä” tavoitteenaan, että vaikka onkin olemassa ”eri nopeuksien Eurooppa”, tulisi yhteinen ulko-, turvallisuus- ja puolustuspolitiikka saada alulle. Siitä alkaisi tapahtumasarja, jota muut jäsenmaat – aluksi euroalueella – eivät voisi kovinkaan pitkään kiistää. Tulevan perustuslain raameissa ei voi eikä saa esiintyä separatismia. Edelläkävijyys ei tarkoita muiden poissulkemista. Avantgardistisesta ydin-Euroopasta ei saa muodostua sisäänsulkeutuvaa pien-Eurooppaa; sen täytyy – kuten niin useasti – toimia veturina. Tiiviisti keskenään yhteistyössä olevat jäsenvaltiot tulevat pitämään ovet avoinna jo omien etujensa vuoksi. Tästä ovesta kulkevat kutsutut sisään sitä todennäköisemmin, mitä aiemmin Eurooppa on toimintakykyinen myös ulospäin ja osoittaa, että monimutkaisessa maailmanyhteisössä ei vain

armeijan divisioonilla ole merkitystä, vaan myös pehmeällä voimalla, joka perustuu neuvottelutavoitteisiin, suhteisiin ja taloudellisiin etuihin.

Tässä maailmassa ei ole mielekästä kärjistä poliitikkaa sekä typerään että kalliiseen vaihtoehtoasetelmaan ”sota tai rauha”. Euroopan täytyy kansainvälisellä tasolla ja YK:n puitteissa asettaa itsensä vastapainoksi Yhdysvaltojen hegemoniallista unilateraalisuutta vastaan. Maailman talouskokouksissa, Maailmankaupan organisaatiossa, Maailmanpankissa ja Kansainvälisessä valuuttainstituutissa Euroopan tulisi vaikuttaa tulevaisuuden maailmansisäpolitiikan luomiseen.

EU:n etenevän laajentumisen politiikka on tosin kohdannut hallinnollisen hallittavuuden rajat. Tähän mennessä reformit on suoritettu yhteisen talous- ja valuutta-alueen sanelemilla ehdoilla. Nämä vetovoimat on nyt käytetty loppuun. Luova politiikka, jossa jäsenmaat eivät keskity vain kilpailun esteiden poistamiseen, vaan etsivät yhteistä

Eurooppalaisen filosofian tuikkivat kiintotähdet Jacques Derrida (synt. 1930) ja Jürgen Habermas (synt. 1929) julkaisivat tämän yhdessä allekirjoittamansa tekstin 31.5. 2003 yhtä aikaa lehdissä *Frankfurter Allgemeine Zeitung* ja *Le Monde*. Lyhyt artikkeli toimi merkittävänä sysäykse-

nä yhä jatkuvalle keskustelulle, johon yhtäaikaaisesti tai myöhemmin ovat osallistuneet mm. Umberto Eco (*La Repubblica*), Adolf Muschg (*Neuen Zürcher Zeitung*), Fernando Savater (*El País*), Gianni Vattimo (*La Stampa*), Richard Rorty, Harold James, Dan Diner, Péter Esterházy ja Andrzej

Stasiuk (*Süddeutsche Zeitung*). Tähän lienee ainakin kaksi syytä: ensinnäkin artikkelin itsensä kutsuvan optimistinen habermasilainen sävy ja toisekseen se, että ainakin joistakin näkökulmista Habermas ja Derrida näyttävät olevan nykyfilosofian taivaankannella kovinkin kaukana toisistaan.

tahtotilaa, on nähtävissä kansalaisten motiiveista ja mielipiteistä. Enemmistöpäätökset koskien merkittäviä ulkopoliittisista ratkaisuja ovat hyväksyttävissä vain, jos sivuun jääneet vähemmistöt ovat niille solidaarisia. Se kuitenkin edellyttää poliittista yhteenkuuluvaisuuden tunnetta. Ihmisten kautta Euroopan tulee tietyssä mielessä avartaa kansallista identiteettiään, jotta eurooppalainen ulottuvuus saisi tilaa laajentua. Nykyisininkin varsin abstraktin käsitteen kansalaisten välisestä solidaarisuudesta, joka rajoittuu omaan valtioon, täytyy laajentua tulevaisuudessa kattamaan myös muiden Euroopan valtioiden kansalaiset.

Tämä tuo mukaan peliin kysymyksen ”eurooppalaisesta identiteetistä”. Pelkästään tietoisuus yhteisestä poliittisesta kohtalosta ja vakuuttavat näkymät yhteisestä tulevaisuudesta voivat motivoida äänestyksissä hävinneet vähemmistöt siihen, että he eivät asetu hankalasti enemmistöpäätöksiänsä tielle. Periaatteessa yhden valtion kansalaisten on nähtävä toisen valtion kansalaiset ”yhdeksi meistä”. Tämä vielä täyttymätön toive tuo esiin kysymyksen, jonka niin monet skeptikot esittävät: onko olemassa historiallisia kokemuksia, perinteitä ja saavutuksia, jotka saavat aikaan Euroopan kansalaisille tietoisuuden yhdessä kärsitystä ja yhdessä muokatusta poliittisesta kohtalosta? Puoleensavetävä ja sytyttävä ”visio” tulevaisuuden Euroopasta ei putoa taivaasta. Tänä päivänä se voi syntyä vain huolestuttavalta vaikuttavasta neuvottomuudesta. Mutta se voi lähteä liikkeelle tästä nimenomaisesta ahdingosta, jonka me eurooppalaiset olemme itse aikaansaaneet. Sen on kyettävä artikuloimaan itsensä julkisuuden villissä moniäänisessä kakofoniassa. Se, että tämä teema ei ole tähän mennessä päässyt edes esityslistalle ja otsikoihin, osoittaa miten me intellektuellit olemme epäonnistuneet.

Asioista, jotka eivät ole sitovia, on lopulta helppoa olla samaa mieltä. Meitä kaikkia koskettaa ajatus rauhanomaisesta, yhteistyökykyisestä, vieraisiin kulttuureihin avoimesti suhtautuvasta ja dialogiin pystyvästä Euroopasta. Olemme tyytyväisiä siihen Eurooppaan, joka 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla pystyi esimerkiksi löytämään ratkaisun kahteen ongelmaan. EU on jo nyt malli ”hallitsemisesta kansallisvaltion jälkeen”; malli, josta voisi ottaa oppia jälkinationalistisissa hahmotelmissa. Myös eurooppalaiset hyvinvointivaltiot olivat pitkään esikuvia. Kansallisvaltion tasolla ne ovat nykyisin joutuneet puolustuskannalle. Tosin hyvinvointivaltion luomien sosiaalisen oikeudenmukaisuuden mitapuiden mukaan ei kapitalismin hillintä rajatuille alueille voi jäädä tulevan politiikan ulkopuolelle. Miksi Eurooppa, joka on kyennyt ratkaisemaan kaksi tämän luokan ongelmaa, ei voisi vastata uuteen haasteeseen, jossa vasten kilpailevia näkemyksiä puolustetaan ja viedään eteenpäin ajatusta kansainväliseen oikeuteen perustuvasta kosmopoliittisesta järjestyksestä?

Eurooppalaisen yhteenkokoavan keskustelun tulisi luonteesta haastaa olemassa olevia näkökantoja, jotka tietyssä mielessä odottavat stimuloivaa itsymmärryksen prosessia. Näitä rohkeita oletuksia vastaan asettuu kaksi tosiasiaa: eivätkö Euroopan merkittävimmät historialliset saavutukset ole juuri maailmanlaajuisen menestyksensä myötä menettäneet identiteettiä rakentavaa voimaansa? Entä mikä pitää yhdessä aluetta, joka enemmän

kuin mikään muu perustuu nimenomaan jatkuvaan kilpailuun itsetietoisien valtioiden välillä?

Koska kristinusko ja kapitalismi, luonnontieteet ja tekniikka, roomalainen oikeus ja Napoleonin lainsäädäntö, porvarillisen-urbaani elämäntapa, demokratia ja ihmisoi-keudet, valtion ja yhteiskunnan sekularisaatio ovat levinneet muihin maanosiin, nämä saavutukset eivät enää muodosta *propriumia*, hyväksytyä, yhteenkokoavaa ja yhtenäistävä puitetta. Länsimaisella, juutalais-kristilliseen perimätietoon juurtuneella mielenlaadulla on tiettyjä luonteenomaisia piirteitä. Mutta myös tämä älyllinen habitus, jota kuva-tavat individualismi, rationalismi ja aktiivinen osallistu-minen, ovat jotakin, jonka eurooppalaiset valtiot jakavat Yhdysvaltojen, Kanadan ja Australian kanssa. ”Länsi” hengellisenä ja mielenlaadullisena kehiksenä kattaa muutakin kuin vain Euroopan.

Sitä paitsi Eurooppa koostuu kansallisvaltioista, jotka poleemisesti rajoittavat toinen toisiaan. Kansallisiin kieliin, kansalliskirjallisuuteen ja kansalliseen historiaan nojaava kansallinen tietoisuus on toiminut pitkään räjähdysaineena. Epäilemättä reaktiot tätä nationalistista tuhoamisvoimaa vastaan ovat luoneet toimintatapoja, jotka vertaansa vailla olevan kulttuurisen moninaisuutensa myötä antavat Euroopalle ei-eurooppalaisesta näkökulmasta omat piirteensä. Muita kulttuureita enemmän eurooppalainen kulttuuri on useat vuosisadat ollut kaupungin ja maaseudun ristipai-neessa, kirkollisen ja maallisen vallan välissä, uskon ja tiedon välisen kilpailun esineenä, poliittisen valtataistelun paineessa ja vastakkain asettuvien luokkien taistelukenttänä. Näiden kärsimysten ja vaivojen kautta Euroopan on ollut pakko oppia, miten eri näkökulmat kommunikoivat keskenään, miten vastakohtat institutionalisoidaan ja jännitteet voidaan saada tasapainoitettua. Myös eroavaisuuksien hyväksyminen – vastavuoroinen toiseuden hyväksyntä toiseudessaan – voi muodostua yhteisen identiteetin tunnusmerkiksi.

Sosiaalivaltion vapautuminen luokkavastakkaisuuksista ja itse asetetut rajoitukset suvereniteetille EU:n puitteissa ovat vain tuoreimpia esimerkkejä tästä. 1900-luvun kolmannen neljänneksen aikana Eurooppa eli tällä puolen rau-tesiripun Eric Hobsbawnin sanoin ”kultaista aikakauttaan.” Sen jälkeen on yhteinen poliittinen mielenlaatu tullut tunnetuksi niin, että muut mieltävät meidät usein euroop-palaisina eikä saksalaisina tai ranskalaisina – tätä ei tapahdu vain Hong Kongissa vaan jopa Tel Avivissa.

Shän on totta: eurooppalaisissa yhteiskunnissa maallistu-minen on edennyt verrattain pitkälle. Täällä kansalaiset suh-tautuvat politiikan ja uskonnon välisen rajan ylittämiseen pikemminkin epäluuloisesti. Eurooppalaisilla on suhteel-lisen vahva luottamus valtion hallinnollisiin saavutuksiin ja yhteiskunnan ohjattavuuteen samalla kun he suhtautuvat epäillen markkinoiden suorituskykyyn. Heillä on selvästi ilmenevä taipumus ”valistuksen dialektiikkaan”, eivätkä he ota teknistä edistystä vastaan käyttökeltottoman optimis-tisin odotuksin. He kannattavat hyvinvointivaltion tur-vallisuustakuita ja solidaarisia säännöksiä. Kynnys ihmisiä kohtaa tehdyn väkivallan suvaitsemiseen on suhteellisen korkealla. Toive multilateraalisesta ja laillisesti noudatetusta kansainvälisestä järjestyksestä yhdistyy toiveeseen toimivasta maailmansisäpolitiikasta uudistuneen Yhdistyneiden kansa-kuntien puitteissa.

Kylmän sodan varjossa sen etuasemissa olleet länsieurooppalaiset kykenivät ylläpitämään ja kehittämään tuolaista ajatusmallia, joka on vuosien 1989–1990 jälkeen murtunut. Toisaalta helmikuun 15. päivän tapahtumat osoittavat, että tämä mentaliteetti ylittää syntykontekstinsa rajat. Se selittää myös, miksi ”vanha Eurooppa” kokee supervallan voimakkaan hegemoniapoliitikan niin haasteellisena. Samoin sen, miksi niin monet Euroopassa hyväksyivät Saddamin tuhon vapautuksena mutta vastustavat invaasiota, joka on vastoin kansainvälistä oikeutta, yksipuolinen ja ennakoiva, sekä sekavasti ja riittämättömästi perusteltu. Mutta miten vankka on tämä mentaliteetti? Onko sillä syvälle ulottuvat juuret historiallisissa kokemuksissa ja perinteissä?

Tänä päivänä tiedämme, että monet poliittiset perinteet, jotka ulkoisesti korostavat luonnollisesti kasvanutta valta-asemaansa, ovat tosiasiaa ”keksittyjä”. Sitä paitsi eurooppalaiseen identiteettiin, joka on syntynyt julkisesti ja julkisuuden valossa, on alusta alkaen kuulunut tietty sisäinen muokattavuus. Mutta mielivaltaisesti hahmotelluissa asioissa on se vika, että ne voivat tarkoittaa mitä tahansa. Poliittis-eettinen tahto, joka itseyttämisprosessien hermeneutiikassa asettuu puitteisiinsa ei ole mielivaltainen. Vaatii paljon harkintaa tehdä ero perinnön, jonka otamme vastaan ja perinnön, jonka hylkäämme välillä; yhtä paljon kuin vaatii harkintaa valita se tapa, jolla nämä tulkitsemme omiksemme. Historialliset kokemukset antavat mahdollisuuksia vain tietynlaisiin taipumuksiin, joita ilman niillä ei ole identiteettiä rakentavaa merkitystä.

Lopuksi muutama avainsana niiksi kandidaateiksi, joiden avulla eurooppalainen sodanjälkeinen mentaliteetti voisi saavuttaa terävemmän profiilin. Suhde valtion ja kirkon välillä on kehittynyt hieman toisella tavalla tällä ja tuolla puolen Pyreneitä, Alppien etelä- ja pohjoispuolella, sekä Reinin länsi- ja itäpuolella. Valtion väkivallan maailmankatsomuksellinen neutraliteetti on ottanut eri eurooppalaisissa maissa eriäviä oikeudellisia muotoja. Mutta kansalaisyhteiskunnan sisällä uskonnolla on kaikkialla vastaava epäpoliittinen asema. Ja jos vaikka voidaan pitää valittavana esimerkiksi sitä, että yhteiskunta on yksityistännyt uskonnon ja uskon, on sillä ollut poliittiselle kulttuurille haluttu vaikutus. Näillä leveyksillä on kovin vaikeaa kuvitella presidenttiä, joka aloittaa virkapäivänsä julkisella rukouksella ja joka yhdistää useat poliittiset päätöksensä jumalalliseen tehtävään.

Kansalaisten muodostaman yhteiskunnan vapautuminen absoluuttisen hallinnon holhouksesta ei nivoutunut kaikkialla Euroopassa yhteen demokratian haltuunoton ja demokraattisen hallintovaltion uudelleenmuokkaamisen kanssa. Mutta Ranskan vallankumouksen ideaalinen säteily yli koko Euroopan selittää osaltaan sen, miksi politiikka molemmissa mielissä – sekä vapauksien turvaamisen välisenä että järjestäytymisvaltana – nähdään positiivisena. Sitä vastoin kapitalismin läpilyöminen liitetään puolestaan kärjistyneisiin luokkavastakkaisuuksiin. Tämä muisto omalta osaltaan estää markkinoiden ennakkoluulottoman arvioinnin. Poliitikan ja markkinoiden erilainen arvostus vahvistaa eurooppalaisten luottamusta valtion sivilisoivaan vaikutukseen, jolta he odottavat myös vastapainoa ”markkinoiden epäonnistumiselle”.

Ranskan vallankumouksesta alkanutta puoluejärjestelmää on useasti kopioitu. Mutta vain Euroopassa se palvelee myös ideologisessa kilpailussa, jossa kapitalistisen modernisaation sosiaali-patologiset seuraukset alistetaan jatkuvan poliittisen arvostelun kohteeksi. Se edistää kansalaisten valmiutta kohdata kehitykseen liittyviä paradokseja. Konservatiivisten, liberaalien ja sosialististen merkitysten välisessä kiistassa kyse on harkinnasta kahden aspektin välillä: ylittävätkö perinteisten ja suojelevien elämäntapojen murenemisesta syntyvät menetykset kehityksen haaveillut voitot? Vai ylittävätkö luovan tuhoamisen prosessin lähitulevaisuudessa lupaamat voitot modernisaation häviäjien kivut?

Euroopassa ihmiset ovat kokeneet vielä pitkään jälkeensä vaikuttaneet luokkaerot kohtalona, johon vain yhteiset toimenpiteet ovat auttaneet. Näin on työväenliikkeessä ja kristillis-socialistisessa kontekstissa välittynyt solidaarinen, yhtäläiselle huolenpidolle nojaava eetos taistelusta ”kasvavan sosiaalisen oikeudenmukaisuuden” puolesta, joka vastustaa individualistista tuloksellisuuteen perustuvaa oikeudenmukaisuuden eetosta, jossa hyväksytään törkeä sosiaalinen epätasaisuus.

Nykypäivän Eurooppa piirtyy 1900-luvun totalitääristen hallitusten ja holokaustin kokemusten kautta – eurooppalaisten juutalaisten vaino ja hävittäminen, jonka kansallissosialistinen hallitus pakotti tapahtumaan myös vallatuilla alueilla. Menneisyyden itse-kriittinen hahmottaminen on tuonut esiin politiikan maalliset perusteet. Kohonnut käsitys niin henkilökohtaisen kuin ruumiillisen koskemattomuuden loukkauksesta näkyy muun muassa siinä, että Euroopan neuvosto ja EU ovat nostaneet kuolemantuomion poistamisen liittymisehdoksi.

Sotaisa menneisyys on aikoinaan kietonut kaikki Euroopan valtiot verisiin kamppailuihin. Toisiaan vastaan suunnattujen sotilaallisten ja aatteellisten vastakkainasettelujen mobilisoinnin kokemusten myötä nämä maat tekivät toisen maailmansodan jälkeen päätöksen kehittää uutta ylikansallista yhteistyön mallia. Euroopan unionin menestytarina on vahvistanut eurooppalaisten vakaumusta, että valtiollisen väkivallan saattaminen sisäpoliittiseksi teemaksi myös globaalissa merkityksessä vaatii vastavuoroista valtioiden suvereenien toiminta-alueiden rajoittamista.

Jokainen Euroopan suurista valtioista on kokenut maailmanlaajuisen valtansa katoamisen aallon. Vielä tärkeämpää maanosallemme on kuitenkin, että ne ovat joutuneet pohtimaan valtakuntansa menetyksiä. Nämä kokemukset poistumisesta ja menettämisestä ovat monessa tapauksessa yhteydessä kokemuksiin siirtomaavaltojen menetyksistä. Kasvava ajallinen välimatka maailmanlaajuisen herruuteen ja kolonialismin historiaan on mahdollistanut Euroopan valtaapitäville refleksiiviseen etäisyyden. Näin he ovat voineet oppia, asettumalla hävinneiden perspektiiviin ja sitä kautta ottaen tosissaan voittajien epäilyttävän roolin ja kysymyksen siitä, miten pakottava ja juurilta repivä modernisaation väkivalta joutuu tilivelvolliseksi. Tämä voisi tukea ja edistää liikettä pois eurokeskeisyydestä kohti kantilaista toivoa maailmansisäpolitiikasta.

Suomennos Mika Hannula ja Tere Vadén

Eurooppalaisen identiteetin mahdollisuus

Eurooppalaisuuden poliittinen perintö juontaa juurensa kristinuskon ja roomalaisen oikeuden aateperintöihin. Eurooppalaisuutta luonnehtivat arvot kuten ihmisoikeudet, oikeusvaltiollisuus ja demokratia. Yhteisen Euroopan poliittinen perintö hajosi konkreettisimmin uskonpuhdistusten aikaan, kun katolisen kirkon edustama oppi yhteisestä kristikunnasta kohtasi haastajansa. Luterilaisuudessa keskeiseksi poliittiseksi yksiköksi – ja yhteisen Euroopan haastajaksi – nousi valtio. Kalvinismissa poliittinen ajattelu kietoutui vahvemmin yksilön poliittisen roolin varaan. Syntyi kolme Eurooppaa: vastauskonpuhdistuksen katolisuudesta ponnistava yhteisen Euroopan traditio, kansallisvaltioiden Eurooppa sekä yksilöiden vapauksista ja oikeuksista kasvava Eurooppa. Kaikilla traditioilla on merkittävä roolinsa suhteessa eurooppalaisuuden ja eurooppalaisten poliittisten identiteettien kehittämiseen.

Osittain tätä kulttuurillista jakautumistakin vasten on katsottu, ettei nykypäivän Euroopassa ole aineksia yhteiselle poliittiselle identiteetille. Euroopan ei nähdä omaavan riittävää yhtenäisyyttä niiden tekijöiden osalta, joiden varaan poliittinen identiteetti rakentuu. Jos Eurooppa alueellisesti olisikin riittävän yhtenäinen, kieltensä, uskontojensa tai historiakäsitystensä osalta sen ei voi katsoa olevan sitä. Tältä pohjalta vedetään yleensä sellainen johtopäätös, että eurooppalaisuus on poliittisena identiteettinä ja yhteenkuuluvuutena iäksi tuomittu jäämään kansallisten identiteettien jalkoihin.¹ Eurooppalaisuudella on poliittista käyttövoimaa vain silloin, kun se ei ole ristiriidassa kansallisista identiteeteistä kumpuavien poliittisten päämäärien kanssa.

Toisaalta itse kysymys eurooppalaisen identiteetin

tarpeesta herättää ristiriitaisia tuntemuksia. Akateemisissa yhteyksissä käydäänkin vilkkaasti keskustelua siitä, olisiko kansallisaatteen tarjoama malli mahdollista ohittaa eurooppalaisessa identiteetinrakennustyössä. Keskeinen kysymys kuuluu, voisiko eurooppalaisessa yhteydessä olla jotain muuta, johon kansalaiset voisivat kiinnittyä poliittisesti kuin kansallisaatteita mukaileva yhteinen poliittinen kulttuuri (ehkä vilkkaimmin tätä keskustelua on käyty oikeusteoreetikkojen piireissä; keskeisinä osallistujina mm. Joseph Weiler, Neil McGormick, mutta myös Jürgen Habermas). Sivuutan tässä yhteydessä tämän – sinänsä varsin keskeisen – teoreettisen pohdinnan ja keskityn mahdollisen eurooppalaisuuden sisällöllisiin ulottuvuuksiin. Tämän tehtävänasettelun vuoksi artikkeliin sisältyy myös ripaus tarkoituksellista idealismia.

Dosentti Teija Tiilikainen toimii Helsingin yliopiston Eurooppa-tutkimuksen verkoston johtajana. Hän toimi Suomen pääministerin erityisedustajana EU:n tulevaisuuskonventissa

ajalla 2002–2003. Tiilikainen on tutkinut pääasiassa eurooppalaiseen integraatioon – sen instituutioihin, ulkopoliittikkaan ja aatehistoriaan – liittyviä kysymyksiä. Tiilikainen on julkaissut lukuisia kirjoja ja artikkeleita

sekä kotimaisilla että ulkomaisilla kustantajilla. Viimeisin teos *Finland in the European Union* (yhdessä Tapio Raunion kanssa) ilmestyi Frank Cassin kustantamana 2003.

Jukka Korkeila, *nimetön (banaanin mies 2)*, 42 x 60 cm, lyijykynä ja vesiväri paperille, 2002, Göteborg konstmuseum:n kokoelmat.

Yhteisöllisen maailmanjärjestyksen rakentaja

Epäröivää identiteettikeskustelua vasten Jürgen Habermasin ja Jacques Derridan vuoden 2003 kesällä käyttämä puheenvuoro ("Nach dem Krieg: Die Wiedergeburt Europas"; ks. sivut 18–21 tässä lehdessä) oli yllättävänkin selkeäsanainen vaatimus eurooppalaisen identiteetin puolesta. Filosofien mielestä Eurooppa tarvitsee yhteistä identiteettiä Yhdysvaltojen hegemonian tasapainottamiseksi. Habermas oli jo aiemmin osallistunut eurooppalaisen identiteetin mahdollisuutta koskevaan teoreettiseen keskusteluun kritisoiden valtioiden synnystä johdettuja identiteettitekiäjiä.² Hän on huomauttanut, että vaikka mainitut identiteettitekiäjät edesauttavat yhteisen identiteetin syntyä, niiden olemassaoloa ei tule pitää ratkaisevina tälle prosessille. Habermas katsoo poliittisen kansallisaatteen syntyneen kansallistietoisuuden ja poliittisen kansalaisuuden vuorovaikutuksessa. Sama prosessi voi hänen mukaansa toistua myös eurooppalaisissa puitteissa. Yhteistä historiantähtäystä keskeisempänä edellytyksenä on tällöin eurooppalaisen kansalaisyhteiskunnan, eurooppalaisen julkisen tilan ja eurooppalaisen poliittisen kulttuurin synty.

Vaatimansa eurooppalaisen identiteetin keskeisiksi elementeiksi Habermas ja Derrida nostavat pyrkimyksen kosmopoliittiseen oikeus- ja hallintajärjestelmään, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, henkilökohtaisen ja fyysisen integriteetin kunnioituksen sekä vaimennetun (nöyrän) kansallis-

mielisyysden. Habermasin ja Derridan kirjoitus antaa aiheen pohtia, mikä eurooppalaisuuden rooli nykymaailmassa voisi olla ja mikä sen suhde mantereen historiallisiin poliittisiin aateperintöihin on.

Ehkä kaikkein luonteenomaisin piirre Euroopan poliittisessä perinteessä on, että Eurooppa on poliittisesti sekä jakautunut että yhtenäinen. Eurooppaa poliittisena yksikkönä konstituoineen kristinuskon arvoperustan jakautuminen johti vuositasaiseen debattiin protestantismin suhteesta kulttuuriseen alkuperäänsä. Jako sai fyysisen ilmentymänsä valtiosuvereniteettikäsitteessä. Eurooppa jakautui alueellisiin valtioihin, mutta valtiosuvereniteetin rinnalla kasvoi myös ajatus suvereniteetista subjektina sen käyttöä normittavassa kansainvälisoikeudellisessa järjestelmässä. Eurooppalaisuus ei poliittisena kulttuurina heijastele valtaa ja vapautta pohjoisamerikkalaisen ajattelun tavoin. Eurooppalaisuudessa vapaus ja järjestys sekä valta ja oikeus ovat erottamattomat.

Eurooppalaisten usko kansainvälisiin instituutioihin ja normeihin näyttäisi siis pohjautuvan muuhunkin kuin reaalioliittiseen logiikkaan. Valtioiden välinen yhteistyö on eurooppalaisesta perinteestä käsin vahvemmin "arvo sinänsä" kuin miten se pohjoisamerikkalaisesta näkökulmasta hahmottuu. Osittain tämä johtuu luonnollisesti siitä, että valtiollisen suvereniteetin ja vapauden käänköpuoli on aina ollut konkreettisemmin myös fyysisesti läsnä Euroopan mantereella. Toisen maailmansodan syitä on eurooppalai-

nessa politiikassa etsitty nimenomaan valtiosuvereniteetista. Rauhansuunnitelmaksi esitettiin valtiosuvereniteetin rajoittamista mahdollisimman sitovalla valtioidenvälisellä yhteistyöjärjestelmällä. Kylmän sodan jälkeen Venäjää ei niinkään kohdeltu sodan häviäjänä, vaan kiirehditettiin sitomaan se eurooppalaisiin yhteistyöjärjestelmiin sekä talouden että politiikan alalla.

Eurooppalaista integraatiota on pidetty onnistuneena esimerkkinä eurooppalaisten pyrkimyksestä suhteellistaa valtiosuvereniteettiä ja luoda poliittinen järjestelmä uusien periaatteiden varaan. Tässä järjestelmässä valtiosuvereniteetti osittain sekä alistetaan muille valtioiden suhteen sitovaa valtaa käyttäville instituutioille että tuodaan muita instituutioita tasavertaiseen rooliin päätöksenteossa valtioiden rinnalle. Integraation poliittinen järjestelmä edellyttää itse asiassa jonkinlaisen eurooppalaisen identiteetin olemassaoloa, sillä esimerkiksi aloitteentekovaltaa käyttävän komission on määrä olla jäsenmaista riippumaton toimielin ja ajaa unionin *yhteistä* etua. Integraation juhlittu 'uusi poliittinen järjestelmä' – jota Habermas ja Derrida luonnehtivat termillä *domestication of state power* on kuitenkin vähintäänkin yhtä paljon sattuman kuin rationaalisen poliittisen suunnittelun tulosta. Uusi järjestelmä onkin pitkälti sen kompromissin tulos, joka on syntynyt kansallisvaltioiden Euroopan tavoittelijoiden päämäärien kohdatessa eurooppalaisen (liitto)valtion tavoittelijoiden päämäärät.

Riitojen rauhanomaisempi ratkaisija

Vähintään yhtä tiiviisti kuin kansainväliset normit ja instituutiot, pyrkimys ratkaista kansainväliset riidat poliittisin sovittelumekanismien istuu eurooppalaisuuden perinteeseen. Euroopan poliittinen kartta on pirstaleinen ja valtiosuvereniteettiin sopeutuminen on edellyttänyt monelta eurooppalaiselta valtiolta vahvoja sisäisiä sovittelumekanismia. Tällaisiksi voidaan esimerkiksi lukea monien maiden liittovaltiojärjestelmät. Habermasin ja Derridan eurooppalaisuuteen liittämä fyysisen integriteetin kunnioittaminen voidaan nostaa esiin yhtenä taustoista eurooppalaisten sovitteluvalmille orientaatiolle kansainvälisessä politiikassa sekä pyrkimykselle välttää voimankäyttöä konfliktinratkaisuvälineenä. Useimpien eurooppalaisten maiden kokemukset sodan tuhoista omalla alueella – ja miehityksi tulemisesta – voidaan yhtä lailla nähdä viimeksi mainitun pyrkimyksen taustalla.

Euroopasta ei koskaan tule perinteistä suurvaltaa, jonka kansainvälistä toimintaa siivittäisivät puhtaan valtapoliittiset tavoitteet. Tämän estävät viimeistäänkin eurooppalaisten valtioiden vahvat kansallisvaltioperinteet ja -historiat. Euroopan unionilla voi – jo talous- ja rahaliitonkin etene- misen myötä – joskus olla nykyistä yhtenäisemmät intressit ja politiikka kansainvälisissä suhteissaan. On kuitenkin vaikea kuvitella, että tuo politiikka perustuisi perinteisten valtapoliittisten tavoitteiden kuten geopolitiikan tai poliittis-sotilaallisen kilpailuaseman dominoimaan vahvaan yhteiseen agendaan. Yhtä vaikea on kuvitella Eurooppaa vaalimassa omia intressejään globaalisti. Eurooppa on valta- politiikan elementtien suhteen vahvasti jakautunut yhteisö ja yhteisen politiikan rakentaminen edellyttääkin tämän

**»Unionikansalaisuuden
vallankumouksellinen elementti on,
että se luo joukon taloudellisia ja
poliittisia oikeuksia, joiden haltijuus
perustuu pysyvään oleskeluun
unionialueella pikemminkin kuin
kansalaisuuteen.»**

vuoksi vahvaa sisäistä sovittelua. EU ei vielä pitkään aikaan astu maailmanpolitiikan estradeille omia intressejään sa- nellen ja niiden toteuttamisen estämistä sanktioiden, kuten Yhdysvallat tekee. Luontevin rooli EU:lle on tästäkin pers- pektiivistä tarkasteltuna sovittelijan rooli.

Jos edellytykset eurooppalaisuuteen ovat olemassa, se voisi saada yhden merkityssisältönsä moniarvoisesta maa- ilmankuvasta, kansainvälisten instituutioiden ja normien kehittämistä muutenkin kuin valtiollisen vapauden kää- töpuolena, pyrkimyksestä kansainväliseen sovitteluun ja voimankäytön ajamisesta entistäkin tiukempaan kontrolliin ratkaisuvälineenä kansainvälisiin konflikteihin.

Uuden kansalaisuuden kehittäjä

Jos valtiosuvereniteetin suhde laajempaan kansainväliseen yhteisöön muodostaa yhden keskeisistä teemoista euroop- palaisessa poliittisessa perinteessä, niin yksilön suhde valtiol- liseen vallankäyttöön muodostaa toisen. Eurooppalaisessa ajattelussa yksilön asema on vahvemmin ja kokonaisvaltai- semmin paalutettu kuin amerikkalaisessa perinteessä. Locke ja Rousseau hallitsevat eurooppalaista ihmisoikeusajattelua vahvemmin kuin Hobbes.

Ihmisoikeusajattelusta nousee toinen voima, joka Euroop- passaan murtaa valtiosuvereniteetin. Tuloksena syntyvät valtioita sitovat ylikansalliset ihmisoikeusjärjestelmät. Eurooppalaisuus saakin toisen merkityssisältönsä juuri ihmisoikeusperinteestä. Siinä yksilön asema määrittyy laajemmin sekä suhteessa valtiollisten velvoitteiden sisältöön että näiden toimijoiden keskinäiseen tärkeysjärjestykseen. Eurooppalaisessa ajatte- lussa yhteiskuntasopimusteoriasta ei seuraa vain valtiollinen vapaus vaan myös valtiollinen vastuu. Valtiotkin voivat joutua vastuuseen teoistaan, jos yksilöiden oikeusasemaa loukataan.

Integraation puitteissa eurooppalainen ihmisoikeus- traditio kohtaa uuden sfäärinsä valtioista irrotetun kan- salaisuuden muodossa. Rey Koslowski on nostanut esiin Maastrichtin sopimuksella perustetun EU:n kansalaisuuden keskeisen merkityksen vastaamalla tämän kansalaisuuden kriitikoille seuraavasti:

”These criticisms, whatever their particular merits, deflect attention from the historical shift represented by the creation of European citizenship. The extension of civil and social rights within the EU, and even of partial political rights to resident aliens from fellow member states, demonstrates a gradual separation of nationality status and citizenship rights – categories which had previously coincided. This growing disjunction between nationality and citizenship blurs the boundaries of European nation states and is indicative of a transformation of Europe into a new form of political organisation”³

Unionikansalaisuuden vallankumouksellinen elementti on, että se luo joukon taloudellisia ja poliittisia oikeuksia, joiden haltijuus perustuu pysyvään oleskeluun unionialueella pikemminkin kuin kansalaisuuteen. Unionin jäsenvaltiot toimivat edelleen portinvartijoina ’unionin kansalaisuuden’ suhteen siten, että vasta jonkin EU:n jäsenmaan kansalaisena voi päästä osalliseksi unionikansalaisuudesta. Kuitenkin tilannetta, jossa pysyvä oleskeleminen minkä tahansa EU-valtion alueella oikeuttaa myös koko joukkoon varsin perinteisiä poliittisia oikeuksia kuten äänestysoikeus ja vaalikelpoisuus europarlamentti- ja kunnallisvaaleissa, on ihmisoikeusajattelun näkökulmasta pidetty merkittävänä edistysaskeleena.⁴ Monet katsovat, että unionikansalaisuuden varsinainen ihmisoikeusmerkitys astuu esille vasta, kun sen myöntäminen irrotetaan jäsenmaiden kansalaisuudesta ja sille laaditaan tältä osin yhteiseurooppalaiset kriteerit. Silloin valtiosuvereniteetin ja kansalaisuuden välinen kytkös on Euroopan osalta avattu lopullisesti.

EU:n ihmisoikeuspolitiikkaa on usein kritisoitu hampaattomaksi ja talouden etunäkökohdille alistaiseksi. Silti eurooppalainen näkökulma erottuu monissa kansainvälisissä yhteyksissä juuri vahvan ihmisoikeusluottavuutensa kautta. Näin oli asian laita kansainvälisen rikosoikeustuomioistuimen perustamista koskeissa kiistoissa. Ihmisoikeusajattelu on Euroopassa kytköksissä vahvaan historialliseen perinteeseen ja sen jatkuvaa merkitystä omallakin mantereella on vielä näinäkin vuosina voitu seurata Itä- ja Keski-Euroopan onnistuneen demokratia- ja ihmisoikeuskehityksen muodossa.

Eurooppalaisuuden demokraattinen legitimitetti

Eurooppalaisuudella näyttäisi olevan selkeä kansainvälinen missio. On helppo yhtyä Habermasin ja Derridan vaatimukseen unilateraalien maailmanjärjestyksen tasapainottamisesta. Eurooppalainen historiallinen poliittinen perinne näyttäisi sekin antavan hyvät edellytykset yhteisöllisen, sovittelevan ja moniarvoisemman poliittisen identiteetin vahvistumiseen. Mutta mitä Eurooppa vastaa, kun sille huudetaan?

Eurooppa ei voi täyttää kansainvälistä missiotaan ole-matta riittävän ankkuroitunut omiin kansalaisyhteiskuntiinsa. Runsas keskustelu aiheesta ”kuinka luoda EU:lle legitimitetti, mutta välttää euronationalismi” tuntuu aina päättyvän varsin niukkoihin johtopäätöksiin. Legitimitetin saavuttaminen ”eurooppalainen kulttuuriperhe” -tradition

»Jos viime vuosina onkin ollut viitteitä siitä, että eurooppalainen identiteetti kansainvälisessä politiikassa voisi tukeutua vahvaan kansalaismielipiteeseen, onko asian laita näin myös kansalaisen ja poliittisen vallankäytön välistä suhdetta koskeissa kysymyksissä?»

(Anthony Smith: ”family of cultures”) tai perustuslakipatriotism (Habermas ja McGormick) kautta ei tunnu uskottavalta. Habermasin on jo luopunut toivosta todetessaan, että eurooppalaisen identiteetin synty lepää eurooppalaisen kansalaisyhteiskunnan, eurooppalaisen julkisen tilan ja poliittisen kulttuurin synnyn varassa.

Eurooppa-aate ei vastaa unionin legitimitettitarpeisiin, ellei se kohtaa kansalaista poliittisena subjektina. Tämän artikkelin sisältämät identiteettitarinat oli suhteellisen helppo kirjoittaa, sillä niissä kehiteltiin mahdollisuuksia unionin kansainvälisen identiteetin kehittämiseksi. Se, mikä toimii valtioiden edelleen vahvasti dominoimalla kansainvälisellä kentällä, ei kuitenkaan riitä tuottamaan uskottavia olemassaolon perusteita unionin sisällä. Euroopan ykseys näyttää siis saavan konkreettisimman muodon siinä maailmassa, missä myös toiseus saa yksiselitteisimmän hahmon. Onko habermasilainen ajatus eurooppalaisesta kansalaisyhteiskunnasta ja julkisesta tilasta riittävä perusta myös unionin sisäiselle oikeutukselle? Jos viime vuosina onkin ollut viitteitä siitä, että eurooppalainen identiteetti kansainvälisessä politiikassa voisi tukeutua vahvaan kansalaismielipiteeseen, onko asian laita näin myös kansalaisen ja poliittisen vallankäytön välistä suhdetta koskeissa kysymyksissä? Vai onko niin, että niin kauan kuin eurooppalaisuus ei ole uhattuna, tämä identiteetti ei taivu yksilön ja poliittisen vallan välisen suhteen määrittäjäksi. Tällä kentällä eurooppalaisten kansakuntien omat tarinat historiallisista kohtaloista ja menneisyyksistä näyttäivät vielä painavan liikaa.

Viitteet

1. Näin esimerkiksi Max Haller & Rudolph Richter toimittamassaan teoksessa *Toward A European Nation?* New York: M.E. Sharpe, 1994.
2. Esimerkiksi ”Why Does Europe Need A Constitution”, II *New Left Review*, September–October 2001.
3. ”EU Citizenship: Implications for Identity and Legitimacy” teoksessa Thomas Banchoff & Mitchell P. Smith (eds.), *Legitimacy and the European Union*. Routledge, London 1999.
4. Tästä esimerkiksi Allan Rosas artikkelissaan ”Union Citizenship and National Elections” teoksessa Allan Rosas & Esko Antola (eds.), *A Citizens’ Europe*. Sage, London 1995.

Vasemmistolainen vetoamus Eurooppa- keskeisyyden puolesta

Vanhan kreikkalaisen myytin mukaan Eurooppa oli foinikialainen prinsessa, jonka häräksi muuttunut Zeus ryösti ja raiskasi. Ei ihme, että Euroopan nimi tarkoittaa "kurjaa". Eikö tämä itse asiassa ole Eurooppa? Eikö Eurooppa (ideologisenä käsitteenä) syntynyt kun läntiset barbaarit kaksi kertaa ryöstivät itäisen helmen: ensin roomalaiset ryöstivät ja vulgarisoivat kreikkalaisen ajattelun, sitten varhaisella keskiajalla barbaarinen länsi ryösti ja vulgarisoi kristillisyyden?

Eikö jotakin samankaltaista ole tapahtumassa nyt kolmatta kertaa? Muistettakoon länsi-eurooppalaisissa herännyt ihastus siihen demokratian räjähdysmäiseen kasvuun, joka seurasi sosialismin hajoamista itä-Euroopassa. Länttä ei viehättänyt – vaikka ensin saattaa siltä vaikuttaa – niinkään näky itä-eurooppalaisista löytämässä demokratian arvot uudelleen innolla, joka ilmeisesti puuttuu lännestä, vaan pikemminkin, että kommunistista nomenklatuuraa vastaan protestoivat itä-eurooppalaiset katsoivat ihaillen länteen. Lännen fantasian kohde oli juuri idän katse, joka näki lännessä sellaista, jota se ei itse enää tavoittanut: demokratian ja vapauden maan. Nyt yli kymmenen vuotta myöhemmin on helppo huomata, miten länsi kaappasi tämän demokraattisen räjähdysksen.

Parhaillaan käytävä "sota terrorismia vastaan" tarkoittaa, että pitkään käynnissä ollut Amerikan ideologinen, poliittinen ja taloudellinen Euroopan kolonialisointi saa hirvittävän päätepisteensä, "pisteen i:n päälle". Eikö siis Eurooppa jälleen kerran tule lännen ryöstämäksi, lännen, jota edustaa amerikkalainen sivilisaatio, joka asettaa globaalit standardit ja kohtelee Eurooppaa *de facto* provinssinaan? Syyskuun 11. todellinen poliittis-ideologinen katastrofi koski Eurooppaa: syyskuun 11. tulos on Amerikan kaikkinaisen ylivallan ennenkuulumaton vahvistuminen. Eurooppa alistui Yhdysvaltain eräänlaiselle ideologis-poliittiselle kiristykselle: "Nyt on kyseessä eloonjääntimme – sodassa terrorismia vastaan olette joko puolellamme tai meitä vastaan..." Juuri tällä kohdin, kun viittausta eloonjääntiin käytetään pohjimmaisena perusteluna, on kyse poliittisesta ideologiasta puhtaimmillaan.

"Sota terrorismia vastaan" pakottaa meidät kohtaamaan

kaksi ideologista seikkaa, joita "Eurooppa" edustaa: Eurooppa nähdään joko universaalien demokratian symbolina vasten perinteisempiä tiettyihin elämänmuotoihin perustuvia etiikoita, tai sitten hirviömäisenä poikkeamana, ylenmääräisen hybrisen symbolina, joka kumoaa oletetun holistisen tasapainon imperialistisella valloituksella. Tahdon esittää kolme väitettä: että "Eurooppa" itse asiassa tarkoittaa molempia näitä; että näiden asioiden yhdistelmä on se, mitä tekee mieleni kutsua kristillis-demokraattiseksi perinnöksi; ja että juuri nyt tuo perintö on merkittävämpi ja taistelun arvoisempi kuin koskaan.

Jukka Korkeila, *Cult of sumo*, 42x60 cm, lyijykynä ja muste paperille, 2002, Kiasman kokoelmat.

Slovenialainen filosofi ja psykoanalyttikko Slavoj Žižek on 1990-luvulta lähtien julkaissut melkoisen määrän kirjoja melkoisesta määrästä aiheita: ideologiasta, saksalaisesta idealismista, uskonnoista ja uskomisesta, syyskuun 11. terrorismista,

elokuvista, totalitarianismista ja niin edelleen. Žižekin kirjoituksissa kaikki nämä ja monet muut aiheet kietoutuvat yhteen ja suodattuvat toisaalta kantilaisen, hegeliläisen ja marxilaisen filosofisen perinteen ja toisaalta erityisesti lacanilaisen

psykoanalyysin kautta. Tuoreimmista kirjoista mainittakoon teokset *The Puppet and the Dwarf: The Perverse Core of Christianity*, (MIT Press, 2003), *Organs Without Bodies: On Deleuze and Consequences* (Routledge, 2004), *Iraq: The Borrowed Kettle* (Verso, 2004).

Missä mielessä kristillisuus muodostaa ihmisoikeuksien ja vapauksien perustan? Uskontojen historiassa on havaittavissa, *grosso modo*, kaksi perusasennetta. Yhtäällä on pakanallinen kosmos, kosmisten periaatteiden jumalallinen hierarkia, joka yhteiskuntaan siirrettynä muodostaa kuvan yhtenäisestä rakennelmasta, jossa jokaisella jäsenellä on oma paikkansa. Näin korkein hyvä tarkoittaa periaatteiden globaalia tasapainoa ja paha tarkoittaa periaatteiden vinoutumista tai nyrjähtämistä pois paikoiltaan, yhden periaatteen ylikorostumista muiden kustannuksella (miehisen periaatteen korostamista naisellisen kustannuksella, järjen korostamista tunteen kustannuksella...); kosmisen tasapainon palauttaa Oikeus, joka järkähtämättömällä välttämättömyydellä murskaa vinoutuman ja palauttaa asiat tolalleen. Yhteiskunnassa yksilö on ”hyvä”, kun hän toimii oman erityisen paikkansa mukaisesti (kun hän kunnioittaa Luontoa, joka tarjoaa ravinnon ja suojan, kun hän kunnioittaa ylempiään, jotka isällisesti pitävät hänestä huolta) ja Paha tapahtuu, kun jotkin yksilöt eivät enää ole tyytyväisiä omaan paikkaansa yhteiskuntarakenteessa (lapset eivät enää tottele vanhempiaan, palvelijat eivät tottele herrojaan, viisas hallitsija muuttuu mielivaltaiseksi ja julmaksi tyranniksi...) Pakanallisen viisauden ydin on näkemys näiden hierarkkisten periaatteiden kosmisesta tasapainosta, tarkemmin sanoen näkemys kosmisen katastrofin (vinoutumisen) ikuisesta kiertokulusta ja järjestyksen palautumisesta oikeudenmukaisen rangaistuksen kautta. Hindujen muinainen kosmologia on ehkä kaikkein pisimmälle viety näkemys tällaisesta kosmisesta järjestyksestä, joka siirrettiin ensin yhteiskuntaan kastijärjestelmänä, sitten yksilöön itseensä elinten (pään, käsien, vatsan...) harmonisen hierarkian muodossa. Nykyään vastaava asenne on keinotekoisesti elvytetty luontoa ja yhteiskuntaa koskevilla New Age -opeilla.

Kristillisuus lisää tähän periaatteen, joka pakanallisen kosmologian kannalta ei voi olla muuta kuin hirvittävä vääristymä: jokaisella yksilöllä on suora yhteys universaaliin (Pyhän hengen universaalisuuteen, tai nykyisin ihmisoikeuksiin ja vapauksiin); voin suoraan osallistua tähän universaaliin ulottuvuuteen välittämättä siitä, mikä on erityinen asemani globaalissa sosiaalisessa järjestyksessä. Eivätkö Kristuksen ”skandaalimaiset” sanat Luukkaan evankeliumissa (14:26) viittaa tähän: ”Jos joku tulee minun tyköni eikä vihaa isäänsä ja äitiänsä ja vaimoan ja lapsiaan ja veljiään ja sisariaan, vieläpä omaa elämänsäkin, hän ei voi olla minun opetuslapseni.” [suom.: vuoden 1933 suomennos] Tässä ei tietenkään ole kyse julman ja mustasukkaisen Jumalan vaatimasta silmittömästä vihasta: perhesuhteet tarkoittavat koko sosiaalis-symbolista verkostoa, kaikkia erityisiä etnisiä ”olemuksia” jotka määrittävät paikkamme globaalissa Aasioiden Järjestyksessä. Kristuksen teroittama ”viha” ei siksi ole pseudo-dialektinen vastakohta rakkaudelle, vaan suora ilmaus Paavalin Ensimmäisessä kirjeessä korinttilaisille (1 13) ylittämättömällä voimalla kuvaamalle *agapelle*, uskon ja toivon väliselle ratkaisevalle termille. Juuri rakkaus saa meidät irrottautumaan orgaanisesta yhteisöstämme, johon synnymme, tai kuten Paavali asian ilmaisi: kristitylle ei ole olemassa miehiä tai naisia, juutalaisia tai kreikkalaisia... Ei siis ihme, että Kristuksen ilmestyminen oli naurettava tai traumaattinen skandaali heille, jotka olivat täysin identifioituneet juutalaiseen ”kansalliseen olemukseen”, yhtä hyvin kuin

kreikkalaisille filosofeille ja globaalin Rooman imperiumin edustajillekin.

Eikö samantapainen ”irtikytkentä” tapahdukin (eri tasolla, tietenkin) intohimoisessa, sukupuolisessa rakkaudessa? Eikö tuollainen rakkaus ole yksi sosiaalisen järjestyksen suurimmista murskaajista? Kun Romeo ja Julia parvekekohtauksessaan vakaasti vannovat hylkäävänsä ja vihaavansa sukunsa nimiä (Montague, Capulet) ja siten irrottautuvat erityisasemastaan sosiaalisessa (perhe-) järjestyksessä, eivätkö he anna ylittämättömän esimerkin ”vanhempien vihaamisesta” rakkauden suorana ilmauksena? Ja emmekö kohta jotakin samankaltaista demokraattisessa ”irrottautumisessa”: olemme kaikki suoraan demokraattisen kollektiivin jäseniä,

»Mitä demokratia siis yksinkertaisimmillaan on? Ilmiö, joka ensimmäistä kertaa ilmestyy muinaisessa Kreikassa kun he, jotka kuuluivat demokseen (eli ovat vailla tarkasti määriteltyä paikkaa sosiaalisessa hierarkiassa), eivät vaatineet vallanpitäjiltä pelkästään, että heidän äänensä kuullaan. He eivät pelkästään vastustaneet kokemiaan vääryyksiä ja vaatineet äänensä tunnustamista ja sisällyttämistä julkiseen keskusteluun yhtä lailla kuin hallitsevan oligarkian ja aristokratian ääntä; he, ulossuljetut, sosiaalisessa järjestyksessä paikattomat, esittivät vielä enemmän.»

riippumatta asemastamme siinä monimutkaisessa suhteikossa, joka muodostaa kunkin oman yhteisön?

Mitä demokratia siis yksinkertaisimmillaan on? Ilmiö, joka ensimmäistä kertaa ilmestyy muinaisessa Kreikassa kun he, jotka kuuluivat *demokseen* (eli ovat vailla tarkasti määriteltyä paikkaa sosiaalisessa hierarkiassa), eivät vaatineet vallanpitäjiltä pelkästään, että heidän äänensä kuullaan. He eivät pelkästään vastustaneet kokemiaan vääryyksiä ja vaatineet äänensä tunnustamista ja sisällyttämistä julkiseen keskusteluun yhtä lailla kuin hallitsevan oligarkian ja aristokratian ääntä; he, ulossuljetut, sosiaalisessa järjestyksessä paikattomat, esittivät vielä enemmän. He esittivät itsensä Koko Yhteiskuntana, todellisen Universaalisuuden ruumiillistumana: ”me – ’ei kukaan’, jota ei lasketa mukaan järjestykseen – olemme kansa, me olemme se Kaikki, joka vastustaa heitä, jotka edustavat vain erityisiä etupiirin intressejä.” Todellinen poliittinen konflikti merkitsee jännitettä näiden kahden välillä: yhtäällä yhteiskuntaruumiin, jossa kaikilla on paikkansa, ja toisaalla ”osattoman osan”, joka järkyttää yhteiskunnan järjestystä vetoamalla tyhjään universaalisuuden periaatteeseen, siihen, mitä Etienne Balibar kutsuu nimellä *egaliberté*, kaikkien ihmisten periaatteelliseen tasa-arvoon, koska he ovat puhuvia olentoja – aina nykyisen feodaali-kapitalistisen Kiinan *liumangeihin*,

”kulkureihin,” asti, jotka paikattomina ajelehtivat vapaasti, ilman työtä ja asuinpaikkaa, mutta myös vailla kulttuurista tai seksuaalista identiteettiä tai todistuksia näistä. Todellinen politiikka merkitsee siis aina eräänlaista oikosulkua Universaalien ja Partikulaaristen välillä: yleispätevän yksittäisyyden paradoksia, singulariteettiä, joka ottaa universaalien paikan ja järkyttää yhteiskuntasuhteiden ”luonnollista” toimintaa. Politisoitumisen perusta on, että yhteiskunnan osa, jolla ei ole kunnollista paikkaa (tai joka vastustaa sille osoitettua paikkaa) identifioidaan yhteiskunnan Kokonaisuuden kanssa. Tämä ele on tunnistettavissa kaikissa suurissa demokraattisissa tapauksissa Ranskan vallankumouksesta (jossa *le trois-ième état* julisti itsensä identtiseksi Kansan kanssa, vastoin aristokraatteja ja papistoa) itä-eurooppalaisen sosialismin kuolemaan (jossa dissidenttien ”foorumit” julistivat edustavansa koko yhteiskuntaa Puolueen nomenklatuuraa vastaan). Juuri tässä merkityksessä politiikka ja demokratia ovat sama asia: antidemokraattisen politiikan peruspäämäärä on aina ja määritelmän mukaisesti epäpolitisoituminen, vaatimus, että ”asioiden on palattava normaaliin tilaan” ja jokaisen yksilön on palattava hoitamaan omaa erityistä työtään.

Vaikka jatkuva ”sota terrorismia vastaan” esittää itsensä tämän perinnön puolustuksena, siihen sisältyy vaara, jonka G.K. Chesterton selkeästi havaitsi vuosisata sitten kirjassaan *Orthodoxy*, jossa hän osoitti uskontokriitikkojen kohtaaman periaatteellisen umpikujan: ”Ihmiset, jotka ryhtyvät vastustamaan Kirkkoa vapauden ja ihmisyyden nimissä päätyvät hylkäämään vapauden ja ihmisyyden, jotta voivat taistella Kirkkoa vastaan. ... Maallistajat eivät ole tuhonneet jumallaisia asioita, mutta maallistajat ovat tuhonneet maallisia asioita, jos se heitä lohduttaa.”

Eikö sama koske itse uskonnon puolestapuhujia? Kuinka moni fanaattinen uskon puolustaja on aloittanut hylkäämällä raivoisesti vasten aikamme maallista kulttuuria ja päätyneet hylkäämään kaiken merkityksellisen uskonnollisen kokemuksen? Samaan tapaan monet liberaalit soturit ovat niin innokkaita sotimaan antidemokraattisen fundamentalismin kanssa, että he päätyvät itse hylkäämään demokratian ja vapauden, jos vain voivat taistella terrorismia vastaan. Heidän intohimonsa todistaa, että ei-kristillinen fundamentalismi on vapauden päävihollinen, on niin suuri, että he ovat valmiit peräytymään näkemykseen, jonka mukaan meidän on rajoitettava omia vapauksiamme tässä ja nyt, oletetun kristityissä yhteiskunnissamme. Jos ”terroristit” ovat valmiit tuhoamaan tämän maailman toisen maailman rakkaudessaan, meidän terroria vastaan taistelevat soturimme ovat valmiit tuhoamaan oman demokraattisen maailmansa vihassaan muslimi-toista kohtaan. Jotkut heistä rakastavat ihmisen arvokkuutta niin paljon, että ovat valmiit laillistamaan kidutuksen – inhimillisen arvokkuuden äärimmäisen alennuksen – puolustaakseen sitä...

Kokonainen sarja viimeaikaisia hankkeita viittaa tähän suuntaan: Yhdysvaltain Haagin globaalien sotarikostuomioistuimen hylkäys, hanke TIPS (*Terrorist Information and Prevention System*) -järjestelmän perustamiseksi ja keskustelut kidutuksen laillistamisen tarpeesta. Kun Alan Dershowitz

uudessa kirjassaan *Why Terrorism Works* paitsi tuomitsee sen, minkä hän katsoo kansainvälisen yhteisön nihkeydeksi vastustaa terrorismia, myös haastaa meidät ”ajattelemaan sitä, mitä on mahdoton ajatella”, kuten kidutuksen laillistamista eli lakien muuttamista siten, että poikkeuksellisissa tilanteissa tuomioistuimilla on oikeus antaa ”kidutuslupia”, ei hänen perustelujaan ole niin helppo vastustaa, kuin miltä näyttää. Ensinnäkin, onko kidutusta ”mahdoton ajatella”? Eikö sitä tapahdu kaiken aikaa kaikkialla? Toisekseen, jos seurataan Dershowitzin utilitaristista perustelua, eikö myös terrorismin itsensä voitaisi väittää olevan perusteltu? Samaan tapaan kuin pitäisi kiduttaa terroristia, jonka tiedot voivat pelastaa monien viattomien ihmisten hengen, miksi ei täysin hyväksyä terrorismia, ainakin terroria epäoikeudenmukaista miehityssotaa käyviä sotilas- ja poliisivoimia vastaan, jos terrori voi estää paljon laajemman väkivallan? Tässä on hieno esimerkki hegeliläisestä vastakohtadasta ”itsessään” ja ”itselleen” olevan välillä: ”itselleen”, suhteessa ilmaistuihin tavoitteisiinsa Dershowitz tietenkin hyökkää raivokkaasti terrorismia vastaan, mutta ”itsessään tai meille” hän lankeaa terrorismin kiusaukseen, koska hänen väitteensä terrorismia vastaan jo sisältävät terrorismin lähtökohdan.

Valitettavasti Yhdysvallat ei ole yksin tällä tiellä. Äskettäin eräs Euroopan unionin pahaenteinen päätös jäi miltei huomiotta: suunnitelma perustaa yhteiseurooppalainen rajavartiosto varmistamaan unionin alueen eristäytyneisyys ja siten estää maahanmuuttajien tulo. Tämä on totuus globalisaatiosta: uusien vaurasta Eurooppaa maahanmuuttajien tulvalta suojaavien muurien rakentaminen. Tulee kiusaus ottaa uudelleen esiin vanha marxilainen ”humanistinen” erottelu ”esineiden välisten suhteiden” ja ”ihmisten välisten suhteiden” välillä: globaalien kapitalismin avaamassa juhlistussa vapaassa liikkuvuudessa ”esineet” (tuotteet) liikkuvat vapaasti, kun taas ”henkilöiden” liikkuvuutta kontrolloidaan yhä enemmän. Tämä kehittyneiden maiden rasismi on tavallaan raaempaa kuin aikaisemmat rasismien muodot: sen implisiittinen oikeutus ei ole enää sen paremmin naturalistinen (kehittyneen Lännen ”luonnollinen” ylivoimaisuus) kuin kulttuurinena (myös me länsimaiset haluamme säilyttää kulttuurisen identiteettimme), vaan häpeämätön taloudellinen itsekkyyden – perusjako vallitsee (suhteellisen) taloudellisen vaurauden piiriin kuuluvien ja kuulumattomien välillä. Suojautumistoimenpiteiden taustalla on yksinkertaisesti tietoisuus siitä, että nykyistä myöhäis-kapitalistisen vaurauden mallia ei voida universalisoida – tietoisuus, jonka George Kennan muotoili raajan rehellisesti yli puoli vuosisataa sitten:

”Meillä [Yhdysvalloilla] on hallussamme 50 prosenttia maailman varallisuudesta, mutta vain 6,3 prosenttia sen väestöstä. Tässä tilanteessa todellinen tehtävämme tulevana aikoina on [...] ylläpitää tätä epätasapainoista tilannetta. Niin tehdäksemme meidän on hylättävä kaikki tunteellisuus [...] meidän on lakattava ajattelemasta ihmisoikeuksia, elintason kohottamista ja demokraattisista asioista.”

Surullista on, että tämän perustietoisuuden suhteen Pääoman ja (jäljellä olevien) työväenluokkien välillä vallitsee hiljainen sopimus – työväenluokat ovat, jos mahdollista, suuryrityksiäkin *herkempiä* suojelemaan suhteellisia etuoikeuksiaan. Tämä on siis universaaleja ihmisoikeuksia koskevan keskustelun sosiaalinen ja poliittinen tausta: Muuri, joka erottaa ihmisoikeuksien sateenvarjon suojaamat ja heidät, joilla suoja ei ole – onko meillä Lännessä oikeutta tuomita ulossuljettuja, kun he käyttävät keinoja mitä hyvänsä, mukaan lukien terrorismi, ulkopuolisuuttaan vastaan?

Vanha vitsi Saksan demokraattisen tasavallan ajoilta kertoo saksalaisesta, joka saa töitä Siperiasta; hän tietää, että sensuuri lukee kaiken postin ja sopii ystäviensä kanssa: ”Luodaan koodi: jos saatte minulta kirjeen, joka on kirjoitettu tavallisella sinisellä musteella, se puhuu totta, jos taas punaisella musteella, se on valhetta.” Kuukauden kuluttua ystävät saavat ensimmäisen, sinisellä musteella kirjoitetun kirjeen: ”Kaikki täällä on upeaa: kaupat ovat täynnä tavaraa, ruokaa on paljon, asunnot ovat hyviä ja kunnolla lämmitettyjä, elokuvateatterit näyttävät läntisiä elokuvia, kauniita, suhteisiin valmiita tyttöjä on paljon – ainut, mitä ei löydy on *punainen muste...*” Eikö tämä ole koko ideologian toiminnan matriisi, ei ainoastaan totalitaarisen sensuurin matriisi, vaan ehkä vielä enemmänkin liberaalin hienostuneemman sensuurin matriisi? ”Tunnetta” itsemme vapaiksi, koska meillä ei ole kieltä vapaudettomuutemme ilmaisemiseen. Punaisen musteen puute nykyään tarkoittaa, että kaikki parhaillaan käytävän konfliktin kuvaamiseen tarkoitetut termit – ”sota terrorismia vastaan”, ”ihmisoikeudet”, ja niin edelleen – ovat *vääriä*; ne mystifioivat käsityksemme tilanteesta sen sijaan että antaisivat mahdollisuuden ajatella sitä: juuri ”vapautemme” peittävät ja ylläpitävät syvempää vapaudettomuuttamme.

Eikö sama koske valintaa ”demokratian ja fundamentalismin” välillä? Eikö olekin niin, että tämän valinnan puitteissa ei ole mahdollista valita ”fundamentalismia”? Hallitsevan ideologian tavassa pakottaa meidät valintaan ei ole ongelmana ”fundamentalismi”, vaan pikemminkin *demokratian sateenvarjon alle kätkeytyvä nimenomainen sisälvö*; ikään kuin ainoa vaihtoehto ”fundamentalismille” olisi parlamentaarinen liberaali demokratia yhdistettynä nykyiseen globaaliin kapitalismiin. Joukkotiedotusvälineiden perusviesti kuuluu: helpot pelit ovat ohi, nyt täytyy *valita puolensa* – oletko (terrorismin) puolesta vai vastaan. Ja koska kukaan ei ole avoimesti terrorismin puolella, jo pelkkä epäily, kyselevä asenne, tuomitaan peiteltyä tukena terrorismille. Juuri *tätä* kiusausta pitää vastustaa: juuri näennäisen kirkkaan valinnan hetkinä mystifiointi on täydellistä. Meille esitetty valinta *ei* ole oikea valinta. Tänään, enemmän kuin koskaan, pitää kerätä voimia etäisyyden ottamiseen ja tilanteen taustan pohtimiseen.

Yhdysvaltalaisen liberaalien eurooppalaisille vasemmistolaisille osoittama perusvalitus on, että he eivät osoittaneet riittävästi aitoa myötätuntoa syyskuun 11. hyökkäyksen uhreille. Samaan tapaan Amerikan vastaus Euroopan sen poliittikkaa kohtaan osoittamalle kritiikille on, että Euroopan

kritiikki osoittaa kateutta ja turhautumista toisarvoiseen asemaan putoamisen johdosta, kykenemättömyyttä hyväksyä omat rajansa ja (suhteellinen) rappionsa; eikö kuitenkin juuri päinvastainen ole vielä enemmän totta? Eikö yllättyneisyys siitä, ettei heitä rakasteta muulle maailmalle tekemiensä tekojen johdosta ole kaikkein perustavin amerikkalaisten reaktio (ainakin) Vietnamin sodasta lähtien? Koetamme vain olla hyviä, auttaa toisia, tuoda rauhaa ja vaurautta, ja katsokaa mitä saamme vastalahjaksi... John Fordin *Etsijöiden (Searchers)* ja Michael Scorsesen *Taksikuskin (Taxi Driver)* kaltaisten elokuvien perusoivallus on yhä enemmän kuin relevantti.

Näitä valituksia tukee syvempi hiljainen paheksunta siitä, että eurooppalaiset eivät tosissaan jaa Amerikkalaista Unelmaa – tämä paheksunta on tavallaan täysin oikeutettu: kolmas maailma ei pysty vastustamaan Amerikkalaisen Unelman ideologiaa riittävän vahvasti, nykyisessä tilanteessa vain Eurooppa voi sen tehdä. Todellinen vastakkainasettelu

»Kiina on nykyisin kapitalistinen ihannevaltio: pääoma on vapaa ja valtio hoitaa ”likaisen työn” kontrolloimalla työläisiä. Kahdennenkymmenennenensimmäisen vuosisadan nousevana suurvaltana Kiina näyttää toteuttavan uudenlaista armotonta kapitalismia: välinpitämättömyys ekologisista seurauksista, työläisten oikeuksien laiminlyöminen, kaiken alistaminen armottomille kehitys- ja suurvaltapyrkimyksille.»

nykyään ei ole ensimmäisen ja kolmannen maailman välillä, vaan koko ensimmäisen ja kolmannen maailman (Yhdysvaltojen globaali imperiumi siirtomaineen) ja vielä jäljellä olevan toisen maailman (Eurooppa) välillä. Freudista puheenollen Theodor Adorno totesi, että nykyisen ”hallinnoidun maailman” ja sen ”torjutun desublimaatoin” logiikka ei enää ole vanha Idin ja sen viettien torjunnan logiikka, vaan kieroutunut, Egon kustannuksella solmittu suora sopimus Superegon (sosiaalisen auktoriteetin) ja Idin (sopimattomien väkivaltaisten viettien) välillä. Eikö jotakin rakenteellisesti vastaavaa tapahdu parhaillaan poliittisella tasolla: outo, todellisen moderniteetin kustannuksella solmittu liitto postmodernin globaalien kapitalismin ja esimodernien yhteiskuntien välillä? Amerikkalaisen monikulttuurisen globaalien imperiumin on helppo integroida esimodernit paikalliset perinteet – vieras esine, jota se ei pysty kunnolla sulattamaan, on eurooppalainen moderniteetti. Jihad ja McWorld ovat saman kolikon kaksi puolta, Jihad on jo McJihad.

Vuoden 2002 pääuutinen Kiinasta oli laaja-alaisen työläisten liikkeen syntyminen ja sen väkivaltainen nujertaminen. Liike vastusti työoloja, jotka ovat hinta Kiinan nopeasta noususta maailman tärkeimmäksi teollisuuden

sijoituspaikaksi. Tämä uutinen on uusi todiste – jos sellaista vielä tarvitaan – siitä, että Kiina on nykyisin kapitalistinen ihannevaltio: pääoma on vapaa ja valtio hoitaa ”likaisen työn” kontrolloimalla työläisiä. Kahdennenkymmenennen-ensimmäisen vuosisadan nousevana suurvaltana Kiina

»Jos Euroopan demokraattinen perintö halutaan säilyttää, syyskuun 11. fiaskoa on pidettävä viimeisenä varoituksena siitä, että aika käy vähiin, että Euroopan pitää toimia nopeasti asettaakseen itsensä riippumattomana ideologisena, poliittisena ja taloudellisena *mahtina*, jolla on omat prioriteettinsa. Ei kolmannen maailman vastus amerikanisoidulle globalismille vaan yhtynyt Eurooppa on ainut mahdollinen vastapaino Yhdysvalloille ja Kiinalle globaaleina valtoina. Tästä syystä vasemmiston pitäisi häpeämättömästi ottaa haltuunsa iskusanat yhtyneestä Euroopasta vastavoimana amerikkalaistuneelle globalismille.»

näyttää toteuttavan uudenlaista armotonta kapitalismia: välinpitämättömyys ekologisista seurauksista, työläisten oikeuksien laiminlyöminen, kaiken alistaminen armottomille kehitys- ja suurvaltapyrkimyksille. Suuri kysymys kuuluu: mitä kiinalaiset tekevät suhteessa biogeneettiseen vallankumoukseen? Eikö ole turvallista veikata, että he syöksyvät hillitsemättömään kasvien, eläinten ja ihmisten geneettiseen muokkaamiseen, ohittaen kaikki meidän ”läntiset” ennakkoluulomme ja rajoituksemme?

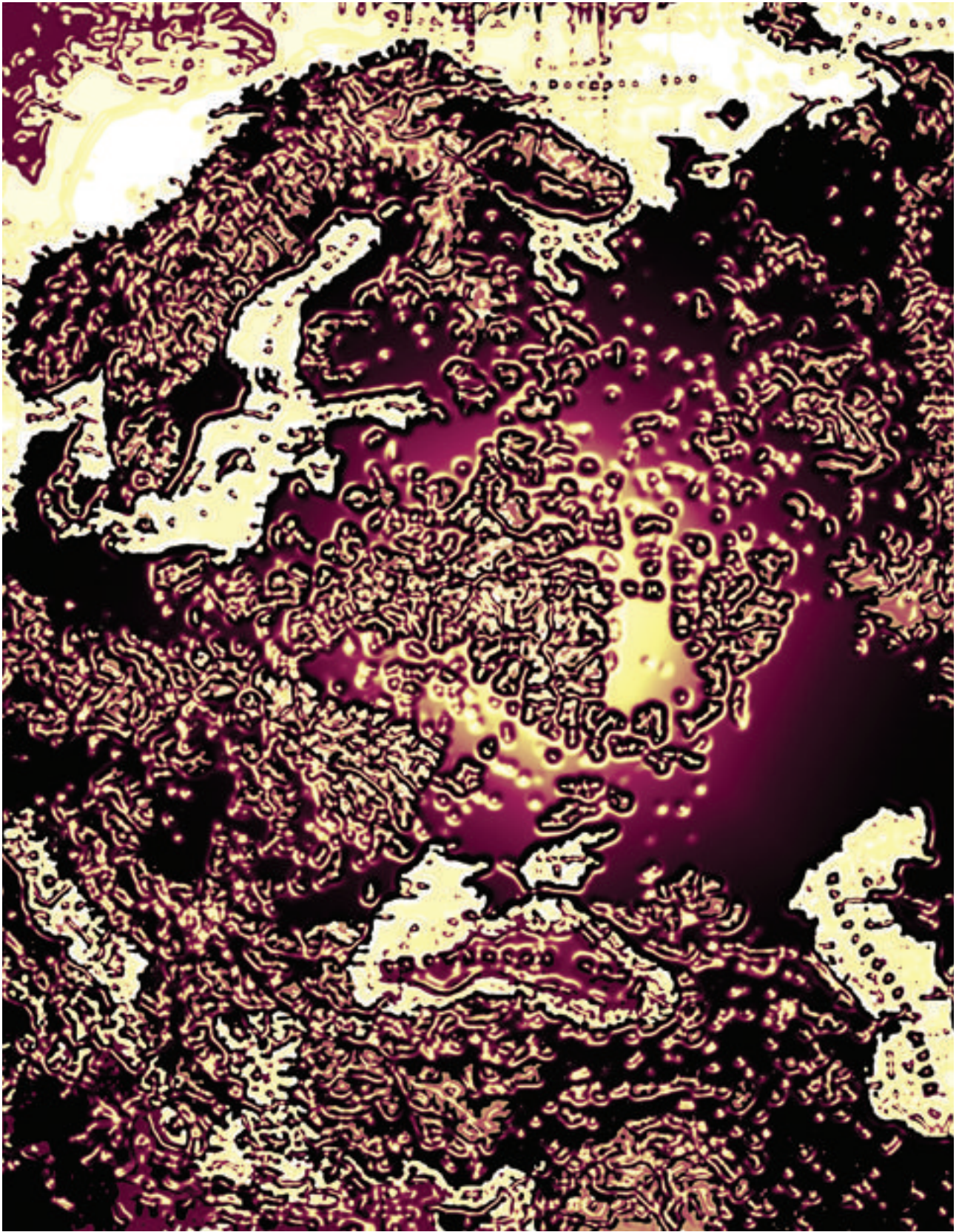
Euroopan dilemma ei ole abstrakti. Yhdysvaltain tyytymättömyys Schröderin voittoon syyskuussa 2002 kampanjalla, jolle oli keskeistä Yhdysvaltain Irakin sotilasintervention vastustaminen, oli tyytymättömyyttä siihen, että Schröder teki, mitä normaalisti toimivan demokratian poliitikon ja itsenäisen valtion johtajan kuuluu: samaan aikaan, kun Schröder sanoi, että Irakin hallinto on uhka, hän yksinkertaisesti teki selväksi erimielisyytensä suhteessa siihen, miten Yhdysvallat sanoi tahtovansa uhan hoitaa, ja täten ilmaisi mielipiteen, jonka jakoi paitsi moni muu valtionjohtaja myös huomattava osa Yhdysvaltain kansalaisista ja kongressiedustajista. Schröder oli siis ensimmäinen, joka sai maistaa täyttä niin kutsuttua ”Cheneyn oppia”, joka on julkisesti (Valkoisen talon 20. syyskuuta 2002 julkaisemassa 31-sivuisessa ”Kansallisen turvallisuuden strategia” -dokumentissa) ilmaistu Yhdysvaltain virallinen kansainvälisen politiikan ”filosofia”. Sen pääkohdat ovat: Yhdysvaltain sotilasmahdin on pysyttävä ”haasteen saavuttamattomissa” ennustettavissa olevassa tulevaisuudessa; koska päävihollisia nykyään ovat

”irrationaaliset” fundamentalistit, joilta – toisin kuin kommunisteilta – puuttuu jopa alkukantaisin eloonjäämishalu ja kunnioitus omaa kansaa kohtaan, on Yhdysvalloilla oikeus ennaltaehkäiseviin iskuihin eli oikeus oikeus hyökätä maihin, jotka eivät vielä muodosta uhkaa, mutta *saattavat* muodostaa uhan; Yhdysvaltojen tulee pyrkiä kansainvälisiin *ad hoc* liittoutumiin tällaisia hyökkäyksiä varten, mutta se varaa itselleen oikeuden toimia itsenäisesti, jos se ei saa tarpeeksi kansainvälistä tukea. Siis samalla kun Yhdysvallat esittää valtansa yli toisten itsenäisten valtioiden perustuvan hyväntahtoiseen isällisyyteen, joka ottaa huomioon toisten valtioiden intressit, se varaa itselleen ratkaisevan oikeuden määrittellä, mitkä sen liittolaisten ”todelliset” intressit ovat.

Logiikka on siis selvä: neutraalin kansainvälisen lainmukaisuuden teeskentelykin hylätään, koska kun Yhdysvallat huomaa mahdollisen uhan, se pyytää muodollisesti apua liittolaisiltaan, mutta liittolaisten hyväksyntä ei ole välttämätön. Viesti on aina: ”me teemme sen kansanne tai ilman teitä” eli voitte vapaasti olla samaa mieltä, mutta ette eri mieltä – tässä toteutuu pakollisen valinnan vanha paradoksi; valinnan saa tehdä vapaasti, kunhan tekee oikean valinnan. Hyväksyykö Eurooppa tämän logiikan ja samalla alistaa itsensä rooliin, joka Kreikalla oli Rooman imperiumin aikana – kulttuurin ja filosofian leikkikenttä vailla todellista poliittista merkitystä –, vai kerääkö se voimansa vastustukseen?

Lopuksi: ”terrorismin vastaisen sodan” nimissä tietty sisällöllinen näkemys globaaleista poliittisista suhteista on hiljaisesti pakotettu meille, eurooppalaisille. Jos Euroopan demokraattinen perintö halutaan säilyttää, syyskuun 11. fiaskoa on pidettävä viimeisenä varoituksena siitä, että aika käy vähiin, että Euroopan pitää toimia nopeasti asettaakseen itsensä riippumattomana ideologisena, poliittisena ja taloudellisena *mahtina*, jolla on omat prioriteettinsa. Ei kolmannen maailman vastus amerikanisoidulle globalismille vaan yhtynyt Eurooppa on ainut mahdollinen vastapaino Yhdysvalloille ja Kiinalle globaaleina valtoina. Tästä syystä vasemmiston pitäisi häpeämättömästi ottaa haltuunsa iskusanat yhtyneestä Euroopasta vastavoimana amerikkalaistuneelle globalismille.

Suomennos Tere Vadén & Mika Hannula

Kuvamanipulaatio KJ.

Kristi Raik

Itäeurooppalaiset integraation puristuksessa

Euroopassa on kansoja, joille oman itsenäisen valtion olemassaolo on itsestäänselvyys. Näihin lukeutuvat vaikkapa ruotsalaiset, saksalaiset, kreikkalaiset ja venäläiset. Ja on niitä, joiden muistia kansakuntana hallitsee taistelu itsenäisyyden, kenties myös kansallisen olemassaolon puolesta. Ensimmäiseksi meille tulee varmaankin mieleen suomalaiset, mutta yhtä lailla tästä käyvät esimerkkinä irlantilaiset, tsekit tai puolalaiset. Joistakin Euroopan kansoista voidaan jopa sanoa, että niille taistelu kansakunnan säilymisestä on aina ollut osa kansallista olemassaoloa. Ne ovat kansoja, joilla on ollut "oma valtio" (miten poliittisesti epäkorrektilta tämä ilmaisu nykyään kuulostaakaan, jos kansakunta määritellään etnisin perustein) vain lyhyen aikaa, jos ollenkaan – mainittakoon tässä vaikka virolaiset, kroaatit, slovenialaiset ja baskit.

Vappuna tapahtunutta laajentumista edeltäneiden EU-rajojen ja Venäjän välissä sijaitsevat, entiseen itäblokkiin kuuluneet valtiot voitaneen kaikki sijoittaa jompaankumpaan jälkimmäisistä kategoriosta. Kutsukaamme niitä nyt "itäiseksi Euroopaksi", kaikista nimekkeen kyseenalaisuuksista huolimatta. Yhdistettynä sanaan kansallistunne taikka nationalismi se tuo mieleen etupäässä kielteisiä assosiaatioita: Viron ja Latvian kansallisuudettomat venäjänkieliset tai Tsekin ja Slovakian syrjityt romanit, puhumattaakaan entisen Jugoslavian verisistä etnisten ryhmien välienselvittelyistä. Ylenmääräisen kansallistunteen tai kansallisen alemmuuskompleksin syyksi lasketaan usein myös Puolan uppiniskaisuus neuvotte luissa unionin uudesta perussopimukselta tai maataloustukiaisista.

Itäeurooppalaisten kansallistunneesta on siis Euroopassa nykyään tapana puhua

ongelmana. Ennen kaikkea tämä ongelma on ilmennyt etnisten vähemmistöjen syrjintänä, tai ainakin epäilyksinä syrjinnästä. EU, Euroopan neuvosto ja ETY-järjestö ovat tehneet vuosikaudet työtä parantaakseen vähemmistöjen asemaa entisen itäblokin maissa. Länsi-Euroopan huoli on ymmärrettävä maanosan sotaisen historian taustaa vasten. Juuri nationalismista kumpuavat veriset konfliktit ovat olleet Euroopan integraation liikkeellepaneva voima. Kansakuntien ja etnisten ryhmien välisten yhteenottojen ehkäiseminen pysyy yhä yhtenä painavimmista EU:n olemassaolon oikeutuksista.

Erityisen tarkassa läntisten järjestöjen syynissä ovat olleet EU:n jäseniksi pyrkivät valtiot. Nämä ovat aika ajoin yrittäneet ilmaista närkästyksensä länsimaiden kaksinaismoralismia kohtaan ja muistuttaa neuvottelejiaan niiden omista vähemmistöongelmista, mutta ovat sitten taas otta-

neet lusikan kauniiseen käteen ja pyrkineet noudattamaan suosituksia, jotta pääsisivät lähemmäksi kauan tavoiteltua EU-jäsenyyttä. EU:n asennetta on (entisissä) hakijamaissa kuitenkin pidetty tekopyhänä ja epäoikeudenmukaisena. Kun olen viime vuosina luennoinut Turun yliopistossa vaihto-opiskelijoille, joiden joukossa on ollut paljon sekä länsi- että itäeurooppalaisia nuoria, tämä aihe on herättänyt monesti kiivasta keskustelua. Siinä missä vanhojen EU-maiden nuoret pitävät Itä-Euroopan vähemmistöongelmia (joista heillä ei välttämättä ole konkreettisempaa tietoa) yhtenä "länttä" ja "itää" erottavista tekijöistä ja osoituksena jälkimmäisen epävakaudesta, itäeurooppalaiset neuvovat EU:ta katsomaan peiliin ja näkevät kritiikin osoituksena lännen holhoavasta ja ylimielisestä asenteesta.

Vappuna EU:hun liittyvien maiden on nyttemmin tunnustettu noudattavan "länsimaisia ihmis- ja vähemmistöoikeuksien normeja". Nämä maat on siis vapautettu tarkkailuluokalta, edellyttäen että ne kohtelevat vähemmistöjään läntisten naapureidensa tapaan. Itse länsieurooppalaiset ovat tämän tarkkailun kautta saaneet käännettyä omaa ahdistustaan vähemmistöjensä kohtelusta ja nationalismin yllälyönneistä huoleen itäisen Euroopan syrjityistä. Kun tilanne itäisissä naapureissa on kohentunut, "lännen" huomio suuntautuu uusiin kohteisiin – välillä jopa omiin.

Vanhat EU-maat ovat kuitenkin yhä huolissaan, että itäeurooppalaiset tuovat unioniin kompleksisen suhteensa vähemmistöihin, kansallisuuteen ja kansallismielisyyteen. Kansallistunteen uskotaan olevan itäisessä Euroopassa vahvempi kuin lännessä. Ainakin se on ollut enemmän pinnassa vapauduttuaan neuvostojärjestelmän kahleista. Se on etsinyt ilmaisua ja tunnustusta, hakenut uutta muotoaan demokratisoituvissa ja länteen suuntautuvissa valtioissa. Eurooppa on merkitty siinä etsinnässä omien historiallisten juurten lähteeksi ja paikaksi, johon "luonnostaan" kuulutaan. Itä-Euroopan valtiotahan ovat nimenomaan eurooppa-

VTT Kristi Raik on Ulkopoliittisen instituutin tutkija, joka on erikoistunut EU:n itälaajenemiseen. Hän on tutkinut EU-laajenemista erityisesti

demokratian, kansalaisyhteiskunnan ja turvallisuuden näkökulmista. Hän on julkaissut aiheesta useita artikkeleita sekä kirjan *Democratic Politics or*

the Implementation of Inevitabilities? – Estonia's Democracy and Integration into the European Union, Tartu, Tartu University Press 2003.

laisen kansallistunteen ilmentymiä, hyvässä ja pahassa.

Toisaalta Eurooppa (usein samastettuna EU:hun) koetaan näissä maissa uhkaksi uudelleen saavutetulle kansalliselle suvereenisuudelle. Sen lisäksi, että se on ahdistanut itäisiä kansojaan vähemmistökysymyksissä, EU-jäsenyys syö pois huomattavan osan itsehallinnasta muillakin alueilla. ”Paluu Eurooppaan” on siis merkinnyt itäeurooppalaisille kansallisvaltion uudelleenrakentamista, mutta samalla integraatio näyttäisi enenevässä määrin kaventavan oman valtion liikkumatilaa.

Euroopan integraation suhde kansallisvaltion on ylipäättään tunnetusti ristiriitainen. Toiset pitävät EU:ta pelkkänä välineenä kansallisten etujen ajamisessa. Näiden EU-instrumentalistien mukaan sille voidaan luovuttaa ja on luovutettu valtaa vain siinä määrin kun se on oman, toisin sanoen kansakunnan edun kannalta hyödyllistä. Tämä näkemys korostaa, että integraation tarkoituksena on alun perinkin ollut kansakuntien hyvinvoinnin ja vakauden edistäminen. Jos EU tai jokin sen toiminta ei palvele tätä tarkoitusta, siitä on parasta päästä eroon.

Toisille Euroopan integraatio on jotakin paljon ylevämpää ja aatteellista; se on päämäärä itsessään, jossa on kyse eurooppalaisten arvojen toteuttamisesta. Yhtenäinen Eurooppa kantaa tässä idealistisessa ajattelussa rauhan, turvallisuuden, vapauden ja demokratian lippua. Se asettuu moraalisesti kansallisvaltiota korkeammalle, rajoittaen ja tukahduttaen kansallistunteen rumia piirteitä ja aggressiivisia taipumuksia.

Kun näiden kahden välillä etsitään kompromissia, päädytään usein yrityksiin kopioida kansallisaate Euroopan tasolle, säilyttäen samalla myös kansallisvaltiot. EU:n heikkoudeksi lasketaan, että sillä puuttuu kansallistunteeseen verrattava koossapitävä voima, joka liittäisi kansalliset yhteisöksi. Kansallistunteen toisinto Euroopan tasolla näyttäisi kuitenkin olevan paitsi mahdollon toteuttaa myös vaila mieltä integraation perimmäisiin motiiveihin nähden. EU-instrumentalistien näkökulmasta tämä ratkaisu ei ole lainkaan oikeutettavissa – kansallistunne on yksi ja jakamaton eikä sen edun mukais- ta voi olla laajemman, osin rinnakkaisen ja osin päällekkäisen kansallistunteen luo-

minen. Suvereenisuutta voidaan osittain luovuttaa tai jakaa (vaikka tämänkin on kyseenalaista), mutta sen ytimenä pysyy yksi määrätty kansa. Eurooppa-idealismi puolestaan rakentuu nimenomaan sille, että eurooppalaisuus pidetään ”puhtaana” kansallisaatteesta; se tosin mahdolluttaa itseensä kaikki eurooppalaiset kansakunnat, mutta ei luo samantyyppistä identiteettiä.

Itäeurooppalaiset näyttäisivät olevan enimmäkseen EU-instrumentalisteja, jotka hieman haluttomasti tai haikein mielellin luovuttavat osan suvereenisuudestaan unionille. EU-kansanäänestysten alla itäisissä hakijamaissa käytiin eniten keskustelua jäsenyyden tuomista hyödyistä ja haitoista, jotka ovat mitattavissa euroina, zlotyina tai kruunuina. Jäsenyydestä odotetaan taloudellista voittoa ja hyvinvoinnin kasvua. Eniten huolta kannettiin kansallisen päätäntävällän ja identiteetin menettämisestä. Äänestystuloksissa, jotka toivat kaikissa maissa ylivoimaisen voiton ”kyllä”-puolelle, painoi toki myös paljolti määrittelemätön tunne kuulumisesta Eurooppaan; tietoisuus siteestä, jota pidetään erottamattomana osana omaa kansallista identiteettiä ja ehkä jopa elinehtona sen säilymiselle.

Itäeurooppalaiset (kuten tietysti myös monet länsieurooppalaiset) johtajat ovat toistuvasti korostaneet, että EU:n olisi pysyttävä kansallisvaltioiden liittona. Yhtenäisempää Eurooppaa tavoittelevat federalistit, joita löytyy eniten EU:n perustajavaltioista, pelkäävätkin että itälaajeneminen tekee mahdottomaksi heidän päämääriensä toteutumisen tai johtaa jopa unionin hajaantumiseen. He saattavat aliarvioida tuoreiden EU-tulokkaiden muutosvalmiutta ja kykyä orientoitua uudelleen uusissa tilanteissa.

Avoimuus muutoksille, kuten myös avoimuus Euroopalle, luonnehtii erityisesti nuoria itäeurooppalaisia. He ovat aina kannattaneet maidensa EU-jäsenyyttä vanhempiaan innokkaammin. Keskusteluissa yhteiskuntiansa siirtymäkaudesta ja EU-suhteista itäeurooppalaiset opiskelijani ovat korostaneet arvostavansa erityisesti muutoksen tuomaa vapautta ja vaativansa tasavertaista kohtelua unionissa. He eivät epäile eurooppalaista identiteettiään tai sitoutumistaan integraatioon. Toisaalta he ovat hyvin kriittisiä ja usein myös pettyneitä omia kansallisia johtajiaan kohtaan, mikä omalta osaltaan vahvistaa heidän toiveikkauttaan EU:n suhteen. Vanhojen EU-maiden haluttomuus hyväksyä uudet jäsenmaat täysiarvoisik-

si kumppaneikseen herättää heissä suurta ärtymystä. Esimerkiksi työvoiman vapaan liikkuvuuden rajoituksilla ei ole paljoakaan käytännön merkitystä, sillä ne eivät pidättele hyvin koulutettuja nuoria, mutta niillä on suuri symbolinen paino. Uusien EU-maiden nuorten ajattelu antaa aihetta olettaa, ettei EU:n yhtenäisyyttä uhkaa suinkaan itäeurooppalaisten kansallistunne, vaan vanhojen EU-maiden ylläpitämät jakolinjat.

Oma valtio – tai haave siitä – on aina ollut osa itäeurooppalaisten kansallista ajattelua. Juuri monet itäisen Euroopan kansat ovat kuitenkin todiste siitä, että kansallinen identiteetti voi säilyä elävänä ilmankin sille rakentuvaa valtiota. Ehkä he ovat myös valmiimpia ajattelemaan, ettei kansakunta välttämättä tarvitse valtiota ollakseen olemassa. Tätä oletusta tukee Itä-Euroopassa laajalti koettu pettymys neuvostovaltion jälkeiseen itsenäisyyden aikaan. Niinpä juuri uudet EU-maat saattavat olla valmiimpia hakemaan uusia malleja kansallisen identiteetin ja yhtenäisen Euroopan yhteensovittamiseksi kuin ne länsieurooppalaiset, joiden kansallisen olemassaolon keskiössä on aina ollut oma valtio.

Eurooppa ajattelun asiana

Edmund Husserlin esitys Euroopan kriisistä ja siitä parantumisesta

Kuinka meidän tulisi tarkastella Eurooppaa? Riittääkö että haalimme ja järjestämme tietoa Euroopasta? Ehdotan, että Eurooppaa tulisi myös ajatella. Edmund Husserl esitti ajatuksia Euroopasta Wienin luennossaan vuonna 1935. Luento näkee filosofian ja tieteen synnyn antiikin Kreikassa eurooppalaisuuden perusilmiönä. 1930-luvun työkirjoituksissaan Husserl selvittää tätä syntytahtumaa perusteellisemmin. Olennaista Euroopan synnylle oli muiden kansojen mytologioiden utelias ja ihmettelevä omaksuminen. Tämä johti teoreettiseen tai objektiiviseen tarkastelutapaan, joka ei päde vain omalle kansalle vaan kaikille. Näin syntynyt eurooppalaisuus on kuitenkin nyt kriisissä, jonka merkkeinä ovat sellaiset pinnalliset tarkastelutavat kuin objektivismi ja naturalismi. Jotta ahdingosta päästäisiin on koetettava kasvaa ”hyväksi eurooppalaiseksi”, vastuulliseksi olioksi.

Euroopan määrittämisen vaikeus tunnustetaan laajasti. Karttaa katsoessa Euroopan alue näyttää pikemminkin Aasian niemimaalta kuin mantereelta. Historiassa taas päädyimme pian useampaan kuin yhteen tarinaan: antiikin Kreikka ja Rooma; Ateena ja Jerusalem; Kaarle Suuren valtakunta jne. Poliittisena yksikkönä Eurooppa ei oikein määrity valtioksi yli valtioiden eikä oikeastaan liittovaltiokseen. 'Eurooppa' kuitenkin nimeää jotakin?

Kuinka kysymys Euroopasta pitäisi asettaa? Luennoissaan *Fenomenologian ideasta* Edmund Husserl osoittaa mikä- ja miten-kysymysten järjestyksen. Mikäli kysymme ensin mikä-kysymyksen ei miten-kysymystä voida enää aidoisti asettaa, vaan se on tullut jo vastatuksi mikä-kysy-

myksen myötä. Kysykäämme siis: miten Eurooppaa pitäisi tarkastella?

Länsimaisessa kulttuurissa on luonnollisinta lähteä liikkeelle tiedosta. Tarkastelemme Eurooppaa käymällä läpi tutkitun tiedon ja järjestämällä sen. Kun kyseessä on näin monisäikeinen asia, emme päädy määritelmään, mutta saamme asiasta lopulta hyvän käsityksen. Tuloksemme on objektiivinen näkemys siitä mitä Eurooppa on. Tällaisen tarkastelun tulos on harvoin väärässä. Tulokseen varmasti jää korjattavaa, mutta mikäli aineisto on käyty läpi huolella, on näkemys niin oikea kuin kohtuudella voidaan odottaa. Oikeassa olemus ei kuitenkaan sulje pois mahdollisuutta, että näin saatu käsitys olisi vajaa tai jopa pinnallinen.

Kuinka tiedollista kokonaisnäkemystä Euroopasta voisi pitää pinnallisena? Mistä näkökulmasta tällainen arvio voitaisiin esittää?

Immanuel Kant näki ajattelun tietoa laajempaa asioiden selvittämisen mahdollisuutena. Sikäli kuin keskitymme siihen, missä ajattelu ylittää tai alittaa tietämisen mahdollisuudet päädyimme ajattelun asioihin. Ne ovat asioita, jotka ilmenevät omana itsenään nimenomaan ajattelussa. Tästä näkökulmasta voimme ymmärtää mitä Martin Heidegger tarkoitti väittäessään, että tiede ei ajattele.¹ Onko Eurooppa ajattelun asia?²

Siitä, että tiede on keskeinen Eurooppaa määrittelevä tekijä, vallitsee laaja yksimielisyys. Tietomme on tässä aivan oikeassa, mutta riittääkö se Euroopan ajatteluun? Husserl näki Euroopan sairastuneen objektivismiin. Tyytykäämme aluksi olettamaan, että tämä diagnoosi saattaa olla totuudellinen. Objektiivisen tieteen voittokulku on ollut niin huima, että jonkinlainen ”päähtyminen” ja sen seurauksena sairaus tuntuu hyvinkin mahdolliselta. Saattaisiko objektiivinen tai objektivistinen menetelmä päätyä samaan tulokseen? Voisiko myös tiedollinen lähtökohta päätyä tähän diagnoosiin?

Filosofi Juha Himanka toimii dosenttina Helsingin yliopistossa ja tutkijana Eurooppalaisen ajattelun

tutkijaryhmässä. Hän on tutkinut erityisesti fenomenologiaa, varsinkin Husserlin ja myös Heideggerin

kuosissa. Himangan teos *Se ei sittenkään pyöri* (Tammi, 2002) on johdatus mannermaiseen filosofiaan.

Jukka Korkeila, *nimetön*, 42x60 cm, lyijykynä paperille, 2001, courtesy galerie Anhava.

Koska tiede korjaa tiedon ongelmia karsien subjektin satunnaisuutta kehittyen näin yhä objektiivisemmaksi, sen on vaikea nähdä itse tässä objektiivoinnissa ongelmaa. Husserlin mukaan juuri tämän objektiivisuuden löytyminen oli Euroopalle ratkaiseva ilmiö. Tällaisena ilmiönä, joka alkaa tieteen myötä, Eurooppa ei ole selvitetävissä loppuun saakka pelkän tiedon välinein. Jotta objektiivinen näkökulma itsessään eivätkä vain sen tulokset saadaan esiin, on meidän siirryttävä ajatteluun. Eurooppa on ajattelun asia.

Edeltävä tarkastelu voidaan esittää myös seuraavasti:

1. Eurooppa syntyi, kun löydettiin objektiivinen tarkastelutapa. (Tästä lisää myöhemmin.)
2. Jotta tällaisen tarkastelun synty voidaan nähdä ja ymmärtää, on tarkastelun lähtökohdan oltava laajempi, ulottuttava tuloksesta tämän tuloksen muodostumiseen.
3. Jotta voisimme ymmärtää Euroopan perusilmiön, meidän on siirryttävä ajatteluun.

Asia voidaan esittää myös toisen Euroopan ajattelijan, Friedrich Nietzschen johdolla. Nietzsche eurooppalaisuus on tieteen perusennakkoluulo.³ Yleisestä tehokkuudestaan huolimatta tiede ei saa otetta tästä sitä edeltävästä. Siksi onkin siirryttävä ajatteluun.

Euroopan sairaus

Husserl kirjoitti Euroopasta tai länsimaisuudesta lähinnä viimeisinä vuosinaan. Kuuluisin asiaan keskittyvä kirjoitus on Wienin esitelmä ”Die Krisis des europäischen Menschentums und die Philosophie” (Eurooppalaisen ihmisyyden kriisi ja filosofia) vuodelta 1935.⁴ Ohjelmallisen esitelmän filosofiset lähtökohdat avautuvat tuon ajan työkirjoituksissa, joita julkaistiin 1993 *Husserlian*an niteessä XXIX.

Wienin esitelmän taustalla on juutalaissukuisen Husserlin ymmärrettävä huoli Euroopan ja Saksan tilanteesta 1930-luvun puolivälissä. Esitelmän aluksi Husserl toteaa Euroopan kansojen olevan sairaita. Sairauden diagnoosi alkaa hengen (*Geist*) ja luonnon (*Natur*) erottamisella. Vaikka tieteen keskeiset muodot käsittelevät eritoten luontoa, on tiede toimintana kuitenkin henkistä. Tällainen tieteellinen henkinen toiminta on erityistä Euroopalle. Henkisten asioiden selvittämisessä on olennaista perehtyä historiaan. Juuri historia yhdistää eurooppalaiset yhdeksi hengeksi.

Husserl määrittää Euroopan hengen syntyä paikkaksi antiikin Kreikan. Kreikassa syntyi erityinen mytologiasta ja uskonnosta erottuva tarkastelutapa, jota Husserl kutsuu filosofiaksi. Filosofialle tai tieteelle erityistä on, että se kattaa kaiken ja pätee kaikille. Husserl kuvaa tieteen ja filosofian syntyä tarkemmin myöhäisissä työkirjoituksissaan.⁵

Asiat ilmenevät meille miten milloinkin. Eläessämme

ihmisyhteisössä opimme löytämään ilmenemisestä samankaltaisuuksia, päädyimme yksimielisyyteen ilmiöistä. Tämä vastavuoroinen ja jokapäiväinen sovittuminen on kuitenkin vielä käytännöllistä, eikä sinänsä johda objektiivisen ajattelutavan läpimurtoon. Uuteen, teoreettiseen tarkasteluun voidaan päästä vasta kun näin muodostuneet kokonaisuudet, kansat tai heimot päätyvät tekemisiin keskenään. Erilaisten kotimaailmojen (*Heimwelt*) kohtaaminen saattaa johtaa näkemykseen yhdestä maailmasta, (*kosmos*).⁶ Jotta tämä korkeampi taso saavutettaisiin ja mielipiteistä (*doksa*) siirryttäisiin tietoon (*epistêmê*), on kohtaamisen oltava erityislaatuinen.

Vaikka kreikan taidottomia nimitettiin antiikissa barbaareiksi, otettiin vieraan kulttuurit ja niiden myytit vakavasti. Tämä vieraan ymmärtäminen vieraana eikä omien myyttien jatkeena kääntyi erityiseksi motivaatioksi, jota ajoi yleinen uteliaisuus ja ihmettely (*thaumazein*). Näin perinteiset tottumukset ja sitoumukset ylitettiin ja saavutettiin uusi asiallisuuden taso. Löydetään kaikille yhteinen maailma ja huomataan, että ”ne tosiaankin ovat sama Aurinko, sama Kuu, sama Maa ja sama meri, jotka mytologisoidaan niin eri tavoin eri kansojen ja eri perinteiden piirissä”.⁷ Yleisesti ja kaikille pätevä tarkastelu, teoria syntyi.

Tämä filosofian ja tieteen synty on Husserlille Euroopan alkuilmiö (*Urpänomen*). Husserl summaa:

”Näin [...] on osoitettu se historiallinen motivaatio, joka tekee ymmärrettäväksi, kuinka muutama kreikkalainen omituinen ihminen [*Sonderling*] saattoi saattaa alkuun muutoksen inhimillisessä olemassaolossa ja ihmisen koko kulttuurielämässä.”⁸

Husserl jatkaa tämän muutoksen alkaneen omasta kansasta, Kreikasta ja siirtyneen sitten naapurikansoihin. Tästä Husserl ottaa askeleen Euroopan yhteisyyteen:

”Mutta nyt on nähtävissä myös, että tästä saattoi syntyä aivan uudenlainen ylikansallisuus. Tarkoitan luonnollisesti Euroopan henkistä hahmoa [*Gestalt*].”

Husserlin askeleet olivat seuraavat:

1. Eurooppalaisuus on henkinen asia.
2. Henkisiä asioita tarkastellaan historiallisesti.
3. Historiallisesti eurooppalaisuus syntyi muutaman oudosti käyttäytyvän kreikkalaisen löytäessä filosofian.
4. Näin tavoitettiin objektiivinen ja teoreettinen tarkastelu, jonka tulokset eivät päde vain omalle kansalle vaan kaikille.

Husserlin esitelmän varsinainen aihe on eurooppalaisen tieteen kriisi. Tuohon aikaan tällaisesta kriisistä puhuttiin laajemminkin. Husserl yhtyy näkemykseen, että kriisin syy on harhautunut järkipärisyys. Missä Husserl sitten näkee tämän harhautumisen tapahtuneen?

Husserlin mukaan järkipärisyys pahenee yksipuolisuudessaan. Nykytieteen yksipuolisuutta Husserl hahmottelee sen pinnallisuutena tai naiiviutena. Peruspiirre tässä pinnallisuudessa on usko itsenäiseen objektiivisuuteen. Vaikka Kreikassa tavoitettu teoreettinen tarkastelu pätee kaikille, tästä ei seuraa, että se pätsi ei-kenelläkään, että subjekti

»Kriisiä on Husserlin mukaan olennaista selvittää filosofisesti. Tällainen selvitys johtaa hahmotukseen objektiivisen tai teoreettisen tarkastelutavan syntymisestä antiikissa. Näin selkiytyy kuinka tuo lähtökohta on johtanut meidät pinnallistumiseen. Tämä pinnallisuus näkyy vahvimmin naturalismissa ja objektivismissa. Aivan esitelmän lopuksi Husserl kääntyy vielä mahdollisuuksiin selvittää tästä nykyisestä ahdingosta, kapeaksi juuttuneesta ajattelusta.

Husserl näkee edessään kaksi mahdollisuutta. Ensimmäisessä Eurooppa etäännytty edelleen omasta järkevistä ja elävästä merkityksestään. Näin Eurooppa kääntyy vihamieliseksi henkeään kohtaan ja vajoaa barbariaan. Toisessa vaihtoehdossa Euroopan henki synnytetään uudestaan ja järjen sankaritekona naturalismi nujerretaan lopullisesti.»

poistuisi näyttämöltä.⁹ Teoreettinen kuvauskin todellistuu aina jollekin. Vahva keskittyminen objektiiviseen jättää tämän kuitenkin ohittamattoman subjektiivisen varjoon. Fenomenologiallaan Husserl pyrki valaisemaan tuota varjoa.

Kun se varsinainen kokemus, joka liittyy meidät objektiivisiin tarkasteluihin, sivuutetaan päädytään tieteen kriisiin. Husserl havainnollistaa tätä seuraavasti:

”Einsteinin mullistavat löydöt käsittelevät niitä kaavoja, joissa idealisoitu ja pinnallisen [*naiv*] objektiivoinu *physis*¹⁰ esitetään. Mutta siitä kuinka kaavat ylipäänsä, kuinka matemaattinen objektiivointi ylipäänsä saavat merkityksensä elämän esiperustalta [*Untergrund*] ja havaitusta [*anschaulichen*] ympäristöstä, siitä emme tässä koe mitään. Näin ollen Einstein ei muokkaa sitä tilaa eikä sitä aikaa, jossa elävä elämämme tapahtuu.” (343)

Husserlin tarkoitus ei ole väheksyä Einsteinin tai luonnontieteen saavutuksia: ”Matemaattinen luonnontiede [...] on saavutuksena inhimillisen hengen riemuvoitto.” (343) Husserl kuitenkin uskaltuu kysymään nykytieteen suhdetta elämäämme ja kokemuksiimme.

Husserlin näkökannalta on selvää, että ”matemaattinen luonnontiede on läpeensä suhteellista” (343). Tällä hän tarkoittaa, että millään luonnontieteen tuloksella ei ole mieltä, ennen kuin se nähdään suhteessa tietoisuuteen, ennen kuin asia ilmenee todellistumisessaan. Tätä tietoisuutta itseään, johon objektiivisen tieteen mielekkyys lopulta nojaa, ei voi tutkia objektiivisesti (345). Näin objektiivisten tieteiden ytimeen muodostuu aukko. Husserlin ratkaisuehdotus tämän tilanteeseen on toisenlainen tiede, joka ei sorru

naiiviin objektivointiin vaan ottaa huomioon tietoisuuden erityislaatuisuuden tutkimuskohteena. Husserl nimitti tätä tiedettä tai pikemminkin ankaraa tiedettä fenomenologiaksi.

Uuteen renessansiin

Wienin-esitelmä päättyy lyhyeen osioon, jossa Husserl ensin kertoo esitelmän pääsisällön. Esitelmän lähtökohta oli eurooppalaisuuden kriisi. Tämä kriisi oli 1935 aivan toisella tavalla ilmeinen kuin nykyään, mutta Husserlin jäljittä-

»Maa-käsityksemme uudelleen käsittely kreikkalaisessa hengessä johtaa alkuperäisesti teoreettisen näkemykseen Maasta. Näin saatu alkuperäinen Maa on elämismailman vakio, joka on kaikille ihmiselle sama. Nykyisessä asetelmassa, jossa länsimainen kulttuuri on saavuttamassa Maanlaajuisen hallinta-aseman, olisi ehkä hyvä ottaa mallia kreikkalaisten asenteesta toisiin kulttuureihin. Tällöin vaikkapa kopernikaanista oppia ei julisteta dogmina. Näin voimme ehkä oppia takaisin vanhaan jäsenyykseen Maasta ja päätyä näin uudelleen jakamaan kaikille ihmisille yhteistä tannerta. Maailmanpolitiikan kannalta olisikin olennaista ajatella Euroopan ja Maan suhdetta.»

mästä kriisistä emme ole selvinneet. Kriisiä on Husserlin mukaan olennaista selvittää filosofisesti. Tällainen selvitys johtaa hahmotukseen objektiivisen tai teoreettisen tarkastelutavan syntyisestä antiikissa. Näin selkiytyy kuinka tuo lähtökohta on johtanut meidät pinnallistumiseen. Tämä pinnallisuus näkyy vahvimmin naturalismissa ja objektivismisissa. Aivan esitelmän lopuksi Husserl kääntyy vielä mahdollisuuksiin selvittää tästä nykyisestä ahdingosta, kapeaksi juuttuneesta ajattelusta.

Husserl näkee edessään kaksi mahdollisuutta. Ensimmäisessä Eurooppa etäänny edelleen omasta järkevästä ja elävästä merkityksestään. Näin Eurooppa kääntyy vihamieliseksi henkeään kohtaan ja vajoaa barbariaan. Toisessa vaihtoehdossa Euroopan henki synnytetään uudestaan ja järjen sankaritekona naturalismi nujerretaan lopullisesti.

Husserlin esitelmä on myös kehoitus vielä uuteen renessansiin. Eurooppa on pitkälti muotoutunut antiikin hengen lukuisissa uudistamisissa. Nyt kuitenkin näyttää siltä, että Eurooppa on jo väsynyt aloittamaan puheensa ”jo antiikin kreikkalaiset”. Vaikkapa Eurooppa-tutkimuk-

sessä tämä näkyy siinä, että varsinaisen Euroopan synty sijoitetaan 800-luvulle. Vasta tuolloinhan ihmiset alkoivat ymmärtää itsensä eurooppalaisiksi. Eurooppalaista henkeä muokkaavat perusajatukset – kuten tiede ja demokratia¹¹ – kuitenkin syntyivät jo antiikissa. Antiikin ajatukset eivät kulkeutuneet meille suorana jatkumona vaan lähinnä renessanssin kautta. Tuo jatkuva jo kuolleen kulttuurin saavutusten herättäminen henkiin erottaakin länsimaisen kulttuurin muista korkeakulttuureista.¹²

Husserlin esitys voidaan ymmärtää myös kuvauksena Euroopan hybriksestä. Luonnontieteen huikea menestys on johtanut ylimielisyyteen. Kun suhteutamme tämän Husserlin ehdottamaan renessansiin, päädyimme eurooppalaiseen ylenkatseeseen. Ajatukseen päädytään seuraavasti. Vähemmän tieteellisesti sanan ’Eurooppa’ voidaan nähdä tarkoittavan laajaa katsetta¹³. *theōria* taas tarkoittaa katsomista. Husserlin näkemyksessä eurooppalainen kulttuuri alkaa tarkastelun ulottuessa yli oman kansan lähtökohtien, katseen laajentuessa muodostuen näin teoriaksi. Sikäli kuin haluamme pitää kiinni renessansseista, tämä teoreettinen katseen laajentaminen myös toisiin lähtökohtiin on aina uudistettava. Nykyistä ”eurooppalaisuutta” kuitenkin luonnehtii tietoisuus, että ajatukset ovat jo valmistuneet, todellisuus on pääpiirteittäin selvitetty.¹⁴ Ottakaamme tästä esimerkki.

Husserlin työkirjoituksissa antiikin kreikkalaiset huomasivat muidenkin kulttuurien myyttien käsittelevän samaa Maata. Nykyään emme koe, että meidän tarvitsee enää ottaa näin laajaa näkökulmaa. Olemme aivan varmoja siitä, että kopernikaaninen käsityksemme Maasta on lopullinen, eikä meidän tarvitse ottaa muiden kulttuurien myyttejä Maasta vakavasti. Seistessämme noiden omituisten kreikkalaisten hartioilla tiedämme, että oma käsityksemme on enemmän kuin myytti. Se on objektiivisesti oikeassa ja ylittää näin muiden kulttuurien näkemykset. Jos pyrkisimme renessansiin, tuon alkuperäisen *theōrian* uudistamiseen, ottaisimme toiset käsitykset ensin aidosti toisina. Emme siis näkisi niitä oman käsityksemme alemmina asteina. Tästä päätyisimme näkemään oman mallimme yhtä avoimesti. Mikäli näin tehdään Maan suhteen, joudumme pian kysymään onko Maa välttämättä käsitettävä kappaleeksi? Onko väistämätöntä, että tämä kokemamme tanner sijoittuu fysiikan matriisiin, jossa kaikki joko liikkuu tai lepää? Näin valmis ja mekaanisesti saavutettu objektiivisuus syrjäytyy ja joudumme aloittamaan kaikille pätevän *theōrian* etsimisen alusta, nyt yleisenä katseena vailla ylenkatsetta.

Maa-käsityksemme uudelleen käsittely kreikkalaisessa hengessä johtaa alkuperäisesti teoreettisen näkemykseen Maasta. Näin saatu alkuperäinen Maa on elämismailman vakio, joka on kaikille ihmiselle sama.¹⁵ Nykyisessä asetelmassa, jossa länsimainen kulttuuri on saavuttamassa Maanlaajuisen hallinta-aseman, olisi ehkä hyvä ottaa mallia kreikkalaisten asenteesta toisiin kulttuureihin. Tällöin vaikkapa kopernikaanista oppia ei julisteta dogmina. Näin voimme ehkä oppia takaisin vanhaan jäsenyykseen Maasta ja päätyä näin uudelleen jakamaan kaikille ihmisille yhteistä tannerta. Maailmanpolitiikan kannalta olisikin olennaista ajatella Euroopan ja Maan suhdetta.¹⁶ Suhde Maahan nouseekin usein esiin Eurooppaa ajateltaessa.¹⁷

Hyvä eurooppalainen

Aivan esitelmänsä lopuksi Husserl käyttää termiä ”hyvä eurooppalainen”. Termi yhdistyy eritoten Nietzschen ajatteluun. Hänelle hyvä eurooppalainen on olento, joka ei enää sälytä vastuuta jumalalle, vaan kantaa sen itse.¹⁸ Kuinka meidän tulisi ymmärtää Husserlin hyvä eurooppalainen?

Husserl ei itse anna juurikaan vihjeitä siitä mitä hän tarkoittaa hyvällä eurooppalaisella. Kääntykäämme vielä hetkeksi fenomenologian lähtökohtiin. Erazim Kohák selvittää järkkäsityksemme perusongelmaa:

”Normaalin järkkäsityksemme ongelma [...] on siinä, ettei se sisällä arvon ja merkityksen ulottuvuuksia. Näin on välttämättä: kun maailma rakennetaan teoreettisessa reflektiossa ”objektiiviseksi”, siinä ei ole merkityksiä tai arvoja. Jos aloitamme konstruoidusta maailmasta, merkitys ja arvo voidaan tuoda mukaan vain järjettöminä tuppauksina, jotka matemaattisen järjen on jätettävä vaistolle, tavoille ja oikuille.”

Jos luemme Husserlin viittauksen hyvään eurooppalaiseen rohkeasti, voimme nähdä siinä avauksen vastuun teemaan. Pyrkinessään puhtaaseen objektiivisuuteen tutkimus tulee arvon ja merkityksen ohella asettaneeksi syrjään myös vastuun. Vain minä itse voin olla vastuullinen. Tieteellisen tutkimukseni tulos on sinänsä vastuuton, koska se on objektiivinen. Tästä ei tietenkään seuraa, etteikö tutkija voisi olla vastuullinen. Tutkijan vastuun kannalta voisi olla hyvä ensin miettiä Nietzschen perusnäkemystä, että ihmisen hyvinvoinnin ja totuuden tavoittelun välillä ei ole ennalta määrättyä harmoniaa.¹⁹ Näin tutkija ei voi sälyttää vastuuta tuloksen oikeellisuuteen, vaan se on kannettava itse. Husserlin näkemyksessä vastuu tulee mukaan suorituksessa, jota hän kutsuu reduktioksi. Siinä paljastuva transsendentaali subjektiviteetti astuu vastuuseen, eikä aseta sitä ulkopuolelleen, objektiiviseen maailmaan. Ehkäpä Husserlin hyvä eurooppalainen siis on transsendentaali subjektiviteetti – valitettavasti on edelleen kovin epäselvää millainen olio tuo subjektiviteetti ”on”.

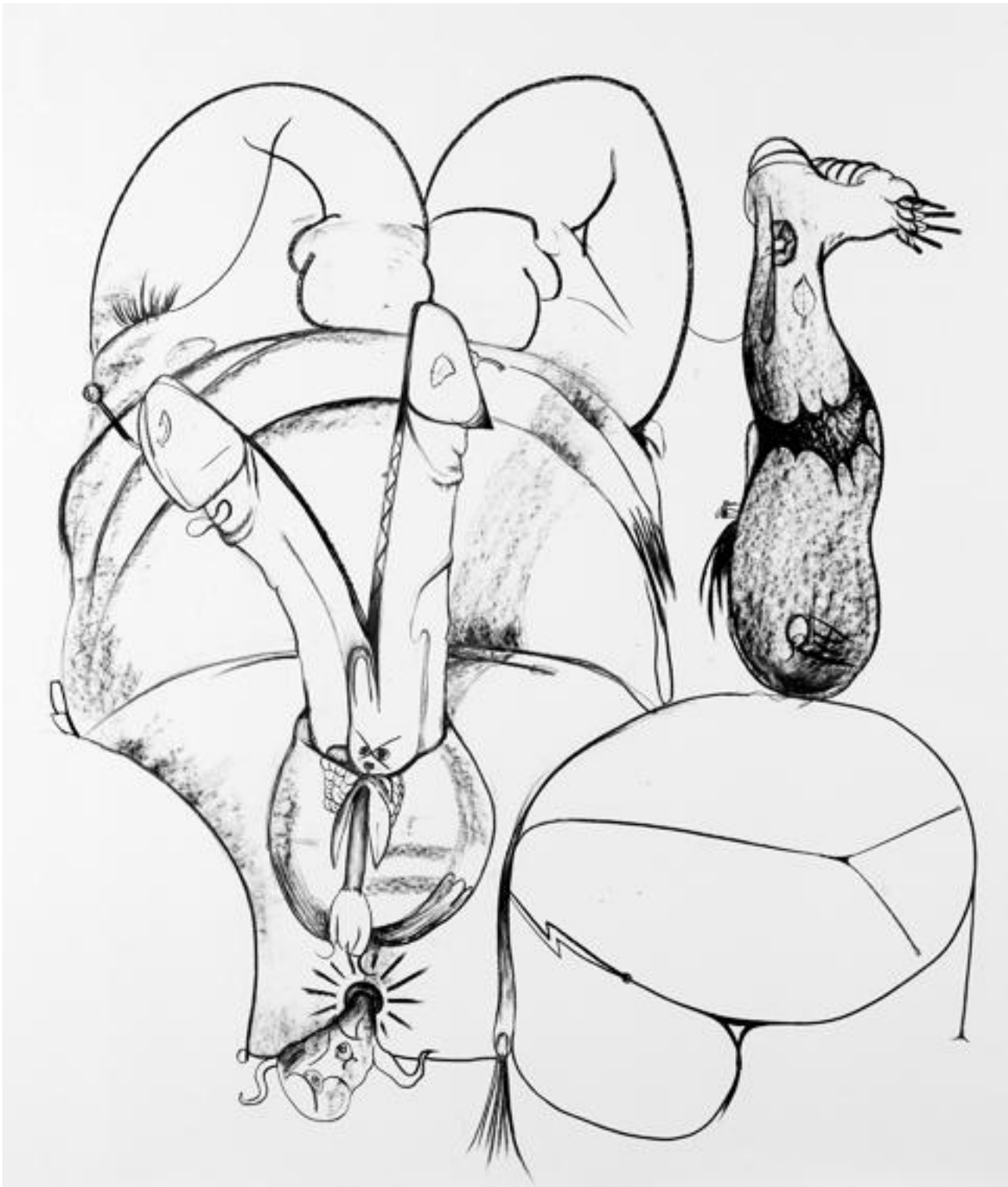
Viitteet

1. Heidegger 1954, s. 127.
2. Himanka 2002, s. 9–43. Eurooppa-analyysi voidaan husserlilaisen fenomenologian näkökulmasta jopa samaistaa filosofiaan, ks. Valdinoci, 1990.
3. Nietzsche 1999 (1880–1), s. 396.
4. Esitelmää on Suomeksi tarkastellut myös Sara Heinämaa (1998).
5. Husserl 1993, erityisesti 386–392.
6. Luft 2002, s. 101.
7. Husserl 1993, s. 388. Ks. myös Luft 2002, 98–102).
8. Husserl 1954 (1935), s. 336.
9. *Theorian* kreikkalaiset juuret viittaavat katsomoon sijoittumiseen. Siitä kuinka subjektin abstrahointi johtaa mielettömyyteen: Himanka 2002, s. 66–85.
10. Kreikkalaisittain voisimme ymmärtää alkuperäisen *fysiksen* toteutumiseksi (Himanka 2002, 184). Sikäli kuin tästä alkuperäisesti ilmenvästä fysiiksestä kammataan matematiikan avulla esiin vakioitumia, päädytään fysiikan tulkintaa ”ympäristöstämme.” Fenomenologia ei tyydy pitämään todellisena ainoastaan sitä, mikä on orettavissa pysyvästi haltuun, vaan pyrkii palaamaan itse todellistumiseen. (Himanka 2002, 131–159.) Ks. myös Backman 2004.

11. Tieteen ja demokratian on nähty liittyvän kreikkalaisten taustojensa kautta yhteen (Held 1998).
12. Himanka 2002, 176.
13. *europa-oppa*: *europa* tarkoittaa laajasti (esimerkiksi *europa-kreiolon* tarkoittaa laajasti hallitsevaa); *oraol* tarkoittaa katson, näen. Ks. Buchheim 2000, s. 61.
14. Ks. Dastur 1993.
15. Held, 1998.
16. Ks. Sallis 1998.
17. Dastur 1993, s. 193; Heidegger 1961, s. 39; Nietzsche 1999, 3/s.610 (Nietzsche 1989, s. 219); Riedel 1993, s. 51–52, 65–66; Vetter 1993, s. 176; Witzler 2001, 93.
18. Ks. Witzler 2001, 93. Näkemysni on kyllä karkeasti väärä, sillä Nietzsche välttelee taitavasti saarnaamasta yhtä arvoa tai totuutta kaikille. Hyvä eurooppalainen on itse asiassa yli-ihminen, joka luo itse omat arvonsa.
19. Nietzsche 1999 (1878, *Menschlich, Allzumenschlich*), 2/s. 323.

Kirjallisuus

- Jussi Backman, *Omaisuuks ja elämä*, 23°45. Tampere, ilmestymässä 2004.
- Charles S. Brown & Ted Toadvine (toim.), *Eco-Phenomenologie, Back to the Earth Itself*. State University of New York Press, Albany 2003.
- Thomas Buchheim, ”Universelle Individualität’, Zur romantische Fiktion Europas nach Novalis”. Teoksessa Stegmeier 2000, 49–66.
- Françoise Dastur, ”Europa und der ’andere Anfang’”, teoksessa Gander, (toim.), *Europa und die Philosophie*. Klostermann, Frankfurt am Main 1993.
- Hans-Helmuth Gander (toim.), *Europa und die Philosophie*. Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1993.
- Martin Heidegger, *Vorträge und Aufsätze*. Neske, Pfullingen 1954.
- Martin Heidegger, ”Was heißt Denken”. Teoksessa Heidegger 1954, 123–137.
- Martin Heidegger, *Nietzsche I–II*. Neske, Pfullingen, 1961.
- Sara Heinämaa, ”Tieteestä ja vastuusta, Fenomenologia näkökulmia eurooppalaisuuteen”. *Tiede&Edistus* 2/1998, 110–118.
- Klaus Held, ”The ethos of Democracy from a Phenomenological Point of View”. Teoksessa Zahavi 1998, 193–205.
- Klaus Held, ”Sky and Earth as Invariants of the Natural World”. Teoksessa Orth & Cheung 1998, 21–41.
- Juha Himanka, *Se ei sittenkään pyöri*. Tammi, Helsinki 2002.
- Edmund Husserl, *Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie (Husserliana VI)*. Martinus Nijhoff, Dordrecht 1954.
- Edmund Husserl, ”Die Krisis des Europäischen Menschentums und die Philosophie”. Teoksessa Husserl 1954, 314–348.
- Edmund Husserl, *Fenomenologian idea, Viisi luentoa*, Loki, Helsinki, 1995.
- Edmund Husserl, *Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie, Ergänzungsband, Texte aus dem Nachlass 1934–1937 (Husserliana XXIX)*. Kluwer, Dordrecht 1993.
- Erazim Kohák, ”An Understanding Heart: Reason, Value, and Transcendental Phenomenology”. Teoksessa Brown&Toadvine 2003, 19–35.
- Sebastian Luft, *Phänomenologie der Phänomenologie*. Kluwer, Dordrecht 2002.
- Ernst Wolfgang Orth & Chan-Fai Cheung, *Phenomenology of Interculturality and Life-world*. Alber, Freiburg 1998.
- Friedrich Nietzsche, *Iloinen tiede*. Otava, Keuruu 1989.
- Friedrich Nietzsche, *Kritische Studienausgabe 1–9*, toim. Giorgio Colli & Mazzino Montinari. De Gruyter, Berlin 1999.
- John Sallis, ”Beyond the Political, Reclaiming the Community of the Earth”. Teoksessa Orth&Cheung 1998, 192–208.
- Werner Stegmaier (toim.), *Europa, Philosophie*. de Gruyter, Berlin 2000.
- Serge Valdinoci, *Introduction dans l’europanalyse: Krisis 2: transformer la phänomänologie de Husserl fonder la philosophie*. Aubier, Paris, 1990.
- Helmuth Vetter, ”Ursprung und Wiederholung. überlegungen im Anschluß an Heidegger’s Vortrag Was ist das - die Philosophie”, teoksessa Gander, (toim.), *Europa und die Philosophie*. Klostermann, Frankfurt am Main 1993.
- Ralf Witzler, *Europa im Denken Nietzsches*. Königshausen & Neumann, Würzburg 2001.
- Dan Zahavi (toim.), *Self-awareness, Temporality, and Alterity*. Kluwer, Dordrecht 1998.

Jukka Korkeila, *nimeän*. 150x150 cm, hiili paperille. Courtesy Gio' Marconi, Milano, Italia.

Millaisen Euroopan haluamme

- intoilija ja epäilijä kiistasilla

© Timothy Garton Ash, Charles Moore & John Humphrys.

The Guardian, syyskuun 17. 2003.

John Humphrys: Teimmekö virheen liityessämme EEC:hen vuonna 1973 ja äänestäessämme siinä pysymisen puolesta vuonna 1975?

Charles Moore: En ole vielä kukaan varma asiasta. Meidän on syytä olla mukana ystävällismielisessä Eurooppalaisessa järjestössä. Väitteessä, että kärsimme myöhäisestä liittymisestä EEC:hen, on totuuden siemen. On kuitenkin niin, että liityimme tekosyiden varjolla. Jos olisimme tienneet, mistä on kyse, olisimme todennäköisesti äänestäneet liittymistä vastaan. Kaiken kaikkiaan olen pahoillani siitä, että menimme mukaan. Mutta kun olemme mukana, koko kysymys muuttuu. Siis vaikka pahoittelen sitä, että äänestimme liittymisen puolesta, en automaattisesti ajattele, että meidän pitäisi erota.

Asiaan sisältyy kysymyksiä päätäntävällän siirtymisestä. Jos tarkastellaan parlamentissa vuonna 1971 ja 1972 pidettyjä puheita, löytyy paras analyysi Enoch Powellin puheista. Poliittisesti itsenäisestä valtiosta tulee vähitellen epäitsenäinen. Sillä on valtavia seurauksia kansalliselle omakuvulle, vastuulliselle poliittiselle järjestelmälle ja koko maan vapaudelle. Tätä kysymystä ei ole vielä ratkaistu. Eurooppa-myönteisten brittipoliitikkojen yleinen asenne on kiistää, että päätäntävältä ja itsenäisyyttä menetetään, kun taas mannermaan Eurooppa-myönteiset poliit-

tikot yleensä myöntävät, että päätäntävältä menetetään ja että se on hyvä asia.

Mielestäni minkä tahansa maan politiikka kärsii suunnattomasti, kun ei voida rehellisesti puhua siitä, mitä tapahtuu.

John Humphrys: Tim, kaduttaako liittymisen tai sen tapa?

Timothy Garton Ash: Kyllä; pahoittelen, että emme liittyneet heti alkuun ja että siksi emme voineet muokata Euroopan yhteisön kehittymistä tavalla, jota esimerkiksi Jean Monnet meiltä kovasti toivoi. Hän korosti, että brittejä tarvitaan kahdesta syystä; heidän vapauden rakkautensa vuoksi ja koska heillä on kyky saada demokraattiset instituutiot toimimaan.

On absurdia elää maassa, joka on 30 vuotta ollut mukana yhteisössä, jonka suhteen se ei vielä ole päättänyt, haluaako se olla mukana vai ei. Uskon, että lopultakin 30 vuoden jälkeen meidän pitäisi päättää, että EU on pohjimmiltaan hyvä asia.

Eurooppa ei koskaan ole ollut rauhallisempi, vapaampi, vauraampi kuin nyt. Euroopan historiasta ei löydy vastaavaa ajanjaksoa. Yhteisö laajenee juuri 25 valtion väliseksi. Koskaan aiemmin suurin osa Euroopasta ei ole ollut mukana demokratioiden yhteisössä. Tuollainen yhteisö on varmasti hyväksi Britannialle. Aina kun asiat ovat menneet pieleen Euroopassa – ensimmäiset Balkanin sodat, jotka johtivat ensimmäiseen maail-

mansotaan, toinen maailmansota, kylmä sota, 1990-luvun sodat Balkanilla – meidät on vedetty mukaan. Mielestäni euroskeptikkojen näkemys on liian kapea, liian puolustusvoittoinen. Se sanoo: ”Katsokaa meitä! Katsokaa kaikkea valtaa, joka viehdään pois!” sen sijaan, että se kysyisi, mikä on se laajempi yhteys, jossa Britannia voi toteuttaa vapautensa, kasvattaa vaurauttaan kaupalla ja niin edelleen.

... mukana vai ei?

John Humphrys: Haluan palata kysymykseen siitä, millä perustein meidän olisi oltava mukana tai sitten ei...

Timothy Garton Ash: Tahtoisin vain lisätä, että epäilemättä kuuluminen Euroopan Unioniin merkitsee, että osa itsevaltiudesta jaetaan.

John Humphrys: Mutta mielestäsi se on kohtuullinen hinta kuvaamistasi saavutuksista?

Timothy Garton Ash: Ehdottomasti.

John Humphrys: Charles, ajattelet liian kapeasti ja puolustusvoittoisesti.

Charles Moore: Oman maan etuja pitää puolustaa. Vastustan kuitenkin kapeaa ja eristäytyvää euroskeptisismiä. Yksi syytös euroskeptikkoja kohtaan on, että he puolustavat eristäytymistä. Minun päämääräni on itsenäisyys, ei eristäytyminen. Jos minun tavallani uskoo vapaa-

Teksti on julkaistu brittiläisessä *Guardianissa* 17. syyskuuta 2003; se on kuitenkin alun perin radiokeskustelu, joka osoittaa miten reaaliaikainen väittely voi olla mitä parhainta älyllistä viihdettä. Puhetta johtaa BBC:n pitkäaikainen ja arvostettu keskusteluohjelmien vetäjä John Humphrys, jota voidaan

hyvällä omallatunnolla kutsua myös Iso-Britannian Hannu Taanilaksi. Vastakkain ovat liberaalia Eurooppa-näkökulmaa edustava kirjailija, historioitsija ja kolumnisti Timothy Garton Ash (hänet tunnetaan etenkin 1980-luvun reportaaseista ja analyyseistä, jotka käsittelivät Itä-Euroopan murrosta) ja

konservatiivisen EU-vastustuksen linnaakkeen *Daily Telegraphin* päätoimittaja Charles Moore. Jälkimmäisen näkökulman kautta on helpompaa ymmärtää, miksi kyseisessä maassa edelleen yleisillään sillä, että ajoneuvojen ratit ovat aina oikealla puolella.

kauppaan, ei kuvittele, ettei meidän pitäisi olla tekemisissä muiden maiden kanssa. Olemme osa eurooppalaista sivilisaatiota. Se, mitä vastustan, on tietty poliittinen rakenne.

... EU:n kehitys

John Humprys: Haluan korostaa Timin väitettä, jonka mukaan koskaan Euroopan historiassa ei ole ollut tällaista rauhan ja vakauden aikaa.

Charles Moore: Se on varmaan totta, mutta epäilen, johtuuko se Euroopan Unionin rakenteesta.

John Humprys: Aika iso yhteensattuma ...

Charles Moore: Kääntäisin koko asian. EU on kasvanut aikana, joka seurasi oikean puolen voittoa sodassa ja kylmässä sodassa, eikä kumpikaan näistä voitoista ollut pääasiallisesti manner-eurooppalaisen valtioiden käytöksen tulosta. Ne johtuivat pääosin anglosaksisten valtojen toimista; Yhdysvaltain ja Britannian.

John Humprys: Kasvu olisi siis tapahtunut joka tapauksessa?

Timothy Garton Ash: Sitä ei voi todistaa. Mutta kuten sanoit, yhteensattuma on melkoinen. On melko järkeenkäypää, että järjestelmä, jonka perustarkoitus on varmistaa, etteivät sen jäsenet sodi keskenään ja että sen jäsenet vaurastuvat keskinäisten järjestelyjen avulla, on saanut aikaan juuri näitä asioita.

John Humprys: Charles, eikö yksinkertainen kysymys tässä kuulukin: on mahdollonta ajatella, että koskaan joutui-

simme sotaan Saksan kanssa. Sellaisia olosuhteita on mahdoton kuvitella.

Charles Moore: En koskaan pidä muotoilusta ”ei koskaan”. Tuoltahan tilanne näytti myös vuonna 1900, vaikka asian laita ei niin ollutkaan. En väitä, että sota Saksan kanssa on tulossa 14 vuoden päästä, mutta huomautan tästä tosiasiasta.

Mielestäni yksi ehdottoman hyvä asia Euroopan unionissa on, että se muodostaa jatkuvan rauhanomaisen mekanismin, jonka avulla jäsenvaltiota voivat olla yhteydessä ja yrittää tehdä yhteisiä päätöksiä. En kuitenkaan pidä sen teologiasta [sic], joka asettuu ylhäältä alaspäin ja vie valtaa jäsenvaltioilta. Siinä ollaan luomassa uutta poliittista järjestystä, joka huipentuu perustuslaissa. Perustuslaki luo oikeushenkilön, mikä on hienosteleva tapaus, että se luo valtion.

Timothy Garton Ash: Mielestäni se, mitä kuvasit keskivaiheilla, on Euroopan Unionin olemus.

John Humprys: Tarkoitat rauhanomaista mekanismia?

Timothy Garton Ash: Lonksutetaan leukoja mieluummin kuin kiväärin lukkoja. Kaikki Euroopan valtioiden väliset ongelmat, olivat ne kuinka vakavia tahasaa, ratkaistaan neuvotteluilla.

Mutta ratkaiseva seikka on seuraava. Kun Charles sanoo, ettei hän pidä asian filosofiasta – tai teleologiasta [sic] –, pitää huomata, ettei sitä ole hakattu kiiveen. Juuri nyt koko Euroopassa on käynnissä valtava kiistely siitä, mitä Euroopan pitäisi olla ja mihin sen pitäisi suunnata. Charlesin edustamassa älykkäässä brit-

Charles Moore: »Mielestäni yksi ehdottoman hyvä asia Euroopan unionissa on, että se muodostaa jatkuvan rauhanomaisen mekanismin, jonka avulla jäsenvaltiot voivat olla yhteydessä ja yrittää tehdä yhteisiä päätöksiä. En kuitenkaan pidä sen teologiasta [sic], joka asettuu ylhäältä alaspäin ja vie valtaa jäsenvaltioilta. Siinä ollaan luomassa uutta poliittista järjestystä, joka huipentuu perustuslaissa. Perustuslaki luo oikeushenkilön, mikä on hienosteleva tapaus, että se luo valtion.»

tiläisessä euroskeptisismissä minua huolestuttaa eniten, että se pyrkii olemaan churchilläistä – ”Hyvä on, siis yksin” –, mutta onkin tappioon alistunutta. Se olettaa, että federalistiset ranskalaiset ja saksalaiset aina voittavat väittelyt, ja että Euroopan pikajuna suuntaa suoraan Brysselin asemalle – napoleonistiseen, korporatistiseen, liittovaltiomaiseen supervaltioon.

John Humprys: Koska kaikki kehitys viimeisen 50 vuoden ajalta osoittaa näin.

Timothy Garton Ash: Kaikki kehitys Maastrichtiin asti. Mutta ei Maastrichtin jälkeen.

Tosiasia on, että yli 10 vuotta jälkeenpäin elämme hyvin toisenlaisessa Euroopassa, jossa edes monet ydinmaiden ihmiset – eivät vain ruotsalaiset vaan myös monet ranskalaiset ja saksalaiset – eivät hyväksy tuota aikaisempaa kehitystä. Samaan aikaan on meneillään dramaattinen laajeneminen, joka tuo mukaan postkommunistiset maat, jotka ovat paljon atlanttisempia, vapaakauppamyönteisempiä eivätkä hevillä luovu juuri saavuttamastaan itsenäisyydestä. Sanoisin siis, että kiistely voidaan voittaa, jos emme ole tappiomielialalla.

John Humprys: Keskustelu voidaan voittaa, mutta sinä, Charles, et osallistu siihen, koska olet tappiomielialalla.

Charles Moore: Tarkastelisin asiaa toisin. En ole niinkään huolestunut valtakamppailusta – vaikka pelkäänkin, että Ranska ja Saksa vedättävät meitä. Vaikein asia EU:n suhteen – ja uskon, että tämä on syy siihen, että ruotsalaiset äänestivät ei – on, että sillä on hyvin vähän tekemistä ihmisten kanssa. Se on rakennettu niin, että rakenteet ovat varmasti epädemokraattisia, koska sen kehittäjät pelkäsivät kansanvaltaa. He halusivat rakentaa vallan, jota hallitsevat älykkäät byrokraatit; tätä varten Euroopan komissio on olemassa. Tämän olion – Euroopan Unionin – kansalaisella on uskomattoman vähän valtaa päästä käsiksi ihmisiin, jotka todella päättävät kansalaisten elämästä ja siksi turhautuneisuus kasvaa koko ajan. Asialla ei ollut juurikaan väliä, koska 25 vuotta sitten se ei vaikuttanut elämäämme, jollemmme olleet kalastajia tai maanviljelijöitä, mutta nyt se vaikuttaa lähes kaikkiin yksityisellä sektorilla.

Kun on olemassa tämä hiton suuri, erittäin keskittynyt, erittäin hallintovaltainen olio, ei siitä saa otetta. Joidenkin mukaan Euroopan parlamentilla tuo ote on, mutta se ei tietenkään pidä paikkaansa, koska euroedustajat ovat lähes yhtä kaukaisia kuin komission jäsenet. Ylikansalliset puolueet, jotka istuvat parlamentissa eivät välttämättä edusta näkemyksiämme lainkaan. Mitä siis on tehtävissä? Vastaus käsittääkseni on – ja tätä näkyy yhä enemmän Maastrichtin jälkeen –, että nousee kapinaan yksittäisten asioiden kohdalla, ja jos saadaan tilaisuus kansanäänestyksessä, sanotaan ”ei”.

John Humprys: Tim, mitä sanot tästä halkeamasta?

Timothy Garton Ash: Jos kannattaa Euroopan Unionia, tämä on vaikein yksittäinen kysymys; kysymys vapaudesta ja demokratiasta. Tietenkään Euroopan Unioni ei ole niin epädemokraattinen, kuin Charles antaa ymmärtää, koska suurin osa tärkeistä päätöksistä tehdään ministerineuvostossa, joka koostuu kansallisista ministereistä, jotka on demokraattisesti valittu ja jotka ovat vastuussa omille parlamenteilleen. Mutta myönnän kyllä, että suuri ongelma on siinä, että ei ole olemassa todellista eurooppalaista poliittista yhteisöä.

Britanniassa on poliittinen yhteisö, tiedämme keitä toimijat ovat. Poliitiikka on jokapäiväistä draamaa. Bryssel on läpinäkymätön, muodoton, monimutkainen, emme tunne ihmisiä, kaikki on hirvittävän tylsää. Se on totta. Mutta Charles’in aseman ongelma on: haluatko Euroopan olevan todellinen, demokraattisempi poliittinen yhteisö? Siinä tapauksessa on hulttava, että kansalliset eduskunnat ottavat enemmän osaa päätöksentekoon, ja että Euroopan parlamentilla on enemmän valtaa.

Minusta on täysin mahdollista toivoa Euroopasta todellista poliittista yhteisöä, eikä se olisi Britannian loppu. Jää kunnanvaltuusto, lääninvaltuusto [*county council*] ja Westminsterin parlamentti. Kerroksittaiset poliittiset yhteisöt ovat mahdollisia. Näiden päälle on mahdollista muodostaa uusi, Euroopan yläkerros; suvereniteettiä voidaan jakaa ja harjoittaa monilla tasoilla. Miksi ei?

Charles Moore: Mikä on poliittinen yhteisö? Miten se voi olla olemassa? Minusta se on olemassa, koska on olemassa jaettuja kokemuksia, toveruutta, yhteisiä intressejä, jotka liittyvät historiaan. Ei sellaista voida keksiä. Tästä syystä Amerikan Yhdysvallat, vaikka se kattaa valtavan maa-alueen kuten Eurooppa, on poliittinen yhteisö. Sillä on yhteinen historia ja – erittäin tärkeää – yksi kieli. Ja jopa tässä maailman menestyksekkäimmässä maassa asiasta käytiin sisällissota. He tappoivat suuria määriä toisiaan, koska puolet heistä eivät olleet varmoja, haluavatko he asetua liittovaltion vallan alle. Mitään tuollaista yhteistä historiaa tai tunnetta ei Euroopassa ole – historiamme on yhteinen vain siinä määrin, kun olemme sotineet.

Timothy Garton Ash: »Ei ole olemassa eurooppalaisia poliittisia puolueita, ei eurooppalaista lehdistöä, ei eurooppalaista julkista mielipidettä, ei eurooppalaista demosta. Myönnän sen. Tästä syystä ei voida muodostaa Euroopan Yhdysvaltoja. Poliittinen yhteisö, jonka tulemme muodostamaan, ei ole valtio. Vaikka sillä onkin perustuslaki, se ei ole valtio. Se tulee olemaan jotakin muuta, ja itse asiassa vähemmän kuin valtio. Kantani on: tiedämme, että se tulee olemaan erittäin vaikeaa, että sitä ei ole koskaan aikaisemmin tehty, että se todennäköisesti epäonnistuu, mutta yritetään; annetaan sille mahdollisuus, koska toinen vaihtoehto on huonompi.»

... kansallinen itsenäisyys vai Euroopan Yhdysvallat

John Humprys: Oletko sitä mieltä, että poliittisen yhteisön luomiseksi on luovuttava huomattavasta määrästä kansallista itsenäisyyttä?

Charles Moore: Kyllä, ja siksi se ei tule toimimaan yhteisönä: mitä enemmän sitä väkisin luodaan, sitä huonommin se toimii.

Näiden poliittisen yhteisön kysymysten perimmäinen alue on: kuolisitko sen puolesta? Minusta on selvää, etteivät ihmiset ole valmiita kuolemaan Euroopan Unionin puolesta.

John Humprys: Onko tuo perimmäinen kysymys, Tim?

Timothy Garton Ash: Unkarin uutistoimisto lähetti kuuluisan viimeisen sähkeen vuonna 1956 kun venäläiset joukot miehittivät Budapestin: ”Kertokaa, että kuolemme Unkarin ja Euroopan puolesta.” On varmasti olemassa paljon ihmisiä, toisessa maailmansodassa miljoonia, jotka ovat valmiita kuolemaan Euroopan ajatuksen puolesta. On olemassa ihmisiä, jotka ovat valmiita kuolemaan Euroopan puolesta.

John Humprys: Pitääkö se paikkansa tässä maassa?

Timothy Garton Ash: Ei nykyään, ei varmasti.

John Humprys: Ennen kuin mennään eteenpäin: voitko kuvitella hetken historian varrelta, jolloin ihmiset olisivat sanoneet: ”Muistakaa, että kuolette Yhdistyneen Kuningaskunnan ja Euroopan puolesta?”

Timothy Garton Ash: Lue Churchillin puheita. Hän puhui paljon ja intohimoisesti suuremmasta eurooppalaisesta isänmaallisuudesta. Mutta saanko palata kysymykseen poliittisesta yhteisöstä?

Miten ihmeessä muodostetaan 45 kielien poliittinen yhteisö? Se on valtava ongelma, joka näyttyy joka päivä Euroopan parlamentissa. Ei ole olemassa eurooppalaisia poliittisia puolueita, ei eurooppalaisia lehdistöä, ei eurooppalaisia julkista mielipidettä, ei eurooppalaisia *demosta*. Myönnän sen.

Tästä syystä ei voida muodostaa Euroopan Yhdysvaltoja. Poliittinen yhteisö, jonka tulemme muodostamaan, ei ole valtio. Vaikka sillä onkin perustuslaki, se ei ole valtio. Se tulee olemaan jotakin muuta, ja itse asiassa vähemmän kuin valtio. Kantani on: tiedämme, että se tulee olemaan erittäin vaikeaa, että sitä ei ole koskaan aikaisemmin tehty, että se todennäköisesti epäonnistuu, mutta yritetään; annetaan sille mahdollisuus, koska toinen vaihtoehto on huonompi.

John Humprys: Selvennetään: yritetään luoda Euroopan Yhdysvallat?

Timothy Garton Ash: Ei, ehdottomasti ei.

John Humprys: Mitä siis tarkoitat?

Timothy Garton Ash: Yritetään etsiä poliittista yhteisöllisyyttä, joka tuki suunnilleen 30 maan Euroopan Unionia suunnilleen nykyisellä integraation asteella. Jos onnistumme ylläpitämään jotakin sellaista seuraavat 20 vuotta, se olisi suurenmoista. Ja jos sen lisäksi – tämä on tärkeää – tuo Euroopan Unioni, joka olisi vähemmän kuin Euroopan Yhdysvallat, näkisi itsensä kumppanina eikä kilpailijana Amerikan Yhdysvalloille, se olisi valtavan arvokasta maailmalle ja maallemme. Sen puolesta siis puhun.

Charles Moore: Mutta se ei ole mitään tarjotaan. Perustuslain arkkitehdit eivät ole tarjoamassa tuota. Eurointegratiot eivät rakastavat kuljetusmetaforia. Emme saa myöhästyä bussista, emme saa myöhästyä laivasta, pyörää täytyy polkea tai kaadumme. Käytetään liikkumisen ver-

tauskuvaa, sanotaan, että täytyy mennä eteenpäin tai asiat menevät pieleen. Minusta se on vaarallista ja virheellisesti ajateltu. Ei ole mitään järkeä nousta junaan, jos ei ole menossa sen suuntaan.

John Humprys: Hyväksytkö Timin tavoitteen säilyttää nykyinen integraation taso seuraavat 20 vuotta?

Charles Moore: Integraatio on mennyt liian pitkälle.

John Humprys: Täytyy siis huovata.

Charles Moore: »Virhe on koko ajatus perustuslaista, ei välttämättä sen sisältö, vaikka sisältökin on mielestäni sangen outo. Yleensä perustuslait kertovat, kuinka rakenteiden tulee toimia, mutta tämä on kasa tavoitteita. Se on toivomuslista, jossa lukee ”muun muassa urheilijoiden mentaalista ja fyysisistä integriteettiä tulee kunnioittaa”. Tästä voi olla vaikka samaa mieltä, mutta mitä tekemistä sillä on perustuslaissa?»

Charles Moore: Kyllä. Tahtoisin esimerkiksi vähentää komission valtaa. Nykyään komissio voi tehdä lakialoitteita. Mielestäni on aivan väärin, että byrokraatti voi keksiä lain, jota meidän kaikkien on sitten pohdittava. Kansallisten eduskuntien rooli on EU:ssa lähes olematon. Miksi on olemassa Euroopan Parlamentti, jota ei ole muodostettu kansallisista parlamenteista? Miksi parlamentti ei voi muokata kaikkia Brysselistä tulevia lakeja? Mikä farsssi.

John Humprys: Charles Mooren aiemukset ihmetyttävät minua; kuvittelin, että halusit heikentää koko eurooppalaisia hanketta.

Charles Moore: Haluan tehdä siitä väljemmän.

John Humprys: Mutta se, mistä juuri puhuit, sisälsikin vahvistamisen mahdollisuuden?

Charles Moore: Kyllä, tietysti mielessä. Käytetään analogiaa. Keittiömme lattian laatat ovat alkaneet irrota lattiasta.

Huomasimme, että käytetty liima on väärää lajia: se ei joustu lainkaan. EU:n pitäisi olla liimattu joustavalla liimalla, niin että jos laatat liikkuvat, kuten aina politiikassa, seurauksena ei ole räjähdyksiä. Minusta näyttää siltä, että nyt ollaan taipuvaisia johonkin, joka voi tuottaa räjähdyksiä, esimerkkinä yhden koon euro.

... joustavat rakenteet ja perustuslaki

John Humprys: Tim, mitä ajattelet Mooren esityksestä entistä joustavammista rakenteista?

Timothy Garton Ash: Hajottaa syntynyttä rakennetta ja löyhentää sitä; pitäisi tietää miten. Miltei joka päivä saamme kuulla euroskeptisen lehdistön suusta, että Brysselistä tulee pahoja asioita. Ne pitää pysäyttää, muuten olemme lopussa. Suurimman osan aikaa euroskeptinen asenne on kokonaan puolustava. Haluaisin kuulla enemmän siitä, miten tämä hiukan löyhemmän Euroopan idea toimisi.

John Humprys: Oletko samaa mieltä Charlesin vertauksesta, jonka mukaan nykyinen liima ei salli liikkumista?

Timothy Garton Ash: Mielestäni laatoilla on paljon liikkumatilaa. Ehkä yksi asia, joka pitäisi poistaa, ovat metaforat. Mutta on selvää, että Maastrichtin ajan napoleonilainen, federalistinen aika on ohi. Se on loppu. Sitä on mahdoton ylläpitää 25 valtion Unionissa, eivätkä Euroopan kansat hyväksy sitä. Käyt ei-lisen sotaa.

Charles Moore: Ei, ei, ei. Olet oikeassa, että Euroopan kansat eivät hyväksy suunnitelmaa, mutta ei se ole mihinkään hävinnyt. Tässä se on, käsissäni – 250 sivua Euroopan perustuslakia, joka sanoo kaiken tuon.

John Humprys: Puhutaan siitä, mihin asiat tosiasiallisesti ovat menossa. Perustuslaki on hyvä kohta aloittaa. Charles on yksi heistä, joiden mukaan perustuslaki on kaamea. Pitäisikö se heittää roskakoriin, vai muuttaa niin, että se voitaisiin hyväksyä?

Charles Moore: Virhe on koko ajatus perustuslaista, ei välttämättä sen sisältö, vaikka sisältökin on mielestäni sangen outo. Yleensä perustuslait kertovat, kuinka rakenteiden tulee toimia, mutta tämä on kasa tavoitteita. Se on toivomuslista, jossa lukee muun muassa ”urheilijoiden mentaalista ja fyysisistä integriteettiä tulee kunnioittaa”. Tästä voi olla vaikka samaa

mieltä, mutta mitä tekemistä sillä on perustuslaissa?

Pääasiallinen kritiikkini on, että se on perustuslaki. Se keksittiin, jotta Euroopan valtiolle saataisiin lain antama hahmo. Tämä on aina ollut päämäärä: antaa ylin päätäntävalta EU:lle. Nykyään EU on olemassa, koska on olemassa joukko jäsenmaiden välisiä sopimuksia. Jos perustuslaki hyväksytään, astutaan tuon muodon yli. Unioni saa Yhdysvaltain kaltaisen pysyvän muodon.

John Humprys: Et vielä ole vastannut Charlesin kritiikkiin, jonka mukaan perustuslaki antaa ylimmän päätäntävalan Unionille.

Timothy Garton Ash: Ei se anna ylintä päätäntävaltaa sen suhteen, lähemmekö sotaan vai emme. Se pysyy kansallisvaltioilla. Itse asiassa kaikki valta, jota ei nimenomaan anneta unionille pysyy jäsenvaltioilla.

Kysymys siis kuuluu: olemmeko periaatteessa vastaan perustuslakia, joka luo oikeushenkilön ja laillisen auktoriteetin Euroopan tasolla? Ja jos olemme, niin on vastattava kysymykseen, mitä sitten tehdään, koska jos olemme periaatteessa vastaan, on erottava.

Charles Moore: Ei, ei, ei.

John Humprys: Ennen kuin ei-eittele; ihmiset ovat kovin kiinnostuneita tästä, eivätkä aivan ymmärrä, mitä perustuslaki tekee ja mitä se tarkoittaa. Tim sanoo, että se ei anna oikeutta julistaa sotaa,

Timothy Garton Ash: »Anna esimerkki valtiosta, joka jakaa vain 1.27 prosenttia bruttokansantuotteestaan ja jolla ei ole valtaa julistaa sotaa. EU:lta puuttuu kaksi valtion tärkeintä ominaisuutta, aseet ja raha.»

mikä on kansallisvaltion keskeinen piire. Eurooppa ei voi sitä tehdä. Siis missä mielessä perustuslaki antaa ylimmän valan Unionille? Vain jo tietämässämme rajoitetuissa kysymyksissä.

Charles Moore: En usko että ne ovat rajoitettuja. Artikla 10 kuuluu: ”Tämä perustuslaki ja lainsäädäntö, jota unionin toimielimet antavat käyttäessään unionille annettua toimivaltaa, ovat ensisijaisia

jäsenvaltioiden lainsäädäntöön nähden.”

Timothy Garton Ash: Tietyillä alueilla. Kuten oma [*Telegraphin*] kirjoittajan Noel Malcom huomauttaa oivallisesti artikkelissaan, nimenomaan Unionille rajatut alueet ovat varsin harvakuiset.

Charles Moore: Ne eivät ole harvakuiset, jos ottaa huomioon niin kutsutut jaetut kompetenssit. Kysymys kuuluu: kuka viime kädessä päättää? Tämä olio, Euroopan unioni, on nyt olemassa, sillä on oikeushenkilöllisyys ja viime kädessä lain voima perustuu siihen.

John Humprys: Tietyillä alueilla.

Charles Moore: Ei, vaan se voi antaa päätäntävallan joillakin alueilla jäsenvaltioille, mutta kaikki päätäntävalta saa alkunsa siitä.

John Humprys: Tämä on kiintoisa kysymys. ”Se voi antaa”; onko näin, vai varaammeko itsellemme tuon vallan?

Timothy Garton Ash: Keskeisintä on, voiko suvereniteettia jakaa? Jos kysytään, kuka viime kädessä päättää tai kuka on keisari, oletetaan, että voi olla vain yksi päättävä. Mutta itse asiassa politiikassa, 21. vuosisadan politiikassa, näin ei ole vaan itsevaltiut jaetaan. Jaamme itsevaltiutemme NATOssa.

Charles Moore: Itsenäisessä valtiossa ylin päätäntävalta on valtiolla. Valtaa voi päättää jakaa, kuten teimme sopimuksessamme NATO:n kanssa, valtaa voi päättää olla käyttämättä. Sopimuksesta voidaan vetäytyä.

John Humprys: Euroopan Unionista voidaan vetäytyä?

Charles Moore: Euroopan Unionista voidaan vetäytyä, mutta sen on annettava oikeus siihen. Tämän perustuslain mukaan emme voi vain sanoa, että haluamme ulos. EU:n on päätettävä, saako lähteä vai ei.

Timothy Garton Ash: Ainakin tiedämme missä olemme. Perustuslaki kuvaa, mikä Unioni on.

Charles Moore: Se on olemassa jo sopimuksissa. Eikä se jää tähän. Uudetaan ja uudestaan tulee esiin metafora yhä läheisemmästä unionista. Puhutaan yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan ja puolustuspolitiikan muotoilemisesta; lähemmäksi ja lähemmäksi, niin että jäsenmailla ei lopulta ole omaa lainkaan.

John Humprys: Paitsi että voimme pysäyttää kehityksen, jos haluamme.

Charles Moore: Perustuslaissa edellytetään, että lähentyminen tapahtuu. Sen estäminen olisi epäisänmaallisuutta Eu-

rooppaa kohtaan. Yksi perustuslakiin sitoutuvien kansojen velvollisuuksista on muodostaa yhteinen puolustuspolitiikka. Niillä ei saa olla eriäviä politiikkoja.

John Humprys: Eikö nyt palata takaisin syytöksiin tappiomielialasta? Sanot, että jos suostumme, meidän on mentävä mukana. Mutta ei meidän ole mentävä mukana. Voimme pysäyttää kehityksen.

Charles Moore: Minä vain luen pe-

Charles Moore: »Minusta vaikuttaa, että britit ovat paremmassa asemassa kuin mannermaiset lehdistön suhteen, sillä lehdistössämme on esillä laaja kirjo erilaisia näkemyksiä. Tilanne on erilainen mantereella. Ruotsin kansanäänestyksen kohdalla oli hullua, että 100 prosenttia lehdistä oli puolesta ja 56 prosenttia äänistä oli vastaan. Sama koski Tanskaa. Brittiläiset lehdet ovat jakautuneet 50:50, ja niin on niiden lukijakuntakin.»

rustuslain sanaa. Mielestäni koko hanke on virheellinen, loputon sanojen vääntely. Perustuslaissa annetut vallat ovat melkein laajemmat kuin Yhdysvaltain liittovaltion valta.

John Humprys: Ulkopuolelle jää verotus, yhteinen ulko- ja puolustus...

Charles Moore: Ei jää.

Timothy Garton Ash: Anna esimerkki valtiosta, joka jakaa vain 1.27 prosenttia bruttokansantuotteestaan ja jolla ei ole valtaa julistaa sotaa. EU:lta puuttuu kaksi valtion tärkeintä ominaisuutta, aseet ja raha.

Charles Moore: Tuo on harhaanjohdavaa; sen ei tarvitse jakaa kaikkea rahaa, koska se voi asettaa jäsenilleen säännöt, joiden mukaan niiden on jaettava.

Timothy Garton Ash: Se ei voi määrätä, miten verotetaan.

Charles Moore: Kyllä voi, hyvin pitkälle, estääkseen ”epäreilua” verokilpailua. Arvonlisäveroasteiden erilaisuutta vastaan on kasvavaa painetta.

Timothy Garton Ash: Jota Gordon Brown vastustaa. Perustuslaki on luonnos,

joka menee HVK:hon, jossa hallitukset kiistelevät. Tony Blair on asettanut ehtonsa. Kun ensi vuonna esitetään perustuslaillista sopimusta, meidän pitää keskustella siitä perusteellisesti. Olisin tyytyväinen, jos asiasta järjestettäisiin kansanäänestys, jossa britit tekevät perustelun valinnan.

... lehdistön vallasta

John Humprys: Charles, tukisitko kansanäänestystä? Hyväksyisitkö sen tuloksen kansan tahtona?

Charles Moore: Kyllä, jos kansanäänestys toimitetaan oikein. Kunhan olemme yhtä mieltä perussäännöistä ja kunhan vaalit ovat vilpittömät.

John Humprys: Olemme siis yhtä mieltä kansanäänestyksestä.

Timothy Garton Ash: Kyllä. Brittien tulee päästä tilanteeseen, jossa he voivat tehdä pohdittun päätöksen. Suuri ongelma on, että britit eivät tiedä kovin paljon Euroopasta. Osittain se johtuu siitä, mitä kouluissa opetetaan tai ei opeteta, osittain siitä, missä olemme. Osittain se johtuu euroskeptisen lehdistön ylivoimasta.

John Humprys: Niinhän demokratia toimii.

Timothy Garton Ash: Minusta tässä on todellinen ongelma. Britannia on poikkeus. *Telegraph*, *The Times*, *Mail* ja *Sun* kaikki painavat EU:n vastaisia kirjoituksia ja lisäksi raportoivat uutisista aina osana suurempaa tarinaa, jonka mukaan ”ne” – ranskalaiset, saksalaiset, belgialaiset, eurokraatit – koettavat rakentaa superliit-

tovaltion, joka vie vapautemme.

Ystäväni, joka oli kirjeenvaihtaja Brysselissä, kertoi mainion tarinan Boris Johnsonista, *Daily Telegraphin* kirjeenvaihtajasta, joka ryntäsi myöhässä lehdistötilaisuuteen Brysselissä sanoen: ”Mitä on tapahtumassa ja miksi se on pahaksi Britannialle?”

John Humprys: Ei taida kannattaa ryhtyä tuohon keskusteluun.

Timothy Garton Ash: Kannattaapas. Kantani on pro-eurooppalaiseksi epätavallinen: annetaan peruskysymys ehdottomasti brittien ratkaistavaksi. Tehdään se todellisen perustuslakiehdotuksen pohjalta. Jotta ratkaisu olisi vapaa ja reilu, keskustelun on oltava tasapuolista.

Charles Moore: Minusta vaikuttaa, että britit ovat paremmassa asemassa kuin mannermaiset lehdistön suhteen, sillä lehdistössämme on esillä laaja kirjo erilaisia näkemyksiä. Tilanne on erilainen mantereella. Ruotsin kansanäänestyksen kohdalla oli hullua, että 100 prosenttia lehdistä oli puolesta ja 56 prosenttia äänistä oli vastaan. Sama koski Tanskaa. Brittiläiset lehdet ovat jakautuneet 50:50, ja niin on niiden lukijakuntakin.

John Humprys: Ja meillä on onni, että BBC on täysin puolueeton.

Charles Moore: Kun pistää BBC:n vaakaan samalle puolelle kuin *Financial Times* (FT) ja *Guardian*, niin nähdään, mikä tilanne on: establishmenti koettaa ajaa läpi tiettyä näkemystä, jota laaja yleisö ei hyväksy.

John Humprys: Mikä tuo establishmenti on?

Charles Moore: Kun Tanska äänes-

ti ei, FT ei korostanut asiaa. Siihen oli syytä. Se ei sopinut kuvaan. Joten näitä syytöksiä voidaan esittää puolin ja toisin. Yksi vapaan lehdistön hyvä puoli on, että ne tuottavat paljon erimielisyyttä ja kitkaa. Se sujuu paljon paremmin Britanniassa kuin muissa maissa. Brysselin lehdistö on miltei täysin hampaaton. Brysselin kirjeenvaihtajat kaikista maista – usein komission palkkalistoilla.

John Humprys: Tuo on karikatyyri.

Timothy Garton Ash: Ei väliä sillä, mitä pääkirjoitus tai kolumnisti sanoo. Mutta ruotsalaisilla äänestäjillä on paljon parempi käsitys siitä, miten Eurooppa toimii. Lehdistömme ongelma on, että se ei kunnioita pyhien tosiasioiden ja vapaan kommentoinnin rajaa.

Minulla skeptisenä pro-eurooppalaisena on positiivinen tarina kerrottavana. Euroopassa rakennetaan huikaisevaa hanketta. Se on erittäin hyvä asia. Siinä on puutteensa, kuten CAP, joka on hävytön ja älytön. Koettakaamme kaikin voimin muuttaa sitä. Mutta en näe positiivista tarinaa, jota sinä olet Euroopasta kertomassa.

... Ruotsin kansanäänestys ja euro

John Humprys: Perustuslaki on käsitelty. Mitä mieltä olette Ruotsin kansanäänestyksestä? Charles, oletko voittonriemuinen?

Charles Moore: Se oli hyvä, koska yksi syy siihen, miksi haluttomat äänestäjät äänestävät eurooppalaisten asioiden puolesta on, että heille kerrotaan, että ne

ovat väistämättömiä. Mutta demokratiasia asiat ovat väistämättömiä vain, jos ihmiset äänestävät niitä. Pikkuhiljaa ihmiset ovat huomanneet, ettei heidän ole pakko. Minusta kehitys euron suhteen ja mahdollisuutemme jäädä ulos kuten lupaus kansanäänestyksestä ovat ääretömän tärkeitä Euroopan tulevaisuudelle, koska ne osoittavat, että vaihtoehtoja

Charles Moore: »On mielenkiintoista katsoa, mitkä maat aiheuttavat suurimpia hankaluuksia integraatiolle: Ruotsi, Tanska, Britannia. Miksi? Vastaus on, että näissä maissa ihmisillä on vahva luottamus omaan poliittiseen kulttuuriinsa. Niiden historiassa ei ole aikaa, jossa koko aikaisempi elämä olisi pyyhkäisty pois fasismin tai vallankumouksen takia.»

on. ”Väistämättömyys”-argumentti kaatui; ihmiset väittivät, että euroon on liityttävä tai jää jälkeen, talous romahtaa. Eddie George totesi: ”Jos euro on ikuisen, miksi kiirehtiä?” Olemme olleet ulkona jo jonkin aikaa, ja pärjäämme hyvin. Ruotsi on ulkona ja pärjää hyvin.

John Humprys: Ja menettää investointeja solmujen vauhdilla.

Charles Moore: Euron puolesta ja sitä vastaan on taloudellisia perusteita. Mutta varmasti näemme, että vaikka ei olisi mukana, ei seuraa romahdusta. On myös mahdollista olla mukana Unionissa, mutta ei eurossa. On siis ilmaantumassa erilainen malli, jossa kaikkien ei tarvitse olla mukana samassa laumassa, jolla on yksi paimen. Sopimuksia ja yhteisymmärrystä voi olla eri tasoilla, me valitsemme yhdellä tavalla, toiset toisella.

Timothy Garton Ash: Ei lainkaan paha päivä Euroopalle. Ruotsalaiset kävivät kunnan keskustelun ja päättivät olla liittymättä. Se on demokratiaa ja se on hyvä. Se merkitsee myös, että me tuskin äänestämme eurosta ennen seuraavia vaaleja, mutta emme olisi varmaan muutenkaan. Sekään ei puolestaan ole paha asia, koska voimme käyttää muutaman vuoden keskustelemalla – kuten tämän pöydän äärellä – siitä, millaisen Euroopan ha-

luamme ja haluamme olla siinä mukana. Mielestäni kannattaa sanoa kyllä eurolle vain, jos on jo päättänyt olla mukana eurooppalaisissa projektissa, mikä se sitten onkin, seuraavat 10 tai 20 vuotta. Se ei ole pääasiassa taloudellinen vaan poliittinen päätös.

Charles Moore: Etkö siis ole samaa mieltä kansani? Tämä voisi olla malli koko EU:n kehitykselle. Voisin kannattaa yhteisvaluuttaa, jos ihmiset ajan mittaan huomaisivat sen hyödylliseksi, jos taloudet olisivat riittävän lähellä toisiaan, niin että yhden tietyn valuutan käyttö olisi hyväksi, kuten tapahtui dollarille alueella, joka on suurempi kuin Yhdysvallat. Vähitellen totutaan yhteisvaluutan käyttöön ja aikaisempi kuuhtuu pois. Tämä on eivaltiokeksikeinen valuutan kehityksen malli, enkä vastusta sitä lainkaan. Tällaisesta mantereemme tulevaisuuden ajatteluvasta olemme saaneet esimakua eurokeskustelussa.

Timothy Garton Ash: Toivoisin että tuo olisi mahdollista. Kuten tiedät, mielestäni euro ei ollut oikea hanke 1990-luvulle. Jos euroa ei olisi olemassa, en kiirehtisi sitä keksimään. Mutta tilanne on mikä on; euro on keskeinen osa Euroopan poliittista projektia. Viiden tai kymmenen vuoden päästä eurooppalaisen hankkeen muotoileminen haluamaamme suuntaan on vaikeaa, jollemme ole mukana eurossa.

John Humprys: Mutta ei mahdollista?

Timothy Garton Ash: Hyvin vaikeaa. Tätä meidän on arvioitava – pelattava poliittista uhkapeliä.

Charles Moore: Juuri tästä syystä kotetan olla hyvin radikaali olematta tuhoava. Miksi tämä piti tehdä? Miksi meillä on tämä hiton pinkka? [Perustuslakiluonnos.] Miksi perustuslakia luodaan nyt? Kaikkien käytännöllisten ongelmien keskellä, miksi meidän pitäisi tehdä tätä? Miksi teologioiden pitää pakkosyöttää uskaan? Sillä on hyvin vähän tekemistä modernin eurooppalaisuuden kanssa. Se on erittäin politisoitunut ja byrokraattinen malli. Olin hyvin kiinnostunut ihmisten tunteista Ruotsin kansanäänestyksessä. Katsoin televisiouutisia. Keitä olivat kuvatut ei-äänestäjät? He olivat kaikki nuoria, kapinoinnista pitäviä opiskelijoita, jotka eivät pidä auktoriteeteista ja joita voisi nähdä mielenosoituksissa Cancunissa. He eivät ole *Guardianin* kuvaamia hassahtaneita pölköpäitä. He ovat moderneja ihmisiä, jotka eivät pidä siitä, et-

tä valta on kaukana. He pitävät ajatuksista kansasta, joka voi tehdä itse valintansa lähellä omaa elämäänsä.

... demokratiavaje

John Humprys: Otetaan käsittelyyn Charlesin väite euroon sisältyvistä valtaeliitin intresseistä. Onko tämä keskeinen ongelma?

Timothy Garton Ash: Hetken näin sieluni silmillä Charlesin barrikadeilla huivi päässä antiglobalisaatio mielenosoituksessa. Euroopassa on selvästi paljon tyytymättömyyttä asioiden kehitystä kohtaan. EU:ta on aina kritisoitu siitä, että se on globalisaation ja suuryritysten ja vapaakaupan väline – mitä se tietysti josakin määrin on. Se todellakin on väline suuremman vapaakaupa-alueen rakentamiseksi.

John Humprys: Onko se aito demokratia?

Timothy Garton Ash: Mielestäni ei. Mielestäni on olemassa demokratiavaje. Mutta sitä ei ole mahdoton korjata.

John Humprys: Annat pitkälti periksi Charlesille myöntäessäsi tuon.

Timothy Garton Ash: Myöntäessäni minkä?

John Humprys: Että se, mistä hän puhuu, on totta – että on olemassa jonkinlainen – hän ei sanonut salaliitto, mutta melkein.

Timothy Garton Ash: En varmasti usko mihinkään salaliittoon. Kehitysuunta on hyvin selvä ja mielestäni perusteltavissa. Kannatan vapaakauppaa. Se ei ole hyväksi vain rikkaille vaan myös köyhille. Yksi viimeisten 15 vuoden Bryselin tarinan ironioista on, että komissio on ainakin puolet ajasta ollut thatcherismin moottori. Se on poistanut vapaakaupan esteitä, sääntelyjärjestelmiä, avannut rakenteita Jose Boven ja kumppaneiden suureksi harmiksi.

Charles Moore: On mielenkiintoista katsoa, mitkä maat aiheuttavat suurimpia hankaluuksia integraatiolle: Ruotsi, Tanska, Britannia. Miksi? Vastaus on, että näissä maissa ihmisillä on vahva luottamus omaan poliittiseen kulttuuriinsa. Niiden historiassa ei ole aikaa, jossa koko aikaisempi elämä olisi pyyhkäisty pois fasismin tai vallankumouksen takia.

Tämä näyttää olevan tärkeä psykologinen seikka. Millaisen muiston pohjalta osallistutaan Euroopan politiikkaan? Mikä on omakuva? Espanjalaiset haluavat

väkisinkin mukaan, koska eivät halua palata sisällissotaan, Francon aikaan ja erityisyyteen. Saksalaiset haluavat eroon natsiajoista. Ranskalaiset pohtivat, miten ihmeessä pitää saksalaiset kurissa. Italialaiset ajattelevat, että koko järjestelmä on joka tapauksessa mätä, joten mitä vähemmän sillä on valtaa, sen parempi. Mutta jos muistissa on jatkuva, hyvin järjestäytyneet poliittinen järjestelmä, kuten Tanskassa, Ruotsissa ja Britanniassa, on syytä ihmetellä, mihin tätä kaikkea tarvitaan. Se vain vie olemassa olevia luonnollisia etuisuuksia antamatta mitään tilalle.

Timothy Garton Ash: Charles kertoo osatotuuden.

John Humphrys: Mutta totuus on, että häiriköt ovat vahvoja, selviytymiskykyisiä demokraatioita.

Timothy Garton Ash: Siinä on totuuden siemen. Mutta totta on myös, että useimmat eurooppalaiset, useimmat Euroopan maat haluavat liittyä EU:hun. Yksi syy on, että ne haluavat varmistaa oman vapautensa ja demokratiansa, samoin kuin turvallisuutensa. Espanjan, Portugalin ja Kreikan vapautuminen diktatuurista on poikkeuksellinen tapahtumasarja. Vaikka EU itse ei ole kovin demokraattinen, se on pirun varmasti auttanut demokratian lujittumista noissa maissa. Nyt tulevat mukaan koko Keski- ja Itä-Eurooppa. Kun Charles ja minä työskentelimme yhdessä 80-luvulla *Spectator*issa, hän kirjoitti Britanniasta. Minä kirjoitin puolalaisista, tsekeistä ja unkarilaisista ja heidän kamppailustaan vapaudesta. Samat ihmiset, jotka 20 vuotta sitten altistivat henkensä nousivat juuri uudestaan barrikadeille ja kaduille saadakseen Puolan, Tsekin ja Unkarin EU:hun. Se ei varmasti ole pahaksi ihmisille, jotka sinne haluavat. On siis olemassa vapaus ja vapauden laajeneminen, joka – hiukan paradoksaalisesti – liittyy EU:hun.

Charles Moore: Tämä on ilman muuta vahvin seikka Timin näkemyksen puolesta, ja olen siitä samaa mieltä. Se tekee minusta euroskeptikon pikemmin kuin eurofoobikon. Minusta ensimmäinen suuri saavutus oli Ranskan ja Saksan sopu. Toinen saavutus oli antaa laajempi muoto ajatukselle vapaasta Euroopasta. Minua huolestuttaa, että rakenne alkaa nyt rajoittaa tuota vapautta ja luoda patoa. Siksi puhun löyhentämisestä. Tiedättehän sanonnan, jota aina käytetään: ”Ei voi olla puoliksi mukana, puoliksi ulkona.” Mitä enemmän sitä ajattelen, sitä enemmän ihmettelen miksei? Miksi

se olisi niin kamalaa? Se voisi olla outoa Euroopan keskustan maalle kuten Saksalle. Mutta miksei Britannia voisi olla puoliksi sisällä, puoliksi ulkona? Miksi meillä ei voisi olla monia lämpimiä suhteita ja vastavuoroisia velvoitteita ja hyötyjä ilman, että nielaistaan koko usko?

... kahden nopeuden Eurooppa

John Humphrys: Teillä on enemmän yhteistä kuin uskoin. Charles, pääkirjoituksissasi olet ollut kiinnostunut vaihtoehdoista ryhmittymismuodoista. Miten ne käytännössä toimisivat ja mistä ne koostuivat?

Charles Moore: Kaikki tuollaiset toisinaan esiinnousevat ehdotukset ovat täysin kuvitteellisia, ja siksi hyvin puutteellisia, myönnän sen. Pitäisin rakenteista, joihin jäsenvaltiot voisivat integroitua enemmän tai vähemmän.

John Humphrys: Kahden nopeuden Eurooppa?

Timothy Garton Ash: Perustuslaki mahdollistaa sen – tiivistetyn yhteistyön.

Charles Moore: Kyllä, mutta silti on hyväksyttävä asian koko teologia. Täytyy suostua siihen, että kaiken on mentävä samaan suuntaan. Mielestäni tarvittaisiin selkeä murtuma, joka voisi olla perustuslain hylkääminen. Sitten voitaisiin ryhtyä käytännöllisten parannusten sarjaan. Jossakin määrin on olemassa luonnollinen Euroopan ulkoryhmittymä – Britannia ja Skandinaavia. Jossakin määrin tulee olemaan latinalainen ryhmä, ja jossakin määrin keskieuropalainen ryhmä. Epäilemättä itä-Euroopalla tulee olemaan suuri merkitys, ehkäpä briteille edullinen. Rumsfeldin käsitys Vanhasta ja Uudesta Euroopasta on mielenkiintoinen: Puolan tapaiset maat katsovat Yhdysvaltain ja Britannian suuntaan paljon enemmän kuin Saksan ja Ranskan suuntaan.

John Humphrys: Mitä jäisi jäljelle nykyisestä EU:sta?

Charles Moore: Yksi asia, joka pitäisi varmistaa, on kunnolla toimiva vapaa-kauppa-alue.

John Humphrys: Takaisin EFTA:n aikoihin?

Charles Moore: Kyllä. Toinen asia, joka on toiminut yllättävän hyvin – ja tämä on mielenkiintoinen haaste joillekin konservatiivisille kriitikoille – on vapaa liikkuvuus. Maahanmuutto on suuri ongelma Britannialle, mutta se ei aiheudu pääasiassa EU:n sisältä tulevasta maahan-

muutosta. Kaikki EU:n kansalaiset saavat asua missä tahansa Unionin alueella. Siitä ei näytä seuranneen taloudellista, sosiaalista tai poliittista levottomuutta. Ongelma seuraa väentulvasta Pohjois-Afrikasta, Afganistanista, Somaliasta tai jostakin muualta. EU-kansalaisten nettomuutto tänne on uskoakseni 15000 ihmistä vuodessa. Se ei ole merkittävä huolenaihe. Samoin jos me muutamme muualle. Tämä on ollut menestys verrattuna siihen, kuinka vaikeaa sen olisi voinut olettaa olevan. Olen siis optimistinen.

John Humphrys: Vapaakauppa, jossa-kin määrin madalletut rajat. Mitä muuta haluaisit säilyttää?

Charles Moore: Haluaisin tarkastella asiaa *ad hoc*. Olen täysin yhteistä yleisluontoista eurooppalaista ulkopoliittikkaa vastaan. Mutta en vastusta yhteisen näkemysmuotoilemista jonkin yksittäisen asian suhteen. Voi esimerkiksi olla, että olisi hyväksi muotoilla yhteinen eurooppalainen tapa suhtautua Venäjään.

John Humphrys: Tähän ei itse asiassa tarvita EU:ta.

Charles Moore: Mutta se on olemassa. On olemassa tietoa, yhteyksiä, keskusteluja. Olisi luonnollista käyttää niitä avuksi.

John Humphrys: Haluat siis käyttää niitä ilman, että niille annetaan laillinen asema?

Charles Moore: Ehdottomasti ilman ”oikeushenkilöyttä”. Haluaisin sen perustuvan sopimuksiin, ja mielestäni olemassa olevat sopimukset pitäisi korvata sopimuksella, joka tekisi kaikesta löyhempää ja pysäyttäisi ajatuksen tiukemmasta integraatiosta pysyvänä päämääränä.

... EU:sta eroaminen

John Humphrys: Jos näin ei tapahdu, missä tilanteessa mielestäsi olisi Britannian etujen mukaista vetäytyä unionista?

Charles Moore: On mahdoton enustaa tarkkaan. Poliitikot sanovat usein, että vetäytyminen ei ole vaihtoehto. Se on täsmälleen väärin. Vetäytyminen on vaihtoehto, mutta ei mielestäni paras vaihtoehto. Mutta se on mahdollista: voisimme erota.

John Humphrys: Mikä ajaisi meidät siihen?

Charles Moore: Mahdoton sanoa.

John Humphrys: On mahdoton sanoa, mitä tulee tapahtumaan. Mutta on mahdollista sanoa, mitkä asiat tekisivät

jäsenyytemme mahdottomaksi hyväksyä.

Charles Moore: Jos päätettäisiin yhteisestä eurooppalaisesta tuloverotasosta tai jos brittiläinen armeija ei enää vannoi uskollisuutta kruunulle ja jos sen täytyisi lähteä taistelemaan kun ministerineuvosto niin päättää. Tai jos emme enää voisi muotoilla omaa ulkopoliitiikkaamme. On olemassa koko joukko asioita. On

Timothy Garton Ash:
»Parhaimmillaan EU tulee olemaan uudenlainen vapaiden, läheistä yhteistyötä tekevien kansojen kansainyhteisö, jossa on suuria yhteisiä lain, politiikan ja talouden alueita. Parhaimmillaan se näkee itsensä Yhdysvaltain kumppanina, kun ratkaistaan tulevaisuuden tärkeitä ongelmia koko maailmassa. Pahimmillaan – tästä olemme kai yhtä mieltä – se voi hajota.»

vaikea sanoa, mistä kohtaa kenkä alkaisi kulloinkin puristaa. Tai jos sinut, John Humphrys, voitaisiin pidättää koska...

John Humphrys: Luulin, että haluaisit pidättää meidät kaikki...

Charles Moore: Jos kreikkalainen viranomaisena olisi sitä mieltä, että olet tehnyt jotakin väärin, ja hän voisi asettaa yleiseurooppalaisen pidätysmääräyksen, eikä sinulla olisi *habeas corpus* -oikeutta, ja rikoksesi ei edes olisi tuomittava Englannin lainsäädännön mukaan, ja silti sinut voitaisiin viedä ja brittiläisten viranomaisten olisi tyydyttävä siihen.

John Humphrys: Voit siis tosissasi kuvitella olosuhteet, joissa Britannian etujen mukaista olisi jättää EU?

Charles Moore: Kyllä. Vetäytyminen on mahdollista. Mutta se on vaikea vaihtoehto, koska vetäytyminen voisi toteutua vain poliittisissa olosuhteissa, joita kantaa vihan aalto. Vain jos ihmiset olisivat vihaisia mantereelle, olisivat he riittävän innokkaita haluamaan ulos unionista.

John Humphrys: Etkö ole ajamassa ihmisiä tuohon tilaan?

Charles Moore: Juuri sitä koetan välttää, se olisi hyvin vaarallista. Jos ajatellaan Britannian eroa, on ajateltava koko

rakennetta ja Britanniaa. Olisi sääli, jos kaikki romahtaisi. Jos Britannia voisi vetäytyä ilman, että siitä olisi haittaa muille, se olisi kokonaan toinen juttu.

John Humphrys: Tim. Pohditaan vaihtoehtoisia ryhmittymismuotoja. Ovatko ne mahdollisia ja säilyttäisivätkö ne EU:n olemuksen?

Timothy Garton Ash: Mielestäni Charles'in kuvaus on täysin epärealistinen. Tunnut sanovan: ”Pysäyttäkää juna, haluan pysyä mukana”. Tai pikemmin: ”Kääntäkää juna”. Meillä on HVK: hon menevä luonnos. Se mistä puhut, merkitsisi tässä luonnosteltujen rakenteiden purkamista.

John Humphrys: Ei kai voida purkaa sellaista, mitä ei ole vielä olemassakaan?

Timothy Garton Ash: Ei, mutta minusta Charles haluaa purkaa myös jo olemassa olevia tärkeitä asioita. Oletetaan, että asia esitettäisiin briteille, ja he eivät sitä hyväksyisi. Mitä tapahtuisi? Mannermaisat kumppanimme olisivat shokissa. He vetäytyisivät, asioita pohdittaisiin uudelleen. Sitten se esitettäisiin meille uudelleen ja valintatilanne olisi: olemmeko mukana klubissa vai emme? En usko, että ”puoliksi mukana, puoliksi ulkona” on vakava vaihtoehto. Voisimme olla Suurempi Sveitsi – siihen olemme riittävän suuri. Mutta emme saa pettää itseämme sen suhteen, mitä menettäisimme; EU:ssa olemisen suuret hyödyt, mahdollisuuden vaikuttaa EU:hun ja sitä kautta myös Yhdysvaltoihin.

Charles Moore: Jos on näin, Tim on paljon pessimisempi EU:n suhteen kuin minä, koska hänestä aina vain tiivistyvän unionin ja poliittisen kontrollin ja perustuslain luomisen retoriikka on koko asian ydin.

Timothy Garton Ash: Tästä juuri tullaan neuvottelemaan. Olemme menossa HVK:hon, joka on neuvottelu. Monet Euroopan – varsinkin 25 maan Euroopan – maista ovat lähellä meitä. Vanha kanta, tappiohenkinen oletus, jonka mukaan yhä on vuosi 1991 ja ranskalaiset ja saksalaiset painaltavat kohti supervaltiota, ei pidä enää paikkaansa.

Charles Moore: Valitettavasti kyse on vain nopeudesta. Jotkut haluavat kiirehtiä kohti superliittovaltiota, ja jotkut haluavat maleksia samaan suuntaan. Suuntaa sen sijaan ei koskaan muuteta. Minusta se on mahdollista. Mutta sinä väität, ettei.

Timothy Garton Ash: Ei ole mitään suuntausta. Emme ole matkalla super-

liittovaltioon. Keskustelu on täysin auki. Mielestäni päättelysi on masentavaa, koska sen mukaisesti vietämme seuraavat viisi tai kymmenen vuotta esmennellen kuten olemme tehneet viimeiset 50 vuotta. Samalla kun epäröimme, Eurooppa käy läpi keskeisimmän kehitysvaiheensa.

On kyse ratkaisevista asioista. Näkekö Eurooppa itsensä gaullistisena haastajana Yhdysvalloille, vaihtoehtoisena suurvaltana vai Yhdysvaltain kumppanina, onko se vapaakaupan Eurooppa vai valtiokeskeinen protektionistinen Eurooppa? Meillä voisi olla suuri merkitys vastausten muodostamisessa. Sen sijaan me jäämme yhä ikuisen ongelmamme vangeiksi.

Charles Moore: Britannia ei ole kärsinyt epäröinnistään. Taloudellinen epä-

Charles Moore: »Pelkään, että Euroopasta tulee taloudellisen ja sosiaalisen pysähtyneisyyden ja politiikan lamaantumisen alue, mikä johtaa poliittiseen kapinallisuuteen. Se on jo taloudellisen pysähtyneisyyden alue. Vähitellen jäämme jälkeen dynamisemmista Yhdysvalloista ja Kaukoidästä. Poliitikka lamautuu, koska paljon voimia menee koko monimutkaisen verkoston luomiseen, joka vie parhaiden hallinnollisten ajattelijoiden koko huomion.»

rintimme Mustan Keskiviikon jälkeen on ollut suureksi hyödyksi. Tim väittää, että kehityksen suunta on väistämätön.

Timothy Garton Ash: Väitän, että asia on avoin. Väitän, että Eurooppa ei ole juna, ei edes polkupyörä.

Charles Moore: He eivät hyväksy asioita, joista puhumme.

Timothy Garton Ash: He eivät hyväksy asioita, joista sinä puhut. Mutta he hyväksyvät asioita, joista Gordon Brown puhuu, joista Tony Blair puhuu, joista Berlusconi puhuu, joista Aznar puhuu, joista Puolan presidentti Kwasniewski puhuu.

Keskustelu on avointa toisella tavalla kuin 15 vuotta sitten kun Delors, Kohl ja Mitterand sanelivat asialistan ja Margaret

Timothy Garton Ash: »On yksi asia sanoa, että olemme matkalla supervaltioon, ja on sanottava kyllä tai ei. On toinen asia sanoa: sinun vaihtoehtosi, radikaali vaihtoehto, joka kääntää kellon takaisin EFTA:an, ei käy suurimmalle osalle eurooppalaisista. Näiden kahden välissä on paljon tilaa ja keskustelu on auki. Kysyt, mitä voittaisimme olemalla täysillä mukana. Peräät pieniä asioita kuten joustavampia työmarkkinoita. Tosiasiassa tämän maan – jonka ulkomaankaupasta puolet on EU-maiden kanssa – taloudellinen tulevaisuus riippuu Euroopan talouden dynaamisuudesta.»

Thatcher piti puoliaan heitä vastaan.

Charles Moore: Totta kai joitakin hyviä asioita voi seurata. Esimerkiksi työmarkkinoiden suurempaa joustavuutta. Mutta politiikan perimmäinen kysymys koskee valtaa ja auktoriteettia, ja niiden sijaintia. Meneekö kaikki samaan suuntaan ja perustuuko valta Euroopan Yhdysvaltoihin, on ratkaiseva kysymys. Näytät sanovan, että tätä kehitystä ei voi pysäyttää.

Timothy Garton Ash: Väitän, että kaikki ei viittaa samaan suuntaan. Kaikki on avoinna.

Charles Moore: Mutta sanoit, että jos hylkäämme ...

Timothy Garton Ash: Kyse on eri asioista. On yksi asia sanoa, että olemme matkalla supervaltioon, ja on sanottava kyllä tai ei. On toinen asia sanoa: sinun vaihtoehtosi, radikaali vaihtoehto, joka kääntää kellon takaisin EFTA:an, ei käy suurimmalle osalle eurooppalaisista. Näiden kahden välissä on paljon tilaa ja keskustelu on auki. Kysyt, mitä voittaisimme olemalla täysillä mukana. Peräät pieniä asioita kuten joustavampia työmarkkinoita. Tosiasiassa tämän maan – jonka ulkomaankaupasta puolet on EU-maiden kanssa – taloudellinen tulevaisuus riippuu Euroopan talouden dynaamisuudesta.

John Humprys: Nuo ovat silti toisijaisia kysymyksiä. Tärkein on kysymys poliittisen vallan sijainnista.

Timothy Garton Ash: Millainen Eurooppa on 20 vuoden päästä? Se ei ole supervaltio. Koko ajatus on kuolleenä syntynyt. Sille ei ole edellytyksiä 25 maan Euroopassa, jossa on mukana hyvin erilaisia, itsenäisesti ajattelevia maita. Samasta syystä siitä ei myöskään tule suurvaltaa. Parhaimmillaan se tulee olemaan uudenlainen vapaiden, läheistä yhteistyötä tekevien kansojen kansainyhteisö, jossa on suuria yhteisiä lain, politiikan ja talouden alueita. Parhaimmillaan se näkee itsensä Yhdysvaltain kumppanina, kun ratkaistaan tulevaisuuden tärkeitä ongelmia koko maailmassa. Pahimmillaan – tästä olemme kai yhtä mieltä – se voi hajota.

John Humprys: Kumpi on todennäköisempää?

Timothy Garton Ash: Mielestäni se

riippuu suuressa määrin siitä, millaisia valintoja Britannia tekee lähivuosien aikana.

... lopullinen valinta?

John Humprys: Tarkennetaan: millaisia valintoja luulet meidän tekevän?

Timothy Garton Ash: Pelkään, että jatkamme epäroimistia. Koko aikuisikämmme olemme pyörittäneet samoja keskusteluja. Valitse Amerikka, valitse Eurooppa, mene mukaan, lähde pois.

John Humprys: Miten päätös pitäisi tehdä?

Timothy Garton Ash: Se on hyvä kysymys, johon minulla ei ole helppoa vastausta. Mutta varmasti meidän pitäisi keskustella perusteellisesti siitä, mitä varren Eurooppa on ja haluammeko olla ...

John Humprys: Johtaen kansanäänestykseen?

Timothy Garton Ash: Mielestäni keskustelun pitäisi perustua parempaan tietoon, ja mielestäni euroskeptinen lehdistö on edelleen ongelma.

John Humprys: Pitäisikö keskustelun johtaa kansanäänestykseen?

Timothy Garton Ash: Itse kannatan kansanäänestystä.

John Humprys: Kansanäänestyksen ei siis tulisi koskea perustuslain hienouksia tai sitä, mistä HVK päättää. Kysymyksen tulisi kuulua: pysytäänkö mukana vai lähdetäänkö pois?

Timothy Garton Ash: Mielestäni sen pitäisi koskea sisällä vai ulkona -kysymystä, koska nyt olemme tilanteessa, jossa näemme, millainen pitkän tähtäimen poliit-

Charles Moore:
»havaintoni poliittisista eliiteistä tekee minut pessimistiseksi. Jos kansanäänestys perustuslaista pidetään ja hylkäämme sen, se on upea käännöskohta EU-jäsenyydessämme. Sen jälkeen voimme tosissamme ryhtyä rakentamaan haluamaamme Eurooppaa. Jos suostumme tähän perustuslakiin, varsinkin jos se pakkosyötetään meille, olemme pahoissa vaikeuksissa.»

tinen kehitys unionissa tulee olemaan.

John Humprys: Ja pois lähtemisen äänestäminen merkitsisi koko projektin romahtamista?

Timothy Garton Ash: Ei, vaan paljon huonompaan suuntaan menevän projektin rakentamista.

John Humprys: Charles, missä olemme 20 vuoden päästä?

Charles Moore: Pelkään, että Euroopasta tulee taloudellisen ja sosiaalisen pyhäytyneisyyden ja politiikan lamaantumisen alue, mikä johtaa poliittiseen kapinallisuuteen. Se on jo taloudellisen pyhäytyneisyyden alue. Vähitellen jäämme jälkeen dynamisemmista Yhdysvalloista ja kaukoidästä. Poliitiikka lamautuu, koska paljon voimia menee koko monimutkaisen verkoston luomiseen, joka vie parhaiden hallinnollisten ajattelijoiden koko huomion. Kaikki muut vihastuvat, varsinkin reuna-alueilla tai jos he ovat köyhiä tai työttömiä. Turhautuminen kasvaa, ihmiset haluavat ulos ja haluavat aiheuttaa ongelmia.

Ihmiset valittavat Amerikan hypervaltaa. Ymmärrän heidän valituksensa. Mutta he eivät kysy, miksi se on hypervalta, miksi se on selkeästi vahvin valta maapallolla. Vastaus kuuluu: koska se on erittäin menestyksellinen poliittisesti. Se on vapaa maa, jossa ihmiset uskovat instituutioihin ja lakeihin. Näin se voi vau-

rastua, olla vapaa ja tehdä päätöksiä, jotka pitävät. Sillä on mahdollisuus lähettää sotilaita kuolemaan; mahdollisuus käyttää valtaa. Kaikki tämä ei missään nimessä ole mahdollista EU:lle. Meidän ei pitäisi yrittää matkia Yhdysvaltoja. Se on pahaksi eurooppalaiselle sivilisaatiolle.

John Humprys: Mihin tuo arvio vie meidät? Missä olemme 20 vuoden päästä?

Charles Moore: Jos hyväksymme perustuslain karvoineen päivineen, jäämme onnettomaan satimeen. Jos keikutamme venettä nyt, voimme tehdä sen ilman, että seurauksena on vallankumous.

John Humprys: Miten venettä pitäisi keikuttaa?

Charles Moore: Pidetään kansanäänestys. En ole samaa mieltä siitä, että kansanäänestyksen tulisi olla muotoa ”sisällä vai ulkona” ellei ole todellista suunnitelmaa, jonka mukaan erotaan. Kansanäänestysten tulee koskea toimintasuunnitelmia, ei olettamuksia. Nyt suunnitelmiana on, että luodaan perustuslaki. Siksi olisi oikein äänestää siitä.

John Humprys: Jos siis tulisi kansanäänestys, sen tulisi olla ”mukana vai ei”.

Charles Moore: Ei, vaan haluaisin EU:n olevan olemassa ilman perustuslakia.

John Humprys: Mitä luulet tapahtuvan ja meille käyvän?

Charles Moore: Epäilen, että perustuslaki pakotetaan meille ilman kansanäänestystä ja että koko se kaameus, jota Tim oikeutetusti valittaa, jatkuu. Kaikki valittavat ja mankuvat ja huomaavat itsenäisyytensä kaventuneen ilman, että asialle olisi oikeastaan mitään tehtävissä. Seuraa pitkä hämärän aika – ei pimeä eikä aurin gonpaiste –, jona jatkamme näitä kiistoja.

John Humprys: Oletko optimisti vai pessimisti?

Charles Moore: Varmaankin optimisti, koska uskon inhimillisen hengen voittoon. Mutta havaintoni poliittisista eliiteistä tekee minut pessimistiseksi. Jos kansanäänestys perustuslaista pidetään ja hylkäämme sen, se on upea käännöskohta EU-jäsenyydessämme. Sen jälkeen voimme tosissamme ryhtyä rakentamaan haluamaamme Eurooppaa. Jos suostumme tähän perustuslakiin, varsinkin jos se pakkosyötetään meille, olemme pahoissa vaikeuksissa.

Timothy Garton Ash: Taas tuo ”pyhäytäkää juna, emme halua astua ulos.”

Charles Moore: Olen aina hylännyt kuljetusmetaforat.

Timothy Garton Ash: Hyvä on; syö

ja säästä kakkusi.

Charles Moore: Kakun syöminen ja säästäminen on aina hyvä tavoite ...

Timothy Garton Ash: Mutta toisinaan mahdotonta. Se on perusasia ...

Charles Moore: EU pitäisi pakottaa kohtaamaan tämä kysymys. Aina sanotaan, että meillä on mahdollisuus *veto*on. Jos näin on, esitetään *veto*, jos se on meistä parasta. Katsotaan, onko tuo oikeus olemassa. On täysin sääntöjen mukaista sanoa ”ei” perustuslaille. Tehdään niin.

Timothy Garton Ash: Luulen, että ratkaiseva hetki koittaisi toisessa kansanäänestyksessä. Itse asiassa on epätodennäköistä että Blair suostuu kansanäänestykseen. Mutta oletetaan, että hän suostuisi ja että vastaus olisi ei, mikä on hyvin todennäköistä ottaen huomioon suuren yleisön mielialat ja nykyhetken euroskeptisen lehdistön. Vasta sitten sinun ja minun ehdotukseni punnittaisiin. Asiasta neuvoteltaisiin uudelleen. Tuloksena olisi jotakin, joka olisi paljon vähemmän kuin mitä haluat, ja paljon vähemmän kuin supervaltio. Sitten kysymys asetettaisiin uudestaan. Jos kehotat ihmisiä äänestämään ei ensimmäisessä äänestyksessä, minusta sinun on päätettävä, miten kehotat heitä äänestämään toisessa äänestyksessä. Useimmat ihmiset tietävät, että EU:n poliitiikka tukee minua tässä: mannermaiset kumppanimme eivät hyväksy kokonaan toisenlaista, löyhempää EFTA:n tyyppistä unionia, jota kannatat.

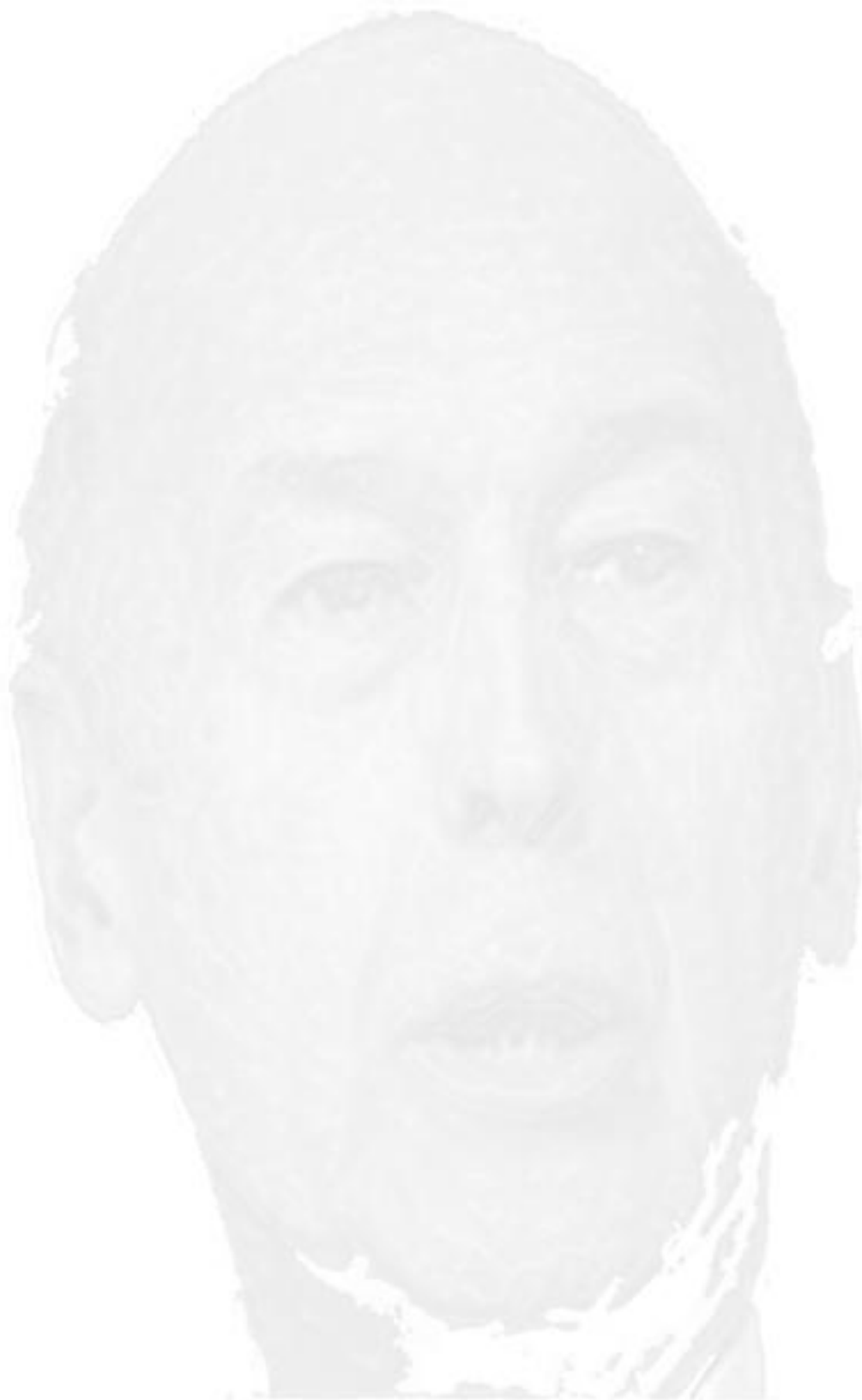
Charles Moore: Neuvotteluissa päästään johonkin vain, jos on olemassa selkeät perustavoitteet.

Timothy Garton Ash: Mitkä ovat sinun perustavoitteesi? Oletko valmis lähtemään pois?

Charles Moore: Tietenkin olen. Mutta en ole varma, haluanko. Joka tapauksessa on oltava valmis eroamaan. Juuri tästä syystä asiat usein menevät vastoin Britannian toiveita, koska sanotaan – aivan oikein –, että antaa heidän valittaa, koska he kumminkin lopulta tulevat mukaan. Ei neuvotteluissa voi saavuttaa mitään, jollei pohjimmiltaan ole valmis lähtemään pois, jollei perustavoitteita voida saavuttaa. Tätä ei ole vielä kokeiltu ja kysymys perustuslaista olisi mielestäni hyvä hetki sille.

John Humprys: Tämä ei taida olla huono hetki lopettaa. Kiitos.

Suomennos Tere Vadén & Mika Hannula

Perustuslaillinen ajattelu, Suomi ja Giscard

”Jos minä olen George Washington, niin sinä, Giuliano (Amato) olet James Madison. Mutta kuka meistä on Alexander Hamilton? No tietenkin António (Vitorino).”

– Valéry Giscard d’Estaing konventin jäsenille¹

Valistuksen ihanteisiin nojaavat ”demokraattiset” perustuslait ja itsenäisyysjulistukset ovat dokumentteja, joissa poliittinen filosofia ja poliittinen käytäntö kohtaavat selväpiirteisellä ja samalla hyvin vaikutuksellisella tavalla. Lajityypin tunnetuimpia esimerkkejä lienevät Yhdysvaltain itsenäisyysjulistus (1776) ja edelleen voimassa oleva perustuslaki (1787)² sekä Ranskan ihmis- ja kansalaisyhteisöjen julistus (1789) ja vallankumouksen perustuslait (1791, 1793 ja 1795).³ Ensimmäisissä on nähty yhteyksiä esimerkiksi ”lockelaiseen” liberalismiin, Englannin valtiosääntökiistojen kautta välittyneeseen varhaismoderniin tasavaltalaiseen ideologiaan ja Emmerich de Vattel’n kaltaisiin oikeusteoreetikoihin; jälkimmäisissä taas erityisesti sellaisiin valistusfilosofeihin kuin Voltaire, Diderot ja Rousseau. Kuten tunnettua, 1700-luvun lopun perustuslait ovat antaneet runsaasti vaikutteita eri valtioiden myöhemmille perustuslaeille sekä muille julistuksille ja sopimuksille ja niiden vaikutusta voi nähdä myös Euroopan tuoreen perustuslakiehdotuksen taustalla.

Myös uudemmassa akateemisessa poliittisessä filosofiassa ja politiikan teoriassa ovat modernit demokraattiset perustuslait ja niiden säätämiseen liittyvät historialliset tilanteet saaneet paljon huomiota. Hannah Arendt piti Amerikan vallankumousta esimerkkinä aidosta poliittisesta toiminnasta, diskursiivisesta ja moniarvoisesta järjenkäytöstä, joka johti uuden poliittisen asiointilan synnyttämiseen. Arendtin mukaan Yhdysvaltain itsenäisyysjulistuksen lausetta ”We hold these truths to be self-evident” ei tule lukea viittauksena kiistattomiin ”totuksiin”, vaan julkisena ilmauksena ihmisten yhteisesti muodostuneesta *tabdosta*

ajatella niin, että ”vapaus on mahdollista vain tasavertaisten kesken, ja uskoa, että vapaan yhteisen elämän synnyttämää iloa ja tyydytystä on syytä pitää korkeammassa arvossa kuin [yksipuolisesta] hallitsemisesta seuraavaa kyseenalaista mielihyvää”.⁴ Tällä tahdonilmauksella tai puheteolla luotiin uusi puheavaruus, kansalaisten välinen erityinen poliittinen tila. Jacques Derrida on hieman samaan tapaan kiinnittänyt huomiota konstituutioaktien performatiiviseen luonteeseen: ne synnyttävät poliittisia kokonaisuuksia, joita ei ole ollut olemassa ennen julistusta, ja joissa julistusten allekirjoittajat ”retroaktiivisesti” konstituivat oman poliittisen toimijuutensa nimenomaan allekirjoittamalla julistuksen.⁵ Näin esimerkiksi Yhdysvaltain perustuslain ensimmäisten sanojen – ”WE THE PEOPLE of the United States” – voidaan ymmärtää nimeävän ja muodostavan uuden poliittisen subjektin, moninaisuudessaan yhtenäisen ”Yhdysvaltain kansan”.⁶ Sekä Arendtin että Derridan huomiot esittävät perustuslain säätämistilanteen eräänlaisena poikkeustilanteena, historiallisena katkoksenä, jossa kansalaisten tai heidän edustajiensa kollektiivinen ja deliberatiivinen mieliteenmuodostus johtaa vanhan poliittisen järjestyksen murtumiseen ja uuden syntymiseen.

Perustuslakien katsotaankin usein ilmaisevan demokraattis-idealista ”kansan tahtoa” tai ”yleistahtoa”⁷ tavalla, joka on poliittisesti poikkeuksellisen sitova. Länsimaiseen perustuslakikertomukseen liittyy usein myös ajatus konventista tai kongressista, joka on tilapäiseksi tarkoitettu, demokraattisesti edustava ja toimintatavaltaan keskusteleva. Tyypillisesti tämä kokous havaitsee toimivansa historiallisesti käänteentekevässä tilanteessa, jossa hallitusmuotoa on uskallettava mieltä perinpohjaisesti uudelleen. Tällainen valintatilanteen kuvaus vertautuu esimerkiksi sellaisiin teoreettisiin konstruktioihin kuin Thomas Hobbesin ”yhteiskuntasopimukseen”, jossa ihmiset luovuttavat osan päättävällään suverenille, joka perustetaan samaisessa vallanluovutusaktissa, tai John Rawlsin oikeudenmukaisuusteoriaan, jossa ”alkutilanteen” figuurin kautta pohditaan kollektiivisen rationaalisen valinnan kautta päätettävien normien ideaalittyydestä luonnetta. Perustuslaillisten asiakirjojen ja politiikan teorian tietynasteisen yhteismitallisuuden puolesta puhuvat myös terminologiset yhtäläisyydet: perustuslaeissa toistuvat esimerkiksi suvereniteetin, luonnollisten oikeuksien, valanjaon tai yleistahdon tapaiset käsitteet, joita usein käsitellään politiikan teorian aihealueina.

Tunnetuimpia konstituutiodokumentteja tarkasteltaessa yleiseksi vaikutelmaksi tulee, että ne ovat suhteellisen ”ajantasaisia” verrattuna aikansa poliittisen ajattelun uusiin teemoihin.⁸ Tämä kertonee lähinnä siitä, että ”teoria” ja ”käytäntö” eivät lopultakaan ole erillisiä, vaan että yhtäältä monen politiikasta tai oikeudesta jotain merkittävää uutta esittäneen kirjoittajan käytännöllisenä tavoitteena on ollut

Petri Koikkalainen toimii valtio-opin lehtorina Lapin yliopistossa. Hän on tutkinut erityisesti politiikan teoriaa ja poliittisen ajattelun historiaa.

Tässä lehdessä hän on julkaissut mm. yhdessä Sami Syrjämäen kanssa juttukokonaisuuden ”Intellektuaaliliikkeen uskonpuhdistaja”; ”Men-

neisyuden kohtaamisesta: Quentin Skinnerin haastattelu”, *niin & näin* 4/2001, 8-23.

tarjota välineitä ajankohtaisiin poliittisiin kamppailuihin. Vallanjakoa ja ihmisoikeuksia koskevat konstitutionaaliset kiistat ovat toisaalta selvästi välittyneet myös sellaisten kirjoittajien teksteihin, jotka ovat pitäneet itseään nimenomaan teoreettisesti orientoituneina. Perustuslaillisen teorian ja käytännön suhteesta hyvin suoraviivaisia tulkintoja ovat esittäneet esimerkiksi eräät yhdysvaltalaiset konservatiiviset teoreetikot, joiden mukaan heidän kansakuntansa olisi nähtävä perustuslain kautta käytäntöön vietyä ”teoreettisena” tai ”filosofisena” projektina, jonka nykyiset ongelmat johtuvat filosofisten tulkintojen vesittymisestä tai vääristymisestä.⁹

Kun lisäksi muistetaan se valtava kansallinen ja kansainvälinen symboliarvo, joka liittyy esimerkiksi Yhdysvaltain perustuslakiin ja sellaisiin julistuksiin kuin Englannin *Magna Carta* tai Ranskan ihmis- ja kansalaisoikeuksien julistus, on perusteltua ajatella, että myös valmisteilla oleva ehdotus sopimukseksi Euroopan perustuslaista saattaa muodostua poliittisesti ja historiallisesti keskeiseksi dokumentiksi ja ansaitsee siksi yksityiskohtaista huomiota. Seuraavassa tarkastelen ja arvioin lyhyesti ehdotuksen johdantoa ja alkupään kappaleita, joissa korostuvat perustettavan unionin poliittiset arvot sekä unionin perustamiseen liittyvä historiallinen tilanne. Viittaa myös *Laekenin julistukseen* (2001), jossa alun perin määriteltiin ”tulevaisuuskonventin”¹⁰ tehtävät. Ennen sitä esitän kuitenkin joitakin seikkoja, jotka saattavat vaikuttaa konventin työn ja perustuslakiehdotuksen arvioimiseen Suomessa.

Konstituutioajattelu Suomessa

Käsitykset valtiosäännöstä ja perustuslaista on tapana jakaa historiallisesti kahteen periodiin. Näistä uudempaa edustaa se yllä esitelty ja valistusfilosofien teksteissä ilmenevä konstituutiokäsitys, jota on nimetty ”vallankumouksen perustuslakikäsitykseksi”.¹¹ Vanhimpana tämän merkityksen mukaisena kirjoitettuna perustuslakina pidetään Virginian siirtokunnan 1776 hyväksyttyä peruskirjaa,¹² mutta uuden-aikaisten vallanjako- ja oikeuttamisdoktriinien kehityksen kannalta vähintään yhtä merkittäviä olivat Englannin ’mainioon vallankumoukseen’ (1688) liittyvät tapahtumat. Vanhempaa perustuslakikäsitystä edustavat puolestaan esimerkiksi Ranskan *ancien régime* yksinvaltaiset perustuslait tai Englannin *Magna Carta* (1215), joka alun perin oli aatelistolle annettu erioikeuskirja. Jos modernin tai ”vallankumouksen” konstituutiokäsityksen ytimessä on jakamattomaksi katsotun kansan tahto ja sen yhteinen ilmaiseminen poikkeuksellisissa historiallisissa tilanteissa, niin vanhempi konstituutiokäsitys liittyy jatkuvaan valtakamppailuun monarkin vallan ja säätyprivilegioiden välillä. Tällä akselilla esimerkiksi *ancien régime* perustuslaki ja Ruotsin kustavilainen hallitusmuoto (1772 HM) painottivat monarkin valtaa ja hänelle alistaisen hallintokoneiston toimivuutta, *Magna Carta* ja Ruotsin vapauden eli säätyvallan ajan hallitusmuoto vuodelta 1719 puolestaan säätyjen oikeuksia ja niiden edustajien itsenäistä ja riippumatonta asemaa.¹³ Suomessa, toisin kuin monessa muussa Euroopan maassa, traditionaalinen instituutioajattelu oli selvästi vallitsevana aina 1900-luvun alkuun saakka.

Suomen ”kohoaminen kansakuntien joukkoon” on

tapana sijoittaa autonomian ajalle.¹⁴ Autonomian alkuvuosikymmeninä Suomen perustuslaillinen tilanne oli epäselvä, mutta perustuslaiksi katsottiin yleisesti Ruotsin ajalta periytyvät vuoden 1772 hallitusmuoto, vuoden 1789 Yhdistys- ja vakuuskirja (YVK) sekä säätyprivilegiot. Hallitusmuoto oli Kustaa III:n yksipuolisesti sanelema ja edusti valistunutta yksinvaltiutta, YVK ja privilegit puolestaan vanhaa sääty-yhteiskuntaa. ”Ranskan vallankumouksen vapauteen ja yhdenvertaisuuteen pohjaava perustuslakikäsitys nousi juuri tällaisia erioikeuksia vastaan”, toteaa Antero Jyränki.¹⁵ Säätyvaltiopäivien perustuslakikomitean esityksen pohjalta hyväksytty vuoden 1869 valtiopäiväjärjestys (VJ), Markku Tyynilän mukaan ”Suomen ensimmäinen oma varsinainen perustuslaki”, säilytti Suomen säätyvaltiopäivät viimeisenä säätyjakoon perustuvana kansanedustuslaitoksena Euroopassa.¹⁶ Yksikamarisen eduskunnan valtiopäiväjärjestyksen esitteli säätyvaltiopäiville Robert Hermansonin johtama eduskunnan uudistuskomitea.¹⁷ Vuoden 1906 VJ ja samana vuonna hyväksytty erillinen perustuslaillinen säädös sanan-, kokoontumis- ja yhdistymisvapaudesta merkitsivät Suomen ensimmäistä kiinnittymistä ”perustuslakitasolla länsimaiseen liberalistiseen perusoikeustraditioon”.¹⁸ Vastoin ”vallankumouksen” konstituutioajattelun kansansuvereniteettikorostusta – ja ilmeisistä reaali poliittisista syistä – hallitsijalle jäi kuitenkin myös eduskuntauudistuksen jälkeen yksinomainen aloiteoikeus konstituution muuttamiseen.¹⁹

Suomen senaatti antoi vuoden 1917 itsenäisyysjulistuksen eduskunnalle tiedonantona, joka hyväksyttiin äänestyksen jälkeen. Julistuksessa senaatti kiinnitti huomiota myös hallitusmuodon vanhentuneisuuteen ja esitti eduskunnan käsiteltäväksi uuden hallitusmuodon. Vuoden 1919 hallitusmuotona hyväksyttiin lopulta kansanedustaja Heikki Ritavuoren ynnä muiden eduskunta-aloitteen pohjalta Svinhufvudin senaatin järjestyksessä neljäs, pöydälle jätetty hallitusmuotoesitys.²⁰ Uusi valtiopäiväjärjestys säädettiin vuonna 1928, mutta se rakensu pitkälti 1906 VJ:n pohjalle eikä esimerkiksi sille ominaisiin määränemistö- ja lepäämäänjättämissäännöksiin koskettu.²¹ 1919 HM ja 1928 VJ olivat keskeiset perustuslait vuoteen 2000, jolloin ne korvattiin parlamentaarikkotyöryhmän mietintöön perustuvalla ja eduskunnan helmikuussa 1998 hyväksymällä nykyisellä Suomen perustuslailla. Vasta tässä perustuslaissa hävisi ruotsalais-suomalaisen perinteen mukainen valtiosäännön jako kahteen keskeiseen perustuslakiin: ”alun perin kuninkaanvaltaa ja hallintoa sääntelevään hallitusmuotoon ja parlamentin toimintoja järjestelevään valtiopäiväjärjestykseen”.²²

Erään edellisistä kappaleista seuraavan johtopäätöksen voisi ehkä parhaiten ilmaista negaation kautta. Suomalaisen valtiosääntöajattelun kannalta ei ole merkittävää ainoastaan asioiden historiallinen kulku vaan myös ja erityisesti se, mitä *ei* tapahtunut. Suomessa ei esimerkiksi koskaan ole ollut ”vallankumouksen” perinteen mukaista perustuslakia säätävää konventtia tai kongressia. Sen sijasta perustuslakeja ovat muuttaneet hallitsijan nimittämät tai säännöllisillä vaaleilla valitut vallankäyttäjät pääasiassa yksi säädös kerrallaan. Historiallista kokemusta ei ole myöskään siitä, että alueellisen tai säätyedustuksen pohjalta alun perin muuta tai suppeampaa tehtävää varten koottu kokous määrittelee tehtävänsä uudelleen ja nimeää itsensä perustuslakia säätäväksi tai sitä valmisteleväksi kokoukseksi. Tällaisia tapahtu-

makulkuja on nähty esimerkiksi Philadelphian konventin ryhtyessä konfederaation perussopimuksen tarkistusten sijasta laatimaan kokonaan uutta liittovaltiollista perustuslakia 1787.²³ Ranskan kolmannen säädyn julistaessa valtiopäivät kansalliskokoukseksi 1789 sekä – niin ainakin väitetään – Euroopan unionin ”tulevaisuuskonventin” otettua tehtäväkseen unionin perustuslakiluonnoksen laatimisen 2002–2003.

Yllä kuvatun kaltaisen historian puute luultavasti aiheuttaa sen, että kansansuvereniteettia ja kansalliskokouksen välitöntä ja kattavaa toimivaltaa korostava tapa ymmärtää perustuslain säätäminen ei välity kansalaiskeskusteluun samassa mitassa kuin tapahtuu Yhdysvalloissa, Ranskassa ja monissa muissakin Euroopan maissa. Koulujen ja yliopistojen historianopetus toki mainitsee suuret vallankumoukset, mutta perustuslaeista puhuttaessa vallitsevaksi jäänee kotimaisen mallin mukainen mielikuva, johon sisältyy elementtejä sekä kustavilaisen ajan, autonomian että tasavallan kauden käytännöistä. Tässä mallissa perustuslakeja säädetään ja muutetaan hallitsijan, senaatin tai hallituksen esityksestä ja normaalin poliittisen päiväjärjestyksen puitteissa. Tällöin ei synny mielikuvaa käänteentekevästä ”konstitutionaalisesta aktista”, vaan valtiosääntöä leimaa jonkinlainen jatkuvuus jopa maan siirtyessä toisen suvereniteetin alaisuuteen. Silloinkin, kun perustuslain säätäminen on tapahtunut parlamentaarisin valtuuksin, on se pohjautunut vakiintuneiden vallankäyttöelinten piirissä tapahtuvaan komiteatyöhön, johon ei ole liittynyt suvereniteetin poikkeuksellista palaamista välittömästi ”kansan” käsiin. Monissa maissa konstituution laatiminen onkin tapahtunut parlamentista täysin erillisissä vallankäyttöelimissä.²⁴

Paavo Lipposen II hallitusta kritisoitiin Euroopan konventin työskentelyn yhteydessä siitä, että hallituksella ei ollut riittävää käsitystä konventin tekemän työn merkityksellisyydestä, etenkin sen jälkeen, kun konventin puheenjohtajisto alkoi varsin itsenäisesti linjata elimen tehtäviä. On tietenkin erittäin vaikea arvioida sitä, kuinka hyvä käsitys yksittäisillä suomalaisilla ministereillä tai neuvottelijoilla oli konventin työn merkityksestä, enkä edes yritä tehdä sitä tässä. Sen sijaan voisi väittää, että asiaa koskeneeseen yleiseen julkisuuteen ja kansalaiskeskusteluun tšekäläisen perustuslakihistorian luonne on luultavasti vaikuttanut. Suomessa perustuslain säätäminen vertautuu normaaliin lainsäädäntötyöhön, eikä ”vallankumouksen” konstituutioajattelun dramaattisia ja katkoksellisia piirteitä osata tunnistaa kovin hyvin. Jos konventin työn merkitystä aliarvioitiin tai ymmärrettiin väärin, niin mainitun kaltaisilla tekijöillä saattaa olla jotain tekemistä asian kanssa. Sekä Valéry Giscard d’Estaingin johtaman konventin toimintavassa että sen ehdotuksessa Euroopan perustuslaiksi oli näet piirteitä, jotka selvästi kytkevät konventin modernin tai ”vallankumouksen” konstituutiokäsityksen perinteeseen.

Laekenin julistus

”Euroopan unionin tulevaisuutta käsittelevän valmistelukunnan” muuttamista perustuslakia laativaksi konventiksi edesauttoivat eräät *Laekenin julistuksen* (joulukuu 2001) sisältämät tai implikoimat seikat. *Laekenin julistus* oli se

»Suomessa ei koskaan ole ollut ”vallankumouksen” perinteen mukaista perustuslakia säätävää konventtia tai kongressia. Sen sijasta perustuslakeja ovat muuttaneet hallitsijan nimittämät tai säännöllisillä vaaleilla valitut vallankäyttäjät pääasiassa yksi säädös kerrallaan. Historiallista kokemusta ei ole myöskään siitä, että alueellisen tai säätyedustuksen pohjalta alun perin muuta tai suppeampaa tehtävää varten koottu kokous määrittelee tehtävänsä uudelleen ja nimeää itsensä perustuslakia säätäväksi tai sitä valmisteleväksi kokoukseksi.»

asiakirja, jolla Eurooppa-neuvosto antoi konventin toimeksiannon. Varsinaisesti vain julistuksen viimeinen III jakso käsittelee konventtia, mutta I ja II jakso kuvailivat ne poliittiset olosuhteet, jotka perustelivat konventin tehtävää. Eurooppa-neuvoston hyväksymän tekstin mukaan maanosan historiallinen tilanne oli käänteentekevä ja edellytti unionilta ja sen jäsenvaltioilta suuria uudelleenjärjestelyjä. Eräs suurimmista haasteista oli maanosan poliittisen johtoaseman palauttaminen. Euroopan tuli pystyä kantamaan globaali vastuunsa, sillä sen ”tehtävä on toimia valtana, joka päättäväisesti taistelee kaikkea väkivaltaa, kauhua²⁵ ja fanaattisuutta vastaan, mutta joka on myös tietoinen räikeistä epäoikeudenmukaisuuksista maailmassa [...] pyrkii asettamaan globaalistumiselle eettiset rajat, toisin sanoen kytkemään sen yhteisvastuullisuuteen ja kestäväan kehitykseen.”²⁶ *Laekenin julistus* tematisoi historiallisen tilanteen itse asiassa dramaattisemmin äänenpainoin kuin itse perustuslakiesitys:

”Viisikymmentä vuotta perustamisestaan unioni on kuitenkin tienhaarassa, olemassaolonsa käännekohtassa. Euroopan yhdentyminen on lähellä. Unioni on laajentumassa ottamalla yli kymmenen uutta jäsenvaltiota, etupäässä Keski- ja Itä-Euroopan valtioita ja kääntämässä siten lopullisesti yhden Euroopan historian synkimmistä lehdistä, joka oli toinen maailmansota ja sitä seurannut Euroopan keinotekoinen kahtiajako. Euroopasta tulee vihdoinkin ilman verenvuodatusta yksi suuri perhe.”²⁷

Ainakin epäsuorasti Eurooppa-neuvosto luovutti konventin käyttöön myös kansalaismielipiteen tarjoaman mandaatin. Muutospaineiden sanottiin suurelta osalta johtuvan kansalaisten toistuvista unioniin kohdistuvista vaatimuksista:

”Kuva demokraattisesta ja maailmanlaajuisesti sitoutuneesta Euroopasta vastaa täsmälleen kansalaisten toiveita. Kansalaiset ovat useaan otteeseen vaatineet sitä, että unioni toimisi aktiivisemmin oikeuden ja turvallisuuden aloilla [...]”

Kansalaiset vaativat myös tuloksia työllisyyden alalla ja sosiaalisen syrjäytymisen torjumisessa [...]

He vaativat myös yhteistä lähestymistapaa ympäristön pilaantumisen, ilmastomuutosten ja elintarviketurvallisuuden aloilla. Lyhyesti sanoen nämä ovat kaikki rajat ylittäviä kysymyksiä, ja kansalaiset vaistomaisesti tuntevat, että ne voidaan ratkaista vain keskinäisellä yhteistyöllä. He haluavat Euroopan olevan enemmän mukana ulkopolitiisissa sekä turvallisuus- ja puolustusasioissa. Kansalaiset haluavat siis enemmän ja paremmin koordinoitua toimintaa ongelmapesäkkeiden poistamiseksi Euroopasta, sen ympäriltä ja muualta maailmasta.”²⁸

Konventin koostumus oli poliittisesti laajapohjainen. Vaikka sen edustajat olivat jäsenvaltioiden hallitusten, parlamenttien sekä unionin toimielinten asettamia, oletettiin heidän toimivan lähettäjäinstituutioista riippumattomina.²⁹ Kyseessä oli tilapäinen toimielin, jolle annettiin vuosi aikaa vastata toimeksiannoissa määriteltyihin kysymyksiin. ”Euroopan kansalaisten perustuslaki” mainittiin eräänä mahdollisena etenemissuuntana konventin tehtävänantoa välittömästi edeltäneessä *Laekenin julistuksen* tekstinkohdassa. Poikkeuksen konventin laajaa mandaattia indikoivaan tehtävänasetteluun muodostivat sen päätösasiakirjaa koskevat lauseet, jotka olivat monitulkintaisia ja jossain määrin vältteviä:³⁰

”Valmistelukunta tarkastelee erilaisia kysymyksiä. Se laatii päätösasiakirjan, jossa voi olla joko eri vaihtoehtoja, jolloin kunkin kohdalla mainitaan, missä määrin niitä kannatettiin, tai suosituksia, jos on päästy yhteisymmärrykseen.

Päätösasiakirja muodostaa yhdessä jäsenvaltioissa unionin tulevaisuudesta käytävän keskustelun tulosten kanssa lähtökohdan hallitustenvälisen konferenssin keskusteluille. Lopulliset päätökset tekee hallitustenvälinen konferenssi.”³¹

Ehdotus sopimukseksi Euroopan perustuslaista

Eri yhteyksissä on väitetty, että konventin puheenjohtajisto tulkitsi tätä mandaattia hyvin väljästi. Ainakin voi todeta, että Giscardin sekä varapuheenjohtajien Giuliano Amaton ja Jean-Luc Dehaenen kesäkuussa 2003 allekirjoittama esipuhe päätösasiakirjaan ”Ehdotus sopimukseksi Euroopan perustuslaista” käytti melko maksimaalisesti hyväkseen *Laekenin julistuksen* antaman pelivaran. Heti alussa se viittasi Eurooppa-neuvoston toteamukseen unionin historiallisesta käännekohdasta ja pian sen jälkeen neuvoston asettamaan kysymykseen siitä, ”eikö sopimusten yksinkertaistamisen ja uudelleenjärjestelyn pitäisi tasoittaa tietä perustuslakia koskevan tekstin hyväksymiselle”.³² Puheenjohtajat ilmoittivat konventin valinneen juuri tämän toimintalinjan ja laatineen ”työnsä tuloksena ehdotuksen sopimukseksi Euroopan perustuslaista, joka hyväksyttiin suurella yhteisymmärryksellä 13. kesäkuuta 2003 pidetyssä täysistunnossa.”³³ Asiakirja luovutettiin Eurooppa-neuvoston käsiteltäväksi ”[k]äytännöllisinä Eurooppa-valmistelukunnan jäsenille, jotka ovat Euroopan kansalaisten ja valtioiden puolesta laatineet tämän perustuslain”.³⁴

Tarkoittiko kaikki tämä sitä, että konventti – tai ainakin Giscard – pyrki toistamaan Philadelphian konventin tapah-

tumakulut ja muuttamaan Euroopan itsenäisten valtioiden liiton yhtenäiseksi Euroopan kansakunnaksi, ”Euroopan Yhdysvalloiksi”? Toisin muotoiltuna, oliko konventin tai Giscardin tarkoituksena näytellä uudelleen Yhdysvaltain tai Ranskan vallankumouksen perustuslain dramaattinen syntyprosessi ja aikaansaada uudenlaisten poliittisten olosuhteiden synty siihen tapaan, kuin Arendt ja Derrida ovat asiaa teoreettisesti kuvanneet? *Laekenin julistuksen* ja konventin itsensä tapa puhua ”käänteentekevästä” historiallisista olosuhteista näyttäisi viittaavan tähän suuntaan. Saman vaikutelman antaa julistuksen tapa legitimoida konventin tehtävä vetoamalla ”kansalaisten” jatkuvasti esittämiin perustaviin uudistusvaatimuksiin. Vaikka argumentin tehokkuuden vuoksi olisikin houkuttelevaa vastata kysymykseen kokonaisuudessaan myöntävästi, ei asian luonne salli aivan näin yksiselitteistä vastausta.

Eräs tapa tarkastella asiaa on perehtyä konventin työhön osallistuneiden kertomuksiin. Niiden perusteella konventin puheenjohtajiston toimintatyö ja retoriikka näyttäisivät vahvistavan oletusta suurisuuntaisista tavoitteista. Kansallisen parlamentin edustajana konventin työhön kesken kauden mukaan tullut Jari Vilén huomautti purevasti, kuinka ”Valéry Giscard d’Estaingin säteily ja hänen vaalimansa ’Euroopan uusien perustajien’ arvo ja kunnia eivät hivela minua”.³⁵ Niin ikään eduskuntaa edustaneen Kimmo Kiljusen³⁶ mukaan Giscard oli ”huolella tutustunut historiallisiin esikuviansa”, ja tämän konventtiedustajat saivat tuntee käytännön työssään:

”Ei niin, että Giscard kuvittelisi Euroopan olevan tänään samassa tilanteessa kuin Pohjois-Amerikka pari sataa vuotta aikaisemmin. Eikä niinkään, että hän havittelisi Euroopan unionista Amerikan Yhdysvaltojen kaltaista liittovaltiota. Mutta kyllä niin, että historialliselta merkitykseltään hänen johtamansa Brysselin konventti voisi olla yhtä merkittävä kuin vuonna 1787 kokoontunut Philadelphian konventti. George Washingtonin johdolla kokoontunut konventti laati 215 vuotta sitten Yhdysvaltojen perustuslain. Valéry Giscard d’Estaingin johdolla kokoontuva konventti oli laatimassa Euroopan unionille perustuslakia.”³⁷

Samaan asiaan kiinnitti huomiota brittiparlamentin edustaja Gisela Stuart, joka totesi kuivasti: ”I’d rather have been in Philadelphia”.³⁸ Muistiin on myös jäänyt, kuinka Giscard konventin alkuvaiheessa teki aloitteita Euroopan unionin virallisen nimen muuttamiseksi. ”Voimme tietysti ottaa nykyisen nimen tai kutsua uutta instituutiota Euroopan Yhdysvalloiksi taikka antaa nimen kuvata kuinka pitkällä olemme eli Yhtynyt Eurooppa”, hän totesi konventin täysistunnolle.³⁹ Kiljusen mukaan ”[k]aikki me tiesimme, että Giscard piti erityisesti nimestä *l’Europe Unie, United Europe*. Substantiivi on adjektiivia tärkeämpi ja lopputuloksena alkaisimme puhua yksinkertaisesti *Euroopasta* samalla tavoin kuin Yhdysvaltoja kutsutaan usein puhemielessä vain Amerikaksi.”⁴⁰ Euroopan Yhdysvallat olivat mukana ensimmäisen täysistunnon käsittelemässä ”luurankoesityksessä” mutta poistettiin sieltä myöhemmin.

Perustuslakiesityksen sisällön kautta tarkasteltuna on kysymys konventin tavoitteista melko moniselitteinen.

**»Yhdysvaltain perustuslaissa
vallankäytön ”demokraattinen” elementti
pystyttiin liittämään alueellisesti ja
väestöllisesti hyvin laajan valtakunnan
hallitsemiseen muotoilemalla uudelleen
demokraattisen edustuksen idea ja
itse edustusjärjestelmä. Ranskan
vallankumous puolestaan muistetaan
täysivaltaisten kansalaisten piirin
radikaalista laajentamisesta ja
säätperinteen katkaisemisesta. Mitään
vastaavaa uutuutta ei Euroopan
perustuslakiesityksestä löydy.»**

Kyseessä on eittämättä *perustuslain* teksti, erään uuden poliittisen kokonaisuuden synnyttämiseen tähtäävä puheteke. Esityksen ensimmäisen artiklan mukaan ”Tällä perustuslailla, joka ilmentää Euroopan kansalaisten ja valtioiden tahtoa rakentaa tulevaisuuttaan yhdessä, perustetaan Euroopan unioni, jolle jäsenvaltiot antavat toimivaltaa yhteisten tavoitteiden saavuttamiseksi”. Kuudennessa artiklassa Euroopan unionille annetaan siltä puuttuva oikeushenkilöllisyys. Sen myötä unionista tulee kansainvälisen oikeuden subjekti, joka voi itsenäisesti tehdä kansainvälisiä sopimuksia, ottaa osaa oikeusmenettelyihin ja edustaa itseään. Tämän ulkoisen kompetenssin toteutumista edistävät huomattavasti Eurooppa-neuvoston puheenjohtajan (”presidentin”) ja unionin ulkoasiainministerin pysyvät tehtävät. Yhdysvaltain ulkoministeri Henry Kissinger valitti aikoinaan, ettei hän tiedä kenelle pitäisi soittaa, kun ”Euroopan kanta” olisi saatava selville. Nämä uudistukset poistavat tämän puutteen ja tekisivät unionista ulkoisissa suhteissaan huomattavasti nykyistä enemmän suvereenin valtion kaltaisen yksikön.

Vaikka konventti olisikin tulkinnut mandaattiaan väljästi loppuasiakirjaa koskevan muotoilun osalta, ei se kuitenkaan pyrkinyt ottamaan perustuslain voimaansaattamista koskevaa toimivaltaa, toisin sanoen se ei varsinaisesti yrittänyt säätää perustuslakia tai määrittellä kriteereitä, joiden toteuttua perustuslaki astuu voimaan. Nämä seikat erottavat Giscardin konventin sen historiallisista esikuvista. Perustuslakiesityksen mukaan unionin omat vallankäyttöelimet eivät myöskään voi itsenäisesti päättää unionin perustuslain muutoksista tai unionin kompetenssialueesta suhteessa jäsenvaltioihin. Lakiteknisesti ja myös käytännöllisesti tämän niin sanotun *kompetenssi-kompetenssin* puuttuminen erottaa unionin suvereenista valtioista. Esitystekstin toinen merkittävä ero suhteessa kansallisiin perustuslakeihin ja esimerkiksi Yhdysvaltain liittovaltion perustuslakiin koskee kansan käsitteen määrittelyä ja käyttöä. Euroopan unionin perustuslakiesityksestä puuttuvat täysin ”We the people” -tyyppiset muotoilut, jotka esittävät unionin väestön yhtenä kansakuntana. Esityksessä ei koskaan puhuta ”Euroopan kansasta” vaan aina monikollisesti ”Euroopan kansoista” tai jäsenvaltioista.⁴¹ Jos perustuslaki hyväksytään nykyisen kaltaisessa muodossa, tämän seikan merkitys ei luultavasti ole pelkästään semanttinen. Saattaa kuitenkin olla, että unionin oikeushenkilöllisyys yhdistettynä sen mahdollisesti aktiiviseen ulkopolitiittiseen toimijuuteen muodostuu suuremmaksi ”yhtenäistäväksi” tekijäksi kuin ennalta nähdään. Tämä kuitenkin riippuu harjoitettavan politiikan tyylistä ja esimerkiksi siitä, nimitäänkö unionille jossain vaiheessa yhteisiä poliittisia vihollisia tai vastavoimia. ”Yhden ja yhtenäisen Euroopan” vaatimuksia voisi joissain tilanteissa oikeuttaa esimerkiksi seuraavien lausekkeiden tiukalla tulkinnalla:

”Jäsenvaltiot tukevat aktiivisesti ja varauksetta unionin yhteistä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa uskollisuuden ja keskinäisen yhteisvastuun hengessä ja unionin tällä alalla antamia säädöksiä noudattaen. Ne pidättäytyvät kaikista toimista, jotka ovat unionin etujen vastaisia tai saattavat heikentää sen tehokkuutta.”⁴²

Kuten yllä todettiin, eräät sisällölliset piirteet selvästi erottavat Euroopan perustuslakiesityksen esimerkiksi Yhdys-

valtain perustuslaista. Mutta eräät nimenomaan tyyllilliset piirteet liittyvät lakiesityksen amerikkalaiseen ja ehkä myös ranskalaiseen konstituutioperinteeseen. Nämä liittyvät erityisesti johdantolukujen tapaan korostaa unionin ”ydin-arvoja” ja niiden pitkää ja kunniakasta historiaa. Vaikuttaa hieman siltä, kuin Yhdysvaltain perustuslain *tulkinnoista* yleisesti välittyvä *founding fathersien* glorifiointi yritettäisiin tässä ympäri itse perustuslakitekstiin Euroopan kunniaan historian muodossa. Tällaisen historianfilofisen päätöksen yleisestä tarpeellisuudesta voidaan keskustella, mutta valitettavasti kyseiset tekstinkohdat ovat myös sisällöllisesti ja tyyllillisesti melko kömpelöitä. Johdannossa esimerkiksi todetaan historiallisesti epämääräisellä ja epäuskottavalla, melkein enemmän Yhdysvaltojen historiasta muistuttavalla tavalla, kuinka ”Eurooppa on sivistystä eteenpäin vievä maanosa ja [...] sen asukkaat, saavuttuaan sinne eri vaiheissa varhaisimmista ajoista lähtien, ovat luoneet siellä aikojen kuluessa humanismin perusarvot: ihmisten tasa-arvon, vapauden ja järjen kunnioittamisen.” Jos Abraham Lincoln oli julistanut Yhdysvaltain olevan ”the last best hope of Earth”, niin Giscardin konventti toteaa perustuslain luoman yhtenäisyyden tekevän Euroopasta ”ihmiskunnan toivon kannalta erityisen otollisen alueen”, englanniksi ”a special area of human hope”.⁴³ Teksti herättää muutamia muitakin muistumia Yhdysvaltain ”perustaviin dokumentteihin”, mm. johdannossa esiintyvällä unionia kuvaavalla fraasilla ”erilaisuudessaan yhdistynyt”.⁴⁴ Tässä yhteydessä voi mainita myös konventin puheenjohtajiston viime hetkessä esitykseen liittämän luettelon unionin tunnuksista, joihin myös edellinen fraasi sisältyy unionin tunnuslauseena.⁴⁵

Tyyllillinen kömpelyys tai aiempien dokumenttien imitointi eivät ole tähän mennessä luultavasti tehneet ensimmäistäkään lakitekstiä tyhjäksi. Mutta on vaikea uskoa, että nykyisen esityksen pohjalta laadittavasta Euroopan perustuslaista muodostuisi samanlaista poliittista ja filosofista ajattelua pitkiksi ajoiksi inspiroivaa dokumenttia kuin Ranskan ihmisoikeuksien julistuksesta tai Yhdysvaltain perustuslaista. Ylipäänsä esitys ei vaikuta olevan poliittis-filosofiselta kannalta kovin innovatiivinen tai aidosti uusia ratkaisuja esittävä. Yhdysvaltain perustuslaissa vallankäytön ”demokraattinen” elementti pystyttiin liittämään alueellisesti

ja väestöllisesti hyvin laajan valtakunnan hallitsemiseen muotoilemalla uudelleen demokraattisen edustuksen idea ja itse edustusjärjestelmä. Ranskan vallankumous puolestaan muistetaan täysivaltaisten kansalaisten piirin radikaalista laajentamisesta ja säätyperinteen katkaisemisesta. Mitään vastaavaa uutuutta ei Euroopan perustuslakiesityksestä löydy, vaan sen ratkaisut perustuvat ajatteluun, joka on jo materialisoitunut olemassa olevien valtioiden ja liittovaltioiden normeissa ja instituutioissa. Historiallisten tarkastelujen perusteella näyttää kuitenkin siltä, että ”poliittiset innovaatiot” ovat harvoin syntyneet täysin rauhanomaisissa olosuhteissa. Suvereniteettia, perustuslakia ja ihmisoikeuksia koskevat radikaalit uudistukset ovat yleensä seuranneet sisällissotia, vallankumouksia tai erittäin vakavia konflikteja esimerkiksi monarkin ja parlamentin välillä. Ennen Englannin ’mainiota vallankumousta’ 1688 kuningas oli teloitettu ja maa oli käynyt verisen sisällissodan. 1700-luvun lopulla Yhdysvallat oli juuri väkivaltaisesti vapauttanut itsensä Britannian siirtomaaherruudesta ja Ranska yksinvaltaisesta *ancien régime*stä. ”Brysselin konventti” ei historialliseen käännekohtaan vetoavasta kielenkäytöstä huolimatta ollut tässäkään merkityksessä vastaavassa tilanteessa kuin suuret esikuvansa.⁴⁶

Viitteet

- Kiljunen 2004, 14.
- Itsenäisyysjulistus, alkuperäiseltä otsikoltaan ”The unanimous Declaration of the thirteen United States of America”, ilmoitti valtioiden irtautuvan Britannian herruudesta, mutta kansainvälisoikeudellisesti täysivaltaisen oikeushenkilö nimeltä ”The United States of America” syntyi vasta liittovaltion perustuslain astuttua voimaan v. 1789.
- Ihmis- ja kansalaisyhteisöjen julistuksen, ”La Déclaration des Droits de l’Homme et du Citoyen”, tekstiä käytettiin v. 1791 perustuslain esipuheena ja siihen viitataan suoraan myös tällä hetkellä voimassa olevassa 5. tasavallan perustuslaissa vuodelta 1958.
- Arendt 1967, 119: ”We hold this opinion because freedom is possible only among equals, and we believe that the joys and gratifications of free company are to be preferred to the doubtful pleasures of holding dominion”.
- ”If it gives birth to itself, as free and independent subject, as possible signer, this can only hold in the act of the signature. The signature invents the signer [...] if one can say this, of his or her own signature, in a sort of fabulous retroactivity”. Jacques Derrida, ”Declarations of Independence”, *New Political Science* 15 (1976), 10. Lainattu teoksesta Campbell 1998, 26.
- Samaa päämäärää palvelee Yhdysvaltain suuren sinetin latinankielinen tunnuslause: ”E pluribus unum”, ”monista yksi”.
- Vrt. ”La Déclaration”, (1789), artikla 6: ”La loi est l’expression de la volonté générale” (”Laki on yleistahdon ilmentymä”).
- Antero Jyränki esimerkiksi kiinnittää huomiota Suomen vuonna 1919 hyväksytyyn hallitusmuodon poikkeuslakisäännösten osalta seuraavaan: ”Perustuslain ’peruuttamattomuus’ oli siis enää suhteellista. Yleisesti vallitsi hallitusmuodon hyväksymisaikaan niin perusoikeussääntelyn kuin muiltakin osin positivistis-relativistinen, *lainsäätäjän suvereenisuutta* korostava ideologia: perustuslaissa ei ole kokonaan muuttumattomia ainesosia.” (Jyränki 1991, 164). Vastaavasti Suomen itsenäisyysjulistuksessa (1917) vedottiin sekä oppiin kansojen itsemääräämisoikeudesta että modernin demokraattisen konstitutionalisin vapaus- ja oikeusajatteluun: ”Ja laajalti yli sodan kaikkien kauhujen on kaikunut ääni, että yhtenä nykyisen maailmansodan tärkeimmistä päämääristä on oleva, ettei yhtäkään kansaa ole vastoin tahtonsa pakotettava olemaan toisesta riippuvaisena. Suomen kansa uskoo, että vapaa Venäjän kansa ja sen perustava kansalliskokous eivät tahdo estää Suomen pyrkimystä astua vapaiden ja riippumattomien kansojen joukkoon”.
- Vrt. Bloom 1987, 97: ”Contrary to the popular prejudice that America is the nation of unintellectual and anti-intellectual people, where ideas are at best means to ends, America is actually nothing but a great stage on which theories have been played as tragedy and comedy. This is a regime founded by philosophers and their students.”
- Konventin virallinen suomenkielinen nimi oli Euroopan unionin tulevaisuutta käsittelevä valmistelukunta. Myöhemmin nimi lyhentyi Eurooppa-valmistelukunnaksi. Tässä tekstissä käytän nimityksiä ”konventti” ja ”valmistelukunta” samassa merkityksessä.
- Tyynilä 1991, 129.
- ibid.
- Tyynilä 1991, 129–130, 134–136; Jyränki 1991, 150–153.
- Ajoituksesta ja autonomian suomalaisista erityispiirteistä ks. esim. Jussila 1987, Tiuhonen & Tiuhonen 1984, 114–121, 149–160.
- Jyränki 1991, 155.
- Tyynilä 1991, 140. Suomen ”omalla” perustuslailla Tyynilä tarkoittaa, että kyseessä oli ensimmäinen vain Suomen aluetta varten tarkoitettu ja ”suomalaisten” säätämä perustuslain tyyppinen säädös. Silti 1772 HM:n ja YVK:n vanhat käytännöt jäivät voimaan valtiopäiväjärjestyksen ulkopuolisissa asioissa (ks. myös Tyynelä 1991, 141).
- Tyynilä 1991, 140.
- Jyränki 1991, 162. 1906 VJ:n esikuvia olivat erityisesti Norjan ja Belgian valtiosäännöt, vapausasiakirjan puolestaan Preussin v. 1850 perustuslain vastaava kohta (Jyränki 1991, 161–162).
- Jyränki 1991, 161.
- Tyynelä 1991, 145. Esityksistä kaksi oli monarkistisia, kaksi tasavaltalaisia. Kyseessä oli siis 2. tasavaltalainen esitys.
- Tyynelä 1991, 147.
- Nousiainen, ”Uudistuksen tausta” verkkoartikkelissa *Suomen hallitusjärjestelmä*.
- Vuosina 1781–1789 oli voimassa aiempi sopimus, ”The Articles of Confederation”, jossa valtioiden käyttöön jätettiin suhteellisen runsaasti valtaa. Sen kirjoitti vuonna 1777 sama kokous, joka oli antanut Yhdysvaltain itsenäisyysjulistuksen.
- Tätä tapaa ovat käyttäneet paitsi omalle maalleen perustuslakia säätävät demokraattiset kokoukset, myös sotien voittajat tai miehittäjät. Esimerkiksi Saksan liittotasavallan perustuslaista päätti vuonna 1949 erillinen perustuslakia säätävä kokous, joka oli koottu länsiliittoutuneiden miehitysvyöhykkeillä sijainneiden osavaltioiden parlamenttiedustajista. Yhdysvaltain johtaman koalition miehittettyä Irakin vuonna 2003 asetettiin maahan perustuslakia säätävä kokous.
- Engl. *terror*, ransk. *terreur*, saks. *Terror* – oikempi käänös lienee ”terroria”.
- Laekenin julistus, I, sivu 2.
- Laekenin julistus, I, sivu 1. Teksti luetteli myös unionin arvoja uhkaavia tekijöitä: ”Syyskuun 11. päivä herätti meidät tylsasti todellisuuteen. Vastavoimat eivät ole kadonneet: uskonnollinen fanaattisuus, etninen nationalismi, rasismi ja terrorismi leviävät ja alueelliset konfliktit, köyhyys ja aliehkittyneisyys ruokkivat niitä jatkuvasti.”
- Laekenin julistus, I, sivu 3.
- Työn edetessä tämä riippumattomuus väheni ja edustajat alkoivat yhä selvemmin muodostaa ryhmiä mm. kansallisten ja lähettäjainstituution etujen valvomiseksi. Kiljunen 2004, 66–67.
- Ehkä juuri tämän takia monet kommentaattorit pitivät konventtia sen työn alkuvaiheissa jonkinlaisena elefanttien hautausmaana.
- Laekenin julistus, III, sivu 7.
- Ehdotus sopimukseksi Euroopan perustuslaista (jatkossa *ESEP*), Esipuhe.
- Toimeksiannossa ”yhteisymmärrys” (engl. consensus, ransk. consensus, saks. Konsens) oli asetettu suositusten antamisen edellytykseksi. Esipuheessa mainittu ”suuri yhteisymmärrys” ei kuitenkaan ollut täydellinen; osa konventin jäsenistä kieltäytyi allekirjoittamasta ehdotusta ja osa suostui siihen vastahakoisesti. Konventti keskusteli julistuksen sanamuodon tulkinnasta, ks. Kiljunen 2004, 65–66: ”Giscard tarkensi, että consensus tarkoittaa ’valtavirran näkemystä’, josta jotkut voivat olla eri mieltä.”
- ESEP*, Johdanto.
- Vilén 2004, 254. Vilén kuului niihin edustajiin, jotka eivät allekirjoittaneet konventin loppuasiakirjaa.
- Kiljusta on Suomessa pidetty eräänä konventin työhön myönteisimmän suhtautuneista edustajista.
- Kiljunen 2004, 13–14.
- Stuart 2003, 14.
- Täysistunto 28.10.2002, Kiljusen (2004, 74) mukaan.
- Ibid. Kiljusen mukaan asian käsittelyyn vaikutti brittihallituksen edustajan Peter Hainin kommentti, jonka mukaan ”Euroopan Yhdysvallat kuulostaa supervallalta ja Eurooppa United taas jalkapallojoukkueelta.”

41. Tähän sääntöön muodostaa eräänlaisen poikkeuksen usein käytetty termi "Euroopan kansalainen". Tämän termin osalta tilanne on kuitenkin eri tyyppinen, koska Euroopan unionin kansalaisuus on jo nyt voimassa oleva oikeudellinen seikka.
42. *ESEP*, artikla 15.2.
43. *ESEP*, Johdanto.
44. Vrt. Yhdysvaltain suuren sinetin tunnus *E pluribus unum* ("monista yksi"). Konventin esityksen muotoilut englanniksi, ranskaksi ja saksaksi: *United in its diversity*; in *Vielfalt geeint*; *Unie dans sa diversité*.
45. *ESEP*, IV-1 artikla. Unionin viisi tunnusta ovat unionin lippu, unionin hymni – Beethovenin Oodi ilolle, unionin tunnuslause – "erilaisuudessaan yhdistynyt", unionin raha – euro ja toukokuun 9. päivä – Eurooppa-päivä. Vertaa Ranskan tasavallan seitsemään symboliin, jotka ovat Marseljeesi, lippu, "Vapaus, veljeys, tasa-arvo", sinetti, kansallispäivä 14. heinäkuuta, Marianne ja (Gallian) kukko.
46. Kiitän Mika Luoma-ahoa ja Rainer Salosensaarta, jotka ovat esittäneet kirjoituksen sisältöön vaikuttaneita kommentteja ja ehdotuksia. Kiitän myös Jussi Kurunmäkeä, jonka kanssa aikaisemmin käymäni keskustelu suomalaisten perustuslakikäsitysten historiasta on vaikuttanut kirjoitukseeni.
- Kirjallisuus**
- Arendt, Hannah, *Truth and Politics*. Teoksessa Peter Laslett ja W. G. Runciman (toim.), *Philosophy, Politics and Society*. Third Series. Basil Blackwell, Oxford 1967, 104–133.
- Bloom, Allan, *The Closing of the American Mind*. Simon and Schuster, New York 1987.
- Campbell, David, *National Deconstruction. Violence, Identity, and Justice in Bosnia*. University of Minneapolis Press, Minneapolis 1998.
- Ehdotus sopimukseksi Euroopan perustuslaista (ESEP)*, Eurooppa-valmistelukunta. Euroopan yhteisöjen virallisten julkaisujen toimisto, Luxemburg 2003. Erikielisiä versioita saatavilla verkko-osoitteesta <http://european-convention.eu.int/>.
- Jussila, Osmo, *Maakunnasta valtioksi*. WSOY, Porvoo 1987.
- Jyränki, Antero, Privilegioista perusoikeuksiin – lainsäätäjän sitominen. Teoksessa Pia Letto-Vanamo (toim.), *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*. Gaudeamus, Helsinki 1991, 150–167.
- Kiljunen, Kimmo, *EU:n perustuslaki – suomalaisena konventissa*. Eurooppa-tiedotus, Helsinki 2004.
- La Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen (1789). <http://www.elysee.fr/instit/textt.htm>. Luettu maaliskuussa 2004.
- Laekenin julistus Euroopan unionin tulevaisuudesta, Eurooppa-neuvosto 15.12.2001. <http://european-convention.eu.int/pdf/LKNFI.pdf>. Luettu maaliskuussa 2004.
- Nousiainen, Jaakko, *Suomen hallitusjärjestelmä: Sekoittuneesta valtiomuodosta parlamentaariseen*. Verkkoartikkeli, <http://www.om.fi/3316.htm>. Oikeusministeriö, ei vuosilukua. Luettu maaliskuussa 2004.
- Stuart, Gisela, *The Making of Europe's Constitution*, Fabian Society, Lontoo 2003. Saatavissa osoitteesta <http://www.eu-oplysnigen.dk/upload/application/pdf/aa71ab32/Finalbody.pdf>.
- Tiihonen, Seppo ja Paula Tiihonen, *Suomen hallintohistoria*. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1984.
- Tyynilä, Markku, Valtiosäännön ja keskeisten valtioelinten historiaa. Teoksessa Pia Letto-Vanamo (toim.), *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*. Gaudeamus, Helsinki 1991, 129–149.
- Vilén, Jari, Konventissa – oppositiossa. Teoksessa Kimmo Kiljunen, *EU:n perustuslaki*, 251–258.

In memoriam Georg Henrik von Wright

Helsingin yliopisto ja Suomen Filosofinen Yhdistys ry. järjestävät Helsingin yliopiston suuressa juhlasalissa (Unioninkatu 34) keskiviikkona 29.9.2004 klo 10–20 kansainvälisen symposiumin

In memoriam Georg Henrik von Wright

Tapahtumassa esitelmöivät: Eugenio Bulygin, Rosaria Egidi, Alberto Emiliani, Lars Hertzberg, Jaakko Hintikka, Friedrich Kambartel, Brian McGuinness, Ilkka Niiniluoto ja Jan von Plato.

Järjestelyistä vastaavat Ilkka Niiniluoto, Jan von Plato ja Risto Vilkkö.

Lisätietoja: Risto Vilkkö, Suomen Filosofinen Yhdistys, Filosofian laitos,
PL 9, 00014 Helsingin yliopisto; puh. 09/191 29233;
sähköposti: risto.vilkk@helsinki.fi.

Ehdotus sopimukseksi Euroopan perustuslaista

Χρώμεθα γὰρ πολιτεία ... καὶ ὄνομα μὲν διὰ τὸ μὴ ἐς ολίγους ἀλλ' ἐς πλείονας οἰκεῖν δημοκρατία κέκληται.

Hallitusmuotoamme ... nimitetään demokratiaksi, koska valta ei ole harvoilla vaan monilla.

Thukydides II, 37

Eurooppa-valmistelukunta laati ehdotuksen sopimukseksi Euroopan perustuslaista. Se löytyy esimerkiksi [www-osoitteesta http://europa.eu.int/futurum/constitution/index_fi.htm](http://europa.eu.int/futurum/constitution/index_fi.htm) Perustuslain johdanto-osa kuuluu seuraavasti:

Hallitusmuotoamme ... nimitetään demokratiaksi, koska valta ei ole harvoilla vaan monilla ihmisillä.

Thukydides II, 37

Ovat tietoisia siitä, että Eurooppa on sivistystä eteenpäin vievä maanosa ja että sen asukkaat, saavuttuaan sinne eri vaiheissa varhaisimmista ajoista lähtien, ovat luoneet siellä aikojen kuluessa humanismin perusarvot: ihmisten tasa-arvon, vapauden ja järjen kunnioittamisen,

Hakevat innoituksensa Euroopan kulttuuristen, uskonnollisten ja humanististen perintöjen arvoista, jotka edelleen vaikuttavat sen perinteessä ja joiden myötä ihmisen ja hänen loukkaamattomien ja luovuttamattomien oikeuksiensa keskeinen merkitys sekä lain noudattaminen ovat juurtuneet yhteiskuntaelämään,

Ovat vakuuttuneita siitä, että yhdistynyt Eurooppa aikoo edetä sivistyksen, edistyksen ja vaurauden tiellä kaikkien asukkaidensa, myös heikoimpien ja vähäosaisimpien hyväksi, että se haluaa pysyä kulttuurille, tiedolle ja yhteiskunnalliselle kehitykselle avoimena maanosana ja että se pyrkii syventämään julkisen elämänsä kansanvaltaisuutta ja avoimuutta ja tekemään työtä rauhan, oikeuden ja yhteisvastuullisuuden hyväksi maailmassa,

Ovat varmoja siitä, että Euroopan kansat, jotka ovat ylpeitä omasta identiteetistään ja kansallisesta historiastaan, ovat vakaasti päättäneet ylittää entiset vastakkainasettelunsa ja luoda yhteisen tulevaisuuden yhä läheisemmällä liitolla,

Ovat vakuuttuneita siitä, että ”erilaisuudessaan yhdistynyt” Eurooppa tarjoaa kansoilleen parhaat mahdollisuudet jatkaa, kaikkien oikeuksia kunnioittaen ja kantaen vastuuta tulevista sukupolvista ja maapallosta, tätä suurta hanketta, joka tekee Euroopasta ihmiskunnan toivon kannalta erityisen otollisen alueen,

Kiitollisina Eurooppa-valmistelukunnan jäsenille, jotka ovat Euroopan kansalaisten ja valtioiden puolesta laatineet tämän perustuslain,

[Jotka, vaihdettuaan oikeiksi ja asianmukaisiksi todetut valtakirjansa, ovat sopineet seuraavaa:]

ΕΝΑΘΩΤΑΤΗ ΑΚΚΛΑΙΜΟΝ

ΕΛΛΑΣ

ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΛΛΑΣ ΑΘΗΝΑΙ

ΑΡΧΙΑΜΟΣ

Eight Books
of the
PELOPONNESIAN WARRE
Written by
THVCYDIDES the sonne of OLORVS
Interpreted
with Faith and Diligence
Immediately out of the Greeke
By Thomas Hobbes
The Author of the BOOC DE CIVE
Secretary to ye late Earle of Devonshire

ΠΕΡΙΚΛΗΣ

LONDON

Printed for Charles Harper att y^e
 Flower de Luce over ag^t St Dunstons
 Church in fleetstreet. 1676

ΟΙ ΑΡΙΣΤΟΙ

ΟΙ ΠΟΛΛΟΙ

Petri Koikkalainen

Thukydideen kääntämisen ongelmat:¹

Monien hyväksi vai kaikkien käsissä?

Khrômetha gar politeiai [...] kai onoma men dia to mê es oligous all' es pleionas oikein dêmodratia keklêtai.

Euroopan unionin normiston jatkuva kääntäminen unionin eri kielille on poliittisen terminologian kehittymisen kannalta hyvin kiinnostava hanke. Yleisesti myönnetään, että käännökset eivät koskaan kykene täysin neutraalisti ”välittämään asiasisältöjä”, mutta keskeisten poliittisten käsitteiden kääntämiseen saattaa liittyä keskimääräistäkin enemmän hankalia ja myös aidosti poliittisia valintatilanteita. Perustuslakia, oikeuksia, vapauksia, suvereniteettia, kansalaisuutta ja muita vastaavia ilmiöitä kuvaavat termit ovat saaneet konkreettiset sisältönsä erityisissä historiallisissa olosuhteissa, jotka Euroopan alueella ovat vaihdelleet huomattavasti. Käsitteiden yksittäiset määrittelyt voidaan puolestaan ymmärtää eräänlaisina poliittisina ohjelmina tai niiden osina. Käytännössä tämä tarkoittaa vaikkapa sitä, että sanan ”demokratia” kuuleminen synnyttää erilaisia mielleyhtymiä sen mukaan, onko sen nimeen vannomassa esimerkiksi ruotsalainen sosiaalidemokraatti vaiko pohjois-amerikkalainen uuskonservatiivi.

Euroopan tulevaisuuskonventin tekemän perustuslakiehdotuksen johdannon alkuun valitun Thukydides-sitaatin kääntämisessä tulkinnallisuus ja valintatilanteiden määrä nousevat tavallaan toiseen potenssiin. Kyse ei ole enää pelkästään Euroopan eri kielten ja poliittisten kulttuurien eroista, vaan samalla myös Thukydideen historialliseen tekstiin liittyvien runsaiden tulkintakiistojen eriaisteisesta välittymisestä puheyhteisöön, jonka tehtävänä on laatia normeja nykyhetkeä ja tulevaisuutta varten.

Perustuslain johdantoon valittu sitaatti on peräisin *Peloponnesolaissodan* ehkä tunnetuimmasta jaksosta, Perikleen puheesta kaatuneiden ateenalaisotilaiden muistoksi (Thukydides II, 37). J. A. Hollon suomennoksessa (1964) sama tekstinkohta kuuluu hieman laajempaan seuraavasti:

”Valtiosääntömme ei jäljittele naapuriemme lakeja, vaan me olemme ennemmin esikuvana toisille kuin heidän matkijoitaan. Valtiotamme sanotaan demokratiaksi:

siinä on päätösvalta kansalaisten enemmistöllä eikä vähemmistöllä. Yksityisiä riitoja ratkaistaessa ovat kaikki kansalaiset tasa-arvoisia lain edessä, mutta arvonanto, jota henkilö jostain syystä saa osakseen, ei perustu yhteisön näkökannalta siihen, että hän kuuluu johonkin tiettyyn kansanluokkaan, vaan hänen persoonallisiin ansioihinsa. Köyhääkään miestä ei hänen vaatimaton säätynsä estä etenemästä virkauralla, jos hän pystyy tekemään jotain valtion hyväksi.”

Tuttu Tarkiaisen hieman varhaisempi parafraasi samasta tekstinkohdasta oli muotoiltu seuraavasti:

”Ateenan valtiojärjestys ei jäljittele muiden polisten lakeja, vaan on pikemminkin esikuvana toisille. Sen nimenä on kansanvalta (*demokratia*), koska enemmistö eli useammat (*pleiones*) on määräävänä eikä harvat (*oligoi*). Lait takaavat kaikille samat oikeudet yksityisissä kiistajutuissa, mutta julkisissa toimissa riippuu kunkin arvo hänen ansioistaan eikä luokkanäkökohdista; myöskään köyhyys ja alhainen asema eivät estä ketään kykyjensä mukaan palvelemasta valtiota.”²

Hollonkin käännös on selkeä, mutta historian tutkimukselliselta kannalta Tarkiaisen meriittinä voidaan pitää sitä, että hän onnistui paremmin välttämään eräiden melko modernilta kuulostavien termien (valtiosääntö, tasa-arvoisuus lain edessä, persoonalliset ansiot, virkaura) käyttöä. *Peloponnesolaissodan* käännöksistä kaikkein tunnetuin on luultavasti Thomas Hobbesin edelleen täysin lukukelpoinen englanninno vuodelta 1628:

”We have a form of government not fetched by imitation from the laws of our neighboring states (nay, we are rather a pattern to others, than they to us) which, because in the administration it hath respect not to a few but to the multitude, is called a democracy. Wherein, though there be an equality amongst all men in point of law for their private controversies, yet in conferring of dignities one man is preferred before another to public charge, and that according to the reputation not of his house but of his virtue, and is not put back through poverty for the obscurity of his person as long as he can do good service to the commonwealth.”

Suomennosten ja Hobbesin englanninnoksen välillä on ainakin kaksi eroa, jotka liittyvät sitaatin tulkinnasta käytyihin kiistoihin. Ensinnäkin Hollo ja Tarkiaisen tulkitsevat, että päätösvalta ”on” kansalaisten enemmistöllä, tai että enemmistö eli useammat ”ovat” määräävänä. Sen sijaan Hobbesin mukaan päätöksenteko (*administration*) ainoastaan ”kunnioittaa” monien etuja tai ”ottaa ne huomioon” (*hath respect*). Tämä ratkaisu vaikuttaisi perustellulta, sillä termejä *oligoi* ja *pleiones* edeltävän preposition *eis* (tässä muodossa *es*) voi intransitiiviverbin *oikein* (tässä lähinnä ”hallita”) yhteydessä suomentaa esimerkiksi ”varten”, ”vuoksi” tai ”suhteen”: siis ei harvoja vaan useampia varten, heidän vuokseen tai suhteessa heidän etuihinsa. Hobbesin käännös myös välttää kreikkalaisesta tekstistä puuttuvan ”valta”-substantiivin käytön ja siten moderneista kansansu-

vereniteettiopista muistuttavat tulkinnat, joiden mukaan ”valta” yksiselitteisesti ”on” kansalla tai sen enemmistöllä. Monissa käännöksissä kuitenkin valitaan juuri tämä tulkintalinja tai ilmoitetaan vallan olevan enemmistön ”käsissä”.

Toinen ero liittyy termin *pleiones* kääntämiseen (Hollo ja Tarkiaisella ”enemmistö” tai ”useammat”, Hobbesilla ”the multitude”). Kirjavuus on sinänsä ymmärrettävää, sillä Thukydideen sanavalinta osuu suurempaa joukkoa tai joukon enemmistöä merkitsevän komparatiiviseen lukumääräsanaan *pleiones* (akkusatiivissa *pleionas*) eikä poliittisesti värityneempiin termeihin *demos* tai *polloi*, joiden käypiä käännöksiä ”kansan” lisäksi olisivat esimerkiksi suomen ”rahvas” tai englannin ”mass” tai ”crowd”.

Hobbes valitsi termin ”multitude”, joka lukumäärää osoittavan perusmerkityksensä lisäksi viittasi hänen omassa kielenkäytössään usein joukkoon tai rahvaaseen, muun muassa myöhemmin *Leviathanissa* siihen poliittisesti määrittelemättömään ihmisjoukkoon, josta suvereniteetin perustamisen jälkeen tulee poliittinen yhteisö tai ”yhteiskunta”, *commonwealth*.³ Sen sijaan Hollo ja Tarkiaisen käyttivät tässä yhteydessä termejä ”enemmistö” tai ”useammat”, joihin ei liity vastaavia rahvaanvallan populistisia konnotaatioita. Toisaalta ne ehkä tuovat tarpeettomasti mieleen uudenaikaisten demokratioiden enemmistöä.

Perikleen ja hänen edeltäjiensä hallintokausilla Ateenan kansalaiset olivat jakautuneet hyvin monenlaisiin ryhmiin mm. varallisuuden, syntyperän ja asuinpaikan perusteella. Siksi ”harvat” ja ”monet” eivät olleet yksiselitteisiä ja muuttumattomia ryhmiä, vaikka Ateenassa yleisesti tunnustettiin ”rikkaiden kaupungin” ja ”köyhien kaupungin” välinen ero.⁴ Myös kansalaisoikeuksien saamiseen oikeuttavat varallisuus- tai maanomistusraajat vaihtelivat demokraattisen hallinnon eri vaiheissa. Joka tapauksessa vapaista miespuolisista kansalaisista koostuva Ateenan *demos* oli laajimmillaan vain pieni osa Ateenan koko väestöstä.

Kontekstualisoivissa tekstikritiikeissä on usein huomautettu, että aristokraattista Thukydides ei todennäköisesti itse suhtautunut kovinkaan suopeasti Perikleen ajan Ateenan valtiomuotoon, jollaista monet kirjoittajat, mm. Aristoteles, luonnehtivat täydellisesti toteutuneeksi demokratiaksi (ks. *Politiikka*, 1317b). Toiseksi voidaan kysyä, oliko Perikles henkilökohtaisesti sitoutunut demokratiaan vai käyttikö hän vain tilanteeseen sopivaa populistista kieltä oman valta-asemansa lujittamiseksi. Kolmanneksi voidaan asettaa yleisempi kysymys Perikleen Ateenan valtiomuodosta: oliko se yleensäkin tarkoitettu noudattamaan kansan yhteisesti muotoilemaa tahtoa, vai oliko kyseessä muodollisesti demokraattinen mutta käytännössä yksinvaltainen hallintotapa, jossa valta legitimoitiin juuri retorisella vetoamisella ”monien” etuihin. Thukydides itse totesi: ”Vaikka Ateena oli nimellisesti demokraattinen, se muuttui etevimmän miehensä hallitsemaksi valtioksi” (Thukydides II, 65).⁵ Lisäksi on mahdollista asettaa kyseenalaiseksi tekstin ”autenttisuus” eli se, kuinka pitkälle Thukydideen teksti noudattelee Perikleen alkuperäistä puhetta.

Kahden rivin Thukydides-sitaatti esitettiin EU:n perustuslakiesityksessä sen johdannon tai jopa koko perustuslain mottona. Kun teksti esitetään tällaisessa yhteydessä, kohdistuu sen käännösversioihin ainakin kahdenlaisia odotuksia. Yhtäältä käännökseltä voidaan toivoa uskollisuutta suhteessa sen alkuperäiseen kontekstiin, antiikin Kreikan oloihin. Toisaalta Euroopan perustuslain mottona esitettävää tekstiä luetaan väistämättä myös nyky-Euroopan kuvauksena tai nyky-Eurooppaa ohjaavana tavoitteenasetteluna. Näiden odotusten yhteensovittaminen ei ole helppoa, ja eri kielissä asia myös ratkaistiin eri tavoilla. Eräitä EU-käännösversioissa tehtyjä tulkinnallisia valintoja saadaan esiin asettamalla niiden vastattavaksi seuraavat kysymykset:

1. Onko ”valta” monien tai enemmistön hallussa tai käsissä, vai todetaanko *poliksen* päätöksenteon suosivan monia tai enemmistöä tavalla, joka jättää kysymyksen vallan todellisesta sijainnista avoimeksi?
2. Kuinka käännetään ”harvojen” (*oligoi*) vastakohtana esitettävä Thukydideen termi *pleiones*?

Yleinen vaikutelma on, että EU-käännöksissä on tapahtunut selvää modernisaatiota ja ”demokratisaatiota” verrattuna vakiintuneisiin käännöksiin sekä tulkintakirjallisuuteen. Käännösten poliittisen tarkoitushakuisuuden aste kuitenkin vaihtelee eri kielissä. Esimerkkeinä selvästi mutkia oikovista käännöksistä voidaan esittää seuraavat englannin- ja ranskankieliset versiot:

”Our Constitution is called a democracy because power is in the hands not of a minority but of the whole people. Thucydides II, 37.”

”Notre Constitution [...] est appelée démocratie parce que le pouvoir est entre les mains non d'une minorité, mais du peuple tout entier. Thucydide II, 37.”

Kysymykseen vallan sijainnista molemmat käännökset vastaavat sijoittamalla sen monien ”käsiin” ja tekevät tämän suorasanaisemmalla tavalla kuin Hollo tai Tarkiaisen. Lisäksi *pleiones* on laajennettu äärimmilleen käsittämään ”koko kansan”, *the whole people* tai *peuple tout entier*. Näitä alkutekstille selvästi epäuskollisia tulkintoja muutettiin Italian kansallisen parlamentin edustajan Lamberto Dinin aloitteen jälkeen. Dini ehdotti (ranskaksi), että ilmaus ”du peuple tout entier” muutettaisiin muotoon ”du plus grande nombre”. Näin teksti olisi ”lähempänä Perikleen puheen kirjainta ja henkeä”. Dinin mukaan sekä Ateenan että Euroopan demokratiat ”perustuvat enemmistöperiaatteelle”.⁶ Ranskaksi muutos tehtiin juuri Dinin esittämällä tavalla, englanniksi seuraavasti:

”Our Constitution [...] is called a democracy because power is not in the hands of a minority but of the greatest number. Thucydides II, 37.”

Hollantilaisessa käännöksessä esitettiin kaikkein vahvin ”enemmistödemokraattinen” tulkinta ja puhuttiin vallasta, joka on ”suurimman mahdollisen enemmistön käsissä”:

„Onze constitutie [...] wordt democratisch genoemd, omdat de macht niet in handen is van een minderheid, maar de grootst mogelijke meerderheid. Thucydides II, 37.”

Ruotsinno ja suomennos puolestaan käyttivät *pleiones*-termin vastineena sanoja ”flera” ja ”monet”. Ranskan ja englannin tapaan ne totesivat yksiselitteisesti, että valta ”kuuluu” monille tai ”on” monilla:

”Vår författning har namnet demokrati, emedan den är så gestaltad, att makten icke tillhör ett fåtal utan flera. Thucydides, II, 37.”

”Hallitusmuotoamme [...] nimitetään demokratiaksi, koska valta ei ole harvoilla vaan monilla. Thucydides II, 37.”

Suomennos ei ollut altis Dinin edellä mainitulle kritiikille, mutta sitä korjattiin oma-aloitteisesti lisäämällä sen loppuun sana ”ihmisillä”. Tätä ratkaisua voi pitää hieman erikoisena, koska se hämärsi monet-termin teknistä historiallista merkitystä harvojen vastakohtana ja muutenkin tarpeettomasti pidensi niukkaa mutta kieliasultaan varsin eleganttia käännöstä. ”Useimmat” tai ”enimmät” olisi kuitenkin ollut Thucydideen alkutekstille luultavasti uskollisempi käännös.

Ensimmäinen saksankielinen käännösversio ei puhunut koko kansasta tai monista, vaan käytti komparatiivista ilmaisua ”eine größere Zahl”, suurempi määrä. Lisäksi se edusti tulkintaa, jonka mukaan polis ei olisi suoraan kansan enemmistön ”käsissä”, vaan vain sitä varten ”viritetty”:

„Mit Namen heißt unsere Verfassung, weil der Staat nicht auf wenige Bürger, sondern auf eine größere Zahl gestellt ist, Volksherrschaft. Thucydides, II, 37.”

Tämänkään version perusteella ei ollut tarvetta reagoida Dinin huomautukseen, mutta käännöstä muutettiin toisella tavalla. Lauserakennetta yksinkertaistettiin, termi *Volksherrschaft* korvattiin kansainvälisemmällä *Demokratie*’lla, ja komparatiivinen ja epämääräinen ”eine größere Zahl”, korvattiin määrällisellä ja yksiselitteisemmällä termillä ”die Mehrheit”, enemmistö:

„Die Verfassung, die wir haben ... heißt Demokratie, weil der Staat nicht auf wenige Bürger, sondern die Mehrheit ausgerichtet ist. Thucydides, II, 37.”

Uusikaan saksannos ei kuitenkaan asettanut valtaa suoranaisesti enemmistön käsiin vaan totesi, että *poliksen (der Staat)* valtiosääntö vapaasti tulkiten on ”suunniteltu” tai ”laadittu” enemmistöä varten. Tässä käsitellyistä EU-käännöksistä saksalaiset ovat ainoita, jotka onnistuvat välttämään alkutekstistä puuttuvan ”valta”-substantiivin käytön.

Useimmissa kielissä Thucydideesta tulkittiin niin, että ”vallan” sanottiin ”olevan” enemmistöllä tai sen ”käsissä”.

Näin kuvauksista sulkeutui pois populistista retoriikkaa hyödyntävän yksinvaltiuden mahdollisuus ja kysymys Ateenan (ja samalla Euroopan) valtiomuodon demokraattisuudesta saa yksiselitteisen positiivisen vastauksen. Termi ”enemmistö” tosin korvattiin melko usein termillä ”monet”. Tyypillisiksi esimerkeiksi voidaan valita romanialainen, italialainen ja virolainen käännös:

”Constitutia noastra ... se numeste democratie pentru ca puterea nu se gaseste în mâinile unei minoritati, ci în mâinile majoritatii...Tucidide II, 37.”

”La nostra Costituzione ... si chiama democrazia perché il potere non è nelle mani di pochi, ma dei più. Tucidide II, 37.”

”Meie põhiseadust ... nimetetakse demokraatiaks, sest võim ei ole mitte vähemuse, vaid enamuse käes. Thucydides II, 37.”

Viitteet

1. Kiitän Jani Hakkarasta kreikan terminologiaa ja kielioppia koskevista neuvoista, joita ilman tekstini olisi jäänyt huomattavasti köyhemmäksi. Vastuu virheistä kuuluu kuitenkin kokonaan allekirjoittaneelle.
2. Tarkiainen 1959, 200.
3. ”A Multitude of men, are made *One* Person, when they are by one man, or one Person, Represented; so that it be done with the consent of every one of that Multitude in particular” (Leviathan, I osa, 16. luku, 114)
4. Mm. Tarkiainen 1959, 85–90.
5. Hobbesin tulkinta: ”It was in name a state democratical, but in fact a government of the principal man”.
6. Dinin perustelu: ”L’éclairante citation par laquelle s’ouvre le préambule doit être corrigée dans sa traduction, afin de la rendre plus cohérente avec la lettre et l’esprit de l’affirmation de Périclès. La Constitution européenne, ainsi que celle athénienne, sera démocratique se elle se fonde sur le principe de la majorité.”

Kirjallisuus

- Aristoteles, *Politiikka*. Suom. A. M. Anttila. Gaudeamus, Helsinki 1991.
- Ehdotus sopimukseksi Euroopan perustuslaista*, Eurooppa-valmistelukunta. Euroopan yhteisöjen virallisten julkaisujen toimisto, Luxemburg 2003. Muutosehdotukset ja sopimuksen erikieliset versiot: Eurooppa-valmistelukunnan verkkosivustot, <http://www.european-convention.eu.int>. Tiedot haettu maaliskuussa 2004.
- Hobbes, Thomas, *Leviathan*. Toim. Richard Tuck. Cambridge University Press, Cambridge 1996.
- Tarkiainen, Tuttu, *Demokratia: Antiikin Ateenan kansanvalta*. WSOY, Porvoo 1959.
- Thucydides, *The Peloponnesian War: The Complete Hobbes Translation*. Toim. David Grene. The University of Chicago Press, Chicago and London 1989.
- Thucydides, *Peloponnesolaissota 1*. Suom. J. A. Hollo. WSOY, Porvoo 1964.

Heinz Buden haastattelu

Usko, toivo, rakkaus - eurooppalaiset ajattelun mahdollisuudet

Mika Hannula: Kaiken sen tulvanomaisesti jokaisesta mediasta tulevan puheen jälkeen, mitä Euroopan unionin sisäisestä kriisistä, skleroosista ja laajentumisesta ja niin edelleen on kulttu, mikä tekee Euroopasta mielenkiintoisen aiheen?

Heinz Bude: Makrotasolla katsottuna merkittävää on ainakin kaksi seikkaa. Etenkin saksalaisesta näkökulmasta katsoen Eurooppa ei olekaan enää turvallinen paikka. Olemme kylmän sodan jälkeen heränneet todellisuuteen, että sota voi olla mahdollista aivan lähellämme. Kosovon tapahtumat muutama vuosi sitten ja etenkin Saksan armeijan osallistuminen rauhanturvaamiseen ovat ratkaisevia muutoksia, joiden merkitystä ei olla vielä täysin ymmärretty. Uusi tilanne pakottaa kysymään, mikä on Saksan rooli? Onko Saksalla uusi strateginen rooli, onko sillä tuoreita strategisia velvoitteita? On myös pystyttävä rikkomaan jälleen kerran yksi Saksan sisäinen tabu: on kysyttävä mikä on Saksan kansallinen intressi? Aiemmin riitti – ja muut maat olivat yhteen ääneen täysin tyytyväisiä –, jos saksalaiset todistelivat, että he ovat rauhanomaisia ja kunnollisia, eivätkä todellakaan aio tehdä yhtään mitään, mutta nyt se ei enää riitä. Muutokset pakottavat aktivoitumaan.

Toinen tärkeä aspekti liittyy siihen, mitä tapahtuu maan sisällä. Tällöin ei käsitellä sotilaallisia seikkoja tai

geopolitiikkaa, vaan sitä koomista kokonaisuutta, jota on tapana kutsua kulttuuriksi. Nyt edessä on kysymys, mitä tarkoitetaan eurooppalaisella ja saksalaisella kulttuurilla. Olennaista on, että aina kun mikä tahansa kulttuurinen entiteetti on pyritty määrittelemään ulossulkevasti, lopputuloksena on litania pateettisia adjektiiveja tai erikoista folklorista hölynpölyä. Kysymys ei kosketa vain sitä, pitäisikö Turkki ottaa mukaan. Se kääntyy suoraan eurooppalaisen kulttuurin sisälle. Eli miten suhtautua täällä jo olevaan toiseuteen, niihin miljooniin vierastyöläisiin, jotka eivät taatusti ole palaamassa takaisin. Tärkeää on myös, että Eurooppa herää ja itse ratkaisee omat ongelmansa.

Mika Hannula: Olet erinäisissä haastatteluissa todennut, että eurooppalaisen kokemuksen ytimessä on tarve ja kyky kohdata ristiriitoja ja sopia niistä rauhanomaisesti. Voitko tarkentaa, mitä tarkoitat?

Heinz Bude: Jos katsotaan vähän taaksepäin, olenainen ilmiö on Eurooppa maanosana, jossa on saatu aikaan rauha keskenään kilpailevien uskontojen välillä. Eurooppalaisuuden taustalla on uskonsota, ja sitä kautta opittu pragmaattinen totuus, että meidän on tultava toimeen keskenämme yli uskonrajojen. Kokemus korostaa, että

Heinz Bude (synt. 1954) kuuluu sarjaan kriittisiä saksalaisia sosiologeja, jotka vääjäämättä ovat kyseenalaistaneet ja ottaneet etäisyyttä aiemmas-ta sukupolvesta, näistä vanhoista vii-saista miehistä kuten Habermas, Tugendhat, Beck ja niin edelleen. Bude toimii makrososiologian professorina

Kasselin yliopistossa, sekä Gesellschaft des Bundesrepublik -osaston johtajana yksityisessä Hampurin Yhteiskunnallisessa tutkimusinstituutissa. Bude tunnetaan sekä sukupolvitutkimuksistaan että metodikirjoituksistaan, kuten myös julkisista esiintymisistä suosituissa tv-keskusteluissa. Hän on jul-

kaissut useita kirjoja, mm. *Das Altern einer Generation, die Jahrgänge 1938-1948*. (Suhrkamp 1995), *Generation Berlin*, (Merve Verlag 2001), *Lebenskonstruktionen*, (Suhrkamp, ilmestyy syksyllä 2004).

ainut tapa elää yhdessä on sovittelva ratkaisu, joka löytyy keskustelemalla, ei väkivaltaisesti. Samaan hengenvetoon on muistettava, että Eurooppa on myös maanosa, jossa kaksi erilaatuista totalitarismia on syntynyt ja kukoistanut. On siis olemassa myös esimerkkejä äärimmäisestä tavasta pyrkiä ratkaisemaan monikollisten todellisuusversioiden yhtäaikainen läsnäolo.

Minusta vertailu 30-vuotisen sodan ja sen päättävän Westfalenin rauhan vuonna 1648 ja Yhdysvaltojen johtaman Irakin sodan välillä on hyvin tärkeää ja hedelmällistä. Sota on konkreettisesti osoittanut, että sotilaallisesti Eurooppa ei kykene, eikä välttämättä edes halua toimia yhteisesti ja yhtenäisesti. Sillä ei ole siihen riittävää kapasiteettia tai potentiaalia. Eli jos ja kun sotilaallinen ratkaisu on mahdoton, mikä on Euroopan mahdollisuus? Nähdäkseni se linkittyy takaisin sekä uskonvapauteen että suhteeseemme totalitaristisiin järjestelmiin ja ajatuksiin. Huomattavasti ennen kuin kykenemme tarjoamaan tasapainottavan vaihtoehdon, meidän täytyy vastata kysymykseen, keistä me välitämme, ketkä kuuluvat joukkoon ja miksi. Väitän, että suurin toive on juuri nimenomaan rakentaa monikulttuurinen Eurooppa uskonvapauden varaan. Poikkeavaa on, että nyt raamia täytyy laajentaa siten, että se ei koske vain protestantteja ja katolisia, vaan kaikkia uskontoja. Uskonvapauden voima sekulaarisessa yhteiskunnassa on käänteentekevä perusymmärrys, jonka mukaan asiat voidaan ratkaista vain ja ainoastaan keskenään sopimalla ja neuvottelemalla.

Samalla on pidettävä mielessä, että pelkkä uskonvapaus ei riitä. On myös kyettävä analysoimaan eurooppalaisten yhteiskuntien suhde viime vuosisadan kahteen totalitarismiin eli fasismiin ja kommunismiin. Aivan liian pitkään tämä ongelmavyöhyke on joko kierretty kaukaa tai siirretty sivuun toistamalla mantraa eurooppalaisesta konsensuksesta, jota pitää yllä antitotalitarismi. Tämä puolinen valkoinen valhe oli kiinteää kittiä vain ja ainoastaan niin kauan kun rautaesirippu oli paikallaan. Nyt tarvitaan uudelleenmäärittelyjä. Kuten missä tahansa suhteessa, vastapuolet hahmottavat ja määrittelevät toisensa. Anti-totalitarismi on analysoitava suhteessa sen vastapariin totalitarismiin. Ei yleisellä tasolla, vaan kussakin kontekstissa. Huvittavaa kyllä, ainakin Saksassa totalitarismin analysointi on yhä varsin vähäistä. Yhtenä esimerkkinä on vaimoni Karin Wielandin Mussolinin rakastajattaresta, juutalaisesta sosialistista julkaisema kirja nimeltään *Die geliebte des Duce, Das Leben der Margherita Sarfatti und die Erfindung des Faschismus* (Hanser 2004). Kirja on vastaanotettu viileästi kommentoimalla, että näitä äärimmäisyyksiä ei sovi käsitellä yhdessä, eikä ainakaan käsitellä Mussolinin aatteellista siirtymää sosialistista fasistiksi. Teema tulee toisin sanoen liian lähelle ydintä.

Mika Hannula: Mutta miten tämä menneisyyden kohtaaminen ja sen kanssa toimeen tuleminen totalitarismin suhteen olisi mahdollista, jos ja kun on vaikeaa nähdä, miten saksalainen yhteiskunta olisi valmis yhä vielä uudestaan ja uudestaan käymään läpi kansallissosialistista menneisyyttä?

Heinz Bude: Aivan. Siitä syystä minusta oikea ovi, joka täytyisi avata onkin suhteemme ja käsityksemme saksalaisesta kommunismista. Vastaavasti sama aihe on aktue

koko maanosassa. Kuten tiedämme, kommunismi oli modernin projekti ja totalitääriin sellainen. Väitän, että kykymme avata nykyisyyden ja tulevaisuuden horisonttia on sen varassa, miten selkeästi pystymme näkemään vuorovaikutussuhteen totalitarismin ja eurooppalaisen hyvinvointivaltion välillä. Ja juuri tästä syystä uudelleen kukoistava kiinnostus Marxiin on mielenkiintoista. Voidaanhan ajatella, että esimerkiksi Habermas on periaatteessa jälkimarxistinen ajattelija, joka esittää, että poliittiset intohimot ja ongelmat ratkaistaan kertaheitolla edustuksellisen

»Mielestäni eurooppalaisen ajattelun ehkä jopa keskeisin mahdollisuus on siinä, miten uskallamme jättää demokratian käsitteen liikkuvaksi ja paikallistuvaksi, alati uutta tulkintaa vaativaksi. Tämä epävarmuus ei ole uhka. Se on toivo, ja se on tiettyssä mielessä toivo paremmasta versiosta demokratiasta. Tämäntyyppinen kokeileva ajattelu ei ole haitallista tai vaarallista niin kauan kuin se saa pidettyä jalat maassa. Kokeilevan asenteen ja avoimuuden on oltava luonteeltaan epänaivia.»

demokraattisen järjestelmän vakiintumisen myötä. Tästä näkökulmasta Derridan kuva demokratiasta on hieman avoimempi, sillä hän ei sentään halua lyödä demokratian käsitystä lopullisesti lukkoon Habermasin tavoin, vaan uskaltaa jättää sen liikkuvaksi.

Mika Hannula: Miten nämä asiat liittyvät mielestäsi Habermasin ja Derridan peräänkuuluttamaan ajatukseen globaalista demokratiasta ja viittauksista jo Kantilta peräisin olevaan ajatukseen maailman sisäpolitiikasta (*Weltinnenpolitik*)?

Heinz Bude: Käsitteen ongelma on, että se jätetään toistuvasti määrittelemättä. Habermas ja Derrida eivät sitä tee. Eivät lehtikirjoituksessaan (ks. sivut 18–21 tässä lehdessä), eivätkä myöskään pitkissä haastatteluissaan (katso Borradori 2003). He vihjaavat erinäisiin suuntiin, mutta eivät koskaan täsmennä mitä käsitteellä tarkoittavat. Ironista tosin, mutta itse asiassa olen vakuuttunut, että tämä epämääräisyys on käännettävissä rakentavaksi asenteeksi. Mielestäni eurooppalaisen ajattelun ehkä jopa keskeisin mahdollisuus on siinä, miten uskallamme jättää demokratian käsitteen liikkuvaksi ja paikallistuvaksi, alati uutta tulkintaa vaativaksi. Tämä epävarmuus ei ole uhka. Se on toivo, ja se on tiettyssä mielessä toivo paremmasta versiosta demokratiasta. Tämäntyyppinen kokeileva ajattelu ei ole

haitallista tai vaarallista niin kauan kuin se saa pidettyä jalat maassa. Kokeilevan asenteen ja avoimuuden on oltava luonteeltaan epänaivia.

Ehkä parhain määritelmä tästä ei-naivista avoimuudesta ja ongelmien kohtaamisesta on Bruno Latourin tuore esse *War of the Worlds: What about Peace?* (Pricks Parch Press, Chicago 2002) Latour käsittelee 11. 9. 2001 jälkeistä aikaa ja toteaa lakonisesti, että lännellä on jälleen kerran vastassaan vihollinen. Latourin mukaan ensiarvoisen tärkeää on ymmärtää ja hyväksyä, että on olemassa vihollisia – ja että erimielisyydet eivät palaudu vain siihen, että vastapuoli ei ole kykeneväinen ymmärtämään tai vastapuoli on vain yksinkertaisesti rakenteellisesti vaillinaisen; siis sivistymätön, barbaari, typerä ja niin edelleen. Latour korostaa, että ajatus vihollisesta ei ole itsessään negatiivinen. Olennaista on, että vihollisen hahmottamisen myötä meillä on vastapuoli, jonka kanssa voimme neuvotella ja pyrkiä sopimukseen. Ja tässä on jälleen eurooppalaisuuden mahdollisuus. Olemassa oleva suhde, joka tapahtuu ja etenee, ei väkivalloin, vaan keskustellen.

Mika Hannula: Siirrytään Euroopan sisäisiin rakenteisiin ja niiden tilanteeseen. On selvää, että Euroopan unionin sisällä ei ole olemassa yhtä yhtenäistä sosiaalivaltiota (*Sozialstaat*) tai edes hyvinvointivaltiota. Helposti löydetään esimerkiksi pohjoismaisen, keskieurooppalaisen ja anglosaksisen mallin erot. Yhtä kaikki, hyvinvointivaltio näyttää olevan puristuksissa ja vaikeuksissa koko Euroopassa. Onko eurooppalainen korkean verotuksen hyvinvointivaltio pelastettavissa ja uudistettavissa?

Heinz Bude: Suora vastaus on, että kyllä. Varmasti. Se kuitenkin edellyttää ratkaisevaa uutta ajattelua. On selvää, että yhteiskuntien muuttaminen näyttää kovin kivuliaalta. Viimeaikaiset kokemukset niin Ranskasta kuin Espanjasta osoittavat tämän. Äänestäjät äänestävät uudistuksien tekijöitä vastaan vaikka ovat vastikään päästäneet heidät valtaan. Tämä koskee yhtä lailla kaikkia hallituksissa istuvia pääpuolueita. Ongelman ydin on, nähdäänkö hyvinvointivaltio joko alati käynnissä olevana projektina vai muuttumattomana ja saavutettuna tilanteena. Muutoksen vaikeuden syvyydestä kertoo jo se, että vasta nyt Saksan liittokansleri Gerhard Schröder on hiljaisesti alkanut myöntämään, että todellisuudessa kyse on projektista. Kyse on siten periaatteessa yksinkertaisesti siitä, miten tämä projekti kyetään uudistamaan elinkelpoiseksi.

Toinen haitallinen harha liittyy tämän evoluutioprosessin tekijöihin ja omistajiin. Nykyisin elämme harhaluulossa, että hyvinvointivaltio on ainoastaan sosiaalidemokraattisen puolueen agendassa ja sen ansiota. Saksassahan sosiaalisesti heräävä valtio alkoi toimia jo Bismarckista lähtien, eikä häntä voida mitenkään kutsua sosiaalidemokraatiksi. Vuoden 1945 jälkeen hyvinvointivaltio oli projekti, johon molemmat suurpuolueet Saksassa selkeästi sitoutuivat. Ongelma on samalla, että koska hankkeella ei ole varsinaista isää, ei sillä ole myöskään suoranaisia uskottavia puolustajia ja sitä eteenpäin vieviä voimia.

Dilemma kiteytyy siihen, miten tehdä hyvinvointivaltiota mielenkiintoisempi ja charmikkaampi kuin sen maine ja imaginäärinen kuva on. Minusta tähän on olemassa hyvät ja realistiset mahdollisuudet. Tietyn nykykie-

lessä ilmaistun seksikkyyden ohessa tarvitaan myös vahvaa luottamusta sen mahdollisuuksiin. Ei niin yllättäen, näen asian itse asiassa sukupolvien välisenä konfliktina. Taustalla on hyvinvointivaltion legitimitietin voimakas kasvu maailmanlaajuisen talouskriisin myötä 1930-luvun alussa. Todettiin, että markkinat pettivät ja että ne vaativat vasta-voiman. Minusta etenkin niin sanotun 68-sukupolven edustajat ovat yhä osa tätä ajatusmaailmaa. Heillä on muistot markkinoiden epäonnistumisesta ja valtion välttämättömyydestä puuttua asioihin. Mutta nyt vuoden 1989 jälkeen olemme myös kokeneet, miten valtio on epäonnistunut tehtävässään. Meitä tuijottaa kasvuihin kaksi samanaikaista ongelmaa: miten suhtautua sekä markkinoiden että valtion epäonnistumisiin?

»Nähdäkseni hyvinvointivaltiota tarvitaan tänä päivänä johonkin muuhun. Ja sitä tarvitaan, Amartya Seniin viitaten, instrumenttina ja rakenteena, joka mahdollistaa oikeuden olla mukana, olla aktiivisena osana yhteiskuntaa. Hyvinvointivaltion tehtävänä on olla universaali rakenne, joka antaa oikeuden osallistua. Sen tärkein funktio on varmistaa, että ulkopuolelle jääminen on mahdollisimman vähäistä. Se takaa sisäänpääsyn, mutta ei lupaa minkäänlaista varmaa statusta. Ja tässä näkyy itse asiassa vaalituloksista tuttu ongelma. Uudistajia vastaan ovat kääntyneet pääasiassa ryhmät, jotka vaativat statuksen ylläpitämistä, eivät yhdenvertaista oikeutta sisäänpääsyyn ja osallistumiseen.»

Mika Hannula: Brittikirjoittaja, *Observerin* kolumnisti Will Hutton on kirjassaan *The World We're In* todennut saman. Eurooppalainen yhteiskuntamalli on mainettaan huomattavasti toimivampi ja mielekkäämpi. Huttonin mukaan mitä tarvitaan on yhteinen ja sovittu eurooppalainen tarina. Hutton näkee olennaisena seuraavat teemat: 1) osallisuus (*stakeholdership*), 2) yhteiskuntasopimus ja 3) julkinen tila. Mitä mieltä olet Huttonin skeemasta?

Heinz Bude: Kyllä, tunnen Huttonin ajatukset ja olen pitkälti samaa mieltä. Mutta jos lähestytään asiaa vielä historian kautta, niin taustalla on myös kysymys siitä, mihin tarvitsemme hyvinvointivaltiota. Perinteisesti hyvinvointivaltion kyky integroida ongelmalliset asiat sisäänsä oli

patenttiratkaisu kaikkiin suuriin kiistoihin. Väitän, että tämä integraatiokysymys sellaisenaan ei enää ole lainkaan ongelma. Me emme tarvitse integraatiopotentiaalia, joka sulkee sisäänsä ongelmaryhmät. Se on jo tapahtunut. Saksassa tätä kutsutaan 6 miljoonan työttömän argumentiksi. Muistan miten läpi lapsuuteni meille hoettiin, että juuri 6 miljoonan työttömän olemassaolo oli syynä siihen, että Hitler joukkoineen sai vallan käsiinsä. No niin, alkuvuonna 2004 Saksassa on virallisesti hieman yli 4 miljoonaa työtöntä ja erilaisten tukimuotojen varassa työllistettyjä tai muissa tukirakenteissa noin 2 miljoonaa. Meillä on kasassa ne pelotavat 6 miljoonaa, mutta miksi vallassa eivät ole fasistit?

Toisin sanoen, nähdäkseni hyvinvointivaltiota tarvitaan tänä päivänä johonkin muuhun. Ja sitä tarvitaan, Amartya Seniin viitaten, instrumenttina ja rakenteena, joka mahdollistaa oikeuden olla mukana, olla aktiivisena osana yhteiskuntaa. Hyvinvointivaltion tehtävänä on olla universaali rakenne, joka antaa oikeuden osallistua. Sen tärkein funktio on varmistaa, että ulkopuolelle jääminen on mahdollisimman vähäistä. Se takaa sisäänpääsyn, mutta ei lupaa minkäänlaista varmaa statusta. Ja tässä näkyy itse asiassa vaalitulosista tuttu ongelma. Uudistajia vastaan ovat kääntyneet pääasiassa ryhmät, jotka vaativat statuksen ylläpitämistä, eivät yhdenvertaista oikeutta sisäänpääsyyn ja osallistumiseen.

Mika Hannula: Mutta miten tämä hyvinvointivaltion muuttunut tehtävä voidaan saavuttaa?

Heinz Bude: Olennaista on luoda politiikka, joka perustuu keskinäiseen kunnioitukseen. Sen täytyy olla vuorovaikutteista ja keskinäistä kunnioittamista, joka samalla alleviivaa suhteen molemminpuolisuutta. Kunnioitus ei ole vain vastaanottamista, vaan sen myötä voidaan myös vaatia jotakin. Jos palataan kysymykseen Turkista ja Euroopassa asuvista ulkomaalaisista, on erittäin tärkeää mieltää, että tämä kunnioitus ja hyvinvointivaltiomalli ei voi enää rakentua etnisten kansanosien varaan. Uusi versio perustuu ennen kaikkea kansalaisuuteen (*citizenship*) ja osallistumiseen.

Olen yhä enemmän ja enemmän viime aikoina korostanut, enkä tässä kohtaa ole taatusti yksin, hyvinvointivaltion suhteen vuorovaikutteisuutta. Se antaa ja se ottaa. Siihen liittyy vapauksia mutta myös velvollisuuksia. Jostain syystä tämän tyyppinen puhe aiheuttaa toistuvasti hämmennystä ja suoranaista paheksuntaa. Otetaanpa esimerkki. Olemme tottuneet kliseeseen, että hyvinvointivaltiossa kaikki ovat samassa veneessä. Ehkä, mutta tällä hetkellä olennaisempaa on, miten tätä venettä ohjataan ja huolletaan. Esimerkki liittyy varmasti missä tahansa maassa lukuisissa muodoissa käynnissä oleviin syrjäytymisvaarassa olevien henkilöiden aktivoimiseen. Me kaikki tiedämme tämän, mutta harva viitsii sanoa sitä ääneen. Liian usein nämä aktivoimiskurssit ovat vain silmälumetta. Niiden tulokset eivät ole kovinkaan mieltä ylentäviä. Tiedän, että käsite on julma, mutta samalla se on todellinen – ja että näistä asioista on kyettävä älyllisen rehellisyyden nimissä puhumaan niiden varsinaisilla nimillä. Aktivointiohjelmien takamaastoon sijoittuu väestönosa, josta on tullut poistotavaraa, ylimääräistä. Korostan vielä, että kyse ei ole sosiaalidarwinismista, vaan siitä, mitä aktiivinen osallistuminen edellyttää ja miten se onnistuu tai ei.

Mika Hannula: Mitä tarkoitat käsitteellä *überflüssig* (ylimääräinen)?

Heinz Bude: Poistotavaraa ja pelkkää painoa ovat henkilöt, jotka vain luovat ongelmia, mutta jotka eivät halua tai kykene ratkaisemaan niitä. Tämä ajatus ylimääräisyydestä ei ole minun tai jonkun muun sosiologin keksintö. Se perustuu empiriaan ja kyselytutkimuksiin, joiden mukaan tiettyssä osissa entistä DDR:ää on jopa 20 % väestöä, jotka omin sanoin mieltävät ja kokevat olevansa ylimääräisiä, täysin ulkopuolisia, vailla mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elämäänsä ja tulevaisuuteensa. Heillä ei ole mitään suhdetta valtiorakenteeseen, ei mitään lojaliteettia suhteessa hyvinvointivaltioon. He ovat siirtyneet systeemin ulkopuolelle tai

**»Mutta siinä missä
Habermas kantaa syyllisyyttä
maailman jakaantuneisuudesta
ja mahdottomuudesta
harmoniseen ykseyteen,
Derridaa syyllistävät kieleen
liittyvät valtatekijät ja
mahdottomuus, että kieli
täydellisesti avautuisi itse
itselleen. Ymmärrän hyvin sen
historiallisen taustan, johon
molemmat syyllisyyden tunteet
perustuvat. Samalla minun on
pakko sanoa, että minä en jaa
tuota tunnetilaa.»**

heidät on sinne siirretty, mutta samalla he ovat yhä kasvavassa määrin ongelmallinen osa tätä systeemiä.

Tiettyssä mielessä tämä osa väestöä on läsnä kaikkialla. Kyse on erosta, joka tehdään pelkän paikalla olemisen (*dabeisein*) ja yhteisöön kuulumisen (*dazugehören*) välillä. Edelliset ovat kyllä paikalla. He katsovat tv:tä, käyvät kaupassa ja maksavat laskunsa jos maksavat. Jälkimmäiset tämän lisäksi ovat konkreettisesti vaikuttava osa tapahtumia. Kolmas käsite, joka sijoittuu näiden välimaastoon on tietynlainen passiivinen joukkoon kuuluminen (*zugehörigkeit*). Intellektuelli on minusta puolestaan meistä kuka tahansa, joka jossakin tekee jotakin – ja siis pyrkii saamaan aikaan jotakin ja tekemään sitä jotakin intohimoisesti.

Mika Hannula: On ehkä aika palata Habermasin ja Derridan artikkeliin. Kommentteja?

Heinz Bude: Kokonaisuutena on itsestään selvää, että molemmat ovat keskeisiä ajattelijoita toisen maailmansodan jälkeisessä maailmassa. Samalla olen yhä vakuuttuneempi, että nykyhetkestä katsottuna molempien ajatusmallin laaja kaari on umpikujassa. He ovat lähes samaa vuosikertaa ja jakavat saman perusmotiivin kaikessa tekemisessä. Molemmat rakentavat ajattelunsa tietyn hyvin erityisen syyllisyyden tunteen varaan. Tietysti se on Habermasilla erilainen kuin Derridalla. Mutta siinä missä Habermas kantaa

syllisyyttä maailman jakaantuneisuudesta ja mahdottomuudesta harmoniseen ykseyteen, Derridaa syyllistävätkieleen liittyvät valtatekijät ja mahdottomuus, että kieli täydellisesti avautuisi itse itselleen. Ymmärrän hyvin sen historiallisen taustan, johon molemmat syyllisyyden tunteet perustuvat. Samalla minun on pakko sanoa, että minä en jaa tuota tunnetilaa. Ainut mitä voin todella sanoa on, että minusta tämäntyyppiset syyllisyyden tunteet ovat varmasti olemassa, mutta en usko että niitä voidaan kokonaisvaltaisesti koskaan ratkaista.

Habermasiin ja Derridaan liittyen on tärkeää muistaa, että maailma ja etenkin joukkoviestintä on dramaattisesti muuttunut. Molempien käsitys julkisesta tilasta ja osallistumisesta on edelleen, että kirjoitetaan tiettyihin lehtiin tai julkaisuihin artikkeleita. Kommunikointi on heille kirjoittamista. Heidän jälkeensä tuleville kommunikaatio on varmasti kirjoittamista, mutta se on myös paljon jotakin muuta. Uudessa mediatilanteessa yhteiskuntatieteilijät ovat kovassa paineessa pyrkiessään ilmaisemaan ajatuksiaan mielekkäästi mutta ymmärrettävästi laajoille massoille. Se on minusta tärkeä haaste, joka pitää sisällään, että on tarkoin harkittava, mihin tv-lähetyskseen suostuu ja miksi.

Mika Hannula: Eli jälleen kohtaamme sukupolvien välisen eron ja jopa kuilun?

Heinz Bude: Ehdottomasti. Eikä tämä ole mikään uusi ilmiö. Tiettyssä mielessä Euroopan historian murroshetket ovat sukupolvien välistä vuorovetoa ja paradigmojen vaihtumista. Sama sukupolvien välinen kiista on esillä vuonna 1945 kuten myös tietysti vuonna 1968. Huvittavaa kyllä, jos emme tyydy vain valittamaan, miten edellinen sukupolvi on niin jälkeensä jäänyt, vaan pyrimme myös antamaan omat vastaukset, nämä vastaukset eivät ole aina miellyttäviä.

Mika Hannula: Mitä tarkoitat?

Heinz Bude: Oman vaihtoehdon antaminen vaatii perspektiiviä ja etäänymistä aikaisemmasta. Se vaatii myös niin sanotun oman jutun, josta ovat itsensä lisäksi myös muut vakuuttuneita. Se edellyttää riittävää itsenäisyyttä ja oma-aperäisyyttä. Lisäksi vaaditaan tiettyä kovanahkaisuutta. Itse olen kokenut viime aikoina erikoisen tulehtuneita tilanteita, joissa useat ovat tuohtuneet, koska olen vain todennut sen tunnetun faktan, että vertailussa nykypolvet ja nykytilanne esimerkiksi Saksassa ovat luonteeltaan aiempaa selkeästi konservatiivisempia. Tätä tulosta ovat erinäiset demograafiset instituutiot toistaneet jo vuosia, mutta sosiologialta tämä muutos on jäänyt edelleen pahasti huomaamatta. Toinen epämiellyttävä irtiotto tapahtuu, jos uskallamme olla dialogissa esimerkiksi aivotutkijoiden ja biologien kanssa – emmekä vain sulkeudu ideologisen muurimme sisään piiloon. Tämä ei suinkaan saa tarkoittaa luonnontieteellisten käsitysten ja tulosten kritiikintä hyväksyntää, mutta niitä on turha etukäteen kategorisesti kieltää. Sen sijaan sosiologien tulee kyetä tarjoamaan aiempaa uskottavampia ja mielekkäämpiä tulkintoja yhteiskuntien murroksesta.

Mika Hannula: Jos Habermasin ja Derridan taustalla on tietty syyllisydentunne, mikä on sinun takaasi löytyvä dynamo?

Heinz Bude: Minä haluan ajatella vailla syyllisyyden-

tuntoa. Eli vastaus on vastuullinen ja ei-naiivi kokeilevaisuus (*experimentierung*). Se on kokeilevaisuutta siinä mielessä, että se ei tavoittele jotakin utopistista ja pysyvää valmiutta tai ratkaisua. Erona on ehkä konkreettisesti, että Habermasin ja Derridan takana on kokemusmaailmassa selvä katastrofi, ja he toimivat siten kuin toimivat samalla toivoen tulevana paremmiksi ihmisiksi. He uskovat, että he voivat vielä oppia sanan normatiivisessa muodossa. Minä

»Kyse on vanhasta litaniasta usko, toivo, rakkaus. Tässä sarjassa usko edustaa hyvyttä, rakkaus sitä, että on muita kenen kanssa jakaa nämä asiat ja toivo sitä, että kykenee kokeiluihin ja epävarmuuden sietämiseen. Samalla on hyvä muistaa vanha totuus, että yleistasolla abstraktit käsitteet ovat tavattoman ohuita ja siksi ne aina tarvitsevat seurakseen sen syvyyden ja leveyden, jonka tarjoaa vain ja ainoastaan arkinen kokemusmaailma.»

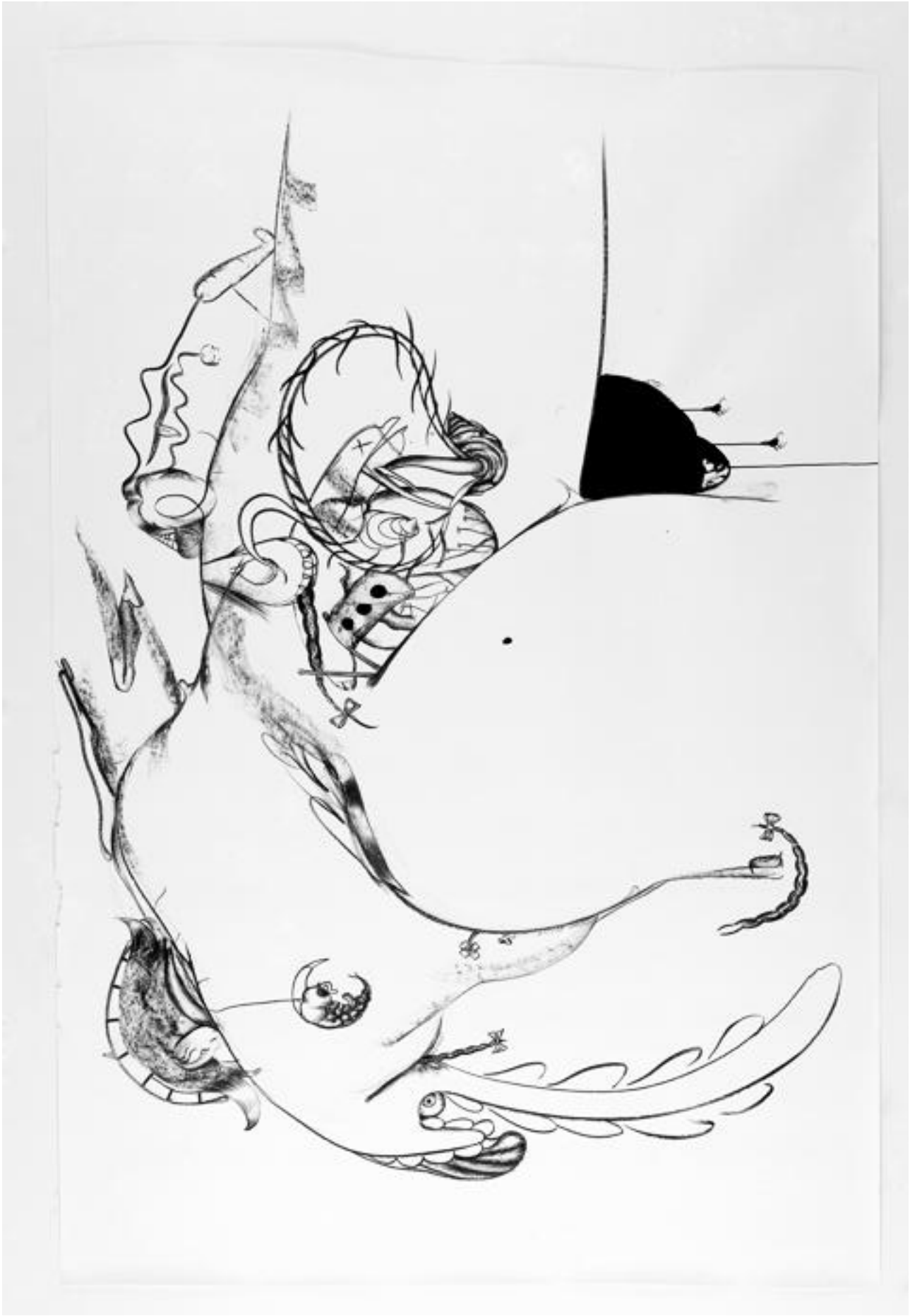
itse olen huomattavasti skeptisempi oppimisen suhteen. En hae pysyviä ratkaisuja, vaan sitä, että kokeilujen myötä tapahtuu ja syntyy jotakin jossakin.

Jos ajatuskulun haluaa laittaa vieläkin pelkistyneemmin, ehkä kyse on vanhasta litaniasta usko, toivo, rakkaus. Tässä sarjassa usko edustaa hyvyttä, rakkaus sitä, että on muita kenen kanssa jakaa nämä asiat ja toivo sitä, että kykenee kokeiluihin ja epävarmuuden sietämiseen. Samalla on hyvä muistaa vanha totuus, että yleistasolla abstraktit käsitteet ovat tavattoman ohuita ja siksi ne aina tarvitsevat seurakseen sen syvyyden ja leveyden, jonka tarjoaa vain ja ainoastaan arkinen kokemusmaailma.

Suomenmos Mika Hannula & Tere Vadén

Kirjallisuus

- Giovanna Borradori: *Philosophy in a Time of Terror. Dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida*. The University of Chicago Press 2003
- Jacques Derrida & Jürgen Habermas: "Unsere Erneuerung. Nach dem Krieg: Die Wiedergeburt Europas." *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 31. 5. 2003, ks. sivut 18–21 tässä numerossa.
- Will Hutton: *The World We're In*, Little, Brown, London 2002
- Bruno Latour: *War of the Worlds: What about the Peace?* Pricks Parch Press, Chicago 2002.
- Karin Wieland: *Die geliebte des Duce, Das Leben der Margharita Sarfatti und die Erfindung des Faschismus*, Hanser 2004.

Jukka Korkkela, *nimetön (paini in the as)*, 150x200 cm, 2001, hiili ja muste paperille, courtesy galerie Ferdinand van Dielen - d' Eendt, Amsterdam, Hollanti.

Serkan Ozkaya

Meidän täytyy ajatella oikeassa paikassa oikeaan aikaan sitä, että emme ole oikeassa paikassa oikeaan aikaan

Serkan Ozkaya haastattelee Orhan Pamukia

Serkan Ozkaya: Kun ryhdymme tarkastelemaan paljon pohtimaamme takapajuisuutta taiteen alalla, esiin nousee varsin huolestuttava kuva, koska alkuperäiset teokset ovat aina jossain muualla. Jos taide käsitetään kenttänä, joka on yhtä kuin sen teosten summa, voi olla todella hämmäntävää huomata, että alkuperäisiin teoksiin ei pääse luomaan minikäänlaista suhdetta. Itse teosta ei ole näköpiirissä, on vain sen jäljennöksiä. Käytössämme ei ole muuta kuin kasa taidetekijöitä, jotka tuntuvat aina viittaavan siihen, että kaikki nuo repeat teokset ovat jossain muualla.

Haluaisin antaa tästä muutaman esimerkin. Ensinnäkin on eräs kopio Brancusin teoksesta, jonka näin Dokuz Eylül-yliopistossa Izmirissä. Yliopistossa on tapana, että kuvanveistolinjan opiskelijat kopioivat tiettyjen mestarien teoksia. Yksi niistä on kopio Brancusin *Lintu*-nimisestä veistoksesta, joka kurkottaa kohti avaruutta. Kuvanveistäjäkandidaatit eivät tietenkään ole koskaan nähneet alkuperäistä teosta. Emme itse asiassa tiedä, ovatko edes heidän opettajansa nähneet sitä. Kopio perustuu Brancusin teoksesta otettuihin valokuviin, joita heillä on ollut käytettävissään. Näkemäni

kopio, siis tuo kolmiulotteinen veistos, oli niin merkillinen, että se veti minua puoleensa.

Orhan Pamuk: Tämän tyyppisten aiheiden parissa asenteemme muuttuu itse asiassa hieman ivalliseksi. Nauramme oikeastaan itsellemme. Mutta antamasi esimerkki ja meidän takapajuisuudeksi kutsumamme tila ei päde pelkästään meihin. Ajatellaan vaikkapa saksalaista kulttuuria, sitä miten Goethe, Freud tai Thomas Mann tekivät etelänmatkoja. Kukin heistä palasi Italian-matkaltaan hyvinkin muuttuneena miehenä. Paljon muun ohessa matkaanlähdon taustalla oli ennen kaikkea kaipuu päästä ilman välikäsiä lähelle Italian ilmastoa, aurinkoa, mukavuuksia ja toisinaan myös seksuaalisuutta. Kyse oli halusta nähdä omin silmin taideteoksia, roomalaisia ja kreikkalaisia muinaismuistoja sekä italialaisia maalauksia, joista tuolloin ei vielä ollut olemassa jäljennöksiä. He kuuluivat tarinoita tai huhuja ja lähtivät niiden perään. Ennen matkaa he tunsivat taideteoksen vain tarinan pohjalta. Tilanne tuo mieleen sen joskus hieman liioitellen ja vitsailleenkin korostamamme provinsialismin, jossa itse kuvittelemme elävämme. Tämä sääliittävä tila ei ole tunnusomaista pelkästään meille. Siinä ei itse asiassa ole mitään sääliittävää. Taipumuksemme poimia ensin jokin tarina, josta siirrymme kohti teosta tai sen kopiota ja kiinnostumme jopa kopion kopiosta, tekee meistä ensi alkuun ironisessa mielessä – ja tätä en sano ironisessa mielessä – alkuperäisiä.

Serkan Ozkaya: Tämä liittyy omaan taiteeseeni siinä mielessä, että kun on kerran nähnyt jonkin teoksen, sen voi tehdä alusta asti uudestaan. Sillä tavalla toteutin ensimmäiset työni. Taiteenharrastelijana minä matkin teoksia, joita olin ihastellut taidehistorian kirjoissa. En uskonut, että minusta koskaan voisi tulla oikeaa taiteilijaa, joten arvelin yltäväni korkeintaan taiteenharrastelijan tasolle. Kun selailin minkä tahansa modernin taiteen historiaa käsittelevän kirjan indeksii, silmiini ei osunut ainuttakaan turkkilaista nimeä. Tuolloin uskoin sen johtuvan pelkästään maantieteellisistä seikoista. Ulottuvillani ei kuitenkaan ollut yhtään museota, jossa olisin voinut tutustua alkuperäisiin teoksiin. Kuten sanoin, alkuperäiset teokset olivat aina jossain muualla. Nyt sitä vastoin olen sitä mieltä, että tämä hämmennys liittyy myös aikaan. Taidehistorian kirja on näet ehkä jo suljettu, siihen on pantu viimeinen piste. Vanhoja nimiä ei voi pyyhkiä pois ja lisätä omaansa tilalle.

Istanbulissa asuvat kuvataiteilija Serkan Ozkayaa (s. 1973) ja kirjailija Orhan Pamukia (s. 1952) yhdistää hedelmällinen ristiveto, vaikka he edustavatkin eri sukupolvia. Ozkaya on opiskellut kirjallisuutta ja Pamukin kirjat käsittelevät varsin usein kuvataidetta, hän suunnittelee nykytaiteeseen liittyvää romaania. Vaikka Pamuk on maailmankuulu tekijä ja Ozkaya vasta kan-

sainvälisen uransa alkumetreillä, tapahtuu keskustelu vastavuoroisesti, samalla katsekontaktin tasolla. Taustalla on yhteinen kokemus: jatkuva tunne ulkopuolisuudesta, johon on haettava henkilökohtaisia ratkaisuja. Ozkayasta lisää, ks. Hannula: *Kaikki tai ei mitään. Kriittinen teoria, nykytaide ja visuaalinen kulttuuri*, Kuvataideakatemia 2003.

Orhan Pamukin kirjoja, ilmestynyt Tammen Keltaisessa kirjastossa: *Valkoinen linna* (1985, suom. Kalevi Nyytäjä 1993), *Uusi elämä* (1994, suom. Tuula Kojo 1995), *Musta kirja* (1990, suom. Tuula Kojo 1998), *Nimeni on Punainen* (1998, suom. Tuula Kojo 2000). Syksyllä 2004 ilmestymässä: *Lumi* (2002, suom. Tuula Kojo) ja *Istanbul. Muistot ja kaupunki* (2003, suom. Tuula Kojo).

Orhan Pamuk: Taideteoksia oli vaikea nähdä silloin, kun jäljennöksiä ei ollut saatavilla eikä moderni painotekniikka, valokuvaus ja kirjapainotaito ollut kehittynyt. Silloin tehtiin kopioita suurin ponnistuksin. Ruskin kävi Italiassa useaan kertaan 1800-luvun lopulla. Matkoillaan hän teetti kopioita Italiassa näkemistään kuvista, ei kaikista kokonaisina vaan joistakin yksityiskohdista, sillä hän halusi käyttää niitä opetuksessa ja museossa, jonka hän sittemmin perusti Englantiin. Mutta tietyn pisteen jälkeen kaikki kuvat, joiden yksityiskohdista Ruskin oli teettänyt kopioita sekä opetusta varten, muistinsa virkistämiseksi että ehkä myös katsellakseen niitä itse, muuttuivat yhä suuremmissa määrin alkuperäisiksi, koska hän oli valinnut ne itse henkilökohtaisesti. En tietenkään sano tätä lohduttaakseni ketään.

Serkan Ozkaya: Olen lähiaikoina käynyt kahdessa museossa. Toinen niistä oli Belgradissa, toinen syrjäisessä kylässä Itävallassa. Itävaltalaisen museon omisti sängen iäkäs nainen. Museossa oli näytteillä hänen edesmenneen miehensä kokoelma. Sieltä löytyi esimerkiksi itämainen nurkkaus, jossa vastakkain asetellut peilit toistivat loputomiin näkymää, kun katsoi tietystä kulmasta. Siellä oli myös vesipiippu, jota nainen ylpeänä esitteli. Se oli minun ja kanssani museota kiertelvien eurooppalaisten ystäväni mielestä itse asiassa huvittavaa, sillä tuiki tavallinen vesipiippu ei ole erityisen eksoottinen eikä museaalinen esine. Museossa oli myös tauluja. Suurin osa niistä oli kopioita. Esimerkiksi varsin tuntemattoman taiteilijan tekemä kopio eräästä Caravaggon teoksesta. Kopio oli sijoitettu museon kunniapaikalle.

Belgradissa sijaitsevan museon nimi on Kunsthistorisches Mausoleum (Taidehistoriallinen mausoleumi). Vartija avasi museon, tai mausoleumin, tiettyyn kellonaikaan yhtenä tai kahtena päivänä viikossa. Seinillä oli jonkun taiteilijan tekemiä kopioita kirjoissa näkemistään kuvista. Tai itse asiassa alkuperäisiä. Jos kirjassa oli ollut esimerkiksi mustavalkoinen kuva Mondrianin teoksesta, niin museon seinällä näimmekin taulun, joka oli maalattu käsin kankaalle. Mutta sekin oli mustavalkoinen. Kirjaa oli näet käytetty päälähteenä. Alkuperäinen maalaus on tietysti värillinen. Luulen, että kuvat oli suurennettu kirjassa ilmoitettujen mittojen pohjalta. Kun sitten kysyin, kuka maalaukset oli tehnyt, vartija vastasi minulle: ”Aivan kuten ei ole tärkeää, minkä niminen henkilö on kutonut maton jonka päällä seisot, ei myöskään ole tärkeää, kuka nämä taulut on tehnyt.” Mutta kun pysähdyimme Van Goghin *Postinkantaja*-nimisen muotokuvan ääreen kuuntelemaan vartijaa, huomasin hänen ja postinkantajan olevan kovin yhdennäköisiä ja tajusin, että vartija olikin itse tehnyt museon kaikki taulut.

Ensimmäisessä esimerkissä on kyse sellaisista tarinoista kuin ”Katsokaa, Napoleon on juonut teetä näistä posliinikupeista”, jonka kuulin museon omistajalta, vanhalta naiselta, joka pysyi kyllä pystyssä mutta ei kyennyt kävelemään ilman avustajaansa. Toisaalta museossa oli esineitä, joita homehtuneen ja museaalisen oloinen nainen esitteli tarinoidensa säestyksellä ties kuinka monetta kertaa, toisaalta siellä taas vallitsi ehdoton järjestys. Ikuisesti pätevät säännöt sanelevat, missä vierailijan oli pysähdyttävä ja minkä viivan milläkin puolella hänen piti seisoa. Toisessa esimerkissä esiin nousee museovartijan eli paikan omistajan viha, joka teki

Orhan Pamuk: »Sama viha taitaa esiintyä minun romaaneissani, sinun teoksissasi ja niissä keskusteluissa, joita aina silloin tällöin intoudumme käymään. Mutta minä olin kaksikymmentä vuotta sitten paljon vihaisempi. Tai joskus viisitoista vuotta sitten. Tietyn pisteen jälkeen moiseen vihaan takertuminen tekee mielestäni vain hallaa. Viha sanoo sinulle, että olet syntymästasi saakka ollut väärässä paikassa, että olet syntynyt väärään paikkaan. Kuten *Istanbul*-kirjassanikin kirjoitan, se muistuttaa sinua siitä, että ”olet syntynyt väärässä paikassa”.

minusta hieman pessimistisen. Luulen että mieheen pesiytynyt viha juonsi juurensa siitä, että hän varmuudella tiesi teostensa jääneen pysyvästi taidekirjojen ulkopuolelle tai että hän ei ollut löytänyt kirjoista omia teoksiaan. Tuntui kuin viha olisi piintynyt mieheen.

Orhan Pamuk: Sama viha taitaa esiintyä minun romaaneissani, sinun teoksissasi ja niissä keskusteluissa, joita aina silloin tällöin intoudumme käymään. Mutta minä olin kaksikymmentä vuotta sitten paljon vihaisempi. Tai joskus viisitoista vuotta sitten. Tietyn pisteen jälkeen moiseen vihaan takertuminen tekee mielestäni vain hallaa. Viha sanoo sinulle, että olet syntymästasi saakka ollut väärässä paikassa, että olet syntynyt väärään paikkaan. Kuten *Istanbul*-kirjassanikin kirjoitan, se muistuttaa sinua siitä, että ”olet syntynyt väärässä paikassa”. Vihan taustalla tuntuu piilevän ajatus, että olet topografisesti ja ajallisesti väärässä, siis että syntymäaikasi ja -paikkasi samoin kuin paikkasi maailmankaikkeudessa ja aikajanalla on väärä. Viha tökkii sinut huomaamaan oman epäonnesi ja provinsiaalisuutesi ajan ja paikan suhteen. Alkuun vihasi on oikeutettu, mutta jonkin ajan kuluttua se muuttuu turmiolliseksi. Olen myös huomannut, että se saattaa muuttua nöyryyttäväksi. Voit toimia vihan kanssa kolmikymppisenä, mutta jos yhä viisikymppisenä kannat sitä niskassasi, se tarkoittaa, että et ole osannut käyttää sitä vääryyden korjaamiseksi. Sinun olisi osattava käyttää vihaasi niin, että se tuhoaa olosuhteet, jotka tekevät sinusta vihaisen. Tulkin nastasta tuli itse asiassa hieman freudilainen. Näin Freudkin ajattelee taiteesta. Taiteilija haluaa jotain, sanotaan vaikka että hän haluaa naisen, mutta ei saa tätä, jolloin hän ylevöittää (*sublimate*) sen mitä ei voi saada. Ja jos hän pystyy esittämään ylevöittämisen oikealla tavalla – mistä Freud itse haaveilikaan? –, niin lopulta kaunista runoa kuunteleva nainen antautuu runoilijalle! Näin siis päättyy freudilainen käsikirjoitus.

Serkan Ozkaya: Ei ole vielä osunut omalle kohdalleni.

Orhan Pamuk: Tämä vihakeskustelu on hauskaa niin kauan kun puhumme ihanasta ylevöittämisestä. Meidän on mielestäni kuitenkin syytä pysähtyä, kun se tietyn pisteen jälkeen alkaakin ruokkia itsesäälin tai vihanpurkauksen synnyttämää nautintoa. Haluaisin tässä vaiheessa tarkastella aihetta varovaisemmin.

Serkan Ozkaya: Ajatellaanpa tilannetta, jossa ihminen ei ole oikeassa paikassa oikeaan aikaan. Minusta kyse on hieman siitä, että luova ihminen ja yksilö ottaa silloin etäisyyttä todellisuuteen.

Orhan Pamuk: Meidän täytyy ajatella oikeassa paikassa oikeaan aikaan sitä, että emme ole oikeassa paikassa oikeaan aikaan. Emme näet pääse puusta pitkälle, jos koemme väärässä paikassa ja väärään aikaan tilanteen, että emme ole oikeassa paikassa oikeaan aikaan. Jos ihminen kokee tämän äärimmäisen aidon ja todellisen tuskan puhtaimmillaan, käy todennäköisesti ikävä kyllä niin, että hän ei ole jatkossakaan oikeassa paikassa oikeaan aikaan. Tuo tuska on tuotava ilmi oikeassa paikassa oikeaan aikaan.

Serkan Ozkaya: Se ettei ihminen tunne itseään täysin todelliseksi, tuntuu minusta joskus pikemminkin eksistentiaaliselta ongelmalta.

Orhan Pamuk: Siitä minä haluaisinkin keskustella, koska olen käsitellyt aihetta romaaneissani. Kyseessä voi olla se, mikä sittemmin nimettiin myöhäismodernismiksi, tai tila, mistä Naipaul kertoo kauniisti *Vallan hinta* -nimisessä kirjassaan; joka tapauksessa ihminen voi todella tuntea sen syvällä sisimmässään vain, jos hän kaikin voimin keskittää katseensa ja koko älyllisen energiansa toiseen sivilisaatioon ja päättää, että hänen oma paikkansa ja aikansa on puutteellinen eli väärä. Näin tapahtuu ennen kaikkea nuoruudessa. Jos saan käyttää esimerkkinä kirjallisuutta, otan esille kaksi suurta maailmankirjailijaa, joita pidän esikuvanani: Dostojevski ja Tanizaki. Nuoruudessaan he molemmat kohdistivat älyllisen energiansa etupäässä Ranskaan ja länsimaiseen kirjallisuuteen. Nuori Dostojevski halusi matkia länttä kuin apina. Petrashevskiläisenä hän sai vankilatuomion ääri vallankumouksellisesta toiminnastaan. Hänen omista teksteistään ja aikalaisten kirjoituksista huomaamme, että hän oli yksi ryhmän kiivaimmista jäsenistä ja kannatti länsimaisuutta henkeen ja vereen. Keski-ikässä hän sitten käänsi tyystin kelkkansa ja hänestä tuli panslavisti.

Japanilainen kirjailija Tanizaki kirjoitti nuorena miehenä romaanin nimeltä *Naomi*, jossa japanilainen nuorukainen rakastuu nuoriin tyttöihin vain siksi että nämä muistuttavat Hollywoodin tähtiä; kirjan sankari tuntuu olevan sielun-tilaltaan hyvin lähellä Tanizakia itseään. Naomi on tyttö, johon rakastutaan vain koska hän matkii niin taitavasti Hollywoodin tyttöjen elkeitä, ja tiedämme, että Tanizaki oli nuoruudessaan parantumaton Amerikan ja lännen ihailija. Mutta hänkin alkoi keski-ikänsä ohitettuaan yhtäkkiä kiinnostua muun muassa japanilaisesta kulttuurista ja perinteistä. Kerron kaiken tämän siksi, että tällainen myöhästyminen tai oleminen väärässä paikassa väärään aikaan herättää ihmisessä lisäksi tunteen, että hän on arvoton, puutteellinen ja epätodellinen. Kun taas nuorena tuntemasi viha on niin todellista, että se herättää sinussa todellisuuden tunteen, tunteen että olet osa maailmaa. Mutta tämä liittyy oletukseen, että paikkasi maailmankaikkeudessa on väärä ja että tuntisit itsesi aidommaksi, jos olisit syntynyt jossain muualla.

Lisäksi ihminen voi tuntea olevansa pelkkä varjo, oli hän missä tahansa. Tuntee, että on vain kopio aidosta... Tällä tunteella ei kuitenkaan ole mitään tekemistä historian ja maantieteen kanssa. Se liittyy ajatukseen ihmisestä meta-

fyysisenä olentona. Jos jälleen yritämme selittää asiaa freudilaisittain, se liittyy skitsofreniaan. Aivan kuin yliminäsi ei olisi täysin tiivis. Siinä on säröjä! Eikä se välttämättä liity siihen, että on väärässä maailmankolkassa väärään aikaan, vaan tunteeseen, jonka voi täysin selittää ihmisen psykologialla. Olen mielestäni onnekas, koska molemmat yllä mainitut tunteet ovat minulle tuttuja. Kun tunnen hyvin vahvasti eläväni väärässä ajassa ja historiassa, pyrin etsimään tilanteelle psykoseksuaalisen tai metafysisen selityksen ja sitä kautta lohdutan itseäni. Jos taas huomaan olevani tiukasti kiinni toisen esimerkin tilanteessa, pääsen siitä eroon tekemällä tunteesta entistä kouriintuntuvamman ja kääntämällä sen historiallisiin paikkoihin.

Serkan Ozkaya: Puutteellisuus ei tietenkään ole kiinni vain siitä, että on maantieteellisesti tai historiallisesti väärässä paikassa. Useinhan esimerkiksi sanotaan, että nainen voi tuntea itsensä puutteelliseksi ihmisenä. Olen tutustunut sellaisten naispuolisten taiteilijoiden näyttelyihin, jotka eivät ole sivullisia maantieteellisessä tai ajallisessa mielessä, ja huomannut heidän teostensa muistuttavan muiden sivullisten tekemiä teoksia. Heidät löydettyäni aloin vertailla heitä itseeni. Minusta on äärimmäisen merkityksellistä esimerkiksi se, miten New Yorkissa toimiva taiteilija Sherrie Levine ottaa kuvia amerikkalaisen – tietysti miespuolisen – kulttivalokuvaajan Walker Evansin valokuvista ja siten omii itselleen joukon kuvia, jotka ovat osa amerikkalaista taidehistoriaa. Tässä ei siis ole kyse siitä, että jo tehdyt, valmiit, hyväksytyt ja tunnustetut (*legitimate*) kuvat siirretään paikaltaan maantieteellisesti vaan tällä kertaa subjektin kautta, joka on ominut ne itselleen.

Mike Bildo on toinen New Yorkissa työskentelevä taiteilija, joka on mielestäni varjon ja skitsofrenian hengenheimoilainen. Bildo on käynyt urallaan läpi useita kausia. Aivan kuten tiedämme, että Picassolla oli sininen, vaaleanpunainen ja analyttinen kubistinen kautensa, on Bildolla ollut Matisse-, Picasso- ja Marcel Duchamp -kautensa. Silloin hän tietenkin teki kuvia näiden kaikkien mestarien kuvista. Voimme hieman mukailen lainata Borgesian: ”Bildon tarkoituksena ei ole tehdä kuvista yksinkertaisia kopioita. Hänelle se ei olisi riittävän pakottavaa. Bildo haluaa tehdä uusia kuvia, jotka pysyvät törmäyskurssilla alkuperäisen kanssa!” Arvostelijat ovat aina sijoittaneet Mike Bildon kuvat jonkin kopion ja alkuperäisen välimaastoon.

Tunne, että on aina vierasottelussa tai kuin varjo eikä täysin pysty integroitumaan todellisen ruumiinsa kanssa, on ominaista ennen kaikkea yksilölle. Jos taas ajattelemme taidetta, esiin nousee ennemminkin fetisistinen järjenjuoksu. Taiteessahan on aina kyse teoksista, taide tarvitsee teoksen. Joka tietenkin on alkuperäinen. Ilman alkuperäistä on mahdollon saavuttaa auraa. Nyt voisimmekin siirtyä yksilöstä teokseen. Siis teokseen, joka synnyttää yksilön puutteen ja muuttaa sen lihaksi ja vereksi. Yksilö määrittää taiteessa aina tyylin kautta. Kun näemme jonkin kuvan, tiedämme yleensä, kenen tekemä se on, mikä ei välttämättä edellytä että olisimme nähneet saman kuvan ennenkin. Loppujen lopuksi taiteilijan tyyli kertoo meille, että edessämme oleva kuva on peräisin hänen kädestään.

Orhan Pamuk: Käsittäkseni puutteellisuus viittaa siihen, että yksilö on puutteellinen. Puutteellisuuden

tunteen taustalla piilee kateellisuus. Se aiheuttaa mustasukkaisuutta. Sitä ruokkii myös muuan lännestä peräisin oleva ajatus; länsimaisuuden eli oksidentalismien idea kehitti maailman puutteellisissa kolkissa – siis loukoissa, joissa oliin väärään aikaan väärässä paikassa – ajatuksen, että olemme väärään aikaan väärässä paikassa, koska emme ole riittävässä määrin yksilöitä. ”Yksilö keksittiin täällä” on yksi niistä monista ideologisista käsitteistä, ideoista, kuvista ja ikoneista, joita länsimainen sivilisaatio kehitti itseään määritellensä. Laumaihminen oli erilainen kuin renessansin jälkeinen ihminen. On myös esitetty, että romaanitaide kehittyi juuri tämän takia. Totta tai ei. Ja länsimaisen taidehistorian ytimekkäin määritelmä yksilölle on: se jolla on oma tyyli. Tunneimme myös kuuluisan lauseen, joka pohjautuu virheelliseen turkinnokseen: ”Tyyli on persoonallisuuden peili!” Koska sivullisena sisäistin sen etenkin nuoruudessani, kuvailin omaa puutteellisuuttani taitavasti (*elaborate*) sanomalla: ”Olen yksilönäkin puutteellinen.” Tämä on se puoli ihmisestä, joka kohtaa oman puutteellisuutensa kateellisena ja tekee väärässä paikassa olemisen entistä musertavammaksi. Olen vuosien varrella pyörityt tätä kaikkea päässäni hyvin paljon, joten kirjoittaessani romaaniani *Nimeni on Punainen* liioittelin jonkin verran, kun kehitteletin kuvaa ”ihanteellisista” itämaisistä taiteilijoista, jotka eivät ole länsimaistuneet ja siksi salaavat oman viivansa ja tyyliä, ja tein heistä liiankin tietoisia omasta itsestään sekä panin heidät jopa kehuskelemaan sillä, että heiltä puuttuu oma tyyli.

Serkan Ozkaya: Taiteilija rakastaa omaa teostaan niin tavattoman paljon, että hän ponnistelee tuhotakseen itsensä, niin että jäljelle jää pelkkä teos. Milan Kunderan mukaan romaani on yksilön historiaa. Yksilön historiaa, joka alkoi Cervantesista. Siinä tyyli on yksilön nerouden jatke.

Orhan Pamuk: Tai hänen erilaisuutensa jatke. Mehän kutsumme tyyliksi yhtenäistä persoonallisuutta, joka meille on kehittynyt joko tietoisesti tai tietämättämme. Julkaisuun *Olemisen sietämättömän keveyden* Kundera kokosi romaanitaiteesta kertovat artikkelinsa kirjaksi. Se on minusta kiinnostava teos, sillä samalla kun se määrittelee romaanin, se määrittelee oikeastaan myös nationalistisen ja poissulkevan eurooppalaisen sivilisaation. Samalla kun Kundera väittää, että huumori on romaanin ydin ja että huumori, ivallisuus ja etäännyttäminen ovat romaanitaiteen määrääviä ominaisuuksia, hän toisaalta samastaa romaanin yksilönä olemiseen, *Don Quijoteen* ja vapauteen ja ylistää (*celebrate*) romaania eurooppalaisen siviilisaation lopputuloksena. Kundera tukee täysin palkein ajatusta, jonka mukaan Eurooppa tai länsi kehitti satakunta vuotta sitten syyllisyydentunnonsa yksilökäsitteen, joka muka on renessanssin keksintö, oikeuttaakseen oman ylemmytensä. Kunderan ehdotus on vain sofistikoitusti muotoiltu esitys siitä, että tämän määritelmän ulkopuolelle jäävät eivät ole yksilöitä, joten he ovat meidän alapuolellamme. Ja sehän kiukuttaa tuon historian sisäistäneitä henkilöitä, jotka juuri sen takia kärsivät kateudesta, samoin kuin minua yhtenä niistä, joka ovat halunneet kirjoittaa romaanin tuon kateuden vallassa.

Serkan Ozkaya: Ajattelijat kuten Habermas ja Derrida ovat esittäneet ilosanoman, jonka mukaan Euroopan unioni tekee lopun Euroopan kansallisuuksista.

Orhan Pamuk: »Jos Euroopan unioni toteutuu uskollisena eurooppalaiselle ihanteelle eikä paikallisille kansallisuusaatteille, – Unioni on vasta alkutekijöissään, emmekä tiedä mitä tulevaisuus tuo tullessaan –, niin minusta on harhaanjohtavaa kuvitella, että silloin pelastettaisiin ihmiset sellaisilta paikallisilta nationalismeilta kuin vaikkapa virolainen, ranskalainen ja espanjalainen nationalismi, että silloin muodostuisi demokraattisempi ja vankemmin tasa-arvolle perustuva kulttuuri ja että nuo surkeat kansallistunteet unohtuisivat. Kuten jo Kunderan kirjaa lukiessani tunsin, nyt on nousemassa ajatus uudesta ja yhtä lailla pois sulkevasta eurooppalaisesta nationalismista, joka onnittelee itseään entistä kiihkeämmin ja on siksi entistä poissulkevampi.»

Orhan Pamuk: Jos Euroopan unioni toteutuu uskollisena eurooppalaiselle ihanteelle eikä paikallisille kansallisuusaatteille, – Unioni on vasta alkutekijöissään, emmekä tiedä mitä tulevaisuus tuo tullessaan –, niin minusta on harhaanjohtavaa kuvitella, että silloin pelastettaisiin ihmiset sellaisilta paikallisilta nationalismeilta kuin vaikkapa virolainen, ranskalainen ja espanjalainen nationalismi, että silloin muodostuisi demokraattisempi ja vankemmin tasa-arvolle perustuva kulttuuri ja että nuo surkeat kansallistunteet unohtuisivat. Kuten jo Kunderan kirjaa lukiessani tunsin, nyt on nousemassa ajatus uudesta ja yhtä lailla pois sulkevasta eurooppalaisesta nationalismista, joka onnittelee itseään entistä kiihkeämmin ja on siksi entistä poissulkevampi. Mutta se ei suinkaan liity periaatteisiin, jotka kumpuuisivat verestä tai historiasta ja joita ei siksi voisi muuttaa. Se liittyy tiettyihin ihanteisiin. Siksi se ei heti ensi silmäyksellä näytä poissulkevalta. Se sanoo: ”Jos omaksut nämä ihanteet, sinäkin voit päästä osaksi Euroopan uutta kansakuntaa, jota parhaillaan perustetaan.” Se ei näytä poissulkevalta, mutta asioita hieman sivusta katsovana turkkilaisena, joka on koko ikänsä tottunut vaistomaisesti seuraamaan kaikkea sivusta, olen haistavinani siinä jopa halveksivaa syrjintää, jota Kunderan kirjaa lukiessanikin tunsin. Ranskalaisen, baskien tai virolaisen nationalismien katoaminen ei tarkoita, ettei muita kansallisuusaatteita voisi olla.

Serkan Ozkaya: Kuulostaa uudelta renessanssilta tai peräti valistukselta. Jos tätä kautta alamme tarkastella taiteen objekteihin kohdistuvaa fetisististä kiinnostusta, pääsemme niihin taidehistorian poikkeuksellisiin yksilöihin, jotka muuttavat kullaksi kaiken mihin koskevat. Kaikkihan tietävät, miten Rosalind Krauss vertasi Picassoa Midasiin tai miten tarjoilijat pörräsivät kahvilassa, kun he odottivat että servietteihin pieniä luonnoksia piirrellyt Giacometti ehkä rypistäisi yhden ja heittäisi menemään. Nykyisin meillä

on kuitenkin mahdollisuus käyttää hyväksemme kaikkia tyylejä, joita olemassa oleva kaanon tarjoaa. Usein käytetään esimerkkinä sitä, miten paljon uusia suuntauksia kehittyi 1900-luvun jälkipuoliskolla. Tänäpä nämä suuntauksat ovat hyödynnettävissämme. Voimme keksiä jopa olemattomia tyylejä. Voimme vapaasti käyttää niitä myös parodioiden, ikään kuin ne olisivat raaka-ainetta. Pystymme melkein pä tekemään niistä persoonattomia. Esimerkki näin työskentelevästä taiteilijasta voisi olla vaikkapa säveltäjä Hans Werner Henze. Hän käyttää teoksissaan eri tyylejä erittäin vapaasti ja huimapäisesti.

Taiteilijahan voi tehdä kuvien lisäksi myös videoita ja halutessaan kirjoittaa vaikkapa runoja. Mutta jos kyseessä on minimalistinen taiteilija, hänen runojensa, veistostensa ja videonsakin on oltava minimalistisia.

Orhan Pamuk: Mielestäni jokainen katsoo, poimii ja käyttää taidehistorian puitteissa kehittyneitä ideoita omasta näkökulmastaan.

Serkan Ozkaya: Mehän puhuimme siitä, että sivullisuus saattaa toimia motiivina ja että se on nuorena tärkeääkin. Mutta tulimme siihen lopputulokseen, että sivullisuuden merkitys vähenee iän karttuessa. Belgradin museon omistaja ja vartija on esimerkki siitä, miten käy kun sivullisuutta ei saa pudistettua harteiltaan. Hän oli heti alkuun surullinen ja vihainen, eikä pystynyt jatkossakaan peittämään sitä.

Orhan Pamuk: Minun mielestäni hän on menestynyt elämässään. Hän on ehkä vihainen muutamalle nenäkkäälle peilille, jotka heijastavat hänen oman tilansa ironista puolta, mutta tosiasiasa hän on tehnyt haaveistaan totta. Hän on tehnyt kopioita ja perustanut museon, jossa käy paljon ihmisiä.

Serkan Ozkaya: Mutta vierailijat naureskelevat partaansa.

Orhan Pamuk: Michelle itselleen tilanne ei ole ironinen. Tilanteen ironia koetaan vain, jos sitä tarkastellaan jonkun muun kuin hänen tietoisuutensa kautta. Jos hän pitäisi omaa tilannettaan ironisena, hän ei olisi museossaan niin onnellinen. On jotenkin julmaa, että me ulkopuolisina nautimme miehen ironisuudesta. Mutta meikälaiset seuraavatkin kaikkien kaltaistemme sivullisten ironisuutta paljon armottomammin ja huvittuneemmin kuin keskuksessa elävät, me nautimme heidän puuhistaan ja suorastaan janoamme keskustella asiasta. Olen kirjoittanut *Mustassa kirjassa*, että ”kaltaiseni tunnistavat heti toisensa ja alkavat heti vihata toisiaan”. On tietysti niitäkin, jotka ovat syntyneet keskustassa tai oikeassa paikassa oikeaan aikaan tai joita tuo tunne tai aihe ei lainkaan kiinnosta. Jos olet syntynyt oikeassa paikassa oikeaan aikaan, et ollenkaan ajattele olevasi oikeassa paikassa oikeaan aikaan. Asia pyörii vain niiden päässä, jotka kuvittelevat olevansa väärässä paikassa ja ajassa. Ja väärässä paikassa väärään aikaan syntyneet ovat aina hyvin alttiita huomioimaan muita väärässä paikassa väärään aikaan syntyneitä, luokittelemaan heitä, päättämään heidän puolestaan, kategorisoimaan ja numeroimaan heitä ja puhumaan heidän yhtäläisyyksistään, minkä avulla he yrittävät taata sen, että ovat itse askelen ja vuoden lähempänä keskusta ja oikeaa aikaa kuin uhrinsa. Tässä on kyse myös siitä, että toiseuteen sysätty henkilö rauhoittuu löytäessään kaltaisensa. Tuntosarveni ovat läpi elämäni olleet herkkiä

panemaan merkille tällaisia tilanteita. Ehkä se osa mielestäni, joka on aito ja jatkuvuuteen taipuvainen ja siksi osa luonnettani, on aina ollut valpas sellaiseen. Tunsin sen jo nuoruudessani ollessani vihainen ja ivallinen, ikään kuin olisin siksi ollut lähempänä keskusta ja ainakin jossain määrin tietoinen tilanteesta; kun ikää karttui, olin hieman ylpeäkin siitä, että kykenin samastumaan keskuksen sijasta näihin ihmisiin.

Minulle on hyvin tärkeää pystyä kehittämään aito veljeyden tunne (*solidarity*) miestä kohtaan, joka kopioi taidekirjoista mustavalkoisia Mondrianeja Belgradissa; samoin on mielestäni tähdellistä muuntaa ystävyys- ja edustussuhdeksi se herkkyyks, joka lähentää meitä kahta ja pitää hengissä sen kertomisen energian, jonka kaltaisensa näkeminen heti saa aikaan.

Serkan Ozkaya: Minua kiusaa tässä eräs asia: koko tämän äärimmäisen rituaalisen kuvion jälkeen – siis sen jälkeen kun ensin kuullaan että museo on näkemisen arvoinen, minkä johdosta kaupunkiin saapuva joukko taiteilijoita ja kuraattoreita soittaa vartijalle, sopii tapaamisesta ja menee paikan päälle – vartija avaa museon, panee nauhurin päälle ja alkaa toistaa jo tuhat kertaa aiemmin pitämänsä puheita.

Orhan Pamuk: Sehän on tavallista museonvartijan työtä.

Serkan Ozkaya: Hän kyllä puhuu kuin museonvartija konsanaan, mutta koska hänellä on niinkin läheinen side kaikkiin seinillä oleviin tauluihin, jotka hän on siis itse tehnyt, hän muistaa puhuessaan oman alkuperäisen vihansa. Todellisuudessa hän vaikuttaa äärimmäisen lempeän oloiselta miesparalta. Puheen pikkuhiljaa edetessä hän ryhtyi kuitenkin todistamaan teesiä: Ei voida puhua mistään Euroopan taidehistoriasta tai modernin taiteen historiasta, sillä taidehistorioitsija Greenberg ja kumppanit keksivät ja kirjoittivat historiansa jälkikäteen. Historia muotoutui vasta sen jälkeen kun he olivat kirjoittaneet kirjansa. Näissä kirjoissa Picasson *Avignonin naiset* sijoitetaan 1900-luvun ensimmäiselle neljännekselle, vaikka se saatiin näytteille vasta kaksikymmentä vuotta valmistumisensa jälkeen, eikä näytelyssä silloinkaan ollut alkuperäistä teosta vaan vain pieni kopio siitä. Ja museonvartija jatkoi: ”Kubismin alkuna pitämällemme teoksella ei siis ole paljonkaan tekemistä meille sanellun historian kanssa.” Tämä kaikki on ihan järkeenkäypää ja osittain tiedossammekin. Hän sanoi, että missä päin maailmaa tahansa voi olla tämäntyyppisiä kertomuksia, mutta vain yksi valittiin ja se kirjoitettiin muistiin ja siihen tukeuduttiin. Hyvä on, sen me tiedämme ja ymmärrämme.

Orhan Pamuk: On itse asiassa hieman käsittämätöntä kuulla tuollaista ihmiseltä, joka on itse tehnyt kopioita noinkin totisesti. Pitäisimme hänen ponnistelujaan aidompina, jos hän ei päästäisi suustaan moista.

Serkan Ozkaya: Siihen minä olinkin tulossa. Esitellessään tauluja museonvartija siis muuttui yhtäkkiä kriittiseksi, ja luulenpa, että hän alkoi vähitellen suuttua sitä mukaa kuin kuuli omaa puhettaan ja sanat alkoivat osua omaan nilkkaan. Hän suuttui länsimaiselle taidehistorialle, hän suuttui taidehistorian kirjoittajille, joista toinen on Ame-

rikassa ja toinen Euroopassa, ja alkoi huutaa, että näillä miehillä oli enemmän kuin yksi vaihtoehto. Ja silti seinillä riippui kuvia, jotka oli tehty heidän kirjoittamiensa kirjojen pohjalta. Minusta tilanne oli vierailijoille hieman kiusallinen. Mies oli väsynyt omaan raivoonsa; kahdenkymmenen vuoden takainen viha palasi hänen mieleensä. Hän puhui siitä, minkä muisti.

Orhan Pamuk: Jos nyt hyväksymme, että tämä vihainen mies muistuttaa meitä itsestämme ja että ainakin minä nuoruudessani ajoittain samastuin hänen kaltaisiinsa, voimme siirtyä tarkastelemaan hänen psykologista tilaansa. Vihainen mies on oikeastaan oman kiihkonsa uhri. Jos hän ei olisi kiinnostunut länsimaisesta taiteesta eikä olisi niin sokeasti uskonut länsimaiseen taidehistoriaan, hän ei tuntisi itseään ulkopuoliseksi. Moinen ihminen näet tekee itse itsestään kateellisen: ”Siellä kaukana lännessä on kaikkea, mitä täällä ei ole.” Oikeastaan hän tuntee kateutta, vihaa ja kiihkoa, koska tuo kaikki puuttuu täältä. Siksi en tue ajatusta, että modernin taiteen historia on lopullisesti suljettu, ettei kirjoihin ja kansiin enää voi päästä. Se ei ole merkittävä tunne. Kirjallisuudesta, taiteesta ja kaikesta, mikä jatkuu ja kestää, kirjoitetaan tietosanakirjoja ja niihin pannaan piste. Sitten tulee muita, jotka pääsevät uusiin tietosanakirjoihin ja historioteoksiin. Se ei mielestäni ole varsinainen ongelma. Ongelma on se, että et löydä oman kulttuurisi, maasi tai olinpaikkasi menneisyydestä ja historiasta mitään tavoiteltavaa. Mutta tämä suhde perustuu täysin ajatukseen, että sitä ei ole. Se perustuu sille, että sinulla ei ole haluamaasi. Sinä kadehdit, koska sinulla ei ole sitä. Kateutesi perustuu siihen, mitä sinulla ei ole. Tässä mielessä taidehistorian tehtävänä on provosoida halua. René Girardin kuuluisan kolmiodraaman mukaan kaikkiin rakkaustarinoihin kuuluu kolme osapuolta; tarvitaan halu, haluttu objekti ja toisen katse. Tässä taidehistoria toimii toisen katseena. Taidehistoria opettaa meille, mitä meidän pitäisi haluta, mutta koska olemme lukeneet taidehistorian väärässä paikassa emmekä siten ole tutustuneet olinpaikkamme historiaan vaan muiden tekemän taiteen historiaan, eikä yksikään niistä taideteoksista ole täällä, tunnemme hyvin voimakasta, pelotonta ja hieman primitiivistäkin halua. Halu saa kummallisia, järkyttäviä ja tuskallisia ulottuvuuksia, koska luemme halun synnyttänyttä historiaa täysin väärässä paikassa ja uskomme siihen väärässä paikassa sokeasti. Tätä pohtiessa tulee mieleen, että vihamme on epäoikeudenmukaista täysin epäoikeudenmukaisessa paikassa ja että olemme tehneet väärin, kun olemme lukeneet tuon taidehistorian ja uskoneet siihen sokeasti. Jos esimerkiksi joku on lukenut saman taidehistorian Kalkutassa Intiassa 1890-luvulla, koska englantilaiset antoivat sen hänen käteensä, voimme pitää häntä englantilaisten huijauksen uhrina, joka on pantu kadehtimaan saavuttamatonta. Mutta Turkissa – tämä onkin minusta ominaista juuri Turkille – turkkilaiset ovat itse luoneet oman kademiensa. He alkoivat kadehtia sen jälkeen, kun he ilman syytä alkoivat hokea ”Meidän kulttuurimme on yhtä tyhjän kanssa, länsimaistukaamme” ja lukea toisen kulttuurin historiaa. Siksi edellä kuvailemaamme vihaa ei tietyn pisteen jälkeen enää voi pitää oikeutettuna. Tämä on yksi niistä seikoista, jotka vaimensivat omaa vihaani kolmenkymmenen ja viidenkymmenen ikävuoteni välillä. Totta kai me olemme vihaisia, mutta eihän kukaan ole sanonut, että pitää kadehtia näin paljon. Kukaan ei ole

sanonut sinulle, että sinun on pakko uskoa sokeasti siihen taidehistoriaan. Sinä itse sanoit itsellesi: ”Nyt en olekaan enää itämainen vaan aion muuttua länsimaiseksi.” Sinä sen taidehistorian luit. Sitten tunnet suurta kateutta, koska et löydä niitä taideteoksia täältä.

Serkan Ozkaya: Halu luo itse objektinsa. Voisimme ehkä pitää sitä taktiikkana. Tämän taktiikan mukaan äsken mainitsemamme tunne, että ei ole oikeassa paikassa oikeaan aikaan, on koettava oikeassa paikassa oikeaan aikaan. Ajatellaan vaikkapa *Uutta elämää*. Romaani alkaa päähenkilön lauseella: ”Eräänä päivänä luin kirjan, joka muutti elämäni täysin.” Taktiikka voi olla jopa sama kuin *Valkoisen linnan* kirjoittajalla, joka samoin kuin *Don Quijoten* kirjoittajakin lukee löytämänsä kirjaa yhdessä huoneessa ja kirjoittaa toisessa huoneessa, jotta ei vahingoittaisi omaa omaleimaisuuttaan. Kirjoissasi on tällä tavalla sulkeva rakenne. Niiden rakenne sulkee kehysten käsitteellisesti. Niissä luodaan alussa esitetty fantasia uudelleen. Se tulee upeasti esille *Uudessa elämässä* ja etenkin *Lumessa*. Päähenkilö lukee kirjan ja hänen elämänsä muuttuu, mutta kirjalla on myös muita lukijoita, ja kirjan ympärille kehkeytyy tapahtumien sarja. Mutta itse kirja puuttuu. Ainakin sellainen kirja, jonka lukija tai ehkä joku lukutoukka voisi saada käsiinsä. Mitä Calvino sanoikaan: lukija, turhaan sinä tämän kirjan perässä juokset. Lopulta kyseinen, saavuttamaton kirja muuttuu *Uudeksi elämäksi* itsekseen. *Lumessa* lähestyt mielestäni taidetta vieläkin enemmän. Näin käy yksinkertaisesti lumen rakenteen takia, koska lumi peittää koko maailman vitivalkeaan vaippaan, koska jokainen lumihitale on muodoltaan kuusikulmainen ja aina erilainen ja lopulta koska Ka'n pääteos saa siitä muotonsa. Romaanissa Ka'lle ilmestyy runoja, joihin lukija ei koskaan pääse tutustumaan. Ka'n kirjoittaman kirjan nimikin on *Lumi*, mutta me emme saa lukea sen paremmin sitä kuin ainuttakaan sen sisältämää runoa. Lukemamme kirja on kuitenkin lopulta *Lumi* itse. Se sulkee sisäänsä oman rakenteensa. Siinä käytetään lähestulkoon strategiana ylevöittämistä (*sublimation*), josta juuri puhuimme. Objektina ei ole itse tarina vaan – jos ilmaus sallitaan – sen aura. Mutta auran lisäksi meillä ei sitten muuta olekaan. Esiin nousee ylevä tilanne, että olennaisinta on aura. Se antaa lukijalle olemattoman, ja tarinan edetessä puutteellisuudesta kärsivä lukija hautautuu kirjaan. Ja luokiessaan hän toivoo saavansa tutustua vaikka vain yhteen ainokaiseen runonsäkeeseen.

Orhan Pamuk: Kehitystä tapahtuu myös niiden taide-
teosten historiassa, jotka eivät ole ulottuvillamme. Nuorena kadehdin noita taideteoksia, mutta samalla kateus sai aikaan sen, että uskoin tuohon historiaan sokeasti. Yksi tuon historian viimeisistä kiemuroista osoitti minulle, että taideteos on – rajusti yksinkertaistaen – niin ihmeellinen asia, että sen tekijänkin täytyy olla ihmeellinen, hänellä täytyy olla jopa jumalallisia ominaisuuksia. Voimme havainnollistaa tätä käyttämällä jo antamaasi esimerkkiä siitä, miten Rosalind Krauss vertasi Picassoa Midasiin. Näin länsimaisen taiteen historia lopulta loi Midasin, joka muuttaa kullaksi kaiken mihin koskee. Ajatus raivostutti niitä sivullisia, jotka eivät päässeet noihin taideteoksiin käsiksi. Jos meille olisi annettu edes se mies, voisimme päästä museon omistajiksi! Tämä harhaluulo luo kuvitelman, että ihminen voisi

Midasin voimat saatuaan muuttaa kullaksi kaiken mihin koskee ja pelastua yhdellä kosketuksella tilanteesta, johon hän on ajautunut maantieteellisten olosuhteiden sijasta oman kateutta synnyttävän länsimais-schopenhauerilaisen tahdon (*Wille*) takia, ja silloin mustasukkaiset saisivat lisäksi uskomattoman tilaisuuden päästä eroon kateudestaan. Jos voisit olla sellainen ihminen, poistaisit yhdellä hipaisulla tuon historian kaikki puutteet. Siksi olenkin törmännyt Turkissa, etenkin kirjallisissa piireissä, moniin ihmisiin, jotka uskovat Midasin voimaan. Heidän taipumuksessaan uskoa sokeasti ja vilpittömästi Midasin voimaan on paljon samaa kuin Belgradin museonvartijan ja kuvataiteilijan ironiassa. Hän uskoi tarinaansa loppuun asti niin lujasti, että voimme jo puhua tietoisuudesta, jossa ei huomata että muut pitävät tilannetta ironisena. Olen huomannut, että tällainen tietoisuus tuottaa kirjallisuudessa sivutuotteita. Me esimerkiksi tunnemme James Joycen *Odysseuksen* luojana, ja sama tunne herää meissä myös silloin, kun kaikki James Joycen kirjoittamat, koskettamat ja kaikki hänen kaksitoistavuotiaana tuhertamansa sepustukset nostetaan jalustalle tai kehystetään kullalla ja julkaistaan. Kaikki museoon varsinaisten teosten viereen asetellut sivutuotteet oikeastaan vain lujittavat Midasin voimaa. James Joycen kirjeiden julkaiseminen ja näytteillepano on niin ikään tämän voiman seurausta.

Serkan Ozkaya: *New York Timesissa* oli kerran uutinen miehestä, joka oli lähes kahdenkymmenen vuoden ajan valmistanut kotikutoisia levynkansia ja pahvilevyjä. Nyt hän on kuulemma saamassa oman näyttelyn. On kuitenkin aivan eri asia panna näytteille James Joycen sivutuotteita kuin sellaisen miehen tekeleitä, joka on itseksensä väsännyt pahvisia levyjä. Katsommeko me sivutuotteita ymmärtääksemme paremmin varsinaista teosta vai siksi, että niiden katseleminen tuo aina mieleemme varsinaisen teoksen ja ryhdymme silloin pinnistelemään esimerkiksi oivaltaaksemme *Odysseuksesta* jotain?

Orhan Pamuk: Siis luemmeko me sivutuotteita ja kirjeitä ymmärtääksemme *Odysseusta* vai katselemmeko me niitä ihmetellen, että *Odysseuksen* kirjoittajan äly tuotti myös sellaisia? Ensiksi mainittu tarkoittaa: ymmärtääksemme teosta. Toiseksi mainittu: ymmärtääksemme Midasia. Minun mielestäni niitä ei voi erottaa toisistaan. Alkujaan tarkoituksena oli ymmärtää taidehistorian tai kirjallisuushistorian perspektiiviä; ahmimme siis myös kirjeitä, koska uskoimme niiden avulla ymmärtävämmekin paremmin *Odysseusta*. Mutta jonkin ajan kuluttua kuvataiteen historia opetti meille kuvan arvon objektina. Siis että taideteoksen voi ostaa ja myydä. Taidehistoria siis kehitti ajatuksen sivutuotteesta, jotta esimerkiksi *Mona Lisan* tekijän typerä tuherruskin olisi rahan arvoinen, vaikka sen arvo olisikin vain miljoonasosa itse *Mona Lisasta*. Kirjallisuushistoria ei sen sijaan antanut typerille sivutuotteille samanlaista objektiarvoa. Ensin ryhdyttiin ajattelemaan niiden hyödyllisyyttä. Sivutuotteita alettiin tutkia freudilaisuudenkin vaikutuksesta vetoamalla siihen, että lapsuus ja menneisyys auttavat ymmärtämään kirjailijan persoonaa ja teosta itseään. Mutta sitten nämä kaksi sekoittuivat toisiinsa. Ja silloin sivutuotekin alkoi muuttua fetissiksi.

Serkan Ozkaya: Muuan kuraattoriystäväni kokosi muutama vuosi sitten keramiikanäyttelyn. Se oli kaukana Istanbulista. Näyttelyn avattuun hän palasi Istanbuliin ja sanoi minulle: ”Te heitätte joskus herjaa aurasta, mutta näyttelyssä oli Picasson keramiikkaa, ja teoksia asetellessani niiden aurakin ilmestyi esiin!”

Kirjoitin joskus kauan sitten tarinan. Pikkupoikana halusin tulla kirjailijaksi.

Orhan Pamuk: Kai sinä tiedät, että minä taas halusin isona kuvataiteilijaksi.

Serkan Ozkaya: Tarinani kertoo nuoresta miehestä, joka päättää omistautua taiteelle. Hän miettii itseksensä, että hyvä alku vaatii hyvän nimen ja signeerauksen. Asiaa pohdittuaan hän löytää itselleen takuuvarmun nimen: Picasso. Itse asiassa minäkin signeerasin niihin aikoihin tauluni nimellä Picasso. Käytökseni ehkä kertoi siitä, että en halunnut tehdä virheitä. Siis jos kopioit kuvia kirjasta, olet luomassa joka tapauksessa taidehistoriaan päässeitä teoksia. Ne ovat rekisteröidysti mestariteoksia, jolloin mahdollisuutesi tehdä virheitä katoaa. Mehän totesimme jo, että keskuksessa oleva ihminen, joka ei sijainnillaan pahemmin päättään vaivaa, voi tuottaa teoksia välittömämmin ja hänellä on vapaus siirtää oma minänsä suoraan teokseensa, kun taas sivullisen on aina toimittava älykkäästi.

Orhan Pamuk: Ensin mainittu on tässä yhteydessä luontevampaa.

Serkan Ozkaya: Mutta ympärillämme on paljon ihmisiä, jotka eivät kyseenalaista omaa sivullisuuttaan. He siis tekevät pelotta kuvia ikään kuin olisivat keskuksessa eivätkä pohdiskele muuta kuin valoa, väriä, tilaa ja omaa itseään. He jatkavat teostensa tuottamista paljon ”intiimimmin”. He eivät eroa paljonkaan ihmisestä, jonka kuvittelemme olevan keskuksessa vain tavan vuoksi.

Orhan Pamuk: Silloin he eivät ole aidosti ja onnellisesti tietoisia siitä, että ovat väärässä paikassa väärään aikaan. Sellaisten ihmisten tilanteesta voimme käyttää Schillerin antamassa merkityksessä sanaa naiivi. Minä itse asiassa kadehdin heidän naiiviuttaan. Mutta minusta heidän naiiviutensa on alhaisempaa kuin niiden, jotka ovat oikeassa paikassa oikeaan aikaan, mutta eivät vaivaa sillä päätään. Oikeassa paikassa ja ajassa oleva ihminenkin on naiivi, mutta sitä minä voin vain kadehtia. Toiseksi mainittua kadehdin vähemmän.

Suomentanut Tuula Kojon

Jukka Korkeila, *Baby cakes*- 150x150 cm, 2001, muste paperille, courtesy Gio' Marconi, Milano, Italia.

Jukka Kemppinen

Puhun omaan pussiini

Puhun omaan pussiini. Yritän olla mainitsematta tutkijoiden nimiä. Teknotieteestä on kuitenkin kysymys ja informaatiosta ja julkisuudesta.

Jouduin tieteen pariin varoittamatta. Asian laita oli nähkääs se, että toimittuani monta kymmentä vuotta kirjoittamisen erilaisilla aloilla huomasin olevani kirjailija, valmis merkittäväksi kantakirjaan, tosin veto- ja astutuskoetta vailla. Olin jul-

kaissut kymmenkunta runokokoelmaa, joista osa oli vaikeita käännöksiä vaikeista kielistä. Kirjat oli otettu täydestä ja se tuntui hyvältä, koska niiden kirjoittaminen oli ollut totista totta. Tätä nykyä minut mainitaan useissa kirjallisuudenhistorioissa, ja olen siitä ollakseni. Juristina olin ollut asianajaja ja sitten hyvin kauan virkatuomari. Sain eri tuomioistuimissa vaivoikseni tekijänoikeus- ja patenttiju-

Jukka Kemppinen edustaa aktiivisen intellektuellin sateenvarjo-mallia. Kemppisen toiminnan ja asiantuntemuksen skaala on yhtä leveä kuin syväkin, lähtien juridiikasta ja informaatioteknologiasta, koukaten sarjakuvien ja rillumarein kautta runouteen ja kääntämiseen. Virallisesti Kemppinen toimii HIIT:

ssä (Helsinki Institute for Information Technology) digitaalisen talouden ohjelman vetäjänä ja suunnittelijana. Repertoarista on erityisesti syytä nostaa esiin Gaius Valerius Catulluksen suomennos vuodelta 1990. Jälkisanoina Kemppinen tiivistä kääntämisen credon: ”Catullusta voi kääntää monella

tavalla hyvin. Yksi tapa on sanatarkka proosakäännös. Siinä kuolee runous. Toinen tapa on mitallinen käänös, kuten Päivö Oksalan *Laulujen kirja, Catulli Carmina* (1965). Siinä ovat lujilla sekä runous että sisältö. Kolmas tapa on runo, jossa vieraskieliset tekstit pyritään kirjoittamaan kirjallisuudeksi.”

tut, jotka ovat usein mutkikkaita, ja mukana kaikenlaisia muita oikeudenkäyntejä, jotka sivusivat kulttuuria. Väittelin eräissä vaiheissa tohtoriksi kulttuurihistorias- ta, koska pidän aineesta. Olin ollut tuomassa Suomeen Foucaultia 1970-luvun alussa ja Braudelia ja annalistien koulu- kuntaa 1980-luvulla. Se on vähän sellaista se kulttuurihistoria. Mutta hyllyni notku- vat semiotiikkaa ja retoriikkaa ja kielifilo- sofiaa koskevia niteitä, jotka merkinnöis- tä päätellen on ostettu ja luettu kaksi-kol- mekymmentä vuotta sitten. Uudempina aikoina olen löytänyt viisauden sanoja myös sosiologeilta, joista nimenä yleises- ti tunnettujen Giddensin ja Beckin lisäksi Lash ja Latour ovat mielestäni etevä pöy- himään päätään.

Kolmekymmentäviisi vuotta sitten kirjoitin kirjan sarjakuvista. Siihen maa- ilman aikaan sarjakuvista ei kerta kaikki- aan ollut olemassa kymmentä tutkimusta. Ystäväni Heikki Kaukoranta teki valtavan työn inventoidessaan suomalaisen sar- jakuvan käymällä läpi käsittämättömän määrän sanoma- ja aikakauslehtiä. Nyt näyttäisi siltä, että tuo kirja osui samaan saumaan, jossa ystäväni Pekka Gronow oli hyvin merkittävästi nostamassa roska- kulttuuria järkevän keskustelun kohteeksi. Hän väitteli vanhana etnomusikologi- ksi. Peter von Bagh kohensi aikoinaan eloku- vakirjoittelua ja väitteli taannoin sosiaali- ja taloushistoriasta. Elokuva oli vahvasti tuloillaan 1960-luvun lopulla, ja ainakin Ranskassa ja Ruotsissa elokuvaa tutkittiin jo silloin ja siitä julkaistiin kirjoja. Sellai- nen oli yliopistomaailma ennen. Yksi val- tiotieteilijä, yksi humanisti ja yksi juristi. Luullakseni saamme olla onnellisia sat- tumasta, jonka ansiosta emme päätyneet suoraan tutkijan uralle, säkki päässä. Vie- rastan edelleen sellaista tutkimusta, jossa nuoret tohtorit tai sellaisiksi aikovat sel- vittävät, millä kurin maailman olisi muu- tuttava heidän sanojensa muotoon.

”Gesunkenes Kulturgut” -käsitettä nä- kee enää korkeintaan Klingellä. Kansan- taide ja populaarikulttuuri olisivat ylä- kulttuurista sortuneita ilmiöitä samalla tavalla kuin saamelaisten juhlapuku on renessanssin juhlapuvun jäljitelmä ver- kanauhoineen ja yllättävine muotoineen tai mummon mökki kansanmiehen käsi- tys empiren välittämästä antiikista – kiel- tämättä vuorilaudat ja ikkunan puitteet tuovat mieleen pylväikön ja räystään kul- ma on sekini sama kuin Parthenonin.

Viisi vuotta taaksepäin menin sitten

kuitenkin professoriksi ja jäin sille tielle. Olen opettanut etenkin uuden teknolo- gian oikeuksia mutta ehkä enemmän uu- den teknologian ongelmia ja johtanut tut- kimusprojekteja, joissa on ollut jatkuvasti mukana suuryrityksiä ja paljon rahaa.

Kerron tämän selittääkseni, miltä taustalta kirjoitan, ja myös kehuakseni it- seäni, koska tänään tunnen olevani sellai- sen tarpeessa. Mutta yhdistelmä on kui- tenkin se, että ensin olin kauan päivittäin tekemisissä erilaisissa tehtävissä humanis- tien, etenkin kirjallisuusihmistien kans- sa, ja palkan maksoi kustannusliike. Sit-

»Keskeinen ammattini on taiteeseen suuntautuvien humanistien ja tieteeseen ja teknologiaan suuntautuvien insinöörien puheen ymmärtäminen. Opettelen myös itse jatkuvasti puhumaan tavalla, jota he voisivat ymmärtää. Nähdäkseni he näkevät välillä puolestaan samaa vaivaa. Ymmärtämisvaikeudet ovat aitoja. Minulle ”transaktio” on taloudellinen käsite, heille muuan menettely, joka liittyy tietokantojen arkkitehtuuriin. Joskus puhumme viikkoja toiset aidasta, toiset aidan seipäistä. Se on eurooppalaista deskriptiivistä etnografiaa.»

ten tein perinteiseen tapaan sopimuksen pirun kanssa ja rupesin korkeimpaan oi- keuteen esittelijäksi ja aikanaan vieläpä hovioikeudenneuvokseksi. Lukijan kuu- luu ymmärtää, että se oli huono kauppa. Titteli oli komea, kun se sisältää ne kolme asiaa, joita Suomen kansa arvosti, hovin, oikeuden ja neuvoksen. Nyt olen päivit- täin kanssakäymisissä tietojenkäsittelyn ja elektroniikan taustalta tulleiden insinöö- rien kanssa, jotka ovat huippuosajia siitä päätellen, että he ovat jatkuvasti joko Uu- dessa Seelannissa tai Stanfordissa. Profes- soreiden päät kolisevat yhteen, mutta ää-

ni ei ole ontto.

Keskeinen ammattini on taiteeseen suuntautuvien humanistien ja tieteeseen ja teknologiaan suuntautuvien insinöö- rien puheen ymmärtäminen. Opettelen myös itse jatkuvasti puhumaan taval- la, jota he voisivat ymmärtää. Nähdäk- seni he näkevät välillä puolestaan samaa vaivaa. Ymmärtämisvaikeudet ovat aitoja. Minulle ”transaktio” on taloudellinen kä- site, heille muuan menettely, joka liittyy tietokantojen arkkitehtuuriin. Joskus pu- humme viikkoja toiset aidasta, toiset ai- dan seipäistä.

Se on eurooppalaista deskriptiivistä etnografiaa.

Nuorena jouduin usein simultaanitul- kiksi, esimerkiksi käyttämään neljää tai viittä kieltä samassa keskustelussa. Muis- tan yhdenkin yön Firenzessä. Kun en juo enkä juokse, joudun aina autonkuljet- tajaksi tai tulkiksi. Nykyinen taiteen ja tieteen simultaanitulkkauk- sista tuntuu jos- kus vaikeammalta kuin tulkkaaminen muuten vain torilla sen ruman Poseido- nin patsaan edustalla keskellä kaupungin nuorisoa, joka viis veisasi renessanssista ja jota oikeusteoria ei olisi voinut vähem- män kiinnostaa.

En tiedä, auttaako juristin koulu- tus ja kokemus asiaa vai vaikeuttaa. Juri- diikka on määritelty maailma, jossa kaik- ki ovat uskovinaan erilaisiin periaatteisiin ja sääntöihin. Rakenteensa vuoksi se on siitä kiusallinen alue, että miltei mitä ta- hansa voi ”todistaa” melkein millä taha- sa perusteilla. Tuomioistuimen päätös on rakenteeltaan samanlainen kuin romaani, eli jos kirjoittajalla on ollut vähänkin tai- toa, kaikki selittyy kontekstiin vedetyin käsittein. Mitä tekemistä lopputulok- sella ja perusteluilla on maailman ja sen murheiden kanssa, se puolestaan jää epä- selväksi.

Metodologia on ainakin kohdittain reippaasti 1800-luvun tasolla ja keskus- telu kiistaa siitä, kumpi oli parempi jätkä, Kant vai Hegel. Se avaus, josta käytetään kriittisen teorian tai Frankfurtin koulu- kunnan nimeä, on juridiikassa kyllä tut- tu, samoin tietysti filosofian brittiläinen analyyttinen koulukunta ja sen suuret edeltäjät. Strukturalismin aloittama oh- jaavien normien pohtiminen ja kyseen- alaistaminen ja sitä seurannut konstruk- tioiden alasajo ovat taas jääneet hyvin vä- hälle huomiolle. Kaarlo Tuori julkaisi nyt, 30 vuotta myöhässä, ihan hyvän kirjoi- tuksen Foucaultista ja juridiikasta. Saapa

nähdä, ryhtyykö joku kollega piankin levittämään hyvää sanomaa lupaavasta kielitieteilijä Chomskystä, jolla on poliittisia mielipiteitä.

Käsitykseni mukaan juridiikan maailma, tämä nyt mailleen menevä, auttaa tulkinta- ja tulkitsemistilanteissa. Mitä tahansa voidaan johtaa mistä tahansa. Kysymys on kielipelistä, jonka yhteys praksikseen on joissakin tapauksissa tuulesta temmattu. Erilaisten puhujien eli ontologisten perinteiden kytkeminen on helpompaa, jos puhujien puhejärjestelmästä on käsitys. Tässä mielessä tosin kaidehdin pappeja. Heillä on yleensä aivan erinomainen koulutus ja hyvin yhteneväiset käsitteet. Useammin kuin kerran olen lähettänyt käsitemyllään joutuneita oppilaitani dominikaanien puheille. Jos ongelmat sivuavat vähänkin tomismia, asian- tunteudesta löytyy.

Tietotekniikan eräät menetelmät, kuten Bayesin todennäköisyys, ja käsitteet, kuten emergenssi ja kompleksisuus, ovat koko ajan tuomaisillaan mieleeni jotain, millä voisi ehkä olla merkitystä yhteiskuntatieteissä. Tietojenkäsittelijät, fyysikot, matemaatikot ja biologit ovat jo yhteistoiminnassa ekonomistien, yhteiskuntatieteilijöiden ja humanistien kanssa. Santa Fe -instituutti on huima hanke. Samantyyppisiä, yleensä paljon niukemmin rahoitettuja yhteenliittymiä, on eri puolilla maailmaa. London School of Economics ei suuresta koostaan ja maineestaan huolimatta ole tavattoman kaukana tästä aatuksesta. Meillä on ehkä sellaisen alkio Helsingissä Ruoholahdessa. Yksikön nimi on Tietotekniikan tutkimuslaitos HIIT. Meillä on ARU, BRU ja CRU, *advanced research*, *basic research* ja *communications research*, josta käytämme myös nimeä *Digital Economy*. BRU:n piirissä on akatemiaprofessoreita ja kaksi huippututkimusyksikköä. Voisin muuttaa johtamani yksikön nimen lyhenteeksi DRU ja keksiä, mitä D tarkoittaisi. Diskurssi? Dekonstruktio? Degeneraatio? Dementia?

Missään muualla tutkimuslaitoksiin ei ole otettu lakimiehiä. Yhdysvalloissa lakimiehiä ei kiinnosta, koska heillä on käsityöläisen ylpeys ja kultasepän tulot. Euroopassa saattaa olla niinkin, ettei lakimiehille ole tietoa eikä valmiuksia lähteä näin outoihin leikkeihin. Meillä HIIT:ssä on puoli tusinaa juristia, joilla on kaikilla valmiuksia myös muuhun kuin perinteen viitoituksen seuraamiseen.

Olen patistanut tohtorin tutkinnon suorittajia miettimään riskiä sopimusoi-

keuden käsitteenä, taloustieteen käsitteenä ja sosiologian käsitteenä. Oikeustiede antaa käsityksen, että riskin hallinta ja jakko on sopimusten keskeinen tehtävä, ja siitä päätelee helposti, että sopimuksilla, joihin vakuutuksetkin luetaan, maailma on otettavissa haltuun. Taloustieteen voiton tai tappion riski asettuu helposti osaksi hintateoriaa ja taipuu siten määrällisenä mitattavaksi. Sosiologian teorian riski määrittää yhteiskuntaa ja refleksiivisen rationaliteetin rajaa. Juristille riski on sitä mikä on hallittavissa, sosiologille, siis eräille heistä, sitä mikä ei ole hallittavissa.

Kun riski ei kuitenkaan ole kontingentti ilmiö, vaan monin kohdin aivan triviaali, mieleen tulee hakea apua tähän ristiriitaan matematiikasta, ja esimerkiksi eräät laskettavuutta koskevat todistukset vaikuttavat suuresti määrin asiaan kuuluvilta. Jotain voi laskea, jotain voi arvioida, jotain voi olettaa, eräistä ilmiöryhmistä voi todistaa, että niitä ei voi todistaa.

Ihmisen ja koneen rajapintaa tutkitaan teknillisissä korkeakouluissa vanhaan muun muassa käytettävyyden nimellä. Koneen käsitteeseen juristinkin on pakko ottaa kantaa eräitä suuria rahallisia lupauksia sisältäviä lakeja soveltaessaan. Kannan joutuvat ottamaan viimeisinä virkatuomarit, joilla ei omasta mielestään ole siihen edellytyksiä. Patentointi vaatii sitä. Tekijänoikeuden toteuttaminen edellyttää sitä. Patenttioikeudessa on edelleen voimassa periaate, jonka mukaan – unohdetaan hetkeksi kemia – vain koneita eli laitteita voi patentoida. Tietokoneohjelmaa ei voi patentoida ”sellaisenaan”. Niitä on silti Suomessakin patentoitu 15 vuotta, mutta aina tietyn, ilmoitetun teknologian yhteydessä eli koneen osina. Softa voi saada patenttisuojaa esimerkiksi säätö- tai ohjauksjärjestelmien osana. Amerikkalaiset ovat kovaa vauhtia lipeämässä selvästä säännöstä, mutta ainakin vielä saa sanoa, ettei puhdas algoritmi ole patentoitavissa, eikä se saa myöskään tekijänoikeudellista suojaa.

Vakiintuneen teknologian turvallinen koneen käsite on pahasti murtunut. Fysiologisista toiminnoista ja rakenteista löytyy suurin määrin automaatteja, jotka muun elimistön energiaa käyttämällä tekevät syötteestä palautetta. Valistuksen iskulause ihmisestä koneena tuntuu taas kummallisen ajankohtaiselta. Laskennallinen psykologia päätelee, että esimerkiksi aivojen geneettisesti määräytyneen rakenteen ja kokemuksen eli oppimien

muokkaaman toimintatavan välissä on ainakin kolmas kerros, *hard-wired*, eli kehitysprosessin muuttumattomaksi muodostama. Tällainen olisi Pinkerin mukaan ihmisen nykytietojenkin mukaan verraton kyky oppia kieltä ja etenkin kielen rakenteita ja sisältöä sekaisin sillä tavalla kuin lapsi oppii semantiikan ja syntaksin rinnan toisin kuin aikuinen, joka joutuu tuskailemaan vuoroon sanakirjan, vuoroon kieliopin ääressä.

Toisessa esimerkissä kummittelee koneen käsite, toisessa teoreettinen tieto tai tietämys tai informaatio, jonka sanotaan olevan tekijänoikeuden tuolla puolen. Tässä yhteydessä mainitaan usein tieteellinen vapaus ja suurimpienkin tieteellisten oivallusten oikeudellinen suojattomuus. Lain edessä suojaa saa se persoonallinen muoto, jossa tieteellinen oivallus on esitetty. Itse oivallus on kenen tahansa käytettävissä.

Oikeudellinen perinne pakottaa kaikki platonisteiksi. Luultavasti se johtuu enemmän Saksan romantiikan perinteestä kuin harkitusta liittymisestä esiteollisen ajan tieto-oppiin. Juridiikka on tahdon ja politiikan asia, ei älyn. Tästä on helppo vakuuttua lukemalla oikeudellisia tekstejä. Enemmän ne muistuttavat silitysraudan käyttö- ja asennusohjeita kuin älyllisesti vastuullista ja pohtivaa kirjoittamista.

Juristien ajatteluperinteen mukaan formaaleissa tieteissä ei ole mitään oikeudellisesti suojattua, ei edes Fermat'n teoreeman todistus. Kun käytetään notatiota, kuten matematiikassa ja logiikassa, määritely syntaktinen rakenne johtaa siihen, ettei tulos voi olla lain tarkoittamassa mielessä omaperäinen eikä siis suojattu. Omaperäisyyden käsitettä pyöriteltäessä saksalaiset juristit päätyivät vuosikymmeniä sitten viittaamaan stokastiseen ainutkertaisuuteen, ja se on tietysti riittämätön ja virheellinen kuvaus. Jos jazz-soolo on suojattu teos, koska se on stokastisesti ainutkertainen eli kukaan toinen ei todennäköisesti soittaisi juuri samoin, miten sitten tiedämme, että se on jazz-soolo? Stokastiikka on pahempi asia kuin heuristiikka. Se tuo kaiken kohinan ajatteluun ja osoittaa inhottavasti, että kohinan erottaminen signaalista on joko rationaalinen tai heuristinen mutta joka tapauksessa ihmisen kulttuurisiin toimintatapoihin sitoutunut menettely. Kysymyksessä on siis jälleen kerran kehäpäätelmä eikä ihmisen ja hänen tekemänsä koneen (kun teos on kielellinen, äänellinen tai muutoin sig-

naaleista muodostuva kone) rajapinnoista tule taaskaan tietoa tekijän, koneen ja tarkastelijan muodostaman hermeneuttisen piirin sisäpuolelta. Ulkopuolelta kenties saatava tieto taas on luultavasti irrelevanttia.

Pragmaattiset amerikkalaiset viittaavat yleensä ihmisen ääneen tai käden jälkeen ja selittävät, että lain suojaamassa teoksessa on jotain sellaista, mitä joku toinen ihminen ei välttämättä olisi tehnyt. Tämä riittää heille jokseenkin kaikkiin perinteisiin rajanvetoihin.

Mutta nyt on juristeillakin hiki, kun vallassa oleva teknologia ei enää tiedä, missä loppuu ihminen ja alkaa kone, ja kun pelkät ideat ja informaatio ovat yllättäen alkaneet tuottaa rahaa. Tai ainakin näyttää siltä. Rahan ansainnan perinteessä valmistaminen ja tuotteistaminen oli ennen aina välttämätöntä. Siksi bioteknologian ja esimerkiksi kryptografian sangen pelkät tiedot aiheuttavat monipuolisia teoreettisia ongelmia, kun niillä nyt käydään kauppaa. Normikonteksti on tekijänoikeuslain tietokantasäännös, joka perustuu EU:n direktiiviin. Säännös ja direktiivi ovat muuten virkamiesten ja poliitikkojen yhteissuorituksena laadullisesti pohjanoteerauksia. Niissä on hiukan irtauduttu kaanonista eli yhteisen perinteen mukaisesta kielenkäytöstä. Tulos on käsittämätön myös tuomarin tai asianajajan silmin. Kukaan ei tiedä, mitä siitä ajatella saati miten sitä soveltaa.

Ongelma ei ole pieni. Human Genome Project kartoitti ihmisen perimän geenitasolla ja voitti kilpajuoksussa Celeran vetämän tutkimuksen, josta oli tarkoitus tulla mainio liikeyritys. Kysymys oli sadoista miljardeista dollareista liittovaltion rahaa ja samalla siitä, ovatko sekvensoinnin edellyttämät tiedot perusproteiineista maksullisia vai maksuttomia. Pari vuotta näytti siltä, että koko tiedemaailma joutuu ostamaan perusfaktat amerikkalaisilta yhtiöiltä näiden määräämään hintaan.

Perimän sisältävä aineisto käsiteltävään muotoon järjestettynä on esimerkiksi oikeudellisen sanan ”tietokanta” merkityksestä. Oikeudellisesti epävarmaa on siis, saako sellaista informaatioyksikköä ylimalkaan käyttää, joka sisältyy toisen suojattuun tietokantaan.

Tämän kirjoituksen asiayhteydessä leimaan sydämettämsä lainsäätäjien aiheuttaman tilanteen samanlaiseksi kuin jos maalausten katseleminen tai tieteilisten artikkeleiden lukeminen olisi tehty maksulliseksi. Tähdennän: taidemu-

soon joutuu ehkä ostamaan pääsylipun ja artikkelin lukeminen voi edellyttää lehden ostamista. Se on eri asia. Nyt ollaan tilanteessa, jossa lista esimerkiksi Hieronymus Boschin teosten sijaintipaikoista on maksullinen myös sellaiselle henkilölle, joka on pistäytynyt mm. Pradossa ja osaa näkemänsä perusteella luetella, mitä Boschia hän siellä näki.

»Kysymys on eurooppalaisesta ongelmasta eli Euroopan uudelleen muotoutumisesta. Erään tulkinnan mukaan se on eurooppalaisen kirjoituksen uudelleenstilisoimista. Toisen tulkinnan mukaan se on yhteiskunnan toimintoja ja rakenteita hahmottavan tietopin ja ontologian perusteiden muuttumista, jonka vaikutusta voimistavat poliittiset ja sotilaalliset katastrofit ja yksilöllisyyden muuttuminen verkkoidentiteetiksi hyvin yllättävällä taholla, tietokonehakkereiden lisäksi nimittäin pomminheittäjien piirissä.»

Näin kauan kesti ennen kuin kirjoittaja pääsi niin sanoakseen asiaan. Oli ensin väitettävä ja todistettava eräitä asioita tärkeiksi sekä taloudellisesti, poliittisesti että kulttuurisesti. Nyt on todisteltu.

Kirjallisuudessa sosiologit tai sosiologi-filosofit ovat esittäneet erittäin painavan huomautuksen. Yhteiskuntien rakenteet ja toimintatavat ovat muuttuneet niin suuresti, ettei niitä pysty enää käsittelemään menneen ajan käsitteillä. On siirrytty teollisesta jälkiteolliseen tai modernista postmoderniin yhteiskuntaan. Muutos on niin suuri, että juuri tällä hetkellä emme osaa kirjoittaa omaa historiaamme, vaikka yritäisimme valehdella. Meiltä on kadonnut ainakin toistaiseksi käsitys sanomisen ja kirjoittamisen, tekemisen, muistamisen ja tietämisen merkityksistä. Tieteenfilosofi ehkä muistaa, että hänen pitelemäänsä kapinetta on tapana nimittää ha-

tuksi, mutta sitä hän ei muista eikä osaa päätellä, että se pannaan päähän. Empiristi havaitsee kauhuksensa, että ainakin puoli maailmaa on alkanut pitää hattua takaperin, lippa niskassa. Seuraava vaihe on ehkä ylösalaisin tai nurin.

On todettu, että mitä järkiperaisemmiksi järjestelmät tulevat, sitä järjettömmiä sen tulokset ovat. Aivoilla on ajateltu liikaa, toisti Olavi Paavolainen natsi-ideologiaa siihen itse kantaa ottamatta. Terävän fransiskaani tieteenteoria ja dominikaani Tuomaksen ”Summa” tasoittivat tien kaiken rajoittavalle ajattelulle, jossa politiikka perustui oikeaksi todistettuihin uskonvainoihin ja noitavainoihin. Fenomenologian syntyminen kuivahtaneen analyttisen filosofian rinnalle kohotti tarkkailijan, tuntijan, eläjän uudella tavalla tärkeäksi, ja tässä mielessä Heidegger todella on yksi natsismin henkisistä isistä samalla tavalla kuin Bergson.

Amerikkalaiset ovat ahkeria julkaisemaan englanniksi eurooppalaisten ajatuksia sitä mukaan kuin heidät havaitaan ”tähdiksi”. Entisinä tähtinä heitä hiippailee sitten University of Californian vähemmän maineikkailta kampuksilla kirjoittamassa täytekyllä yhä epätoivoisempia kirjoituksia vilkuillen rannekellon osoittimista, joko maailmanloppu tulee. Amerikkalaiset professorit eivät ole täytekyllä nähneetkään ja heidän kellonsa on Timex, numeronäyttö, ei osoittimia.

Tämäkin viittaa suurten poliittisten tapahtumien ohella siihen suuntaan, että kysymys on eurooppalaisesta ongelmasta eli Euroopan uudelleenmuotoutumisesta. Erään tulkinnan mukaan se on eurooppalaisen kirjoituksen uudelleenstilisoimista. Toisen tulkinnan mukaan se on yhteiskunnan toimintoja ja rakenteita hahmottavan tietopin ja ontologian perusteiden muuttumista, jonka vaikutusta voimistavat poliittiset ja sotilaalliset katastrofit ja yksilöllisyyden muuttuminen verkkoidentiteetiksi hyvin yllättävällä taholla, tietokonehakkereiden lisäksi nimittäin pomminheittäjien piirissä.

Emme enää tiedä, miten organisoimme asiamme. Ellemme keksi sitä nopeasti, edessä ovat jälleen kerran väkivalan vuodet aivan uudella tavalla: vihollinen ei ole porttien sisällä. Vihollinen on keskuudessamme. Vihollinen olemme me itse.

Oikeusfilosofian haasteita

Motto: Hegelistä on jo paljon oivallettu, kun käsitetään, miten hän oli idealisti joutumatta ristiriitaan Marxin materialistisen historiankäsitteilyn kanssa ja miten hänen filosofiansa oli *sub specie aeternitatis* olemalla filosofiaa siitä, mikä on käsillä (*gegenwärtig*).

Kirjoituksessaan ”Filosofia on jälkivii-sautta. Luonnos tekojen historian filoso-fiaksi” Mikko Lahtinen esittää kaksi Hegelin *Oikeusfilosofiaa* koskevaa haas-tetta, jotka kohdistuvat yhtä moneen tuon kiistellyn teoksen esipuheen lau-seeseen.¹ Mainittu esipuhehan onkin täynnä kuuluisia lauseita, pahennusta herättäneitä lauseita, väärin ymmärrettyjä lauseita. Se on paikoin hyvin po-leeminen, mutta monet sen lauseista ilmaisevat Hegelin filosofian syviä sys-temaattisia yhteyksiä. Lahtisen valitse-mien lauseiden avaaminen laajentui-si helposti Hegelin filosofian kokonais-esitykseksi. Yritän päästä hieman vä-hemmällä. Nimitän seuraavassa lainaa-maani esipuheen kohtaa, jota koskee Lahtisen ensimmäinen haaste, *Ruusulauselmaksiksi*.

”Järki on toisaalta itsetajuista henkeä ja toisaalta käsillä olevaa todellisuutta. Se mikä jää näiden väliin ja erottaa edellisen järjen jälkimmäisestä eikä salli itsetajuisen hengen löytää tyydytystä vallitsevasta todellisuudesta, on jonkin sellaisen abstraktion kahle, jota ei ole vapautettu käsitteeksi. Tiedostaa järki ruusuksi nykyisyyden ristissä ja näin iloita tästä nykyisyydestä, tämä järjellinen näkemys on *sovinus* todellisuuden kanssa, sovinto, jonka filosofia suo niille, joihin on kerran iskenyt sisäinen vaatimus käsittää ja siinä, mikä on substantiaalista, myös säilyttää subjektiivinen vapaus ja pitää siitä kiinni, ei erityisessä ja sattumanvaraisessa, vaan siinä, mikä on sinänsä ja itselleen.”²

Vähän aiemmin Hegel määrittelee filoso-fian tehtäväksi käsittää se, mikä

on, ”sillä se, *mikä on*, on järki”. Luon-nehdinnassa on painokasta verbin ”on” kursivointi, sillä siinä tähdätään sa-maan olemiseen kuin kreikkalaisessa sanassa ”ousia”. Tämä viittaa Hegelin tekemään eroon olemassaolon (*Dasein*, *Existenz*, *realitas*) ja todellisuuden³ (merkityksessä *Wirklichkeit*, *actualitas*) välillä. Hegelin pari sivua aiemmin esit-tämä ja ehkä koko esipuheen kuuluisin ja pahamaineisin lause:

”Mikä on järjellistä, on todellista; ja mikä on todellista, on järjellistä”,

ei suinkaan tarkoita, että kaikki *olemas-sa oleva* on järjellistä. Lauseen voidaan pikemmin katsoa sisältävän myös ke-hotuksen: ”tee olemassa olevasta järjel-listä”, sillä todellista tässä tarkoitettu-a aktuaalisen merkityksessä (*wirklich*) on vain käsitteensä mukainen oleva. Silti Hegel haluaa sanoa, että järjellisyys si-sältyy olemassa olevaan erityisesti mo-dernissa maailmassa *tietyissä merkityk-sessä*, jonka otan pian puheeksi.

Ruusulauselman kaksi ensimmäis-tä lausetta viittaavat ensiksikin jo sa-nottuun, ts. siihen, että järki, joka tut-kii, on sama kuin järki, joka on insti-tuutioiden toimintaperiaatteena. Mi-nimaalisimmin ajateltuna kyseessä on jonkinlainen filosofisen tutkimuksen postulaatti ja samalla välttämätön ehto sille, että tutkimus on todella mahdol-lista, että kohde voi avautua sille. Voi-si myös sanoa, että lauseiden henki on aristoteelinen. Emme voi tehdä keskei-

siä ja historiallisesti ulottuvia sosiaa-lisia instituutioita määrittelevistä käsit-teistä abstraktioita, jotka ovat immuu-neja suhteessaan alkuperäisen objek-tiivitehtensä kehitykseen. Niiden on pikemminkin saatava kehkeytyä jatku-vasti tämän yhteyden sysääminä.

Joka ei löydä tyydytystä avautu-neesta kohteesta sellaisena kuin *Oikeus-filosofia* sen esittää, on ”jonkin abstrak-tion kahleessa”. Mikä tämä kahle on? Kahle ilmenee mm. esitetyssä abstraktiivisessa ajattelutavassa, mutta sen varsinainen lähde on syvemmällä. Yritän valaista asiaa.

Oikeusfilosofian peruskäsite ja sa-malla kaiken institutionaalisuuden legitimiuden kriteeri on *oikeuden* kä-site. Koska oikeus määrittyy vapaan tahdon todellisuudeksi, on kriteeri yh-tä hyvin *vapaa tahto*. Hegelin vapaan tahdon käsite poikkeaa radikaalisti li-beralistisesta vapauden käsitteestä, jon-ka mukaan vapaa on se, joka ei ole es-tetty tai estynyt halunsa suunnassa. En voi tässä tutkia Hegelin vapaan tahdon käsitettä enempää kuin toteamalla siitä pari tässä yhteydessä erityisen relevant-tia seikkaa.

Hegelin vapauden käsite jatkaa en-sinnäkin kantilaista vapauden käsitteen samastamista autonomiaan. Toiseksi se integroi vapauden käsitteen *sisältöön* tunnustuksen (*Anerkennung*) käsitteen, joka on Hegelin filosofiassa yleensä ja erityisesti *Oikeusfilosofiassa* kerta kaik-kiaan keskeinen. Tämän käsitteen vä-lityksellä vapaus ei vain sisällä symmet-ristä vastavuoroisuutta, vaan sen impli-kaationa on ajatus ihmisyyden kiteyty-misestä järkiolentojen yhteisöön, jos-sa yhden vapaus on mahdollinen vain kaikkien muidenkin vapauden ehdoil-la. Tämä ajatustapa kehkeytyy vähi-tellen 1700-luvulla. Kant kiteyttää sen erityisen kategorisen imperatiivin sii-hen versioon, jossa käsketään suhtau-tumaan ihmisyyteen itsessä ja muissa aina myös itsetarkoituksena eikä kos-kaan vain välineenä. Myös Hegelin jär-ki on yhtä hyvin praktinen kuin teo-reettinenkin järki.

Tunnustuksen periaate kehkey-tyi *instituutioksi* ensinnä rahatalouden amoraalisessa yhteydessä, tavarantoi-mittajien välisessä suhteessa. Hegel on tä-sä hyvin perillä ja samoin siitä, että tä-män amoraalisen institutionaalisuus

»On huomattava, että Hegel ei määrittele tulevaisuuden tulemista prosessiksi, jossa ei ole tilaa sattumalle ja politiikalle. Pöllölauseessa puhutaan välttämättömyydestä, jonka historia osoittaa, mutta ei historiallisesta determinismistä. Hegelin filosofinen maailmanhistoria ei anna aihetta minkäänlaisiin deterministisiin päätelmiin. Se on täysin ainutkertainen tarina.»

on moraalisen tunnustuksen käsitteen todellistumisen historiallinen edellytys samoin kuin moderni työn kulttuuri (*Bildung*) on *yleistämisperiaatteen* kaisen sekä teoreettisen että praktisen sivistyksen historiallinen edellytys. Hegelille on tärkeää määrittellä tunnustamisen periaate myös moraaliseksi.⁴ Sikäli kuin tunnustus on *institutionalisoitunut* myös moraaliseksi periaateeksi, jollainen se on *Oikeusfilosofian* kriteerinä, on tämänkin takana sama *yleistämisperiaate*. Moraalisena periaateena se on olenaisesti myös imperatiivi ja sellaisena riippumaton institutionaalista muodostumisyhteydestään.

Jos siis tunnustuksen käsite konstituoit modernia isetietoisuutta, järkeä ja vapauttakin ja on siten moraalin *yleispätevyyden* tai *substantiaalisuuden* peruste, on ”abstraktion kahle” viime kädessä modernin ”turhamielisen (ego-sentrisen, ironisen jne.) järjen” kykenemättömyyttä irtautua muista vaikuttimista tunnustuksen kannalle. Vastaavasti voidaan sanoa, että ruusun havaitseminen ristissä on juuri tunnustuksen *aktuaalisuuden* käsittämistä. Siinä on myös sovitus (*Versöhnung*) todellisuuden kanssa. Se kutsuu tekemään maailmasta tunnustuksen mukaista (vapaata, yhdenvertaista) osoittamalla, mihin voi tarttua tässä todellisuudessa. Sovitus ei siis ole *olemassa olevan* ihannoimista tai resignoitumista sen edessä. Ruusulausemaan sisälty ainakin

melkein Hegelin filosofian koko tarkoitus, nimittäin olla piste i:n päällä siinä hengen kehityksessä, jossa sen on määrä oman *tekonsa* välityksellä tietää itsensä. Tarkemmin sanoen ihminen, joka joko Hegelin filosofian nojalla tai muuten on kykenevä näkemään ruusun ristissä, on aivan erityisessä asemassa. Jos hän näet lisäksi ymmärtää, että hän tällä tavoin omaksuu tietyn länsimaisen tradition, joka vähitellen on antiikin Kreikasta lähtien (em. maailmanhistoria) kristinusko välittämänä kypsyttännyt tunnustukseen perustuvan vapauskäsitteen, hän on *hengen* (itsensä tietämisen⁵) *kypsyntä eksistenssiä*. Juuri tämä kaikille kuuluva näkymä Hegelin filosofian on määrä valaista ja samalla omalta osaltaan täydentää.

Hegelin sanonnat houkuttelevat uskomaan, että hengellä olisi immanenti kausaalisuus. Tosiasiassa henki voi toimia yhtä vähän ilman toimivaa ja tahtova yksilöä kuin autonajotaito voi ajaa autoa. Henki ei myöskään ole yksilöllisen tietoisuuden *ajallinen* edeltäjä, vaan hengen olemassaolo on *juuri ja vain* yksilöiden tietoisuutta. Henki *aktualisoituu* kuitenkin varsinaisesti vasta siinä eksplikaatiossa, jossa filosofia em. historiallisen kauden lopulla saavuttaa läpinäkyvyyden ja voi *rekonstruoida* retrospektiivisesti oman syntynsä ja kypsyntensä harmaalla harmaalle tai ideaalisena toisintona.⁶

Olemme vaivihkaa jo siirtyneet Mikko Lahtisen esittämän toisen vaikuttavan ja hyvin kuuluisan lauseman, *pöllölauseman* tulkintaan. Esiteltäköön se tässä.

”Vielä muutama sana sen *opettamisesta*, miten maailman pitää olla. Siihen filosofia näet ilmaantuu joka tapauksessa aina liian myöhään. Maailman *ajatuksena* filosofia ilmenee vasta aikana, jolloin todellisuus on päättänyt muodostumisprosessinsa ja saattanut itsensä valmiiksi. Tämän, minkä käsite opettaa, osoittaa välttämättömäksi historia: vasta todellisuuden kypsyttyä ideaalinen ilmenee vastakkaisena reaaliselle käsittäen saman reaalisena maailman substanssissaan ja rakentaen intellektuaalisen valtakunnan hahmoon. Kun filosofia maalaa harmaansa harmaalle, silloin on eräs elämän hahmo tullut vanhaksi, ja harmaalla harmaassa sitä ei saata nuorentaa, vaan vain tiedostaa; Minervan pöllö lähtee lentoon vasta hämärän laskeutuessa.”⁷

Filosofia tutkii hengen tekoa, joka tarkkaan ottaen ei ole teko sanan var-

sinaisessa mielessä, vaan lukemattomien länsimaisten ihmisten tekojen luova kvaliteetti. Filosofia on siksi alusta loppuun *transsendentaalista idealismia*, jonka metodi on tässä niin kuin aina *käsitteellinen konstituutio*, jolla ei ole mitään tekemistä minkään kausaalimimian kanssa. Hegelin filosofian teleologinen välttämättömyys ei ole nurin kääntynyt kausaalista välttämättömyyttä, vaan vapauden käsitteen kehityksen *rekonstruktion* välttämättömyyttä. Siihen kuuluu *välttämättä* esimerkiksi Rooman historia, koska vapauden kehkeytymisen – vapauden käsite maailmanhistoriallisen relevanssin kriteerinä – rekonstruoitu historia niin osoittaa. Se on juuri ja nimenomaan apinan anatomian ymmärtämistä ihmisen anatomian kautta. Oman käsitykseni mukaan se on lisäksi eräänlaista hermeneutiikkaa, historiografisen materiaalin *tulkintaa* vapauden käsite kriteerinä⁸.

Hegelin määrittelemässä rekonstruktivisessa maailmanhistoriassa vapauden kehittyminen tapahtuu aina yhteydessä tiettyyn valtiotyyppiin ja elämänmuotoon. Filosofia saapuu *post festum* tasan siinä merkityksessä, että kukin elämänmuoto kehittää ikään kuin itseltään vähitellen abstrahoiden ja refleksiona oman itseymmärryksensä vasta aktiivisuutensa viimeisen kukintaan liittyen⁹.

Kun uusi elämänmuoto alkaa, sillä on vain vanha filosofia ja siksi sen luova periaate kehkeytyy muualla, työssä, taiteessa, tieteissä jne. Filosofia toi tarttua vain vähitellen siihen, minkä kulttuurinen aktiivisuus vähän kerrassaan tuottaa refleksoituneessa muodossa. Tällöin on tietysti pidettävä koko ajan mielessä, että filosofia on vain ja ainoastaan *itsensä tietämisen tiede*¹⁰. Koska se on rekonstruktivis-hermeneuttista tutkimusta, se ei toisaalta voikaan olla kuin *post festum*, sillä mitä voisi enustava tulkitseminen muuta olla kuin *contradictio in abstracto*. Tulkittamisen materiaalin on oltava käsillä. Filosofista itseymmärrystä ei voi ”soveltaa käytäntöön”.

On huomattava, että Hegel ei määrittele tulevaisuuden tulemista prosessiksi, jossa ei ole tilaa sattumalle ja politiikalle. Pöllölauseessa puhutaan välttämättömyydestä, jonka historia osoittaa, mutta ei historiallisesta determinismistä. Hegelin filosofinen maail-

manhistoria ei anna aihetta minkäänlaisiin deterministisiin päätelmiin. Se on täysin ainutkertainen tarina. Olisi kertakaikkisen absurdia kuvitella Hegelin tähtävään esimerkiksi jonkinlaiseen historian prognostiseen kehityslakiin. Hegelin filosofia ei näet jäsenny lainkaan – niin kuin sanottu – kausaalisesti, vaan teleologisesti.

Pöllölauselmassa on siis puhe nimenomaan siitä, mikä on *filosofian tehtävä*, ei tulevaisuuteen projisoimisesta yleensä. Oikeastaan Hegel ei siis halua varsinaisesti kieltää kannujen valamista piikatytöiltä ja muilta (erittäin tunnetusti hänet itsensä mukaan lukien), mutta kylläkin *filosofian* osallistumisen siihen¹¹. Toisaalta vapaus ja oikeus ovat jo sen verran tärkeitä käsitteitä valtion reaaliperspektiivisellekin ymmärtämiselle, että Hegel katsoo voitavansa sanoa *Oikeusfilosofiansa*an jotain painavaa aktuaalisista poliittisista käytännöistäkin¹².

Luulen, ettei Hegel halua sanoa paljoakaan tulevaisuuden elämänmuodosta filosofoineen. Hegelin ja hänen filosofiansa odotusperspektiivi oli silti pitkä. Vaikka moderni elämänmuoto oli siis tullut vanhaksi, ei tunnustuksen periaatteen läpäisevä realisoituminen ollut aivan läheisessä näköpiirissä. Harva utopisti on jaksanut, viitsinyt tai osannut unelmoita moisesta. Useimmitenhan utopisteilla on ollut yhtä typeryttävän avara mielikuvitus erilaisten vipstaakien keksimisessä kuin suppea sosiaalisen maailman edes alustavassa hahmottamisessa.

Muuten. Hegelin filosofiassa kontingenssi on aivan keskeinen teema, mutta tämä on aivan toinen juttu. Lopuksi vielä arvoitus. Mikko Lahtinen kommentoi pöllöpassusta sanomalla, että se osoittaa, ettei Hegelin filosofia ole aikalaisfilosofiaa. Lainaankin siksi enempiä selittelemättä esipuheesta em. filosofian tehtävän määrittelyä välittömästi seuraavan kohdan, jota nimitän ”*kontemporaalilauselmaksi*”:

”Mitä yksilöön tulee, hän on joka tapauksessa *aikansa poika*; niinpä on filosofiakin *aikansa ajatuksissa käsitteynä* – Jos hänen (pojan? MM) teoriansa tosiaan ylittää sen, se rakentaa maailman, *sellaiseksi kuin sen pitää olla* pehmeään elementtiin, se tosin on olemassa, mutta vain hänen mielipiteenään -- pehmeään elementtiin, jossa mitä tahansa voi kuvitella”.

Viitteet

1. Teoksessa *Järjen todellisuus, 1–2. Juhla-kirja Markku Mäelle*. Sophopolis. Aate- ja oppihistorian tutkimuksia 26. Oulun yliopisto, Oulu 2002, s 355–397.
2. Hegel 1994, 64. ”Iskenyt” kääntää pasuksessa verbin ”ergehen” partisiipin ”ergangen”. Esimerkiksi ”syntynyt” olisi parempi vastine. En myöskään täysin käsitä, mitä voitetaan, kun ”selbstbewusst” käännetään ”itsetajuiseksi” ”itsetietoisena” sijasta. Mitä tulee itse substanssiin, on tämä varsin kompleksinen sitaatti mielestäni korrektili käännetty.
3. Tämä todellisuuden käsite on samaa maata kuin latinan ”actualitas” tai kreikan ”energeia”, ei siis esimerkiksi latinan ”realitas”.
4. Yleistämisperiaatetta voidaan pitää kaksinaisena. Sen yksi tendenssi on yleistää markkinaperiaatteet vähitellen kaikkialle, mihin se vain suinkin on mahdollista ja vähän muuhunkin. Sen toinen ja reflektiivisempi ja samalla kriittinen tendenssi on osoittaa ensin mainitun yleistämistendenssin anonyymi vieraannuttaminen (Marx) tai kolonisaatio (Habermas). Tuo vieraannuttamistendenssi on niin kavala, että Marx itse ei korostanut riittävästi, millä tavoin hänen oma kriittikkinsä liittyy jälkimmäiseen porvarillisen yhteiskunnan sivistyksen synnyttämään traditioon (ks. kuitenkin MEW 42, 170). Tämä laiminlyönti on sävyttänyt koko marxilaista liikettä kaventamalla kriittistä luokkaperspektiiviä etutaistelun ympärille ja syrjäyttämällä siitä sittemmin poliittista ulottuvuutta sosiologistisen luokkateorian hyväksi.
5. Ei saa unohtaa, että henki on itsensä tietämistä!
6. Kairos merkitsee hengen vuosisataisen työn *energeiaa*.
7. Hegel 1994, 65.
8. Hegel pyrkii myös osoittamaan, että historiankirjoituksellakin täytyisi olla teema. En ymmärrä, kuinka voisi olla niin, ettei hän olisi tässä täsmälleen oikeassa.
9. Miksei filosofia luo heti uutta itseymmärrystä? Vastaan analogialla. Popper vaati tieteeltä normalitieteen sijaan jatkuvaa vallankumousta kommentoidessaan. Kuhn ei voinut ”materialistina” hyväksyä Popperin ”idealismia” nimittäin sitä, että ihmisen ajattelulla olisi *milloin tahansa* vapaus mihin tahansa. Kuhnin mukaan ajatus tarvitsee kumoukseen erityisen kairoksen, joka on ankan raatamisen päätepiste. Hegel oli juuri *tässä mielessä* myös materialisti. Ideallinen toisinto on mahdollinen vasta, kun elämänmuoto on työstänyt koko aktiivisuutensa voimalla ja sen herpaantuessa vähitellen ”paradigmansa” näkyviin. *Reaaliperspektiivissä* materiaallinen työ *edeltää* Hegelinkin mielestä hengen työtä, minkä kuka tahansa voi nähdä vähällä vaivalla tutustumalla Oikeusfilosofiaan, erityisesti sen pykäliin 187–198. Hegelin idealismi ei siis ole tällaisen materialismin vastakohta, vaan *filosofiana* (arkisen ja erityistieteellisen)

reaaliperspektiivin vastakohta. Olisi absurdia kuvitella, että Hegel *kieltäisi* nämä toiset tietämisen perspektiivit. Myös Kuhn käsittää muuten, että paradigman viraalius kuluu samalla kun sen eksplikoituminen edistyy.

10. Erityisesti hengenfilosofian reaalikohteet eivät ole ensisijaisesti tutkittavina itsessään, vaan hengen ilmenemismuotoina.
11. Asian voisi myös ilmaista niin, että filosofi voi osallistua kannunvalintaan ja hänellä voi olla siihen erilaista kompetenssiäkin, muttei mitään sellaista asiantuntemusta, joka voisi vedota jonkinlaiseen filosofian auktoriteettiin. Toisin on erityistieteilijöiden laita, sillä heidän erityiskompetenssia muut kannunvalintaan osallistuvat eivät voine useinkaan kieltää.
12. Yksi tärkeä avain Hegelin poliittisen filosofian ymmärtämiseen on siinä, että Hegel ei oikeastaan osannut eikä halunnut integroida mitään perustavaa eturistiriitaa siihen. Tämä on ymmärrettävä yhtäältä sitä taustaa vasten, että hän käsitti modernin valtion vakiinnuttamisen kaikkia restauraatiopyrkimyksiä vastaan tehtäväksi, jonka oli määrä olla kaikille niille yhteinen ja ensisijainen, joiden tavoitteiden mukaista ei olisi ancien regimen palauttaminen. Tämän lisäksi arvelen hänen käsittäneen tunnustuksen periaatteen sellaiseksi, että sen ympärille olisi mahdollista kerätä laaja konsensus.

Kirjallisuus

- G. W. F. Hegel, *Oikeusfilosofia*. Suom. Markus Wahlberg, Pohjoinen, Oulu 1994.
MEW 42= Marx, Engels, *Werke*, Berliini 1983.

Suomalainen väitöskirja Hegelistä

Heikki Ikäheimo, *Tunnustus, subjektiiviteetti ja inhimillinen elämänmuoto. Tutkimuksia Hegelistä ja persoonien välisestä tunnustussubteista*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 220. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2003.

Hegelin filosofian ensimmäinen invaasio Suomeen tapahtui varsin varhain, jo 1820-luvulla.¹ Aleksanterin yliopiston filosofian professori J. J. Tengström lienee jo vuonna 1830 luennoinut verattain pätevästi *Oikeusfilosofiasta* (1821) kuulijakunnalle, johon kuuluivat mm. J. V. Snellman ja Fredrik Cygnaeus². Snellman, joka korostaa opettajansa merkitystä,³ edustaa Hegelin vaikutuksen huippukohtaa Suomessa. Hänen jälkeensä kiinnostus Hegeliin ja hänen ymmärtämisenä hiipuivat.

Uusi renessanssi alkoi 1970-luvulla Marxin, ehkä myös Leninin innoittamana. Marx oli sinänsä aito innoituksen lähde, koska hän jatkoi Hegelin modernin (porvarillisen) yhteiskunnan teoriaa uusiin hedelmällisiin suuntiin. Marxin tunnetut kriittiset teemat ("nurin kääntäminen", mystinen kuori" jne.), joiden omaksuminen lähtökohdiksi kuului asiaan kuin itsestään, rajoittivat kuitenkin suuresti yrityksiä ymmärtää Hegeliä. Näistä rajoituksista ainakin suureksi osaksi vapautunut pieni piiri tuotti silti kaikenlaista, lukuisia artikkeleita (esim. Juha Manninen), merkittävän väitöskirjan (Jussi Kotkavirta) ja *Oikeusfilosofian* käännöksen (Markus Wahlberg) informatiivisine esipuheineen (Manninen ja Wahlberg). Tässä tarkasteltavan Heikki Ikäheimon väitöskirjan taustalla lienee korkeintaan varsin välillistä Marx-vaikutusta.⁴

Ikäheimo tutkii väitöskirjansa ensimmäisessä osastossa Hegelin subjektiivisen hengen filosofian toista (fe-

nomenologia) ja kolmatta (psykologia) osaa. Fenomenologiassa Hegel käsittelee koko filosofiansa kannalta keskeistä tunnustuksen (*Anerkennung*) käsitettä. Tätä Ikäheimo käsittelee Hegel-osaston neljästä artikkelista kolmannessa. Neljännessä tämän osaston artikkelissa Ikäheimo pohtii fenomenologian ja psykologian rakenteiden keskinäisiä suhteita ("paralleeli luenta") erityisenä silmämääränään intersubjektiivisuus. Väitöskirjansa toisen osaston niin ikään neljässä artikkelissa Ikäheimo tutkii tunnustuksen käsitettä analyttisesti sekä pohtii sen konkreettista ja ajankohtaista merkitystä. Keskityn pääasiassa mainittuihin Hegel-osaston artikkeleihin ja ylimalkaisemmin systemaattisen osaston ensimmäiseen ja viimeiseen artikkeliin (On the Genus and Species of Recognition; Persoonien välisestä rakaudesta – lähtökohtia teoriaan).

Henki Hegelillä

Subjektiivisen hengen filosofia on Hegelillä osa hengen filosofiaa, johon kuuluvat lisäksi objektiivisen hengen filosofia ja absoluuttisen hengen filosofia. Jälkimmäisistä edellinen on sosiaalisten ja poliittisten instituutioiden filosofia, jota käsitellään Hegelin filosofian systemaattisen esityksen, Ensyklopedian lisäksi ja laajasti mainitussa suomenetussa *Oikeusfilosofiassa*. On koko ajan pidettävä mielessä, että tämän filosofian teemana on *henki*. Tämän voisi lyhyesti määritellä länsimaisen kulttuurin

eläväksi luovaksi voimaksi ottaen erityisesti huomioon, että sen olemukseen kuuluu nimenomaan myös itsensä tietäminen, hengen *differentia specifica*. Filosofia on juuri tätä hengen itsensä tietämistä sekä systemaattisesta että historianfilosofisesta näkökulmasta. Käsitteäkseni absoluuttisen⁵ hengen voisi lyhyesti, mutta kuitenkin jonkin verran valaisevasti nimittää Kant-kriittisesti rehabilitoiduksi *intellectus archetypukseksi*. Henki paljastuu siinä perspektiivistä, jossa "ulkoinen annettisuus" l. luonto on vielä objektiivisen hengen filosofian "tarpeiden systeemissä" kiiuvaana käyneen taistelun tauottua alennettu epäolennaiseksi (taiteen filosofia, uskonnon filosofia, filosofian historia). Ihmisen itseymmärryksen kannalta on siis kyseessä suurempi läpinäkyvyys. Missään tapauksessa objektiivisen hengen ja absoluuttisen hengen suhdetta ei tule käsittää niin, että jälkimmäisen piirissä ratkaistaisiin edellisen ongelmat.

Ikäheimo on kenties lähestynyt Hegeliä ilman monille tulkinnoille tyypillistä vahvaa Hegelille ulkoista näkökulmaa. Luultavasti hän tulee sen ansios- ta oikaisseeksi erinäisiä Hegel-tulkintojen juurtuneita, mutta virheellisiä kaanoneita. Näistä haluan mainita hengen käsitteen olioimisen. Henki ei todellakaan *eksistoi*, ole tahtoja, intelligenssi tai toimija muuten kuin yksittäisissä ihmisyksilöissä (67ff; nootti 7). Sillä ei liioin ole mitään omaa kausaliteettia. Sitä, mitä henki on länsimaisen kulttuurin suhteen globaalisti, on polkupyörällä ajamisen tietty tekemisen kvaliteetti

paikallisesti. Voimme hämmästellä tätä globaalisuutta, mutta ontologinen asema todellisuudessa on sama: toiminnan kvaliteetti.

Väitöskirja kuuluu niihin, joissa nk. synopsis on lyhyt ja pelkästään esittelevä. Hegel-osaston ja systemaattisen osaston välillä ei ole kovin paljon kommunikaatiota. Ensimmäisessä artikkelissa Ikäheimo lukee Heideggerin analyysia v. 1807 *Hengen fenomenologiasta*. Käsittääkseni hän saa osoitetuksi, että Heideggerin ontologian syvyyksiä kyntävä tulkinta ei löydä riittäviä perusteita itse tekstistä. Lisäisin itse mielelläni seuraavan. Hengen fenomenologian perustarkoitus on antaa aikansa arkitietoisuudelle tikkaat, joita kiivetä filosofisen systeemin tietämisperspektiiviin (absoluuttinen tieto), jossa ajattelu tietää olevansa yhtä kohteensa kanssa (ettei esimerkiksi filosofinen peruskäsite ole ajattelulle⁶ ulkoisesti annettu). Miksi ihmeessä Heidegger etsi Hegelin ontologian syvyyksiä tällaisesta johdattelusta eikä *Logiikasta*, jonka eksplisiittisenä teemana ontologia on?

Tunnustus Hegelillä

Tunnustuksen käsitteen kohtalo kuuluu Hegelin täynnään kummallisuuksia olevaan reseptiohistorian kummallisimpiin. Ennen Ludwig Siepin tutkimuksia 1970-luvulla tuota käsitettä ei pidetty juuri esillä. Esillä ollessaan se jäi sivujuoneksi herran ja orjan teemaan, jota käsiteltiin sitäkin enemmän, mutta v. 1807 *Hengen fenomenologian* pohjalta. Ikäheimo toteaa käsitteen merkityksestä sattuvasti: ”Intersubjektivisuuden merkitys konkreettisen subjektin olemisessa tiivistyy subjektivisen hengen filosofiassa, kuten laajemminkin Hegelin tuotannossa tunnustuksen (*Anerkennung*) käsitteeseen” (66). Jos vertaamme huomautuksissa *Oikeusfilosofian* §:iin 35 ja 57 sanottua siihen, mitä tunnustamisesta sanotaan Ensyklopedian hengen fenomenologian §:issä 430–8, havaitaan, että jälkimmäinen ei ainoastaan käännä lehteä koko subjektivisen hengen filosofiassa, vaan on oikeusfilosofian keskus käsitteiden, vapauden ja oikeuden keskeinen konstituentti. On perin oikeutettua ihmetellä, kuinka He-

Fenomenologia		Psykologia	
Tietoisuus sellaisenaan	Itsetietoisuus	Teoreettinen henki	Käytännöllinen henki
a. Aistillinen tietoisuus	a. Halu	a. Intuitio	a. Käytännöllinen tunne
b. Todeksi ottaminen	b. Tunnustava itsetietoisuus	b. Mieltäminen	b. Vietit ja ehdonvalta
c. Ymmärrys	c. Yleinen itsetietoisuus	c. Ajattelu	c. Onnellisuus
	-> Järki ->		Vapaa henki

gel-tutkimus selvisi vetoamatta eksplisiittisesti tämän käsitteen analyysiin.

On syytä korostaa Ikäheimon tulkintojen uraa uurtavaa merkitystä. Kovin vakuuttavia tekstiin paneutuvia tulkintoja ei näet juuri ole esitetty subjektivisen hengen filosofiassa (vrt. 91). Olemassa olevat ovat joko ylimalkaisia (Iring Fetscher) tai äärimmäisessä tapauksessa vaikutusvallastaan huolimatta hyvinkin harhaisia (Höslle). Saman tien on syytä korostaa, että mielipide-erot, jotka minulla on Ikäheimon tulkinnoista, ovat täysin odotettavissa näin hankalan tekstin kohdalla. Niiden esiin ottaminen tähtää keskustelun avaamiseen.

Ikäheimo soveltaa paralleelia luentaansa neljännessä artikkelissaan, mutta tiettyyn määrään jo kolmannessa, tunnustusta käsittelevässä artikkelissaan. Fenomenologia jakaantuu kahteen osastoon, jotka ovat otsikoidut ”tietoisuudeksi sellaisenaan” ja ”itsetietoisuudeksi”. Edellisen teemat ovat aistillinen tietoisuus, todeksi ottaminen (*Wahrnehmung*) ja ymmärrys (*Verstand*), jälkimmäisen halu, tunnustava itsetietoisuus ja yleinen itsetietoisuus. Oikeutetusti Ikäheimo huomauttaa siitä, että edelliset ovat teoreettisia ja jälkimmäiset praktisia hahmoja, vaikka Hegel ei tätä itse mainitse.

Paralleeli luenta voi nyt todeta ensimmäiset ”momentit” välittömyyden (*an sich*) tai yksittäisyyden momentteiksi, keskeisimmät välittymisen (*für sich*) tai erityisyyden ja kolmannet välittömyyden (*an und für sich*) tai ylei-

syyden momenteiksi. Ikäheimo toteaa, että ensimmäiset momentit eivät vaa di intersubjektivisuutta, mutta kylläkin keskeisimmät. Olennaista tietenkin on lisäksi, että intersubjektivisuus astuu *eksplisiittisesti* kehiin vasta tunnustavassa itsetietoisuudessa, jossa siitä tulee samalla itsetietoisuuden ja vapauden konstituentti. Väittäisin, että olisi luontevinta lukea intersubjektivisuus todeksi ottamiseen retrospektiivisesti tunnustavan itsetietoisuuden näkökulmasta. Fenomenologian ja psykologian jäsenyys on seuraava (ks. kuvio).

Yllä on subjektivisen hengen kahden jälkimmäisen osan jäsenyys. Järki on kaavion piirissä abstraktissa muodossa, joka on melko identtinen yleisen itsetietoisuuden kanssa. Vapaa henki sen sijaan on koko subjektivisen hengen tulema. Psykologian hengenfilosofinen tehtävä on osoittaa teoreettisen ja praktisen yhteenkuuluvuuden.

Tunnustavassa itsetietoisuudessa Hegel kehittää herran ja orjan kuuluisaan vastakkaisasetelmaan nojautuen eksplisiittisesti intersubjektivisen ja symmetrisesti vastavuoroisen tunnustuksen teorian itsetietoisuudesta ja vapaudesta. Tämän teorian asema on hyvin keskeinen koko Hegelin filosofiassa. Huomiota voidaan kiinnittää itsetietoisuuden ja järjen teorioiden *käytännölliseen luonteeseen*. Sehän on tietysti sopusoinnussa Kantin kriittisen teorian kanssa, mutta ristiriidassa kaikkien niiden teorioiden kanssa, jossa järki alistetaan passioiden välikappaleeksi tai suodattajaksi.

Tunnustuksen figuuri kehitetään

siis itsetietoisuus-osan keskimmäisessä momentissa (tunnustava itsetietoisuus) käyttämällä kuuluisaa herran ja orjan kuvastoa. Se luo koko fenomenologian jäsenyykseen vahvan dynaamisen epäsymmetrian. Tähän liittyy kysymys, jota Ikäheimo käsittelee neljännessä artikkelissa. Fenomenologian itsetietoisuutta käsittelevä jakso alkaa johdannolla (ennen halun käsittelyyn siirtymistä), jonka alkaa (§ 424) lauseella: ”Tietoisuuden totuus on *itsetietoisuus* ja jälkimmäinen on edellisen peruste, niin että kaikki tietoisuus toisesta kohteesta on itsetietoisuutta; --”.

Ikäheimo antaa tälle lauseelle kaksi tulkintaa, jotka ovat periaatteessa mahdollisia, mutta eivät käsittäkseni ole sitä, mitä Hegel tavoittelee. Tämän kaltaiset sanat ”totuus” ja ”peruste”. Ne panevat etsimään tämän lauseen perustelua itsetietoisuus-jakson lopusta. Nähdäkseni se löytyykin, eksplisiittisimmin lisäyksestä §:ään 422, jossa pyritään osoittamaan, että siinä (ymmärryksen) sisäisessä ykseydessä, joka jossa laki liittyy toisiinsa kaksi erillistä, on itsetietoisuus edellytettynä. Näen tässä analogian Kantin transsendentaalisen subjektin käsitteeseen. Tämän perusteella tulkittava lause voitaisiin käsitellä eräänlaiseksi saksalaisen idealismin yhteiseksi ohjelmanjulistukseksi.

Neljännessä artikkelissa Ikäheimo pyrkii menestyksekkäästi vapauttamaan herran ja orjan ”kuvastoa” erilaisista rasitteista, joita siihen ovat tuottaneet erilaiset yritykset lukea sitä jonkin Hegelille itselleen ulkoisen kontekstin näkökulmasta. Voin yhtyä siihen Ikäheimon väitteeseen, että tunnustuksella ei ole mitään erityisesti etuoikeutettua kontekstia. Väittäisin kuitenkin lisäksi, että samaa koskee myös herran ja orjan figuuria. Vaikka on totta, että taistelu elämästä ja kuolemasta kuuluu vain hyvin erityiseen tunnustuksen kontekstiin, edustaa figuuri toisaalta ”vähemmän kärkeissä” muodoissa kaikkea pelkästään välineellistä suhtautumista kanssaihmiisiin. Tähän liittyy ainoa kriittikkini Ikäheimon tunnustuksen käsitteen analyysia kohtaan.

Ikäheimo antaa mielestäni herran ja orjan suhteesta kohtuuttoman symmetrisen kuvan. Nähdäkseni Hegelin mainitsema herran ja orjan kehkeytyvä tyydytyksestä huolehtimisen yhteisyys (96) ei ole symmetristä, vaan Boumanin lisä-

yksessä (nootti 32) esitetty varaus ei ole missään ristiriidassa päteekstin kanssa. Herralle orja pysyy tyydytyksen välineenä, vaikkakin huomioon otettavana, kun taas orja joutuu ottamaan todellisen etäisyyden välittömään haluunsa ottaessaan herran tyydytyksen kohteekseen. Samalla orja löytää työssään ”yleisyyden muodon”, joka on ”pysyvä väline ja tulevaisuuden huomioon ottava ja turvaava huolenpito” (nootti 31). Yleispätevää herran ja orjan suhteesta on yhtäältä toisen välineellistäminen ja toisaalta ”yleisyyden muodon”, sivistyksen perustan, löytäminen työssä. En kuitenkaan väitä, ettei herran asenteeseen liittyisi lainkaan sivilisoitumisen aspektia.

Paralleeli luenta

Ikäheimo saa paljon mielenkiintoista irti lukiessaan paralleelilla tavalla neljännessä artikkelissa fenomenologian ja psykologian yhtäältä teoreettisia ja praktisia jaksoja rinnakkain. Kuten hän toteaa, fenomenologia-jaksossa on kysymys subjektin ja objektin välisestä intentionaalisesta suhteesta. Vastaavasti hän esittää, että psykologiassa olisi kysymys fenomenologian objekti-suhteita vastaavien kognitiivisten prosessien tutkimisesta. Tässä tullaan suurimpaan erimielisyyteen, mikä minulla on subjektiivisen hengen filosofian tulkinnassa Ikäheimon kanssa.

Mitä tulee fenomenologian ja psykologian teoreettisiin jaksoihin, paralleeli lukutapa onnistuu mainiosti, ehkä parhaiten kaikista. Vastaavasti praktisten jaksoiden kohdalla katson paralleelin luennan törmäävän rajoihinsa. Aavistelen, että Ikäheimon keskittyminen paralleeliin lukutapaan on jossain määrin syrjäyttänyt näköpiiristä hengen filosofian lineaarisen tarinan. Hän siteeraa (97) Hegelin huomautusta, jonka mukaan halu eroaa vietistä (joka kuuluu psykologian käytännöllisen osan toiseen momenttiin) siksi, että jälkimmäinen ei enää etsi vain yksittäistä tyydytystä, koska on tahtovan intelligenssin muotona ylittänyt subjektiivisen ja objektiivisen välisen vastakohtan. Hän väittää, että tämä on ”ongelmallista” ja ”monimielistä”. Kuitenkin luulen tässä vedottavan vain fenomenologian ja psykologian yleiseen eroon: kun edellisessä objekti on subjektille ulkoises-

ti annettu, on psykologiassa hengen omikseen tietämistä kohteista, esimerkiksi kognitiivisista prosesseista.

Paralleelin lukutavan ongelma tiivistyy myös Ikäheimon tapaan käyttää termiä ”kognitiiviset prosessit” psykologian teoreettisten momenttien ohella myös sen käytännöllisistä momenteista (käytännöllinen tunne, vietiä ja ehdonvalta sekä onnellisuus). Vaikka psykologia ottaa tehtäväkseen osoittaa, että teoreettinen ja praktinen henki ovat yhtä vapaana henkenä tai tahtovana intelligenssinä, ja vaikka käytännöllisiin momentteihin sisältyy kognitiivista, on termi tässä kovin harhaan johtava.

Olenneisinta on kuitenkin seuraava. Itse asiassa psykologian käytännöllisen osan tehtävänä on tutkia tahdon asenteita suhteessa vastaaviin kohteisiin siitä näkökulmasta, miten ne sopivat vapauden kohteiksi. Hegel toistaa olennaisesti saman ajatuskulun *Oikeusfilosofian* johdannossa. Tällöin on onnellisuudenkin kohdalla ensisijaista, ettei se ole vapauden adekvaatti objekti. Hegel määrittelee onnellisuuden vietiä kohteet harmonisoivaksi yleiseksi kohteeksi, jolla kuitenkaan ei ole adekvaattia käsitteellistä hahmoa. Tämä määrittely on tarkalleen sama kuin Kantilla. Hegel ei halua laajentaa myöhemminkään, esimerkiksi *Oikeusfilosofiassa* onnen käsitettä kattamaan vapautta, vaan niiden suhde jää esimerkiksi valtiossa samaksi kuin Rousseaulle, nimittäin yhteisen hyvän ja yleisen tahdon väliseksi suhteeksi.

Ikäheimo haluaa nähdä onnessakin saman, mitä muissa kolmansissa momenteissa, nimittäin välittyneen yleispätevyyden. Hän toteaa: ”Siep esittää lopuksi huomion, joka on hyvin tärkeä koko subjektiivisen filosofian (samoin kuin objektiivisen hengen filosofiankin) ymmärtämiseksi. Oikeus – tulkintani mukaan siis yleinen itsetietoisuus – ei rajoitu vain puhtaasti yleisiin lakeihin, vaan sen on otettava huomioon kaikkien yksilöiden ja ryhmien hyvä (*Wohl*), mahdollistettava yksilöiden intressien ja päämäärien harmoninen toteutuminen kaikessa erityisyydessään”.

Tässä sitaatissa on hienoa ja valittavan harvinaista Hegel-tutkimuksessa selvä taju siitä, että yleinen itsetietoisuus (tai järki), joka on tunnustavan itsetietoisuuden yleistys, oikeas-

taan antaa abstraktin kriteerin legitimeille, ”oikeudellisille”, instituutioille ja lopuksi myös valtiolle. Hegelin käytämän terminologian mukaan ”hyvä” (*Wohl*), joka on sama kuin onni, täytyy kuitenkin alistaa vielä kriteerille, jonka vapaus antaa (aivan samoin kuin Kantin korkeimman hyvän teoriassa). Käsitteäkseni Ikäheimo on tässä harjoittanut psykologian ylitulkintaa. Sillä nähdäkseni sitaatti avaa kylläkin aivan oikeutetusti näkymän objektiivisen hengen (*Oikeusfilosofian*) teoriaan, muttei saa kaukupohjaa psykologian käytännöllisen osan onnea käsittelevän jakson muotoiluista.

Tunnustus ja rakkaus

Systemaattisista tunnustusta käsittelevistä artikkeleista otan esille vain ensimmäisen (”On the genus and Species of Recognition”) ja viimeisen (”Persoonien välisestä rakkaudesta – lähtökohtia teoriaan”), nekin lyhyesti. Tunnustuksen ”genus” on Ikäheimon ehdotuksen mukaan (128) sellaista suhtautumista toiseen persoonaan persoonana, jonka toinen persoona ymmärtää ja hyväksyy (*accepts*) sellaiseksi suhtautumiseksi. Ilman sivulausetta tunnustus ei olisi ”recognizee-sensitive”. Näin määritelty tunnustuksen käsite on tietenkin sopusoinnussa Hegelin tunnustuksen käsitteen kanssa. Jos halutaan määrittellä vielä yleisempi käsite, se voisi olla A:n suhtautuminen B:hen C:nä dimensiolla D ja B:n suhtautuminen A:han asianmukaisena arvioijana (128). Ikäheimo tarkastelee analyttisesti sitä, millaisia instansseja variaabeleilla C ja D voi olla ja edelleen, millaisia persoonuuden dimensioita rakkauden, oikeuksien ja kunnioituksen (*esteem*) attribuuteille tulee kysymykseen. Toivottavasti nämä mielenkiintoiset analyttiset viritykset antavat tulevaisuudessa aineksia myös Hegelin uudelleen ymmärtämiseen.

Pidin yllä hatarasti esitellyn systemaattisen artikkelin lisäksi ehkä eniten teoksen viimeisestä artikkelista, joka käsittelee persoonien välistä rakkautta. Kun Hegel esittää esimerkkeinä tunnustuksesta rakkauden, kunnian ja patriotismin, on tietysti selvää, että juuri edellisen kaltaiselle analyttiselle lähestymistavalle tulee töitä ennen kuin täysin ymmärrämme, mitä hän tarkoittaa.

rakkaushan ei ole aina symmetristä vastavuoroisuutta niin kuin fenomenologian tunnustavassa itsetietoisuudessa. Ikäheimo lähtee Aristoteleen määritelmästä, jonka mukaan rakkaus (*filia*) on hyvinä pitämiemme asioiden toivomista toiselle juuri tuon toisen eikä itsemme vuoksi sekä toimimista voimiemme mukaan niiden toteutumiseksi käytännössä (158).

Ikäheimo tarkastelee kriittisesti O.H. Greenin romanttisen rakkauden määritelmää: A rakastaa B:tä romanttisesti jos ja vain jos 1. A haluaa jakaa B:n kanssa assosiaation, johon tyypillisesti sisältyy seksuaalinen ulottuvuus, 2. A haluaa B:n voivan hyvin B:n itsensä vuoksi ja 3. A haluaa B:n vastavuoroisesti omaavan halut 1. ja 2. A:ta kohtaan. Ikäheimo osoittaa, että määritelmän kohdat 1 ja 2 ovat ristiriidassa tapauksessa, jossa A ymmärtää, että B:lle olisi hyväksi jättää assosiaatio. Määritelmä voitaisiin siis pelastaa vain olettamalla erittäin epäintuitiivisesti, että romanttinen rakkaus loppuisi tämän A:n oivalluksen mukana.

Olisiko Ikäheimon tekemä johtopäätös, jonka mukaan rakkaudella ei olisi lajeja, näin perusteltu?. Toisaalta tuntuisi, että täytyisi olla mahdollista päätyä rakkauden alalajeihin konkreettisesti jollain tavoin Aristoteleen määritelmää. Myönnän kyllä, ettei tule saman tien mieleen, miten konkreettisesti Aristoteleen määritelmän esimerkiksi romanttisen rakkauden määritelmäksi. Kysymys kaipaasi nähdäkseni lisää analyttistä pohdintaa ja voi olla, että yritys määrittellä rakkauden lajeja lipsahtaisi helposti ja luontevasti – niin kuin Ikäheimo olettaa – vain Aristoteleen rakkauden ja jonkin toisen asenteen kombinaatioksi.

Kauniissa loppunousussa rakkauden käsitteen analyysi kääntyy kulttuurikritiikiksi, josta en voi olla muuta kuin täsmälleen samaa mieltä kuin kirjoittaja. ”Ei pitäisi olla kenellekään yllätys, että ihmishengen arvo kokee nopean inflaation siellä, missä puhtaan kapitalismin nimissä jatkuvasti kutistetaan persoonien välisen rakkauden aktualisoitumisen ja ilmenemisen elin-tilaa, missä sallitaan ja käytännössä kannustetaan yhä välinpitämättömpiä ihmisten hyväksikäytön käytäntöjä, ja missä toisen ihmisen nöyryyttämisen, pahoinpitelemisen ja tappamisen simu-

loiminen ovat keskeisiä viihteen muotoja” (167).

Viitteet

1. Ks. Juha Manninen, *Miten oppi modernista valtiosta syntyi Suomessa*, Oulu 2003, s. 19.
2. Ks. mt. s. 15.
3. Ks. mt. s. 14.
4. On ehkä syytä mainita, ettei tällä pienen piirin puuhastelulla näytä olevan mainittavaa vaikutusta yleiseen Hegel-tunteeseen Suomessa. Suurin osa ohimenneen esiin tulevista Hegel-maininnoista toistaa kanonisoituja ennakkoluuloja.
5. Hegelin ymmärtäminen ei ole alkanut ennen kuin on ymmärretty, että sanalla ”absoluuttinen” on aivan eri ja samalla hyvin kontekstuaalisesti rajoittunut merkitys vuoden 1807 Hengen fenomenologian absoluuttisen tiedon käsitteen konstituutiassa.
6. Aikojen kuluessa Hegeliä (miksei Aristotelesta?) on kritisoitu siitä, että hän käsittää ajattelun voivan ajatella itseään. Mahdotonta se ehkä olisikin, jos ajattelu tarkoittaisi ajattelun tiettyä konkreettista aktia (episodia). Mutta kun ei tarkoiteta Hegelillä!

Olli Tammilehto **Ei sananvapautta**

Ylhäältä saamamme ilmoituksen mukaan sananvapaus vallitsee maailman yhteisöön kuuluvissa sivistyneissä, demokraattisissa ja vapaissa maissa. Diktatuureissa, kuten Valko-Venäjäällä, sitä ei ole. Sellaisissa puolisivestyneissä maissa kuin Venäjä sananvapautta on jonkin verran mutta valtio rajoittaa sitä voimakkaasti.

Niinpä vapaan, demokraattisen ja sivistyneen Suomen perustuslain 12 pykälässä kerrotaan seuraava tarina: ”Jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä.”

Kuitenkin useimmilla niillä, jotka ovat ottaneet tämän tarinan todesta ja yrittäneet julkistaa tietojaan ja mielipiteitään – eivätkä vain toistaa omin sanoin Helsingin Sanomien ja sen sellaisten näkemyksiä – on kovasti toisenlaisia kokemuksia. Suomessa ja muualla ”vapaassa maailmassa” on hyvin yleistä, että suuret lehdet ”estävät ennakolta” tärkeiden tietojen ja mielipiteiden julkistamisen: ne eivät suostu julkaisemaan niitä itse ja koska ne ovat mainostuloja haalimassa syöneet tai ostaneet alueen muut lehdet, vaihtoehtoisia julkaisukanavia ei juuri ole. Tämän ovat kokeneet myös syvällisesti aiheeseensa perehtyneet, asiallisesti ja taitavasti kirjoittavat ihmiset. Avoimesti maailmaan suhtautuvien kirjoittamalla elävien toimittajien keskuudessa on tavallista valittaa, kuinka on monia tärkeitä asioita, joista pitäisi kirjoittaa, mutta kun kukaan ei sellaisia juttuja osta.

Näin Suomessa ja muissa vanhoissa teollisuusmaissa. Mutta sananvapauden saarekkeitä maailmassa sentään vielä on. Vieraillessani pari vuotta sitten Intiassa tutustuin sikäläiseen englanninkieliseen lehdistöön. Kyselin aktivisteilta ja toisinajattelijoilta heidän kokemuksistaan lehdistösensuurista. Hämmästykseni

he kaikki kertoivat saavansa juttunsa julki sanomalehdissä.

Seuraavassa muutamia omia kotimaisia kokemuksia.

Vuoden 2003 keväällä ja kesällä savustettiin suuren äänestäjäjoukon pienimpänä pahana pitämä tai jopa kannattama pääministeri Anneli Jäätteenmäki ulos virastaan. Asiasta ihmisillä oli tietenkin mielipiteitä. Minäkin kirjoitin Helsingin Sanomiin (ks. <http://www.tammilehto.info/vakval.htm>). Kun juttua ei näkynyt lehden sivuilla, soitin toimitukseen. Siellä kerrottiin, että toki Jäätteenmäki-jupakkaa koskevia kirjoituksia oli tullut erittäin runsaasti. Mutta kun ne ottivat voimakkaasti kantaa puolesta tai vastaan, toimitus oli päättänyt olla julkaisematta niistä juuri mitään. Oma juttuni ei ottanut kantaa Jäätteenmäen puolesta eikä vastaan vaan kritisoi sen sijaan mediaa. Myöskään sitä ei julkaistu.

Vuoden lopulla törmäsin saksalaiseen ja ranskalaiseen aineistoon, joka osoitti vakuuttavasti, että Teollisuuden Voiman tilaama uusi ydinvoimala on koekappale, jonka teknisistä ratkaisuista ei ollut kokemusta missään maassa ja johon sisältyi monia arvaamattomia riskitekijöitä. Tämän tiedon julkistamisen luulisi olevan minkä tahansa tiedottamiseen eikä kansalaisten manipulointiin omistautuneen median velvollisuus. Niinpä taas kirjoitin jutun Helsingin Sanomiin (ks. <http://www.tammilehto.info/ydinkoekan.htm>). Tällä kertaa toimitus oli aikaisempaa suorapuheisempi. Sieltä ilmoitettiin, ettei juttua julkaista, koska toimitus oli asiasta eri mieltä. Tosin asianomainen toimittaja tunnusti, ettei asiasta mitään tiedä.

Syksyllä 2002 ilmestyi ensimmäinen suomenkielinen kirja kännyköiden ja muiden modernien korkeataajuisista sähkömagneettista säteilyä käyttävien laitteiden riskeistä.

Luulin naiiviuttani taaskin, että tiedotusvälineiden velvollisuus olisi kertoa suomalaiselle kännykkäkansalle terveysvaikutuksista muutakin kuin kännykkäyhtiöiden vakuuteluja. Erehdyin pahasti. Helsingin Sanomien kulttuuritoimitus ei suostunut edes lukemaan kirja-arvoskeluani (ks. www.tammilehto.info/aivuhr.htm). Lehden tiedetoimittaja kiihtyi heti, kun kuuli asiiani, ja piti minulle puhelimesta pitkän saarnan siitä, kuinka sähköä on käytetty toista sataa vuotta eikä mitään negatiivisia terveysvaikutuksia ole ilmennyt.

Nyt varmaan joku tuhahtaa, ettei kallista palstatilaa voi antaa kaiken maailman suunsoittajien käyttöön. Pitää olla jossain tärkeässä yhteiskunnallisessa asemassa, ennen kuin ihmisen mielipiteitä voi noteerata tai hänen tietoihinsa luottaa! Mutta sensuuri koskee myös vakiintuneessa asemassa olevia kansalaisia. Monet etabloidut tutkijat valittavat, etteivät saa näkemyksiään julkisuuteen. Toisaalta sikäli kuin asema helpottaa julkisuuteen pääsyä, rankemmat ovat myös sanktiot väärien mielipiteiden esittämisestä. Esimerkiksi monet säteilyn tai geeniteknologian vaaroista varoittaneet tutkijat ovat joutuneet ankaran painostuksen ja uhkailujen kohteeksi. Tämä ei koske vain kapitalistien merentakaista onnelaa vaan myös Suomea. Tunsin aikoinani tšekäläisen säteilytutkijan, joka alkoi julkisuudessa varoittaa radioaktiivisen säteilyn ja ydinvoiman käytön vaaroista. Parin vuoden kuluttua hän kuitenkin vaikenä ja erosi ydinvoimakriittisestä asiantuntijaryhmästä. Syyksi hän ilmoitti sen, että oli joutunut painostuksen kohteeksi ja pelkäsi koko uransa vaarantuvan.

Mutta eikö se, että saan kirjoittaa näihin kolumneihin, mitä mieleeni juolahtaa, ja että sensuroidut juttuni on näköjään julkaistu internetissä ja joissain pien- tai paikallislehdissä, todista sananvapauden olemattomuusväitteeni pötypuheeksi?

Olennaista on kuitenkin, että saa sanomansa relevantille yleisölle. Vallan ja yhteiskunnallisten rakenteiden keskityksen takia valtaelinten päätökset vaikuttavat välittömästi nykyisin miljooniin ihmisiin. Siksi näitä koskevan keskustelun kannalta relevantti yleisö on hyvin suuri. On ratkaiseva ero, saako kaikkia suomalaisia koskevan jutun sadan vai sadan tuhannen ihmisen luettavaksi. Neuvostoliiton ankaran valtiollisen sensuurin oloissakin ”samizdatit” levisivät hiilipaperin ja kirjoituskooneiden avulla monistettuna usein sadoille ihmisille.

Vierailin pari vuotta sitten valkovenäläisen oppositiolehden toimituksessa. Valtio oli juuri lakkauttanut sen. Ihmeissäni katselin, kun toimittajat olivat tästä huolimatta täydessä työntouhussa tietokoneidensa ääressä. Kohta minulle selvisi, että lehteä kyllä sai edelleen julkaista internetissä.

Mutta nyt tämä kirjoitus kyllä johtaa harhaan: sananvapaus ja tiedonlevitysresurssien olemassaolohan ovat aivan eri asioita! Nykyisen kehittyneen filosofian ja juridiikan oloissa toki osataan erottaa poliittinen järjestelmä taloudesta. Mutta 1700-luvun alkeellisen valistusfilosofian innoittamat USA:n ”perustajaisät” ajattelivat toisin. Sananvapaus oli taattava myös käytännössä. Postilaitos perustettiin nimenomaan lehtien jakelua varten. Vuonna 1792 kongressi alkoi tukea lehtien postimaksuja niin suurilla summilla, että niistä muodostui liittovaltion suurin menoerä. Tuella oli tarkoitus taata se, että kaikkialla oli saatavissa vähintään kolme eri näkemyksiä edustavaa lehteä. Monet merkittävät vaikuttajat olivat sitä mieltä, että tukea oli vielä lisättävä ja tehtävä lehtien lähettäminen tilaajille ilmaiseksi.

Valitettavasti sananvapaudella oli vaikutuksia, joita perustajaisät eivät osanneet ennakoida. Yhteiskunnalliset liikkeet voimistuivat ja lopulta säädettiin yleinen äänioikeus. Vastuuntuntoiset piirit alkoivat huolestua: valta näytti olevan luisumassa pois eliitiltä ja val-

tapyramidit osoittivat rapautumisen merkkejä. Mutta ei hätää: modernin tiedotusopin pioneerit kehittivät ensimmäisen maailmansodan sotapropagandasta saadun myönteisen kokemuksen pohjalta tieteellisen propagandan. Myöhemmin tätä alettiin kutsua ”suhdetoiminnan” ja ”yritysviestinnän” kaltaisilla kauniilla sanoilla, ja se sai tehokkaaksi

»Modernin tiedotusopin pioneerit kehittivät ensimmäisen maailmansodan sotapropagandasta saadun myönteisen kokemuksen pohjalta tieteellisen propagandan. Myöhemmin tätä alettiin kutsua ”suhdetoiminnan” ja ”yritysviestinnän” kaltaisilla kauniilla sanoilla, ja se sai tehokkaaksi aseekseen jokaiseen olohuoneeseen sijoitetun katodisädeputken.»

aseekseen jokaiseen olohuoneeseen sijoitetun katodisädeputken. Näin ”demokratia tehtiin riskittömäksi” eli äänioikeuden laajenemisen tuhoisa vaikutus neutraloitiin, kuten Alex Carey on tärkeässä kirjassaan ”Taking the Risk out of Democracy” osoittanut. USA:n uudistunut valtajärjestelmä kopioitiin nopeassa tahdissa sen ideologisiin satelliitteihin kuten Suomeen.

Kun nyt sanomalehdille ja muille tiedotusvälineille oli löydetty tärkeämpää tekemistä kuin tiedonvälitys ja erilaisten mielipiteiden julkituonti, oli luonnollista, että media kehittyi ja sen annettiin kehittyä tätä uutta päätehtävää edistävään suuntaan. Propagandan kannalta oli erinomaista, että sen äänitorvet – entiset tiedotusvälineet – olivat yhä enemmän yksien ja samojen vastuuntuntoisten ja hyvät yhteiskuntasuhteet omaavien ihmisten

käsissä. Vielä parempi on, kun ne tai niiden lähteenään käyttämät uutistoimistot ovat suoraan ylikansallisten yhtiöiden käsissä, jottei kansallisten kapitalistien epärealistiset ideat pääse haittaamaan oikeansuuntaista vaikuttamista.

Sananvapaus näyttäisi siis länsimaissa olevan menneen talven lumia. Sananvapaus sen sijaan sopii hyvin Intian tapaiseen maahan, jossa valtaosa vastuuntunottomista ihmisistä ei osaa lukea.

Mutta epäilemättä tämä kaikki on vain näennäisyyttä ja riittämättömän filosofisen koulutuksen synnyttämää houretta. Eteivät filosofimme, juristimme ja taloustieteilijämme kyllä pystyvät osoittamaan, että sananvapaus kukoistaa Suomessa ja muissa sivistysmaissa. Niin totta kuin orjuutta ei ole, koska jokainen orja pystyy säästämällä kartuttamaan pankkitiliään ja ostamaan itsensä vapaaksi, eivät myöskään sananvapauden rajoitukset ole varsinaisesti olemassa: jokainen voi aivan vapaasti ryhtyä miljonääriksi, perustaa oman lehden, lähettää sen joka kotiin ja kirjoittaa siinä mitä tahtoo.

Urheiluaatteen juurilla

Antiikin Olympian urheilukisat, jotka järjestettiin joka neljäs vuosi, keräsivät arvioiden mukaan aina useita kymmeniä tuhansia katsojia – käytännössä miehiä, sillä kisakatsomoon pääsy oli naineilta naisilta eväty. Mitä nämä ihmiset tulivat katsomaan ja miksi? Kysymys on perusteltu, etenkin kun otetaan huomioon kisojen olosuhteet. Matkustaminen antiikissa oli sekä vaarallista että epämukavaa. Olympian alue on kaunis ja vehreä laakso, mutta siihen mukavuudet loppuivatkin. Kisat järjestettiin loppukesällä, kaikkialla oli kuumaa, kuivaa, pölyistä ja likaista.¹ Kaikkialla parveili karpäsiä. Katsojat istuivat maassa ja usein yöpyivät taivasalla. Miksi kukaan vaivautui paikalle?

Samaa voidaan kysyä myös itse urheilijoista. Stoalainen filosofi Epiktetos kuvaa värikkäästi Olympian kisoihin valmistautuvaa odottavia rasituksia:

”Sinun täytyy noudattaa tiukkaa kuria ja ruokavaliota, pidättyä herkuista, harjoitella pakosta määrättyyn aikaan, helteessä ja kylmällä säällä, et saa juoda kylmää vettä etkä viiniäkään miten vain; yksinkertaisesti sinun on uskottava itsesi valmentajallesi kuin lääkärin käsiin. Sitten kilpailussa joudut kaivamaan ojaa; kenties saat kätesi sijoiltaan tai nyrjäytät nilkkasi; joudut nielemään paljon hiekkaa, ehkä jopa saamaan ruoskasta; ja kaiken tämän lisäksi vielä häviät.”²

Mikä sai urheilijat vuosisatojen ajan uhmaamaan kaikkea tätä kärsimystä?

Katsojat ja kilpailijat

Länsimaisen kilpaurheilun historia alkaa Kreikan kirjallisuuden kaanonin vanhimmasta teoksesta: *Iliassa* järjestetään urheilukisat osana Patrokloksen suurellisia hautajaisia.³ Katsojien ja kilpailijoiden roolijako on jokseenkin jäsentymätön, ja ohjelma syntyy lähinnä improvisoiden: vainajan kumppani ja kisojen isäntä Akhilleus tarjoaa palkinnot ja määrää lajit, ja halukkaat kreikkalaisten sotapäälliköiden joukosta ilmoittautuvat mukaan ilman kummempia valmisteluja. Kisojen suurin numero on valjakkoajo, joka herättää intohimoja niin ajajissa, katsojissa kuin aina sotaleirin liepeillä viihtyvissä jumalissakin. Lisäksi kilpaillaan nyrkkeilyssä, painissa, asetaistelussa, keihään- ja kiekonheitossa sekä ammunnessa. On helppo nähdä, että tällaiset lajit olivat luonteva osa aristokraattisten sotasankarien ammattitaitoa eivätkä vaatineet varsinaista erikoisosaamista. Akhilleuksen tarjoamat palkinnot ovat ylellisiä, mutta osanottajien

varallisuuden huomioiden ehkä sittenkin lähinnä symbolisia. Sankarien kisat käydään hengessä, joka on erikoinen sekoitus lapsekasta leikkimielistä ja peräänantamatonta voitontahtoa – aitoa urheiluhenkä siis. Voimme nähdä myös, että juhlan, poikkeustilanteen ja tietynlaisen uskonnollisen rituaalin elementit ovat läsnä jo näissä kilpakoissa.

Varsinaisten kausittain toistuvien urheilukilpailujen alkuhistoria on hämärän peitossa. Kreikkalaisen maailman arvostetuimpia kisoja, Olympian kisoja, pidettiin myös vanhimpina.⁴ Niiden perustajaksi mainittiin urheilijoiden suojelija Herakles; toisaalta ne yhdistettiin myyttiin Pisan kuningas Oinomaoksesta, joka haastoi tyttärensä kosijat hurjaan valjakkokilpaan. Olympian kisojen voittajaluetteloin dokumentoitu historia alkaa vuodesta 776 eKr., mistä alkaa myös olympiadiajanlasku. Alusta lähtien Olympian kisat järjestettiin joka neljäs vuosi. Samoihin aikoihin tai hieman myöhemmin vakiintuivat myös kolme muuta kreikkalaisen maailman suururheilutapahtumaa, Delfoin, Nemean ja Isthmoksen kisat.

Olympia Peloponnesoksen länsilaidalla ei koskaan ollut mikään asutuskeskus. Kisat syntyivät sinne, koska se oli tärkeä Zeuksen kulttipaikka jo kauan ennen kisojen perustamista. Kisojen järjestämisestä vastasi läheinen Elikksen kaupunki, muiden *polisten* taloudellisella tuella. Kisat eivät koskaan menettäneet uskonnollisen rituaalin luonnettaan. Palvontamenot olivat olennainen osa avajaisia ja päätösjuhlaa, ja viisipäiväisten kisojen keskimmäisenä päivänä uhrattiin sata härkää Zeuksen alttarilla. Muitakin jumalia muistettiin Olympiassa, mutta Zeus oli kisojen ehdoton isäntä. 400-luvun jälkipuolelta alkaen hän istui Olympian tempelissään veistettynä kultaan ja norsunluuhun, Feidiaan kaksitoistametrinenä patsaana, ja Zeuksen nimessä urheilijat vannoiivat noudattavansa sääntöjä ja hänelle he vastasivat rikkomuksistaan.⁵ Kisojen pyhää luonnetta korosti niiden ajaksi julistettu kisarauha. Olympian alueelle ei saanut tulla aseistettuna, eivätkä kreikkalaismaailmassa alati riehuvat sodat saaneet häiritä kisojen järjestämistä. Suuret urheilujuhlat, jotka ilmensivät näkyvästi hajanaisten kreikkalaisvaltioiden yhteistä uskontoa, olivat merkittävä panhelleenisen hengen luoja ja ylläpitäjä. Kisat pysyivätkin pitkään puhtaan kreikkalaisina; niihin saivat osallistua vapaasyntyiset ja nuhteettomat⁶ kreikkalaismiehet kaukaisistakin kolonioista, mutta barbaarit suljettiin ulos.

Puhtaasti sekulaareja kisoja järjestettiin ympäri kreikkalaismaailmaa kymmenittäin. Näissä kisoissa palkintona oli suuria rahasummia, kun taas kulttikisojen voittajat saivat symbolisia palkintoja, seppeleen ja päänauhan. Myöhemmin, etenkin roomalaisajalla, perustettiin myös uusia kulttikisoja, mutta Olympian kisat säilyttivät aina oman erityisensä. Uskonnollisen luonteen säilymisestä kertoo sekin, että kisat lakkautettiin viimein kristittyjen vaatimuksesta; tämä tapahtui vuonna 393 keisari Theodosiuksen päätöksellä. 1800-luvun lopulla Olympian kisat herätettiin uudestaan henkiin modernien olympialaisten muodossa.

Väkivallan viehäty

Olympian kisojen ensimmäinen laji oli valjakkoajo, jota seurasi laukkakilpailu.⁷ Hevoslajit poikkesivat selvästi muista

kisalajeista. Osallistujana ei ollut ajaja tai ratsastaja, vaan hevosten omistaja. Hevoset olivat antiikissa paljolti ylellisyystavaraa, ja valjakoitaan kisoihin lähettivät tyrannit, kuninkaas ja ylimykset. Hevoslajeihin oli myös naisilla mahdollisuus osallistua, joskaan he eivät voineet seurata hevostensa menestystä paikan päällä. Hevoslajeja seurasi toisen kisapäivän ohjelmassa viisiottelu, joka muodostui kiekonheitosta, pituushypystä, keihäänheitosta, 200 metrin (stadionin) juoksusta ja painista. Neljännen ja tärkeimmän kisapäivän ohjelmaan kuuluivat juoksulajit (200, 400 ja 4800 metriä) sekä sokerina pohjalla kreikkalaisten rakastamat väkivaltaiset kamppailulajit paini, nyrkkeily ja vapaaottelu (*pankration*). Päätöslajina oli vielä 400 metrin juoksu asevarusteissa. Minkäänlaisia joukkuelajeja kisaohjelmaan ei kuulunut. Kreikkalaiseen urheilukulttuuriin ei kuulunut myöskään tulosten kirjaaminen muistiin edes niissä lajeissa, joissa tuloksen määrittäminen olisi ajan teknologialla ollut mahdollista. Siten nopeus- ja pituussennätykset olivat tuntemattomia. Sen sijaan urheilijat kirjasiivat muistiin voittojensa määrät – ja vain voittojen. Toisella tai kolmannella sijalla ei ollut merkitystä, paitsi kaksois- tai kolmoisvoitoissa hevoslajeissa. Viimeiseksi jäämiseen liittyi sen sijaan erityinen häpeä.⁸

Kohtalaisen sivistyneeseen urheilukulttuuriin tottunut nykyyhmiä hämmästyttää antiikin kamppailulajien raakuus.⁹ Sääntöjä ei juuri ollut. Nyrkkeilijät käyttivät iskujen tehostamiseksi käsien ja ranteiden ympärille kiedottuja kovia nahkahihnoja. Urheilijoita ei ryhmitelty painon tai koon mukaan, vaan parit arvottiin, joten lajit suosivat jättikokoisia yksilöitä.¹⁰ Muutkin taktikat saattoivat toimia. Erään vapaaottelijan erikoisniksi oli murtaa vastustajansa sormet.¹¹ Nyrkkeilijä Melankomas oli puolestaan niin taitava väistelemään iskuja, että menestyi uuttamalla vastustajansa.¹² Painia selvästi vaarallisempaan pidetty vapaaottelu oli kamppailulajeista rakastetuin, mutta verisintä puuhaa oli nyrkkeily.¹³ Roomalaisajan runoilija Lukillioksen epigrammi on satiirinen parodia dedikaatiosta urheiluvoiton kunniaksi:

”Nyrkkeilijä Aulos omistaa Pisan valtiaalle
pääkallonsa, jonka on koonnut luu luulta.
Jos hän selviää hengissä Nemeasta, herra Zeus,
hän omistaa sinulle vielä jäljelle jääneet nikamansa.”¹⁴

Lukillios pilkkaa myös nyrkkeilijöitä, joiden kasvot on mukiloitu tunnistamattomaksi. Yksi jää ilman perintöä, koska ei veljensä mukaan enää ole sama henkilö kuin muotokuvassaan; toinen ei kestä katsoa itseään peilistä. Urheilijat eivät kuitenkaan häpeilleet vammojaan, vaan kukkakaa-likorvat olivat tervehenkisyyden merkki ja nyrkkeilijän ruhjeita esitettiin myös kuvataiteessa, muutoin klassisen täydellisessä ruumiissa. Myös pojat kilpailivat Olympiassa painissa ja nyrkkeilyssä sekä muissa kisoissa vapaaottelussa, ja lajeja harjoitettiin innolla. Mitään pedagogisesti arvelutavaa tässä ei nähty, päinvastoin. Tunnetaan tarinoita, joissa nyrkkeilyottelu päättyi toisen osapuolen kuolemaan. Yhtä brutaalina huvituksena kamppailulajeja ei silti voi pitää kuin roomalaisten gladiaattorinäytöksiä. Urheilu oli joka tapauksessa vaarallista; kreikkalaisten urheilijoiden kerrotaan kuolleen myös ankariin harjoitusohjelmiinsa.

Urheilijakultti

Urheilijan harjoituspaikka oli *gymnasion*, yksi kreikkalaisen kulttuurin suurista laitoksista.¹⁵ Siellä kohtasivat ne vapaa-syntyiset miehet, joiden varallisuus soi mahdollisuuden jou-tenoloon, ja *gymnasionin* aktiviteetit olivat kreikkalaisista kreikkalaisimmat: urheilu, väittely, politikointi, filosofia ja poikarakkaus.¹⁶ Koulunsa käynyt kreikkalaismies oli aina saanut liikuntakasvatusta ja näitä taitoja *gymnasionissa* saattoi pitää yllä, mutta kilpaurheilijoiden valmennus oli totista puuhaa. Huipuilla oli omat valmentajansa, jollaisen varakkaat saattoivat palkata itse ja vähävaraisemmat lahjakkuudet saada valtion puolesta. Valmennusohjelma kattoi kokonaisvaltaisesti urheilijan elämän. Kunto- ja tekniikkaharjoitusten lisäksi huomiota kiinnitettiin ruokavalioon, jossa tehtiin historian aikana kokeiluja muun muassa viikunoilla ja juustolla – yleensä parhaana pidettiin vahvasti lihapiitoista dieettiä. Lähteet korostavat harjoittelun ankaruutta ja lukuisia kieltäymyksiä; jopa täydellistä selibaattia suositeltiin.¹⁷ *Gymnasion* laitoksena syntyi vasta joitakin vuosi-satoja Olympian kisojen perustamisen jälkeen, ja samaan aikaan oli täydessä vauhdissa myös toinen kehityskulku: huippu-urheilu oli käymässä ammattimaisemmaksi ja taso kovemmaksi, mikä tarkoitti, että urheilijat keskittyivät pääsääntöisesti vain yhteen lajiin. Rahakkaiden sekulaarikisojen yleistyttyä paranivat myös mahdollisuudet elättää itsensä urheilulla.¹⁸ Roomalaisajalla urheilijoilla oli jo vaikutusval-tainen ammattiyhdistyksensä.

Valtioilla oli syynsä tukea kansalaisten liikuntaharrastusta. Antiikin sodankäynnissä hyvä fyysinen kunto oli menestyksen ehdoton edellytys. Silti myös huippu-urheiluun panostettiin voimakkaasti, vaikka sen merkitys sotakoneiston tehokkuudelle oli minimaalinen.¹⁹ Valtiot maksoivat isojen kulttikisojen voittajille tuntuvia rahan-palkkioita ja erilaisia avustuksia. Etenkin olympiavoittaja toi kotikaupungille haluttua glorioaa. Näimme, ettei joukkuelajeja kuulunut kisaohjelmaan. Saman valtion urheilijat eivät muodostaneet myöskään varsinaista kisajoukkuetta. He olivat ennen muuta yksilöitä, joiden lähin tuki oli oma valmentaja ja oma perhe, mutta perheen kautta mukaan tuli koko *polis* – kreikkalaiset perustamismyytit valoivat tyy-pillisesti uskoa saman kaupungin asukkaiden perimmäiseen verisukulaisuuteen, mikä näkyy hyvin Pindaroksen voitto-ooodeissa. Urheilusankaruuden glorioaa tavoiteltiin joskus myös epärehellisin keinoin; kunnianhimoiset vallanpitäjät yrittivät jopa ostaa menestyneitä vierasmaalaisia urheilijoita omaan talliinsa.

Treenattu miesvartalo, jossa lihakset erottuvat selvästi, on kreikkalaisen taiteen rakkain aihe ja majesteettillisten jumalien attribuutti. Mutta olivatko lihakset vain lihaksia? Kyllä ja ei. Voitto hevoslajeissa ei vaatinut lihaksia, vaan rahaa ja suuren luokan kunnianhimoa. Alkibiadeen kaltai-selle seikkailijalle olympiavoitto oli arvokas lisä poliittiseen ansioluetteloon;²⁰ vakiintunut johtaja kasvatti sillä kansansuosiotaan. Pindaros ylistää sekä hevos- että lihaslajien sankareita samassa hengessä: heidän menestyksensä on osa kaikenkattavaa aristokraattista hyvettä ja paremmuutta – mutta kehen nähden? Yksittäisten kisavoittajien sosiaalista taustaa on usein mahdoton arvioida, ja sikäli kuin voitto-oodien tilaajina oli myös valtioita, ei ole syytä olettaa, että

kaikki pindaariset sankarit olivat missään mielessä ”aate-lisiä”, vaikka varakkailla olikin luonnollisesti paremmat lähtökohdat urheilu-uran aloittamiselle. Pelkillä lihaksilla ei yhteiskunnassa kuitenkaan yleensä edetty, vaikka rahakisojen nousu lisäsikin tätä liikkumavaraa. Vähintään hetkellinen kansansuosio urheilusankarille oli joka tapauksessa taattu; eräissä tapauksissa urheilijan ympärille syntyi jopa aito heeroskultti, kuten kävi thasoslaiselle Theageneelle.²¹

Filosofit ja urheilijat

Mitä filosofit sitten ajattelivat urheilusta ja urheilijoista? Tuskin kukaan antiikissa vastusti liikuntaa. Filosofit kunniottivat yleensä lääketieteilijöitä ja mieluummin vetosivat näiden auktoriteettiin kuin talloivat näiden varpaille. Liikunnan merkitys ruumiin terveyden ylläpitäjänä oli yleisesti tunnustettu, mutta samalla liikunta hoiti myös sielua.²² Siksi liikunnalla on tärkeä kasvatuksellinen tehtävä mm. Platonin valtiossa.²³ Ruumiin laiminlyömiseen johtavaa liiallista ahkeruutta filosofian harjoittamisessa pidettiin yleisesti vaarallisena.²⁴ Kyynis-stoalaisessa perinteessä liikunta on tie terveyteen ja ruumiin karaisuun, mikä yhdistyy läheisesti itsehillintään sielun tasolla. Zenon olisi kuitenkin poistanut *gymnasionit* kyynisen mallin mukaan hahmotellusta ihannevaltiostaan.²⁵ Eräiden filosofien kerrotaan harrastaneen jopa kilpaurheilua. Yksi antiikin suurista urheiluheeroksista, moninkertainen olympiavoittaja Milon Krotonlainen, oli eräiden tietojen mukaan pythagoralainen.²⁶ Platonin kerrottiin osallistuneen painijana peräti Isthoksen kisoihin. Peripateetikko Lykon harrasti samoin painia ja jotakin meille tuntematonta pallopeliä; treenattu vartalo ja kukka-kaalikorvat kuuluivat hänen harkittuun imagoonsa. Myös Menedemoksen ruskettunut ja ”muhkeaksi harjoitettu” vartalo sai ihailua osakseen.²⁷

Huippu-urheilu kiehtoi filosofeja, etenkin sen implikaatiot eettiselle teorialle. Jos kurinalaisella ja ”tieteellisellä” ruumiin harjoittamisella voidaan päästä tuloksiin, jotka jokainen voi todeta omin silmin, minkälaiset mahdollisuudet onkaan etiikalla sielun kehittämisen tieteenä?²⁸ Jopa koko elämä eettisenä kilvoitteluna voitiin nähdä suurina urheilukisoina: ”Jos tiellesi tulee jotakin vaivalloista tai suloista tai kunniakasta ja kunniatonta, niin muista, että kilpailu käydään nyt ja nyt ovat Olympian kisat; enää et voi asiaa lykätä ja yhdestä päivästä ja yhdestä teosta on kiinni, meenekö edistyminen tärviölle vai pelastuuko se.”²⁹ Stoalainen Panaitios puolestaan kehottaa suhtautumaan kohtalon ja kanssaihmissen arvaamattomuuteen kuin vapaaottelija, joka alati odottaa iskuja ja potkuja kaikilta suunnilta.³⁰

Filosofien joukosta löytyvät myös ankarimmat huippu-urheilun kriitikot. Filosofit Ksenofanes avaa pelin tunneilla säikeillään:

”Jos joku nappaa voiton jalkojensa nopeudella / tai viisiottelussa, Zeuksen pyhällä maalla, / Pisan virtojen vierellä Olympiassa, tai painissa, / tai hallitsee kivuliaan nyrkkeilytaidon, / tai tuon kauhean lajin, jota vapaaotteluksi kutsutaan, / on hän mahtava mies kaupunkilaisten silmissä; / hän saa kunniapaikan kisakatsomossa / ja elatuksen valtion varoista / ja vielä lahjankin omaksi

aarteekseen; / ja kaiken saman saa hän myös, jos voittaa hevosilla. / Mutta hän ei ole yhtä arvokas kuin minä. Sillä parempi / miesten ja hevosten voimaa on meidän viisautemme. / Niin luullaan syyttä suotta, eikä ole oikein / pitää voimaa parempana kuin kelpo viisautta. / Sillä jos kansan parissa on hyvä nyrkkeilijä / tai viisiottelija tai painija / tai nopeajalkainen juoksija, mikä on uljain kaikista miesten kilpalajeista, / ei sen vuoksi kaupungissa vallitse parempi laki. / Vähäpätöinen riemu on kaupungille siitä, / jos joku urheillen voittaa Pisan rannoilla; / ei se lihota kaupungin viljavarastoja.”³¹

Ksenofaneen kritiikin motiivina on tuttu katsantokanta: urheilijoihin kohdistuva mielenkiinto on suhteetonta heidän ansioihinsa nähden ja samalla epäluottamuslause älyllisille harrastuksille. Ksenofaneen jalanjalkia seurasivat kyynikot, joiden filosofinen projekti oli omalaatuinen sekoitus eläimen tasolle laskeutumista ja eläimellisten heikkouksien ylittämistä. Diogenes Koira pilkkaa urheilijoiden typeryyttä – muuta ei voi odottaa henkilöiltä, jotka on ”rakennettu sian ja naudan lihoista”³². Eläimistä moni on ihmistä nopeampi ja vahvempi; yhtä typerää on ylpeillä kyvyllä juoda ämpäriäinen viiniä tulematta humalaan, kun siihen pystyy muulikin.³³ Filosofisen huippu-urheilun kritiikin ytimenä on ajatus, että sielu on ruumista parempi,³⁴ ja siksi on eettisempää omistaa elämänsä sen kehittämiseksi. Ajatus kiteytyy urheilijoita inhonneen Galenoksen sanoissa: ”Urheilijat eivät voi uneksiakaan sielullisesta hyvästä, eiväthän he edes tiedä, onko heillä sielua ollenkaan.... He pakkaavat alati itseensä lihaa ja verta ja heidän sielunsa on sammunut mutaan eikä tajua mitään selvästi, vaan on yhtä mieletön kuin järjettömällä eläimillä.”³⁵ Kamppailulajien väkivalta ei sen sijaan näytä saaneen merkittävää arvostelua osakseen. Ainoa soraääni on puolimyyttinen skyyttiprinssi Anakharsis, barbaari, jonka mielestä oli käsittämätöntä, että Kreikassa ihmisiä palkitaan toistensa hakkaamisesta, kun hänen omassa maassaan siitä saa rangaistuksen.³⁶

Huippu-urheilua pidettiin myös epäterveellisenä. ”Urheilijan äärimmäinen hyväkuntoisuus on petollinen”, kirjoittaa Hippokrates; se on epävakaa ja muuttuu väistämättä huonompaan suuntaan, koska parempaan se ei voi muuttua.³⁷ Platon pitää urheilijoiden ruokavaliota epäterveellisenä: se on unettava ja urheilijat sairastuvat heti, jos poikkeavat siitä.³⁸ Heiltä puuttuu sitkeyttä ja sopeutumiskykyä, joita vaaditaan hyviltä sotilailta. *Laeissa* hahmotellaan tarkoituksemukaisempia urheilukisoja, joissa kaikki lajit palvelevat suoraan sodankäynnin tarpeita; näin palataan tavallaan urheilun homeerisille alkujuurille.³⁹ Aristoteles ottaa *Politiikassa* saman kannan. Urheilijan ruumiinrakenne on epäterveellinen ja haitallinen hedelmällisyydelle ja valtioelämälle.⁴⁰ Urheilijat rasittavat ruumistaan liian rajusti ja yksipuolisesti. Myös lapsille tällaiset harjoitukset ovat vaarallisia; niiden seurauksena lapsista tulee rumia, lyhytkasvuisia, heikkoälyisiä ja pahimmissa tapauksissa täysiä raakalaisia.⁴¹

Voitontahto

Edellä on hahmoteltu syitä urheilun ja suurkisojen viehättykseen kreikkalaismaailmassa. Kulttikisat edustivat kunni-

oitettua uskonnollista traditiota. Kisamatka oli koettelemus, mutta myös elämys. Voimme kuvitella, että alkeelliset olot, joihin katsojat joutuivat tyytymään, loivat omanlaisensa tunnelman ja harvinaisen yhteisyyden kokemuksen yli *polisten* rajojen. Urheilu oli taistelua voitosta ja paremmuudesta, kaikin keinoin – siksi se oli jännittävää. Väkivalta ja vaaran elementti lisäsivät jännitystä. Epäilemättä katsojat jännittivät ennen muuta oman maansa edustajien puolesta, ja näiden menestys tuotti heille tyydytystä. Urheilussa oli ihmisruumiin kauneuteen ja sen rajojen ylittämiseen liittyvä esteettinen tekijä, mutta myös eettinen puoli. Olympiavallassa urheilijat vannoinvat harjoitelleensa ennen kisoja. Kaikki tiesivät, että menestyksen takana oli kieltäytyksiä ja kärsimystä, minkä urheilijat kestivät kunnian tähden. Siksi he kelpasivat eettisiksi esikuviksi kunnianhimoa hyveenä pitäneille kreikkalaisille.

Entä urheilija itse? Urheilijoiden ehdoton voitontahto oli edellytys urheilunäytöksen kiinnostavuudelle; huikeat rahapalkinnot, joita sekulaarikisoissa oli jaossa, toimivat kannustimena, mutta historiallisesti ne olivat pikemminkin voitontahdon seuraus kuin syy. Kilpailuviettiä ja voitontalua on pidetty kreikkalaisen kulttuurin peruspiirteinä, itsestäänselvyytenä, jota kreikkalaiset harvoin edes huomaavat kommentoida. Galenos, gladiaattorilääkärinä aloittanut filosofi, omaksui oppi-isältään Platonilta psykologian, jossa sielulla on kolme osaa: ”järkisielu” (*logos*) aivoissa, ”intosielu” (*thymos*) sydämessä ja ”halusielu” (*epithymia*) maksassa. Galenos antaa Platonilla epämääräiseksi rohkeuden ja passioiden prinssiipiksi jäävälle *thymokselle* tarkan funktion: siinä, missä järkisielu tavoittelee tietoa ja *epithymia* nautintoja, *thymos* tavoittelee voittoa (*nikê*) ja valtaa (*kratos*). Näin voitontalusta tulee ihmisen analysoimaton perusvietti, tarve, joka on jo pikkulapsilla, jotka leikeissään tavoittelevat voittoa ilman mitään ulkoista kannustinta.⁴² Mutta *thymos* on muutakin. Marcus Aurelius, jonka lääkärinä Galenos jonkin aikaa toimi, kuvaa eläintaistelijoiden epätoivoista takertumista elämään: raadeltuinakin he yhä anovat, että heidät säästetään huomiseen, ”jotta heidät sellaisina heitettäisiin alttiiksi samoille kynsille ja puremille.”⁴³ Galenos oli urallaan epäilemättä kohdannut saman ilmiön. Niinpä *thymos*, joka on erottamattomassa yhteydessä elämälle välttämättömään sydämeen, on Galenokselle myös elämänvoimaa, halua elämään itseensä. Sydänsielu edustaa kuitenkin ihmisen eläimellistä ja irrationaalista puolta. Galenos inhosi kilpaurheilua; kuntoliikunnaksi hän suositteli leppoisia pallopelejä.⁴⁴

Viitteet

1. Filosofian isän Thaleen kerrotaan kuolleen katsomossa ”kuumuuteen, janoon ja heikkouteen” (Diogenes Laertios 1,39 [jatko DL]).
2. *Käsikirja* 29. Ojankaivu kuului kisoja edeltäneen harjoitusjakson ohjelmaan; toimitsijat saivat rangaista urheilijoita sääntörikkomuksista ruoskimalla.
3. *Ilias*, 23. laulu.
4. Hyvä perusesitys kisoista on Finley & Pleket 1976.
5. Rikkeistä rangaistiin sakoilla, jotka käytettiin Zeuksen kultin pönkittämiseen.
6. Antiikin maailmassa tällaisen seikan (samoin kuin kansalaisuuden) tarkastaminen luotettavasti oli tietenkin mahdotonta. Myös poikien lajeihin osallistuvien iän kontrollointi jäi kisavirkailijoiden näppituntuman varaan.
7. Lajien järjestyks vaihteli historian mittaan, mutta itse lajit pysyivät käytännössä samoina. Muissa kulttikisoissa lajitarjonta vaihteli enemmän, ja sekulaarikisoissa oltiin luonnollisesti vielä innovatiivisempia. Eri lajeja kuvaavia lähteitä on koottu Millerin (1979) ja Sweetin (1987) antologioihin.

8. Epiktetos (*Keskustelut* 3,22,52) kertoo, että tappio Olympian kisoissa oli häpeä koko ”asutun maailman” silmissä.
9. Poliakoff 1987 on monografia kamppailulajeista.
10. Arpomisesta ks. Lukianos, *Hermotimos* 39–40.
11. Pausanias, *Kreikan kiertomatka* 6,4,1.
12. Tärkein lähde Melankomaan tanssia muistuttaneeseen nyrkkeilytyyliin on Dion Kultasuu (puhe 29).
13. Vrt. Artemidoros, *Unikirja* 1,61 sekä Filostratos, *Taulut* 2,6.
14. *Anthologia Graeca* 11,258.
15. Ks. esim. Tzachou-Alexandri 1988 ja Gardiner 1930, 72–98.
16. Sekä Akademia että Lykeion olivat alkujaan *gymnasioneja*, ja urheilukentillä filosofoivat mm. Sokrates, Antisthenes ja Diogenes. Platonin *Lysiksen* alku antaa hyvän kuvan kauniiden poikien roolista yhtenä *gymnasionin* houkutuksista; kreikkalaisethan urheilivat yleensä alasti.
17. Vrt. Platon, *Lait* 839e–840c.
18. Sosiaalisen nousun mahdollisuudesta urheilu-uran kautta ks. Young 1984. Kulttikisoissa ei koskaan vaadittu, että osallistujat olisivat amatöörejä.
19. Olympian kisojen historiassa voidaan seurata, miten Spartan saavuttamien voittojen osuus väheni dramaattisesti vuosisatojen kuluessa. Alkuvaiheessa spartalainen liikuntakasvatus oli riittänyt olympiavoittoihin, mutta ammattilaisuuden kasvaessa tämä hyöty menetettiin eikä Spartalla ollut kiinnostusta satsata huippu-urheiluun sinänsä.
20. Plutarkhos, *Alkibiades* 11 ja Golden 1998, 169–175.
21. Pouilloux 1994.
22. Sielullisesti oireilevia sairauksiakin pyrittiin antiikin lääketieteessä yleensä hoitamaan ruumiillisesti; ehkä osin siksi, että se oli helpompaa.
23. *Valtio* 410b.
24. Näin mm. Platon *Timaoksessa* sekä jokseenkin kaikki lääkärit.
25. DL 7,33.
26. Milonin valtava ruokahalu ja lihansyönti sopivat kuitenkin huonosti yhteen pythagoralaisen terveysoppien kanssa. Pythagoras itse sekoitettiin antiikissa toisinaan urheiluvallmentajakaimaansa.
27. DL 3,41; 5,67 ja 2,132
28. Vrt. esim. DL 6,70 sekä alun Epiktetos-sitaatti.
29. Epiktetos, *Käsikirja* 51. Vrt. Platon, *Valtio* 403c.
30. Aulus Gellius 13,28.
31. Fr. 2.
32. DL 6,49.
33. DL 2,73.
34. Sielu (tai sen järkevä osa) on objektiivisesti parempi, koska se on jumalallinen, tai parempi yksilön onnellisuuden kannalta, koska se ruumista enemmän ”meidän vallassamme”, tai sekä että.
35. *Protrepitos* 11,1.
36. Ks. esim. Lukianoksen dialogi *Anakharsis*.
37. *Aforismit* 1,3.
38. *Valtio* 404a.
39. *Lait* 833a–834c.
40. *Politiikka* 7,16.
41. *Politiikka* 8,4.
42. *Platonin ja Hippokrateen opeista* 5, 5, 4–5.
43. *Isetutkisteluja* 10,8.
44. Galenoksen *Pienellä pallolla harjoittelusta* on käännetty Singerin (1997) valikoimassa.otes)

Kirjallisuus

- Finley, M. I. & Pleket, H. W., *The Olympic Games: The First Thousand Years*. The Viking Press, New York 1976.
- Gardiner, E. Norman, *Athletics of the Ancient World*. Oxford University Press, London 1930.
- Golden, Mark, *Sport and Society in Ancient Greece*. Cambridge University Press, Cambridge 1998.
- Miller, Stephen C., *Arete: Ancient Writers, Papyri, and Inscriptions on the History and Ideals of Greek Athletics and Games*. Ares Publishers, Chicago 1979.
- Poliakoff, Michael B., *Combat Sports in the Ancient World: Competition, Violence, and Culture*. Yale University Press, New Haven 1987.
- Pouilloux, Jean, Théogénès de Thasos... quarante ans après. *Bulletin de Correspondence Hellénique* 1994, s. 199–206.
- Singer, P.N. (käänt.), *Galen: Selected Works*. Oxford University Press, Oxford 1997.
- Sweet, Waldo E., *Sports and Recreation in Ancient Greece*. Oxford University Press, New York 1987.
- Tzachou-Alexandri, Olga, The Gymnasium: An Institution for Athletics and Education. *Mind and Body: Athletic Contests in Ancient Greek*. Kreikan kulttuuriminstöriön julkaisu, Ateena 1988, s. 27–37.
- Young, David C., *Olympic Myth of Greek Amateur Athletics*. Ares Publishers, Chicago 1984.

Mens sana in corpore sano

Sami Koski, Mika Rissanen, Juha Tahvanainen,
Antiikin urheilu. Olympian kentiltä Rooman areenoille.
Atena, Jyväskylä 2004. 160 s.

Antiikin urheilu on viihdyttävä tietokirja. Kirja sisältää populaarissa muodossa paljon tietoa antiikin urheilukulttuurista. Hieman koulukirjamainen taitto ei haittaa lukemista vaikka 'tietolaatikot' välillä katkovatkin kokonaisuuksia. Teoksessa käsitellään antiikin monipuolista urheilukulttuuria mm. yhteiskunnan osana, lajien kehityksen kautta ja urheilutapahtumien historiana. Antiikista säilynyt kirjallisuus tarjoaa maukkaita kuvauksia urheilukilpailuista, mutta merkittävän osa antiikin urheilumaailman tutkimuslähteistä muodostavat myös ajan esineistö, joka sisältää runsaasti urheiluaiheisia koristeita. Näyttävimpiä todisteita menneestä urheilukulttuurista ovat tietenkin kaksituhatta vuotta säilyneet areenat ja stadionit, joita nykyturistit tapavat käydä ihailemassa. Käsillä oleva teos sisältääkin runsaasti kuvia esineistöstä ja vanhoista urheilupaikoista.

Platonin molski

Filosofisesti mielenkiintoisin osuus sijoittuu kirjan alkupuolelle, jossa urheilua tarkastellaan kulttuurisena ilmiönä ja suhteessa ihmiskäsitykseen (kirjassa viitataan painijana kunnostautuneeseen Platoniin useamman kerran kuin keeneenkään urheilijana tunnettuun hahmoon). Antiikin Kreikassa urheilu oli osa kasvatusta ja sopusuhtaisia urheilun muokkaamia vartaloita ihailtiin. Kreikkalainen tahtoi olla "kaunis ja etevä" ja niinpä nuoria miehiä varten rakennettiin *gymnasioneja*, joissa urheilu ja filosofia elivät yhdessä. Kah-tiajako tapahtui myöhemmin.

Vaikka kilvoittelusta syntyi jo antiikin Kreikassa sekä ammatti että suuri viihdetapahtuma, niin urheilun instrumentalisoituminen tapahtui erityisesti vasta Rooman kukoistuksen aikana. "Terve sielu terveessä ruumiissa" ei ollut iskulause urheilun puolesta vaan ilmaus ruumiin ja sielun erillisyydestä. Hengen ottaessa vähitellen etäisyyttä ruumiiseen tuli jälkimmäisestä yhä suuremmissa määrin työkalu, jonka hyvän kunnon avulla ihmisen osalle koituvat rasitukset oli helpompi kantaa. Ensimmäiset askeleet tähän suuntaan tuli otettua jo ensimmäisellä vuosisadalla jkr. mutta kyse ei ollut totaalaisesta muutoksesta. Samaan aikaan ei-kristityt filosofit kirjoittivat kauneudesta vielä yhtenä kokonaisuutena.

Samalla kun urheilu ja urheilutapahtumat saavuttivat suosiota viihteenä syntyivät myös ensimmäiset urheilun kriitikot. Seneca esimerkiksi varoitti kiinnittämästä liikaa huomiota ruumiiseen hengen kustannuksella, jottei ihmisen tasapaino häiriintyisi. Meluisat urheilutapahtumat

vedonlyönteineen olivat hänen mukaansa omiaan vieroit-tamaan myös yleisön roomalaisesta hyveestä. Ajan kovin urheilukriitikko löytyy kuitenkin kristinuskon piiristä. Kirkkoisä Tertullianus oli vakuuttunut, että "painiminen on pahalaisen hommaa".

Uskonnot olivat näytelleet merkittävää roolia urheilu-kilpailujen syntymässä ja urheilutapahtumat järjestettiin usein hartaisakin merkeissä jumalten kunniaksi. Kristinuskon voittokulun myötä suhtautuminen vaihtui. Kristityt käsittivät ruumiin kulttuurin harjoittamisen sitovan ihmistä liiaksi arvottomiin maallisiin iloihin. Vaalimisen sijaan ruu-mista ryhdyttiin rankaisemaan sen lihallisuuden syneistä.

Lajien synty

Urheilulajien synnystä ja kilpailujen historiasta kertovat osat tarjoavat mielenkiintoista tietoa ja tarinoita urheilun (ja sen lieveilmiöiden) historiasta kiinnostuneille. Anekdootteja ja triviätietoa viljellään laajalti, mutta perusuoni ei onneksi huku niiden keskelle. Anekdoottien kohdalla kirjoittajat jättävät niiden todenperäisyyden paikoitellen lukijan hartioille eikä teos aina muutenkaan ole kirjoitettu kriittisen historiantutkimuksen muotoon.

Kirjan lopuksi on vielä olympia-vuoden kunniaksi kirjailtu modernin olympialiikkeen syntyhistoria. Tämä osuus on kirjan heikointa antia sen varauksettoman mahtipontisen pro-olympialaiset -hengen vuoksi. Siinä missä kirjoittajat tuovat antiikin kohdalla esiin kaikenlaiset ongelmat ja lieveilmiöt, jäävät ne tässä osuudessa täysin pois. "Atena 2004" -tietolaatikon lopettaminen "nykyolympialaisten mottoon" "Osallistuminen on tärkeämpää kuin voitto", jota viestinä kulkevan soihdun kantamiseen osallistuvien ihmisten määrä on toteuttavinaan kalskahtaa kieltämättä hieman kornilta. Tosiasiassa olympialaisten henki ei ehkä voisi olla kauempana kun otamme huomioon esimerkiksi median ja kansallisten urheiluliittojen luomat menestyspaineeet. Urheilun nykytilanteesta ja asenteista kertoo enemmän eräässä amerikkalaisessa (sikalaisesta jalkapallosta kertovassa) elokuvassa nuoren tähtipelaajan esittämät vuorosanat. Seuratessaan televisiosta historiallista elokuvaa, jossa aseistetut miehet taistelevat hengestänsä areenalla, hän lausuu ihailleen: "Nuo olivat aikansa gladiaattoreita." Käsillä oleva *Antiikin urheilu* tarjoaa pienestä kriittisyyden puutteesta huolimatta paljon historiallista perustietoa ja tarinoita, joita vasten nykyurheilua on mielenkiintoista tarkastella.

Tuukka Perhoniemi
Kuva Maria Lähteenmäki

Kehollisesta sivistyksestä ja hyvästä elämästä

Keskustelu Tapio Korjuksen kanssa liikunnan asemasta yhteiskunnassamme

Tuukka Perhoniemi: Miten voisi lähestyä urheilun ja liikunnan teemaa sellaisella tasolla, että se koskettaisi kaikkia yhtä lailla?

Tapio Korjus: Tätä olen itsekin miettinyt paljon viimeisen vuoden aikana. Lähtökohtana voisi olla kehollisuus, joka on oleellinen osa ihmisyyttä. Olen kutsunut tätä *keholliseksi sivistykseksi*, mikä kuvaa mielestäni parhaiten kokonaisuutta, josta urheilukin ammentaa oman olemassaolonsa oikeutuksen, puhumattakaan yksilön elämästä. Olen puhunut tästä eri paikoissa ja laajentanut ajatusta muun muassa yksilön hyvinvointiin ja työssä jaksamiseen liittyen, mutta lähtökohtana on ollut samanlaisen perustason tavoittelu, mitä sinäkin kysyt.

TP: Minä olen miettinyt sitä, miten filosofian historiassa on suhteuduttu urheiluun, liikkumiseen tai kehollisuuteen yleensä, mitä asiasta on sanottu. Ensimmäiseksi tällöin tulee tietysti vastaan antiikki ja Sokrates, joka lähtee pitojen loppuksi salille, koska se on oleellinen osa myös filosofin elämää.

Tapio Korjus: Niinpä. Historiasta hyvä esimerkki on myös Pompeijin kaupunki, joka oli ennen tuhoaan hyvin monipuolisen, kokonaisvaltaisen elämän keskus. Siellä oli liikuntakeskukset tavallisille ihmisille, oli kuntosalit, kylpylät uimaltaiseen ja ulkoliikuntapaikat miehille ja naisille. Siellä oli isot amfiteatterit erilaisia esityksiä varten ja stadionit urheilua varten. Jos miettii menneitä vuosisatoja

tai -tuhansia, voi vain kysyä, mihin tämä kokonaisvaltaisuus on kadonnut?

TP: Se onkin vaikea kysymys. Myös ajattelu ja filosofia heijastaa tätä samaa kehitystä. Antiikissa filosofit puhuivat hyveellisyydestä, johon kuului myös ruumiinkunto ja terveys. Sitten on keskiytetty enemmän kysymyksiin siitä, mitä on tieto tai perimmäinen oleva. Samalla ovat hävinneet ajatukset ruumiillisuuden oleellisuudesta. Ehkä vasta 1900-luvulla on palattu tähän aiheeseen.

Tapio Korjus: Descarteshan totesi, että ”ajattelen, siis olen” eli että vain ajattelu on todiste siitä, että olemme olemassa ja ihmisiä. Minä olen kääntänyt ajatuksen muotoon ”kävelen, olen siis olemassa”. Eihän ihmisyyden lopu ajatteluun vaan siihen kuuluu ajattelun tai tiedollisen sivistyksen lisäksi myös kehollinen sivistys. Joku toinen filosofi on todennut, että ”jokainen kädenliike, joka vie pois ajattelusta, on turha”. Tämä kuvaa hyvin sitä, että tiedollisen sivistyksen korostamisella on kulttuurissamme valtava etusija.

Toki Suomessakin tällaisen järjikkötyylin painottaminen on tuonut tiettyssä mielessä hyviä tuloksia, sitä ei voi kiistää. Tulokset ovat perustuneet siihen, että on poliittisesti panostettu tietoyhteiskunnan rakentamiseen – meidän olemme eräänlainen teknologian esitaistelija maailmassa. Painottamalla teknistä osaamista ollaan noustu hyvin korkealle. Tämä näkyy lukutaitoprosenteissa ja kilpailukyvyssä. Samanaikaisesti kehollinen sivistys on kui-

tenkin joutunut lamaan. Tämä näkyy lasten ja nuorten kunnosta kertovissa tutkimuksissa, joissa verrataan 1970-luvun ja nykypäivän ala-asteikäisten lasten kuntoa. Se on romahtanut. Aikaisemmin ala-asteikäinen poika juoksi 2000 metrin testin keskimäärin ajassa 9 minuuttia 40 sekuntia. Nykyisin samanikäinen poika juoksee matkan 11 minuutissa 10 sekunnissa. Sama näkyy varusmiesten kuntomittauksissa. Vuonna 1988 noin 70 prosenttia saavutti Cooperin testissä hyvän kuntosuorituksen. Vuonna 1998 vain 40 % saavutti hyvän kuntosuorituksen eli 10 vuodessa ikäluokkien keskiarvo pudonnut dramaattisesti. Kouluissa liikuntatuntien määrää on pudotettu puoleen siirryttäessä 60-luvulta 80-luvulle ja sama suunta on jatkunut senkin jälkeen. Lisäksi lapset kuljeteaan kouluun ja pihaleikit ovat siirtyneet sisälle tietokoneen ääreen.

Nuorten kunnan huononemiseen ei voi olla mitään yksittäistä syytä ja taustalla olevat vaikuttavat tekijät pitäisi ilman muuta selvittää. Kyseessä on valtava yhteiskunnallinen muutos, kun yhtäkkiä nuorten ihmisten kunto romahtaa näin paljon. He ovat sentään tulevaisuuden työntekijöitä. Samalla teknisen osaamisen painottamisesta kertoo sekin, että nykyisin työntekijät osaavat tekniikan ja eri työtavat, mutta eivät jaksakaan olla kahdeksaa tuntia töissä ja siksi heidät on laitettava kuntoutukseen. He eivät jaksakaan tehdä työtä. Herää kysymys, miten nämä samat henkilöt jaksavat tehdä työtä 50-vuotiaana. Yksinkertaisesti, jos ihminen ei tee kehollaan mitään, niin se rappeutuu. Näin käy kaikille iän myötä, mutta jos ei ajattelun lisäksi harjoiteta ruumista, niin se heikkenee nopeammin.

Johtuisikohan osittain tästä, että nykyisin nuorten ihmisten suurin toivomus työelämässä on päästä eläkkeelle. Fyysisen kunnan heikkeneminen on paljolti tiedon ja tietoyhteiskunnan korostamisen toinen puoli. Toisaalta koko asiaa voisi ajatella myös nimenomaan järjen kautta. Minä olen aina luottanut siihen, että ihminen on viisas ja elämässä pätee sellainen loogisuus, että tietyt syyt ja seuraussuhteet ymmärretään – että jostain ei kannata tehdä, jos se johtaa mustaan aukkoon. Ajattelu on tässä suhteessa ollut hyvin lyhytnäköistä ja olemmekin ajamassa lapsiamme tähän mustaan aukkoon. Koko elämäntapa, jossa olemme johtaa siihen.

Urheilu ja kasvatus

TP: Näkykö samanlainen laskusuuntaus myös huippu-urheilussa vai onko kyseessä liikuntaharrastusta koskeva ilmiö?

Tapio Korjus: Vaikka olen työni puolesta huippu-urheilun ammattilainen eli vastaan Kuortaneella huippu-urheilun valmennuskeskuksen palveluiden tuottamisesta suomalaisille huippu-urheilijoille ja valmentajille ja nuorille opiskelijoille, en voi olla ummistamatta silmiäni yleiseltä trendiltä. Jos yleinen liikuntapohja on näin huono, tulee teoriassa entistä vähemmän lahjakkuuksia. Toistaiseksi niitä on tullut jonkin verran. Mutta, jos miettään suomalaisten menestyjien taustoja, esimerkiksi Kalle Palanderin, Jani Sievisen, Hanna-Mari Seppälän tai Arsi Harjun, niin paljastuu, ettei heidän menestyksensä ole systemaattisen järjestelmän tulosta. Kaikkia näitä huippuja yhdistävä tekijä on siinä, että heidän perheissään on jo varhaisessa vaiheessa kannustettu laajamittaiseen liikkumiseen. Jos joku kuvittelee, että meidän järjestelmämme eli koulu liikunnan, kerran viikossa tapahtuvan urheiluseurajärjestyksen ja nuoren omaoimisen liikkumisen kautta tulisi tulevaisuuden huippu-urheilijoita, niin hän on pahasti väärässä. Järjestelmän määrät ovat niin pienet, että tarvitaan intohimoisia isiä ja äitejä tai poikia ja tyttöjä, jotka ovat valmiita lähtemään huomattavan paljon pidemmälle menevään itsensä kehittämiseen, sekä keholliseen että psyykkiseen.

TP: Kumpi on sinusta ensisijaista, huippu-urheilu vai liikuntaan kannustava kasvatus? Seuraako hyvästä kasvatuksesta myös huippu-urheilijoita?

Tapio Korjus: En enää näe asiaa tuollaisena seuraussuhteena. Joskus aiemmin ajattelin niin, mutta luovuin käsityksestä, jonka mukaan huippu-urheilu olisi jonkun toisen asian seurausta ja viimeinen tavoite. Lasten ja nuorten liikuntaa ei pidä kehittää sen takia, että saataisiin useampia ihmisiä huippu-urheilun pariin.

Nykyisin ajattelen, että aina tulee olemaan tietty määrä lahjakkaita ja motivoituneita ihmisiä, jotka haluavat kokeilla siipiään huipulla. Tähän tarpeeseen meidän tulisi olla valmiita vastaamaan palveluilla olosuhteiden, valmennuksen ja urajärjestelyjen osalta. Mutta tätä ei pidä tehdä niin, että 5-vuotiaita oterataan seuroihin, jotta mahdollisimman moni saataisiin huipulle. Huippu-urheilu tulee olemaan aina lahjakkaiden oman sisäisen palon tu-

lostaa. Liikuntakasvatus taas on perustevyyden ja myönteisten kasvumahdollisuuksien kehittämistä ja siihen on panostettava laajasti. Tämän jälkeen ei ole väliä tuleeko huippu-urheilijoita vai ei. Kaikki ovat yhtä arvokkaita liikuntakasvatettavia riippumatta siitä kiinnostako huippu-urheilu.

Joskus ajattelin kapeammin, että haluaisin lasten- ja nuortenliikunnan kautta tuottaa lisää huippuja, mutta nykyisin olen sitä mieltä, että liikunta on jo sinällään itseisarvo. Luulen, että takavuosina yksi tekijä, joka on ajanut tähän nykyiseen tilanteeseen, on ollut huippu-urheilutavoitteinen arvomaailma, joka on näkynyt opettajissa ja opetuksessa ja joka on pyrkinyt johdattamaan urheilu-uralle. Samalla on pyritty olemaan mahdollisimman tehokkaita. Tästä johtuen urheilun harrastaminen tai liikunnan opetus on koettu negatiivisena.

Tehokkuus ei kuitenkaan ole lähtökohta liikunnan kohdalla, vaan hyvän fyysisen kunnon voi hankkia nopeasti, jos vain tahto syttyy. Jos taas tahto saadaan nuorena käännettyä urheilua ja liikuntaa vastaan, niin se voi pitkään estää omasta kehosta huolehtimisen. Kielteinen asenne kehoa ja sen toteuttamista kohtaan johtaa negatiiviseen asenteeseen ja innostuksen liikuntaan löytää ehkä vasta 30–40-vuotiaana, kun kokeilee uudestaan hiihtoa tai jotain muuta liikuntamuotoa.

TP: Kouluhan tunnetusti latistaa monet asiat ja liikuntatuntien hiihtoahdistusta voi olla vaikea ylittää ja suhtautua asiaan uudella tavalla.

Tapio Korjus: Valitettavasti tuo pitää monessa suhteessa paikkansa. Jos ajateltaisiin niin, että päässä syntyy koko elinikä kestäviä liikuntatottumuksia ja motivaatio, niin pari vuotta ilman liikuntaharrastusta ei haittaa. Vuodessa rapakuntoisesta filosofistakin saadaan maratoonari, jos hänellä vain on oikea asenne ja halua. Jokaisessa on itsessään tarvittava potentiaali.

Eräässä tutkimuksessa Kuopiossa laitettiin 70-vuotiaat mummit salille tekemään voimaharjoituksia. Tulos oli, että heidän hauiksensa kasvoivat. Luontainen ominaisuus ei häviä mihinkään ja lihasvoimia voi kasvattaa vanhanakin. Tätä on tutkittu myös kotihoidon yhteydessä ja todettu, että vanhukset pärjäävät vuosia pidempään yksin kotona, kun ovat voimakkaampia siivoamaan ja hoitamaan askareita kotona. Tähän taas liittyy kansan-

taloudelliset seuraukset, joihin myös työikäisten kunto vaikuttaa.

Luulisi, että sivistyneessä yhteiskunnassa, jossa järki on aina voittanut, toimitaisiin tässä asiassa toisin, varsinkin kun pystytään osoittamaan kuinka paljon säästetään sillä, että ihmiset ovat hyvässä kunnossa. En voi ymmärtää, että poliitikot vieläkin puhuvat hyvinvointipalveluista vanhuksenhoitona ja sairaanhoitona eli pelkästään oireiden parantamisesta ilman että näkevät hyvinvointia siinä laajassa mielessä, jossa se pitäisi nähdä. Ennaltaehkäisy on niin epäseksikäästä, ettei siihen jakseta uhrata aikaa. Hyvinvoinnissa on kuitenkin kyse sekä mielen että kehon huoltamisesta ja juuri näitä on kehitettävä. Voisi ajatella, että Suomessa yksinkertaisin tapa saada positiivisia hyvinvointivaikutuksia on rakentaa valaistut kuntolenkki ihmisten lähelle. Kesällä siten juostaan ja talvella hiihdetään. Tämän parempaa investointia ei ole.

Suorituksen ulottuvuuksista

TP: Yhteiskunnallisten näkökulmien ohella urheilua voi tarkastella myös yksittäisenä suorituksena. Suoritukseen liittyy urheilun viehätysten kaksi eri puolta: Toisaalta voi itse urheilla ja tuntea liikkumisen riemun tai oman suorituksen voiman. Toisaalta taas urheilu on viihdettä, jota miljoonat ihmiset seuraavat ja hurmioituvat joukkona. Miten nämä kaksi puolta yhdistyvät urheilussa?

Tapio Korjus: Minun tarkasteluperspektiivini, olkoon se puute tai vahvuus, on yksilön eli urheilijan näkökulma. Yritän selittää urheiluun liittyviä asioita yksilön näkökulmasta, en niinkään ulkopuolisten seikkojen kautta, vaikka aiemmin otinkin mukaan yhteiskunnalliset seuraukset. Esimerkiksi Kalevi Heinilällä on todella hyvä ja kriittinen ote koko urheilun ilmiöön, mutta hänen näkemyksiinsä pitäisi ilman muuta liittää yksilö tarpeineen ja tunteineen. Tämä tarkoittaa kysymyksiä siitä, miksi joku ryhtyy urheilemaan ja suorittamaan. Heinilä ei kysy tällaisia kysymyksiä vaan hän tarkastelee sitä, miten järjestelmä johtaa liikettä, eli miten media ja yleisö sekä urheilun ja kilpailun johtajajärjestelmä vaikuttavat urheiluun yleisellä tasolla. Minun mielestäni ei kuitenkaan päästä puusta pitkään ennen kuin mennään itse suorittajan sisälle. Ensisijaisesti pitää kysyä urheilijalta miksi hän hypää, juoksee, heittää ja pelaa. Sil-

loin kuulemme syitä siihen miksi urheilija suorittaa.

Tämän lisäksi monenlaiset suorituksen ulkopuoliset tekijät vaikuttavat urheiluun ja esimerkiksi viihdepuolen myötä urheilustakin tulee työtä. Tänä päivänä urheilija onkin enemmän kuin koskaan myös viihdetaitelija. Hän menee antamaan näytöksen koska yleisö haluaa sitä. Lisäksi esimerkiksi ammattilaissarjoissa se käskee, joka maksaa palkan. Sitten mennään ympäri mannerta tai maapalloa ja tähän liittyy toki surullisiakin tarinoita, joissa palkan eteen tehdä töitä oman terveyden kustannuksella. Omaehtoisen ja kasvamisprosessina toimivan suorittamisen ohella tämä on toinen ääripää.

TP: Useimpia liikuntalajeja tai urheilulajeja ei voi myöskään harjoittaa ilman kaupasta ostettuja varusteita. Joudutaan siis liikkumaan aika pienellä alueella, jos halutaan pysyä pelkästään täysin henkilökohtaisen suorituksen alueella, sillä ympäristö ja markkinat alkavat heti ohjata liikuntaa.

Tapio Korjus: Kyllä. Urheilua varten tarvitaan olosuhteet ja varusteet eikä näitä urheilu-suorituksen liittyviä eri puolia voi täysin erottaa toisistaan. Tässä voi kuitenkin erotella eri näkökulmia. Jos ajatellaan suoritusta kehollisena kokemuksena, voidaan erilaisten olosuhteiden ja varusteiden kautta saada hienoja kehollisia kokemuksia. Esimerkiksi tietynlaiset laskettelusukset tai rullaluistimet voivat tarjota aivan uusia ulottuvuuksia liikunnalle. Tällöin pitää olla tarpeeksi taitava laskemaan tai luistelemaan, että asiasta pääsee todella iloitsemaan. Varusteista riippumatta, mutta niihin liittyen, urheilussa on haasteellinen puoli, itsensä kehittäminen ja tavoitteellisuus.

Tässä on yksi yhteys hyveelliseen elämään. Hyveellinen elämähän on myös pyrkimystä johonkin. Koko elämän motivaatio muodostuu tästä pyrkimyksestä, jonka tavoitteiden saavuttaminen tuottaa mielihyvää. Urheilussa tavoitteet lähtevät haavekuvista, joita ei pystytä ensi yksilöimään. Tähän liittyvät myös idolit ja esikuvat. Sitten aletaan asettaa numeerisia tavoitteita. Näidenkin tavoitteiden kirjoittaminen itselle ylös on hirveän tärkeä henkinen asia. Ne ovat visioita, jotka antavat suunnan. Perusviire on siis tietynlainen tavoitteellisuus, suunnan ottaminen, ja sen pinnallisena ilmentymänä ovat konkreettiset aikarajat ja muut tulorajat tai saavutukset.

Tavoitteet auttavat saavuttamaan tietyn suoritus- tai taitotason, jolle pääseminen on mahtava kokemus ja tuo mukanaan uusia mahdollisuuksia. Rullaluistelusta voi nauttia ja iloita todella paljon kun sen on oppinut. Jos aiemmin on holkannyt viiden kilometrin lenkkiä, pääsee rullaluistelemalla samassa ajassa 15 kilometriä ja näkee erilaisia maisemia ja ilmiöitä, joita holkätessä ei tullut vastaan. Näin mukaan tulee myös aivan uudenlaisia elementtejä, joita ovat vapaampi ja nopeampi liikkuminen paikasta toiseen sekä vauhdin hurma. Tällä tavalla liikunnan mahdollisuudet myös kasvavat. Kyseessä ei ole vain teknologista tai kaupallista kehitystä hienostelun mielessä vaan välineet myös avaavat uusia portteja ihmisen liikkumiseen.

Tietysti välineiden ja olosuhteiden kohdalla tarvitaan paljon taloudellista panostusta: pitää olla kalliit luistimet ja varusteet tai laskettelumäki ja hissilippu. Näin ajateltunahan urheileminen on hullu juttu, joka ohjautuu osittain varusmarkkinoiden ja trendien mukaisesti. Myöskin välineiden avatessa uusia portteja ja mahdollisuuksia ne samalla ohjaavat ihmisen liikkumista. Ne ovat tavallaan sidottuja tiettyyn muotoon, mutta en sanoisi että ihmisestä itsestään lähtöisin oleva vapaa liikkuminen jäisi tällöin vähemmälle.

Tässä yhteydessä mieleen tulee tanssi. Se on ollut olemassa lähes siitä asti kun ihminen on syntynyt ja kehittynyt. Kulttuureissa on aina ollut mukana tanssi kehollisena ilmaisukeinona, johon on yhdistetty rytmi taputtamalla ja ihmiset ovat liikkuneet sen tahdissa. Nykyisinkään tanssia varten ei tarvita mitään erityisiä laitteita tai välineitä, musiikkia ehkä. Lisäksi paritanssissa on mukana kosketus partneriin. Tanssissa pääsee niin lähellä toista että melkein tuntee toisen sydämenlyönnit ja kehon rytmin, mikä ei ole sallittua oikein millään muulla julkisella elämänalueella. Tällainen yhteys toiseen ihmiseen, sujui tanssi sitten hyvin tai huonosti, ei avaudu missään muualla. Se on parin oma ja keskenäinen juttu, vaikka tanssi kulkee jonkin tietyn tanssilajin mukaisesti. Rytmii ja esimerkiksi tanssikengät vaikuttavat asiaan, mutta pääasia on kokemus siitä että mennään yhdessä.

Joku voi nyt harmitella, että voi kun ei osaa tanssia, ja tässä tulee esille varusteita tärkeämpi ja oleellisempi asia. Nimitäin todella inhottava tapa luokitella ihmiset liikunnallisiin ja ei-liikunnallisiin

ihmisiin. Vieläkin jopa poliittisissa asiakirjoissa, joihin olen liikuntaneuvostossa ollessani törmännyt, puhutaan ei-liikunnallisista ihmisistä. Tällöin pointsi on tietysti se, ettei voida lähteä kehittämään palveluita vain liikunnallisten ihmisten tarpeista vaan että osa väestöstä on ei-liikunnallista. Näyttäkää minulle sellainen ihminen, joka on ei-liikunnallinen. Sehän on vanha fraasi, joka on pitkään pitänyt yllä käsitystä siitä, että aina on niitä jotka eivät liiku tai ole liikunnallisia. Tällainen jaottelu on ohjannut liikkumista paljon radikaalimmin ja johtanut tilanteeseen, jossa liikunta nähdään toissijaisena asiana.

TP: Tarvittaisiin siis filosofia, joka ajattelisi asian uudella tavalla.

Tapio Korjus: Niin. Minulla ei ehkä ole kykyä filosofisesti ajatella tätä kokonaisuutta, mutta tulkitsem tilanteita, joissa itse olen sisällä. Sitä kautta minulla on tietty polte, että olemme liian vanhojen tai epäsovivien käsitteiden vankeja tässä asiassa ja pitäisi keksiä uusia. Ehkä olisi hyvä palata parin tuhannen vuoden päähän ja lähteä uudelleen purkamaan käsityksiä kehollisuudesta ja liikkumisesta ja urheilusta. Kuka väittää, että olemme tehneet oikeita johtopäätöksiä viimeisten satojen vuosien aikana? Nehän on aina perustuneet edellisiin tekoihin ja kuka väittää että olemme tulleet oikeita teitä nykytilanteeseen? Nyt yhteiskuntamme on kasvanut tiettyyn suuntaan, tiedollisen kehityksen huippua kohti, mutta samalla kehollinen puoli on jäänyt rappiolle.

Ei-liikunnallisten ihmisten kategorian lisäksi voisi miettiä toisenlaista käytännön esimerkkiä. Meidät on aivopesetty opettamalla, että meillä on viisi aistia: näkö, kuulo, haju, maku ja tunto. Kuitenkin keho tuntee yli kolmekymmentä eri aistimusta, jotka liittyvät liikkeisiin, sisäisiin paineisiin ja jännitteisiin ja myös ulkoihin ärsykkeisiin. Tiede on aina sanonut, että meillä on viisi aistia ja ne on helppo käsittää. Me elämme monessa suhteessa tämän asian vankeina ja pelkästään se, että ottaisimme tässä kengät ja sukat pois, sulkisimme silmämme ja tunnustelisimme varpailla lattiaa tai maata, synnyttäisi meissä monenlaisia tunteita. Näin saa hirvittävän monisyisen aistikokemuksen, mutta koska meidät on pakattu ja turrutettu tiettyillä kehollisuuteen ja aistimiseen liittyvillä valmiilla ajatuksilla, emme osaa kyseenalaistaa tilannetta ja todella kokea sitä.

Sami Kolamo

Kehona katsomossa

Jalkapalloilu on maailman suosituin urheilumuoto, ja futisfaneja on enemmän kuin minkään muun urheilulajin kannattajia. Arkikeskustelussa nämä on ymmärretty useimmiten yhdenmukaisesti monoliittisena heimona, vaikka todellisuudessa fanijoukot näyttävät hyvin erilaisina ryhminä, joissa yksilölliset toimijuuden tavat ja tottumukset vaihtelevat suuresti. Intohimoisimmille kannattajille, elämäntapafaneille, futis on jokapäiväisen elämän kiintopiste: suosikkijoukkue on se maailmassa olemisen tausta, jota vasten arjen käytännöt ja toiminnot avautuvat.¹ Faniuden inspiroivassa ilmapiirissä maailma on tietyllä ainutkertaisella tavallaan kietoutunut fanin ympärille. Futisorientoituneessa maailmassaan fani on lähtökohdiltaan nomadi, jonka omakohtaisten merkitysvirtelmien viitekehystenä toimivat sosiaalisen faniympäristön muuttuvat kulttuuriset merkitysrakenteet ja -varastot.²

Kun tutkimuksen analyttiseen keskiöön asetetaan fanin subjektiivinen elämismaailma intentionaalisine merkitysrakenteineen, faniudelle luonteenomainen kehollisuus tulee selkeämmin havaituksi. Ihminen tarkastelee maailmaa kehostaan, kehona. Kehon toiminnallisuus ja liikkuvuus on perustana maailmassa olemisemme käsittämiseksi. Liikkeen välityksellä keho on maailmaan koetusti kosketuksessa.³ Tietoisuutemme maailmasta on kehon välittämää. Performanssiurheilussa, kuten jalkapalloilussa, futistila toimii katsovan (yleisö) ja katsottavan (ammattipelaaja) kehollisen artikaation monikaistaisena kanavana, jossa yleisön ja pelaajien eleet, ilmeet ja liikkeet vaikuttavat toisiinsa spontaanisti ilman selkeästi dominoivaa osapuolta. Fanin näkökulmasta tarkastellen kannattajan keholliseen kokemukseen vaikuttavat yleisesti lajimuodon syvälinen ymmärrys ja erityisesti stadiontilassa futiskehon (improvisoivan) liikkeen lukutaito.

Käsillä olevan artikkelin ensisijaisena lähtökohtana on kysyä, miten fani(us) on, silloin kun se on olemassa? Tai toiminnallisuutta korostaen: miten fani käyttäytyy, miten fani tekee suhteensa maailmaan? Elämäntapafanille ominaista olemisen tapaa peilataan länsimaisen filosofian fenomenologisen perinteen⁴, liikuntaa ja liikkumista ruumiinfenomenologisesti käsittelevien tekstien⁵ ja yleisemmin faniutta populaarikulttuurin muotona valottavien tutkimusten avulla.⁶ Tarkoituksena on positiivisessa mielessä ymmärtää paitsi

faniutta sinänsä myös jalkapalloilun kykyä aktivoida mielekkäällä tavalla lajifaninsa maailmassa olemista.⁷ Näin pohditaan myös epäsuorasti jalkapalloilun suosion mysteeriä.

Elämäntapafaniuden nomadisuudesta

Fanius syntyy (jos on syntyäkseen) elämismaailman intentionaalisissa rakenteissa, kun jalkapalloiluun liittyvät kulttuurin muodot ja sisällöt miellyttävät ”faniutuvaa” yksilöä muita enemmän. Perinteisissä jalkapallomaissa faneja on luonnollisesti runsaammin ja fanikulttuuri on monimuotoisempaa. ”Tykkimieheksi” juurtunut brittikirjailija Nick Hornby kertoo futisfaniutensa alkutaipaleestaan seuraavasti:

”Tuo yksi iltapäivä riitti käynnistämään kaiken – ei tarvittu mitään pitkälistää liehittelyä – , ja käsitän nyt, että jos olisin mennyt White Hart Lanelle (Tottenhamin kotikenttä) tai Stamford Bridgelle (Chelseaan kotikenttä), tulos olisi ollut sama, sillä niin järjestyvä ensi kertani oli [...] olin jo rakastunut joukkueeseen, joka voitti Stoken 1–0, maalilla joka tehtiin rangaistuspotkun jälkitilanteesta [...]

[...] Alkuvaiheessa suhteeni joukkueeseen oli täysin

henkilökohtainen: joukkue oli olemassa vain silloin kun minä olin katsomossa.”⁸

Heideggerilaisittain ilmaisten ihminen tulee valmiiseen maailmaan heitettyinä tiettyyn tilanteeseen. Tästä pisteestä maailma näyttyy meille mahdollisuuksineen, valinnoille avoimena, vaikka elinympäristömme kulttuurinen sosiaalisuus pakottaakin meidät epävarsinaiseen olemiseen, Kuka Tahansa -tyyppiseen ideaaliin. Epävarsinaisuudessamme, joka on ihmiselle tyypillisin ja ”luonnollisin” tapa olla maailmassa, voimme kuitenkin kuulla kutsun, joka vastaa yksilölliseen virittyneisyyteemme. Kutsun ”kolahtaminen”, koukkuun jääminen laittaa liikkeelle suhteemme toiseen, faniuden kohteeseen, josta saattaa kehkeytyä keskeinen ja luova osa minuuttamme.

Oma tilanteemme asettaa siis vapautemme rajat. Vaikka emme voisi muuttaa tilanteemme tekijöitä, voimme vaikuttaa siihen, miten niihin suhtaudumme. Ihminen valitsee aina mahdollisuuksistaan, ja valinnat muokkaavat hänen olemassaoloaan.⁹ Ihmisen olemisen on jatkuvaa elämäntilan tulkintaa, (re)projektoitumista. Faneille projektoituminen asettaa kysymyksen: mikä on futiksen suhde yksilölliseen itseensä tai kuinka keskeisessä roolissa fanius on identiteetin kasvukertomuksessa?

Intentionaalisuuteen on sisäänkoodattuna (eteenpäin)-

suuntautuneisuuden idea, halu lähestyä kohdettaan ja ottaa se haltuun – kietoutua kokonaisvaltaisesti siihen, sen yhteyteen. Tällaisessa syvällisen fanisuhteen luomisessa kannattajalla on aktiivinen rooli: fani kohdistaa ihannoinnin kohteeseensa odotuksia ja tarpeita ja antaa sille intensiivisesti omasta elämästään nousevia merkityksiä. Todellisen fanin tunnistaa sitoutumisesta, tiedosta, aktiivisesta tekemisestä – läsnäolosta.¹⁰

Fani-identiteetti muotoutuu erinäisissä kohtaamisissa muun muassa stadioneilla, fanipubeissa ja mediassa. Havainnoissa puretaan auki niihin latautuneita merkityksiä, tehdään omintakeisiakin tulkintoja; havaintoja liitetään aiemmin koettuun ja elettyyn, uusinnetaan (ala)kulttuuristen merkitysten välisiä suhteita. Vähitellen hämäryyden läpi voidaan nähdä, eritellä ja nimetä – fanius hahmottuu, eheytyy.

Ottelussa ”fanisilmä” visualisoi kehon toiminnallisuudesta, liikkeestä kumpuavaa tunnetta. Fani aistii peliarenan liikkeen melodisuuden ja kontrastina faniation huuto-myrskyn takaisinkytkentänä omassa kehossaan: kylminä väreinä, hikisinä kämmeninä, jännittyneinä ruumiinasentoina ja sen sellaisina. Näin performanssi rytmillään valaa kehontietoisuuteen faniuden hahmoa. Ei-fanille tämä kaikki (jalkapallo-ottelu) saattaa näyttytyä pelkkänä kaaoksena, josta ei piirry esiin muuta kuin hahmotonta objektien vilskettä. Ympäristö on monin tavoin erilainen osallisen, elämäntapafanin kokemana: vieraskin ympäristö esittäytyy ”fanillisesti motivoituneena”. Paikkojen merkityssisällöt rakentuvat kannattajuuteen liittyvien elementtien ja tuntemusten kautta; paikat tulevat faniuden läpivalaisemina asutuiksi ja eletyiksi.

Elämäntapafanille intohimon kohteen piiritysprojekti

ei jää staattisesti keijumaan naiivin idolisoinnin ekstaasiin. Tosifanille suosikkijoukkueen kannattaminen on jatkuvaa panostamista nautintoa tuottavaan kohteeseen: lajitietämyksen kasvattamista ja faniuutisissa ajan tasalla pysyttelemistä. Faniuden tuottama euforisuus on dynaaminen tila, jossa ruumiillista kokemusta täydentää suosikkijoukkueeseen liittyvien asioiden tuntemus. Äärimmillen viety spetsiaalitiedon tuntemus on erityinen tosifanin heimo-merkintä, joka erottaa hänet muusta kannattajamassasta. Kieli on yksi elämäntapafanin tunnusmerkki ja sallii hänen kohdata myös territorionsa rajojen ulkopuolella tiedoltaan samantasoisia nomadeja.

Laji- ja seuratietyksen merkitys on elämäntapafanille jopa olennaisempi kuin fanipaita. Suosikkijoukkueen pelipaita on enemmänkin seremonia-asu, jonka avulla osallistutaan pyhään yhteiseen sakramenttiin. Fanirekvisiitan käyttäminen, kuten suosikkipelaajan paitaan pukeutuminen ja/tai mahdollisesti idolin ”tyylin” imitoiminen, osoittaa myös sen, että faniudelle on tyyppillistä eräänlainen identiteeteillä leikittelyminen, subjektiviteetin ja identiteetin rajojen ylittäminen. Jos jalkapalloilu sisältää lajina leikkainesta, myös fanius pitää sisällään leikkimisen haluja ja toiveita. Fanius tavallaan kutsuu ”kulttuureja rekonstruoivan” *homo ludens* -tyypin kulttuurisesta marginaalista parasvaloihin. Johan Huizingan mukaan leikki edeltää kulttuuria; kulttuuri syntyy leikissä, leikkinä. Jos Huizingaan on uskomista, faniuden leikillisten ominaispiirteiden avulla on mahdollisuus kuopia syrjään sivilisaatioprosessissa sedimentoituneen kehon naamioita¹¹: palauttaa ihminen hetkeksi lapsen maailmaan.

Lapsen suhde maailmaan näyttytyy alkuperäisyydessään

Milla Törmä

EM-triviaa ja muuta vuosien varrelta

Vaikkei fani olisikaan, on jäljempänä esitettyjen asioiden muistamisesta hyötyä, kun keskustelelee futisihmisen kanssa. Seuraavassa luodaan pikainen katsaus joihinkin jalkapallon merkkipaaluihin ja syvennyttään kisavuoden kunniaksi EM-historiaan. EM-kisoja voidaan pitää MM-kisoja tasokkaampina; olkoonkin, että jalkapalloa on innolla levitetty maailmalle 1800-luvun lopulta lähtien imperialistisin(kin) ottein. Vanha manner jyllää edelleen FIFA-ranking-listauksen kärkipäässä.

Kiinassa pelataan palloa ainakin jo 200 eaa. Antiikin Kreikassa pelataan Episkyros-nimistä pallopelejä. Brittein saarilla pelataan Folk Footballia tai Mob Footballia ainakin 1300-luvulta lähtien. Pelaamista yritetään tukahdut-

taa erilaisilla kielloilla 1314–1615.

1700-luvulla ja 1800-luvun alussa jalkapallo sivilisoituu Englannin yksityiskouluissa.

1863 perustettu Englannin jalkapalloliitto Football Association eli FA hyväksyy uudet säännöt.

1860-luvun lopulla Skotlannissa kehitetty syöttöpelii yleistyy suosituimmaksi taktiseksi kuvioksi (siihen asti palloa on kuljetettu maaliin).

1871 Englannin cup (FA-cup) aloitetaan.

1885 ammattilaisuus sallitaan Englannissa.

1891 otetaan käyttöön maaliverkot ja rangaistuspotkut; erotuomari siirtyy kentälle ja saa avukseen kaksi rajamiestä.

1904 Kansainvälinen jalkapalloliitto FIFA perustetaan.

1910 Etelä-Amerikan maat pelaavat maanosansa mestaruudesta ensimmäisen kerran.

1912–28 Olympiaturnaukset toimi-

vat MM-kisojen edeltäjinä (olympiakisoihin on kelpuutettu vain amatööriurheilijoita, joten ammattilaisille tarvitaan omat kisat).

1930 Ensimmäiset MM-kisat (Coup de Monde) Uruguayssa; kisat neljän vuoden välein (poislukien vuodet 1942 ja 1946).

1950-luvulla pelaajien palkkiot nousivat jyrkästi televisioinnin sekä eurocupien perustamisen vuoksi. Italialaiset lanseeraavat catenaccio-taktiikan (libero puolustuksen alimpana miehenä).

1954 Euroopan jalkapalloliitto UEFA perustetaan.

1958 loukkaantuneen pelaajan vaihto sallitaan.

1960 Englannin jalkapalloliitto sallii sunnuntaina pelaamisen.

1960 EM-historia alkaa: Euroopan kansojen cup (Coupe d'Europe des Nations) pelataan Ranskassa cup-järjestelmällä. Neuvostoliitto voittaa sankarina maalivahti Lev Jašin, ”Musta hämähäkki”.

kehollisesti avoimena. Kehollisena hän aluksi kurottautuu kohti ympäristöä, käsittelee sitä ja vasta sitten hän voi tulla tietoiseksi siitä, reflektoida sitä ja muodostaa käsitteitä. Tätä olemisemme lähtökohtaa on kutsuttu esiobjektiivisen kehon tilaksi, olevan yhteydessä olemiseksi.¹² Sosialisatiossa kuitenkin ihmisen keho ja liikkuvuus muotoutuu siihen muottiin ja liikkumisen tapaan, joka on yhteistä kaikille, Kenelle Tahansa. Kehon lukemisen avoimuus, josta yksilö ponnistaa, jää hiljalleen taustalle, kun hän rutinoituu erilaisten sosiaalisten roolien, normien ynnä muiden kulttuuristen vaateiden mukaiseksi.¹³

Futiskehon improvisoivasta liikkeestä

Keho on suhteessa maailmaan havainnoissaan ja liikkeissään. Liike (ja liikkuvuus) on ihmisen perussuuntautuneisuutta maailmaan.¹⁴ Kun ihmisen toiminnallisuus on ymmärrettävissä ”kehon keskeltä”, tällöin faniuden käsitteellistäminen voidaan nähdä syntyvän kehon kokemuksista. Kehossani situoidun elämismaailmani, kehoni avulla todellistun maailmassa olevana.

Istuessani jalkapallo-ottelussa kehoni on virittäytynyt pallon liikkeeseen, jota ammattitaitoiset ruumiilliset olennot rytmikkäästi siirtelevät pelikentän alueelta toiselle. Kehoni sulautuu spontaanien eleiden, ilmeiden ja ruumiinasentojen tyyliikkaaseen kudelmaan, jota muuttuvat tapahtumien sarjat motivoivat ja inspiroivat. Kehoni elää, kokee – se värisee. Havaintoni liikuttelee tietoisuuttani. Kokemus reagoi käsitteelliseen: pelitilan sosiokulttuuristen koodien ja kuvastojen merkitysten syvälinen tietoisuus käy

vuoropuhelua kehollisen suuntautuneisuuteni, virittyneisyyteni kanssa. Peli avautuu kehostani, kehossani.

Futisvirtuoosikaan ei ajattele kehollaan, hän ajattelee ja toimii kehossaan. Ajattelevat jalat luovat harhautukset ja maalintekopaikat – ne ratkaisevat ottelut. Pelitilan geometriaan ja normistoon valmentautunut urheilijan keho esittäytyy auteuristisimmillaan improvisoiden omiaan – tanssien pallossa. Jaana Parviainen kirjoittaa tanssista Fraleighia lainaten:

”En määrää kehoa liikkumaan taipumalla tästä ja pyörimällä tuosta. En ajattele ’liikkuvani’ ja sitten liiku. Ei. Minä olen tanssi. Sen ajatteleminen on sen tekemistä, ja sen tekeminen on sen ajattelemista.”¹⁵

Jalkapalloilu on koettu futiksen korkeakulttuureissa (Etelä-Amerikka) tanssitaiteeksi. Palloakrobaatit kuten Pele, Garrincha ja Maradona ovat aina olleet yleisönsä yliverkaisia suosikkeja. Juuri sellaisia tähtiä, joita varten stadionien ja kotisalien lehterit illasta toiseen täyttyvät. Liikkeet ja asemat ovat lähtökohtia urheilullisen(kin) tilan lukemiselle. Jalkapallo-ottelussa katsomaan orientoitunut ”fanisilmä” näkee ja kokee kentällä lukuisia sijaintien, liikkeiden ja tyylien variaatioita: se löytää kentältä taistelupareja, jännitealueita (maalintekosektorit), tuuletustyyplejä ja luonnetyyppejä (kovanaamoja, kikkailijoita, hienohelmoja).

Futiksen liike on dynaamista, intensiivistä ja, mikä olennaisinta, improvisatorista. Brasilialaisen futistaiturin Garrinchan käyrät jalat, hoiperteleva liikehdintä ja enakoimaton pallon käsittelykyky on yksi esimerkki siitä kehon estetiikasta ja rytmistä, joka särkee iloisuudellaan ja

1964 EM-Espanja: poliittisesti eristäytynyt Albania pääsee puolivälieriin asti, kun sen karsintapari Kreikka kiellettyy pelaamasta Albanian maaperällä. Kenraali Francon silmien alla isäntämaa voittaa.

1968 EM-Italia: kisojen nimi muuttuu Euroopan mestaruuskilpailuiksi (European Championships); cup-järjestelmästä luovutaan ja käyttöön otetaan alkulohkot. Isännät voittavat uusia finaalissa.

1972 EM-Belgia: Saksa liittotasavalta ja Gerd ”der Bomber” Müller juhliivat, vaikka ennen kisoja bundesliigassa paljastunut lahjuskandaali on kutistunut saksalaista pelaajatarjontaa.

1970-luvulla hollantilaiset lanseeraavat totaalinen jalkapallo -taktiikan (pelaajilla vapaat roolit liikkuu ympäri kenttää).

1976 EM-Jugoslavia: finaalissa arvokisojen voitto ratkaistaan ensi kerran rangastuspotkukilpailulla kun Tsekko-

slovakia voittaa Saksan Itv:n.

1980 EM-Italia: lopputurnaus laajenee 8 joukkueeseen, eikä välieriä pelata. Lohkovoittajat menevät suoraan finaaliin, jossa Saksan Itv juhlii.

1984 EM-Ranska: kisat murtautuvat laajemmankin yleisön tietoisuuteen, kun UEFA ottaa käyttöön välieräottelut. Isäntämaa kahmii pystin itselleen.

1988 EM-Saksan Itv: Hollanti voittaa. Sivumakuna lukuisat väkivaltaisuuDET.

1989 pelikengät eli nappikset tulevat pakollisiksi virallisissa otteluissa.

1992 EM-Ruotsi: UEFA evää YK:n linjaa noudattaen Jugoslavian osanoton ja näin yllätysvoittaja Tanska pääsee kisoihin. Saksa pelaa yhtenäisenä joukkueena ja Neuvostoliiton sijaan kentällä juoksee Itsenäisten valtioiden liiton IVY:n pelaajia.

1992 Barcelonan uudessa pelipaikassa on valkoinen raita, joka aiheut-

taa suuren kohun – onhan se vastustaja Realin väri ja edustaa katalonialaisille Madridin hallintoa. Barçan padoissa ei ole mainoksia.

1992-93 Englannin valioliiga (vastaa Suomen veikkausliigaa) käynnistyy.

1995 Bosman-sopimus lisää pelaajien oikeuksia vaihtaa seuraa.

1996 EM-Englanti: Euroopan mulistusten tuloksena karsintoihin osallistuu 47 maata, joista kisoihin pääsee 16. Ensimmäiset jalkapallon arvokisat internetissä ja ensimmäistä kertaa käytössä ollut ns. kultainen maali tuli finaalissa, jossa Saksa voitti Tsekin.

2000 EM-Hollanti & Belgia: Jännittävien otteluiden sarjan kruunaa finaalissa, jossa vuoden 1998 MM-voittaja Ranskaa kaataa Italian kultaisella maalilla.

2004 EM-Portugali: kuluvaan vuoden suurimpia mediatapahtumia. Aloituspotku 12. kesäkuuta.

eloisuudellaan olympiaanisen symmetrisen liikkeen, suoritusihanteen esteettiset rajat. Garrinchan alkuvoimaisessa kehossa maailma leikkii: sen pilkkanauru kohdistuu mekanistista suorittamisen ideologiaa manifestoivalle arkselle olemiselle, epävarsinaistuneen kehon kulttuurisille rakenteille. Garrinchan keho – harhautuksineen – vastaa aina odottamattomalla tavalla. Garrincha purkaa kehon yksikasvoisuuden ikeestä: antaa sille villiä, dionyysistä elinvoimaa. *It's poetry in motion*. Tai kuten Pasolini toteaa:

”Jalkapallo on merkkien järjestelmä, siis kieli [...]. On jalkapalloa, jonka kieli on proosaa, ja jalkapalloa jonka kieli on lyriikkaa. Gianni Rivera pelaa proosajalkapalloa, mutta lyyristä. Myös Sandro Mazzola on proosapelaaja, mutta Riveraakin lyyrisempi. Silloin tällöin hän jättää proosan ja luo pari säkenöivää säettä. Jalkapallossa on hetkiä, jotka ovat puhdasta runoa: maalinteon hetket. Jokainen maali on oivallus, ratkaiseva muutos käsikirjoituksessa, odottamaton tapahtuma, salamanisku, yllätys, käänne – kuin runon sana. Serie A:n paras maalintekijä on vuoden runoilija.”¹⁶

Kehon lyyristen liikesarjojen avulla suorituksen ideaalinen mielikuva asetetaan kyseenalaiseksi. Yksi futiksen suosion selittäjistä on nimenomaan viheriöllä spontaanisti muotoutuva taiteilijuus, mutta myös ylipäänsä koko lajimuotoon liittyvät yllätyksellisyyden momentit. Vaikka jokainen peli perustuukin saman perusasetelman toistoon, standardimitoitetuille, erehdyttävästi toisiaan muistuttaville homegeenisille urheilukentille, niin jokainen peli on tiettyssä mielessä uniikin improvisaatio. Urheilun draama ei ole fiktiivisen draaman tavoin käsikirjoittajien lukkoonlyömä ja esiintyjien ennalta tulkitsema näytelmä.¹⁷ Urheilu sisältää yllätyksellisyyden kiehtovan elementin. Parhaatkin joukkuepelien asiantuntijat erehtyvät toistuvasti arvioidessaan tulevien otteluiden voimasuhteita.

”Opin ettei pallo tule koskaan sieltä mistä sen odottaa tulevan. Se auttoi minua paljon elämässäni, ennen kaikkea suurkaupungeissa, missä ihmiset eivät yleensä ole sitä, mitä sanovat olevansa” (Albert Camus maali-vahtivuositään)¹⁸

Ilmaisuvoimaisen futisartistin improvisaatio kerii auki epävarsinaisuuden naamioita ja kutsuu oivaltamaan – varsinaistumaan. Taitavuudellaan futiskeho muistuttaa ”eletystä kehosta”. Eletyn kehon kokemus on primaarinen tieteellisesti standardoituun objektikehoon nähden: keho rakenteineen ja ominaisuuksineen on joka tapauksessa jo olemassa ennen kuin siihen stigmatoidaan yleispäteviä, tieteellisesti objektiivituja lainalaisuuksia.

Liikkuvuus, yhtenä ihmisen maailmassa olemisen tapana, on intentionaalisuuden perusominaisuus: keholla on olemuksellinen taipumus toimintaan ja liikkumiseen. Kehon aktiivisen tekemisen kautta ihminen ottaa ympäröivää todellisuutta haltuunsa, mikä monismien periaatteen mukaisesti on samanaikaisesti myös tajunnallista. Tietoisuus on suuntautunut maailmaan kehon välittämänä: tietoisuus on kokemus kehon toiminnallisesta kyvykkyydestä, ns. operatiivisesta intentionaalisuudesta eikä ajattelutoiminnasta.¹⁹

Futiskehon (tietoisuudesta riippumaton) autonomisuus todistaa oikeaksi sen ontologisen perusolettamuksen, että ihminen kokonaistuneena, ykseytenä todellistuu maailmassa ulottuvuutena ja ajatteluna.

Yhdessä värähtelevistä kehoista

Emme koe kehoamme vain yksityisesti: se on myös sosiaalinen. Tällaisena keho näyttäytyy sekä muille faniheimon jäsenille että pelikentän toimijoille yhtenäisesti peliin eläytyvänä kannattajamassana. Kun yleisö ja pelaajat kohtaavat toisensa, molemmat osapuolet tuntevat itsensä näkeväksi (koskettajaksi) ja nähdyksi (kosketetuksi): koskettaminen ja näkeminen ovat myös kosketettuna ja nähtynä olemista. Fanit ja pelaajat ikään kuin sulautuvat samaan maailmaan, jossa ne toisiaan täydentävinä kokonaisuuksina edellyttävät toisiaan.²⁰ Ottelutapahtuman kokemusta voisi verrata intiimiin rakkaussuhteeseen, jossa rakkauden ollessa kiihkeimmillään ulkopuolinen maailma lakkaa olemasta. Rakastavaiset näkevät vain toisensa ja nauttivat jaetusta kokemuksestaan.²¹

Martin Buberin filosofian perussana on Minä–Sinä, joka kuvastaa lähinnä ihmisen olemuksen kokonaistumista siinä kohtaamisessa, jossa minän ja sinän välillä ei ole pyrkimystä, pyydetä ja ennakoitua; on vain pyhä läsnäolevuus, yhteys. Aito, tosi dialektiikka on minän ja sinän välistä dialogia. Minä–Sinä maailmassa yhteys aikaan ja paikkaan hämärtyy.²² Faniuden tutkija Harri Heinonen on todennut, että pelin seuraaminen tuottaa elämyksiä, joita voidaan kuvata katarttisiksi: tunne omasta itsestä voi hävitä, ajantaju hämärtyä ja ennen kaikkea maallisen elämän murheet unohtuvat.²³

Fanien piirissä toisten kannattajien keholliset eleet ja ilmeet ohjaavat minun tulkintaani heidän (nomadisesta) tietoisuudestaan, johon minulla ei ole suoraa pääsyä. Toisen ihmisen kehollinen kokonaisuus – hänen ryhtinsä, tapansa kävellä, liikehtiä, ilmehtiä, hänen pukeutumis- ja hiustyyliinsä, ruumiin muotonsa ja asentonsa, ylipäänsä hänen kehollinen kokonaishahmonsä – yhtyneenä hänen puheisiinsa auttavat minua tulkitsemaan, millainen hän oikeastaan on ihmisenä ja fanina.²⁴ Viikonloppuisin monet pelitilat – stadionit ja kantakuppilat – toimivat fanien totemistina kokoontumispaikkoina, seremoniakokkeuksina perinteisten kulttipaikkojen (temppeleiden ja kirkkojen) sijaan. Faniloissa kehollisia tunteita jaetaan toisten samankaltaisten kesken, ”värähdellään yhdessä”: ihmiset itkevät, nauravat, taputtavat käsiään, tömistelevät jalkojaan yhdessä yhteen ääneen.²⁵ Fanitapaamisissa harrastetaan myös ns. fanipuhetta, jolla on tapana mitata elämäntapafanin aitoutta.

Kehollista yhdessä tuntemisen elämyksellisyyttä voidaan havainnollistaa myös karnevaalin käsitteellä. Karnevaalit ovat – erotuksena virallisista juhlista – ikään kuin vapautumista hallitsevasta totuudesta ja vallitsevasta järjestyksestä, nautinnollisimmillaan kaikkien hierarkkisten suhteiden, normien ja kieltojen tilapäistä kumoamista. Karnevaalissa ovat yhtäaikaisesti osallisena sekä esiintyjät että katsojat. Nauretaan ja surraan yhdessä.²⁶ Karnevaalin aikana yksilöiden sosiaaliset asemat ja statukset unohtuvat, joten kuka tahansa voi inspiroida yhteenkuuluvuuden tunnetta ja antaa

alkusysäyksen esimerkiksi kannustuslaulujen hoilaamiseen tai vastustajille buuaamiseen.

Karnevaaliaikana vallitsee erityinen ihmisten välisen vapaan tuttavallisen kontaktin muoto²⁷, joka on kuitenkin luonteeltaan villiä ja dionyysistä. Michel Maffesolin mukaan urheilun karnevalistisissa juhlissa Dionysoksen, satakasvoisen jumalan, ailahtelevainen leikin ja kaksimielisyyden myytti syntyy uudelleen²⁸: toiseuden rooli herää eloon epävarsinäistuneeseen elämäntapaan jäykistyneen sosiaalisen kentän sisällä. Monet addiktiiviset riippuvuussuhteet syntyvät juuri dionyysisten kokemusten (kehollisen) mieleenpalauttamisen tarpeesta. Mahdollisuus arjesta irtaannuttavaan ekstaasiin, huumauttavalle ”tripille”, jossa kuljettajana toimii futis-kehon liikkeen ymmärrys ja mielen sankka fanikuvasto, reflektoi tavallaan parasta mahdollista, optimaalista kokemusta. Tällaisten kokonaisvaltaisten kokemusten kiihkeydessä ylitse muiden ovat paikallissottelut. Paikallissottelun (esim. Glasgow Rangers ja Celtic) merkitys on olennainen tekijä fanin paikantaessa omaa spatiaalista asemaansa ja merkitystään yhteisössään.²⁹

Fanit ovat esityksen ja sen tunnelman aktiivisia osallistujia laulukoroineen, taputusrytmeineen, kasvomaalauksineen ja fanipaitoineen. Performanssin aikana fanit elävät vahvasti pelikentän tapahtumissa mukana ja tunnistavat näytelmän rakennetta koossa pitävän, lajityypille ominaisen kulttuurisen kuvakoodiston. Esimerkiksi tietyt pelin tuoksinassa havaitut (ylilyövät) eleet, ilmeet ja asennot hyväksytään, mutta ”näyttelemineen” on ankarasti kiellettyä: pelaaja, joka ”filmaa”, kalastelee vapaa- ja rangaistuspotkuja liioittelevilla kaatuiluillaan ja nurmikolla pyörimisellään, sijaitsee näyttelijätyön arvostusasteikossa alhaisimpana. Bart-hesin sanoin silloin yleisö huutaa: ”teeskentelyä!”³⁰ ei siksi, että se kaipaisi kärsimystä, vaan siksi, että se paheksuu keinotekoisuutta. Todelliset futisfanit osaavat lukea pelikentän kehollisia viestejä ja nauttia, ihailla sekä antaa arvoa viihdyttäjilleen.

Lopuksi – doksaalisesta fanikäsitteistämme

Fanius on monikäyttöinen, ilmaisuvoimainen käsite, joka urheiluun kytkettynä harvoin tunnustetaan kuuluvaksi ’korkean kulttuurin’ alueelle. Perinteisesti fanit on nähty ylipainoisina, passiivisina, olutta kittaavina sohvaperunoina. Urheilun seuraamisella, samoin kuin populaarikulttuurillakin, on ollut suhteellisen alhainen status kulttuurin muotona; ne on nähty kansan syvien rivien harrastuksena, jotka eivät vaadi juurikaan kulttuurista pääomaa tai kompetenssia.³¹ Urheilun kieltä on luettu universaalisti: sportin kielioppi on koettu rahvaana, niin yksinkertaisena, että sen seuraaminen ei vaadi minkäänlaisia kulttuurisia tietoja ja taitoja.

Näin myös jalkapalloseuraan sidoksissa oleva fanius on käsitetty sellaisena ’matalan kulttuurin’ alueena, jossa urbaanit (jätkä)heimot on ymmärretty kritiikittä ja passiivisesti idoleitaan ihailevina monoliitteina. Sen sijaan ’korkeamman kulttuurin’ muotojen kuten oopperan, tanssin tai (taide-)elokuvan suurkuluttajat, ’friikit’, on arvioitu – ainakin arkisemmassa keskustelun kontekstissa – yksilöllisemmiksi ja älyllisemmiksi. Kulttuuriharrasteiden hierarkian perustana ovat olleet muun muassa tilassa olemisen

kulttuuriset ja esteettiset koodit tapojen, tyylien ja eleiden hienovaraisuudesta. Alexandre Dumas kuvaa kirjassaan *Monte-Criston kreivi* erinomaisesti 1800-luvun aikaista oopperaesityksen yleisön käyttäytymisiä ja reaktioita:

”Jokainen puheli omista asioistaan, rakkaudestaan, nautintoistaan, seuraavana päivänä alkavasta karnevaalista, välittämättä esiintyjistä tai oopperasta muuta kuin määrähetkinä, jolloin jokainen kääntyi, joko kuulakseen osan Cosellin resitatiivista, taputtaakseen käsiään Morianin loistavalle laululle tai huutaakseen ’hyvä’ Spechille. Sen jälkeen yksityiset keskustelut alkoivat uudelleen.”³²

Pelkistään voidaan sanoa, että oopperassa käyminen on säilyttänyt nykypäiviin asti performatiivisen, sosiaalisen näytelmän speaktaakkeliluonteensa. Olla paikalla, pintaistua, näyttää kuuluvansa yhteisöön(sä) on tärkeämpää kuin aidon fanin tavoin ymmärtää maailmaansa, olemistaan maailmassa. Siinä missä ooppera koetaan vain eliitin erottautumispyrkimyksenä tai löpöttelevien seurapiirien kohtaamispaikkana, huippu-urheilu ymmärretään helposti samaan tapaan valmiiksi annettuihin, tavanomaisten käsitysten keskiarvoja myötäillen (doksaalisesti) vain kaupallisena viihteenä: estetisoitujen ruumiiden markkinakarsinana, jota laumasielut piirittävät nähdäkseen suosikkinsa livenä.

Urheilusta välittyvä (kehon) kieli on enemmänkin universaalia niille, joiden havaintokyky tuottaa kohteestaan vain vähän nautintoa. Samoin kuin esimerkiksi oopperan, tanssin tai elokuvan asiantuntijalla, myös futisfanilla on hallussaan lukuisia havainto- ja arvostusvälineitä, jotka sallivat hänen nähdä paljon sellaista, mitä maallikko ei esitystä seurattessaan näe.³³ Lajin hienovaraisten kulttuuristen ja kehollisten nyanssien tajuaminen antaa fanille pelistä enemmän kuin satunnaisesti otteleva seuraavalle urheilun kuluttajalle.

Osallistuvan filosofian tematiikkaa seuraten voimme olettaa, että tiettyä urheilumuotoa harrastamattoman henkilön kuvaus lajin ominaispiirteistä ja tilan tunteesta on hyvin erilainen kuin elämäntapafanin persoonallinen näkemys. Fanikulttuurista sivulla olevan asenteessa subjektiivinen, nomadinen, eletty kokemuksellisuus helposti syrjäytyy ja havaintomatriisissa nojaututaan doksaalisiin teorioihin ja niiden kanonisointiin. Tosifani kuitenkin elää dialogisessa suhteessa maailman kanssa – ”maisema puhuttelee subjektiviteettia”. Näin ollen fanin kehollisesta situaatiosta kumpuavat kokemukset ovat fanikulttuurin tutkimukselle varmasti samassa määrin löytämisen arvoisia kuin tavanomaisemmatkin huippu-urheilun kaupallisuutta reflektoivat fanidiskurssit.

”Minä olen tämä
sinä olet toista
ääretöntä ja erilaista
minä näen sinussa
ja minä näen toisin.

maailma on tässä
sinä olet enemmän
sinun kosketuksesta syntyy minun maailmani.”

(nastolalainen West Ham -fani kaukorakkaudestaan)

Viitteet

1. Artikkelissa esille nostettu elämäntapafanin käsite viittaa sellaiseen faniuteen, jossa suosikkijoukkueen seuraaminen on luonteeltaan uskonnon tapaan elämää ohjaileva (ks. Kolamo 2002). Vaikka fanius voidaan ymmärtää elämäntapana, kulttuurintutkija Lawrence Grossberg (1995) on muistuttanut, että yksilön identiteetti ei koskaan rakennu pelkästään faniuden ympärille. Fanius antaa identiteetille omaperäistä sävyä ja väriä. Nicholas Abercrombie ja Brian Longhurst (1998) ovat luokitelleet faneja eri ryhmiin heidän sitoutumisen asteen mukaan tyyliin ”kuluttaja-fani-kultisti-entusiast-pientuottaja”.
2. Termillä nomadi halutaan korostaa elämäntapafaniuden henkilökohtaisuutta. Nomadisuus tulisi ymmärtää vahvasti omaan joukkueeseen sitoutuneena faniuden olomuotona, jossa nomadille ominainen vaelteleisuus näyttäytyy ”liikkuvina mielenlaatuina”: elämäntapafanius on jatkuvaa elämäntilan tulkintaa, reprojektioitumista.
3. Koski 1991, 75.
4. Artikkelin ensisijaisina inspirantteina ovat toimineet Buber 1999, Husserl 1995, Heidegger 2000 ja Merleau-Ponty 1986.
5. Ruumiinfenomenologisina inspirantteina ovat toimineet mm. Heinämaa 1996, Klemola 1998, Koski 1991, Parviainen 1994 ja Värrä 1990.
6. Faniteksteistä artikkelini ovat vaikuttaneet mm. Grossberg 1995, Heinonen 2000, 2001, Kolamo 2000, 2002 ja Maffesoli 1995.
7. Vaikka tässä keskitytäänkin jalkapalloiluun, se ei tarkoita sitä, ettei muistakin huippu-urheilun muodoista ja sisällöistä voisi löytää filosofisia lähestymistapoja.
8. Hornby 2000, 24–27. Tykkimies on valioliigajoukkue Arsenalin kannattaja. Arsenalin lempinimi on ”The Gunners”.
9. Parviainen 1994, 21 & 46.
10. Saresma & Kovala 2003, 10–13.
11. Norbert Elias ja Eric Dunning 1986 ovat kirjoittaneet sivilisaatioprosessista, jossa he muun muassa kuvaavat sitä, kuinka keskiaikainen, mielialansa karusti ilmaiseva vapaa soturi rauhoittuu barokin hovimieheksi. Hoveista lähtevän esimerkin mukaisesti yksilön käyttäytymistä kontrolloidaan tietynlaisella etikettisäännöstöllä.
12. Parviainen 1994, 18 & 79.
13. Klemola 1998, 77.
14. Parviainen 1994, 22.
15. *Ibid.*, 25.
16. Pasolini-sitaatin lähde on kirjailija Jukka Pakkasen artikkeli *Veikkaaja*-lehdessä. ”Poetry in motion” -lausuma on puolestaan Englannin valioliigajoukkue Boltonin fanien nimitys nigerialaiselle tähtipelaajalleen Jay-Jay Okochalle.
17. Heinonen 2001, 17.
18. Sit. Galeano 2000, 72.
19. Koski 1991, 70.
20. Värrä 1990, 15–18.
21. Määttä 1999, 44.
22. Buber 1999.
23. Heinonen 2001, 17.
24. Värrä 1990, 21–22.
25. Maffesoli 1995, 89.
26. Bahtin 1995, 9–13.
27. *Ibid.*, 12.
28. Maffesoli 1995, 92.
29. Kolamo 2002, 26.
30. Barthes 1994, 25.
31. Heinonen 2000, 340; 2001, 16–17.
32. Dumas 1911/1989. 202; ks. myös Riikonen 2001, 418–32.
33. Heinonen 2000, 343.

Kirjallisuus

Abercrombie, Nicholas & Brian Longhurst, *Audiences. A Sociological Theory of Performance and Imagination*. Sage, London & Thousand Oaks & New Delhi 1998.

Bahtin, Mihail, *Francois Rabelais. Keskiajan ja renessanssin nauru*. Suom. Paula Nieminen & Tapani Laine. Taifuuni, Helsinki 1995.

Barthes, Roland, *Mytologioita. (Mythologies, 1957)*. Suom. Panu Minkkinen. Gaudeamus, Helsinki 1994.

Buber, Martin, *Minä ja Sinä (Ich und Du, 1927)*. Suom. Jukka Pietilä.

Puoliaika-kommentti

Kun puhutaan jalkapallosta, ovat pelikentät tai stadionkolossit harvemmin mielenkiinnon kohteena; niihin kiinnitetään huomiota yleensä vain silloin, kun jokin (yleensä kentän nurmipinta) ei ole kunnossa. Itse peliin vertaukset haetaan joko sodasta tai taiteesta, stadionista tulee kirkkoja, joihin uskavaiset matkaavat ehtoollisrituaaliinsa.

Kun isoveljeni kavereineen antoi pallolle kyytiä, sain alle kouluikäisenä luvan seurata tapahtumia näyttämön fyysisenä osana. Tosin en ollut kovinkaan luotettava maalitolppa – kun kierreinen kanuuna rangaistusalueen rajalta tuli kohti, minä vaistomaisesti väistin. Ja liian lyhytkin olin kunnan tolppaksi. Vaarattomampaa oli brittimatsien seuraaminen televisiosta lauantaisin, jolloin haaveilin stadioninsi-

nöörin urasta.

Pyhättöjen suunnittelijaa minusta ei kuitenkaan tullut, mutta elämä on edelleen mielenkiintoisempaa parillisina vuosina. Arkielämyksiä tarjoaa naa-

puritontilla sijaitseva ”Mansen High-bury”. Pelejä seuraan joko katsomosta tai kotoa: ikkunasta näkyy 80% kentästä ja parvekkeen puolelta kurottaen toinenkin maali.

- WSOY, Helsinki 1999.
- Dumas, Alexandre, *Monte-Criston kreivi (Le comte de Monte-Cristo, 1844–5)*. Suom. Jalmari Finne. Otava, Helsinki 1911/1989.
- Elias, Norbert & Eric Dunning, *Quest for Excitement: Sport and Leisure in the Civilizing Process*. Blackwell, Oxford 1986.
- Fraleigh, Sondra Horton, *Dance and the Lived Body. A Descriptive Aesthetics*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh 1987.
- Galeano, Eduardo, *Jalkapallo valossa ja varjossa (El fútbol a sol y sombra, 1995)*. Suom. Jukka Koskelainen. Gummerus, Jyväskylä 2000.
- Grossberg, Lawrence, *Mielihyvän kytkemät. Risteilyjä populaarikulttuurissa*. Suom. Juha Koivisto et al. Vastapaino, Tampere 1995.
- Heidegger, Martin, *Oleminen ja aika. (Sein und Zeit, 1927)*. Suom. Reijo Kupiainen. Vastapaino, Tampere 2000.
- Heinonen, Harri, Mediavilteistä urheilufaniutta paikantamassa – jälkiperäisiä intohimoa, yhteisöllisyyttä ja selviytymistä. *Yhteiskuntapolitiikka* 4/00, 340–54.
- Heinonen, Harri, Meissä kaikissa asuu pieni fani. *Voltti – taiteen ja urheilun kohtaamisia*. 2001, 16–19.
- Heinämaa, Sara, *Ele, tyyli ja sukupuoli. Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiinfilosofia ja sen merkitys sukupuolikäytännöille*. TammerPaino, Tampere 1996.
- Hornby, Nick, *Hornankattila (Fever Pitch, 1992)*. Suom. Jukka Jääskeläinen. WSOY, Helsinki 2000.
- Huizinga, Johan, *Leikkivä ihminen. Yritys kulttuurin leikkiaineksen määrittämiseksi (Homo ludens, 1944)*. Suom. Sirkka Salomaa. WSOY, Helsinki 1984.
- Husserl, Edmund, *Fenomenologian idea (Die Idee der Phänomenologie, 1907)*. Suom. Juha Himanka, Janita Hämäläinen & Hannu Sivenius. Loki, Helsinki 1995.
- Klemola, Timo, *Ruumis liikkuu – liikkuko henki? Fenomenologinen tutkimus liikunnan projekteista*. Tampereen yliopisto 1998.
- Kolamo, Sami, Sotkamon Jymyn pesäpallomenestys ja paikan tunne. *Terra* 4/00, 249–54.
- Kolamo, Sami, Futisfanius ja tunteen kulttuuri. Yhteisöllistä draamaa median konstruomalla näyttämöllä. *Kulttuurintutkimus* 2/02, 19–28.
- Koski, Tapio, *Liikunta ja kehollisuus perenniaalisessa filosofiassa. Fenomenologinen tutkimus liikunnan merkityksestä ihmisen kokonaistumisena*. Tampereen yliopisto 1991.
- Maffesoli, Michel, *Maailman mieli. Yhteisöllisen tyylin muodoista (La contemplation du monde, 1993)*. Gaudeamus, Helsinki 1995.
- Merleau-Ponty, Maurice, *Phenomenology of Perception (La phénoménologie de la perception, 1945)*. Engl. Colin Smith. Routledge & Kegan Paul, London 1986.
- Määttä, Kaarina, Rakastumisprosessi ja rakkaus kriisi. Teoksessa Sari Näre (toim.), *Tunteiden Sosiologia I*. Karisto, Hämeenlinna 1999, 36–53.
- Parviainen, Jaana, *Tanssi ihmisen eksistensissä. Filosofinen tutkielma tanssista*. Tampereen yliopisto 1994.
- Riikonen, Hannu K., Robert Paholainen eli ooppera ja karnevaali Monte-Criston kreivissä. Teoksessa A. Koivunen, S. Paasonen & M. Pajala (toim.), *Populaarin lomo – mediat ja arki*. Turun yliopiston DigiPaino, Turku 2001, 418–32.
- Saresma, Tuija & Urpo Kovala, Kultit. Teoksessa T. Saresma & U. Kovala (toim.), *Kulttikirja*. Gummerus, Jyväskylä 2003, 9–21.
- Veikkaaja*, n:o 44, 2003.
- Väri, Veli-Matti, Liha kokoavana kokemuksena, Teoksessa Juha Varto (toim.), *Liikunnan filosofia eri tarkastelukulmia*. Tampereen yliopisto 1990.

Paikan päällä olemista puoltaa kokonaisvaltainen kokemuksellisuus. Tammelan pienstadion onkin eri asia kuin esim. Helsingin olympiastadion, joka on urheilustadion. Siellä intiimin tunnelman muodostumista hankaloittavat juoksuradat kentän ja katsomon välissä.

Stadionien suunnittelussa keskiöön nousevat ihmismassojen joustava liikkuminen ja turvallisuus. Pelaajien tarpeisiin kuuluvat suorituspaikan ja liikkumisen lisäksi keskittymisrauha. Katsojia varten tarvitaan jäsenneityt reitit katsomoon sekä perustarpeiden turvaaminen (ravinto ja saniteetitilat). Stadion suojaa säänvaihteluita sekä takaa esteettömän näkyvyyden ja kuuluvuuden. Rakennelma on pieniskaupunki kaupungissa, ja huolto- tarpeet ovat sen mukaiset. Stadioneista on nykyisin tullut valtavia tv-studioita. Kaiken aktiviteetin jälkeen areena näyttää toiset kasvonsa: tyhjänä se on

hiljainen ja orpo.

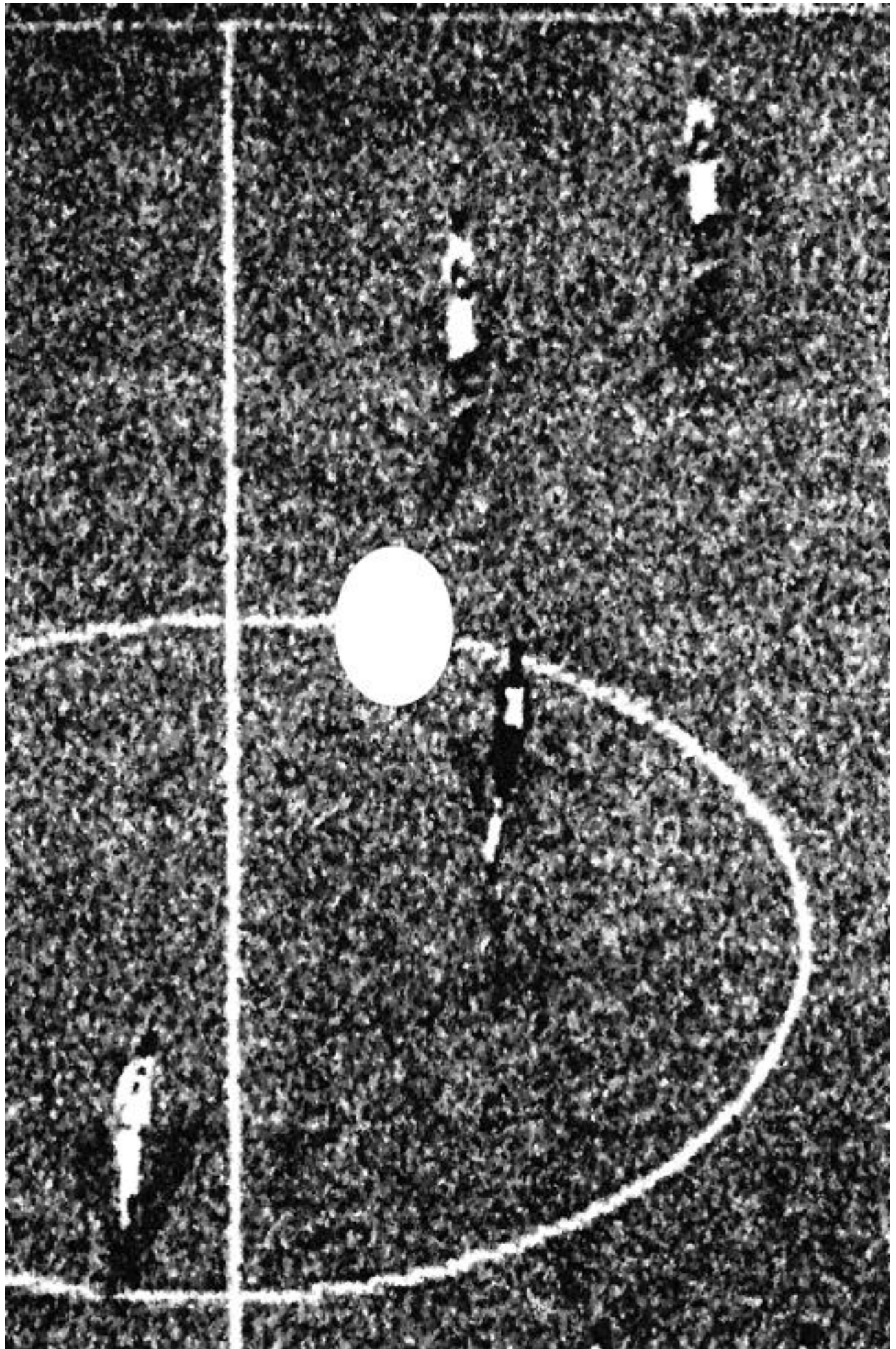
Vaan ei täysin hiljainen. Useilla stadioneilla on takanaan tapahtumarikas historia. On totta, että ne ovat rakennuksia siinä missä muutkin: myös Manchester Unitedin kotikenttä Old Trafford kärsi pahoin toisen maailmansodan pommituksissa. Mutta juuri menneistä niiden identiteetti muodostuu, ne kantavat merkityksiä ja muistuttavat, toimivat omatuntona. Jalkapallostadion on ollut se paikka, jossa ensimmäisenä nähtiin Baskimaan lippua kannettavan niin, ettei virkavalta rusikoinut kantajia. Vuoden 1974 MM-karsinnoissa Neuvostoliitto kieltäytyi pelaamasta Chilen kansallisstadionilla, joka vähän aikaisemmin oli toiminut keskitysleirinä ja teloituspaiikkana.

Osa 1900-luvun alkupuolen stadioneista mm. Ranskassa ja Englannissa on enemmän tai vähemmän rapistuneita. Ne ovat kapasiteetiltaan liian pieniä nykytarpeisiin, ja kaupunkira-

kenteen sisällä erityisesti liikenne- ja pysäköimisongelmat ovat nykypäivää. Espanjassa on rakennettu suuria stadionkeskuksia kaupunkirakenteen laitamille; olemukseltaan ne muistuttavat meikäläisiä hypermarketteja kehäteiden varrella. Esimerkiksi Barcelonan Camp Nou veti suurimmillaan yli 120 000 katsojaa – piippuhyllyltä tarvitsi kiikarin nähdäkseen kentälle.

Montevideon Estadio Centenario rakennettiin ensimmäisiä MM-kisoja varten ja vuodesta 1930 lähtien siellä on pelattu monia merkittäviä pelejä. FIFA onkin nimennyt sen maailman jalkapallon muistomerkiksi. Jalkapallon kotina on kuitenkin pidetty Lontoon Wembleytä kaksoistorneineen (1923–99). Nähtäväksi jää, tuleeko Uudesta Wembleystä jalkapallon Uusi Koti, kun se vuonna 2006 valmistuu.

Milla Törmä

Soihdut sammuu, kaikki väki nukkuu

I

Jalkapallokannattajat ovat alaluokkaisia, työttömiä, kouluttamattomia ja äärioikeistolaisia. He ovat myös laumasieluisia, väkivaltaisia, hallitsemattomia ja raakoja – sivumennen sanoen kaikkea sitä, mitä kolonialistit aikoinaan sanoivat mustien olevan. Tämä on vallitseva käsitys, mutta se ei pidä paikkaansa. Etnologi Christian Bromberger toteaa kliseiden peittävän alleen heterogeenisen todellisuuden: kannattajan muotokuvaa ei voi piirtää syntyperän, käyttäytymisen tai poliittisen suuntautumisen perusteella¹.

Sosiologinen, antropologinen ja kriminologinen jalkapallotutkimus on usein ollut tarkoitushakuista: sitä on ohjannut joko valmis käsitys kannattajista tai halu kiistää heidän toimintansa mielekkyys. Ennakkoluulottomalle tarkastelijalle esiin nousee piirteitä, joita humanistinen, kannattamisen moralisoimiseen keskittynyt tutkimus ei ole onnistunut käsittelemään². Nämä usein stigmatisoidut piirteet eivät ole pelkästään kielteisiä.

Ei ole syytä rajoittaa kannattajan henkilökohtaiseen kokemukseen, käsittää kannattajia massaksi tai arastella huli-ganismiin liitettyjen itsestäänselvyksien kyseenalaistamista. Elävän inhimillisen toiminnan näkeminen turmiolliseksi vain katkee sen pauhun. Epäilemättä myös muut kanssakäymisen muodot synnyttävät kannattajuuteen verrattavaa toimintaa. Poliitikankin on joskus katsottu yltäneen jonkinlaisen kollektiivisen kannanottamisen ja mielenilmaisun tasolle.

Keskeinen ero on katsojan ja kannattajan välillä. Katsoisuus on hyvin passivoivaa, lähes yhtä passivoivaa kuin edustuksellisessa demokratiassa määritelmällisesti perustuslain puoltamiseksi rakentuva äänestäjyys. Kannattajaa luonnehtii osanotto, partisaanius ja partisipatorisuus. Hän on katsojaan verrattuna sekä herkempi että kyynisempi. Hän ei välttämättä edes uskalla *katsoa* peliä. Kannattajat ovat kuitenkin asiantuntijoita, heitä on vaikea huijata tai johtaa harhaan. Barcelonassa tunnetaan *pañolada*-ilmiö: kun fanit ovat saaneet tarpeekseen joukkueen huonoista esityksistä, kaikki 80 000 alkavat heiluttaa valkoisia rättejä antautumisen merkiksi. Mielenilmaus johtaa yleensä valmentajan erottamiseen. Adam Brown sanoo, että on vaikea nähdä, missä muualla talouselämässä hierarkian alimmaisat voisivat vaikuttaa suurliiketoiminnan hoitamiseen³.

On virhe kuvitella seurarakkauden sulkevan pois kriittisen välimatkan. Fanien omavaltaisuus ei ole typeryyttä vaan kyynisyyttä: kannattajat eivät usko heille suunnattuja

viestejä. Suhde järjestysvaltaan on samanlainen. Katso-moissa poltettavat soihdut halutaan kieltää tulipalovaaran vuoksi, mutta kannattajat tietävät, etteivät ne paloturvallisuuden kannalta ole tupakansytyttämiä vaarallisempia. Fanit tietävät mitä tekevät.

Uhkia korostamalla kuitenkin oikeutetaan valvontakulttuuri⁴. Ihmiset, joita ei epäillä mistään rikoksesta, alistetaan ruumiintarkastuksiin ja valvontakameroille. Turvallisuusideologiasta – Manuel Vázquez Montalbán puhuu osuvasti ”turvallisuuden teologiasta”⁵ – on tullut itsestäänselvyys. Itsestäänselvytykset ovat vaarallisia: niiden perusteluja ei kysytä⁶.

II

Jalkapallo ei kykene tuomaan yhteiskuntarauhaa Pohjois-Irlandiin. Se ei yhdistä, vaan tuo esiin uusia ja korostaa vanhoja kulttuurisia ja valta-asetelmallisia eroja, sanoo politiikan-tutkija Alan Bairner.⁷ Tämän voi nähdä Bairnerin tavoin on-gelmaksi. Kaikki demokraattisuuden ja poliittisuuden mahdollisuudet eivät kuitenkaan palaudu yhteiskuntarauhan rakentamiseen. Jalkapallokannattajat elehtivät, tahtovat ja osoittavat kykynsä keskeyttää, toteuttavat demokratiaa itseään ilmaisemalla.

Ellet välitä omasta elämästäsi, siitä välittää joku muu. Poliittisen elämämme – eikö elämän pitäisi aina olla poliittista? – ongelma tuskin on se, että meitä liiaksi kehoitetaan seisomaan jossakin joukossa. Juuri siihen meitä ei kehoiteta. Rehottava poliittisen korrektiuden tavoittelu tyhjentää julkisen tilan konfliktinaiheista, kannattajat taas hakevat vastakkainasetteluja, rakentavat niitä. Koska eri seurojen kannattajien laulut ja eleet ovat hyvin samankaltaisia⁸, kannattamisesta tulee erojen tuottamista, tyhjien merkien merkityksellistämistä. Sanoessaan, ettei jalkapalloa voida valjastaa yhteiskunnalliseen yhdentymiseen tähtäävän poliittisen strategian palvelukseen, Bairner vain ilmaisee tyytymättömyytensä niihin, jotka eivät jaa yhteiskunnallisen yhdentymisen ajatusta tai käyttäydy sen mukaisesti. Vähäinen yhtenäisyyden symboleihin kohdistuva tyytymättömyyden ele riittää tuottamaan katkoksen: Bastian separatistikan-nattajat aiheuttivat skandaalin viheltämällä Marseljeesille Ranskan cupin finaaliissa 2002⁹.

Keskeyttävät eleet ovat demokratian ydin. Jalkapallo-

kannattajat eivät ole passiivisia vastaanottajia. He toimivat, koska he eivät koe itseään yhdentekeviksi: osallistuminen kertoo tapahtuvan merkitsevän heille jotakin. Teatterissa katsojat istuvat hiljaa, liikkumatta ja pimeässä, vieläpä tahtovat sitä itse. He antavat esitykselle aplodit sen loputtua, esitys on auraattinen ja ainutkertainen, siihen ei enää palata. Kannattaja on katsomossa joka viikko ja pitää oikeutenaan ilmaista tyytymättömyytensä näkemäänsä. ”Elokuva työntää syrjään kulttiarvon siksi, että se pistää yleisön kriitikon asemaan ja siksi, että tämä asema ei vaadi elokuvissa syvää tarkkaavaisuutta.”¹⁰ Sama pätee jalkapalloon.

III

Kannattajat eivät ilmaise itseään hillitysti. Epämiellyttävän näköisinä, huonokäytöksisinä ja sopimattomia asenteita ilmaisevina¹¹ he ovat hyviä vihollisia. Huligaanidiskurssi esittää heidät arvostelukyvyttömäksi ja homogeeniseksi joukoksi, tekee heistä ei-toivotun kollektiivin karikatyyrin. Ennen kansa teki karikatyyrejä valtaapitävistä, kuten kannattajat yhäkin tekevät vastustajista, omista pelaajista ja seuraajohdosta. Nykyään karikatyyrejä tehdään kansanjoukoista. Ihmiset massoitetaan. Massoista puhumisen sijasta pitäisi kysyä, mitä pelottavaa on siinä, että ihmiset kerääntyvät stadionille kannattamaan seuraansa.

Kannattajat laulavat, viheltävät, nimittelevät, elehtivät aggressiivisesti ja kerääntyvät joukoiksi. Heillä on lippuja ja banderolleja, soihtuja ja savupommeja. Vastustajan nimittäminen neekeriksi, homoksi tai juutalaiseksi on yleistä, mutta kannattajien rasismi ja seksismi on suhteellista, provosointitarkoituksessa esitettyä¹². Myös kekseliästä: Paris Saint-Germainin kannattajat kutsuvat epäsuosioon joutunutta tuomaria juutalaiseksi, siten äärioikeistolaiset ja arabit saavat yhteisen ponnin lauluun. Solvaukset jäsenyivät oman ja vihollisen akselille, kohdistuvat vastustajan pelaajiin ja tuomariin. Ne liittyvät yksittäisiin tilanteisiin. Christian Bromberger sanoo ilmaisujen todistavan yhteiskuntaruumiin peloista ja vihoista, mutta ilmaisevan myös partisaanilogiikkaa, jossa kaikki kelpaa vastustajan pilkkäämiseen¹³. Kannattajat kierrättävät kulttuurin mielikuvituksesta ottamiaan ilmaisuja ja symboleja. Kun edesmenneen FC Jokerit -seuran faneja syytettiin rasismista apinaeleiden vuoksi, he alkoivat nimitellä tummaihoista pelaajaa vastaan viheltänyttä tuomaria rasistiksi.

Kannattajien puheet ja eleet ovat julkisia ja avoimesti esillä, eikä partisaanilogiikka, ”tuo oivallinen vastakkainasetteluja valmistava ja askarteleva kone”, estä kriittistä välimatkaa omiin toimiin¹⁴. Sotaisa näyttämöllepano on parodinen ja draamallinen¹⁵, eikä kannattajuuden takana ole pelastavaa teologiaa.

IV

Turvallisuushakuisuuden vuoksi stadionit turvakameroinen ja seisomiskieltoineen ovat alkaneet muistuttaa benthamilaisia panoptikoneja, seisomakatsomot on muutettu istumakatsomoiksi ja katsojakuntaa on rajattu lipunhintoja nostamalla. Puhuttaessa jalkapalloväkivallasta olisi

kuitenkin puhuttava myös ihmisten jokapäiväisen eleellisen kulttuurin silpomisesta. Ihmisten omimmikseen kokemat asiat kitketään pois, on kysymys sitten mielenosoittamisesta tai tupakoinnista. Jalkapallokatsomoiden julkinen mielenosoittaminen halutaan sysätä piilotajunnan pelikentille, vaietuiksi kannatushuudoiksi, ruokkimaan julkisia kannanottoja vaarallisempaa näkymätöntä rasismia ja seksismia.

Suurimmat eurooppalaiset jalkapallo-onnettomuudet, Heysel ja Hillsborough, ovat aiheutuneet järjestäjien virheistä¹⁶. Ylimoitettut turvatoimet luovat olosuhteita, joissa viranomaisten pelot saattavat todellistua. Kannattajia kohdellaan kuin karjaa: heidät viedään stadionille poliisisaattueessa, heidät pannaan häkkiin kuin eläintarhassa, heitä valvotaan jatkuvasti, antamatta heille mahdollisuutta kohdata muita¹⁷. Jalkapalloväkivallan syitä on etsitty vain yleisöstä itsestään, tahtomatta ottaa huomioon esimerkiksi poliisin roolia väkivallan aiheuttajana¹⁸. On syntynyt kuva huliganista. Sen avulla kannattajia ohjataan itsevalvontaan, pyritään ottamaan haltuun heterogeeninen, mieltään ilmaiseva kannattajisto. Kannattaja rationalisoidaan pois. Esimerkiksi Englannin poliisi stigmatsoi partisipatorista faniutta sisällyttämällä huliganismin käsitteeseen minkä tahansa epämääräisen käyttäytymisen¹⁹.

Julkinen tila, jonka pitäisi toimia konfliktin ja yhteenoton näyttämönä – eikö demokratia ole juuri sitä, että toisia häiritään? –, tyhjennetään vetoamalla siihen, että konflikti olisi jollakin tavalla häiritsevää. ”Tällainen on transpoliittinen näyttämömmme: läpinäkyvä muoto julkisesta tilasta, josta toimijat on poistettu, puhdas muoto tapahtumasta, josta intohimit ovat poistuneet.”²⁰ Julkisen tilan toimivuus varmistetaan tyhjentämällä se. Tyhjään julkisuuteen ei voi tuottaa katkosta, keskeyttävää elettä ei tehdä. Eleellisen kommunismin periaatteemme ei toteudu. Kannattajien eleellisyys on sattuvaa muttei autistista: Soihtujaan virittelevät kannattajat työntävät ne takaisin reppuihinsa kun heidän edestään kävelee lapsiperhe.

V

Mikäli sukupuolen performatiivisuuteen on uskomista, kannattajuus on muutakin kuin miehisen integriteetin apologia. Garry Robson sanoo Millwall-kannattajien ilmaisevan maskuliinisuuttaan perusteellisella ja yksiselitteisellä ruumiillisuudella. Heidän asentonsa, eleensä ja pukeutumisensa pyrkivät osoittamaan yksiselitteisen miehistä varmuutta ja järkkymättömyyttä, vastustamaan individualistista ekshibitionismia.²¹ Ruumiillisuus mahdollistaa kuitenkin myös uusien kulutuskäytäntöjen ja kurin vastustamisen. Millwallin fanit ovat kieltäytyneet ostamasta pääsylippuja etukäteen ja istumasta määrätyille paikoille²².

Ruumiillisuus on kuva, ele. Huligaanidiskursseissa ruumis näyttyy väkivaltaiseksi ja kuuliaisuuden kykenemättömäksi, rumaksi ja rähinöiväksi. Huligaani on poliittisen ja esteettisen inhon kohde: fanit huutavat ja kirjoilevat julkisesti, juovat olutta suoraan tölkeistä, he eivät ole hienostuneita²³. Normina pidetyn kauneuden ja toimeentulevuuden paradigman ulkopuolelle jäävä maskuliinisuus on vastenmielistä. Se mielletään olemukselliseksi tai luonnolliseksi, ei performatiiviseksi. Gary Armstrongin haastattelema

”Tufty”: ”Ottelupäivänä juon muutaman tuopin, näytän kovalta ja juoksentelen ympäriinsä teeskennellen aikovani lyödä jotakuta. Siinä teille jalkapallohuliganismia.”²⁴

Koska kannattajan ruumiillisuus määritetään sopivaksi nähdyä kautta, hän voi käyttää sitä vain väärin. Ruumis on sosiaalisen muistin ja kulttuurisen uusintamisen pääpaikka²⁵, sen ympärillä kiistellään siitä, millainen on legitiimi ruumis ja millaista ruumiin legitiimi käyttö²⁶. Panoksena on ihmisten mahdollisuus itse ja keskenään päättää eleellisyydestään ilman lainsäätäjän tai toimeenpanovallan väliintuloa, elävässä kanssakäymisessä.

Tiedämme, että jalkapallokannattajuuden mahdollistamat paot saattavat päätyä pakenemaansa pahempaan. Tämä ei kuitenkaan ole itsestään selvää, toisin kuin meille halutaan uskotella. Vaientaa ihmiset, estää heitä puhumasta, ja ennen kaikkea kun he puhuvat, teeskennellä kuin he eivät olisi sanoneet mitään: sellaista on kuuluisa akateeminen jalkapalлотutkimus.

VI

Aihetta käsittelevään kirjallisuuteen tutustuessamme huomasimme pian jalkapallokannattajan olleen pelkoja uusintavan, ennakkoluulojaan vahvistavan tarkastelun kohde. Kannattajien omia käsityksiä kuuntelevia tutkielmia on alkanut ilmestyä vasta viime vuosikymmenellä.

Jalkapallokatsomoon ei kannata mennä toivoen saavansa katsella esityksen rauhassa. Mikäpä esitys auraa ansaitsisikaan. Massaksi käsittämisen sijaan kannattajien voi nähdä pitävän loukkaavia sanoja, eleitä ja symboleita julkisessa tilassa. Liberaali demokratia pyrkii poistamaan agonaalisen, vastakkainasetteluja aiheuttavan: erilaisuuden kohtaaminen sallitaan silloin, kun se ei aiheuta häiriötä.

Kannattajat kannattavat yhä absurdimmista kielloista huolimatta. Huligaanit ovat lakanneet pukeutumasta huomiota herättävästi seurojensa väreihin ja peittävät kasvonsa huiveilla. Elleivät muuta, nämä anonyymit huonosti käyttäytyvät miehet ovat ensiluokkaisen keskiluokkaisen ennakkoluulon kohde.

Viitteet

1. Bromberger 1998, 93–94.
2. Toisenlaisiakin tutkimuksia on. Gary Armstrong kuvaa omaa lähestymistapaansa seuraavasti: ”Being Sheffield-born and a United fan, this was never going to be some wondrous journey by a middle-class PhD student researching the horribly violent or exotic working class.” (Armstrong 1998, xii).
3. Brown 1998, 53.
4. Armstrong 1998, 312.
5. Montalbán 1997.
6. ”Itsestäänselvyksien tuotanto on kiistämättömien, jäljiteltävien toimintamallien, tapojen ja tottumusten tuottamista. Näitä tapoja ja tottumuksia noudatetaan huomaamatta eivätkä ne nostata vastarintaa.” (Vähämäki 2003, 132). Kielen itsestäänselvyksistä ja niiden ontologisesta tuotannosta ks. myös Deleuze & Guattari 1980, 95–139.
7. Castrén 2004, 3.
8. Kannattajakulttuurin peruspääpiirteitä ovat eri seurojen kannatusmuotojen (laulut, elect) suhteellinen samankaltaisuus ja kannattajakulttuurin ilmiöiden nopea leviäminen jopa maasta toiseen. (Bromberger 1995, 302.)

9. Rey 2002, 8.
10. Benjamin 1989, 165.
11. Armstrong 1998, 129.
12. Kannattajat ottavat käyttöön kaiken, mikä voi shokeerata Toista ja korostaa äärimmäistä omien kannattamista: on virhe tulkita kannattajien sanasto ja eleistö yksiuolotteisesti. (Bromberger 1995, 264.) Muistettakoon myös, ettei kannattajien käyttämien ilmaisujen ole tarkoituskaan olla kohteliaan humoristisia, vaan vihamielisiä, uhkavia ja satuttavia (Robson 2000, 122).
13. Bromberger 1995, 265.
14. ”[E]xtraordinaire machine à fabriquer et à bricoler des oppositions” (Bromberger 1995, 266).
15. Bromberger 1995, 276.
16. Liverpool ja Juventus kohtasivat toukokuussa 1985 Eurooppa-cupin finaalissa Brysselin Heysel-stadionilla: 39 ihmistä menetti henkensä Liverpoolin kannattajien kaadettua katsomonosia erottavan aidan ja betoniseinän murskauduttua Juventuksen kannattajien päälle. Ennen ottelua kumpikin joukkue oli arvostellut katsomonosajärjestelyitä. Huhtikuussa 1989 murskautui 95 ihmistä kuoliaaksi Hillsboroughin stadionilla Sheffieldissä FA-cupin välieräottelussa Liverpool–Nottingham Forest. Eräaseen katsomonosaa pääsi liikaa väkeä ja paniikkiin joutuneiden ihmisten pakeneminen kentälle estettiin.
17. Cohen 1995, 89.
18. Stott & Reicher 1998, 357.
19. Armstrong 1998, 182.
20. ”C’est cela notre scène transpolitique: cette forme transparente d’un espace public d’où les acteurs ont été retirés, cette forme pure d’un événement d’où les passions se sont retirées.” (Baudrillard 1990, 87.)
21. Robson 2000, 79–80.
22. Robson 2000, 115.
23. Armstrong 1998, 301.
24. ”On match days I drink a few pints, look tough and occasionally run around pretending I’m gonna hit someone. That’s football hooliganism for you.” (Armstrong 1998, 248.)
25. Robson 2000, 70.
26. Robson 2000, 4.

Kirjallisuus

- Armstrong, Gary, *Football Hooligans. Knowing the Score*. Berg, Oxford, 1998.
- Baudrillard, Jean, *La Transparence du Mal. Essai sur les phénomènes extrêmes*. s. I., Galilée, 1990.
- Benjamin, Walter, Taideteos teknisen uusinnettavuutensa aikakaudella (Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit, 1936). Suomentanut Markku Koski. Teoksessa Benjamin, Walter, *Messiaanisen sirpaleita. Kirjoituksia kielestä, historiasta ja pelastuksesta*. Toim. Markku Koski, Keijo Rahkonen ja Esa Sironen. s. I., Kansan Sivistystyön Liitto & Tutkijaliitto, 1989, s. 139–173.
- Bromberger, Christian, *Le Match de football. Ethnologie d’une passion partisane à Marseille, Naples et Turin*. Paris, Editions de la Maison des sciences de l’homme, 1995.
- Bromberger, Christian, *Football, la bagatelle la plus sérieuse du monde*. s. I., Bayard, 1998 [Pocket, 2004].
- Brown, Adam, *United We Stand. Some Problems of Fan Democracy*. Teoksessa Adam Brown (toim.) *Fanatics! Power, Identity and Fandom in Football*. London, Routledge, 1998, s. 50–67.
- Castrén, Kirsi, Urheilusta ei yhteiskuntarauhan rakentajaksi. *Yliopisto* 1, 2004, s. 3.
- Cohen, Philip, ”We Hate Humans” (Sur l’antiracisme et l’anti-humanisme). Traduction de Pascale Haas, *Lignes* 25, mai 1995, s. 86–98.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix: *Mille plateaux. Capitalisme et schizophrénie 2*. Minuit, Paris, 1980.
- Montalbán, Manuel Vázquez, Le football, religion laïque en quête d’un nouveau Dieu. *Le Monde diplomatique*, août 1997, s. 22–23 <http://www.st-andrews.ac.uk/~filtafit/sp04.htm>.
- Rey, Didier, Football et nationalisme en Corse. *Le Monde diplomatique*, août 2002, s. 8.
- Robson, Garry, *”No One Likes Us, We Don’t Care”: The Myth and Reality of Millwall Fandom*. Berg, Oxford, 2000.
- Stott, Clifford & Reicher, Steve, How Conflict Escalates: The Inter-Group Dynamics of Collective Football Crowd ”Violence”. *Sociology* Vol. 32, No. 2, May 1998, s. 353–377.
- Vähämäki, Jussi, *Kuhmurien kerho. Vanhan työn pabeista uuden hyveiksi*. Tutkijaliitto, Helsinki, 2003.

Ervi Sirénin matkassa

Kinesteettisen logoksen äärelle

Eli mihin päättyy liikunnan loputon hyöty, tehokkuus ja tuotteistaminen tekniikan aikakaudella

”Välillä tulee kyllästymisen hetki [...].

Se hetki on tärkeä ja siihen pitää suostua eikä sitä vastaan pidä taistella.

Siihen suostuminen tuottaa usein ennakoimatonta.”

Ervi Sirén

Kiinnostuin Teatterikorkeakoulun tanssitaiteen professorin Ervi Sirénin (synt. 1948) työstä 1990-luvun lopulla tutkiessani tekniikan merkitystä nykytanssissa. Seurasin Sirénin työskentelyä syksyn 1998 ja havaitsin siinä piirteitä, jotka toimintana ja tuloksina kyseenalaistivat vallitsevat tavat ja käsitykset tekniikan asemasta ja merkityksestä liikunnassa. Sirén on viimeisten parinkymmenen vuoden aikana kehitellyt hienostuneen, omaperäisen ja tuloksellisen työskentelytavan, joka pyrkii välttämään ne ansat, joihin valmiit ja suljetut liike- ja hengitystekniikat meidät helposti joutavat. Sirénin työn käsitteellistäminen ei ole helppoa, ja joudunkin kuvauksessani yksinkertaistamaan hänen jatkuvasti uusiutuvaa, elävää ja refleктоivaa työskentelytapaansa. Etsiessäni käsitteellistä oikeutusta hänen työlleen en voinut olla näkemättä siinä Heideggerin luonnehtiman käsityksen ajattelun *arkhesta*, kinesteettisen ajattelun *arkhesta*.

Improvisoinnin logos

”On hyvä, että päästätte esiin kaikki, mitä osaatte. Keho alkaa kuoriutua ja uusia väyliä alkaa löytyä. Uusi löytyy aina itsestään. Antakaa vain niiden tulla. Ei tarvitse yrittää muuttaa omaa tekemistään väkisin, jos siltä ei tunnu. Ei tarvitse huolestua, vaikka näyttääkin siltä, että keho tuottaa vain yhtä samaa liikettä. Keho ei koskaan lopu, se on loputon, se tuottaa jatkuvasti uutta liikettä ja sitten kun sen aika on, löytyy uusi liike. Ei tarvitse yrittää keksiä. On hyvä välillä pudota yhteen samaan liikkeeseen. Liike alkaa kuitenkin vähitellen muuttua ja muuntua.”²

Vuonna 1981 julkaistussa artikkelissa Maxine Sheets-Johnstone pohtii liikkeellisen ajattelun toteutumista tanssi-improvisoinnissa.³ Hän osoittaa, että ajatteleminen liikkeessä ei sisällä symboliikkaa, vaan on kiinnittynyt jatkuvaan, koettuun dynamiikkaan, jossa liikkeen mahdollisuudet

syntyvät ja ratkeavat. Improvisoidessamme olemme tapahtumasarjassa, jossa erilaisten liikkumisen mahdollisuuksien kautta kartoitamme maailmaa liikkeessä. Tässä spontaanisen luomisen ytimessä kinestesia ja muu havaitseminen (kuuleminen, näkeminen, koskettaminen, haistaminen) ovat yhteen kietoutuneet: havaitsemme liikkeen erilaisia laatuja, kuten sulavuuden, terävyyden, jäykkyyden, raskauden, keveyden, painavuuden. Ajattelemisen liikkeessä ei tarkoita, että ajattelemme liikkeiden avulla. Liike ei ole mentaalisten prosessien tulosta, siten että liikkeet olisivat olemassa ennen kinesteettistä aktiviteettia. Liikkuja ei arvioi mentaalisesti kehon liikkeen potentiaaleja ja sitten ikään kuin valitse niistä sopivat liikkeet käyttöönsä. Improvisoidessaan liikkuja antautuu jatkuvan yllättävän kineettisen tapahtuman pyörteelle. Keho tajuaa pyörteen dynamiikan, johon sen on vedetty mukaan. ”Tajuaminen” viittaa kinesteettiseen älyyn tai, kuten Sheets-Johnstone sitä kutsuu, kineettisen keholliseen logokseen, lyhyesti *kinesteettiseen logokseen*.

Sheets-Johnstone haluaa osoittaa, että liikeimprovisaatiossa löydämme perustavan luovan ajatuksen muodon. Kreikan kielen sanalla *logos* on useita merkityksiä. Ensisijaisesti se viittaa älylliseen periaatteeseen, järkeen, rakenteeseen tai järjestykseen, joka tunkeutuu johonkin tai se on tämän järjestyksen lähde, antaen selityksen tälle järjestykselle. *Logos* tulee verbistä *legein*, joka tarkoittaa ”kokoamista”, ”yhteenkokoamista”, ”yhden asettamista toisen viereen”, ”yhden asian järjestämistä toisen jälkeen”.⁴ Järjestyminen oikeaan kontekstiin antaa asioille mahdollisuuden tulla siksi, mitä ne ovat. Asiat ovat järjestyneet järjen tai ”logoksen” kautta, joka on ikään kuin piilossa oleva ydin.

Sheets-Johnstonelle liikeimprovisaatio dynaamisesti kehittyvänä tilanteena etenee oman logiikkansa mukaan, omien järjestyksiensä ja eheyksiensä pohjalta. Kinesteettinen logos voi ilmetä vain improvisaatiossa, koska silloin meillä ei ole aikaa harkita liikkeellisiä ratkaisuja rationaalisesti ja symbolisesti. Sheets-Johnstone olettaa täten, että kehon kinesteettinen logos ilmenee vain silloin, kun sym-

bolinen tai käsitteellinen ajattelu ei ehdi mukaan kehon liikkeellisiin ratkaisuihin. Hänen mukaansa koreografiaa (tanssiteosta) tehdessään taiteilija asettuu jo liikkumisensa ulkopuolelle, reflektoiden liikettä esimerkiksi visuaalisymbolisena tapahtumana. Tämä on tietysti välttämätöntä, koska tanssiteos on kinesteettis-visuaalinen taidemuoto. Sheets-Johnstonen mukaan varsin harvoin kykenemme jättäytymään kinesteettisen logoksen varaan. On selvää, että opittu tekniikka ja kehon koordinaatio vaikuttavat niihin liikeratkaisuihin, jotka improvisaatioissa alkavat syntyä. Mutta kuten liikkuja varsin pian huomaa, opittu ei kuitenkaan selitä kaikkia kehon ratkaisuja, koska keho ei toimi automaatin kaltaisesti. Improvisoidessaan liikkuja usein yllättyy, millaiseen liikkeelliseen logokseen hän on vedetty mukaan, millaisia liikkeitä kehosta kehkeytyy.

Sheets-Johnstone pitää liikkumista ja kinestesiä ajattelun yhtenä muotona. Mitä ajattelemisen on? Sheets-Johnstone pyrkii tarkentamaan ajattelun käsitettä ja sitä, kuinka kinesteettinen logos toimii nojautumalla geneettisen psykologian, biologisen etnologian ja kognitiotieteen empiiriseen tutkimukseen. Heideggerin luonnehtima käsitys ajattelemisesta avaa Sheets-Johnstonen kuvaamaa liikkeellistä ajattelua toiseen suuntaan. Heidegger tuskin olisi hyväksynyt käsitystä 'kinesteettisestä ajattelusta' siten kuin Sheets-Johnstone sen esittää. Tuo käsitys kinestesiasta mahdollistaa liikkeen ymmärtämisen yhtenä ajattelun muotona, joka ei edellytä lähtökohdakseen kieltä tai jotakin muuta representaatiota ollakseen ymmärrettävää.⁵ Heidegger taas olettaa, että asumme kielessä, emme puhu vaan "kieli puhuu meissä". Vaikka nämä filosofiat ovat peruslähtökohdiltaan hyvin erilaiset ja osittain täysin epäkoherentit, heideggerilainen käsitys ajattelusta, logoksesta ja asumisesta avaa Sirénin työtä paremmin kuin esimerkiksi kognitiotiede.

Ajattelun reseptiivisyys

"Tässä työskentelyssä suurin muutos, mikä lyhyessä ajassa tapahtuu, on uskaltautuminen heittäytyä tuntemattomaan, tuntemattoman tapahtumiseen. Et tiedä, miten tämä jatkuu, mihin suuntaan se menee. Koen tämän aika isona asiana kanssa, mielenkiintoisena asiana. Sitten kun putoan sinne tuntemattomaan kohtaan, lähtee nousemaan aika hienoja liikkeitä, sellaisia, mitkä ei tapahtuisi normaalilla tekniikkatunnilla, mutta ne on silti hallittuja. Olet tietoinen mitä teet, mutta ne muodot alkaa, ne tavanomaisimmat, alkaa rikkoutua. Siinä on kyllä esimerkiksi hengityksellä tärkeä merkitys, koska se avaa sisältäpäin kehoa. Se vie ikään kuin ajattelua hetkittäin pois. Kun kiinnität hengitykseen huomiota, et ole jatkuvasti analysoimassa, mitä olet tekemässä."⁶

Heideggerille ajattelemisen ei ole psyykkistä toimintaa kuten psykologeille, käsitteellistä toimintaa kuten filosofeille tai fysiologista aivotoimintaa kuten kognitiotieteilijöille. Hän puhuu ajattelemisesta tarkoituksellisen yleisessä merkityksessä, jolloin ajattelemisen olennainen ero ei asetu esimerkiksi arkipäivän ajattelun ja tieteellisen ajattelun välillä. Teknirationaalista asennetta, jonka tunnusmerkkejä on kehystäminen (*Gestell*), kohteen irrottaminen ympäristöstä,

yksiselitteisyys ja operoiminen kohteen nimillä ja merkeillä, Heidegger kutsuu "yksiraiteiseksi" (*eingleisiges Denken*) tai "laskevaksi ajatteluksi" (*rechnende Denken*). Tällainen teknirationaalinen ajattelu ilmenee sellaisessa toimissa kuten representaatio, objektivoiminen, käsitteellistäminen, arvioiminen, organisoiminen, manipuloiminen, suunnitteleminen tai taloudellisuus. Heidegger pitää laskevaa ajattelua modernin teknologisen aikakauden huomaamattomana valtamuotona, joka vallitsee niin arki-ajattelussa, tieteellisessä kuin taiteellisessa ajattelussa.⁷ Hän pyrkii löytämään ulospääsytien yksiraiteisesta ajattelusta; tällaisen ajattelun hän nimeää "mietiskeleväksi ajatteluksi" (*besinnliches Denken* tai *Nachdenken*). Mietiskelevä ajattelemisen ei ole käsitteillä operoivaa, se ei hanki tietoa kuten tiede tuottaa tietoa, se ei myöskään tuota käytännöllistä viisautta. Se on hyödytöntä, silloin kun päämäärämme on hallita asioita.

Ensi silmäyksellä näyttäisi siltä, että mietiskelevä ajattelu viittaisi jonkinlaiseen meditaatioon. Lähestyn kuitenkin (mietiskelevää) ajattelua toista kautta. Laskevan ajattelun mahdottomuus käy ilmi meille vasta, kun yritämme hallita ja järjesteää elämän arvaamattomia käännoiksi ja pudotuksia: pettymyksiä, onnea, onnettomuuksia, rakkautta, kuolemia, syntymiä. Laskeva ajattelu suhtautuu näihin yllättäviin käännteisiin suunnitelmien muutoksina, itsen ja muiden ihmisten tekeminä virheinä tai tekniikan heikkouksina. Vaikka se yrittää ratkaista asioita korjaamalla virheitä, suunnitella ja ennakoita asioita paremmin, "elämän hallinta" on mahdotonta. Mietiskelevälle ajattelemiselle elämän odottamattomista käännteistä avautuu tie olevan todellisen luonteen ymmärtämiseen. Elämän mahdottomat ja ratkaisemattomat tilanteet ovat eräänlainen kutsu oppia ajattelemista.

Laskevan ja mietiskelevän ajattelun välissä ei ole siltaa; niiden väliin jäävä kuilu on hypättävä. Tämä heittäytyminen tuottaa Heideggeria tutkivalle ongelmia, koska ajattelemista ei voi perimmältään ymmärtää Heideggerin filosofian tai edes Heideggerin ajattelun pohjalta. Ajattelemisen on alusta (*arkhe*) lähtevää, joten se ei palaudu opittuihin lähtökohtiin.⁸ Heidegger vertaa mietiskelevää ajattelua eläimeen, joka seuraa hajua vaiston varassa.⁹ Eläin antautuu hajulle kokonaan. Heidegger muistuttaa: "Mietiskelevä ajattelemisen vaatii toisinaan korkeampaa ponnistelua. Se vaatii pitempää harjoitusta. Se tarvitsee vielä hienompaa tarkkuutta kuin kaikki muu aito käsityö. Mutta sen on myös voitava odottaa kuten maamies, nouseeko oras ja kypsyykö se."¹⁰ Vaikka ajattelemisen on toiminnallista ja synnyttävää, ajattelun suurin ponnistus on odottaa ilman kohdetta ja päämäärää. Ajattelemisella ei ole kohdetta, koska on perimmältään reseptiivistä, vastaanottavaa toimintaa, kuuntelemista.

Kun laskevassa ajattelussa pyrimme omistamaan maailman ja mukautamme sen toiveitamme ja tarpeitamme vastaavaksi, mietiskelevässä ajattelussa *asumme* (*Bauen*) maailmaa. Tällainen reseptiivisyys ei ole passiivisuutta tai mekaanista vastaanottamisesta vaan eräänlaista alttiutta vastaanottaa yllättäviä tilanteita asettumatta vastaan tai alistumatta tapahtumien valtaan. Vastaanottavuus tarkoittaa myös sitä, että emme voi koskaan kokonaan hylätä laskevaa ajattelua ja siirtyä vain mietiskelevään ajatteluun. Heidegger muistuttaa: "Näin ollen on kaksi ajattelun tapaa, jotka kumpikin ovat joskus oikeutettuja ja tarpeellisia: laskeva ajattelu ja mietiskelevä ajattelemisen."¹¹

Hänen mukaansa mietiskelevän ajattelun oudoin piirre on sen yksinkertaisuus. Tämä yksinkertaisuus ei ole matemaattista selkeyttä tai naiivia helppoutta. Mietiskelevää ajattelemista voisi luonnehtia *esirationaaliseksi*, koska se pyrkii rationaalisuuden ja epärationaalisuuden taakse. Laskevasta ajattelusta yksiraiteista tekee ennen kaikkea se, että se kategorisoi kaiken muun ajattelun epärationaaliseksi, vastuuttomaksi ja epäkypsäksi. Esirationaalinen mietiskelevä ajattelemisen on ankaraa, sen pyrkiessä pitäytymään omaan ”elementtiinsä”.¹² Kuten kalan elementti on vesi, jossa se hengittää ja liikkuu, ajattelun elementti on ”olevan reseptiivisyys”, *silleen jättäminen (Gelassenheit)*. Syvällisin silleen jättämisen piirre ei ole se, mitä ihminen tekee, vaan rakenne, jota olemisen tekee. Vain tällä tavalla ajattelemisen voi sallia olemisen monimuotoisuuden toteutumisen ja sen *logoksen* yksinkertaisuuden.

Kun ajattelu irrottautuu päämääristä, se ei voi asettaa menetelmällistä koneistoa etukäteen, jolla se voisi pureutua asiaan ja hallita sitä. *Näin ajattelemisen ei voi koskaan olla tekniikkaa*. Teknisrationaalinen toimeliaisuus, joka kehittää yhä enemmän erilaisia tekniikoita päästäkseen asettamaansa tavoitteeseen, pyrkii suorittamiseen asumisen sijaan. Liike (*Bewegung*) ja toiminnallisuus on mietiskelevässä ajattelussa olennaista, vaikka ajattelu juuri pidättäytyy kaikenlaisesta toimeliaisuudesta. Liike ei ole tässä vain metafora, vaan kyse on tietynlaista silleen jättämisestä liikkeessä.

Nykyinen liikuntakulttuuri tuotteena

”Mitä enemmän tätä tekee, sitä lähemmäs pääsee sitä perustavaa laatua olevaa liikettä, mikä on kaikkien tekniikoiden taustalla. Lähdet kehittämään omaa persoonasi ja sitten alkaakin löytyä sellainen, ikään kuin ameban, solun syke. Se on kaikkien meidän sisällä. Se on energian spiraalimainen liike kaikkien meidän sisällä. Tässä työskentelyssä se löytyy ja siten tullaan kysymykseen, että mikä se oma liike sitten on? Ja mikä on sitten minä? Vai onko sellaista olemassakaan? Kun etsit ja vihdoinkin olet löytänyt itseni, niin mikä se itse sitten on? Vai onko sekin muuttuvaa. Nämä ovat sellaisia kysymyksiä, että en ole mitään perimmäistä vastausta mihinkään löytänyt. Tämä on sellaista kulkemista. Olen jossakin tiedon kohdassa, kuten nyt on, ei sen kummempaa.”¹³

Nykyistä urheilu- ja liikuntakulttuuria on vaikea kritisoida Heideggeriin vedoten, koska liikuntaväki pitää hyveinä ja tavoitteina kaikkea sitä, minkä Heidegger näkee laskevan ajattelun vaaroina. Tämän vuoksi liikunta- ja urheilukulttuuria voidaan pitää lähes ideaalitapauksena, kun yritämme löytää konkreettista esimerkkiä sille, miten tämä teknisrationaalinen ajattelu voi ottaa meistä täysin huomaamattamme vallan.¹⁴

Liikunnasta ja urheilusta on tullut varsin kannattavaa liiketaloudellista toimintaa viimeisten 30 vuoden aikaan. En tarkoita vain huippu-urheilua yhdenlaisena viihdetuotantona tai urheiluvälineiden kauppana vaan liikuntalajien, tekniikoiden ja liikkeistöiden *tuotteistamista*. Varsin yksinkertaisesta liiketoistosta sopivia apuvälineitä käyttäen

voidaan rakentaa markkinoitava liikuntatuote. Liikuntatuotteen pitää olla selkeästi määriteltävä tietynpituisen mahdollisimman yksinkertainen liikuntasuorite: aerobic, muokkaus, fatburning, latinobic, spinning, stretch, bodypump. Liikuntatuotteet valmistetaan aina tiettyä välineellistä tavoitetta varten kuten hapenottokyvyn lisäämistä tai reisien kiinteyttämistä. Liikuntakeskukset eri puolilla maailman tarjoavat samoja muodin mukaan vaihtelevia jumpakimaraita.¹⁵ Tuotekehittely edellyttää, että liikuntaohjaajat valmistavat uudelle kaudelle uuden tuotteen, jossa on edellisistä poiketen joko jokin uusi askelkuvio, uusi musiikki tai uusi liikuntaväline käytössä. Jotta tuotteen myymisellä voisi rikastua, edellytyksenä on, että liikesuoritteen omistaja hakee tuotteelleen tuotemerkin ja perii siitä lisenssiä. Salilla tuotteen ostaja on ennen kaikkea kuluttaja. Hän ei polta vain rasvaa, vaan kuluttaa jokaisen liikkeen loppuun asti saavuttaakseen sille asetetun päämäärän mahdollisimman tehokkaasti. Hän pinnistaa jaksakseen suorittaa kaikki vaaditut liikkeet siten kuin ohjaaja näyttää, tietyssä ajassa.

Se, mitä jää puitteen ulkopuolelle, kiinnostaa vain harvoja. Tekniikka ja tarkasti hahmotettu liikerata luovat keholle puitteen (*Gestell*) eli liikkeistön, joka sekä avaa että rajoittavat kehon kinesteettisiä potentiaaleja.¹⁶ Kun liikkeen esiin tuleminen on ennakkoon tiedetty, oikean liikeradan ja pelisääntöjen ulkopuolelle poikkeaminen tuomitaan virheeksi. Sheets-Johnstonen mukaan varsin harvoin kykenemme jättäytymään kinesteettisen *logoksen* varaan, ylittämään puitteen ja teknisrationaalisen asenteen liikkeeseen. Aivan kuten liike häviää käytännöllisyyteen aerobicitunnilla tai juoksumatolla, se kulutetaan loppuun jokapäiväisen elämän toiminnassa kuten siivotessa tai ruokaa tehdessä. Kinesteettisen *logoksen* seuraaminen ei ole mahdollista, jos puite asettaa jo ennakkoon liikkumisen luonteen. Tarvitaan kokonaan uutta alkua, joka murtaa tämän puitteen. Olisi kuitenkin naiivia väittää, että esimerkiksi improvisointi sinänsä johtaisi liikkeelliseen ajatteluun ja ajattelun reseptiivisyyteen. Liikkumisen tekniikoiden vallasta irrottautuminen ei onnistu kieltämällä tai hylkäämällä tekniikat, sikäli kuin niiden hylkääminen koskaan edes voi olla mahdollista.

Mitä teknisrationaalisen asenteen ylittäminen voisi tarkoittaa? Miten voi liikkua ponnistelematta, sitoutumatta suljettuun tekniikkaan ja toistamatta jotakin vakiintunutta liikkeistöä? Mitä tarkoittaa liikkeessä silleen jättäminen ellei se ole liikkumattomuutta? Satunnainen liikeimprovisaatio tai epäsystemaattinen harjoittelu eivät voi johtaa kinesteettisen *logoksen* äärelle, koska liikkuja tarvitsee tietoa, taitoa ja ymmärrystä kinestesiasta voidakseen kyseenalaistaa liikkumisen tekniikan puitteen.¹⁷ Kehontekniikat eivät ole vain urheilun ja liikunnan asia vaan läsnä ihmisen liikkeessä syntymästä kuolemaan. Miten voi rakentaa liikkumisen metodia ajautumatta aina vain uuteen suljettuun liikkeistöön ja tekniikkaan? Tarvitaan hyppyä Heideggerin filosofiasta kinesteettisen ajattelun *arkheen*.

Suorittamisesta asumiseen

”Hiljaisuus oli minulle itselleni ensin vaikeaa. Sen vaikeus oli minusta sellainen merkki, että tätä minun täytyy harjoitella. Hiljaisuuden merkitys on lähtenyt minulla

ajatuksesta, että en voi koskaan täyttää sitä odotusta 'että kun mä vielä treenaan niin musta tulee niin ja niin hyvä'. Sitä odotusta ei voi koskaan täyttää. Tällaisten asioiden kautta tanssin helppous on minulle aika tärkeä asia. Se ei tarkoita sitä, ettei käytettäisi voimaa ja ettei se voisi olla rasittavaa – se on. Mutta olisi löydettävä helpompia väyliä päästä tuloksiin.”¹⁸

Sirén pitää monien perinteisten tanssituntien ongelmana sitä, että tanssijoita opetetaan, kuinka käydään läpi erilaiset tanssinumerot, mutta he eivät tanssi, koska he eivät ole ”tanssimisen tilassa”.¹⁹ Sirén puhuu ”olemisesta” tietynlaisen liikkeessä ”asumisen” löytämisenä. Tanssijat keskittyvät muistamaan rationaalisesti tanssitekniikkatunneilla, milloin vasen jalka aloittaa, milloin oikea, samalla kun he menettävät olemisen, asumisen liikkeessä. He työskentelevät ankarasti suorittaakseen monimutkaiset askelsarjat teknisesti oikein, keskittyen kehon linjaukseen ja oikeaan rytmiin, laskemalla mielessään kaiken aikaa tahtia. Liikkeen tarkan ulkoisen hallinnan lisäksi perinteinen tanssinopetus korostaa pitkäjänteistä työtä, loputonta toista ja kovaa fyysistä harjoittelua.

Sirénille tapa, jolla tanssitekniikkaa opetetaan, tukahduttaa tanssimisen asumisen ulottuvuuden. Kehon linjaus ja liikkeen tarkka ulkoinen hahmotus ovat vasta toissijaisia tanssin opetuksen tavoitteita.²⁰ Ne ovat enemmänkin seuraus, eivät opetuksen lähtökohtia. Ensimmäinen tavoite löytää asumisen liikkeessä, jonka edellytyksenä ovat kylästyksen kokemukset, katsomisen kohteena olemisesta luopuminen, unen ja valveen rajatilan löytäminen ja antautumisen kokemukset. Millainen tanssinopettaja sitten usuttaa oppilaat nukahtamaan tanssitunnilla? Millainen tanssinopettaja pitää juuri unen ja valveen rajatilaa tanssimisen luovuuden yhtenä tärkeänä lähtökohtana?

Kuten kontakti-improvisaatio ja rentoustekniikka (*Release*-tekniikka) Siren korostaa oman kehon topografian hahmotusta ja kehon tietoisuuden hermistämistä. Kehon topografia tarkoittaa kehon potentiaalien kartoitusta, ei vain ensimmäisten, totunnaisten, erilaisista opituista liikkeistöistä syntyvien liikeratojen automaatiota, lyhyesti tekniikka. Ilman kehon topografian mahdollisuuksien kehittämistä liikkuvuutemme jäisi vain arkipäivän käyttöliikkeiksi tai opittujen tanssin liikeratojen toistoksi, tanssitekniikaksi. Nykytanssin ”sisäisestä ulkoiseen” -metodit, joilla tarkoitan tässä lähinnä Sirénin työskentelytapaa, kontakti-improvisaatiota ja rentoustekniikkaa, hahmottavat kehon sisäistä karttaa. Kuitenkin tämä sisäinen fokus avaa usein myös portin *sekundaarille liikkeelle*, kehon linjaukselle ja liikkeen tarkan ulkoisen muodon hahmottamiselle. Ilman liikkeessä asumista, *primääriä liikettä* tanssijat oppivat tietysti tanssitekniikkaa, mutta käyttävät kehoaan liikkeen tuottamisessa välineellisesti, siten kuin heiltä tilanteesta riippuen sitä pyydetään.

Korostaessaan kehon tietoisuudelle hermistymistä, tanssimisen tilaa ja kehon topografian tuntemista Sirén palasi yksinkertaisiin liikkeisiin, kuten niin moni tanssiopettaja ennen häntä ja hänen jälkeensä on tehnyt. Toisin kuin monet amerikkalaiset postmodernin tanssin opettajat, jotka päätyivät arkipäiväisiin liikkeisiin kuten juoksemiseen, kävelemiseen, kierimiseen, Sirén alkoi työstää liikettä yhä

yksinkertaisempaan suuntaan. Hänen koreografioinnin ja opetuksensa ydin ovat ns. alkuliikkeet, joita kutsun ”arkkiliikkeiksi”. ’Arkki’ viittaa ensimmäiseen asiaan – *arkheen* – josta jotakin on tai on määrä tulla. ’Arkkiliikkeestä’ tai ’alkuliikkeestä’ voidaan puhua samassa merkityksessä kuin puhutaan arkki-tyypeistä tai arkki-tehtuurista.

Arkkiliikkeet

”Kissaliikekin – kuka tahansa osaa tehdä sen. Mutta kuka suostuu menemään itsensä sisälle? Se on se, mikä taas tekee siitä kokonaan toisen asian.”²¹

Arkkiliikkeet eivät ole liikkeitä samassa merkityksessä kuin baletin yksittäisistä liikkeistä ja asennoista (*blié, attitude, battement, assemblé*) koostuu liikkeistö. Arkkiliikkeitä ei voi demonstroida ja jäljitellä, koska niiden olennaiset piirteet eivät ole näkyviä. Tavallaan ne vaikuttavat primääreinä liikkeinä ”pohjalla” suunnaten ja ohjaten sekundaariliikkeitä. Arkkiliikkeet ovat luonteeltaan yksinkertaisia, toistuvia, syklistä, spiraalin kiertyviä liikkeitä. Niiden alkukohta tai piste ”sijaitsee” tietyssä kohtaa kehon topografiassa esimerkiksi olkanivelissä. Arkkiliike ei ole kuitenkaan olkapään pyörittystä. Se on pyörivän liikkeen paikantamista olkapäähän, liikkeen sallimista tapahtua olkapäessä, siten että liike kuitenkin vaikuttaa muihin kehon osiin tai niin, että liikkeen ”piste”, liikkuva kohta siirtyy muihin kehon osiin liikkeen muuntautuessa vähitellen. Juuri liikkeen spiraalisuus viittaa tässä liikkeen muuntautumiseen, liike ei toistu samanlaisena symmetrisenä ratana.

Yksi arkkiliikkeistä ”kissaliike” viittaa kissojen tapaan uida pyörittämällä etutassuja toistensa ympäri. Liikkuja aloittaa jalat hieman koukussa seisten pyörittämällä kämmeniä toistensa ympäri vatsan korkeudella käsivarret koukussa. Aluksi vain kämmenet pyörivät toistensa ympäri liikkeen pitäytyessä kyynärpäistä kämmeniin. Ympyrä, ikään kuin pallo edessä, saattaa suurentua vähitellen niin, että käsivarret olkapäihin asti tekevät ympyrää. Liikkeen alkukohta voi vähitellen siirtyä kämmenistä, olkavarsista selkärangan ja selkärangan eri osiin. Liike voi avautua käsien pyörittämiseksi suoriksi olkavarsista, isoiksi kaariksi sivulla. Käsien voimasta johtuen jalat voivat ottaa askelia eteen ja taakse. Kädet voivat koukistua, liikkeen painopisteen siirtymässä lapoihin, jolloin lavat kauhovat ikään kuin vettä rintauinnissa. Ylävartalo voi kallistua eteen, jolloin kädet jäävät roikkumaan rentoina eteen ja liike muuttuu hienovaraiseksi olkavarsien nostoksi.

Liikkeeseen ei yritetä tehdä muutoksia, liikkuja pyrkii ikään kuin pitäytymään ankarasti arkkiliikkeessä. Johtuen spiraalisuudesta arkkiliike alkaa hiljaa muuntautua toiseksi. Toistuva liike synnyttää vähitellen spiraalin, jossa uusi liike ei koskaan täysin sama kuin edellinen. Myös liikkeen keskus, piste ikään kuin kulkee kehossa, vaikka liikkuja pyrkii säilyttämään kaiken aikaa yhteytensä arkkiliikkeeseen. Arkkiliike tavallaan avaa liikkeen loputtoman vaihtelun mahdollisuuden ja liikkumisen potentiaalit, samalla kun itse arkkiliike jää transsendentiksi liikkujalle. Liikkuja ei koskaan voi tavoittaa arkkiliikkeen perimmäistä muotoa sen yksinkertaisuudesta huolimatta tai juuri siitä johtuen.

Arkkiliikkeet ovat yksinkertaisia, lähes kuka tahansa kykenee tekemään niitä. Niiden tekemisen vaikeus piileekin toisaalla kuin teknisessä suorittamisessa tai fyysisessä raskaudessa. Arkkiliikkeet ovat ikään kuin portteja tai navigointipisteitä, joiden mukaan liikkuja kartoittaa omaa liikkumisensa maaperää tai liikkeiden valtamerta, jonne hänet on heitetty. Tavallaan se avaa tutkimusmatkan oman kehon tuntemattomaan maaperään ilman liikkeistöä ja suljetun tekniikan rajoituksia silti omalla systemaattisella tavallaan. Oma kehoaan kartoittaessaan liikkujan kineettiset pisteet kehossa muuttuvat, lisääntyvät, rikastuvat ja saavat uusia värejä ja sävyjä. Tosin arkkiliike ei välttämättä aina avaudu kehossa spiraaliksi, liikkuja saattaa vain toistaa samaa yksinkertaista liikettä samalla rytmillä ja voimakäytöllä löytämättä siitä muuntautumisen kohtia. Liike ei avaudu sisään tai ulospäin. Tällöin yksinkertaisen liikkeen toistaminen aiheuttaa usein turhautumista ja ikävystymistä.

Oli tavallista, että turhautuminen herätti aggressiota opiskelijoissa, jotka tunsivat epäonnistuvansa. Sirénin mukaan kaikki kokemukset ja tunteet ovat mahdollisia ja sallittuja, vaikka niitä ei tarkoituksellisesti herätellä. Arkkiliikkeiden yhtenä ideana on liikekokemuksen yhdistyminen kehon emotionaaliseen karttaan. Liikkumisen myötä myös kehon emotionaalinen kartta alkaa hahmottua ja tarkentua. Perinteiset tanssitekniikat sivuuttavat *emotionaalisen kineestiesian*: emotionaalinen ulottuvuus liikkeeseen kehittyvä vasta ilmaisen myötä tekniikan jälkeen. Ensimmäinen liike on ”puhdasta liikettä” emootioista erotettua kuten klassisen mekaniikan liikekäsitteily edellyttää.

Sirénin arkkiliikkeistä avautuu uudenlainen liikkeen tuottamis- ja jäsentämistapa. Näin syntyviä liikkeitä ei voi teknisesti jakaa osiin ja yhdistellä toisiinsa kuten ollut tapana tehdä tanssitekniikkatunnilla. Tanssijan tekninen virtuositeetti punnitaan usein tietyillä taitoa vaativilla liikkeillä kuten symmetristen piruettien määrällä tai vakaana tasapainona jalan nostoissa ylös. Tekniikkaharjoitukset, jotka tähtäävät näiden taitojen hallintaa, johtavat harvojen kohdalla hedelmälliseen tulokseen. Sen sijaan arkkiliikkeen löytänyt liikkuja saattaa päästä helposti näihin virtuoosiin suorituksiin: hän löytää itsensä tekemästä tarkkoja, hallittuja, taitoa vaativia liikkeitä.

Liike voi muuntua tietyissä rajoissa ”tehtävän sisällä” eli toisin sanoen niiden ohjeiden puitteissa, jotka Sirén arkkiliikkeelle antaa. Tehtävien käyttö antaa opiskelijoille enemmän tilaa tehdä itse ratkaisuja liikkumisen suhteen ja arvioida omaa liikkumistaan. Toisin kuin perinteisellä tekniikkatunnilla, jossa liike on tarkkaan määrätty, Sirénin tunnilla ”tehtävän sisällä” on erilaisia mahdollisuuksia tuottaa liikettä.²² Keskittyessään työskentelyyn opiskelijat unohtavat vähitellen sen, miltä he näyttävät, he unohtavat poseerata ja ajatella kehon linjausta. He alkavat keskittyä kehon topografiaan, liikkeen syntyymiseen sisältäpäin. Kehon topografian monet piilossa olleet yksityiskohdat alkavat avautua ja oman kehon maaperä tarkentua. Löytyy paikkoja, kohtia ja pisteitä, joista liikkuja ei ole ollut aikaisemmin tietoinen. Asuminen liikkeessä ei ole aina miellyttävä kokemus. Päinvastoin arkkiliikkeessä eteen nousee tunteita ja kokemuksia, jotka koettelevat liikkujien sietokykyä. Jotkut opiskelijat löysivät kehonsa kartalta kroonisia kiputiloja, joihin he eivät olleet aikaisemmin kiinnittäneet huomiota nopeassa, teknisessä

ja suoritukseen tähtäävässä liikkeessä. Eräs opiskelija kertoi, että hänen on enää vaikeaa pysäyttää liikettä. Liike sykkii hänessä iltaisin.²³

Äänihengitys

”Olen tullut pikkuisen varovaisemmaksi, silloin kun työskennellään hengityksen ja äänen kanssa. En tarkoita, ettenkö haluaisi, että niitä käytetään opetuksessa. Mutta aina kun puututaan hengitykseen, vaikka vain niin, että se huomioidaan, kuva itsestä muuttuu. Hengitys ja ääni ovat niin intiimi asia. Kun työskennellään hengityksen ja äänen kanssa, täytyy olla oma [opettajan] kokemusellinen tieto, mitä silloin saattaa tapahtua. Silloinkin kun on tietoa, pitää vain kysellä [opiskelijoilta], mitä tapahtuu. Yritän kysellä, että opiskelijat voisivat sanoa, kun tapahtuu jotakin ihanaa, mutta usein ollaan valmiimpia sanomaan, että ei ole hirveen hyvä olo tai on ristiriitainen olo. Puhun aika paljon siitä, mitä oma ääni on ja mitä se merkitsee. Mutta opiskelijat ovat aika nuoria kuitenkin. Työskentely äänen kanssa pitäisi rakentavaa, eikä heitä saisi hajottaa. En aina tiedä, kuinka pitkälle äänen ja hengityksen kanssa pitäisi sitten päästä.”²⁴

Hengitystekniikat pakottavat ja rajaavat hengitystä samalla tavalla kuin liiketekniikat ja liikkeistöt asettavat puitteen liikkumiselle. Sirén ei opeta hengitystekniikkaa, hengitystä ei pyritä kontrolloimaan tai hallitsemaan. Hän käyttää äänihengitystä ”pehmentääkseen” kehoa sisäkautta, avatakseen kehossa kaiken aikaan syntyviä lukkoja. Sirénin mukaan hengitykseen puuttuminen on aina astumista kehon herkimille alueille, joten hengityksen ohjaaminen jollakin suljetulla tekniikalla saattaa rikkoa hauraan kehon alkupe- räistä yhtenäisyyttä.

Kieli asetetaan kitalakeen etuhampaiden taakse yläpuolelle, suu hieman raollaan, jolloin uloshengitys synnyttää kielen kärkiosassa sihisevän äänen. Tämä ”käärmehengitys” voidaan ”viedä” kehon eri osiin, ajatella äänihengitystä esimerkiksi niskaan tai olkapäihin. Kun hengitys viedään johonkin kehon kohtaan, syntyy vähitellen tilanne, että liike sulautuu ääneksi tai ääni synnyttää liikkeen. Äänihengitys on erässä mielessä arkkiliikkeen yksi muoto pikemminkin kuin liikkeestä irrotettu asia.

Sirénin mukaan äänen kanssa työskentely edellyttää tunnista kahteen tuntiin kestävästä työskentelystä. ”Liikettä odotellaan äänen” kanssa kuten Siren asian kiteyttää. Sirén kehitti äänihengityksen *Continuum*-työskentelystä, jossa yhden äänen kanssa työskennellään useita tunteja, pidetään tauko ja taas jatketaan jopa kaksi vuorokautta. Vasta useamman tunnin äänityöskentelyn jälkeen on mahdollista laskeutua äänen, hengityksen ja liikkeen sulautuneeseen tilaan. Ääni helpottaa myös arkkiliikkeen löytämistä. On viivytävä liikkeessä pitkään, ennen kuin on mahdollista päästä liikkeen ”yttimeen”. Kun liikkuja on kerran löytänyt liikkeen, seuraavalla kerralla sama asia tulee helpommin. Sirénin ei opeta äänenmuodostusta, vaan hän ohjaa äänihengityksellä kuuntelemaan omaa kehoaan. Työskentelyn myötä opitut tekemisen rakenteet alkavat vähitellen murtua.

Tämä ei suinkaan johda kaaokseen, vaan liikkumisen kar-
tastosta alkaa kehkeytyä uusi hienovaraisempi rakenne.

Jotakin alkaa tapahtua

”Minulle on monet kerrat tapahtunut, että suuret oival-
lukset ovat tulleet silloin, kun olen ollut tosi rajatussa
tilanteessa. En voi liikkua tai en pääse liikkumaan mi-
hinkään tai jotain. Ei suinkaan silloin, että voisin tehdä
kaikkea. Tämä on tällainen huvittava juttu suoraan
sanoen. [...] Ja sitten se kohta, että ei oikein tapahdu
mitään, se on hankalaa tanssijoille.”²⁵

Sirén ei opeta hengitystekniikkaa, äänenmuodostusta tai
tanssi-improvisaatiota. Arkkiliikkeiden, liiketehtävien ja
äänihengityksen kautta liikkujia kartoittaa oma kehon to-
pografiaansa ja löytää vähitellen tien liikkeessä asumiseen.
Sirénin mukaan luovuus ja oivallukset tapahtuvat usein
juuri tilanteissa, joissa mahdollisuudet ovat rajatut. Mah-
dottomilta näyttävät tilanteet ”pakottavat” etsimään tutusta
poikkeavia ratkaisuja. Luovuus ei synny näin vapauttamalla
ja avaamalla kaikki potentiaaliset mahdollisuudet, vaan
todellisia oivalluksia syntyy usein vasta, kun on päädytty
umpikujaan. Olennainen piirre Sirénin työskentelyssä on,
että liikkumisen rajallisuus ja kyllästyminen eivät johda
työskentelyn katkeamiseen vaan tällaiset kohdat ovat siltoja
ja tienviittoja suunnanmuutokseen tai siirtymisiä uuden-
laiseen liikkeen tuottamiseen.

Sirénille liikeimprovisointi arkkiliikkeiden, äänihengi-
tyksen ja tehtävien pohjalta on odottamista, ”että jotakin al-
kaisi tapahtua”. Se on samanlaista odottamista kuin odottaa
omenoiden kypsymistä, silloin kun näemme omenapuun
kukassa, paitsi että liikkeen *telosta* ei voi tietää. Sirénin
mukaan liike ei ole jonkin saamista aikaan vaan jonkin
sallimista tapahtua. Tämä ”silleen jättämisen” asenne ei tar-
koita passiivisuutta eikä kyse ole myöskään haltuunotosta.
Anne Halprinin sanoin: kun sallimme liikkeen kasvamisen,
jotakin alkaa tapahtua.²⁶ Tämä liikkeen tapahtuminen
toteutuu vasta tekemättä jättämisen kautta, sitten kun
liikkujia ei enää yritä aktiivisesti tehdä, keksiä tai luoda liik-
keitä. Sirénin mukaa tämä ”jotakin alkaa tapahtua” saattaa
kestää kuusi kuukautta, vuoden, kaksi vuotta, kymmenen
vuotta, kaksikymmentä vuotta.

Sirénin käsitys odottamisesta on hämmästyttävän sa-
mankaltainen Heideggerin silleen jättämisen kanssa. Siksi
Sirénin työskentelytapa on herättänyt epäilyä ja on vaikeasti
ymmärrettävissä monille puritaanisen tanssikoulutuksen
kannattajille puhumattakaan liikunta- ja urheilukoulutta-
jista. Liikunnan kentällä vallitsee vahva usko siihen, että
ainoastaan ankaralla fyysisellä työllä ja hyvin hiotulla tekni-
kalla voidaan toteuttaa asetetut tavoitteet. Pakottautuminen
liikkeeseen, liikkeen hallitseminen teknisrationaalisesti ja
tavoitteellinen harjoittelurutiini tuottavat tuloksia, mutta
ne eivät johda luovaan, reseptiiviseen ja reflektiiviseen liik-
keessä asumiseen. Liikkeessä asumisen oudon piirre on sen
helpous ja yksinkertaisuus: liike alkaa kannatella liikkujaa
ja paljastaa loppumattoman rikkaan maailmansa.²⁷

Sirénin käsitys liikkeestä poikkeaa täysin klassisen
mekaniikan liikekäsituksesta, joka pitää edelleen nykyistä

liikunta- ja urheilukulttuuria vankassa otteessaan.²⁸ Liike
on Sirénille eräänlainen ”elementti”, johon astumme,
jonka valtaan ja armoille antaudumme. Käsitys liikkeestä
elementtinä poikkeaa radikaalisti klassisen mekaniikan liik-
keestä vektorina, jolla on selkeä alku- ja loppupiste. Sirénin
liikekäsitystä voisi verrata meduusan liikkeeseen. Meren ja
meduusan muodostama kehämäinen liike kaikuu ja resonoi
lakkaamatta meduusan läpinäkyvissä lonkeroissa ilman
symmetriaa, hierarkiaa tai alkua ja loppua. Meduusan kines-
teettiseen maailmaan joutuminen on painajaismaista liikku-
jalle, jonka ponnistelu tähtää tietynpituisen ja mitattavaan
liikesuoritukseen. Meduusan asumisen liikkeessä edellyttää
pitkäkestoisuutta, odottamista, kyllästyminen ylittämistä,
tunteiden nousua pinnalle, refleksiivisyyttä, reseptiivisyyttä
ja uskallusta antautua pohjattoman ja tuntemattoman
meren käyntiin. Voimme vain odottaa, jotakin meissä alkaa
tapahtua.²⁹

Viitteet

1. Tarkoitan tässä ”valmiilla” ja ”suljetuilla” sellaisia tekniikoita, jotka ovat asennoiltaan, liikkeiltään ja hengitysrytmiltään valmiiksi koodinoitujia; muutos joka tapahtuu, tapahtuu liikkuvassa subjektissa, ei koskaan tekniikan järjestyksessä. Suljettuja tekniikoita ovat esimerkiksi monet itämaiset liikuntatekniikat kuten astanga-jooga tai taiji. Liikkuja ei voi reflektoida, kyseenalaistaa tai muuttaa itse tekniikkaa, koska hän on aina oppilas suhteessa tekniikan vuosisatoja vanhaan ”auktoriteettiin”.
2. Tutkimuspäiväkirja 2.9.1998.
3. Sheets-Johnstone 1999.
4. *Der Satz vom Grund* (vastedes SG), 178.
5. Sheets-Johnstone vetoaa lasten kehityspsykologiaan osoittaakseen, että kinestesian ja liikkeen kautta oivallamme asioiden merkityksiä ennen kuin kykenemme esittämään niitä kielellisesti. Meidän ei tulisi puhua esikielellisestä ja kielellisestä vaiheesta vaan kineettisestä ja jälkikineettisestä vaiheesta. Toisin sanoen kielellistä vaihetta pitäisi kutsua *jälkikineettiseksi* (post-kinetic) vaiheeksi (Sheets-Johnstone 1999, 506).
6. Sirén 23.9.1999.
7. *Was heisst Denken?* (vastedes WhD), 54.
8. Aristoteles luonnehtii *arkhea* seuraavasti. ”Aluksi sanomme sitä asian osaa, josta voi ensimmäiseksi lähteä liikkeelle, esimerkiksi viivalla ja tiellä on alku vastakkaisissa päissä. Aluksi sanotaan myös sitä, mistä kukin voi syntyä parhaiten. Niinpä esimerkiksi jonkin asian opiskelussa ei aina ole aloitettava ensimmäisestä tai asian alusta, vaan siitä, mistä johonkin kuuluvana kokonaisuus ensimmäiseksi lähtee synty-mään; sellainen on esimerkiksi laivan köli tai talon perustus – eläinten osalta toiset olettavat sydämen, toiset aivojen ja toiset jonkin muun olevan tällainen. Edelleen aluksi sanotaan sitä, mistä kokonaisuuteen kuulumattomana jokin syntyy ja mistä liike ja muutos luonostaan ensiksi syntyvät, esimerkiksi siten kuin lapsi syntyy isästään ja äidistään ja riita loukkauksesta.” (Met. 1012b35–1013a9)
9. WhD, 172.
10. *Silleen jättäminen / Gelassenheit*, 13.
11. *Ibid.*
12. Caputo 1984, 197.
13. Siren 11.8.1998.
14. Urheilun asettaman puitteen (Tekniikan kysyminen, 38) vaatimukset urheilijalle ovat niin itsestään selviä, että puitetta itseään, sen rajoja tai mielekkyyttä ei kyseenalaisteta tai ihmetellä. On luonnollista tahi koomista suunnitella omakotitaloonsa huoneilman hapenmäärää säätelevä laitteisto, joka vastaa korkeanpaikan ilmanalaa. Miksi lähteä vuoristoon harjoittelemaan, jos vastaavan hyödyn voi saada katsomalla televisiota omalla sohvalla?
15. Monet suomalaiset liikuntakeskukset käyttävät uusiseelantilainen liikunta-alan yrityksen Les Mills International valmistamia liikuntatuotteita: bodypump, bodybalance, bodystep, jne. Lisenssijärjestyksessä mukana olevat salit ovat samalla osa kansainvälistä organisaatiota, joka tarjoaa johtamistaitoihin ja videoiden arviointiin liittyviä koulutuksia. Les Mills Body Training Systems sisältää kolmen kuukauden välein vaihtuvan liikuntaohjelman, jonka kehittämiseen on osallistunut fysioterapeutteja ja lääkärejä. Liikuntatuotteiden globaalin markkinoinnin takia asiakkaat tietävät aina etukäteen minikäläisen tuotteen ovat ostaneet, koska liikuntatuote on ohjaajasta riippumaton.
16. Parviainen 2002, 37.
17. Parviainen 2000.
18. Jännes 1999.
19. Tämä luonnehdinta ”tanssimisen tilasta” on Simon Fortilta (Banes 1987, 35). Kirsi Monni puhuu tanssijan *vireestä* (Monni 2004, Haar 1993, 36–37). Hänen mukaansa tanssijat eivät tanssi toistensa kanssa visuaalisen muodon välityksellä vaan liikkeen kinesteettisen tapahtumisen jaetussa virittyneisyydessä.
20. Novack 1990, 119.
21. Sirén 23.9.1999.
22. Tällaiseen tehtävälähtöiseen improvisaatiolle perustuvaan opetusmetodiin ovat päätyneet muutkin tanssinopettajat kuten Anna Halprin (Halprin 1995, 6).
23. Opiskelijoiden haastattelu 21.10.1998.
24. Siren 11.8.1998.
25. Sirén 23.9.1999.
26. Brown 1979, 133.
27. Banes 1987, 34–5.
28. Parviainen 2003, 145.
29. Kiitokset Ervi Sirénille ja Teatterikorkeakoulun tanssitaiteen vuoden 1998 syksyllä aloittaneelle I vuosikurssin opiskelijoille: Arille, Jannelle, Kaisalle, Katrille, Marjalle, Pauliinalle, Sadulle, Sarille, Simolle Terhille sekä säestäjä Petrille.

Kirjallisuus

- Banes, Sally, *Terpsichore in Sneakers: Post-Modern Dance*. Wesleyan University Press, Middletown 1987.
- Brown, Jean Morrison, *The Vision of Modern Dance*. Princeton Book Company, Princeton 1979.
- Caputo, John D., *Mystical Elements in Heidegger's Thought*. Ohio University Press, Athens 1984.
- Haar, Michael, *Heidegger and the Essence of Man*. (Martin Heidegger, 1983). Engl. William McNeill. State University of New York Press, Albany 1993.
- Halprin, Anna, *Moving Toward Life: Five Decades of Transformative Dance*. Wesley University Press, Hanover 1995.
- Heidegger, Martin, Tekniikan kysyminen (Die Frage nach der Technik, 1949/1955). Suom. Vesa Jaaksi. *niin & näin* 2/94, 31–40.
- Heidegger, Martin, *Silleen jättäminen*. (Gelassenheit, 1955). Suom. Reijo Kupiainen. 23°45, Tampere 2002.
- Heidegger, Martin, *Was heisst Denken?* (1954). Niemeyer, Tübingen 1984.
- Heidegger, Martin, *Der Satz vom Grund*. Neske, Pfullingen 1965.
- Heidegger, Martin, *Gelassenheit* (1955). 2. p. Neske, Pfullingen 1960.
- Jännes, Laura, Professori Ervi Sirén; Ihminen on jo riittävän hyvä. <http://www.teak.fi/teak/Teak299/5.html>. Laina 10.11.1999.
- Monni, Kirsi, *Olemisen välkehtivä liike – Tanssin uuden paradigman taidefilosofisia tulkintoja*. Väitöskirja esitarkastusvaiheessa 15.3.2004.
- Novack, Cynthia J., *Sharing the Dance: Contact Improvisation and American Culture*. The University of Wisconsin Press, Madison 1990.
- Parviainen, Jaana, Kehollinen tieto ja taito, *Ajatus: Suomen Filosofisen yhdistyksen vuosikirja*, vol. 57, 2000, 147–66.
- Parviainen, Jaana, Tekniikan ulottuvuudet nykytanssissa. *Liikunta & tiede*, 1/2002, 34–40.
- Parviainen, Jaana, Kinestesia ja matematisoitu liike: Galilein, Aristoteleen ja Husserlin liikekäsitteiden jäljillä, *Tiede & edistys*, 2/03, 144–58.
- Sheets-Johnstone, Maxine, *The Primacy of Movement*. Benjamins, Amsterdam 1999.

Painamattomat lähteet

- Ervi Sirénin haastattelu, Teatterikorkeakoulu, Tanssitaiteenlaitos, 11.8.1998.
- Ervi Sirénin haastattelu, Teatterikorkeakoulu, Tanssitaiteenlaitos, 23.9.1999.
- I vuosikurssin opiskelijoiden haastattelu, Teatterikorkeakoulu, Tanssitaiteenlaitos, 21.10.1998.
- Tutkimuspäiväkirja Ervin Sirenin I vuosikurssin tanssijantyön ja nykytanssin opetustunneista ajalla 1.9–31.10.1998.

Arne Nevanlinna **Suuret suomalaiset**

A lun perin televisiokanavat 1 ja 2 julistautuivat yleishyödyllisiksi sillä perusteella, että niiden ohjelmat ovat vapaita kaupallisista intresseistä. Ensin sanottiin, että lupamaksu takasi kansalaisille mahdollisuuden päästä osalliseksi hyvää tarkoittavasta ja kaikkietävästä valtiollisesta valistuksesta. Sitten sanottiin, että lupamaksu takaa sinulle oikeuden nauttia korkeatasoisesta ohjelmistosta ilman mainoskanavien pakkovalintaa: joko katsot mainoksia, mikä on henkisesti haitallista, tai käyt jääkaapilla, mikä on fyysisesti haitallista.

Viime vuosina tilanne on vaihkaa muuttunut. Nyt katsojien kimppuun hyökätään tämän tästä informaatioiskuilla. Liian pienellä pranttäty tekstinpätkä, liian nopeasti katoava kuvavälähdys, liian änekäs teknomelu ja liian itsekehuinen kuulutus mainostavat sitä tai tätä ohjelmaa sinä tai tänä tulevana ajankohtana. Katsojaa tympii ja tieto katoaa muistista jo ennen kuin hänen vapaasti valitsemaansa ohjelma ehtii alkaa.

MTV jälkeläisineen on turruttanut suomalaiset hyväksymään oman älykkyytensä aliarvioinnin, brutaalien toiston ja piittaamattomuuden normaalista inhimillisestä sietokyvystä. Mutta avoimesti kaupalliset mainokset ovat sentään edes joskus hauskoja ja saattavat, niin väittävät mainostoimistot, jopa lisätä myyntiä. Ohjelmamainokset ovat sen sijaan aina tylsiä ja torjuvat aktiivisesti katsomishalukkuutta.

Jossain vaiheessa YLE hysterisoi kilpailemaan katsojaluvuista ja unohti, että yleishyödyllisen kanavan valtava etu on nimenomaan se, ettei katsojaluvuista tarvitse välittää. Nyt hurskastellaan, ettei toimenpiteellä ole vaikutusta ohjelmien laatuun.

Äskettäin television ykköskanavaa ei voinut avata ilman, että silmille ja korville heti kohta syöksähti

mainos ohjelmasta, jossa katsojilta kysyttiin kuka mielestäsi on Suurin suomalainen. Jouduttuani pakko-syötön kohteeksi riittävän monta kertaa päätin, että tuota ohjelmaa en jumalauta ainakaan katso. Miksi vaivautua äänestämään kun kaikki tietävät, että vastaus on Myllyrinne, meuhkasin vaimolle aamukahvin ääressä. Hän ei nauranut. Kun lisäksi satuin huomaamaan, että Iltiksen lukijapalstalla joku toinenkin neropatti oli keksinyt saman komman, rauhoituin ja päätin perehtyä ilmiöön hieman tarkemmin.

Ohjelman yhtenä tarkoituksena on varmaan ollut nostaa oman kanavan profilia ja vastata vakavasti ajattelevien kansalaispiirien esittämiin moitteisiin valtakunnallisen ykköskanavan liiasta viihteellisyydestä. Se kertoo kansalaisille helppotajuisella tavalla keitä heidän on kiittäminen siitä, että tänään Suomi on vauras ja demokraattinen länsimaa eikä mikään köyhä ja epädemokraattinen kehitysmaa jossain kaukana idässä tai etelässä. Parhaimmillaan joku ikuiseen tietämättömyyteen tuomittu tavis saattaa jopa innostua tutustumaan tarkemmin isänmaan historiaan.

Luonteeltaan hanke on siis kulttuurinen, mikä antaa vaikutelman syvällisyydestä, valistuksellinen, mikä tekee siitä moraalisesti kestävän, patrioottinen, mikä on tarpeellinen vastapaino EU:lle ja globalisaatiolle sekä paternalistinen, mikä tuo mieleen kansakoululaitoksen alkuajat. Lisäksi kenties myös tuottoisa, jos YLE saa, ja miksei oikeastaan saisi, Postilta ja kännykkäoperaattoreilta tietyn tiukasti salassa pidetyn prosenttiosuuden seitsemänkymmentuhannen (70 000) äänestäjän maksamista lähetykseluista.

Raadin kokoonpanoa ei ilmoitettu eikä, mikä oleellisempaa, myöskään sen raadin kokoonpanoa,

joka valitsi raadin. Arvattavasti mukana on ollut joukko arvovaltaisia asiantuntijoita tai sellaisiksi pyrkiviä. Jotta valinta ei olisi katsojaparalle liian vaikea, heidän tehtäväkseen annettiin laatia 99 kansallisen vaikuttajan lista. Se, että jokaista valittua kohti löytyy yhtä hyvin perustein 99 valitsematonta, kuitattiin farisealaisesti korostamalla katsojien oikeutta valita ehdokkaikseen joku muu suuri mies tai nainen.

Seuraava selostus prosessista on fiktiota. Se on siis kuvittelua, mutta voisi olla totta, mikä on melkein sama asia, tai sitten ei.

Mallia raati haki aikaisemmista henkilöhistoriallisista hakuteoksista. Ensimmäisen seulonnan perusteella riman ylittivät helposti niin *Runeberg*, *Lönnrot* ja *Snellman* kuin *Mannerheim*, *Linna* ja *Kekkonen*, vaikka vain viimeksi mainittu oli korkeushyppääjä, toisella yrittämällä koko joukko muita itseoikeutettuja. Koska kyse oli koko kansan projektista, piti enemmistö elitistisen vaikutelman määrätietoista hälventämistä tärkeänä.

Biografiskt Lexikon öfver namnkunnige Svenske Män ja *Finlands Minnesvärde Män* muistuttivat siitä, että naisia on pakko ottaa mukaan. Listassa heitä on kolmisenkymmentä, mikä ei tyydyttänyt raadin ainoaa feministiä. Mies ajautui raadin ainoan naisjäsenen kanssa riitaan, joka ilman kahvitaukoa jatkuisi varmaan vieläkin.

Anteckningar rörande Finlands ofrälse slägter ja *Sukukirja Suomen aatelittomia sukuja* antoivat virikkeen sille, että luetteloon päätettiin sisällyttää myös kansan sankareita, vaikka ei kai me mitään helvetin bergholmeja olla, kuten joku vähemmistöön jäänyt jäsen huomautti katkerasti. Listaan jäi kolme neljäosaa itsestään selvää korkea-

kulttuurin edustajaa ja yksi neljäsosa vähemmän itsestään selvää populaarikulttuurin edustajaa, äärimmäisenä myönnötyksenä *Matti Nykänen*.

Hetken aikaa naureskeltiin sille, että *Svenskt Biografiskt Lexicon* aloitettiin 1918 ja on nyttemmin edennyt jo S-kirjaimeen. Tämän johdosta pohdittiin pitäisikö painopisteen olla kuolleiden vai elävien puolella. Lopulta kuolleet voittivat murskaluvuin 3–1. Raadin ainoa leikinlaskija totesi, että varmaan *Kansallinen elämäkerasto* myytiin loppuun sodan aikana, koska silloin alusvaatteista oli kova pula. Kukaan muu ei nauranut.

Lyhyt kiista käytiin siitä, otaanko murhamies *Lalli* listalle, ja jos otetaan, onko hän populaarikulttuurin aito edustaja vai eliitin keksimä legenda. Oivaksi referenssiksi osoittautui kirjasarja *Kuka Kukin On* samoin kuin vireillä oleva *Kansallisbiografia*, koska raadin jäsenet arvelivat näin vahvistavansa omia mahdollisuuksiaan tulla mainituiksi näissä teoksissa.

Yksi kysyi miksi oikeastaan presidentit *Relander*, *Kallio*, *Ryti* ja *Ahtisaari* pudotettiin listalta. Toinen ihmetteli kuka on *Alli Vaittinen-Kuikka*. Kolmas valitti, että urheilijoita on liian paljon. Neljäs tuhahti, ettei kolmas tiedä mitä Suomen kansa haluaa. Viides totesi, että tiedemiehiä on liian vähän verrattuna taiteilijoihin. Kuudes huomautti, että mukana on kuusi luonnontieteilijää mutta vain yksi humanisti. Sehän riippuu kriteereistä, kinasi viides, jolloin puheenjohtaja sanoi, että eipäs nyt anneta tunteille valtaa ja keskeytti kokouksen.

Mutta takaisin faktoihin. Ne ovat siis totta, mutta voisivat olla kuvittelua, mikä on melkein sama asia, tai sitten ei.

Millä tempulla kansan syvien rivien mielipide selvitetään, siitä ei tietenkään missään vaiheessa keskus-

teltu. Syy on yksinkertainen: Gallup on ollut, on ja tulee aina olemaan ainoa vaihtoehto.

Menetelmä on sen verran arvokas, totesivat raadit, ettei sitä pitäisi käyttää missä tahansa yhteydessä. Yleishyödyllisen kanavan suurella vaivalla esiin seuloimat suurimmat suomalaiset ja kaupallisen kanavan tyhjistä poimitut suosikit poikkeavat toisistaan kuin jalopeura ja sakaali.

Menetelmä paljastaa totuuden lahjomattoman tieteellisesti, objektiivisesti ja puolueettomasti. Tulos myötäilee tosin poikkeuksetta tilaajan toiveita, mutta sen verran hilitysti, ettei uskottavuus kärsi. Epäilijöille vastataan, että ilmiö johtuu yksinomaan kuningas Sattuman käsittämättömästä leikkittelystä numeroiden kanssa eikä suinkaan kontrolloimattomasta otannasta tai tarkoitushakuisista virheistä, kuten tappiolle jääneet väittävät.

Menetelmä vastaa enemmistön eli talonpoikaisjärkeen vetoavien, yhden askeleen logiikkaan tottuneiden ja kaikenlaisissa asioissa kansanäänestyksiä vaativien suomalaisten käsitystä demokratiasta.

Menetelmä on taloudellinen. Sen jälkeen kun asiantuntijat olivat laatineet listan (ilman maksua, koska tunsivat itsensä imarrelluiksi?) ja mainoskampanja saatu päätökseen (huonopalkkaisten viestintäharjoittelijoiden toimesta?), siirtyivät vaivannäkö ja kustannukset savolaiseen malliin katsojien kannettaviksi. Vai olisiko todellinen motiivi se, että halvalla tuotetut ohjelmamainokset syövät aikaa kalliisti tuotetuilta ohjelmilta ja kokonaiskustannuksia säästyy?

Menetelmä on peräisin Yhdysvalloista, mikä ilman mutkikkaita selityksiä on aina positiivinen asia.

Voittipa äänestyksen kuka tahansa raadin suositelemista suomalaisista,

vahvistaa tulos näennäisestä yksilöllisyydestään huolimatta myyttiä kansallisesta yksimielisyydestä ja yhtenäisyydestä, ja heikentää vastaavasti moniarvoisen ja suvaitsevaisen yhteiskunnan tavoitetta. Tie kohti aikansa elänyttä nationalismia ja populistista fundamentalismia ei tosin aukene, koska se on auki jo ennestään, mutta pinta saattaa tasoittua.

Medioiden ja varsinkin television ennestäänkin suhteettoman suuri vaikutus kansalaisten mieliteisiin kasvaa, tosin vähän, mutta kuitenkin. Omiin a(n)sioihinsa tuijottavien puhuvien päiden vaikutusvalta lisääntyy, tosin piilotetusti, mutta sitäkin perusteettomammin.

Takavuosina suosituimmaksi suomalaiseksi äänestettiin tuntematon lukiolainen. Tuolloin oikea vastaus oli Kekkonen. Nyt se on kai sitten Mannerheim, mutta toivottavasti ei sentään Ehrnrooth. Mutta miten suu sitten pannaan, jos kärkeen rynnistääkin Idols-Hanna tai Miljonääri-Jussi?

Vaikka näin hauska ei kävisikään, jää hanke historiaan malliesimerkkinä siitä, kuinka gallup korruptoi sinänsä kannatettavat aiemukset ja muuntaa moraalinen moralismiksi. Silloin kyse ei ole vain korkeatasoisesta kulttuuriviihteestä, kuten on annettu ymmärtää, vaan myös korkean tason poliittisesta kannanotosta, kuten ei ole annettu ymmärtää.

Lähteet

Matti Klinge: *Muistamisen arvoiset*. Historiallinen aikakauskirja 2/2003.
TV1:n nettisivut *Suuret suomalaiset*.

Wittgensteinin Nachlass ja siitä toimitetut teokset

Tämä kirjoitus luo katsauksen Ludwig Wittgensteinin (1889–1951) kirjalliseen tuotantoon keskittyen erityisesti hänen kirjallisen jäämistönsä ja siitä toimitettujen teosten suhteisiin. Pyrkimykseni on valottaa Wittgensteinin teosten taustoja asettamalla ne laajempaan yhteyteensä ja samalla antaa joitakin suuntaviittoja sen suhteen, mihin kääntyä etsimään lisävalaistusta, jos yksittäiset tekstit eivät tunnu aukenevan. Tarkoitukseni on siis esittää jonkinlainen yleiskatsaus Wittgensteinin kirjalliseen tuotantoon ja auttaa sen parissa suunnistamista.

Wittgensteinin kirjallinen jäämistö tai *Nachlass*, josta hänen nimissään julkaistut kirjat *Tractatus* lukuun ottamatta on toimitettu¹, on hiljattain julkaistu kokonaisuudessaan elektronisena laitoksena². *Nachlass* käsittää kaiken kaikkiaan n. 20 000 sivua tekstiä. Lähteenä ovat Wittgensteinin filosofiset muistikirjat, käsi- ja konekirjoitukset sekä sanelut kollegoille ja oppilaille. Tämän materiaalin Bergenin Wittgenstein-arkistossa valmistettu laitos esittää kolmessa eri muodossa: 1) editoituna tekstinä, jossa Wittgensteinin teksteihin tekemät poistot ja korjaukset on toteutettu ja salakirjoitus käännetty tavalliseksi kirjoitukseksi, 2) 'editoimattomana' tekstinä, jossa korjaukset ja poistot ovat näkyvissä sekä salakirjoitus salakirjoitusta 3) faksimileina alkuperäisistä sivuista. Erityisesti 'editoimaton' versio (nk. diplomaattinen transkriptio) päästää lukijan hyvin lähelle alkuperäistä tekstiä ilman, että hän joutuu kuluttamaan aikaa ja energiaa Wittgensteinin käsialan tulkitsemiseen. (Vaikkakaan Wittgensteinin käsiala ei ole kaikkein vaikeimpia, sen lukeminen edellyttää erittäin hyvää saksan kielen taitoa.) *Nachlassista* on valmisteilla myös paperinen laitos, nk. *Wiener Ausgabe*. Tämä on kuitenkin vielä keskeneräinen. Ilmestyneiden viiden osan myötä toimitustyö on edennyt vasta 1930-luvun ensimmäiselle puoliskolle.

Bergenin editiossa julkaistun materiaalin lisäksi on julkaistu myös mm. luentoja sekä kirjeenvaihtoa. Myös kirjeenvaihdosta ollaan valmistelemassa elektronista kokonaiseditiota Brenner-Archivissa Innsbruckissa, mutta esimerkiksi kirjeenvaihtoa Russellin, *Tractatus* ensimmäisen kääntäjän C. K. Ogdenin ja eräiden muiden kanssa on julkaistu kirjoina jo aiemmin. Niin ikään muita henkilökohtaisempia päiväkirjoja on jo julkaistu tai tullaan julkaisemaan. (Tämänkin tiimoilta työtä tehdään Brenner-Archivissa.) Mahdollisesti kaikki elektroninen materiaali tulee jossakin vaiheessa olemaan luettavissa internetin kautta, jolloin

se muodostaa yhden suuren kokonaisuuden. Jo nyt huomattava osa siitä (*Nachlass*, Past Masters -sarjassa julkaistut Wittgensteinin teosten englanninnokset, *Collected Works*, kirjeenvaihtoa, luentoja sekä muuta materiaalia) on tarjolla internetissä InteLex-yhtiön kautta.³ Eurooppalaisena yhteistyönä ollaan valmistelemassa myös erityistä elektronista versiota *Nachlassista*, joka yhdistää tekstiä kommentaarin kanssa sekä tekee mahdolliseksi Wittgensteinin huomautusten erilaisten versioiden tarkastelun hyperlinkkien kautta. Tämä työ on vielä alkuvaiheessa, mutta koeversio siitä tullaan julkaisemaan lähiaikoina Bergenin yliopiston Wittgenstein-arkiston internetsivuilla.⁴

Mitä tulee itse *Nachlassiin*, sen tekstit on enimmäkseen kirjoitettu saksaksi. Se sisältää kuitenkin myös kirjoituksia ja saneluita englanniksi: esim. esitelmiä ja luentoja sekä jo vuonna 1958 julkaistun, niin kutsutun *Blue Bookin* (suom. *Sininen kirja*). Vaikka *Nachlassiin* sisältyy myös *Tractatus* sekä luentojen valmisteluun liittyvää materiaalia, voisi sitä ehkä luonnehtia ennen kaikkea valtaisaksi dokumentiksi Wittgensteinin yrityksestä kirjoittaa kirja filosofiastaan *Tractatus* jälkeen. Sillä vaikka kaikki tekstit eivät suinkaan ole yrityksiä kirjoittaa itse varsinaista kirjaa, osa liittyy ehdottomasti läheisesti sen valmistelutyöhön. Tämän kirjan kirjoittaminen oli Wittgensteinin keskeinen projekti 1930-luvun alusta 1940-luvun loppuun ja sen tulos on postuumisti julkaistu *Philosophische Untersuchungen*, suom. *Filosofisia tutkimuksia*. Edellä mainittujen lisäksi myös tekstit vuosilta 1949–1951 voidaan lukea tähän projektiin kuulumattomiksi.⁵

Vaikuttavasta sivumäärästään huolimatta *Nachlass* on jossakin määrin repetitiivinen. On tavallista, että sama huomautus esiintyy *Nachlassissa* useammin kuin kerran, joskin kenties hieman eri tavoin muotoiltuna ja ehkä erilaisessa kontekstissa. Toisaalta juuri nämä erilaiset muotoilut ja kontekstin muutokset ovat tärkeä apu Wittgensteinin ajatusten tulkinnassa. Huomautusten erilaisten rinnakkaisten muotoilujen ja niiden genesiksen jäljittäminen auttaa ymmärtämään Wittgensteinin usein hyvin tiiviitä huomautuksia ja voi auttaa ratkaisevasti niiden tulkinnassa.⁶

Nachlassin rakenteesta voitaisiin sanoa, että Wittgenstein työsti filosofiaansa kirjallisesti ikään kuin kolmessa tasossa. Ensimmäisen tason muodostavat taskumuistikirjat, joissa Wittgenstein usein yrittää löytää muotoiluja ajatuksilleen pyrkimättä varsinaisesti luomaan mitään yhtenäistä (edes lyhyempää) tekstikokonaisuutta. Näissä muistikirjoissa voi ikään kuin nähdä Wittgensteinin ajattelevan kynällään: lähestyvän samaa asiaa uudestaan ja uudestaan yrittäen tavoittaa sen, mitä hän haluaisi sanoa. Toisen tason muodostavat muistikirjat, joita Wittgenstein kutsuu niteiksi (*Band*). Niteet muodostavat kaksi numeroitua sarjaa: I–XVIII vuosilta 1929–40 (MSS 105–122) ja ilmeisesti alun perin jatkuva sarja A–S vuosilta 1941–49 (MSS 124, 128–138, 142 ja 144). Taskumuistikirjoihin kirjoitettuja huomautuksia on kirjoitettu puhtaaksi näihin niteisiin ja ylipäänsä niiden puhtaaksikirjoituksen aste on taskumuistikirjoja korkeampi. Kolmannen tason muodostavat konekirjoitukset, jotka on saneltu niteiden pohjalta. On kuitenkin tärkeä huomata, että tämä jaottelu on yksinkertaistus. Vaikka voidaan erottaa tällaisia kolmen tyyppisiä lähteitä, erilaisten tekstien suhteet ovat monimutkaisempia. Ei voida väittää, että uudet huo-

mautukset aina kirjattaisiin ensin taskumuistikirjoihin tai edes niteisiin. Huomautuksia on kirjoitettu puhtaaksi myös muistikirjoihin, joita Wittgenstein ei nimennyt niteiksi. Konekirjoitukset voivat niin ikään toimia muiden käsi- ja konekirjoitusten pohjana.

Wittgensteinin filosofian tulkintaa silmällä pitäen tavallaan neljännen, viidennen ja kuudennen tason edellisten tekstien rinnalle muodostavat Wittgensteinin sanelut kollegoille ja oppilaille, oppilaiden ja G. E. Mooren muistiinpanot Wittgensteinin luennoilta ja muista keskusteluista sekä lopuksi yhteistyössä Friedrich Waismannin kanssa tuotettu materiaali. 1930-luvulla Wittgenstein työskenteli aktiivisessa yhteistyössä Waismannin kanssa pyrkimyksenä tuottaa yleisesitys filosofiastaan. Työnimenä oli *Logik, Sprache, Philosophie* ja teosta jopa mainostettiin *Erkenntnis*-lehdessä. Ongelmaksi muodostui kuitenkin Wittgensteinin jatkuva tarve ajatella näkemyksiään uusiksi ja kenties hänen kehittyvät ideansa filosofian vaatimasta kirjallisesta esitystavasta. Lopullisesti projekti haudattiin sen taustahahmon Moritz Schlickin kuoleman jälkeen 1936.⁷ Waismannin tältä pohjalta myöhemmin laatima, mainittua työnimeä kantava teos (engl. *Principles of Linguistic Philosophy*) muodostaa mielestäni silti yhä yhden parhaista johdannoista Wittgensteinin filosofiaan, joten sen soisi tulevan löydettyksi uudelleen. Wittgensteinin ja Waismanniin yhdessä tuottamat tekstit on julkaistu viime vuonna saksalais-englantilaisena laitoksena (ja jo aiemmin ranskaksi). Ilmeisesti tämä koelma antaa varsin luotettavan kuvan Wittgensteinin näkemyksistä 1930-luvun puolivälissä.

Seuraavassa käsittelem hieman yksityiskohtaisemmin Wittgensteinin julkaistuja teoksia ja niiden suhteita materiaaliin *Nachlassissa*.

1. *Tractatus logico-philosophicus*

Wittgensteinin filosofisista teoksista *Tractatus* on ainoa hänen eläessään julkaistu. Se valmistui 1918 ja julkaistiin alun perin 1921 Wilhelm Ostwaldin julkaisemassa sarjassa *Annalen der Naturphilosophie* sekä 1922 saksalais-englantilaisena laitoksena Routledge & Kegan Paulin kustantamana. *Tractatus* kirjoittamiseen liittyvää materiaalia ei ole säilynyt kovin paljoa. Tietävästi Wittgenstein tuhosi polttamalla muistikirjojaan tuolta ajalta. von Wrightin arvion mukaan tuhottuja muistikirjoja saattaisi olla neljä kappaletta⁸. Säilyneitä muistikirjoja on niin ikään neljä kappaletta (MS 101–104)⁹. Näistä MSS 101–103 on julkaistu nimellä *Notebooks 1914–1916* (Blackwell; saksalais-englantilainen laitos) tai *Tagebücher 1914–1916* (Suhrkamp). *Notebooks/Tagebücher*-kokoelmassa on lisäksi mukana Wittgensteinin kirjoitus ”Notes on Logic” vuodelta 1913 (TS 201A1/2) sekä sanelu G. E. Moorelle vuodelta 1914 (MS 301). Nämä varhaiset tekstit (molemmat ovat alun perin englanninkielisiä) valottavat Wittgensteinin ajattelua sen varhaisessa kehitysvaiheessa. Ikävä kyllä vuoden 1916 jälkeiseltä ajalta peräisin olevien muistikirjojen puuttuminen jättäneek aukon siihen, mitä voidaan tietää *Tractatus*seen johtaneen työn viime vaiheista ja Wittgensteinin ideoiden kehityksestä.

Edellisten tekstien lisäksi on julkaistu nk. *Prototractatus* (MS 104). Tämä on varhainen versio *Tractatus*sesta, joka

vastaa jo varsin pitkälle lopullista versiota. Bergenin elektroninen laitos sisältää lisäksi kolme *Tractatus*sen konekirjoitettua versiota (TSS 202–204), joissa on Wittgensteinin renumerointoja.

Suhrkamp on julkaissut *Tractatus*sen kriittisen laitoksen (1989), jossa kirjan teksti on painettu aukeaman vasemmalle sivulle ja aukeaman oikealle sivulle on valikoitu huomautuksia yllä mainituista saneluista, muistikirjoista ja *Prototractatus*sesta sekä viittauksia näihin teksteihin. Laitokseen sisältyy myös *Prototractatus* kokonaisuudessaan ja Bertrand Russellin kirjoittama johdanto *Tractatus*seen. Toimittajien perinpohjainen esipuhe antaa tietoa teoksen syntyyn liittyvistä käsi- ja konekirjoituksista.

2. *Lecture on Ethics, Some Remarks on Logical Form ja Philosophische Bemerkungen, Bemerkungen über Frazers Golden Bough*

*Tractatus*sen valmistumisen jälkeen Wittgenstein lopetti aktiivisen filosofian harrastuksen lähes kymmeneksi vuodeksi toimien mm. kansakoulun opettajana maaseudulla ja luostarin puutarhurina. Ilmeisesti ainakin osasyyn tähän vetäytymiseen oli Wittgensteinin kokemus siitä, ettei hän ollut tullut filosofisesti ymmärretyksi.¹⁰ Tuona aikana Wittgenstein kuitenkin kävi keskusteluja mm. Frank Ramseyen kanssa ja siirryttyään takaisin Wieniin myös Wienin piirin jäsenten kanssa, vaikkakaan ei ollut koskaan piirin varsinainen jäsen. Näitä keskusteluja on kirjattu ja julkaistu koelmassa *Wittgenstein und der Wiener Kreis*. Vuonna 1929 Wittgenstein palasi Cambridgeen, jossa oli opiskellut ennen I maailmansotaa ja filosofian pariin.

Otsikossa mainituista teksteistä kaksi ensimmäistä ovat Wittgensteinin esitelmää vuodelta 1929, siis Cambridgeen paluun jälkeen. Bergenin laitokseen sisältyy erilaisia versioita The Heretics Societyssä pidetystä *Esitelmästä etiikka*: konekirjoitus (TS 207) sekä kaksi käsin kirjoitettua, Wittgensteinin korjailemaa versiota (MSS 139a ja 139b). *Huomautuksia loogisesta muodosta* oli tarkoitettu esitelmäksi Aristotelian Societyn ja Mind-yhdistyksen yhteisessä kokouksessa, mutta Wittgenstein puhui paikan päällä äärettömän käsitteestä matematiikassa. *Huomautuksia loogisesta muodosta* kehittää tiettyjä *Tractatus*sen teemoja eteenpäin ja edustaa tässä mielessä *Tractatus*sen lähestymistapaa filosofisiin kysymyksiin. Myöhemmin Wittgenstein suhtautui siihen varsin kriittisesti luonnehtien sitä arvottomaksi¹¹. Molemmat esitelmät on julkaistu myös kokoelmassa *Philosophical Occasions* (suomeksi kokoelmassa *Kirjoituksia 1929–1938*).

Philosophische Bemerkungen eli *Filosofisia huomautuksia* (TS 209) on Wittgensteinin laatima kooste huomautuksista, jotka ovat peräisin niteistä MSS 105–108 vuosilta 1929–30. Ilmeisesti tätä konekirjoitusta käytettiin mm. haettaessa Wittgensteinille Research Fellowshipia Cambridgesta.¹² Kuten kahden ensin mainitun tekstin kohdalla myös *Filosofisten huomautuksien* ajatusmaailma on vielä lähellä *Tractatus*ta (vaikkakin ehkä kauempana kuin *Huomautuksia loogisesta muodosta*, joka liittyy niteiden MSS 105 ja 106 aikaan). Sikäli kuin halutaan puhua Wittgensteinin käännteestä

hänen myöhäisfilosofiaansa, tämä käänne on ilmeisesti ajoitettava aikaan näiden tekstien jälkeen.¹³

Tekstikokonaisuus, joka tunnetaan nimellä *Huomautuksia Frazerin teokseen* The Golden Bough kommentoi kriittisesti antropologi Frazerin tapaa lähestyä rittejä ja rituaaleja, mitä taustaa vasten Wittgenstein hahmottelee vaihtoehtoista lähestymistapaa ja filosofiakäsitystään. Tämä tekstikokonaisuus koostuu kahdesta eri aikoina tehdystä huomautuskokoelmasta. Näistä ensimmäinen ryhmä on alun perin kirjoitettu niteeseen MS 110 (1931) muiden filosofisten huomautusten joukkoon. Kiinnostavasti eräät *Filosofisten tutkimusten* varhaisimmat huomautukset ovat peräisin tästä niteestä ja Frazeria koskevien huomautusten joukosta; esim. yleiskatsauksellisuuden käsitettä koskevan huomautuksen § 122 ensimuotoilu.¹⁴ MS 110:n Frazeria koskevat huomautukset on kirjoitettu puhtaaksi konekirjoitukseen TS 211. Toinen sarja Frazeria koskevia huomautuksia löytyy myöhemmästä muistikirjasta MS 143 (oletettavasti vuodelta 1936). *Huomautuksia Frazerin teokseen* The Golden Bough ilmestyi alun perin 1967 *Synthese*-lehdessä Rheesin editoimana, mutta siitä on julkaistu myös muita erilaisia versioita. Se löytyy myös kokoelmasta *Philosophical Occasions* sekä suppeampi versio kokoelmasta *Kirjoituksia 1929–1938*.

Opiskelijoiden kirjaamia Wittgensteinin vuosien 1930–1932 luentoja on julkaistu nimellä *Wittgenstein's Lectures Cambridge 1930–1932*.

3. Philosophische Grammatik

Philosophische Grammatikin (ei suomennettu) päärunon muodostaa nk. *Big Typescript* eli TS 213 (vuosilta 1932–33; käsittää 776 konekirjoitettua sivua.). Tätä *Philosophische Grammatikin* toimittaja Rush Rhees on saatesanojensa mukaan toimittanut Wittgensteinin siihen merkitsemien korjausten ja kommenttien tai ohjeiden mukaan.¹⁵ Täten alkuperäinen teksti on myös lyhentynyt. *Philosophische Grammatikista* Rhees on jättänyt pois esim. *Big Typescriptin* filosofian käsitettä ja metodeita koskevan luvun, mikä on herättänyt kritiikkiä ja synnyttänyt keskustelua.¹⁶

TS 213:n matematiikkaa käsittelevä toinen osa on puolestaan julkaistu sellaisenaan *Philosophische Grammatikin* osana II. Alkuperäisessä TS 213:n toisen osan konekirjoituksessa ei ole myöskään Wittgensteinin reunamerkintöjä samalla tavoin kuin sen ensimmäisessä osassa.¹⁷

Rhees ei yksilöi, mitä lähteitä (käsi-/konekirjoituksia) hän on käyttänyt *Philosophische Grammatikin* toimitustyössä. Voidaan silti identifioida ainakin neljä keskeistä lähdettä: MS 114:n alkuosa (1933), johon Wittgenstein alkoi työstää TS 213:n teemoja sen valmistumisen jälkeen. Rhees on käyttänyt myös käsikirjoituksia MS 115 (1933–34), MS 140 (1937) ja MS 116:n alkuosaa (s. 1–135) (1937–38), joihin Wittgenstein on niin ikään edelleen työstänyt TS213:n teemoja. (Mm. 'merkityksen ongelma' on keskeinen MSS 114–116:ssa ja MS 140:ssa.)¹⁸

4. The Blue and Brown Books

Sininen ja Ruskea kirja ovat Wittgensteinin saneluita oppilailleen Cambridgessa vuosina 1933–34 ja 1934–35. *Nachlassissa* ne ovat sanelut MSS 309 ja 310. Wittgensteinin toteaa sanelun ideasta kirjeessään Russellille, että sen tarkoitus oli antaa oppilaille jotain kannettavaa kotiin, ellei päässä niin ainakin käsissä¹⁹. Kenties näitä tekstejä voidaan luonnehtia ennen kaikkea yritykseksi esittää esimerkein tietty tapa tai tapoja lähestyä filosofisia ongelmia. Jos *Sinistä ja Ruskeaa kirjaa* nimittäin lähestyy haluten löytää niistä vastauksia joihinkin tiettyihin filosofisiin kysymyksiin, on odotettavissa melko varma pettymys. Keskustelu poukkoilee aiheesta toiseen nopealla tempolla ja siksi ratkaisuisista, joita tekstin oletetaan tarjoavan, on vaikea ellei mahdoton saada selvää. Jos kuitenkin omaksutaan mainitsemani toinen näkökulma, poukkoileva tunnelma katoaa. Tässä tapauksessa tekstin ei siis ehkä pitäisi odottaa tarjoavan ratkaisuja, vaan opastavan niiden etsimiseen.

Sinisen ja Ruskean kirjan rinnalla on kiinnostava lukea niin kutsuttua *Keltaista kirjaa*, joka on oppilaiden muistiinpanoja keskusteluista *Sinisen ja Ruskean kirjan* sanelujen tauoilla. Valikoima siitä löytyy A. Ambrosen toimittamasta kirjasta *Wittgenstein's Lectures in Cambridge 1932–35*. Myös itse luennot ovat kiinnostavaa ja ehkä muita tekstejä helpommin lähestyttävää luettavaa. (Muiden kirjaamina niihin tulee silti suhtautua tietyllä varovaisuudella.) Samalta akateemiselta vuodelta on myös muistikirja MS 147, jossa on luennoilla käsiteltyihin teemoihin ja itse luennointiin liittyviä huomautuksia.

Vuonna 1936 Wittgenstein yritti käyttää *Ruskeaa kirjaa* tulevan kirjansa perustana. Tästä syntyi *Ruskean kirjan* saksankielinen versio, jolle Wittgenstein on antanut nimeksi 'Philosophische Untersuchungen', joka on julkaistu nimellä *Eine Philosophische Betrachtung* Suhrkampin Werkausgabe-sarjassa. Wittgenstein ei kuitenkaan ollut tyytyväinen muokkaustyönsä tulokseen, vaan lopetti yrityksen yli 170:n sivun jälkeen sanoilla "Koko tämä 'muokkausyritys' sivulta 118 lähtien ei ole minikään arvoinen."²⁰ On esitetty, että Wittgensteinin turhautuminen liittyy tässä nimenomaan hänen kokemuksiinsa vaikeuksiin esittää filosofiset ideansa lineaarisessa muodossa. Siten se kertoisi myös jotakin *Filosofisten tutkimusten* tyylistä sekä tätä kautta Wittgensteinin filosofiakäsityksestä. Eräs huomiota herättävä piirre *Filosofisissa tutkimuksissahan* on nimenomaan tekstin ei-lineaarisuus.²¹ *Ruskean kirjan* versio sisältyy *Nachlassissa* muistikirjaan MS 115 (s. 118–292). Sen alku on olemassa myös erillisenä kappaleena (MS 141; vuodelta 1935).

4. Philosophische Untersuchungen

Muoto jossa tunnemme *Filosofiset tutkimukset*, perustuu osittain sen toimittajien, Rheesin ja Anscomben valintoihin. Erityisesti heidän perujaan on kirjan jako nykyisiin kahteen osaan tai ylipäänsä toisen osan liittäminen ensimmäisen osan jatkoksi. Perustelut sille, että Wittgenstein olisi tarkoittanut kirjan julkaistavaksi tässä muodossa ovat epävarmat, ja esim. von Wright (joka ei tuolloin osallistunut toimitus-

työhön) katsoo, että olisi ollut soveliaampaa julkaista toinen osa erikseen²².

Filosofisten tutkimusten (ensimmäisen osan) varhaisin käsikirjoitus on MS 142. Wittgenstein alkoi työstää tätä pian luovuttuaan *Ruskean kirjan* uudelleen muokkaamisesta loppuvuodesta 1936. Se sisältää kaksi yritystä kirjoittaa puhtaaksi materiaalia, josta *Filosofisten tutkimusten* ensimmäisen osan ensimmäinen puolisko muodostuu.²³ Erityisesti Wittgensteinilla näyttää tässä vaiheessa olevan ongelmia vielä filosofian käsitettä ja metodeja koskevien huomautusten kohdalla, joista muotoutuivat *Filosofisten tutkimusten* huomautukset §§ 89–133.²⁴ Samalta ajalta on peräisin myös myöhempi *Denkbewegungen*-kokoelmassa julkaistuista kahdesta päiväkirjasta (MS 183). Vaikka päiväkirja on pääasiassa henkilökohtaisempi, siinä on myös joitakin em. muistikirjoissa käsiteltyihin teemoihin liittyviä huomautuksia (metafysiikasta, filosofiasta ja dogmatismista). MS 183 on julkaistu englantilais-saksalaisena versiona kokoelmassa *Ludwig Wittgenstein Public and Private Occasions* (2003), joka tämän lisäksi sisältää selontekoja esitelmistä ja keskusteluista sekä kirjeenvaihtoa.

MS 142:n pohjalta Wittgenstein saneli *Filosofisten tutkimusten* 1937 konekirjoituksen TS 220. Tämä muodostaa yhdessä vuodelta 1938 peräisin olevan, suunnitelleen saman mittaisen TS 221:n kanssa niin kutsutun *Filosofisten tutkimusten varhaisversion*. (TS 221:n perustana puolestaan ovat

niteet MS 117–119.) Tämä varhaisversio oli tarkoitus julkaista Cambridge University Pressin toimesta kaksikielisenä versiona ja myös käännöstyö aloitettiin.²⁵ Ero *Filosofisten tutkimusten* varhais- ja nykyisen version välillä on ennen kaikkea se, että varhaisversion jatko (TS 221) keskittyy matematiikan filosofiaan, kun taas *Filosofisten tutkimusten* nykyinen versio kääntyy säännön seuraamista koskevasta keskustelusta pikemminkin mielenfilosofiaan. TS 221 on julkaistu osana *Filosofisten tutkimusten varhaisversiota* Schulten (2001) toimittamassa *Filosofisten tutkimusten* kriittisgeneettisessä laitoksessa.

Wittgenstein kuitenkin päätti muokata kirjaansa edelleen. Tämä tapahtui jossakin vaiheessa vuosina 1942–44. Esim. TS 220:n filosofian käsitettä koskevia jaksoja on muokattu konekirjoituksissa TSS 237 ja 238, joista jälkimmäinen on vuodelta 1942. Tämän myötä TS 220:sta muotoutui TS 239. Vuosina 1944–45 Wittgenstein kirjoitti (ja kirjoitti puhtaaksi) myös uutta materiaalia esim. 'yksityisen' kokemuksen käsitteestä²⁶. Tästä aiheesta hän oli luennoinut jo 1930-luvun puolivälissä²⁷. Tämän työn tuloksena, erilaisten käsi- ja konekirjoitusvaiheiden kautta – Wittgenstein mm. laati kokoelmia vanhojen käsikirjoitusten huomautuksista käyttääkseen niitä *Filosofisissa tutkimuksissa*²⁸ – syntyi lopulta se, mikä nyt tunnetaan *Filosofisten tutkimusten* ensimmäisenä osana. Lopullinen versio on konekirjoitus TS 227(a ja b) (1946).²⁹

5. *Bemerkungen über die Philosophie der Psychologie I & II* ja *Lätze Schriften über die Philosophie der Psychologie I & II*

Ensin mainitut teokset, *Huomautuksia psykologian filosofiasta I ja II* esittävät konekirjoitukset TS 229 (1947) ja TS 232 (1948) ilman merkittäviä toimituksellisia interventioita. Näiden konekirjoitusten taustalla ovat niteet MSS 130–138, joista löytyy myös paljon vaihtoehtoisia muotoiluja ja kiinnostavia poisjääneitä huomautuksia. Osittain samaa materiaalia on julkaistu myös kokoelmassa *Zettel. Huomautuksia psykologian filosofiasta* toimittajat Anscombe ja von Wright kuvaavat käsikirjoitusten 130–138 sisältöä esitutkielmiksi *Filosofisten tutkimusten* osaan II. Wittgenstein kirjoitti ne puhtaaksi MS 144:ään, josta saneli nykyisen *Filosofisten tutkimusten* II-osan konekirjoituksen. Tämä konekirjoitus on kadonnut, mutta voidaan rekonstruoida MS 144:ään kirjattujen ohjeiden perusteella.

Viimeiset kirjoitukset psykologian filosofiasta I perustuu niteen MS 137 loppuosaan ja niteeseen MS 138 (1948–49). (Yleisemmät huomautukset, jotka on julkaistu *Vermischte Bemerkungenissa*, on karsittu pois tästä julkaisusta.) Kokoelmassa *Viimeiset kirjoitukset psykologian filosofiasta II* (ei suom.) on julkaistu kuusi Wittgensteinin muistikirjaa (MSS 169, 170, 171, 173, 174, 176) hänen kolmelta viimeiseltä elinvuodeltaan, useimmat niistä kokonaan. Teemoina ovat mm. käsitteet sisäinen ja ulkoinen. Osittain samaa materiaalia on myös julkaistu kokoelmassa *Huomautuksia väreistä* (ks. alla). Toisiin aiheisiin keskittyviä kirjoituksia samalta ajalta on julkaistu kokoelmassa *Varmuudesta* (ks. alla).

Vuosina 1946–47 Wittgenstein myös luennoi psykologian filosofiasta. Näistä luennoista on julkaistu kolmen oppilaan muistiinpanot.

6. *Bemerkungen Über die Grundlagen der Mathematik*

Huomautuksia matematiikan perusteista perustuu suurimaksi osaksi Wittgensteinin teksteihin vuosilta 1937–44. Kuten yllä totesin, *Filosofisten tutkimusten* varhaisversion jälkimmäinen osa (TS 221) käsittelee matematiikan filosofiaa. Jossakin vaiheessa työstäessään *Filosofisia tutkimuksia* Wittgenstein leikkeli tämän konekirjoituksen palasiksi ja järjesti sen uudelleen. Näin syntyi TS 222, joka on painettu teoksen *Huomautuksia matematiikan perusteista* ensimmäisenä osana. Se on kyseisen teoksen osista varhaisin, mutta samalla viimeistellyn, ja ainoa, joka perustuu konekirjoitukseen.³⁰ Teoksen *Huomautuksia matematiikan perusteista* toinen osa perustuu niteisiin MS 117 ja 121 ja käsittelee esim. joukkooppia, luvun, äärettömän ja todistettavuuden käsitteitä. Kolmas, ei kovin viimeistelyä osa käsittelee Russellin logisistista ohjelmaa matematiikan johtamiseksi logiikasta sekä todistuksen käsitettä. Se on peräisin vuosilta 1939–40, perustuen MS 117:a jälkimmäiseen puoliskoon ja MS 122:een. Neljäs osa perustuu muistikirjaan MS 125 vuodelta 1942, ja viides, mm. intuitionismia käsittelevä osa muistikirjoihin MSS 126 ja 127 vuosilta 1942–43. Säännön seuraamisen käsitettä käsittelevä kuudes osa perustuu muistikirjaan MS 164, joka on kirjoitettu vuosina 1941–44.³¹ Viimeinen, matemaattisten lauseiden ja kokemuslauseiden suhdetta, matemaattista todistamista ja loogista päättelyä käsittelevä seitsemäs osa perustuu MS 124:n

alkuosaan. Tämän tekstin ja *Filosofisten tutkimusten* pykälien 209–237 välillä on vastaavuuksia. Huomionarvoista on, että ensimmäisen osan lisäksi vain kuudes osa esittää täydellisesti Wittgensteinin itsensä laatiman tekstin. Muut osat ovat valikoimia käsikirjoituksista.³²

Wittgensteinin luentoja matematiikan perusteista on julkaistu nimellä *Wittgenstein's Lectures on the Foundations of Mathematics, Cambridge 1939*. Niitä voidaan pitää kiinnostavana ei ainoastaan itse käsitellyn teeman, vaan myös sen yleisemmän filosofisen lähestymistavan kannalta, joka tulee niissä näkyviin.

7. *Über Gewissheit*

Varmuudesta versoa keskusteluista koskien Mooren 'terveen järjen puolustusta'. Se laajenee kuitenkin käsittelemään perustan käsitettä ja kokemuslauseiden ja käsitteiden määritelmien monimutkaisia suhteita. Kokoelma perustuu muistikirjoihin ja irtonaisille papereille kirjoitettuihin muistiinpanoihin MS 172 (käsikirjoituksen sivulle 22 asti), MS 175, MS 176 ja MS 177 vuosilta 1950–51.³³ Lähteissä on myös toimittajien karsimaa materiaalia. Keskusteluja näihin teemoihin liittyen on raportoitu myös Norman Malcolmin Wittgenstein-muistelmassa.

8. *Bemerkungen über die Farben*

Huomautuksia väreistä perustuu kolmeen lähteeseen vuosilta 1950–51. Ensimmäinen osa perustuu muistikirjaan MS 176, joka on pääosin valikoima ja puhtaksikirjoitus aiemmista teksteistä. Toinen osa perustuu irtonaisille sivuille kirjoitettuihin huomautuksiin, jotka Wittgenstein jätti Anscomben taloon muuttaessaan tämän luota Oxfordista Cambridgeen kuolemaan. Lähde on MS 172 (käsikirjoituksen sivulta 22 eteenpäin). Kolmas osa on valikoima muistikirjasta MS 173.

9. *Vermischte Bemerkungen (Culture and Value)*

von Wrightin toimittama (uudistettu painos, toim. Alois Pichler) *Yleisiä huomautuksia* on kronologisesti järjestetty kokoelma Wittgensteinin huomautuksia vuosilta 1914–1951. Ne eivät muodosta mitään yhtenäistä tekstikokonaisuutta, vaikkakin jonkinlaisen teemallisen kokonaisuuden. Huomautukset ovat luonteeltaan pikemminkin yleisempiä kuin jotakin tiettyä filosofista kysymystä käsitteleviä. Wittgenstein käsittelee kokoelmassa esim. musiikkia, kirjallisuutta, juutalaisuuttaan ym. Mukana on myös joitakin kiinnostavia filosofian luonnetta koskevia huomautuksia. Uudistetusta painoksesta huomautukset on helppo jäljittää alkuperäisiin lähteisiin, sillä lähteet on ilmoitettu.

10. *Zettel*

Zettel on kokoelma Wittgensteinin lappusiksi saksimia huomautuksia, joita hän säilytti pahvilaatikossa. Useimmat ovat peräisin konekirjoituksista ja ilmeisesti vuosilta 1929–48.

Osassa tapauksia lähde voidaan paikantaa, mutta joissakin tapauksissa Wittgenstein on ilmeisesti tuhonnut alkuperäisen konekirjoituksen.³⁴ Kaiken kaikkiaan kokoelman tarkoitus on hieman epäselvä, mutta jotkut huomautukset näyttävät yksinkertaisesti päätyneen laatikkoon Wittgensteinin tiivistäessä *Filosofisia tutkimuksia* (esim. § 444 on vielä mukana MS 142:ssa, TS 220:ssa ja TS 239:ssa). Voidaan myös ajatella, että joissakin tapauksissa Wittgenstein on halunnut säilyttää huomautuksen jonkin tietyn osuvan muotoilun takia. Kokoelma on P. T. Geachin ja toimittajien järjestämä, perustuen osittain nippuihin, joihin Wittgenstein oli laput järjestänyt.

Lopuksi

Wittgensteinin *Nachlassiin* liittyy edelleen avoimia kysymyksiä, esim. koskien sen tekstien ajoitusta, sitä mikä on kunkin tekstin aiottu rooli ja asema Wittgensteinin kokonaistuotannossa jne. Vaikka uusia osia *Nachlassista* saattaa vielä tulla päivänvaloon, ei ole silti odotettavissa, että tämä mullistaisi käsityksemme Wittgensteinista ja hänen filosofiastaan. Pikemminkin, sikäli kuin mullistuksia on odotettavissa, ne luultavasti tulevat tutkimalla huolellisemmin materiaalia, joka meillä jo on. Siihen nykyiset, erityisesti viimeaikaiset julkaisut antavat erinomaiset mahdollisuudet.³⁵

Viitteet

1. Testamentissaan Wittgenstein nimesi (entiset) oppilaansa Elizabeth Anscomben, Rush Rheesin ja G. H. von Wrightin kirjallisen jäämistönsä oikeudenomistajiksi antaen näille luvan julkaista siitä kaiken sopivaksi katsomansa (Wittgenstein 2000, Introduction).
2. *Wittgenstein's Nachlass. The Bergen Electronic Edition*, Oxford University Press 2000.
3. Katso <http://www.nlx.com/homepage.htm>.
4. Näiltä sivuilta löytyy myös muuta Wittgensteiniin liittyvää materiaalia, mm. toinen kokeellinen sähköinen editio Wittgensteinin teksteistä

sekä linkkejä. Katso <http://helmer.hit.uib.no/wab/>.

5. *Filosofisten tutkimusten* syntyhistoriasta, katso von Wright 1982, luku 4. ja Schulten johdanto *Philosophische Untersuchungen, Kritisch-Genetische Edition* -laitokseen.
6. Filosofisista kysymyksistä, jotka liittyvät *Nachlassin* käyttöön *Filosofisten tutkimusten* tulkinnassa, katso esim. Pichler 2004.
7. Katso Baker 1979 ja 1997 tämän yhteistyön historiasta.
8. Von Wright 1986, 68; vertaa kuitenkin myös McGuinness 1989.
9. Käytän *Nachlassin* teksteistä von Wrightin luomaa, nyttemmin vakiintunutta numerointisysteemiä (katso von Wright 1982, luku 2). On syytä huomata, että numerointi viittaa fyysisiin kappaleisiin (kuten muistikirjoihin). Yhteen muistikirjaan saattaa kuitenkin sisältyä erillisiä jaksoja tekstiä useammalta kuin yhdeltä ajanjaksolta, jolloin muistikirjan voidaan sanoa sisältävän useamman kuin yhden tekstin. Vastaavasti yhdeksi tekstiksi luettava kokonaisuus voi koostua esim. kahdesta erillisestä konekirjoituksesta. Numerointi ei siis viittaa teksteihin identifioituna niiden teemojen tai kirjoittamisajankohdan kautta.
10. Katso Engelmann 1967, 117.
11. Katso Anscomben selostus teoksessa Copi, toim. 1966.
12. Katso Rhees, *Filosofisten huomautuksien* saatesanat.
13. Kysymys Wittgensteinin käännteestä on kuitenkin monimutkainen, eikä sitä ole mahdollista käsitellä tässä. Katso Kuusela, ilmestyy ja Pichler 2004.
14. Voidaan silti nähdä myös olennaisia eroja MS 110:n ja Wittgensteinin 'kypsän' lähestymistavan välillä, vaikkakaan kysymystä ei voida tarkastella tässä.
15. TS 213:n ja myös muiden Rheesin käyttämien tekstien marginaaleista löytyy Wittgensteinin korjauksia sekä kommentteja siitä, mihin mikään keskustelu kuuluu.
16. Katso esim. Kenny 1984 ja Rhees 1996. Tämä luku on sittemmin julkaistu *Synthese*-lehdessä ja *Philosophical Occasions* -kokoelmassa.
17. Tämä ei silti merkitse, että Wittgenstein olisi välttämättä ollut tyytyväinen tähän osaan sellaisenaan. Hänen myöhempiä matematiikan perusteita koskevia tekstejään ja huomautuksiaan on julkaistu kokoelmassa *Bemerkungen über die Grundlagen der Mathematik*, katso jäljempänä.
18. Katso Pichler 1994, 127, 128 ja Pichler 2000. Yksityiskohtaisesti huomautusten lähteitä ovat listanneet Biggs ja Pichler 1993, 50–58 sekä Keicher 2002. MS 116:n ajoitukseen liittyvästä ongelmasta katso Hilmy 1987, 25ff., Pichler 1994, 128, von Wright 1982, 122ff.
19. Wittgenstein 1958, v.
20. MS 115, 292.
21. Katso Pichler 2004.
22. Von Wright 2001, 8; vertaa kuitenkin Huitfeldt ja Rossvær 1989.
23. MS 142 ulottuu noin *Filosofisten tutkimusten* huomautukseen § 189. Se päättyy siis nykyisen *Filosofisten tutkimusten* säännön seuraamisen käsitettä koskevan keskustelun loppupuolella.

24. Näihin kysymyksiin liittyviä ongelmia hän pohtii myös samalta ajalta (1937) peräisin olevissa muistikirjoissa MS 157a (loppuosa) ja MS 157b; katso myös MS 152 vuodelta 1936, johon sisältyy MS 142:ssa käytettyä materiaalia. Näitä muistikirjoja on kiinnostava lukea *Filosofisten tutkimusten* ja sen varhaisversioiden rinnalla.
25. Rheesin laatima ja Wittgensteinin korjailema, mutta keskeneräiseksi jäänyt käännös löytyy Bergenin laitoksesta numerolla TS 226.
26. Katso MS 129, TSS 241, 242.
27. Katso MSS 148, 149, 151 ja 166.
28. Katso TSS 228.
29. *Filosofisten tutkimusten* syntyvaiheista katso Schulte 2001 ja von Wright 1982. Sen huomautusten alkuperää on kartoittanut Maury 1994. *Filosofisten tutkimusten* nykyisen version toisesta osasta, jonka Anscombe ja Rhees liittivät TS 227 jatkoksi, katso seuraava luku.
30. Katso Schulte 2001a, 1102–05 ja toimittajien esipuhe teoksessa *Huomautuksia matematiikan perusteista*.
31. Monkin (1990, 438) mukaan vuonna 1941.
32. Huomautusten lähteistä tarkemmin katso Biggs ja Pichler 1993, 60–68.
33. Lähteistä tarkemmin katso osittain virheellinen Biggs ja Pichler 1993.
34. Huomautusten alkuperästä katso Maury 1981.
35. Kiitän André Maurya ja Tommi Uschanovia kommentista.

Kirjallisuus

Wittgenstein

- Ludwig Wittgenstein, *Preliminary Studies for the "Philosophical Investigations" Generally Known as the Blue and Brown Books*. Basil Blackwell, Oxford 1958.
- Ludwig Wittgenstein, *Prototractatus. An early version of Tractatus Logico-Philosophicus*. Routledge & Kegan Paul, London 1971.
- Ludwig Wittgenstein, *Letters to C. K. Ogden*. G. H. von Wright (toim.). Blackwell, Oxford 1973.
- Ludwig Wittgenstein, *Last Writings in the Philosophy of Psychology I, Preliminary Studies for Part II of Philosophical Investigations*. G. H. von Wright ja H. Nyman (toim.). Basil Blackwell, Oxford 1982.
- Ludwig Wittgenstein, *Werkausgabe in 8 Bänden*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1984.
- Ludwig Wittgenstein, *Logisch Philosophische Abhandlung, Tractatus logico-philosophicus*, Kritische Edition. Toim. B. McGuinness ja J. Schulte. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1989.
- Ludwig Wittgenstein, *Last Writings in the Philosophy of Psychology II, The Inner and the Outer*. G. H. von Wright & H. Nyman (toim.). Basil Blackwell, Oxford 1992.
- Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Occasions 1912–1951*. J. Klagge ja A. Nordmann (toim.). Hackett Publishing Company, Indianapolis 1993.
- Ludwig Wittgenstein, *Cambridge Letters, Correspondence with Russell, Keynes and Moore and Staffä*. B. McGuinness ja G. H. von Wright (toim.). Basil Blackwell, Oxford 1995.
- Ludwig Wittgenstein, *Denkbewegungen, Tagebücher 1930–1932 / 1936–1937*. Ilse Somavilla. Haymon-Verlag, Innsbruck 1997.
- Ludwig Wittgenstein, *Wiener Ausgabe, Studien Texte*. Michael Nedo (toim.). Springer, Wien & New York 1999.
- Ludwig Wittgenstein, *Vermischte Bemerkungen/Culture and Value*. Revised Edition. G. H. von Wright ja H. Nyman (toim.), rev. ed. A. Pichler (toim.). Blackwell, Oxford 1998.
- Ludwig Wittgenstein, *Wittgenstein's Nachlass, The Bergen Electronic Edition*. Edited by The Wittgenstein Archives at the University of Bergen. Copyright by Oxford University Press, the University of Bergen, the Wittgenstein Trustees 2000.
- Ludwig Wittgenstein, *"Philosophische Untersuchungen" Kritisch-genetische Edition*. Joachim Schulte (toim.). Suhrkamp, Frankfurt am Main 2001.
- Ludwig Wittgenstein ja Friedrich Waismann, *The Voices of Wittgenstein: The Vienna Circle*. Gordon Baker (toim.). Routledge, London ja New York 2003.
- Ludwig Wittgenstein, *Ludwig Wittgenstein, Public and Private Occasions*. J. Klagge ja A. Nordmann (toim.). Rowman and Littlefield, Lanham, Boulder, New York, Oxford 2003.

Tekstissä mainitut Wittgensteinin teokset ovat ilmestyneet myös Blackwellin (Oxford) kustantamana englanninkielisinä käännöksinä (usein kaksikielisinä saksalais-englantilaisina laitoksina.) Lähes kaikki mainituista Wittgensteinin teoksista kuten myös Malcolmmin muistelmalla on suomennettu (WSOY:n kustantamana).

Muiden kirjaamat luennot, keskustelut ja muistelmat

- Alice Ambrose (toim.), *Wittgenstein's Lectures, Cambridge 1932–35*. Basil Blackwell, Oxford 1979.
- Cora Diamond (toim.), *Wittgenstein's Lectures on the Foundations of Mathematics, Cambridge 1939*, From the Notes of R. G. Bosanquet, Norman Malcolm, Rush Rhees, and Yorick Smythies. Chicago University Press, Chicago 1989.
- Desmond Lee (toim.), *Wittgenstein's Lectures 1930–1932*. From the notes of John King and Desmond Lee. Basil Blackwell, Oxford 1980.
- Engelmann Paul, *Letters from Ludwig Wittgenstein. With a Memoir*. Basil Blackwell, Oxford 1967.
- P. T. Geach (toim.) *Wittgenstein's Lectures on Philosophical Psychology 1946–1947*. Notes by P. T. Geach, K. J. Shah, A. C. Jackson. Toim. Geach P. T. Harvester. Wheatsheaf, Hertfordshire 1988.
- Norman Malcolm, *Ludwig Wittgenstein, A Memoir*. Oxford University Press, London 1958.
- Friedrich Waismann, *Wittgenstein und der Wiener Kreis*, Gespräche, aufgezeichnet von Friedrich Waismann. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1984.

Sekundaarikirjallisuus

- Gordon Baker, Verehrung und Verkehrung: Waismann and Wittgenstein. Teoksessa C. G. Luckhardt (toim.), *Wittgenstein: Sources and Perspectives*. Harvester Press, Hassocks, 1979.
- Gordon Baker, Preface to the Second Edition. Teoksessa Rom Harré (toim.), *The Principles of Linguistic Philosophy*. Macmillan, Basingstoke, 1997.
- Michael Biggs ja Alois Pichler, Wittgenstein: Two Source Catalogues and a Bibliography. *Working Papers from the Wittgenstein Archives at the University of Bergen* No. 7, 1993.
- I. M. Copi & R. W. Beard (toim.), *Essays on Wittgenstein's Tractatus*. Routledge & Kegan Paul, London 1966.
- S. Stephen Hilmy, *The Later Wittgenstein, The Emergence of a New Philosophical Method*. Basil Blackwell, Oxford 1987.
- Claus Huitfeldt ja Viggo Rossvær, *The Norwegian Wittgenstein Project Report 1988*. Norwegian Computer Centre for the Humanities.
- Peter Keicher, Die Wittgenstein-Werkausgabe und ihre Quellen im Nachlaß. Teoksessa Rudolf Haller ja Klaus Puhl (toim.), *Wittgenstein und die Zukunft der Philosophie Eine Neubewertung nach 50 Jahren*. Akten des 24. Internationalen Wittgenstein-Symposiums. Öbv & hpt Verlagsgesellschaft, Wien 2002.
- Anthony Kenny, *The Legacy of Wittgenstein*. Basil Blackwell, Oxford 1984.
- Oskari Kuusela, From Metaphysics and Philosophical Theses to Grammar: Wittgenstein's Turn. *Philosophical Investigations*. Ilmestyy.
- André Maury, Sources of the Remarks in Wittgenstein's *Zettel*. *Philosophical Investigations* 6, 1981.
- André Maury, Sources of the Remarks in Wittgenstein's *Philosophische Untersuchungen*. *Synthese* 89, 1994.
- Brian McGuinness, Wittgenstein's Pre-Tractatus Manuscripts. *Grazer Philosophische Studien* 33/34, 1989.
- Ray Monk, *Ludwig Wittgenstein, The Duty of Genius*. Jonathan Cape, London 1990.
- Alois Pichler, Untersuchungen zu Wittgensteins Nachlaß. *Working Papers from the Wittgenstein Archives at the University of Bergen* No. 8, 1994.
- Alois Pichler, Zum *Big Typescript*, dessen "Überarbeitung" und Rhees' *Philosophischer Grammatik*, <http://helmer.aksis.uib.no/wab/alois/pg.htm>, 2000.
- Alois Pichler, *Wittgensteins Philosophische Untersuchungen*. Vom Buch zum Album. Rodopi, Amsterdam, New York 2004.
- Rush Rhees, On Editing Wittgenstein. *Philosophical Investigations* 19:1, 1996.
- Joachim Schulte, Einleitung. Teoksessa Joachim Schulte (toim.), *"Philosophische Untersuchungen", Kritisch-genetische Edition*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 2001, s. 12–50.
- Joachim Schulte, Historisch-philologische Nachbemerkungen. Teoksessa Joachim Schulte (toim.), *"Philosophische Untersuchungen", Kritisch-genetische Edition*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 2001(a), s. 1089–1112.
- Friedrich Waismann, *Principles of Linguistic Philosophy*. Second edition, MacMillan, Basingstoke, 1997.
- Georg Henrik von Wright, *Wittgenstein*. Basil Blackwell, Oxford, 1982.
- Georg Henrik von Wright, Vorwort. Teoksessa Joachim Schulte (toim.), *"Philosophische Untersuchungen", Kritisch-genetische Edition*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 2001.

Tomi Dufva, Maailmaa on kaikki mikä on niin kuin se on. Triptyykistä *Wittgensteinin traktori*, vesiväri kankaalle, 2003 (160x160 cm).

Wittgenstein ja Wienin piiri

“Ei, tälle asialle ei voi tehdä mitään; sillä minulla ei itselläni ole enää mitään vahvaa sisäistä tarvetta sellaiseen toimintaan. Olen sanonut kaiken sen, mikä minun todella täytyi sanoa, ja sen mukana on lähde kuivunut.”¹

Sellainen oli Ludwig Wittgensteinin kuvaus suhteestaan filosofiaan hänen kirjeessään J.M. Keynesille kesällä 1924. Kaiken piti sisältyä muutamaa vuotta aikaisemmin ilmestyneeseen pieneen teokseen *Tractatus logico-philosophicus*, mutta niinhän ei käynyt.

Wittgensteinin jälkeensä jääneiden kirjoitusten puoli vuosisataa kestäneen toimitustyön ja lukuisien editioiden huipentumana ilmestyi Oxford University Pressiltä vuonna 2000 Bergenin yliopistossa toimitettu CD-ROM filosofin 20 000 sivua käsittävästä käsikirjoitusjäämistöstä, seuraavana vuonna Suhrkamp Verlagilta 1164-sivuinen Joachim Schulten yhteistyössä Heikki Nymanin, Eike von Savigny ja Georg Henrik von Wrightin kanssa toimittama editio Wittgensteinin kirjallisesta tiestä hänen teokseensa *Philosophische Untersuchungen* ja lopuksi vielä viime vuonna Routledgeltä Gordon Bakerin toimittama niin ikään varsin tuhti, 558-sivuinen saksalais-englantilainen editio *The Voices of Wittgenstein: The Vienna Circle*.

Viimeksi mainitun tekijöiksi on merkitty yhteisesti Ludwig Wittgenstein (1889–1951) ja Wienin piiriin kuulunut sen perustajan Moritz Schlickin (1882–1936) läheinen oppilas Friedrich Waismann (1896–1959). Erästä selkeää poikkeusta, nimittäin Wittgensteinin sanelemia otsikolla ’Diktat für Schlick’ tunnettuja tekstejä lukuun ottamatta toimittaja ei ole pystynyt ratkaisemaan, kumman tekstiä mikin osuus on, joten teoksessa kuuluisi siten vain vuosisatansa ajatteluun leimansa lyöneen mestarifilosofin ”ääniä”.

Esitän seuraavassa joitakin näkökohtia Wittgensteinin ja Wienin piirin suhteesta. Useimpien Wittgensteinin seuraajien asenne Wienin piiriä kohtaan on ollut yliolokainen ja sama koskee myös Wienin piirin perillisten asennetta Wittgensteiniin, minkä vuoksi ei ole yllättävää, että aiheeseen liittyy yhä arvoituksia.

Perustan väitteeni ja oletuksen ennen muuta Alankomaiden Haarlemissa säilytettävään Wienin piirin arkistoon ja muihin julkaisemattomiin lähteisiin. Lopputuloksena on ennen esittämätön oletamus, josta en tarjoa täyttä varmuutta. Hypoteesi kuitenkin tarjoaa selityksen eräille arvoituksille Wittgensteinin ja Waismannin yhteistyössä.

Arvoituksellinen yhteistyö

On aivan totta, että Wittgenstein käänsi selkensä Wienin piirille. Paradoksi piilee vain siinä, että voidakseen kääntää selkensä hän tarvitsi Wienin piiriä. Schlick onnistui altistamaan Wittgensteinin uudelleen filosofisille virikkeille eikä Wittgensteinin luonteeseen sopinut kiittämättömyys Schlickiä kohtaan, vaikka näiden kahden ajattelua ei voikaan asettaa samalle viivalle.

Täysi selän kääntäminen tapahtui vasta siinä vaiheessa, jossa varsinainen Wienin piiri lakkasi olemasta, Schlickin kuoltua.

Epäilystäkään ei ole siitä, että Wienin piiri tarvitsi Wittgensteiniä. *Tractatusta* luettiin lause lauseelta ääneen piirin kokouksissa 1920-luvun puolivälissä ja jokaisesta kohdasta keskusteltiin ja myös väiteltiin. Vastaavaa järjestelmällistä yhteistä oppinutta omaksumista ei ollut niin varhain missään muualla, vaikka Englannissa olikin jo filosofeja, jotka pitivät Wittgensteiniä nerona. Schlick sai Wittgensteinin keskusteluihin filosofikumppaniensa kanssa, vaikka tämä ei tiettävästi koskaan osallistunut piirin varsinaisiin kokouksiin.

Friedrich Waismann sai Schlickiltä tehtäväkseen laatia Wittgensteinin filosofiasta, siis *Tractatuksesta*, yleistajuinen esityksen piirin ”tieteelliselle maailmankäsitykselle” omistettuun kirjasarjaan ja vieläpä siten, että se olisi sarjan julkaisu numero yksi. Se antaisi koko sarjalle suuntaa, kuten Schlick tähdensi suunniteltua teosta varten laatimisessaan, ystävilleen jakamissaan avaussanoissa.²

Suunnitelman katastrofiksi koitui Wittgensteinin paluu filosofiaan. Osoittautui, ettei lähde ollutkaan kuivunut, päinvastoin. Waismannin uudeksi rooliksi vakiintui Wittgensteinin uusien ajatusten kirjaaminen joko mestarinsa sanelusta tai häneltä saaduista kirjoituksista ja niiden välittäminen piiriin kuuluneille samoin kuin tärkeimpänä kaikista niiden integroiminen alun alkaenkin vaatimaan kirjasuunnitelmaan. Waismann toimi filosofian kirjaston pitäjänä ja Schlickin seminaariavustajana. Tulos viipyi, mitä ei pidä ihmetellä, sillä tuhansien tutkielmien jälkeenkään *Tractatuksesta* ei aikanamme vallitse yksimielisyyttä.

Miten pitkälle yhteistyö meni ja mitä muotoja se sai? Hämmästyttävää on se, että tähän kysymykseen ei ole koskaan kunnolla vastattu. Tietäisimme asiasta varmasti enemmän, jos avaintodistajaa Schlickiä ei olisi vuonna 1936 murhattu. Silti voi todeta, että kaikkia kirjallisia jäänteitäkään ei ole käytetty hyväksi.

Gordon Baker on julkaissut valtaosan yhteistyöstä Waismannin kokoelmassa Oxfordin Bodleian Libraryssa säilyneestä aineistosta.³ Antologia oli pitkään valmiina ja Baker jättänyt Wittgensteinin tutkimisen. Aineistojen tekijyyss- ja ajoituskysymykset olivat Bakerille vain summittain selvillä. Tähän liittyvien viitteiden puuttuessa lähteistä Baker oli järjestänyt aineiston ensisijaisesti aihepiirien mukaisesti. Lopulta hän päätti julkaista työnsä. Hän varusti sen vain lyhyellä johdannolla, joka oli sama kuin teoksen aikaisemmin ilmestyneessä ranskannoksessa. Teos ilmestyi pian tämän jälkeen, Bakerin jo kuoltua, postuumisti.

Baker ei ollut käyttänyt hyväkseen muita kuin Oxfordista löytämiään tai muiden tutkimuksissaan julkaisemia aineistoja.

Kaikki tietävät, että Wittgenstein ei koskaan saanut

omasta mielestään valmiiksi *Traktatuksen* jälkeistä suurta teosta, joka oli jatkuvasti valmisteilla ja josta oli olemassa erilaisia versioita. *Philosophische Untersuchungen* oli lähin, mihin hän pääsi, ja sekin kuten kaikki muu yksittäisistä mielmistä hänen luennoiltaan tehtyihin muistiinpanoihin saakka ilmestyi postuumisti toisten toimesta.

Suurimman painoarvon saivat Wittgensteinin kirjallisen perinnön vaalijoiden Elizabeth Anscomben, Rush Rheesin ja Georg Henrik von Wrightin toimittamat ja auktorisoimat teokset. Heidän työlinjansa päättyi Bergenin uskomattoman arvokkaaseen ja käyttökelpoiseen CD-ROMiin ja saksankieliseen kriittis-geneettiseen editioon *Philosophische Untersuchungen* -teoksesta. Vain von Wright ennätti nähdä tämän työn valmiina.

Teoksen *The Voices of Wittgenstein: The Vienna Circle* auktorisointi on peräisin Waismannin kirjallisen perinnön vaalijoilta, Sir Isaiah Berliniltä ja Sir Stuart Hampshireltä. Se on saatu runsaasti yli kymmenen vuotta ennen kuin teos vihdoinkin näki päivänvalon.

Syytelyjä plagiarismista

Postuumiksi jäi myös se teos, jota Waismann kirjoitti Schlickin ja Philipp Frankin toimittamaa Wienin piirin kirjasarjaa varten. Jo 23.11.1931 Waismann ilmoitti Schlickille: ”Suuret osat ovat täysin valmiina, esimerkiksi jaksot mielestä, logiikasta, syntaksista; muut ovat luonnoksina. Luonnostelujen osien toteutus ja kokonaisuuden viimeistely puuttuu. ... Jos uudet ajatukset esitetään, ne on esitettävä sillä tavoin, että ne ymmärretään ja että niiden syvä sisäinen yhteys nähdään. ... Olen nähnyt Wittgensteinin syksyllä ennen hänen lähtöään Englantiin.”

Teos oli pari vuotta aikaisemmin ilmoitettu ilmestyväksi nimellä *Logik, Sprache, Philosophie* ja tämä säilyi sen työnimenä.

Wittgenstein puolestaan kirjoitti Schlickille 6.5.1932: ”Kuten olette huomannut, olen jälleen keskustellut Waismannin kanssa hänen kirjansa valmistamisesta ja hän on kärsivällisesti odottanut, kun olen puristanut itsestäni paineen alla pisara pisaralta selityksiä. Mutta nyt myös minä olen niin pitkällä, että toivon hänen kirjansa ilmestyvän varsin pian. Tämän toiveen synnytti varhain tänä aamuna se asiointi, että posti toi minulle erään Carnapin kirjoituksen...”

Wittgenstein tapasi Waismannin lomillaan Wienissä vuonna 1932 pääsiäisen aikoihin yksitoista kertaa ja jouluaikaan kuudesti. Se oli tiivistä yhteydenpitoa, joka tähtäsi siihen, että Waismannin kirja todella valmistuisi. Lisämotiivin se sai siitä, että Rudolf Carnap (1891–1970) oli julkaissut Wienin piirin tieteellisen aikakauskirjan *Erkenntnis* edellisvuotisessa niteessä artikkelinsa ’Die physikalische Sprache als Universalsprache der Wissenschaft’. Kun Wittgenstein sai sen käsiinsä, hän katsoi Carnapin plagioineen hänen ajatuksensa. Waismannin kirjan valmistumista piti vauhdittaa, jotta asiat nähtäisiin oikeassa valossa.⁴ Täysin väärä on se Ray Monkin väite, että Carnapin artikkelin jälkeen Wittgensteinin filosofiset keskustelut Waismannin kanssa ”viimeinkin loppuivat”.⁵

Wittgenstein valitti asiasta tuotuneeseen sävyyn Schlickille, joka puolestaan piti yhteyttä Carnapiin. Jo aikaisemmin Carnap oli joutunut vastaavanlaisen pommi-

tuksen kohteeksi artikkelin käsikirjoituksen lukeneen Otto Neurathin (1882–1945) taholta. Carnap oli esitelmöinyt aiheesta Ernst Mach -yhdistyksessä 20.5.1930 ja psykologi Karl Bühlerin tutkijakollokviossa 28.5.1930 sekä saanut artikkelinsa ensimmäisen version valmiiksi 3.6.1930,⁶ mutta sitä edelsi todellakin Neurathin piirin kirjasarjaa varten talvella 1929–1930 laatima ja Carnapin tiedossa hyvin ollut teos *Der wissenschaftliche Gehalt der Geschichte und Nationalökonomie*, jonka Schlick hylkäsi, kun katsoi sen epäkypsäksi raakileeksi. Täysin uudelleen kirjoitettuna teos ilmestyi 1931 nimellä *Empirische Soziologie*. Sitä ennen Neurath oli ottanut uudesta ajatustavasta käyttöön nimityksen ”fysikalismi”, ennen muuta Carnapille ja erälle muille ystävilleen kotonaan maaliskuun alussa 1931 järjestämässään keskustelussa ”Besprechung über Physikalismus”.

Carnapin ja Neurathin välinen myrsky vesilasissa tyyntyi pian. Carnap liitti julkaistuun artikkeliinsa maininnan Neurathin prioriteetista ja nämä kaksi olivat mitä lähimpiä liittolaisia Wienin piirin ”vasemmistossa”, kuten he kantansa käsittivät. Kaikki olivat omaksuneet Wittgensteinilta sen ajatuksen, että filosofia on kielen analyysiä, mutta muulla tavoin Wittgensteinilla ei ollut mitään vaikutusta Neurathin ja Carnapin fysikalistisen kannan syntyyn. Jo *Traktatusta* luettaessa Neurath oli esiintynyt Wittgensteinin äänekkäänä kriitikkona. Hänen fysikalisminsa oli yritys yhdistää toisiinsa marxismi ja Wienin piirin empirismi.

Waismann oli pitänyt piirin jäsenille 8.5.–7.7.1930 useita luentoja Wittgensteinin uusista Bertrand Russellia vastaan suunnatuista logiikan ja matematiikan filosofian ajatuksista. Carnap oli tehnyt niistä pikakirjoituksella muistiinpanot, mutta mitään fysikalismia niistä ei ollut pääteltävissä.⁷ Waismannin piirille kirjallisesti esittämät ja Carnapin tuntemat ”teesit” Wittgensteinin ajatuksista kertoivat sitä paitsi aivan muusta.⁸ Carnapin oli mahdoton käsittää, mitä Wittgenstein oikein tarkoitti plagiarismisyytöksellään. Keskusteluyhteytensä Carnapiin Wittgenstein oli katkaissut jo Wienissä, ennen pääsyään filosofian tutkijaksi Cambridgeen. Carnap ei pystynyt näkemään Wittgensteinin purkausta muuksi kuin jonkinlaiseksi henkilökohtaisen pahoinvoinnin osoitukseksi.

Carnap sai 1931 ensimmäisen professorinsa Prahasta, paljolti siellä fysiikan professorina vaikuttavan Philipp Frankin ansiosta. Neurath yritti kirjeissään pitää häntä ajan tasalla Wienin tapahtumista, tietysti kovin puolueelliselta kannaltaan. Hän kirjoitti Carnapille 10.5.1932, siis muutamia päiviä Wittgensteinin plagiarismiväitteen jälkeen: ”Otaksutavasti Waismannin kirja etenee, mutta Wittgenstein tuottaa koko ajan arvoituksellisia teesejä, joita on vaikea muotoilla aina täysin uudelleen...”

Sitten seurasi todellinen uutinen: ”Wittgensteinin on määrä kirjoittaa kirja ja Waismannin avustaa häntä.” Tämä viittasi siihen, että Wittgenstein oli menettämässä luottamuksensa Waismanniin, mutta ei suinkaan luopumassa Schlickin jatkuvasti ensiarvoisen tärkeänä pitämästä kirjahankkeesta, vaan ottamassa siitä päävastuun.

Neurath jatkoi, nyt jo ilmeisen tietoisena siitä, että jotain yhteistä täytyi olla olemassa: ”Pääasia on, että heidän lahkolaisoppinsa yhä enemmän lähestyy totta oppia sellaisena kuin me sitä nykyisin edustamme. Neider pohdiskeli, olisiko historiallisesti mahdollista, että minun piirissä väsymättä

esittämäni kritiikki olisi kulkeutunut Waismannin kautta Wittgensteinille vai olisiko nimenomaan tunnettu tapahtumien toistuminen seuraamus samanlaista käyttäytymistä aiheuttavasta kokonaisen luokan yhteiskunnallisesta kokonaistilanteesta.”

Sitten 24.6.1932: ”Waismann näyttää sisäisesti yhä enemmän etäännyvän meistä, vaikka eräät hänen muotoilunsa lähentyvätkin meitä. Seminaarissa on jo jännitteitä.” Ja 27.7.1932: ”Kuten Hollitscher minulle kertoo, Waismann näyttää Wittgensteinin kanssa lähestyvän enemmän minun kantaani, minkä kanssa kilpailee kaksin verroin pontevampi minun kantani hylkääminen. No, nähdäänpä.”

Heinrich Neider ja Walter Hollitscher olivat piirin nuoria osallistujia, kumpikin Neurathin kanssa samansuuntaisesti ajattelevia ja Neurathin tietolähteitä tapahtumiin, joihin Neurathilla ei Wienin yhteiskuntatieteellisen museon johtajan virkatehtävien vuoksi tai muista syistä ollut pääsyä.

Lopulta 10.8.1932 Neurath kertoi Carnapille: ”Nyt näyttää siltä, että Schlick ja Waismann puhuvat piirissä työstäni sellaisella tavalla, että jokaisen täytyy päätellä minun olevan sen matkija, mitä toiset ovat ajatelleet...”

Nähtävästi plagiarismisyytely alkoi purra, nyt kohteenaan Schlickille vastenmielinen Neurath. Johonkin rajaan yhtäläisyyttä varmasti esiintyi. Asia koettiin tärkeäksi, kun siitä ryhdyttiin prioriteetikiistelyyn.

Wittgensteinin uudet katsomukset

Ei ole selvillä, mitä kaikkea Wittgenstein tiesi Wienin piirin käymistilasta, jolla ei sinänsä ollut hänelle painoarvoa, mutta joka tapauksessa hän tuli vuotta myöhemmin viheltäneeksi pelin poikki. Hän kirjoitti Schlickille 2.9.1933 haluavansa ”kerrankin selittää Teille *perusteellisesti* työni tulokset”.

Näin tapahtui. Wittgenstein tuli tapaamaan Adrianmeren rannalla Lauranassa lomailevaa Schlickiä syyskuun puolivälin tienoilla kymmenen päivän ajaksi. Ilmeisesti tuolloin hän saneli Schlickille niitä ajatuksiaan, jotka on julkaistu sekä Bergenin CD-ROMissa että yllättäen myös Bakerin editiossa. Waismann sai ne tietysti Schlickiltä tietoonsa, mutta mikään ei viittaa siihen, että Waismann olisi ollut mukana tuossa kohtaamisessa. Schlick kommentoi kirjeessä Carnapille, että Wittgenstein oli ollut Italiassa mitä parhaassa terässä.

Seuraavan talven luennoissaan Wienissä Schlick saattoi selvittää kuulijoilleen uutta merkityksen teoriaa: ”Ei sana määrää mielikuvaa ja saa siltä mieltään, vaan sanan käyttö muodostaa sen merkityksen. Tästä tärkeästä oivalluksesta olemme kiittolisuudenvelassa Ludwig Wittgensteinille (tätä nykyä Cambridgessä), joka on ensimmäisenä osoittanut, ettei sanan merkitys koostu viittaamisesta sitä vastaavaan esineeseen, vaan niiden sääntöjen esittämisestä, joita sanan käyttö noudattaa. Ei merkitys määrää sanan käyttöä, vaan käyttö on sanan merkitys.”⁹

Waismannin kirjan asiat näyttivät olevan hyvin. Schlick kirjoitti Carnapille 12.3.1934 tyytyväisenä: ”Waismannin kirja on todellakin aivan valmistumaisillaan; tarvitaan vain pieniä korjauksia ja lisäksi Wittgenstein, jota odotan tänne viikon kuluessa, haluaisi mielellään varustaa kirjan huomautuksilla. Omassa osuudessaan Waismann on työskennellyt valtavan

ahkerasti; valtavan aineiston todella julkaistavasta viimeisestä tiivistelmästä oli jo jouluna kolmannes valmiina...”

Wittgensteinin tyytymättömyys ei kuitenkaan näytä rajoittuneen joidenkin huomautuksien esittämiseen. Wienistä juuri esitelmämatkalta Prahaan palannut Carnap valisti Neurathia 13.4.1934: ”Waismannilla on kirjansa todella valmiina, mutta hänen harmikseen Wittgenstein haluaa lomilla muokata sen kokonaan uudestaan: uskon Waismannin käsittelevän kirjassaan enemmän niitä probleemeja, joissa hän on meitä lähellä, loogista analyysiä ja sellaista, ei minälauseita jne.”

Waismannin pikakirjoituksella muistiin merkittävät Wittgensteinin sanellut ja keskustelut Schlickin ja hänen kanssaan vuosilta 1929–1932 käsittävät noin kaksisataa painosivua siinä muodossa, jossa B.F. McGuinness ne julkaisi 1967 Waismannin postuumina kirjana *Wittgenstein und der Wiener Kreis*. Ne jo itsessään muodostivat valtavan aineiston. Lisäksi tuossa vaiheessa olivat olemassa Wittgensteinin sanellut Schlickille ja muutakin – puhumattakaan siitä, että *Tractatusta* ei minkään viittauksen mukaan toistaiseksi ollut sellaisenaan suljettu kokonaisuuden ulkopuolelle.

Tässä on vaarallista lähteä Wittgensteinin varhaisen ja myöhäisen filosofian jyrkästi erottavasta kaksijakoisesta kuvasta. Ei Schlickille eikä Waismannille voinut vielä Lauranan tapaamisen jälkeenkään muodostua siitä sellaista näkemystä, jonka Wittgensteinin eräät oppilaat vakiinnuttivat 1950-luvulta alkaen. Wittgenstein oli kyllä kirjoittanut *Tractatuksesta* Schlickille 20.11.1931: ”En ole nykyään samaa mieltä *kovin, kovin* monien kirjan muotoilujen kanssa.” Silti erikantaisuuksista ei ollut olemassa sellaista yksityiskohtaista luetteloa, jota kirjaa edelleen arvossa pitänyt Waismann ja myös Schlick olisivat tarvinneet, varsinkin, kun Wittgenstein ei täydellisesti kieltänyt kirjaansa.

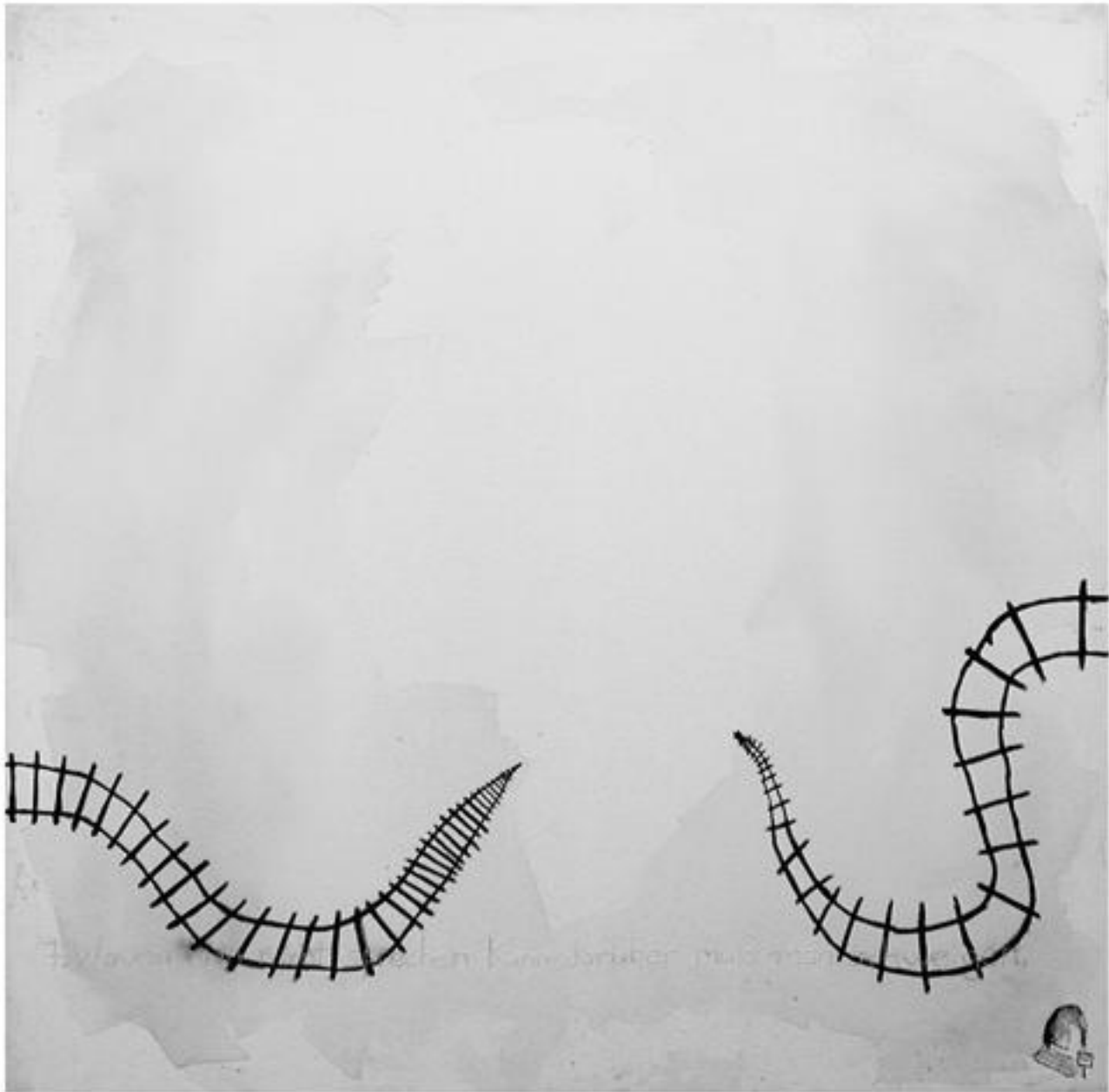
Kääntein Wittgensteinin ajattelussa voi jälkikäteen sanoa tuolloin jo tapahtuneeksi, mutta ei pidä kuvitella, että kaikki Wittgensteinin käsi- ja konekirjoitukset olisivat olleet Schlickillä ja Waismannilla vapaassa kierrossa. Se tiedetään, että heillä oli hallussaan Wittgensteinin uusia kirjoituksia, mutta heidän lähteensä olivat sittenkin rajalliset.

Vuodesta 1934 tuli toisenlainen kuin Schlick ja Waismann olivat odottaneet. Waismann valitti Schlickille 13.4.1934: ”Minulle ei kuulu hyvää, olen hyvin huolestunut kirjasta, sillä Wittgensteinilla on mielessään aivan uusi työ...” Vasta tällöin näyttää selvinneen, että kirjan tulisikin olla jotain kokonaan toista kuin Waismannin vuosikausien aherrus.

Toivosta ei silti luovuttu. Wittgenstein oli yhä hankkeessa mukana.

Schlick valisti myöhemmin, 10.5.1934, Carnapia tilanteesta seuraavaan tapaan: ”Waismann on varmaan kertonut Sinulle kirjansa uusimmasta kohtalosta: asia on onneton, mutta voi ainakin sanoa, että nyt kirja joko tehdään kesällä Wittgensteinin avulla valmiiksi tai sitten se jää ylipäänsä painamatta. Päästään ainakin selville vesille. Wittgensteinin oma käsikirjoitus, josta minulla on suuri osa hallussani, on mitä nerokkain; se todella selvittää filosofisia ongelmia ilman minkäänlaista formaalista valmistelua tai erityisiä teknisiä apuneuvoja.”

Ei ole selvää, mihin käsikirjoitukseen Schlick viittasi. Kannattaa kuitenkin huomata, että hän käytti yksikköä. Kahta kuukautta aikaisemmin hän oli kuvannut tilannetta

Tomi Dufva, Sitä mistä ei voi puhua, on vaiettava. Triptyykistä *Wittgensteinin traktori*, vesiväri kankaalle, 2003 (160x160 cm).

siten, että Wittgenstein haluaa varustaa Waismannin kirjan huomautuksilla. Mutta nyt oli olemassa käsikirjoitus. Oliko se tarkoitettu yhteiseen kirjaan, kuten mainintaa edeltäneistä lauseista voisi kuvitella? Vai oliko se jokin tästä erityisestä hankkeesta riippumaton teksti?

Kallistuisin riippumattoman tekstin puoleen, sillä Waismannilla ei ollut samanaikaisesti mitään laajempaa Wittgensteinin tekstiosuutta tulevaan kirjaan, luonnostelma kylläkin.

Tärkeä käynti Wienissä

Kesän tullessa huhut ja odotukset kiersivät. Neurath ei ollut enää paikalla. Dollfussin pystytettyä diktatuurinsa Itävaltaan hän oli joutunut maanpakolaiseksi Alankomaiden Haagiin ja lisäksi hänen arkistonsa oli takavarikoitu Wienissä.¹⁰

Kirjeessään Neurathille 13.6.1934 Neider käytti kieroilmaisuja, ehkä peittääkseen vaarallisessa poliittisessa tilanteessa nimet, mutta samalla varmasti ironisoidakseen: ”HERRA tulee vielä kesäkuussa Wieniin. Profeetta ja hänen opetuslapsensa odottavat ahdistuneen jännittyneinä. Kenties uusi ilmestys ylittää täysin inhimillisen käsityskyvyn.”

Kirjeessään Carnapille 24.7.1934 Schlick selosti Wienissä olleen kuumaa ja kiihkeätä. Wittgenstein oli tullut Englannista tällä kertaa myöhään eikä Schlick ollut ehtinyt paljonkaan puhumaan hänen kanssaan. Puhelimitse hän oli kuullut Waismannilta tilanteen: ”Waismannin kirjan viimeisin kehitysvaihe on se, ettei hän kirjoittaisi sitä ensinkään, vaan Wittgenstein tekisi sen itse!” Schlick pyysi Carnapia vaikenemaan asiasta, koska ”tämä mahdollisesti ei ole asian viimeinen vaihe ja epäonnistesta kirjasta on jo muutenkin levitetty liikaa huhuja”.

Kuitenkin jo paria päivää myöhemmin, 27.7.1934, Neider juorusi Neurathille, että Wittgenstein halusi kokonaan estää Waismannin kirjan julkaisemiseen ja sen vuoksi ostaa sen oikeudet itselleen. ”Sitten hän haluaa kirjoittaa kirjan itse. Miten pieni onkaan tämä suuri!” Waismann oli käyttänyt kirjaan suuren osan elämästään ja pannut siihen kaiken toivonsa.

Waismann oli 9.8.1934 majatalossa. Hänen käytössään oli vain lyijykynä. Sillä hän laati Schlickille pitkän kirjeen, jossa kynän jälki himmenee paikoitellen kopioissa näkymättömiin. Vuoden 1967 editiossaan McGuinness on lainannut siitä eräitä vaikuttavia kohtia, jotka kiertävät yhä uudestaan Wittgenstein-kirjallisuudessa, mutta kirjeen kokonaisuus on jäänyt tuntemattomaksi. Se kuuluu näin:

”Haluan kertoa Teille lyhyesti, mitä olen sopinut Wittgensteinin kanssa. Perjantaina ennen lähtöänne matkalle Wittgenstein tuli luokseni, jotta aloittaisimme yhdessä disposition tekemisen. Osan olin jo kirjoittanut. Wittgenstein osoittautui kuitenkin heti alkuun tyytymättömäksi ja selitti, että *noin* ei kirjaa suinkaan voi aloittaa. Kummallisuus on siinä, että juuri tämä alku on peräisin häneltä. Kehitellessään kokonaisuuden suunnitelmaa pääsiäisenä hän oli nimittäin ennen muuta selostanut minulle, miten hän käsitti alun ja jopa kirjoittanut paperiarkille varsin seikkaperäisiä huomautuksia – juuri ne lauseet, joita hän nyt kammoksui. Kun sanoin hänelle tämän, hän ei mitenkään suostunut uskomaan, kunnes

onneksi löysin arkin ja saatoin osoittaa hänelle mustaa valkoisella, että nämä lauseet olivat peräisin häneltä. En kirjoita Teille tästä yksityiskohdasta missään tapauksessa syyttääkseni Wittgensteinia. Hänellähän on ihmeellinen lahja nähdä asiat aina uudestaan aivan kuin ensimmäistä kertaa. Mutta tapaus osoittaa mielestäni kuitenkin, miten vaikeaa yhteistyö on, kun hän näet yhä uudestaan seuraa hetken mielijohdetta ja repii aikaisemmin luonnostelmansa. Te tiedätte, miten äärettömän korkealle arvostan Wittgensteinin arviota ja miten mielelläni tekisin sellaisen työn hänen kanssaan, jos näkisin sen pienimmässäkään määrin mahdolliseksi, siis jos todella olisi kysymys vain suunnitelman parantamisesta.”

”Mutta näin näkeekin vain, että rakennus revitään pala palalta matalaksi ja että kaikki saa hitaasti täysin toisen hahmon, niin että tuntuu lähes täysin yhdentekevältä, miten ajatukset yhdistetään, kun lopulta ei jää kiveä kiven päälle. Ennen muuta tämä ei ole mitään *yhteistä* työtä: Minunhan ei tarvinnut tehdä ylipäänsä mitään dispositiota, vain katsella, miten Wittgenstein etsii täysin toista tietä. Ja tämän hän näytti äkkiä itsekin huomaavan. ’On pirunmoista työskennellä kanssani’, hän sanoi, ’voin kulkea vain *omaa* tietäni enkä tiedä koskaan edeltä käsin, minne se johtaa’. Hän ilmaisi tuntevansa, että yksin työskennellessään hän saisi samassa ajassa aikaan enemmän, koska silloin hän voisi kokeilla rakennetta kymmenellä tavalla ja hylätä ne ehkä kaikki ja tehdä aivan toisella tavalla. Hän puhui totta. Wittgenstein työskentelee siis elokuun loppuun saakka yksinomaan disposition parissa. En tiedä, saako hän sen siihen mennessä valmiiksi. Minun pitää sitten toteuttaa työ tämän disposition mukaisesti. En tiedä, pystynkö siihen, siis riittävätkö ensinnäkään kykyni siihen, ja toiseksi, onko luonnos ehkä ristiriidassa vakaumukseni kanssa (mitä hiljaisesti hieman pelkään). Mutta jos oletetaan, että suoriudun tästä työstä, syntyy jatkokysymys siitä, eikö silloin ole harhaanjohtavaa, että nimeni on kansilehdellä; sehän ei lopultakaan ole *minun* kirjani. Tästä riitelimme pitkään – mutta toistaiseksi keisarin parrasta, sillä dispositiotahan ei ole vielä tehty. Odotetaan siis elokuun loppuun, sittenpä nähdään, mitä tuleman pitää.”

Kirje kannattaa lukea tarkasti. Kysymys on keskeisestä todisteesta.

Saatuaan kirjeen Schlick kiiruhti 11.8.1934 korjaamaan Carnapille aikaisemmin välittämänsä tiedon. Wittgenstein laatisi meneillään olevan kuun aikana ”yksityiskohtaisen disposition” ja Waismannin tulisi sitten ”täyttää luuranko lihalla – en kadehdi hänen työtään”.

Waismann ei ollut käyttänyt dispositiosta lisämääritystä ”yksityiskohtainen”, mutta jostakin syystä Schlick lisäsi sen kirjeeseensä Carnapille. Tiesikö hän asiasta enemmän kuin Waismann? Oliko hän ehkä sopinut Wittgensteinin kanssa siitä, että Waismann tarvitsi yksityiskohtaisen disposition?

Schlick ei maininnut mitään siitä, oliko hänellä itsellään ollut jokin mahdollinen rooli Wittgensteinin pään kääntämisessä. Edellisessä kirjeessään Carnapille hän oli kuitenkin varoittanut, että mahdollisesti Wittgensteinin kanta ei ollut lopullinen. Ehkä hänellä oli ollut tapaaminen Witt-

gensteinin kanssa, sillä asia oli hänelle äärimmäisen tärkeä. Hänhän näki kysymyksessä olevan koko kirjan kohtalon, vieläpä hänen toimittamansa kirjasarjan ensimmäisen, kauan odotetun ja julkisesti mainostetun.

Wittgenstein oli ylipäänsä pysynyt hankkeessa mukana juuri ja vain Schlickin toivomusten mukaisesti.

Mitä oli tapahtunut?

Miten disposition kävi? Syntyikö sitä koskaan? Yhteisen kirjan suunnitelma ei ollut ainakaan vielä elokuun alkupuolella 1934 kuollut. Alun ärtymyksen ja villeinä kiertävien huhujen jälkeen Wittgenstein osoittautui sittenkin yhteistyöhaluiseksi, tosin tietysti omilla ehdoillaan. Olisiko hän Waismannin ja mahdollisesti myös Schlickin kanssa tehdyn välipuheen jälkeen yksinkertaisesti manannut maan koloon ihailijansa Waismannin, syönyt sanansa ja jättänyt disposition tekemättä? Niin äkkiväärä kuin Wittgenstein olikin, sellaista hänestä on vaikea uskoa.

Olisiko dispositio kadonnut? Wittgenstein-kirjallisuus ei sellaista dispositiota tunne. McGuinness totesi johdannossaan Wittgensteinin lupaamasta suunnitelmasta ilman perusteluja: ”Siitä ei näytä tulleen mitään, niin että Waismann lopulta suuntautui panemaan kokoon viimeistelyä muotoa kirjastaan *Logik, Sprache, Philosophie*. Tämän piti nyt olla hänen oma teoksensa...”¹¹

Tämä kirjallisuudessa yleisesti omaksuttu käsitys on lähneiden puuttumisesta tehty päätelmä. Asiaa ympäröinyt hiljaisuus elokuusta 1934 saman vuoden loppuun onkin silmiin pistävä. Wienin piirin kirjeenvaihdosta tuolta ajalta ei löydy ainoatakaan viittausta tilanteen kehittymiseen. Mutta jos Wittgenstein yksinkertaisesti oli jättänyt lupauksensa täyttämättä ja häipynyt jälkeä jättämättä, miksi edes häneen ivaillen asennoitunut ja Waismannin osaa säälinyt Neider ei raportoinut Neurathille sitä, millaiseksi roistoksi Wittgenstein on osoittautunut? Olisiko Waismann sittenkin saanut käsiinsä aarteen, joka vaiensi pahat kielet?

Schlickille käänne olisi ollut suuri pettymys. Olisiko se ollut niin suuri, ettei hän olisi voinut rehellisesti kertoa muutoin jopa sinuttelemalleen Carnapille, että näin tässä nyt kävi?

Bakerin kuvaus esipuheessa on hieman informatiivisempi: ”Joskus vuoden 1934 loppua kohti Waismann suostutti Schlickin siihen, että suunnitelma ei toiminut. Siitä ei tulisi mitään, koska heti kun jotain oli tehty, se välittömästi mitätöitiin. Nämä kaksi pitivät ’keskiyön kokouksen’ Wittgensteinin kanssa yrittääkseen ratkaista tämän kriisin (näin Karl Menger muistaa Waismannin kirjeen, jossa selostettiin *Logik, Sprache, Philosophie* historiaa). Lopputuloksena oli se, että Wittgenstein vetäytyi tekijäkumppanuudestaan ja samalla kaikesta enemmästä osallisuudesta kirjan kirjoittamiseen, mutta samalla oikeutti kaksikon edistämään hanketta juuri niin kuin he katsoivat oikeaksi.”¹²

Muistelma on hyvin epämääräinen. Piiriin osallistuneelta matemaatikko Karl Mengeriltä on kuitenkin peräisin monia luetettavia tietoja. Yöhön asti venynyt kokous on todella voitu pitää. Se on voinut tapahtua 1934 ennen Wittgensteinin poistumista ”lomaltaan” Wienissä tai sitten saman vuoden jouluna, joskin on epäilty, kävikö Wittgenstein

silloin edes Wienissä. Seuraavan vuoden kesänä hän ei kuitenkaan tullut Wieniin. Hän suunnitteli matkaa Neuvostoliittoon, minkä hän sitten toteuttikin.

Elokuu 1934 näyttää siten olleen Wittgensteinin viimeinen intensiivisen yhteistyön ajankohta parivaljakon Waismann ja Schlick kanssa. Ei ole merkkejä siitä, että se olisi päättynyt riitaan, mutta myöskään yhteistyö ei enää koskaan palautunut.

Bakerin kuvaamalle lopputulokselle on löydettävissä Mengerin myöhäistä muistikuvaa luotettavampi kirjallinen aikalaistodiste, vieläpä Wittgensteinin omin sanoin esittämä.

Wittgenstein kirjoitti Schlickille Venäjän suunnitelmistaan kertovassa kirjeessään 31.7.1935: ”Nähdessäni Waismannin viimeisen kerran sanoin hänelle, että hän voisi käyttää jotakin käsikirjoituksestani kirjaansa. Kuka tietää, tulenko koskaan enää kirjoittamaan mitään ja haluaisin jonkun ymmärtävän käsikirjoituksiani ja käyttävän niitä. Sillä en haluaisi, että viimeisten kuuden vuoden runsas työni olisi ollut turha.”

Wittgensteinin kausi Cambridgessä oli loppumassa. Tuloksena oli ollut valtaisa määrä käsikirjoituksia, kirjojen laajuisia kylläkin, mutta ei sellaista, jotka tekijä itse olisi kelpuuttanut painettavaksi kirjaksi.

Ajankohdan tuntemukset tarttuivat Wittgensteiniin. Hän piti mahdollisena jäädä pysyvästi Neuvostoliittoon. Siellä hänelle tultiin tarjoamaan mahdollisuutta opettaa Kazanin yliopistossa, mutta ei hänen toivomaansa ei-intellektuaalista työtä. Käynti jäi lyhyeksi. Yllä lainatussa kirjeessään Wittgenstein vielä huomautti, että jos hän ylipäänsä palaisi Englantiin niin todennäköisesti hän ei tulisi filosofoimaan.

Waismannille Wittgenstein oli kirjoittanut samaan sävyyn kuin Schlickille, jo hieman aikaisemmin, 19.5.1935: ”Olen nyt seitsemän vuoden ajan tehnyt raskasta ja *tuloksetasta* työtä enkä ole tänä aikana pelkästään ollut julkaisematta mitään, vaan epäilen nyttemmin, tulenko koskaan saamaan työni sellaiseen muotoon, jossa uskoisin voivani sen julkaista.”¹³

Tällaiset lausunnot ja myös Schlickin kuolema 1936 synnyttivät Waismannille kovan paineen. Hän ilmaisi sen kirjoittaessaan Carnapille 4.3.1937: ”Koska Schlick ei valitettavasti enää päässyt muokkaamaan uutta tietoteoriaa ja kun myös Wittgenstein, kuten hän minulle toistuvasti sanoi, ei tule julkaisemaan ajatuksiaan, niin minä olen nykyään ainoa, joka tuntee nämä ajatukset ja pystyy kehittämään niitä.”¹⁴ Waismann ei ottanut huomioon Wittgensteinin opetustyötä Cambridgessä, mutta tärkeätä tässä ei ole se, vaan Waismannin oma käsitys tilanteestaan ja sen hänelle asettamasta vaatimuksesta.

Wittgenstein siis kelpuutti 1935 Waismannin kirjoittamaan yksinään suunnitellun kirjan. Tässä hän näytti ajattelevan täysin sen sopimuksen mukaisesti, johon edellisen vuoden elokuussa oli päädytty. Hän jopa luotti siihen, että Waismann pystyisi tekemään työn ymmärrettävästi ja että se voisi muodostua avaimeksi hänen monivuotisen työnsä tuloksiin, jolloin tämä työ ei olisi ollut turhaa.

Edelleen Waismannilla oli lupa käyttää kirjassaan hyväkseen Wittgensteinin käsikirjoitusta. Mutta miksi Wittgenstein käytti käsikirjoituksesta yksikkömuotoa? Waismannilla ja Schlickillä oli runsaasti käsikirjoituksia Wittgensteinin tuoreimman ajattelun eri muodoista. Miksei

Wittgenstein viitannut kaikkiin niihin ja sanonut, että Waismann käyttäköön niitä parhaansa mukaan hyväkseen?

Oliko jokin käsikirjoitus erityisasemassa Waismannin tulevan kirjan kannalta?

Vastaus tähän on myönteinen, jos lähdetään siitä, että Wittgenstein oli pitänyt lupauksensa ja laatinut kirjalle yksityiskohtaisen disposition. Silloin ”jotakin käsikirjoituksestani” oli *understatement*, mutta samalla se jätti Waismannille vapaat kädet. Kirjastahan piti viimeisen suunnitelman mukaan lopulta tulla nimenomaan Waismannin oma.

Wittgensteinin kirjallisen jäämistön joukossa on eräs irrallinen sisällysluettelo. Sitä kuitenkin on vaikea kuvitella tarkoitettuun tehtävään. Sellaisen laatimiseen ei olisi tarvittu useampia viikkoja, ja siitähän kesällä 1934 oli ollut kysymys, miten paljon Wittgenstein ehtisi kirjoittaa ennen paluutaan Cambridgeen.

Wittgensteinin salaista luentaa

Jos syksyllä 1934 Wittgensteinin nimi puuttuikin Wienin piirin kirjeenvaihdosta, niin seuraavana keväänä tilanne oli täysin toinen.

Tämä on piirre, joka on jäänyt piiloon sekä Wienin piirin että Wittgensteinin historiankirjoittajilta. Taas on tarpeen viitata McGuinnessin esipuheeseen, jonka lausunnon myöhemmät kirjoittajat ovat ottaneet todesta. Hänen mukaansa Viktor Kraft (1880–1975) oli vahvistanut, ettei vanhaa yhteydenpidon mallia Wittgensteinin ja Wienin piirin välillä vuoden 1932 jälkeen enää jatkettu: ”Waismann ei siis enää tullut Wittgensteinin uusien aatteiden kanssa kokouksiin.”¹⁵

Tässä on totta sen verran, että tietynlainen muutos tapahtui. Plagiarismisyttökset Carnapia kohtaan näyttävät muodostuneen taitekohdaksi. Wittgensteinin uusia ajatuksia ei enää julkisesti ja avoimesti otettu käsittelyyn Wienin piirissä. Pidettiin huoli siitä, ettei Wittgenstein saisi tietää asiasta mitään. Vanhan Kraftin muisti on pettänyt tai sitten hän ei ollut läsnä kokouksissa ensinkään.¹⁶

Kun mitään ei ollut kuulunut, Carnap kyseli 27.12.1934 Schlickiltä: ”Miten Waismannin kirja jaksaa?” Vastaavasti Neurath uteli 4.1.1935 Neiderilta: ”Miten Wittgensteinin asia on? Kertokaa. Miten Waismannin kirja voi.”

Vihdoin 12.1.1935 Neiderilla oli kerrottavaa Neurathille. Hän selosti, että piirissä olivat nyt myös Edgar Zilsel, Alfred Tarski ja joukko nuorempia. ”Toissapäivänä luettiin hyvin mielenkiintoinen Wittgensteinin käsikirjoitus, joka suuntautui sitä väitettä vastaan, että ei-fysikaalisen kielen lauseet olisivat metafysisiä.” Neider kuvaili, että metafysisiä, siis mielettömiä, olivat Wittgensteinille vain ne lauseet, jotka eivät olleet periaatteessakaan todennettavissa. Sellainen lause kuin ”Kipu on Karlin ruumiissa” sen sijaan oli hänen mukaansa periaatteessa intersubjektivisesti todennettavissa, vaikkakaan ei fysikaalisesti tulkittavissa. Fysikaalinen kieli ei riittänyt kaiken kokemuksen kuvailuun. Psykologinen kieli oli sallittu. Kokemus ”Minua koskee” poikkesi perusluonteisesti fysikaalisesta.

Neurath tiedotti Wienin piirin uudesta Wittgensteinin kirjoitusten lukuprosessista heti 18.1.1935 fysikalistikumppanilleen Carnapille: ”Schlick-lahkosta kantautuu korviini vain hämääriä viestejä. Kaikkiahhan sitoo vaitiolovalta siitä,

mitä pyhistä kirjoista kuiskutellaan – paitsi siinä tapauksessa, että joku ’siteeraa’ pyhintä... Odotan nyt vain, miten Waismannin ja Wittgensteinin julkaisukysymys ratkaistaan.” Neiderille hän kauhisteli samana päivänä lähettämässään kirjeessä sitä, että pyhää kirjaa luetaan valahtoisesti.

Pian, 22.1.1935, Neider totesi, että Karl Popperia ja Walter Hollitscheria ei ollut pidetty riittävän arvoisina päättäkseen profeetan palvelijan sisimpään piiriin. Kun Wittgenstein oli Neiderilla herra ja Schlick hänen profeettansa, niin profeetan palvelija lienee sitten tarkoittanut Waismannia. Neider jatkoi: ”Kauhukseni huomaan muuten unohtaneeni kirjoittaa Teille, että ’pyhän kirjan’ luennoista on noudatettava mitä ankarinta vaiteliasuutta. Vetoan siksi Teihin hartaimmin, että ette käyttäisi hyväksenne tahdittomuuttani. ... Wittgensteinin käsikirjoituksen luenta jatkuu ensi kerralla. Syvimmän salaisuuden sinetillä myös Teille tullaan selostamaan sitä.”

Piirin kokoukset jatkuivat torstai-iltaisain pitkin kevättä. Toistuvasti Neurath sai selontekoja ajankohtaisista käänteistä. Neider kertoi 8.2.1935, että Rose Rand ei enää tullut piirin kokouksiin, koska Schlick oli suositellut hänen asemestaan kansanopiston opettajaksi erästä toista neitiä.

Myös Carnap kirjoitti Neurathille 13.3.1935. Hän kertoi, miten Philipp Frank oli käynyt Schlickin piirin kokouksessa helmikuun loppupuolella ja joutunut väittelyyn. Waismann oli esitelmöinyt. Neurathin ennusteet Waismannin ”feno- menologista iduista” olivat surullisesti toteutuneet. Paikalla oli ollut tyypillisesti Karl Mengerin, Kurt Gödelin ja Alfred Tarskin piilevä oppositio, joka antoi kuulua itsestään vasta Frankin esiinnyttyä päättäväisesti Waismannia ja Schlickiä vastaan. Silloin Schlick oli heti perääntynyt ikään kuin mitään ei olisi tarkoitettukaan, ollut tietysti yhtä mieltä Frankin kanssa jne., mihin Waismann ei ollut ensinkään tyytyväinen.

Carnap epäili 26.3.1935, että Frankin vierailu saattaisi olla piirin lopun alkua. Alkuvaiheessaan piiri ei ollut pelkästään saanut Wittgensteinilta virikkeitä, vaan nojautunut katsomustensa olennaiselta osalta Wittgensteiniin. Nyt sen sijaan oli tapahtunut selkeä loitontuminen. Carnap toisin sanoen näki piirin olevan hajaantumassa Wittgensteinin uusien katsomusten vuoksi. Tosiasiassa Wienin maaperällä oli syntymässä paljon isompi ero – se, joka myöhemmin tuli luonnehtimaan brittiläisten ja yhdysvaltalaisen analyttisten filosofien perussuuntautumisen eroa. Englannista tuli Wittgensteinin maa, Yhdysvalloista Carnapin, noin hieman karkeistaen ilmaistuna.¹⁷

Schlick piti Wienin väittelyissä pintansa ja huomautti esittäneensä fysikalismin teesin jo ajat sitten tietoteorioteokseensa. ”Olen tarkistanut sen ja se pitää paikkansa”, Carnap jatkoi Neurathille viimeksi mainitussa kirjeessään. ”Miten me emme ole sitä aikaisemmin huomanneet?”

Vihdoin 4.4.1935 Neider alkoi puolustaa Wittgensteinin uuden filosofian merkitystä Neurathille: ”Teidän on otettava huomioon, että hän kehittyi koko ajan relativistiseen suuntaan ja on oppilaitaan paljon parempi.” Wittgenstein oli hänen mukaansa hylännyt ajatuksen erityisestä ideaalikielystä ja atomilauseista sekä korosti kaikkien kielimuotojen konventionaalisuutta. Hollitscher puolestaan paheksui 11.4.1935 Neurathille sitä, että Wittgenstein nyt ivasi Car-

Tomi Dufva, Mystistä ei ole se miten maailma on, vaan että se on. Triptyykistä *Wittgensteinin traktori*, vesiväri kankaalle, 2003 (160x160 cm).

napin katsomuksia, joita hän oli kaksi vuotta aikaisemmin itse puolustanut.

Touko-kesäkuussa piirin kokouksiin osallistui myös psykologisia tutkimuksiaan varten Eino Kailan suosituksista tullut Kai von Fieandt, joka muisteli käyntiään puoli vuosisataa myöhemmin näin: "...seurasin yhteensä kahta Wienin piirin kokousta. Moritz Schlick istui pöydän päässä, toiset pöydän ympärillä, ja tapahtui seuraavaa: Jokainen luki teoksesta – luulen, että se oli Wittgensteinia – tietyn jakson ja jatkoi siitä, mihin edellinen oli päässyt. Kierroksen jälkeen Moritz Schlick sitten kommentoi tekstiä. Sai asettaa kysymyksiä ja keskustella, mutta rehellysyyden nimissä minun on tunnustettava, että minulla ei ollut perustaa, ei riittävän hyvää tuntemusta loogisesta empirismistä eikä varsinkaan Wittgensteinin filosofista. En siis kyennyt osallistumaan keskusteluun enkä käsittämään, mistä oli kysymys."¹⁸

Ehkäpä joku oli kuiskannut von Fieandtille, kenen tekstiä puntaroiitiin, sillä tuoreen Wittgensteinin tekijyyden tunnistaminen oli jo itsessään merkittävä havainto. Muistelma on kuitenkin huikeasta iästään huolimatta uskottava, sillä keväällä 1935 todella luettiin Wittgensteinia. Kertomus viittaa siihen, että prosessi jatkui kesälukukauden puolelle saakka.

Vielä voi mainita, että Neider kertoi Neurathille 10.6.1935 Waismannin poistuneen piiristä häntä koipien välissä, kun Schlick kehotti kutsumaan piiriin Walter Hollitscherin, mikä puolestaan ilahdutti samansuuntaisesti ajattelevaa Neideria. Neider myös ilmoitti aikovansa puolustaa seuraavana torstaina omaa näkemystään: "Haluumme kuvausta tieteen tosiasiallisesta menettelystä, siis toteamusta siitä, missä oloissa lause hyväksytään – luonnehditaan todeksi. Tässä koherenssi pääsee oikeuksiinsa... Pidän tietysti aivan virheellisenä puhua tässä lauseen ja todellisuuden 'vertailusta' samoin kuin sitä, että näille lauseille annetaan absolutistinen erityisasema."

Tämä oli yksi kevään teemoista, sillä piirin ystäviin kuulunut Carl G. Hempel oli julkaissut kevään aikana aikakauskirjassa *Analysis* mainitun suuntaisen Neurathin totuus-käsitystä myötäilevän, Schlickin kantaa vastaan asettuneen kirjoituksen 'On the Logical Positivists' Theory of Truth'.¹⁹

Carnap kertoi Neurathille 22.6.1935 Rose Randin tarjoutuneen tekemään hänelle selostuksen piirin talvikokouksista, Wittgensteinia koskevista keskusteluista alkuperäislainsuokseen piirissä luetusta Wittgensteinin tekstistä. Carnap oli tilannut selonteon ja samalla läpilyöntikopiot Neurathille ja Hempelille, itse asiassa yhteensä viidet kappaleet. "Alkuperäisotteet Wittgensteinilta kiinnostavat meitä tietysti aivan erityisesti", hän oli korostanut Randille 31.5.1935.

Sitten Rand ilmoitti, että selostuksen jo valmistuttua Schlick oli kieltänyt sen lähettämisen. Carnap kehotti 2.7.1935 Randia neuvottelemaan vielä uudestaan Schlickin kanssa.

Vihdoin selostus tuli, mutta kirjeessään Randille 13.8.1935 Carnap ihmetteli sen vähäistä uutuusarvoa ja sen suppeutta: "Onko minulle lähettämänne selostus koko lukukaudesta vai onko se vain Schlickin sallima osa?" Carnap piti selvänä, että Wittgensteinia luettaisiin koko lukukausi. Neiderin sanoin, "pyhästä kirjasta" oli kysymys. Carnap ei tiennyt, että Rand oli seurannut vain aivan ensimmäisiä kokouksia. Kesän tullen Rand oli palannut piiriin ja hän tarjosi nyt Carnapille

selostuksia näistäkin kokouksista ja myös lähetti ne loka-kuussa.

Muistelmissaan Carnap ei kertonut tästä asiasta mitään.²⁰

Emigraatio Englantiin

Uteliaisuus Waismannin kirjasta jatkui. Kaikille näyttää olleen selvillä, että se käsittelisi Wittgensteinin uutta filosofiaa, ei enää *Tractatusta*. Carnap kävi Wienissä kesäkuun lopussa ja tapasi muun muassa Waismannin. Kirjeessään Schlickille 14.11.1935 hän kertoi Waismannin luvanneen kirjansa valmiiksi kustantajalleen Springerille lokakuuhun mennessä. "Miten on?"

Torstaiset piirin kokoukset jatkuivat säännöllisesti Schlickin johdolla, viimeinen 18.6.1936. Neljä päivää myöhemmin eräs Schlickin entinen oppilas ampui hänet Wienin yliopiston portaikolla.

Joitakin kuukausia ennen Schlickin murhaa hänen läheisin yhteistyökumppaninsa Waismann oli juutalaisena erotettu kirjastonhoitajan tehtävästään, ainoasta Schlickiä avustavasta varsinaisesta yliopistovirasta, assistenttihan olivat siihen aikaan vain palkattomia voluntääriassistentteja. Schlick oli tietysti protestoinut ankarasti päätöstä vastaan, mutta turhaan.²¹

Waismann julkaisi sinä vuonna Wienissä kirjan *Einführung in das mathematische Denken*, jossa oli nähtävissä Wittgensteinin vaikutusta. Hän myös väitteli artikkeleillaan, tärkeimpänä 'Logische Analyse des Wahrscheinlichkeitsbegriffs' vuodelta 1930. Siinä kehiteltiin Wittgensteinin oivalluksesta lähtien ensimmäisen kerran todennäköisyyden loogista käsitettä.

Pian Schlickin kuoleman jälkeen Waismann solmi Springerin kanssa muodollisestikin sopimuksen odotetun kirjansa julkaisemisesta. Tekijäksi merkittiin pelkästään Waismann ja nimi muutettiin muotoon *Das philosophische Denken*, mutta yhtä kaikki kirja ilmestyi numerona yksi sarjassa tieteellisestä maailmankäsityksestä.²² Käsikirjoitus valmistui ainakin jossakin muodossa kesäkuussa 1937.

Ammatillisessa mielessä mikään ei auttanut. Waismannin oli lähdeittävä perheineen maanpakoon, ensin Cambridgen, jonne hän saapui lokakuussa 1937, lopulta Oxfordiin. Kolmannen valtakunnan nielaistua Itävallan 1938 haave kirjan julkaisemisesta Wienissä haihtui.

Aina jaloilleen putoava Neurath aloitteli Hollannissa kirjasarjaa jatkoksi Wienissä menetetyille. Hän lupautui julkaisemaan Waismannin kirjan. Vedokset olivat jo olemassa, mutta ne tuhoutuivat pommituksessa natsiarmeijan vyöryessä maahan. Myös Neurath onnistui täpärästi pakenemaan Englantiin, jossa hän asettui internointivaiheen jälkeen Oxfordiin tekemään kuvatilastollista bisnestään brittiministeriöiden palveluksessa.

Waismann sai kirjalleen pätevän kääntäjän. Sen englanninkielisestä laitoksesta olivat siitakin jo olemassa vedokset 1939. Ajatuksena oli saksan- ja englanninkielisten laitosten samanaikainen ilmestyminen.

Kirja ei kuitenkaan tullut ilmestymään millään kielellä Waismannin koko elinaikana. Se julkaistiin englanniksi postuumisti vasta 1965 kustantajan antamalla harhaanjohtavalla nimellä *The Principles of Linguistic Philosophy*. McGinness,

Baker ja Joachim Schulte puolestaan julkaisivat säilyneistä läpilyöntikopioista ja muistiinpanoista rekonstruoidun ja Schlickin vanhalla esipuheella varustetun saksankielisen version alkuperäisellä nimellä *Logik, Sprache, Philosophie* vuonna 1976.

Jos kirja olisi ilmestynyt aikanaan, vaikka vain pian sodan jälkeenkin, se olisi saanut osakseen valtavan huomion. Teos tulvi näkökohtia, jotka olivat valmistumisajankohtana uusia. Nyt se jäi filosofisesta debatista sivuun. Sitä saatettiin luulla jonkinlaiseksi selitysteokseksi noin vuosikymmentä aikaisemmin ilmestyneelle Wittgensteinin *Philosophische Untersuchungenille*.

Kirjallisuudessa ei ole esitetty kunnollista selitystä sille, että kirjan englanninkielinenkin versio jäi Waismannin eläessä ilmestymättä. Tuoreimmassa esityksessä Baker vain toteaa: ”Tuntemattomista syistä suunnitelma julkaista englanninkielinen käännös hylättiin.”²³

Waismannin kiistaton perfektionismi, sota ja Englannin talousolojen ongelmat ovat tosiseikkoja, mutta eivät selitykseksi riittäviä. Waismann ei koskaan täysin mukautunut uuteen kotimaahansa, ei kielellisesti eikä kulttuurisesti. Hän oli Wienin myöhäisvalistuksen kasvatti, ei kulttuurikonservatiivi. Katsomuksellisesti hän erosi jyrkästi Wittgensteinista. Hän kaipasi filosofiaan tieteenalarajat ylittävää vuorovaikutusta ja keskustelua, ennen muuta luonnontieteilijöiden ja matemaatikkojen kanssa – juuri sellaista, jota Wienin piiri oli edustanut ja joka oli brittifilosofian vanhimmille tyysijoille vierasta. Waismann putosi C.P. Snow’n myöhemmin kuuluisaksi tekemään kahden kulttuurin kuiluun. Samalla hänen henkilökohtainen elämänsä oli onneton: hänen vaimonsa teki sodan aikana itsemurhan ja hänen poikansa vuosikymmentä myöhemmin.

Kaikesta tästä huolimatta Waismann ei lamaantunut. Hän julkaisi arvostettuja artikkeleita, osallistui tavallisen kielen filosofian kehittelyyn, sai tieteen filosofian lehtorin viran Oxfordissa ja hänet valittiin kunnianosoituksena British Academyyn 1955. Näyttäisi siltä, että mikään ei olisi estänyt häntä julkaisemasta kovia kokenutta kirjaansa, joka 1950-luvullakin sisälsi laajenevan Wittgenstein-innostuksen kanssa linjassa olevia uutuuksia. Niin ei vain tapahtunut. Miksi?

Selkensä kääntänyt Wittgenstein

Waismann oli joutunut loukkuun, jonka ymmärtämiseksi on palattava aluksi vuoteen 1936. Tuolloin hän julkaisi piirin *Erkenntnis* -lehdessä artikkelin ’Über den Begriff der Identität’. Hän käsitteli siinä ”samuuden” käsitettä ja sen kriteerejä Wittgensteinin kanssa käytyjen keskustelujen muistiinpanoihin nojautuen ja niiden ajatuksia edelleen kehitellen. Kirjoituksen otsikkoon liitetty alaviite kuului: ”Tekijä kiittää tässä kehitellyn näkemyksen arvokkaista virikkeistä herra Ludwig Wittgensteinin kanssa käytyjä monia keskusteluita, jotka mm. koskivat identiteetin käsitettä.”²⁴

Wittgenstein tuhtui tapahtuneesta ja piti erityisesti viittausta ”arvokkaihin virikkeisiin” antamaansa panosta vähättelevänä. Waismann oli ymmällään, kun ei myöskään halunnut panna Wittgensteinin nimiin sellaisia ajatuksia, joita tämä mahdollisesti ei hyväksyisi. Kirjeessään Wittgensteinille 27.5.1936 hän selitti anteeksipyydellen, että

tutkimuksen ”perusajatus on peräisin Teiltä ja toteutus minulta”.²⁵ Vastaisuudessa hän pyrki olemaan erityisen huolellinen maininnoissaan, mutta se ei ollut helppoa, mutta se ei ollut helppoa, koska Wittgensteinilla ei ollut julkaisuja, mihin viitata.

Vuonna 1958 ilmestyneessä *Muistelmassa* Norman Malcolm selosti filosofin asenteen Waismanniin sellaisena kuin se levisi asiasta tämän oppilaiden keskuuteen: ”Wittgenstein tuomitsi ankarasti plagioinnin. Hän teki minulle selkoa suhteestaan erääseen mieheen, josta oli ollut liikkeellä paljon huhuja. Wittgenstein sanoi, että Moritz Schlick, tämä mies ja hän itse olivat kokoontuneet yhteen käydäkseen filosofisia keskusteluita ja että hän oli ilmaissut joitakin ideoitaan toisten tehdessä muistiinpanoja. Joskus myöhemmin hän oli nähnyt tämän miehen tutkielman, joka oli hyväksytty julkaistavaksi ja joka ei ainoastaan perustunut Wittgensteinin ideoihin, vaan jossa vieläpä käytettiin Wittgensteinin omia esimerkkejä. Tähän artikkeliin sisältyi tosin lähdeviittaus, mutta sillä tavoin ilmaistuna, että tekijä antoi ymmärtää, että vaikka hän oli saanut jossakin määrin herätteitä Wittgensteinin kanssa käydyistä keskusteluista, olennaisiin aikaansaannoksiin tietenkin hänen omansa. Wittgenstein oli äärimmäisen närkästynyt. Hän sanoi ottaneensa asian esiin Schlickin kanssa, joka oli ’kunnan ihminen’, ja tämän luvanneen tehdä asialle jotakin. Mutta juuri silloin sattui, että Schlick yllättäen kuoli salamurhaajan uhrina, ja niin tutkielma julkaistiin ilman asiainkuuluvaa alkulähteen tunnustamista.”²⁶

Cambridgessa Waismannilla ei ollut tämän jälkeen mahdollisuutta yhteistyöhön Wittgensteinin kanssa. Wittgensteinin kerrotaan jopa kieltäneen luentojensa kuulijoita käymästä Waismannin luennoilla. Erään näkemyksen mukaan Wittgenstein piti uudesta filosofiastaan käytettyjä puhevuoroja joko karkeina väärinkäsityksinä tai plagiarismina. Tällöin ”plagiarismi” muuntui mainesaksaksi, joka osoitti asianomaisen käsittäneen asian jonkin verran oikein.

Luonnehdinta Wittgensteinilta peräisin olevasta perusajatuksista ja Waismannin toteutuksesta koski todellisuudessa sellaisenaan artikkelin lisäksi suunniteltua kirjaa. Senhän piti olla Waismannin esitys Wittgensteinin ajattelusta. Wittgenstein itse näki sen sellaiseksi vielä kirjoittaessaan Schlickille 31.7.1935 ja vahvasti Waismannin luvan käyttää hyväkseen ”jotain käsikirjoituksestani”.

Bakerin mielestä vuoden 1934 lopulla ”ymmärrettiin selvästi, että *kumpaisenkin* nimet esiintyisivät suunnitellun julkaisun nimiölehdellä”.²⁷ Todisteeksi tälle Baker viittaa edellä lainattuun kirjeeseen Schlickille elokuulta 1934, siinä ilmaistuun epäilyyn, kuuluisiko Waismannin oma nimi ensinkään mainittavaksi. Tosiasiassa kirje osoitti asian jääneen avoimeksi, väittelyksi ”keisarin parrasta”.

Baker perustaa kaksoistekijyyden oletukseen pitkälle menevän johtopäätöksen: ”Uusitus suunnitelmassa oli ratkaisevaa se, että useimmat Wittgensteinin ajatukset esitettäisiin *hänen omilla sanoillaan* ja hänen omassa järjestyksessään. (Syytös Waismannin plagiarismista ei voi saada tukea hankkeen tästä vaiheesta!)”²⁸ Puolustus ei kiinnittänyt huomiota siihen, mikä osuus sellaisessa olisi jäänyt kipeästi akateemista näyttöä kyvyistään tarvitsevalle Waismannille. Se ei myöskään kerro mitään siitä, mistä Wittgensteinin ”omat sanat” ja ”oma järjestykset” olisi suunnitelman mukaan ollut määrä ottaa.

Mutta ei voi kiistää sitä, että jokin tämän tapainen järjestely ilmeisesti olisi ollut Wittgensteinille mieluisin.

Talvella 1936–1937 Wittgenstein valmisteli Norjassa ensimmäistä versiota teoksestaan *Philosophische Untersuchungen*.²⁹ Määräaika Trinity Collegessa oli päättynyt. Wittgenstein oli käytännössä työtön siinä kuin Waismannin ja *Erkenntnis*-artikkelin ilmestyessä varmaan tavallistakin herkempi puutteelliseksi katsomalleen kiitokselle. On epäselvää, miten Wittgenstein näki tulevaisuutensa, mutta joka tapauksessa Itävallan mentyä Saksalle hän hakeutui takaisin Cambridgeen, jossa hänet nimitettiin professoriksi 1939.

Voi ajatella, että Schlickin kuoltua ja uuden kirjallisen suunnitelman synnyttyä velvollisuus avustaa Wienin kirjahankkeessa menetti merkityksensä. Waismanniin Wittgenstein oli jo pitkään ollut tuskastunut. Ensimmäisen kerran kaksoistekijyyden mahdollisuus tuli esille jo 1932, kun Wittgenstein arvosteli Waismannin teesejä dogmaattisuudesta. Sen jälkeen lähdettiin avoimelta pöydältä, johon Wittgenstein toi kaikenlaista, mitä Waismann ei kuitenkaan oikein osannut yhdistellä ravitsevan ruokailutapahtuman edellyttämään muotoon. Kahta vuotta myöhemmin Wittgenstein ärtyi tilanteesta siinä määrin, että halusi tehdä lopun koko hankkeesta, kunnes sitten taipui ja lupasi tehdä Waismannin kirjalle disposition. Nyt hän kattaisi pöydän valmiiksi. Se oli hänen osuutensa. Loppu kuului Waismannille.

Jos Wittgenstein oli tehnyt uudelleen määritellyn osuutensa, nimitettiinpä sitä sitten ”kattaukseksi” tai Schlickin tavoin ”luurangoksi”, enempiä aktiivista yhteistyötä ei tarvittu. Tämä selittäisi yhteydenpidon loppumisen vuoteen 1934. Riitaakaan ei tarvittu.

Silti jää kysymys siitä, miksi lopputulosta ei koskaan yhteisesti tarkasteltu. Oliko *Erkenntnis*-artikkeli todella riittävä peruste täyteen välirikoon? Arvaamattomalle Wittgensteinille se saattoi olla. Baker näkee siinä kuitenkin vain ”tilapäisen jännitteen”.³⁰ Pyysihän Waismann nöyrästi anteeksi ja olihan kiitos sittenkin näkyvästi sijoitettu. Baker arvelee kohtalokkaaksi vuoden 1935 pystymättä kuitenkaan perustelemaan tätä millään erityisellä seikalla.³¹

Edellä on esitetty, miten Prahassa ja Haagissa seurattiin talvesta kesään 1935 herkeämättömällä mielenkiinnolla uutisia Wittgensteinin käsikirjoituksen luennasta Wienissä. Carnap, Neurath, Frank, mahdollisesti myös Hempel saivat hajanaisia tietoja. Asia on tuskin voinut pysyä salassa. Schlickin menettely vain kasvatti mielenkiintoa sitä kohtaan.

Tästä on helppo kuvitella jatko. Riitti, että Wittgenstein tavalla tai toisella sai tietoja asiasta. Näin hänen luottamustaan ei enää Carnap-tapauksen jälkeen pitänyt väärinkäyttää. Schlick ja Waismann olivat rikkoneet lupauksensa, jolloin sillä ei enää ollut merkitystä myöskään Wittgensteinille. Waismann oli sekaantunut johonkin, mistä hänen Wittgensteinin mielestä piti pysyä ehdottomasti erossa. Jopa Waismann itse on naiiviuksissaan voinut paljastaa asian.

Malcolmille Wittgenstein saattoi myöhemmin täsmällisempien tietojen puutuessa purkaa kiukkuaan tiettyä artikkelia kohtaan, mutta Schlickin muistoa hänen tiukka moraalinsa ei sallinut häpäistä.

Mitä piirissä oli luettu?

Rose Rand todella teki hänen kokoelmassaan Pittsburghin yliopiston tieteellisen filosofian arkistossa säilyneet muistiinpanot sydäntalven kokouksista ennen kuin alkoi boikotoida piirin istuntoja. Se on löydettävissä otsikolla ’Wittgenstein Manuscript, II,1934’ (*RR11-16-4*). Pikakirjoitustekstin joukossa on myös normaaliasuisia suoria lainauksia, ilmeisesti juuri niitä, joita Rand mainosti Carnapille. Teksti on täsmällisesti tunnistettava. Se kuuluu niiden käsikirjoitusten joukkoon, jotka Wittgenstein oli sanellut Schlickille ja jotka tunnetaan nimellä ’Diktat für Schlick’.³²

Viimeiset tällaiset syntyivät Wittgensteinin selittäessä filosofiaansa Schlickille Italian Laurantassa 1933. Muistiinpanojen mukaan puheena olivat muun muassa kivun kokemuksen suhde ruumiillisuuteen, ”itsen” käsite, ”minä” ja ”sinä” -lauseet sekä kysymys siitä, voiko kone ajatella. Tämä käy yksiin Neiderin selostuksen kanssa. Peruslinjan saattoi nähdä kritiikiksi fysikalismia vastaan, kuten Neider tekikin. Ilmeisesti Schlick itse toi kyseiset käsikirjoitukset keskusteltaviksi.

Waismannin ja Frankin väittelystä ei ole tarkempia tietoja. Frank lupasi siitä toistuvasti selostusta Neurathille, mutta ei lähettänyt sellaista, Schlickin vaitiolovaatimuksen tai ehkä vain asian outouden vuoksi.

Saneluista Schlickille löytyi ainesta ajankohtaiseen välienselvittelyyn fenomenalismista ja fysikalismista, mutta ne tuskin riittivät kovin pitkään. Luenta jatkui kesälukukaudelle saakka, kenties syyspuolellekin. Ehkä vaikenemiskielto alkoi purra, jos päästiin uudelle, lähimenneisyyden väitteistä riippumattomalle alueelle. Waismannilla tiedetään olleen piirissä loppuaikoina keskeinen rooli. Mistä muusta hän olisi puhunut kuin tuoreesta Wittgensteinista ja valmis-teilla olevan kirjansa teemoista?

Neiderin ja myös Walter Hollitscherin kirjeenvaihdot Neurathin kanssa osoittavat, että alun ivailuista huolimatta Wittgensteinin ajatukset alkoivat yhä enemmän kiehtoa piirin nuorimpia osallistujia. Ja Neurathille myönteisenä asiana raportoitua Wittgensteinin kehittymistä kohti relativismia ja konventionaalista kielikäsitystä on vaikea yhdistää Schlickille saneltuun.

Mikä tai mitkä tekstit Schlickille saneltujen lisäksi olisivat tulla kysymykseen piirissä luettuna? Jos Wittgenstein oli pitänyt sanansa ja laatinut Schlickin ”yksityiskohtaiseksi” nimittämän disposition Waismannin kirjaa varten, se olisi varmasti ollut mitä mielenkiintoisin.

Aikaisemmin sellaisen disposition olemassaolon mahdollisuutta ei ole edes pohdittu, joten sitä ei ole osattu etsiä. Olettakaamme siis, että dispositio valmistui muodossa tai toisessa ja että Waismann sai sen ja – vieläkin enemmän – että hän esitteli sitä ja siis samalla tekeillä olevaa kirjaansa Wienin piirissä.

On kuitenkin olemassa dokumentti, joka puoltaa toista mahdollisuutta. Alice Ambrose kirjoitti Schlickille 19.12.1934 pitäneensä mielessään Prahassa tekemänsä lupauksen. Wittgensteinin huomautukset ja kuulijoiden muistiinpanot sidottaisiin niteeksi, mutta siitä pitäisi tehdä kaksoiskappale ja tämä oli viivästynyt. ”Jos kuitenkin haluatte tämän, saatte – tohtori Wittgenstein on suostuvainen. Jos haluatte tämän

niteen, kertokaa minulle ja lähetän sen duplikoinnin valmistuttua.”

Schlickin hallussa säilyi Wittgensteinin *Siniseksi kirjaksi* kutsuttu teos. Wittgenstein saneli sen oppilailleen Cambridgessä 1933–1934 ja siitä tehtiin monistettuja jäljennöksiä. Olisiko se ehtinyt luettavaksi piirissä keväällä 1935? Wittgenstein lähetti kirjan itse luettavaksi Russellille ja hänen saatekirjeensä katsotaan olevan syksyltä 1935, joten monisteen saapumista Wieniin aikaisemmin samana vuonna pidettyyn lukuprosessiin ei voi pitää varmana.

Keskusteluissa siitä, kelle kirja lähetettäisiin, Wittgenstein pyyhki yhden ja vain yhden nimen ylitse: Carnapin. Hän siis ehdottomasti ei ollut oikeutettu saamaan kirjaa.³³

Ruskea kirja saneltiin Francis Skinnerille ja Alice Ambroselle vasta lukuvuonna 1934–1935 eikä siitä ole ajallisesti katsoen voinut olla puhe. Ambrocen Schlickille antaman lupauksen on täytynyt tapahtua jo tieteen yhtenäisyyden esikonferenssissa Prahassa 31.8.–2.9.1934.

Vuodelta 1936 voi suorasti todeta, että Waismann ei pitänyt tekeillä olevaa kirjaansa minään salaisuutena. Huh-tikuusta toukokuulle saakka hän piti kahdeksan viikottain toistuvaa luentoa, joiden otsikoksi ilmoitettiin 'Einführung in das philosophische Denken'.³⁴ Se ei voinut olla mikä tahansa johdanto. Otsikko oli käytännöllisesti katsoen sama kuin myöhemmin tuona vuonna Springerin kanssa solmittuun kustannussopimukseen merkitty kirjan uusi nimi.

Ei ole selvää, voisiko näitä luentoja luonnehtia Wienin piirin kokouksiksi. Schlickillä on tuolta ajalta muistikirjassaan merkinnät vain kahdesta kokouksesta, joista toinen oli ”Nernst-esitelmä”, siis aivan muuta. Kirjeenvaihdot eivät tarjoa tietoja näistä luennoista.

Lukuprosessi Wienin piirissä keväällä 1935 alkoi siis 'Diktat für Schlickillä' ja jatkui joko *Sinisellä kirjalla* tai Waismannin haltuunsa saamalla dispositiolla. Mahdollisesti vasta seuraavana keväänä Waismann luennoi tekeillä olevasta kirjastaan, mutta voi todeta, että mahdollisuudet eivät ole toisensa poissulkevia: kaikkia kolmeakin on voitu käsitellä, jos *Sininen kirja* ylipäänsä oli vielä saatavissa.

Oudot pöytäkirjat

Mitkä jäljet dispositiosta olisi pitänyt jäädä, jos sellainen oli ollut tai on edelleen olemassa, ja mistä niitä tai sitä pitäisi etsiä?

Friedrich Stadler on omana aikanamme julkaissut Wienin piirin kattavat keskustelupöytäkirjat ajalta 4.12.1930–2.7.1931. Rose Rand teki tuolloin piirin kokouksista pika-kirjoituksella yksityiskohtaiset muistiinpanot. Alkuperäiset muistiinpanot eivät ole säilyneet, mutta sen sijaan kyllä niiden puhtaaksi kirjoitettu versio. Sen historia selviää Alan-komaiden Haarlemissa olevasta Wienin piirin kokoelmasta.

Neurath oli tietoinen muistiinpanojen olemassaolosta ja ilmaisi Randille 29.6.1937 lähettämässään kirjeessä valmiutensa ostamaan ne. Rand vastasi, että muistiinpanot eivät olleet kaupan, mutta hän lupautui kirjoittamaan ne koneella maksua vastaan. Näin meneteltiin, ja Neurath sai kaiken Randilla olleen aineiston, joka nyt siis on Haarlemin kokoelmissa.

Myöhemmin Neurath sai vihiä siitä, että myös tuolloin Englantiin siirtyneellä Waismannilla saattaisi olla Wienin piirin pöytäkirjoja. Vastaus hänen tätä koskevaan kyse-

lyynsä oli myönteinen. Myös Rand oli tulossa Englantiin ja Neurathin motiivina oli historian dokumentoinnin lisäksi hankkia varattomalle maanpakolaiselle pieni tulo puhtaaksikirjoitustehtävästä. Hieman myöhemmin Neurath ehdotti Waismannille, että tämä antaisi pöytäkirjat tätä varten lainaksi suoraan Randille, joka oli nyt päässyt Lontooseen.

Kuukautta myöhemmin Neurath kiitti pöytäkirjoista ja vakuutti Waismannin saavan ne pian takaisin. Hän myös kysyi, oliko Waismann antanut kaiken. Waismannin 12.7.1939 päivätyyn vastauksen mukaan kyseiset pöytäkirjat todella olivat ”kaikki, mitä minulla niistä on.”

Kysymys pöytäkirjoista esiintyi vain pienenä sivuasiana Waismannin ja Neurathin kirjeenvaihdossa. Waismann oli juuri tuolloin toimittanut Neurathille leijonanosan kirjansa käsikirjoituksesta ja selitti joitakin täydennyksiä olevan edelleen tulossa. Neurath kertoi 3.4.1939 Carnapille tarkastelleensa käsikirjoitusta. Nimiä esiintyi toisinaan, mutta täsmälliset viitteet puuttuivat, mikä oli pulmallista. Sarjassa ei voitaisi ottaa *Tractatus* esikuvaksi. Neurath mainitsi, ettei silti lähtenyt esittämään kritiikkiä: ”Hänellä on kirjastaan hyvin korkea käsitys – enkä minä halua järkyttää hänen uskoaan. ... Hänen asenteestaan metafysiikkaan ja Wittgensteiniin en tule hullua hurskaammaksi.”

Myös Carnap piti viiteapparaatin lisäämistä tarpeellisenä, mutta korosti kirjeessään 27.5.1939, ettei siitä saisi tehdä painatusta hidastavaa kynnyskysymystä, ”koska muutoin olisi pelättävissä, että äkkiä aikaisempien vuosien tapaan Wittgenstein tulee väliin ja Waismann vetää käsikirjoituksensa takaisin”.

Waismann puolestaan mainitsi Neurathille 29.4.1939, miten hän tulisi kirjan esipuheessa selventämään metodinsa eroa Carnapista, Tarskista ja muista ja miten hän viittaisi Wittgensteinilta saamiinsa ”moniin virikkeisiin”.

Sitten 3.6.1939 hän ilmoitti: ”Olen nykyään loitontunut hyvin vahvasti Schlickin ja Wittgensteinin katsomuksista. Vielä viimeisenä vuotena Wienissä pitäessäni eräänlaista filosofista seminaaria Schlickin vanhemmille oppilaille olen vakuuttanut nämä koko joukosta kestävämmiksi ajatuksia, joita Schlick on edustanut luennoissaan. Irtaantumistani Wittgensteinin vaikutuksesta vahvasti se epäedullinen vaikutelma, jonka sain Cambridgessa hänen opetustoiminnastaan. Hänen oppilaissaan heidän mestarinsa puutteet näyttäytyvät groteskeina...” Waismann luonnehti asennetta omahyväisyydeksi ja tieteen halveksinnaksi ja vakuutti: ”Tulen myös korostamaan esipuheessani vahvasti etäännyttänyt Wittgensteinista.”

Sellaista esipuhetta ei ole säilynyt, ehkei koskaan tehtykään, mutta jos Waismannin sanoja on uskomisen, niin juuri halu elää tieteen ilmapiirissä erotti häntä Wittgensteinista ja Cambridgestä ja sai hänet hakeutumaan Oxfordiin. Toistuva paluu tähän teemaan ja sen yksilöiminen monin tavoin antaa lausunnoille tiettyä vakuuttavuutta, vaikka osittain kysymys voi myös olla kirjan tulevasta kohtalosta vastuullisen Neurathin mielistelystä.

Sen enempää Neurathin, Waismannin kuin Randinkaan kirjallisista jäämistöistä ei löydy Randilta saatua ja Stadlerin julkaisemaa tekstiä täydentävää Wienin piirin pöytäkirjojen kokonaisuutta. Haarlemin arkistossa on kylläkin kahdeksankymmentä konekirjoitussivua käsittävä kokonaisuus, filosofinen tutkielma, jolla ei ole otsikkoa, mutta jonka arkiston hoitaja, ilmeisesti sen aikoinaan koonnut Henk Mulder, on

nimennyt *Wiener Kreis: Zirkelprotokolle* ja signeerannut sen muodostavien erillisillä otsikoilla varustettujen lukujen tai neutraalimmin ilmaistuna osioiden mukaisesti WK.17–36.

Luokittelua Wienin piirin pöytäkirjoiksi on käytetty ilmeisen vapaamielisesti. Niinpä Randin talvella 1932–1933 kokoama taulukko Wienin piirin jäsenten katsomusten kehityksestä suhteessa erilaisiin teeseihin on myös saanut tämän otsikon.³⁵ Ei ole tiedossa, esitkö Rand tätä Stadlerin julkaisemaa taulukkoaan piirissä, mutta mahdotontahan se ei ole. Selkeämpi on toinen tapaus, joka niin ikään on luokiteltu pöytäkirjaksi. Siinä on kysymys esitelmästä, jonka Rand piti piirissä 11.12.1930 aiheenaan Eino Kailan samana vuonna Turun yliopiston sarjassa julkaisema kirja *Der logische Neupositivismus*. Kirja herätti piirissä huomiota, olihan se ensimmäinen kansainvälinen kannanotto piirin katsomuksiin tai oikeammin Carnapin kaksi vuotta aikaisemmin ilmestyneeseen teokseen *Der logische Aufbau der Welt*. Esitelmästä on kaksi pienissä yksityiskohdissa poikkeavaa versiota, WK.37a ja 37b, joista toisen muistiinmerkitsejäksi voi todeta Waismannin siihen kynällä tehdystä päiväyksestä ”3.7.39” ja merkinnästä ”Waism.” Toinen taas on peräisin Randilta itseltään. Kysymyksessä ovat siis esitelmän pitäjän versio ja sen kuulijan pikakirjoittama versio, mutta molemmat puhtaaksikirjoitettuna. Randin pitämässä varsinaisissa pöytäkirjoissa on sitten selostettuna Kailasta käyty keskustelu.

Tästä voi päätellä, että ”pöytäkirjoiksi” saatettiin käsittää erilaisia kokouksiin liittyviä ja niitä valaisevia dokumentteja, kuten niissä luettuja tekstejä. Siinä merkityksessä, siis kokouksissa luettuna, myös 80-liuskaisen tekstinkin voi käsittää pöytäkirjoihin kuuluvaksi aineistoksi.

Kirjeenvaihdot eivät kerro mitään siitä, mikä oikein oli Waismannin Randille ja lopulta Neurathille pöytäkirjana toimittama teksti ja mitä se sisälsi. Kirjeiden lähettäjillä oli niihin aikoihin muitakin huolia.

”Pöytäkirja” tuskin kuitenkaan on voinut olla mikään muu kuin juuri säilynyt 80-liuskainen. Ongelman muodostaa se, että missään ei näytä säilyneen 80-liuskaisen alkuperäistä versiota.

Vahvan perusteen 80-liuskaisen identifioimiseksi Waismannilta saaduksi ”pöytäkirjaksi” muodostaa kuitenkin se, että täsmälleen sama teksti on löydettävissä kanaalin kummaltakin puolelta: toisaalta Neurathin papereista konekirjoitusversiona Haarlemista, toisaalta Waismannin papereista läpilyöntikopiona Oxfordista.

Haarlemin versio on näennäisesti yhtenä kokonaisuutena. Oxfordin version osiot ovat eri järjestyksessä Waismannin papereiden joukossa, yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kuitenkin ns. *Notizbuch I*:ssä.

Eri osioilla tai luvuilla on omat sivunumerointinsa. Tässä on useita mahdollisuuksia. Neurathille kuulunut versio saattaa sisältää osiot siinä järjestyksessä, jossa Rand on ne kirjoittanut puhtaaksi ja jossa ne ovat olleet hänen käyttöönsä saamassa käsikirjoituksessa. Toinen mahdollisuus on se, että *Notizbuch I* kuvastaa tekstien syntyjärjestystä ja että Waismann on antanut teksteille sen järjestyksen, jossa Rand on sitten kirjoittanut ne puhtaaksi. Tällöin järjestys on jopa voinut olla suunniteltu tukemaan Neurathin silmissä Waismannin kirjaa. Lopuksi on vielä mahdollista, että Neurath tai joku myöhempi on järjestellyt kokonaisuutta.

Asiallisesti ero ei ole kovin suuri, vaikka Wittgensteinin taroituksena kyllä oli antaa Waismannin kirjalle sen ”järjestyksen”.

Joachim Schulte on luokitellut Waismannin paperit Bodleian Libraryssa.³⁶ Hän on sijoittanut kaikki 80-liuskaisen luvut 110:stä osiosta koostuvaan luokkaan ’Ältere Reste’. Ne ja ainoastaan ne sattuvat olemaan luokassa läpilyöntikopioina.

Aikaisempaan luokkaan kuuluvat Waismannin lukuisat muistiinpanot Wittgensteinin keskusteluista Schlickin kanssa ja hänen saneluistaan samoin kuin Waismannin omat varhaiset luonnokset, myöhempään luokkaan kuuluvat suorat esityöt kirjaan *Logik, Sprache, Philosophie*. Tästä tosin ei voi päätellä muuta kuin sen, että Schulten silmissäkin 80-liuskaisen osiot ovat kuuluneet samaan perheeseen, vaikka ne eivät Waismannin jäljiltä ole olleet yhtenä kokonaisuutena, kuten Haarlemin arkistossa.

Voi kuvitella, että Neurath ei ollut erityisen kiinnostunut kokonaisuudesta, joka ei ensinkään muistuttanut Randin tekemiä ja hänelle toimittamia, vaan tuoksahti kovasti Waismannilta, jota sinänsä kyllä tuli hänen mielestään auttaa maailman tuuliin hajotetun Wienin piiriin vanhana jäsenenä ja entisaikaisena ystävänä.

Mitään yllätystä ei ole voinut aiheuttaa se, että hieman lehteilemällä kokonaisuutta sen ajatusten esittäjäksi saattoi havaita Wittgensteinin. Neurathan tiesi tämän uudempiä tekstejä luetun Wienin piirissä vielä oman maastamuutonsa jälkeenkin, vuonna 1935.

Kokonaisuus sai jäädä Neurathin arkistossa silleen ja koko arkisto jäi eräiden hollantilaisystävien piiloon, kun Neurath toukokuussa 1940 joutui jo aikaisemminkin vastaavista lähdöistä kokemuksesta saaneena pakenemaan saksalais miehitystä.

Wittgensteinin dispositio

Arkistojäljitys Euroopan mannermaalta, Brittein saarilta ja Yhdysvalloista muuttuu hieman mielenkiintoisemmaksi, kun kysytään ”80-liuskaisen” tekijää.

Mikään ei viittaa siihen, että tekijä olisi ollut Waismann. Tekstistä erottuu selvin tunnuksin jäljittelemätön filosofi ja näyttää jopa todennäköiseltä, että kaikki 80 liuskaa ovat häneltä peräisin.

Jos mennään suoraan ainakin erään osion tekijyyden täysin yksikäsitteisesti ilmaisevaan kohtaan, voi todeta, miten tekijä ensin väittää oivaltaneensa aivan oikein sen, että kaikki päättely noudattaa totuustaulukkonotaatiota (”W-F-Notation”). Sitten hän huomauttaa tekemästään perustavasta virheestä: ”Traktatuksessa (”im Traktat”) näytti siltä, että päättelyn säännöt pitäisi lukea totuustaulukkonotaatiosta. Todellisuudessa totuustaulukkonotaatio on vain yleiskatsauksellisempi kuin esimerkiksi Russellin.”

Totuustaulukkometodi oli Wittgensteinin keksintöjä *Traktatuksessa*.

Ensimmäisessä osiossa tekijä selittää: ”Emme halua tarjota filosofiassa mitään selitystä ja nimenomaan sen vuoksi, että mikään selitys ei voi tyydyttää meitä. Se, minkä haluamme tarjota ja mikä meidän täytyy tarjota, on lopuksi vain kuvaus. *Metodimme on yleiskatsauksellisen esityksen metodi...*”

Tämä oli Wittgensteinin käsitys metodistaan hänen keskikauden filosofiassaan ja itse asiassa loppuun saakka.

Kolmannessa osiossa on itsekritiikkiä: ”Käsitykseni elementaarilauseista kietoutuu aikaisempaan virheelliseen käsitykseni analyysistä. En ollut selvillä siitä, mitä tarkoittaa, että lause on purettavissa elementaarilauseisiin, jos se ei ole purettu. Kysymyksen voi muotoilla myös siten, että voidaanko puhua ’kätkeytyksestä’ elementaarilauseesta tai ’kätkeytyksestä’ totuusfunktioista.” Jatkettuaan tarkastelua tekijä päätyy värilauseiden esimerkin avulla siihen, että elementaarilauseiden riippumattomuus toisistaan ei päde.

Jälleen kysymys on Wittgensteinin keskikauden filosofiassa lukuisissa yhteyksissä esiintyvistä kriittisistä *Traktatusten* käsityksiä vastaan. Samasta virheellisestä analyysikäsituksesta Wittgenstein arvosteli eri yhteyksissä itsensä lisäksi Bertrand Russellia ja Carnapia.

Osittain samaan tekijä palasi viidennessä osiossa: ”Olen aikaisemmin ollut sitä mieltä, että jokainen lause on koostettu. Tämä mielipiteeni liittyi silloiseen käsitykseni kompleksista... Näemme jo elekielestä sen, että koosteisuus ei ole mitään sanoman välitykselle olennaista... En siis voi pitää kiinni aikaisemmasta käsityksestäni...”

Piero Sraffa sai kävelyretkellä Cambridgessa tekemällään napolilaisella eleellä Wittgensteinin vakuuttuneeksi elekielen ominaislaadusta. Ensimmäisen kerran asia esiintyi Wittgensteinin käsikirjoituksessa vuonna 1931. Sraffa oli niitä harvoja henkilöitä, joita Wittgenstein näkyvästi kiitti, näin luonnoksessa teoksensa *Philosophische Untersuchungen* esipuheeksi vuodelta 1938 ja myös lopullisen version esipuheessa.

Edelleen lainaus kuudennessa osiosta: ”Erehdykseni oli väärä käsitys analyysistä, nimittäin se käsitys, että lauseessa on kätkeytyä jotain, rakenne, joka on kiskottava valoon. Minulla oli käsitys...”

Tilanne ei suinkaan ole se, että koko käsikirjoitus sisältäisi samalla tavoin Wittgensteinin itsekritiikkiä. Sellaiset osiot keskittyvät esityksen alkupäähän, minkä jälkeen tekijä etenee rakentavaan osuuteensa. Vihdoin käsikirjoitus loppuu kesken, matemaattisia todistuksia käsittelevässä jaksossa.

Otettakoon tähän vain pieni näyte positiivisesta osuudesta: ”Pelisääntö ei siis ole hypoteesi, jonka pelaajien toiminnat tyydyttävät, vaan se on sääntö, jonka pelaaja sääntöä kysyttäessä antaa vastaukseksi. [...] Tietyn kielen grammatiikka voidaan todeta vain yhteisymmärryksessä puhujan kanssa, sen sijaan tähtien kulkua ei yhteisymmärryksessä tähtien kanssa. Merkkisääntö on silloin sääntö, johon puhuja *tunnustautuu*.”

On vaikea kuvitella, että käsikirjoitus voisi olla mikään muu kuin Wittgensteinin Waismannia varten laatima yksityiskohtainen dispositio siitä, mitä tulevan teoksen olisi sisällettävä ja mitä ei. Alun itsekritiikit olivat tarpeen siksi, että Waismann kerta kaikkiaan käsittäisi, ettei *Traktatusta* enää voida laahata mukana. Oli aloitettava uudelta pohjalta, ja sen pohjan Wittgenstein luonnosteli. Käsikirjoitus on Schlickin tarkoittama ”luuranko”, joka Waismannin oli määrä täyttää ”lihalla”.

Käsikirjoitus on hyvin luettavissa pienenä kirjana, jolla on temaattista yhtenäisyyttä. Mahtavan julkaisemattoman kirjallisen suorituksensa jälkeen Wittgenstein pystyi nopeasti tiivistämään olennaisia kohtia ajattelussaan ja samalla laadulleen uskollisena kartoittamaan ennen kulkemattomia

teitä, jossain määrin myös tavoilla, joihin hän ei myöhemmin palannut. Kirjoituksen loppuminen keskeneräisenä matematiikan filosofiaan päästäessä ei tarkoita muuta kuin sitä, että tuli aika palata Cambridgeen. Waismann sai sen, mitä valmiiksi oli tullut, eikä se ollut vähän.

Tässä vaiheessa on mahdollista tehdä joukko johtopäätöksiä. Alkuperäisimmän version täytyy tietysti olla *Notizbuch I*, jolle Schulte on antanut signumin D 7. Se käsittää 176 pikakirjoitussivua ja sieltä ovat lähtöisin lähes kaikki toisaalta Haarleemiin, toisaalta Oxfordiin 'ältere Resten' läpilyöntikopioina päätyneet tekstit. Mutta mitä tapahtui Wittgensteinin alkuperäiselle käsikirjoitukselle? Wittgensteinin kyllä totesi kirjoittavansa yksin nopeammin kuin Waismannin kanssa yhteisesti, mutta ei tästä silti seuraa, etteikö hän olisi voinut turvautua vanhaan metodiinsa, siis siihen, että hän saneli tekstin Waismannille, joka oli tottunut merkitsemään muistiin hänen saneluaan pikakirjoituksella. Sen mukaisesti mitään Wittgensteinin omasta kynänjäljestä kertovaa tekstiä ei koskaan ollutkaan ja *Notizbuch I* on katsottava alkuperäiseksi.

Waismann ja Rand käyttivät molemmat babelsbergiläistä pikakirjoituksen järjestelmää, toisin kuin esimerkiksi Carnap, jonka järjestelmä oli Scholze-Schrey. Jos babelsbergiläisen käyttö ei ollut Wienin piirissä yhtä luontevaa kuin tietokoneiden nykyisin, voi epäillä, luettiinko tekstiä piirissä koskaan henkilöltä toiselle kierrättäen. Mutta Waismann on tietysti soveltunut lukemaan itse tekemiään merkintöjä eri yhteyksissäkin.

On vahvempia perusteita nähdä *Notizbuch I* Wittgensteinin tekstiksi kuin Baker ajatteli. Siitä ovat peräisin Wittgensteinin omakohtaiset kriitikot aikaisempaa ajatteluaan kohtaan, sieltä juontavat monet Waismannin säilyttämät ilmaisutavat ja sen tekstit täyttävät keskinäisen läheisyyden ehdon. Tarvitsematta kieltää kaikkea Waismannin osuutta muotoiluissa tekstin voi nähdä Wittgensteinin dispositioksi, jota Waismannilla oli lupa käyttää.

Kahden tekstin vertailu

Käsikirjoitus *Notizbuch I*:een sisälsi osioiden otsikkojen kohdalla merkkejä, joita on noudatettu Haarleemin versiossa, sillä kaikki tietyllä tavoin merkityt kohdat on otettu siihen mukaan ja merkitsemättömät jätetty pois. Käsikirjoituksesta oli poimittu luvut tässä järjestyksessä: Kausaalinen kielikäsitys; Mitä on käsky?; Todentaminen; Filosofia; Seurausuhde totuustaulukkonotaatioissa; Vertaus / Sääntö ja merkitys; Yleisyys; Yleisyyden näkeminen; Russellin logiikka; Tautologia; Epätarkkuus; Kielen yhteys todellisuuteen; Grammatiikan oikeutus; Elementaarilauseet; Koosteisuus; Mitä on sääntö?

Pois oli jätetty Rakennekuvaus; Sisäinen suhde; Odotus; Hypoteesi; Täydellinen todennettavuus; Mielekäs, mahdollinen; Fregen väite-merkki; Iskusanat ja kysymykset. Kaksi viimeistä merkitsemätöntä olivat Matematiikasta ja Kausaalisesta kielikäsityksestä. Otsikot Yleisyys, Todentaminen ja Filosofia esiintyivät kahdesti, molemmissa tapauksissa merkittyinä.

Haarlemin käsikirjoituksen luvut olivat Filosofia; Grammatiikan oikeutus; Elementaarilauseet; Olennaiset ja satunnaiset piirteet; Koosteisuus; Sääntö ja merkitys; Seu-

raussuhde ja totuustaulukkonotaatio; Yleisyys; Yleisyyden näkeminen; Kausaalinen kielikäsitys; Kielen yhteys todellisuuteen; Todentaminen; Epätarkkuus; Russellin logiikka; Tautologia; Merkki; Mitä on käsky?; Mitä on sääntö?; Ääretön; Matemaattinen todistus.

Tällaisen toimittamisen voi ajatella sopineen filosofista kirjaa suunnittelevalle Waismannille: aloitus filosofian olemuksesta. Wittgenstein taas ilmeisesti aloitti siitä, mikä hänellä oli päällimmäisenä mielessä. Myös poistetut kohdat voi kuvitella Wittgensteinin esittämiksi, mutta tässä ei ole mahdollista ryhtyä tutkimaan, missä määrin *Notizbuch I* on kokonaisuudessaan katsottava Wittgensteinin tekstiksi.

Todettakoon se seikka, että Baker on julkaissut pelkästään tekstien puhtaaksikirjoitettuja versioita, ei babelsbergiläisestä tulkittuja, joten kriittisestä editiosta ei ole kyse.

Lopulta painetussa muodossaan Waismannin *Logik, Sprache, Philosophie* oli kuutisensataa sivua käsittävänä valtavasti Wittgensteinin luonnosta laajempi. Ei ole epäilystäkään siitä, että se oli itsenäinen taidonnäyttö ja meni lukuisissa suhteissa Wittgensteinia pitemmälle, vaikka otetaan huomioon, että Waismannilla oli käytössään 80-sivuisen lisäksi monia muita Wittgenstein-lähteitä. Samalla kirjaa pitivät koossa hätkähdyttävällä tavalla Wittgensteinin tarjoamat kovat luut.

Kirja oli pitkään erillisinä lukuina ilman yhtenäistä sivunumerointia. Kirjeessään Neurathille 29.4.1939 Waismann kaavaili sille nimeksi *Philosophie und Sprache* ja ilmaisi toivomuksensa paremmasta ehdotuksesta. Sisältöön kuuluisi ensin johdattelu klassisesta filosofiasta loogiseen grammatiikkaan ja sitten loogisen grammatiikan rakennusainesten käsittely, joka jakautuisi viiteentoista lukuun: Alustavat selvitykset; Mitä on sääntö?; Nimet; Lajinnimet; Miten keskinäinen ymmärtäminen on mahdollista?; Kielen kuvateoria; Tuntomerkki; Nimeäminen ja kuvaileminen; Osaaminen, tietäminen, ymmärtäminen; Kielen kausaalista tarkastelutavasta; Merkitys, Selitystyytit; Mitä on lause?; Looginen kalkyyli; Kysymisen logiikasta.

Tähän vaiheeseen liittyyneen kirjan englanninkielistä laitosta *Philosophy and Language* varten suunniteltu lyhyt selostus teoksesta, ilmeisesti päällykseen tarkoitettu. Klassisen filosofian ongelmat syntyivät sen mukaisesti kielen käytön sekaannuksista ja katosivat merkityksiä selkeytettäessä. Kirjan myönteinen sisältö koostui tavallisen kielen kieliopin luonnostelemisesta, missä formaalikieliet eivät auttaneet. Aiheisiin kuuluivat kommunikaation ongelmat, ”julkiiset” ja ”privaatit” kielet, oliko vain rakenne kommunikoitavissa, kysymys erehtymättömästä tiedosta, ei-aristotelisen logiikan ongelma, keksimisen logiikka.

Voi todeta, että esimerkiksi aiheesta 'Public and Private Languages' Waismann kaavaili esitelmää tieteen yhtenäisyyden liikkeen Cambridgen kongressiin, kuten ilmenee hänen kirjeestään Neurathille 4.5.1938.

Aihetta pidetään tyypillisesti Wittgensteinin myöhäisfilosofiaan liittyvänä, mutta tosiasiassa se palautui Wienin piiriin problematiikkaan. Voi myös olla hyvä todeta, että piiriin kansainvälinen seuraaja, tieteen yhtenäisyyden liike ei sulkenut arvoituksellista filosofia ulkopuolelleen. Neurath kutsui Susan Stebbingin mahdollistamaan Cambridgen kongressiin Wittgensteinin, joka kuitenkin vastauskirjeessään kohteliaasti kieltäytyi. Hän ei koskaan osallistunut kongresseihin.

Selostuksensa lopuksi Waismann ilmoitti: ”Tekijällä oli

lupa käyttää hyväkseen tohtori L. Wittgensteinin julkaisemattomia ajatuksia ja nämä ajatukset ovat vaikuttaneet syvästi koko tähän kirjaan.” Ilmoitus oli siten harkitusti vahvempi kuin *Erkenntnis*-artikkelissa. Sen voi nähdä vahvistukseksi sille, että koneella kirjoitettu anonyymi seloste todella oli Waismannin tekemä.

McGuinnessin ja Bakerin kirjalle rekonstruoimassa painetussa muodossa pääasia nimettiin filosofiseksi grammatiikaksi. Jos heidän rekonstruktiionsa voi luottaa, on pääteltävä, että kirjan rakenne ja sisältö olivat muutosten alaisia loppuun asti.

Arvailematta Alankomaissa tuhoutuneen version muotoa voi todeta, että joukko pääkohtia pysyi teoksen runkona ja että tällä rungolla oli yhteytensä edellä Wittgensteinin dispositioksi väitettyyn kirjoitukseen. Yhteydet ulottuvat luonnehditulta myös aivan mikrotasolle. Baker huomauttaa, miten jotkin lauseet ja kohdat säilyivät samoina eri versioissa osoituksena siitä, että Waismann ”piti erityisen tärkeänä niiden täsmällistä sanamuotoa ikään kuin ne olisivat lainauksia tunnistamattomasta lähteestä”.³⁷

Tässä riittääköön yksi esimerkki. Tunnistettaessa edellä esitetyn mukaisesti Wittgensteinin laatima dispositio on samalla tunnistettu Bakerin tarkoittama ”tunnistamaton lähde”, joka on itse asiassa ollut Bakerin käsissä.

Bakerin viittaus liittyi erityisesti lukuun kausaalista kielikäsitteestä, tarkemmin sanoen lukuun sisältyvään sellaisen kielikäsitteksen kritiikkiin, säännön noudattamisen erottamiseen kausaalista vaikutussuhteesta. Wittgenstein tarkasteli asiaa samanotsikkoisessa luvussa ja täydensi esitystään muissa luvuissa. Waismann rakensi aiheesta laajan luvun ja sisällytti siihen täsmällisesti, sellaisenaan Wittgensteinilta saamansa esimerkit ja argumentit, mutta kirjoitti tietysti aiheesta paljon laveammin. Asian merkitystä kuvastaa se, että Baker on löytänyt siihen liittyvää aineistoa lähes kahdestakymmenestä Waismannin muistiinpanojen katkelmasta.

Katsotaan muutamaa kohtaa. Wittgenstein luonnosteli neljästä sanasta *a*, *b*, *c*, *d* koostuvan kielen, joka selitettiin mainittuja sanoja vastaavilla eri suuntiin kulkevilla nuolilla.³⁸ Nuolet tarkoittivat reittejä suuntiin, joihin ne osoittivat. Silloin esimerkiksi yhdistelmästä *aadac* muodostui täsmäl-

linen reittikuvio, jonka Wittgenstein piirsi. Ajateltiin koira, jolle näytettiin tässä järjestyksessä yksitellen kirjaimet ja joka seurasi niitä tarkasti. ”Tässä on kielen funktion kausaalisen käsityksen alkuperä. Ajatuskulku on tämä: Liike suoritetaan tässä, *siis* käskyä on seurattu. Käsky on siis se merkki, joka saa aikaan liikkeen.”

Kirjaimet aiheuttivat koirassa liikkeet nuolten osoittamiin suuntiin. Selitystä sellaiselle aiheuttamissuhteelle esitettiin sitten oppimisprosessista, esimerkiksi koiran sisäisistä hermostossa syntyneistä assosiaatioista. Koiran tilalle voitiin kuvitella kone, jonka kirjaimet saivat liikkumaan vastaavalla tavalla. Nyt oli kysyttävä, väittävätkö seuraavat kaksi lausetta samaa:

- 1) Kone on valmistettu siten, että kirjain *a* tuottaa juuri tietyn liikkeen.
- 2) Kirjain *a* on käsky juosta sillä tavoin.

Wittgenstein kysyi, mistä tiedämme, että asia on toisella tai toisella tavalla. Miten todennamme lauseet? Ensimmäisessä tapauksessa tarvittiin havainto sen varmistamiseksi, että koneella todella oli kyseinen ominaisuus. Olimme saattaneet erehtyäkin ja liikkeen saattoi aiheuttaa jokin aivan muu kuin kirjain *a*. Toinen tapaus oli erilainen. Siinä tieto perustui siihen, että olimme sopineet niin eikä kokemuksella ollut sellaisessa asiassa osaa eikä arpa. Lauseet olivat toisistaan täysin riippumattomia.

Merkin käsittäminen käskyksi vastasi ikään kuin sellaisen mittapuun asettamista, jolla arvioimme toimintoja. Oliko mahdollista tehdä sopimus koneen tai koiran kanssa? Ainoastaan siitä oli asiallisesti ottaen kysymys, että kuvailimme tapahtumia tietyllä tavalla, nimittäin puhumalla noudattamisesta ja noudattamatta jättämisestä. ”Lopuksi kaiken on näyttyädyttävä kielessä.” Tilanne oli tämä riippumatta siitä, puhuimmeko koiran, ihmisen vai koneen liikkeistä.

Lause ”Tuo on käsky” oli kieltä koskeva. Se ei sanonut tosiasiallisista tapahtumista mitään: ”...vastaus kysymykseen: Mikä on käskyn *p* toteuttaminen? on *kieliopillinen muunnos* käskystä *p* eikä mitään muuta. Tällä kysymyksellä ei ole varsinaisesti mitään mieltä, ja milloin sillä sellaista kuitenkin on, niin vain siksi, että käsky sallii kieliopillisesti useampia toteutuksia.” Kysymys käskyn toteuttamisesta oli ”*mieltä* koskeva ja sen vastaus *grammaattinen selitys*, ei sen ilmoittaminen, mitä tulisi tapahtumaan”.

”Kysymys lauseen mielestä vastataan kielellisellä sopimuksella ja *siksi se myös oli kysymys sellaisesta sopimuksesta*. Sitä ei vastata kokemustasialla... Sama koskee sanan merkitystä. Vastaus tähän kysymykseen on sopimuksen luonteinen kuvaus kielen käytöstä...”

”Tässä tehtävä virhe on sama kuin sanottaessa, että matematiikka tai logiikka perustuu kokemukseen.”

Waismann puolestaan tarkasteli vastaavassa kohdassa kyseisen kielen esitelyään lauseita:

- (1) Kirjain *a* tarkoittaa käskyä kulkea sillä tavoin.
- (2) Kone on valmistettu siten, että kirjain *a* tuottaa juuri tietyn liikkeen.³⁹

Johtopäätös ei juuri poikennut Wittgensteinista. Emme pystyneet tietämään merkin merkitystä muussa kuin siinä

tapauksessa, että ”olemme etukäteen *valintamme mukaisesti* lyöneet lukkoon tietyn vaikutuksen merkityksensä. Mutta silloin merkitys on *sovittu*. Merkin merkitys tiedetään etukäteen samassa mielessä kuin tiedämme aikomuksemme, jota myöskään ei todeta jälkikäteisestä kokemuksesta.”

Joitakin sivuja ja Wittgensteinia runsaampia esimerkkejä myöhemmin Waismann päätyi lähes sanatarkkaan toistoon 80-sivuisesta. Kysymys käskyn toteuttamisesta on ”*mieltä* koskeva ja sen vastaus *grammaattinen selitys*, ei sen ilmoittaminen, mitä tulee tapahtumaan”. Se vastattiin ”kielellisellä sopimuksella ja siksi se myös oli kysymys sellaisesta sopimuksesta”.

”Emme *tarkastele* kieltä mekanismin, vaan kalkkyylin, normien mukaisen menettelyn näkökannalta.”

Kirja, jonka kohtalo oli onneton

Vastaavaa vertailua Wittgensteinin ja Waismannin tekstien välillä voi suorittaa miten pitkälle tahansa. Aina törmätään siihen, että Waismann pyrki säilyttämään Wittgensteinin disposition ydinkohdat, usein sanatarkasti, ja valaisemaan näitä edelleen hyvinkin laajoilla omilla tarkasteluillaan ja yhä uusilla esimerkeillä.

Voi sanoa, että näin menettelevä henkilö kirjoitti yhteistä teosta Wittgensteinin kanssa eikä suinkaan harjoittanut jotain hämäävä plagiointia. Yhteisestä teoksestahan piti olla kysymys.

Kesällä 1934 Waismannilla oli ollut mielessään jopa se mahdollisuus, että kirja ilmestyisi pelkästään Wittgensteinin nimissä, vaikka Waismann toteuttaisi sen. Ja vielä 1935 Wittgenstein oli vahvistanut Schlickille, että Waismannilla oli lupa käyttää hyväkseen hänen käsikirjoitustaan.

Jossakin vaiheessa Wittgenstein vain kylmeni hankkeelle. Waismann oli sijoittanut hankkeeseen oman ja perheensä tulevaisuuden eikä hän halunnut noin vain luopua tuloksen julkaisemisesta. Kiitokseksi Wittgensteinille hän uskoi riittävän ilmoituksen Wittgensteinin julkaisemattomien ajatusten syvästä vaikutuksesta koko kirjaan.

Jos Waismannin suunnitelmat vuonna 1939 olisivat toteutuneet, niin hänen kirjansa olisi ilmestynyt nimellä *Sprache und Philosophie* Haagissa saksaksi W.P. van Stockum & Zoonin kustantamassa ja Neurathin toimittamassa, Wienin piirin perintöä tieteen yhtenäisyyden liikkeen forumina jatkaneessa kirjasarjassa Library of Unified Science tuhannenviidesadan kappaleen painoksena sekä samanaikaisesti ja samalla painosmäärällä Lontoossa englanniksi käännettynä Kegan Paulin kustantamana. Painosmäärä oli mittavalle filosofiselle teokselle huikea ja Neurath neuvotteli Hollannissa jo ehdot toisellekin painokselle. Sopimukset oli tehty. Painatustyö oli edennyt vedosvaiheeseen. Tämä Waismannin elämän suurin unelma, todellinen paralleeliaktio, ei toteutunut.

Tähän saakka kaikki on faktaa, mutta voi olla hyödyllistä myös kuvitella, millaiseksi jatko olisi muodostunut, jos suunnitelma olisi toteutunut.

Ei ole vaikea arvata, miten professori Ludwig Wittgenstein olisi Cambridgessä reagoinut kirjojen ilmestymiseen: hänen hienoimmat ideansa oli toisaalta varastettu, toisaalta hänen ajatuksiaan oli latistettu ja käsitetty väärin. Siitä

olisi syntynyt monumentaalinen plagiarismikiista. Aluksi Wittgenstein olisi ollut heikoilla painettujen julkaisujensa puuttuessa. Luultavasti hän ei olisi koskaan toipunut sellaisesta iskusta, mutta hänellä oli tukijansa ja asia olisi tutkittu juurta jaksain, jolloin asenteet olisivat alkaneet kääntyä Waismannia vastaan eikä hän olisi selviytynyt puhtain paperein. Asian selviäminen olisi kuitenkin vienyt aikansa. Wittgenstein tunnettaisiin luultavasti traagisena uhrina ja Waismann uuden filosofisen kehityksen tosiasiallisena käynnistäjänä, jolle täytyisi antaa anteeksi yhtä ja toista sen vuoksi, mitä hän saamattomaan Wittgensteiniin verrattuna sittenkin oli saanut aikaan, joskin Wittgensteinin prioriteetti oli kiistaton. Kaikki tässä kirjoituksessa esitetty olisi pengottu esiin. Se olisi muodostunut osaksi aikamme filosofista yleisivistystä. Cambridgen ja Oxfordin välit olisivat kiristyneet entisestään. Minultakin olisi mennyt mainio tutkimusaihe.

Skenaario voi olla liioiteltu siksi, että Waismann ei ollut Wittgensteinin kaltainen oppilaidensa lumoaaja ja että hänen kirjallinen esityksensä näytti Wittgensteinin ytimekkyyteen verrattuna helposti jaarittelulta. *Philosophische Untersuchungen* oli pitkälti edistyneesti tekeillä. Sen idut versoivat jo Waismannin saamassa käsikirjoituksessa.

Katastrofilta vältyttiin, kun kirjat eivät ilmestyneet. Tiedämme, miksi saksankielinen alkuteos jäi ilmestymättä. Sen lopullisen version tuhoutuminen oli joka tapauksessa Waismannille tragedia arvioitiin tekijyyksymyksiä sitten miten hyvänsä. Ehkä hän odotti aluksi selvyttä siitä, olisiko kirja sittenkin jäljellä. Hän oli pitänyt hyvin lujasti kiinni siitä, että kirjan pitäisi ilmestyä samanaikaisesti kahdella kielellä, sillä hän ei ollut eikä tullut olemaan englannin kielessä kotonaan. Hänen henkilökohtaiset tragediansa ryöstäytyivät sodan aikana hallitsemattomiksi, mistä kertoo hänen vaimonsa itsemurha.

Mutta Waismann nousi jaloilleen. Miksi hän ei sitten julkaissut kirjaansa sodan jälkeen? Ehkä hänen oli psykologisesti mahdotonta palata aiheeseen ja ehkä hän myös katsoi loitontuneensa Wittgensteinista liiaksi.

Perusselitys on kuitenkin pääteltävissä edellä esitetystä. Kirjan riippuvuus Wittgensteinista oli jotain enemmän kuin syvää vaikutusta. Kirja oli osittain suorasti Wittgensteinin eikä Wittgensteinin nimeä ollut saatavissa sen nimiölehdelle. Kirja ei ylipäänsä olisi säilyttänyt hahmoaan ilman Wittgensteinin osuutta.

Jossakin vaiheessa Waismannille selvisi, ettei hän voisi omin päin julkaista sellaista kirjaa.

Kirjaa tehtiin yhteisesti pitkän ajan kuluessa, mutta Baker käyttää selvästi liian vahvaa ilmaisua puhuessaan ”*muodollisen yhteistekijyyden* suunnitelmasta” erityisenä vaiheena. Sellainen legitimoit hänen tapaansa julkaista aineistoja, mutta antaa myrskyisästä yhteistyöstä tarpeettoman sopusuhtaisen kuvan. Wittgensteinin sitoutuminen oli vaihtelevaa.

Mikään dokumentti ei näyttäisi viittaavan täysin yksilitteiseen ajankohtaan tai perusteeseen Wittgensteinin vetäytymiselle hankkeesta.

Wittgensteinille riittävä peruste olisi ollut jo tieto siitä, että hänen käsikirjoituksiaan luettiin luvatta ja salaa Wienin piirissä vuonna 1935. Toinen peruste oli Wittgensteinia tosiasiallisesti ainoana piiriin ja kirjahankkeeseen sitoneen Moritz Schlickin kuolema ja samoihin aikoihin sattunut Waismannin *Erkenntnis*-artikkelin julkaiseminen vuotta

myöhemmin. Se, että Waismann pian solmi kustannusoppimuksen yksinään, olisi myös riittänyt perusteeksi, samoin Waismannin Wienissä viime aikoinaan tosiasiaa yhteisen kirjan pohjalta pitämät luennot.

Waismann sen sijaan näyttää jatkuvasti tehneen ”hyvässä uskossa” yhteistä kirjaa, samaansa lupaan luottaen ja siitä kiinni pitäen, vielä siinäkin vaiheessa, kun kirjan piti ilmestyä yksin hänen nimissään. Vaikka yhteistyö ei jatkunut, Waismann uskoi pelastavansa tieteelle Wittgensteinin ajattelun, kun filosofi oli väittänyt, ettei koskaan enää julkaise mitään.

Lienee myönnettävä, että viimeistään näiden kahden yhteisenä Cambridgen aikana hälytyskellojen olisi pitänyt alkaa soida. Mutta miten olisi ollut mahdollista asianmukaisesti viitata julkaisemattomaan filosofiaan: käsikirjoituksiin, saneluihin, keskusteluihin, kaikki järjestämättömiä? Tänä päivänä se onnistuisi kun kirjoitukset on julkaistu ja von Wright antanut niille yleisesti käytetyt koodinimet, mutta Waismann oli joutunut kertakaikkiseen loukkuun.

Epäilyt ja paheksunta ”tämän miehen” teoista ovat varjostaneet Waismannin nimeä pysyvästi. Tarina dispositiosta auttaa ainakin selkiyttämään sitä, mistä oikein oli kysymys.

Wienin piirin pysyvä harmaa eminenssi

Tässä ei ole nostettu päivänvaloon ennen tuntematonta käsikirjoitusta. Kirjoitus on tunnettu, jopa julkaistu Bakerin toimittamassa teoksessa *The Voices of Wittgenstein*. Sen sijaan tässä on päädytty siihen oletukseen, että kyseisessä teoksessa julkaistu käsikirjoitus *Notizbuch I* mitä ilmeisimmin on Wittgensteinin Waismannille laatima dispositio. Wittgensteinin omaa kynänjälkeä ei ole tuosta tekstistä säilynyt, mutta on luontevaa olettaa, että Wittgenstein jälleen kerran turvautui vanhaan menetelmäänsä, saneluun, jonka toinen kirjoitti muistiin. Näin olettaessamme lakkaamme kuulemasta epämääräisiä ”ääniä”. Kuulemme Wittgensteinin puhetta elokuulta 1934, ainakin pääosin luottavaisin mielin.

Oletukselle ei löydy sitovaa kirjallista näyttöä. Se on kuitenkin yhteensopiva tunnettujen tosiseikkojen kanssa ja sen puolesta puhuvat monet näkökohdat. Sillä on myös seuraamuksia. Ennen muuta se selittää Waismannin erikoislaatuista kirjahistoriaa ja hänen kirjansa jäämistä lopulta arvoituksellisesti julkaisematta tekijänsä elinaikana.

Wittgensteinin kritiikki teki lopun Waismannin *Tractatusta* käsitteestä kirjasuunnitelmasta, johon Schlick oli jo kirjoittanut esipuheen. Oli käsiteltävä Wittgensteinin uusia, ajanmukaisia näkemyksiä, joita koskevia aineistoja Waismann oli toistuvasti kirjoittanut muistiin saneluista ja keskusteluista ja esitellyt Wienin piirille oman *Tractatus*-tulkintansa lisäksi.

Carnapia plagiarismista syyttänyt Wittgenstein ei enää sallinut sellaista ajatustensa esittelyä, mutta Schlickiin ja Waismanniin luottaen hän antoi auliisti uusia aineistoja, sanelujen lisäksi käsikirjoitusmuodossakin. Vaikka Wittgenstein 1932 piti jo *Tractatustaan* pahasti virheellisenä, näyttäisi siltä, että Waismannin oli vaikea luopua tästä Wienin piirin kannalta tärkeästä lähteestä ennen kuin Wittgenstein suorasti pakotti hänen luopumaan yrityksestä integroida *Tractatusta* ja uutta.

Wittgensteinilta odotettiin 1934 aluksi vain huomau-

tuksia Waismannin kirjaan, joka oli edennyt pitkälle Wittgensteinilta saatujen aineistojen ansiosta, yhteisenä tai ei, mutta tulokseen tyytymätön filosofi uhkasikin tehdä lopun koko hankkeesta. Sitten hän suostui tekemään sille kunnan disposition. Waismannin oli jälleen aloitettava alusta dispositiota kehitellen.

Vaikka vuosi 1935 aloitettiin Wienin piirissä lukemalla Wittgensteinin pari vuoden takaista sanelua Schlickille, ehdottomasti mielenkiintoisempi aihe vaihtolua edellyttäneelle luennalle olisi ollut tuore dispositio edelliseltä kesältä. Schlick saattoi odottaa sen käsittelyprosessilta tukea ja kannustusta Waismannin hankkeen edistymiselle.

Sen lukemisesta ei ole mitään suoraa näyttöä. Epäsuorasti ennen muuta eräs tosiseikka saattaisi viitata siihen. Neider päätyi kuulemansa perusteella siihen, että Wittgenstein oli hylännyt aikaisemman näkemyksensä ideaalikeilestä ja että hänen filosofiansa kehittyi kohti konventionaalista kielikäsitystä. Se oli johtopäätös, jonka edellä dispositioksi tunnistetun käsikirjoituksen luenta seurannut saattoi tehdä, olipa vaikutelma sitten oikea tai ei.

Toisaalta Neider raportoi, että sen enempää Schlick kuin Waismannkaan eivät enää missään yhteyksissä puhuneet ”atomilauseista”. Johtopäätös kielikäsitetyksen muutoksesta saattoi myös olla pelkkää tarkkakatseista päättelyä.

Wittgensteinin *Tractatus* oli Wienin piirille sen alkuvaiheessa olennaisen tärkeä ja Wienin piiri puolestaan sai Wittgensteinin ylipäänsä palaamaan filosofiaan, tosin ei ilman Englannissa osoitettua mielenkiintoa. Kahta kertaa on kuitenkin vaikea astua samaan virtaan, kuten jo antiikissa tiedettiin. Uusi Wittgensteinin luenta – mitä se sitten kaikkiaan käsittelee – Wienin piirissä ei osoittautunut ensimmäisen kaltaiseksi menestykseksi.

Se kuitenkin tapahtui ja alkoi tuottaa versoja, mutta ristiriitaisissa ja yllättäviä käännteitä sisältäneissä oloissa. Tieto siitä, että sellaista oli koskaan ollutkaan, ei päätynyt aikalais-filosofian kronikkoihin. Se säilyi vain puutteellisesti tallentuneena arkistoissa.

Kirjeiden suuri enemmistö on peräisin Otto Neurathin ja Moritz Schlickin kokoelmista Wienin piirin arkistossa, Centrum voor Wetenschapsarchieven, Noord-Holland, Haarlem. Schlickin ja Neurathin kirjeet Rudolf Carnapille ennen vuotta 1935 ovat Carnapin kokoelmassa Pittsburghin yliopiston tieteellisen filosofian arkistossa. Rose Randin kirjeenvaihto löytyy hänen kokoelmastaan Pittsburghista. Pittsburghin yliopisto pidättää kaikki aineistoihinsa liittyvät oikeudet. Kuitenkin mainittuja ja erityisesti Grazin itävaltalaisen filosofian tutkimus- ja dokumentaatiokeskusta Friedrich Waismannin Schlickille 4.8.1934 osoittaman kirjeen saattamisesta luettavaan muotoon.

Viitteet

1. Wittgenstein 1980, s. 254.
2. Manninen 2002, s. 72–75.
3. Schulte 1997 on luokitellut kokoelman sen pikikirjoitusosuuksia lukuun ottamatta yksityiskohtaisesti.
4. Hintikka 1989, s. 198, on arvellut, että ”Carnap sai jollakin tavoin ideansa Wittgensteinilta”. Haller 1990 puolestaan arvioi ongelmalliseksi koko väitteen siitä, että Wittgenstein olisi koskaan ollut fyysikalisti Neurathin ja Carnapin mielessä. Stadler 2001, s. 429–434, on tasapai-

- nottava esitys. Manninen 1996, 2000, 2002 ja 2003 selvittävät aikaisemmin käyttämättömien lähteiden perusteella fysikalismin synnyn.
5. Monk 1990, s. 324.
 6. Kiitän näistä tiedoista Brigitte Uhlemannia Konstanzin yliopiston filosofiestä arkistosta. Voi todeta, että Carnapin ensi versio on myös säilynyt hänen kokoelmassaan Pittsburghissa.
 7. Tarkoitukseni on palata tähän aiheeseen toisaalla.
 8. McGuinness on julkaissut teesit, ks. Waismann 1967, s. 233–261. Tulkinta *Traktatuksen* kielestä fenomenalistisena palautuu Waismannin teeseihin. Se oli pitkään vallitsevana, kunnes se 1950-luvulla alkoi syrjäytyä. Teos Hintikka ja Hintikka 1986 elvytti sen uuden oletuksen pohjalta. Kirjoituksesta Manninen 2002 on luettavissa, että en pidä sellaista tulkintaa oikeana.
 9. Schlick 1986, s. 137.
 10. Neurathin arkiston kohtalosta tuli osa vuosisadan historiaa. Liitettävässä Itävalta kolmanteen valtakuntaan Gestapo otti sen haltuunsa lukuisien muiden vastaavien joukossa. Valtavat kokoelmat joutuivat lopulta Neuvostoliiton armeijan saaliiksi. Ne vietiin Moskovaan, jossa ne ovat vieläkin tutkimattomina Venäjän sota-arkistossa Viipurinkadulla. Vähäisiä osia esimerkiksi vapaamuurareiden papereita Neuvostoliitto luovutti DDR:lle. Liberaalin taloustieteilijän Ludwig von Misesin arkistosta ostettiin uudelta Venäjältä kopiot Yhdysvaltoihin.
 11. Waismann 1967, s. 26.
 12. Wittgenstein & Waismann 2003, s. xxviii.
 13. Lainattu Bakerin 1996, s. 257, mukaan.
 14. Samoin.
 15. Waismann 1967, s. 25–26.
 16. Kirjeessään Åke Petzällille Ruotsiin (LUB) Kraft mainitsi 1.4.1935 piiriin kokoontuneen talvilukukaudella säännöllisesti ja todennäköisesti jatkavan kesälukukaudella, mutta hän ei kertonut kokousten sisällöstä mitään.
 17. Hacker 1996 on paljolti esitys tästä aiheesta.
 18. von Fieandt 1986, s. 284–285.
 19. Julkaistu uudestaan teoksessa Hempel 2000.
 20. Carnap 1963.
 21. Stadler 2001, s. 528–529.
 22. Baker 1996, s. 258.
 23. Wittgenstein & Waismann 2003, s. xxi.
 24. Waismann 1936, s. 56.
 25. Waismann 1976, s. 653. Lainausta G.P. Bakerin ja B.F. McGuinnessin jälkisanoina.
 26. Malcolm 1999, s. 78. Käännöksen ”puhuneensa asiasta” (took the matter up) on korjattu muotoon ”ottaneensa asian esiin”, joka ei edellytä tapaamista sen enempää kuin alkukielinenkään ilmaisu.
 27. Wittgenstein & Waismann 2003, s. xxviii.
 28. Samoin.
 29. Wittgenstein 2001.
 30. Wittgenstein & Waismann 2003, s. xxix.
 31. Aikaisemmassa, alun perin jo 1979 ilmestyneessä artikkelissa Baker 1996, s. 257, arveli suhteen viilentymisen syyksi sitä, että Schlickin mielenkiinto suuntautui hänen viimeisenä elinvuotenaan etiikkaan ja elämän tarkoitukseen. Esipuheessaan 2003 Baker on jättänyt tämän perustelun pois, mutta ei ole korvannut sitä muullakaan.
 32. Wittgenstein 2000, Item 303, s. 1–11, Randin otsikoimina ’Ich und Du Sätze’ ja ’Denken einer Maschine’.
 33. Tämä tieto perustuu Stadlerin 2001, s. 433–434, lainaamaan Carnapin omaelämäkerran julkaisemattomaan osaan.
 34. Näin Bakerin ja McGuinnessin jälkisanojen mukaan, Waismann 1976, s. 653.
 35. Stadler 2001, s. 323–327.
 36. Schulte 1979.
 37. Baker 1996, s. 265.
 38. Ks. Wittgenstein & Waismann 2003, s. 90 ja seuraavat sivut.
 39. Waismann 1976, s. 170 ja seuraavat sivut.

Kirjallisuus

- Baker, Gordon P. (1996): *Verehrung und Verkehrung: Waismann and Wittgenstein*, *Wittgenstein: Sources and Perspectives*, ed. by C.G. Luckhardt, Thoemmes Press, Bristol, s. 243–285.
- Carnap, Rudolf (1963): *Intellectual Autobiography*, *The Philosophy of Rudolf Carnap*, ed. by Paul Arthur Schlipp, Open Court, La Salle, s. 3–84. (=The Library of Living Philosophers XI.)

- Fieandt, Kai von (1986): *Wien 1935. Augenzeuge bei Egon Brunswik und Karl Bühler*, *Weder – noch. Tangenten zu den finnisch-österreichischen Kulturbeziehungen*, hrsg. v. Georg Gimpl, Mitteilungen aus der Deutschen Bibliothek, Helsinki, s. 277–286.
- Hacker, P.M.S. (1996): *Wittgenstein's Place in Twentieth-century Analytic Philosophy*, Blackwell, Oxford.
- Haller, Rudolf (1990): *Was Wittgenstein a Physicalist?*, *Language, Knowledge, and Intentionality: Perspectives on the Philosophy of Jaakko Hintikka*, ed. by Leila Haaparanta, Martin Kusch and Ilkka Niiniluoto, Societas Philosophica Fennica, Helsinki, s. 68–81. (=Acta Philosophica Fennica 49.)
- Hempel, Carl G. (2000): *Selected Philosophical Essays*, ed. by Richard Jeffrey, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hintikka, Jaakko (1989): *Ludwig's Apple Tree: Evidence Concerning the Philosophical Relations Between Wittgenstein and the Vienna Circle*, *Traditionen und Perspektiven der analytischen Philosophie. Festschrift für Rudolf Haller*, hrsg. v. Wolfgang L. Gombocz, Heiner Rutte und Werner Sauer, Verlag Holder-Pichler-Tempsky, Wien, s. 187–202.
- Hintikka, Merrill B. & Jaakko Hintikka (1986): *Investigating Wittgenstein*, Basil Blackwell, Oxford.
- Malcolm, Norman (1999): *Ludwig Wittgenstein. Muistelma*, suom. Pentti Polameri, WSOY, Helsinki. Alkuteos 1958.
- Manninen, Juha (1996): *’Otto Neurath oder die Unmöglichkeit einer ’privaten Sprache’ und die Möglichkeit der Visualisierung’*, Juha Manninen, *Feuer am Pol: Zum Aufbau der Vernunft im europäischen Norden*, Peter Lang, Frankfurt am Main, s. 393–412. (=Europäische Studien zur Ideen- und Wissenschaftsgeschichte 1.)
- Manninen, Juha (2001): *’Das verbotene Buch des Wiener Kreises’*, *Topos*, 17, s. 65–77.
- Manninen, Juha (2002): *’Uuden filosofisen liikkeen ja sen manifestin synty’*, *Wienin piiri*, toim. Ilkka Niiniluoto ja Heikki J. Koskinen, Gaudeamus, Helsinki, s. 27–128.
- Manninen, Juha (2002): *’Wie entstand der Physikalismus?’*, *Nachrichten. Forschungsstelle und Dokumentationszentrum für Österreichische Philosophie, Graz*, 10, s. 22–52.
- Manninen, Juha (2003): *’Towards a Physicalistic Attitude’*, *The Vienna Circle and Logical Empiricism: Re-evaluation and Future Perspectives*, ed. by Friedrich Stadler, Kluwer, Dordrecht-Boston-London, s. 133–150. (=Vienna Circle Institute Yearbook 10.)
- Manninen, Juha (2004): *’Wien, Cambridge, Königsberg: filosofisia tapahtumia 1929–1930’*, *Tieteessä tapahtuu* 4, s. 17–26.
- Monk, Ray (1991): *Wittgenstein: The Duty of Genius*, Vintage, London.
- Schlick, Moritz (1986): *Die Probleme der Philosophie in ihrem Zusammenhang. Vorlesungen aus dem Wintersemester 1933/34*, hrsg. v. Henk Mulder, Anne J. Kox und Rainer Hegselmann, Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Schulte, Joachim (1979): *’Der Waismann-Nachlass. Überblick – Katalog – Bibliographie’*, *Zeitschrift für philosophische Forschung* 33, s. 108–140.
- Stadler, Friedrich (2001): *The Vienna Circle: Studies in the Origins, Development, and Influence of Logical Empiricism*, Springer, Wien/New York.
- Thurm, Volker & Elisabeth Nemeth (toim.) (2003): *Wien und der Wiener Kreis: Orte einer unvollendeten Moderne*, WUV, Wien.
- Waismann, Friedrich (1936): *’Über den Begriff der Identität’*, *Erkenntnis* 7, s. 56–64.
- Waismann, Friedrich (1967): *Wittgenstein und der Wiener Kreis*, Aus dem Nachlass hrsg. v. B.F. McGuinness, Basil Blackwell, Oxford.
- Waismann, Friedrich (1976): *Logik, Sprache, Philosophie*, Mit einer Vorrede von Moritz Schlick hrsg. v. Gordon P. Baker und Brian McGuinness unter Mitwirkung von Joachim Schulte, Philipp Reclam Jun., Stuttgart.
- Wittgenstein, Ludwig (1980): *Briefwechsel mit B. Russell, G.E. Moore, J.M. Keynes, F.P. Ramsey, W. Eccles, P. Engelmann und L. von Ficker*, hrsg. v. B.F. McGuinness und G.H. von Wright, Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Wittgenstein, Ludwig (1980): *Sininen ja ruskea kirja*, Filosofisten tutkimuksen esitutkimuksia (1933–1935), suomentanut Heikki Nyman, WSOY, Helsinki.
- Wittgenstein, Ludwig (2000): *Wittgenstein's Nachlass*. The Wittgenstein Trustees, The University of Bergen, Oxford University Press, CD-ROM, Oxford.
- Wittgenstein, Ludwig (2001): *Philosophische Untersuchungen. Kritisch-genetische Edition*, hrsg. v. Joachim Schulte in Zusammenarbeit mit Heikki Nyman, Eike von Savigny und Georg Henrik von Wright, Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Wittgenstein, Ludwig & Friedrich Waismann (2003): *The Voices of Wittgenstein: The Vienna Circle*, ed. by Gordon Baker, Routledge, London.

Ei juurikaan lohduta

Alain de Botton, *Filosofian lohdutukset*. Suomentanut Tomi Snellman. WSOY, Helsinki 2003. 232 s.

Vuonna 1969 Sveitsissä syntynyt Alain de Botton ei ole vaatimaton mies. Hän asettaa itsensä samaan jatkumoon Sokrateen, Epikuroksen, Senecan, Montaignen, Schopenhauerin ja Nietzschen kanssa. de Bottonin mukaan mainitut filosofit pitivät turhana kaikkea sellaista filosofiaa, joka ei auta elämään. Niinpä hän(kin) kirjoitti elämänoppaan, joka on sittemmin saavuttanut suuren kansainvälisen suosion, ja jonka pohjalta on tehty jopa tv-sarja.

Populaarien tiede- ja filosofiakirjojen ongelma on ilmeinen. Ne yrittävät kertoa erittäin vaikeista asioista yksinkertaisesti. Tähän liittyy vaara, että jonkin auktoriteetin nimissä esitetään käsityksiä, joilla perustellaan eettisesti arveluttavia ratkaisuja. Vaikka Alain de Botton varmasti onnistuuakin hipaisemaan jotain olleellistakin kuu-den käsittelemänsä filosofin filosofioista on hänen kirjansa ennemminkin esimerkki populaariteosten vaaroista kuin eduista.

Vähemmän sokraattista

Jo ensimmäinen luku, jossa Sokrates lohduttaa lukijaa tarjoaa esimerkkejä lähes kaikista kirjassa esiintyvistä ongelmatyypeistä. Kirjoittajan tekemien historiallisten tulkintojen ongelmallisuus näkyy de Bottonin väitteessä, että "[Sokrates] tarjoaa myös menetelmän, jonka avulla voimme päätellä itse, mikä on oikein" (25). Tällä hän viittaa Platonin varhais- ja keskikauden dialogeissa kukoistavaan keskustelun menetelmään, joka myös *elenkhokse-na* tunnetaan. de Botton unohtaa, että Sokrateelle kysymys oli dialogista, johon liittyy aina opettaja-oppilas suhde. Opettajan rooli on esittää sopivia kysymyksiä, joiden avulla oppilas tulee paremmin tietoiseksi omista ajatuksistaan eli oppii tuntemaan itsensä pa-

remmin. Toiminnan tarkoitus ei ole totuuden metsästyksen vaan se, että oppilas itsetuntemuksen kautta pääsee lähemmäksi oikeaa tai aitoa itseään.

Löysästä ajattelusta saamme esimerkin kun de Botton kirjoittaa samassa luvussa, että "Totuus [...] piilee väitelauseissa, joita on ilmeisen mahdoton osoittaa vääriksi" (27). On vaikea uskoa, että ajatustaan toisteleva de Botton esittää tämän epistemologisen väitteen tosissaan.

Kun vertailemme ensimmäisen luvun järjen ääntä ylistävää loppulauseetta Montaignen avulla riittämättömyyden ongelmaa käsittelevän luvun antirationalismiin, niin de Bottonin projekti löytää paikkansa halpahintaisien *mikä tahansa käy kunhan olet onnellinen* -terapioiden joukosta. Ensin Sokrates opettaa lukijaa: "Hänen [Sokrateen] esimerkkinsä osoittaa, että pal-kitsevinta on sen sijaan pyrkiä kuuntelemaan järjen ääntä" (43). Tämän jälkeen de Botton antaa Montaignen neuvoa itseään riittämättömäksi tuntevaa lukijaa seuraavasti: "Myös Montaigne pohtii *Esseissä*, miten paljon parempi olisi olla eläin eikä järkeilevä ihminen" (110). Kun Montaigne-luvussa korostetaan vielä "vaistomaisen ajattelun" autuutta päinvastoin kuin toisaalla kirjassa niin soppaa alkaa olla erinomaisen vaikea niellä ellei siihen jo tukehdu.

Yksinäiset ratsastajat

Ehdottomasti viheliäisintä de Bottonin kirjassa on sen tapa käsitellä kaikkia kohdattavia ongelmia henkilökohtaisina. Ratkaisu ongelmiin näyttäisi olevan lohdutusta hakevan ihmisen oman asenteen muuttaminen. de Botton tietää, että filosofia ei jätä kaikkea ennalteen. Se muuttaa kokemuksen maailmasta. Tätä de Botton käyttää hyväkseen ja yrittää filosofian avulla sopeuttaa ihmisiä olosuhteisiin jopa lohduttamalla lukijaa ajatuksella "jälkipolvien suopeasta tuomiosta". Vaikka hänen orientaationsa on jollain tavalla ymmärrettävä, niin kirja, joka nostaa Sokrateen tarinan opetuksena esiin vain päähenkilön mielenrauhan säilymisen vääryyden hetkellä, on epäilyttävä. Aivan omituinen on de Bottonin pelko siitä, että Sokrateen kuolema saisi aikaan sellaisen käsityksen, että "nem-

mistön tuomio on yhtä kuin oikeassa oleminen" (43). de Bottonin huoli kertoo voimakkaasta yksilön ja yhteisön välisestä vastakkainasettelusta.

Bottom line

Edellä mainituista syistä koin de Bottonin suosiman 'me'-retoriikan erityisen kuvottavaksi. Tuohon tyyliin hahautuu tietenkin itse kukin ja tämä teos onkin terveellinen muistutus kirjoittajille niistä reaktioista, joita se pahimmillaan lukijoissaan herättää. Toisaalta monikon ensimmäisen persoonan käyttö herätti ihmetykseni myös sen vuoksi, että de Bottonin maalaama ihmiskuva on äärimmäisen individualistinen. Vaikka Epikuroso-luvussa puhutaan ystävien merkityksestä maallisen mammonan sijaan, ei de Botton lähde pohtimaan perinteistä filosofista aihetta 'ystävyyttä' sen kummemmin, vaan hänelle kyse on aina ensimmäisen persoonan näkökulmasta. Toiset ihmiset ovat välineitä tai vain häiritsevät joutavilla mielipiteillään. de Bottonin sankarifilosofit ovat sankareita yksinäisydessään – eivät ystävytydessään.

Sami Syrjämäki

Lapset filosofian leikkikentällä

Gareth B. Matthews, *Filosofia keskustelua lasten kanssa*. Suom. Antti Mattila. WSOY, Helsinki 2004. 163 s.

Karl Jaspersin mukaan lasten esittämät kysymykset ovat erinomainen osoitus siitä, että filosofia kuuluu ihmisten elämään jo lapsuudesta lähtien. Jaspersin mielestä lasten ajattelussa ilmenee sellaista nerokkuutta, jo-

ka aikuisiässä katoaa. *Filosofiaa lapsille* -liikkeen perustajana tunnetun Gareth Matthews'n teos *Filosofisia keskusteluja lasten kanssa* on järjestyksessään toinen hänen kirjoittamansa lasten ja filosofian suhdetta käsittelevä kirja. Teoksista ensimmäinen, toistaiseksi suomentamaton *Philosophy and the Young Child* ilmestyi vuonna 1980.

Käsillä oleva teos rakentuu Jasperin ajatukselle, jonka mukaan lasten ajattelu ei ole ”kehittymätöntä aikuisen ajattelua”. Matthews ottaa teoksessaan poleemisen kannan piaget’laiseen kehityspsykologiaan, jossa yksilön kehityksen katsotaan etenevän vaiheittain kohti lopullista päämäärää, standardia: aikuista eli kypsää ihmistä. Kehityspsykologiassa on ollut tapana tyrmätä lasten (ja miksei aikuistenkin) esittämät filosofiset kysymykset vetoamalla lapsen (tai aikuisen) ajattelun kypsytymyteen. Piaget’laisessa traditiossa lapset on pidetty erossa filosofiasta toteamalla, ettei filosofinen ajattelu onnistu lapsilta: lapset eivät kykene metatason reflektivaan ajatteluun. Filosofisen ajattelun ja keskustelun edellyttämää kypsyyden standardia ei ole kuitenkaan koskaan määritelty, eikä kehityspsykologia Matthews'n katsannossa sovellukaan ihmisen ”filosofisen kyvyn” arvioimiseen. Matthews'n näkemyksen mukaan ihmiset ovat jo syntyessään filosofeja, ja lasten innovatiivinen sekä luova ajattelu tulee ottaa vakavasti. Vaatimuksen taustalla on ajatus filosofiasta välineenä kriittisen arvostelukyvyn vahvistamisessa: koulu ei opeta lapsia ajattelemaan itsenäisesti, vaan pikemminkin antaa heille valmiit ajattelumallit.

Filosofisia keskusteluja lasten kanssa -teoksen filosofikollokvio koostuu 8–11-vuotiaista edinburghilaisen St. Maryn musiikkikoulun oppilaista. Teos sisältää kymmenen lukua, joissa Matthews esittää kollokviossaan käytyjä keskusteluja. Ensimmäinen luku käsittelee kukien kykyä onnellisuuteen, toinen haluamisen määritelmää. Utilitarismin ja kultaisen säännön teoriaan lapset tutustutettiin käytännönläheisen esimerkin kautta: jos kylään tulee kolme pientä lasta, jotka haluavat katsoa *Muumeja*, ja perheen ainoa lapsi haluaa katsoa *Abbott and Costello Show*'ta, niin kuinka silloin tulee toimia? Rohkeutta käsittelevässä luvussa Matthews'n ryh-

mä puolestaan määritteli – ilman ulkopuolista apua –, että ollakseen rohkea, ihmisen on tehtävä jotakin, joka on i) vaarallista muttei silti ii) typerää. Rohkeuteen vaadittu teko tulee tehdä iii) tärkeästä syystä eikä iv) palkkion takia, vaikka v) teosta voikin seurata palkkio. Sen sijaan se, vi) onko joku peloissaan vai ei, ei ole olennaista rohkeuden arvioimisessa.

Matthews'n johtamassa symposiumissa lapsille esitettiin muun muassa 8-vuotiaan Maxinen perustelu sille, että juusto on tehty ruohosta. Maxinen näkemyksen mukaan juusto on tehty maidosta, maito saadaan lehmistä ja lehmät syövät ruohoa. Symposium ei hyväksynyt Maxinen päättelyä: he tekivät eron valmistamisen (*making from*) ja tekemisen (*making of*) käsitteiden välillä. Toinen Matthews'n ryhmä, Massachusettsin yliopiston opettajankoulutuslaitoksen aikuiset opiskelijat, pitivät Maxinen päättelyä virheellisenä, mutta eivät kuitenkaan osanneet osoittaa, missä kohtaa virhe piili. Matthews'n kollegan ohjaama päiväkotiryhmä kehitti seuraavat perustelut sille, etteivät siemenpussista saadut siemenet välttämättä ole salaatin siemeniä: i) voi olla, että siemenet vain *näyttävät* salaatin siemeniltä, mikä saattaa johtua siitä, että ii) valmistaja on liittänyt pussiin väärän etiketin. Teoksen parasta antia on sanojen luonnetta käsittelevä luku, jossa lapset pohtivat tavaroiden avulla tapahtuvan kommunikaation mahdollisuutta ja siihen liittyviä ongelmia. Eräs ryhmän lapsista huomauttaa välittömästi, ettei Matthews'n tuomien lelujen avulla voi esittää konjunktioita sisältävää lausetta.

Filosofisia keskusteluja lasten kanssa tuo mieleen John Irvingin romaanit. Myös Matthewsilla on tapana käyttää runsasta kursivointia, jotta ihmiset tietäisivät, mikä on *keskeistä*. Vaikka Matthews suitsuttaa lasten ajattelun originaalia luonnetta, ei hän pääse täysin irti filosofian professorin roolistaan: lasten ongelmanratkaisuja kuvataan muun muassa ”liikuttaviksi”, ja lapsia yläpuolelta ohjaileva Matthews sanoo luvun viimeisen sanan. Lukija saa kuvan, etteivät lapset ole vielä kypsiä filosofeja.

Jukka Mikkonen

Olemisen ja ajan lähilukua

Leena Kakkori (toim.), *Katseen tarkentaminen – kirjoituksia Martin Heideggerin Olemisesta ja ajasta*. SoPhi. Jyväskylä 2003. 197 s.

Reijo Kupiaisen käännös Martin Heideggerin *Sein und Zeitista* (*Oleminen ja aika*, Vastapaino, 2000) paikkasi yhden suurimmista aukoista filosofisten klassikoiden suomentamisessa, vaikka joidenkin mielestä teosta ei voi tai ei pidä kääntää muille kielille. Käännös luo kuitenkin perustan, josta voi siirtyä *Sein und Zeitin* lukemiseen alkuperäiskielellä. Heidegger -tutkimuksen määrä oli kasvanut Suomessa jo ennen suomennostakin, mutta suomennos lienee entisestään lisännyt kiinnostusta yhtä vuosisadan merkittävintä ajattelijaa kohtaan.

Leena Kakkori antaa tunnustusta Kupiaiselle toimittamansa kirjan esipuheessa, joka soveltuu myös johdantukseksi Heideggerin pääteoksen lukemiseen ja tarjoaa runsaasti uutta perspektiiviä sekä tulkinnallista apua. Kirja on laajin ja monipuolisin Heideggerin pääteosta selvittävä suomenkielinen teos ja sellaisenaan erittäin hyödyllinen kaikille aiheesta kiinnostuneille. Sitä voi suositella erityisesti varsinaisille Heidegger-harrastajille. Teos ei sovellu kovin hyvin niille, joiden on ollut vaikea hahmottaa Heideggerin asemaa länsimaisen filosofian traditiossa ja joille hänen ajattelunsa juuret ovat epäselviä. Heideggerin asemaan nykyfilosofiassa kirjan kirjoittajat eivät myöskään juuri viittaa. Niille, jotka haluavat yleistajuisemman Heidegger-johdatuksen, lienee George Steinerin *Heidegger* (Gaudeamus, 1997) parempi vaihtoehto.

Moniulotteinen katse?

Kakkorin toimittaman teoksen aiheena on nimenomaan *Oleminen ja aika*. Heideggerin muu tuotanto tulee esille vain väljästi. Yksikään kirjoittajis-

ta ei tarkastele esimerkiksi eksistentiaalistien tai poststrukturalistien Heidegger-tulkintoja kuin korkeintaan viittauksenomaisesti. Myös Heideggerin natsiyhteydet tai ylipäänsä poliittiset ulottuvuudet jäävät vähälle. Heideggerin natsisympatioista on puhuttu ja kirjoitettu paljon, ja hänen ajattelunsa on saanut kärsiä kohtuuttomasti 1930-luvun poliittisista harha-arvioinneista. Kuitenkin muun muassa Steiner katsoo myös *Sein und Zeit*ssa olevan selviä poliittisia viittauksia natsismin suuntaan (Steiner 134–5). Tässä mielessä olisi voinut kuvitella edes jonkun kirjoittajan viittaavan asiaan.

Kakkorin teos jakaantuu kolmeen osaan ensimmäisen keskittyessä Heideggerin alkuperän filosofiaan, toisen hänen totuuskäsityksiinsä ja kolmannen etiikkaan, josta hän ei suoraan kirjoittanut juuri mitään. Tarkoituksena ei varmasti ole ollutkaan mikään kattava kokoelma *Olemisen ja ajan* teemoista, mutta silti Heideggeria vain pintapuolisesti tunteva ihmettelee joidenkin peruskäsitteiden kuten *das Manin*, kuoleman, huolen ja ahdistuksen tarkastelun vähäisyyttä. Etiikan osuuden korostuminen on erikoista juuri mainitun Heideggerin oman vaikenemisen takia.

Teoksen kirjoittajat ovat etupäässä suomalaisia Heidegger-tuntijoita. Kupiainen suorittaa avauksen esittelemällä Heideggerin ajattelun taustoja hyvin selventävästi. Hänen ja Hans Ruinin suppeahkossa luvussa Heideggerin velka Aristoteleelle tulee esille ainakin itselleni uudella ja kiinnostavalla tavalla. Vastaavanlaista vuoropuhelua filosofian historian kanssa olisi odottanut hiukan enemmän muiltakin kirjoittajilta, sillä usein Heideggerin ajattelu jätetään turhankin irralliseksi. Osion kolmannen kirjoittajan, Robert Brandomin artikkeli ”*Dasein* – tematisoiva oleva” erkaneee varsin kauas tarkasteltavasta kohteesta, eikä ehkä täysin sovi kokonaisuuteen, vaikka Kakkori puolustaakin esipuheessaan oikeutta tulkinnanvapautteen (6). Olisi ollut ehkä perusteltua avata Heideggerin filosofian taustoja ja vaikuttimia vielä hiukan enemmän, sillä yhdessä ensimmäisen osan kokonaisuus jää hajanaiseksi.

Dasein ja totuus

Kokoelman toinen osa pyörii Heideggerin totuuskäsitysten ympärillä. Sen ensimmäisessä artikkelissa Gunnar Skirbekkin yhdistää Heideggerin totuuskäsityksen ihmiskäsitykseen, jota hän kutsuu transsendentaaliseksi. Kuten Kakkorikin esipuheessaan mainitsee, Skirbekkin artikkeli vie Heideggerin ajattelua traditionaalisemman filosofian sisään. Valinta tekee siitä muihin artikkeleihin nähden virkistävällä tavalla poikkeavan.

Kakkori ja Barbara Tucanska puretuvat artikkeleissaan tiiviimmin Heideggerin totuuden käsitykseen. Kakkori käsittelee erittäin valaisevasti Heideggerin käsitystä totuudesta avautumisena ja paljastumisena. Hän liittää Heideggerin ajattelun kiinnostavasti muihin filosofiin konteksteihin onnistuen samalla syventämään kuvaa Heideggerin totuuskäsityksestä. Kakkori viittaa myös Heideggerin myöhempisiin, taidetta käsitteleviin kirjoituksiin. Tucanska taas käsittelee Heideggerin totuuskäsitystä ontologiselta kannalta korostaen samalla länsimaisen filosofian lingvististä käännettä.

Vaiettu etiikka

Heidegger siis itse vaikenä etiikasta, mutta *Katseen tarkentamisen* loppuosaa on omistettu etiikan roolille ja mahdollisuudelle hänen filosofiassaan. Esille nousee hyvin samankaltaisia kysymyksiä kuin totuutta käsittelevässä luvussa, mikä on hyvä kokoelman koherenssin kannalta. Kosti Joensuun ja Juha Varton artikkelit käsittelevät alkuperäistä etiikkaa yleisemmällä tasolla ja limittyvät parhaiten aikaisempien artikkelien kanssa.

Myös Tere Vadén tekee omassa osuudessaan huomioita etiikan alkuperästä, mutta kokonaisuus jäi ainakin itselleni melko hämäräksi. Timo Laine taas liittää mielenkiintoisella tavalla Heideggerin avautuneisuuden käsitteen oppimisen tematiikkaan. Hän näkee avautuneisuuden alkuperänä ja yhdistävänä tekijänä niin totuudelle, etiikalle kuin oppimisellekin. Avautuneisuuden käsite nouseekin teoksessa keskeiseen asemaan. Laineen artikkelissa siirrytään ajoittain ansiokkaas-

ti kohti käytännön sovelluksia, mitä useimmat muut kokoelman kirjoittajat eivät juuri tee. Tarkkakatseisen kokoelman yleisanti onkin hiuksiahalkovan eksakti ja teoreettinen.

Leif Sundström

Tiedeuskovainen ripittäytyy

Pertti 'Lande' Lindfors, *Seikkailuni tieteen, viinan, naisten ja politiikan parissa. Toimittanut Veli-Pekka Leppänen. Tammi, Helsinki 2003. 448 s.*

Kirjankustantamisessa tavara jaetaan tunnetusti kahteen luokkaan. Niihin kirjoihin, jotka ovat kulttuurisesti merkittäviä ja niihin, joilla kustantaja saa rahaa ensin mainittujen julkaisemiseen. Pertti 'Lande' Lindforsin muistelmat, kuten viihde yleensäkin, kuuluu niihin kirjoihin, joiden kunniakas tehtävä on mahdollistaa oikeasti merkityksellisten teosten ilmestyminen.

Totuutta lähennellään

Heti alkajaisiksi Lindforsin maineen ja melkein pä hintikkamaisiin mittoihin yltävän omakehun mykistämä lukija äimistyy siitä, että kirja on toisen henkilön toimittama. Kuinka laajaa kansainvälistä arvostusta nauttiva huipputiedemies Lindfors voi tarvita muistelmiensa kirjoittamiseen toisen apua? Varsinkin kun Veli-Pekka Leppänen on kirjan etukannen mukaan väitellyt historian-tutkija. Historiantutkimus kalskahtaa

pahasti juuri siltä 'lässyhumanismilta', jonka kimppuun uljas matemaatikko-filosofimme on hyökkäillyt koko elämänsä ajan. Onko Leppänen Lindforsin Sancho Panza?

Toimittaja Leppänen kirjoittaa teoksen alussa, että Lindforsin muis- telmat erottuvat edukseen muista vas- taavista siinä, että Lindfors kosketee omaa elämäänsä avoimesti, hän ei kuulemma vaikene itselleen epämiel- lyttävistä asioista. Samaa vakuut- taa Lindfors itse omassa esipuheessaan, hän tavoittelee historiallista totuutta. Vilpittömän lukijan mieleen tulee vä- littömästi muuan Lindforsin kanssas- turi totuuden puolesta taistelussa. Ni- mittäin Paavo Väyrynen, joka taannoin kertoi, ettei hän ole *koskaan* valehdel- lut toimittajille(kaan). Tähän ryhtiliik- keeseen hyvin sopien Väyrynen julkaisi teoksen *On totuuden aika*. Outo kyllä, kohta ilmestyi teos *On totuuden aika 2*, jonka luulisi olevan lindforsistiselta ja väyrysläiseltä kannalta tarpeetonta, eli peräti käsitteellisesti mahdotonta. Ilmestyykö Lindforsilta kohta Seikkai- luni 2? Silloinko viimein sanat ja asiat kohtaavat toisensa jäännöksittä?

Oli miten oli, Lindforsin viljalti viljelemä avoin itseruoskinta on mitä tehokkain retorinen keino. Lindforsin riitelyn täyttämän elämän loppupuolel- la se onkin ehkä ainoa jäljellä ole tapa- kerätä sympatiapisteitä ja samalla lisätä uskottavuutta Lindforsin tarinoinnille.

Lukijaystävällisesti teoksen on alus- sa 'lyhyt oppimäärä' eli Pertti 'Lande' Lindforsin elämä kuudellakymmenellä sivulla. Sitten tulee jatkokurssi, 350 si- vua korkeampaa lindforstiikkaa. Kuten lajityyppiin kuuluu, alussa ruoditaan su- kua ja taustoja. Teleologisen tarinanis- kennän peruseräatteen mukaisesti Lindforsin oma käsitys itsestään elä- mänsä loppupuolella määrää sen, mitä perhetaustasta ja lapsuudenkoke- muksista nostetaan esiin. Rikkinäinen ja riitojen täyttämä perhe, tyrannimai- nen isä ja tasapainoton äiti. "Lindfor- sin perhe oli Stalinin Neuvostoliiton pienoismalli." (17). Fyysinen jälkeen- jääneisyys ja keskinkertainen menestys koulussa (etenkin matematiikassa) ja urheilussa johtivat vääjäämättä miehi- syyskompleksiin, hassunkurisiin mit- toihin paisuneeseen itsetehostukseen ja lopulta alkoholismiin. Sodasta Lindfors myöhästyi ja armeija-aika oli surkeiden

epäonnistumisien sarja. "Itse asiassa pitkät kaudet alkoholistina olivat mi- nun rintamakokemukseni" (155).

Lande ja toinen sukupuoli

Naisista ja seksuaalisuudesta kirjas- sa on paljon tekstiä. Itseruoskinta jat- kuu: "Katkerat kokemukset ja suvun perintöaines aiheuttivat sen, että sisäis- tin lopulta suomalaisen brutaalin mas- kuliniisuuden kultin..." (27). Niinpä. Naisten kanssa Lindfors 'parittelee', ei rakastele. Lapsia vilahdaa kirjassa kak- si, eri avioliitoista. Ensimmäinen avio- liitto kaatuu kun loogis-empiristinen huippuyksilö asuu perheestään eros- sa toisella paikkakunnalla opettajana, "...laiskana hoitamaan taloutta Mirja oli ottanut Aili-äitinsä asumaan lukaa- liin." Sitä ei voi tosimesiä kestää, ero tu- lee. Lapsista on muutama rivi 400-si- vuisessa kirjassa. Ainakin toinen heis- tä tuottaa itsetehostuksen välineenä iloa isälleen. Tyttö kun pääsi lopulta lääketieteelliseen tiedekuntaan opiske- lemaan, mikä Landelta itseltä oli jää- nyt haaveeksi. Jotain iloa lapsistakin on, ei suinkaan turhaan ole Lande li- sääntynyt.

Viinan- ja logiikanhöyrysten yli- opistovuosien kuluessa naisia tulee ja menee, ne ovat Landelle käyttötavaraa, kunhan vain ovat oikeanlaisia: "Saksa- lais- tai puolalaisnainen minun on yhä edelleenkin helpompi iskeä kuin liian usein femakkotartunnan saanut suoma- lainen nainen" (71). Brutaali maskuili- nisuus ulottuu myös sisaruussuhteisiin. Sivulla 301 Lindfors kertoo kuinka hän isänsä kanssa yhdessä pahoinpiteli sis- konsa Lean, "...panemme Lean kuriin."

Yksi eniten toistelluista asioista kir- jassa on Lindforsin suurin saavutus yli- opistomaailmassa, akateeminen hän- tämestaruus. Landen elin on loogisen- empirismin ja tieteellisen marxismin kyseenalaistamattomilla kriteereillä to- dettu suurimmaksi, 18 senttiä lepotilas- sa. Tosin kirjan itseruoskintaosuus- sa Lande tunnustaa, että tositalanteissa häntä jäikin häpeällisen usein vain le- potilaan. Voi surku!

Homot olivat pitkään Lindforsille kauhustus ja niinpä hän opiskeluaika- naan reippaiden kaveriensä kanssa ta- pasikin käydä pahoinpitelemässä ho- moja Annankatu 38:ssa sijainneen ho- mojen tapaamispaikan liepeillä. Tähän

nyt raukkamaiseksi kutsumaansa ur- heiluun Lindfors toki sanoo osallistu- neensa "vain harvoin." Mutta voi voi, myöhemmin viinanhimossaan Lande joutuu pummaamaan viinaa homoilta sallimalle näiden kosketella 'häntäänsä'. Avarakatseinen mies siis lopultakin.

Tiede ja politiikka järjestykseen

Henkilöitä kirjassa vilisee kuin isom- man kaupungin puhelinluettelossa. Tä- mä on muisteluille luonteenomaista ja liittyy myös lajin kaupallisiin reunaeh- toihin. Sellainen kirja jossa oma nimi vilahdaa on mukava ostaa kirjahyllyyn.

Muistelmakirjojen kirjoittajan yksi tärkeä motiivi on päästä sanomaan vii- meinen sana vanhoista kiistoista. Lan- de pistää melkoisen osan sodanjälkei- sen ajan Suomen tiedemaailmaa yksi- oikoiseen arvojärjestykseen. Ja kuten arvata saattaa, 'yhteiskuntatieteiden eksakti rintama' à la Yrjö Ahmavaara, loogikot ja matemaatikot ovat paras- ta A-ryhmää. 'Lässyhumanistit' ja 'säi- lyttävät voimat' sen sijaan mitätöidään retorisilla yleistyksillä joita on vaikea pitää yhdenmukaisina Lindforsin tie- teellisyysihanteen kanssa. Marxilaisuus- dessaan Lindfors onkin ollut niin tiuk- ka äijä, että hän onnistui katkaisemaan välinsä melkoiseen osaan muuta ääri- vasmistoa. Suomessa hän päätyi KGB: n yhdysmieheksi ja DDR:ssä oleskelles- saan Lindfors vänkäsi itsensä milteipä väkisin Stasin urkkijaksi ja ilmiantajak- si. Mitäpä ei kunnan vasemmistolainen tekisi paremman maailman puolesta?

Mitä tästä pitäisi sanoa? Sääliksi käy miestä ja sääliksi käy ihmisiä joi- den elämän Lindfors on särkenyt. Sää- liksi käy sodanjälkeisen ajan Suomea jossa Lindfors ei suinkaan ollut ainoa toimija, jonka ansiosta filosofia-nimi- nen oppiaine käytännössä lakkautet- tiin useimmista yliopistoista ja sen ti- lalle perustettiin suojatyöpaikkoja loo- gikoille ja uraltaan suistuneille mate- maatikoille.

Jarkko Tontti

'Vain sisällyksetöntä leikkiä kaavoilla ja keinotekoisilla merkeillä?'

Georg Henrik von Wright,
Elämäni niin kuin sen muistan. Suomentanut Iiro Kuuranne. Otava, Helsinki 2002. 348 s.

Edesmenneen valtakunnanfilosofin Georg Henrik von Wrightin muistin valikoivuudesta debatoitiin jokin aika sitten kiivaasti. Sotavuosien kirjoituksista bongattu natsismin liika ymmärtäminen katsottiin mitä vakavimmaksi rikokseksi. Mahdollisia natsisimpatioita koskevan kohun alle jäi moni muu mielenkiintoinen seikka Suomen kulttuurielämän lähihistoriasta, johon von Wright vaikutti monella saralla.

Mukava lapsuus, ihana elämä

Jos kyseessä ei olisi omaa elämää rekonstruoiva muistelmateos, tuo kaikkein epäilyttävien tekstuaalisuuden laji, voisi vain ihmetellä kuinka hyvin Joripojan elämä kulki alusta loppuun saakka. Kirjan teksti olioi vain ihania kokemuksia. Vauraan sivistyssuvun vesa viettää helppoa elämää kotimaisten ja ulkomaisten kaupunkien kauneimmissa kortteleissa ja maaseutujen viehkeillä huviloilla. Läpi koko teoksen Georg Henrikin ympärillä kaikki ihmiset ovat aivan mahdollottoman sivistyneitä ja onnellisia, menestyneitä ja kaikin puolin ylivertaisia. von Wrightin muistelujen tyyli on siis vallan toinen kuin Pertti 'Lande' Lindforsin, joka ruotii armoita sekä itseään että sukulaisiaan, tuttavista puhumattakaan. Georg Henrik ei likaa omaa pesää, ei paljasta mitään epämiellyttävää kenestäkään. Siitä, mistä ei pidä muiden tietää, ei pidä kirjoittaa.

Muistelmakirjallisuuden luonteen kuuluu puhelinluettelomainen nimien listaaminen. Tutut ja puolittut esitellään ja sydämellisiä välejä itsen ja kuuluisuuksien välillä korostetaan. Esiin nostetaan ne, joiden yhteyteen oma oleminen halutaan sijoittaa. Valtionpäämiehet ja kulttuurimaailman suuruudet vilisevät von Wrightinkin muisteluissa. Muutamana äärimmäisen harvan kerran kirjan sivuilla vilahtaa sivulauseissa myös palvelusväkeä, *rahvasta* eli ns. taviksia. Siis sitä osaa ihmiskunnasta, jonka työstä Georg Henrikinkin elämän aineellinen perusta muodostui. Tämän ihmisryhmän kanssa filosofimme ei juurikaan ole tekemisissä, ihania ja mitä miellyttävimpiä keskusteluja käydään vain *la crème de la crème* n pöydässä.

Kerran suuri olympolainen henki tosin vaipui niinkin alas kuin pitämään luennon *kansankorkeakoulussa* Ruotsin Ransäterissa. Kuulijat eivät olleet akateemisesti sivistyneitä eikä viesti mennyt perille niin kuin herra von Wright olisi halunnut käyvän. Ikävistä tapahtumista usein viisastuu, ja tämä jäikin von Wrightin ensimmäiseksi ja ainoaksi kokemukseksi rahvaan tasolle laskeutumisesta opetustyössään.

Akateemisen uran petaamisen Jori-poika aloitti varhain. Svenska Normallyceumissa syntyi ikäystävien piiri, joista häkellyttävän moni päätyi professoriksi. Jos ei tietäisi, että nepotismi, kavereiden suosiminen ja sopiva-ohittaa-aina-pätevän ovat yliopistouralla etenemisen perustan periaatteita, tätä voisi pitää ihmeellisenä sattumana. Sopivasti myös filosofian professori Eino Kaila oli naimisissa von Wrightin äidin serkun kanssa ja uraa avittava yksityistapaaminen professorin kanssa järjestyi jo ennen opiskelujen alkua.

Sotaa, tiedepoliitikkaa

Toisesta maailmansodastakin von Wright selvisi leppoisasti. Hän ei joutunut rintamalle, vaan kirjoitti propagandaa Valtion tiedotuslaitoksessa. Näiltä vuosilta juontuvat myös nytemmin kohua herättäneet kirjoitukset, joissa natsi-Saksaa ylistetään eurooppalaisen kulttuurin pelastajana inhaa itää vastaan. Välillä Georg Henrik äityy myös anglofiliksi, ihailee brittiläistä

imperiumia ja halveksii avoimesti brittien kolonisoimia Euroopan ulkopuolisia kansoja. Muistelmissaan hän ei pyydä kirjoittamaansa suoraan anteeksi, mutta ilmoittaa 'pahoittelevansa'.

Sodan jälkeen filosofimme viisaasti vaikenee vanhoista saksalaissympatioistaan ja siirtyy edesauttamaan anglo-amerikkalaisen kulttuurin asiaa. Tarina on tuttu. von Wright palaa jo ennestään tuttuun Cambridgeen, on läheisissä väleissä G. E. Mooren, C. D. Broadin ja tietenkin Wittgensteinin kanssa ja seuraa tätä lopulta professoriksi. Saappaat kuitenkin ovat liian isot, Georg Henrik luopuu tehtävästä ja palaa Suomeen.

Sodanjälkeisten vuosien suomalaisia filosofiaa muistellessaan von Wright mainitsee kahteen otteeseen Erik Ahlmanin nimen. Von Wright kirjoittaa, että Ahlmanin kuolema samana vuonna kun von Wright palasi Suomeen oli "valitettavaa myös ajatellen loogis-empiristisen filosofian vahvaa dominanssia meillä siihen aikaan". Eufemismejä vilisevässä kirjassa tämä on jo kaiken huippu. Semminkin kun tiedämme, että von Wright oppilaansa Jaakko Hintikan kanssa oli juuri sen nimenomaisen prosessin ytimessä, jonka myötä Suomi taantui filosofiseksi kehityksensä, paikaksi jossa filosofiaaksi hyväksyttiin vain loogis-analyttisten lasihelmipelien pelaaminen. Saman prosessin toinen puoli oli tunnetusti se yleinen kulttuurinen muutos, jonka tuloksena Suomi repäistiin irti perinteisestä kulttuurisesta viitekehuksesta Manner-Euroopasta ja siitä tehtiin saari keskelle Atlanttia, Yhdysvaltojen ja Brittein saarten väliin.

Von Wright toki edusti vanhemmaa sukupolvea, osasi saksaa, venäjää ja italiaa ja kirjoitti virkafilosofointinsa ohessa myös epäilyttävästi eksistentiaalisiin vivahtavia kulttuuriesteitä. Toisin kuin monet myöhemmät analyttikot, hän myös muisti, että analyttinen filosofian on mannereurooppalaista perua, kuten ovat oikeastaan kaikki huomionarvoiset filosofiset suuntaukset länsimaissa. Seuraava sukupolvi olikin sitten jo täysiverisiä angloihmisiä.

Se, että von Wright oli itse todistamassa loogis-analyttisen filosofian huippuvuotia ja kiivainta kehitystä antoi hänelle myös historiallisen perspek-

tiivin, joka ylittää nuorempien seuraajien katsantokannat. Muistelmissaan, kuten myös muissa myöhäisissä kirjoituksissaan, hän ennustaa tämän ajattelun tavan taantumista ja kuihtumista, kuten on sittemmin käynytkin. Teoksen merkittävin lause löytyy sivulta 181: ”Oliko formaalilooginen koneisto kaikessa eleganssissaan kenties vain sisällyksetöntä leikkiä kaavoilla ja keinoteoikoisilla merkeillä?”

Mainetta ja moralisointia

Teoksen loppupuoli on kuvausta jo mainetta näyttäneen filosofian tutkijan maailmanmatkailusta, vierailuluentoja riittää ympäri maapalloa. Välillä tehdään taas tiedepolitiikka Suomen Akatemian jäsenenä ja milloin minkin toimikunnan jäsenenä.

Elämänsä loppupuolella von Wright otti yhä enemmän yhteiskunnallisen keskustelijan roolin ja kietoutui nykylukulttuurin kriittikkona aikalaiskeskusteluihin. Monet niistä vaikuttavat nykyään vanhentuneilta, mutta omana aikanaan hurmahenkisestä edistys- ja tiedeuskosta varoittaminen on varmasti ollut hätkähdyttävää luettavaa. Parhaimmillaan nämä tekstit ovatkin säilyttäneet merkityksensä voimakkaammin kuin von Wrightin varsinainen filosofinen tuotanto. Hän itse tosin kovasti yrittää korostaa esimerkiksi teoksensa *Explanation and Understanding* merkitystä ns. analyttisen ja ns. mannermaisen filosofian välisen kuilun ylittäjänä. Tämä väite on kestävä. Toki mainittu teos analyttisen filosofian skientistisessä valtavirrassa on poikkeuksellinen, mutta verrattuna samanaikaisiin teoksiin, kuten Gadamerin *Wahrheit und Methode*, Foucaultin *Les mots et les choses* tai monet muut, on von Wrightin kirjanen kovin vähäinen yritys, oikeastaan täysin merkityksetön nykykeskustelujen kannalta, jos olemme rehellisiä emmekä anna kotimaisuuden sumentaa arviokykyä. von Wrightin filosofinen tuotanto on oman aikansa analyttistä filosofiaa hyvässä ja pahassa. Nykyään se ei ole enää ajankohtaista, vaikkakin säilyttää aatehistoriallisen merkityksensä suomalaisen filosofian ei välttämättä loistokkaimman vaiheen kuvastajana.

Jarkko Tontti

Mahdoton valokuva

Harri Laakso, *Valokuvan tapahtuma. Taideteollinen korkeakoulu ja Tutkijaliitto*, Helsinki 2003, 429 s.

Suomalaisten taidekorkeakoulujen erikoisuutena ovat jo joitakin vuosia olleet taiteilijoitten tohtoriohjelmat. Niin alan konkari Sibelius-Akatemia kuin Taideteollinen korkeakoulu ja Kuvataideakatemiakin ovat kaikki tuottaneet omia tohtorintutkinnon suorittaneita taiteilijoita. Vaikka näyttöä akateemisesta taiteilijatohtoruudesta on jo kertynyt, ei tämä uudenlainen tohtoroituminen ole vielä löytänyt muotoaan. Keskustelu heilahtelee kyynisestä paasauksesta ja taidekorkeakoulujen tulosmaksimoinnista aina kokeellisen ja moniarvoisen tutkimuksen ylistyspuheeseen. Taidekorkeakoulut ovat myös pyrkineet harrastamaan kriittistä keskustelua, innokkaimpana Kuvataideakatemia. Yksi tuoreimmista puheenvuoroista on Mika Hannulan, Juha Suorannan ja Tere Vadénin *Otsikko uusiksi. Taiteellisen tutkimuksen suunnaviivat* (23^o45, 2003), jossa peräänkuulutetaan tutkimuksen moninaisuutta ja moniarvoisuutta. Taiteellinen tutkimus on herkässä tilassa. Jokainen uusi tohtori on potentiaalinen myrsky vesilasissa.

Valokuvaa sanoiksi

Harri Laakson *Valokuvan tapahtuma* on Taideteollisesta korkeakoulusta valmistuneen valokuvaajan väitöskirja valokuvasta. Laakso ei kuitenkaan sovela perinteisen – jos on edes mahdollista puhua perinteestä – taiteellisen tutkimuksen periaatteita, jossa tohtorintyö sisältää sekä taiteellisen että kirjallisen osuuden. Tällaiseen ratkaisuun päätyneitä valokuvaajia ovat esimerkiksi Kuvataideakatemiasta väitellyt Jan Kaila sekä TaiK:sta väitellyt Juha Suonpää. Tohtorinopintojensa alussa Laakso teki kuvallisia teoksia tutkimuksensa osana, mutta luopui tästä pian. Hän ei halunnut tehdä taidetta, josta kirjoittaisi, vaan lähti yhdis-

tämään näitä kahta, tuomaan kuvaa tekstiin.

Laakso pyrkii pysäyttämään ajan ja lähestymään valokuvan ainutkertaista tapahtumaa sanoin. Miten tämä – mahdoton – voi onnistua? Perinteisten valokuvan ajattelijoiden sijaan Laakso lähestyy valokuvan tapahtumaa ennen kaikkea Maurice Blanchot'n ajattelun kautta. Suomessa viime aikoina yhä enemmän huomiota saanut kirjailija, kriitikko ja filosofi Blanchot ei ole tunnettu valokuvan teoreetikkona, vaan lähinnä kirjallisuuden ajattelijana. Vaikeasti lokeroitavan, ”kodikotoman” Blanchot'n tapa kirjoittaa kirjallisuudesta herätti Laaksossa muistuman valokuvauksesta. Blanchot'ta noudatellen Laakson tarkoitus ei ole määrittää valokuvasta, vaan kysyä mitä kuvattaessa tapahtuu.

Perinnettä ei hylätä. Laakso on tuonut Blanchot'n rinnalle lukuisia tunnettuja valokuvan teoreetikkoja: mm. Rosalind Krauss, Roland Barthes, Jean Baudrillard sekä Merja Salo ja Janne Seppänen. Vaikka *Valokuvan tapahtuma* ei sisällä ”perinteistä” taiteellista osuutta, on valokuvien rooli kirjassa erittäin keskeinen. Kuvien pääpaino on kotimaassa – suomalaiset kuvaajat ovat TaiK:sta viime vuosina valmistuneita kuvaajia, kuten Eliina Brotherus, Sanna Kannisto ja Marjaana Kella – mutta mukana on myös ulkomaisia valokuvaajia, erikoisuutena Jean Baudrillard.

Marssijärjestys mahdottomaan

Laakson väitöskirja jakaantuu kolmeen osaan. Ensimmäinen osa keskittyy jäsentämään valokuvan monimielisyyttä. Se selvittää valokuvan teorian ydinkohtia, sekä tuon teorian ongelmia ja murtumia. Toisessa osassa Laakso siirtyy sovittamaan Blanchot'n käsitystä kirjallisuudesta valokuvaan: samankaltaisuutta etsitään valokuvauksen ja kirjoittamisen tapahtumasta. Kolmannessa ja kaikkein lyhyimmässä osassa Laakso tarkastelee ”blanchot'laista kuvaa” eli Blanchot'n kirjoitusta kuvasta sekä hänen kirjoituksensa kuvallisuutta, sen ”kamerankirkasta sävyä”. Läpi väitöskirjan kulkee valokuvan teorian kaanon alkan Charles S. Peircen merkkiteoriasta. Vyörytys on tarpeellista, sillä se selkiyt-

tää Laakson omaa asemaa sekä hänen pyrkimystään tuoda kirjoitukseen valokuvan tapahtuman ainutkertaisuutta, sen pakenevaa luonnetta.

Väitöskirjan alkaa nykyhetkestä: Onko digitaalinen kuvaus tappamassa valokuvan? Mitä uutta teknologian muutos paljastaa valokuvasta? Uusi tekniikka on herättänyt valokuvan teoreetikot puhumaan ”valokuvan kuolemasta” ja ”valokuvauksesta valokuvan jälkeen”. Laakso aloittaa tästä. Hän tarkastelee tekniikan muutoksen merkityksestä valokuvan välineelle. Hän tutkii perinteistä käsitystä valokuvan indeksisyydestä, jossa valokuva tulkitaan jälkeen ja osoittimena totuudesta. Hän pohtii digitaalisen ja analogisen tekniikan eroja *valokuvan tapahtumassa*: Perinteinen valokuva voidaan mieltää kontaktin, valon, jättämän jäljen kautta siinä missä digitaalinen kuva perustuu elektroniseen tiedon kääntämiseen, sen abstrahointiin kameran muistiin. Analogisen ja digitaalisen kuvauksen tapahtumat toteuttavat kuvansa erilaisella ”logiikalla” – yhtä kaikki, valokuvaa ei voi nimittää to-

distukseksi todesta.

Teoksen puolen välin jälkeen (II ja III osa) Laakso siirtyy selventämään kirjallisen ja kuvallisen teoksen tekoprosessin blanchot’laisuutta, siitä miten molemmat kääntyvät kohti omaa tekemistään, kysyvät tekemisenä ydintä sitä löytämättä. Laakso asettaa Blanchot’n keskustelemaan myös maanmiestensä Jaques Derridan sekä Jean Baudrillard’n kanssa. Esimerkiksi Baudrillardia ja Blanchot’a yhdistää Laakson luennassa subjektin häviäminen: molemmat viis veisaavat valokuvaajasta – kuva syntyy muualla. *Valokuvan tapahtuman* viimeisessä osassa Laakso selvittää Blanchot’lle tärkeää tarinaa Orfeuksesta ja Eurydikestä. Taiteilija kohdistaa halunsa pimeyteen; hän on lumoutunut siitä mitä ei voi nähdä eikä näyttää.

Tuliko hyvä kuva?

Laakson väitöskirja avaa lukijalle valokuvan teorian keskeisiä kysymyksiä sekä – ennen kaikkea – näyttää valokuvan mahdollisuudet levittyä kohtia fi-

losofiaa ja kirjallisuustiedettä. Samalla se myös laajentaa kielen mahdollisuuksia: Laakso kirjoittaa, että kuvan pakeneva luonne, sen pyrkimys kohti näkymätöntä, asettaa myös kirjoittamiselle haasteen tiedostaa sen omaa ”ei-tiedollista luonnetta” (411). *Valokuvan tapahtuman* nautittavuus syntyy Laakso tavasta tarkastella valokuvan teorian perinteisiä kysymyksiä ja blanchot’laista luentaa kuvien kautta. Suomalaisyleisölle enemmän ja vähemmän tuttujen valokuvien sitominen laajempaan valokuvateoreettiseen keskusteluun synnyttääkin mielekkään kudoksen. Kuvavalinnat ovat onnistuneita, vaikkakin kotimaisen kuvan keskittyminen TaiK:uun herättää äkkiseltään vaikutelman siitä, ettei valokuvaa ole laitoksen ulkopuolella. Väitöskirja on kunnianhimoinen projekti, joka toimii erinomaisena polkuna valokuvan tapahtumaan, tämän ohikiitävän hetken filosofisiin ulottuvuuksiin.

Saara Hacklin

Tulevaisuuden tekijöitä

Ekokem-konserni tarjoaa koko maan kattavasti ongelmajätealan ja ympäristöhuollon korkealuokkaisia palveluja, jotka täydentävät asiakkaiden omaa ympäristönsuojelutyötä. Palveluihin kuuluvat mm. ongelmajätehuoltopalvelut, erikoispuhdistuspalvelut teollisuudelle, maaperänkunnostus- ja ympäristörakentamispalvelut sekä ongelmajätteiden käsittely, hyödyntäminen ja loppusijoitus.

Ekokemin ympäristönsuojelun päämääränä on kokonaisvaltaisesti minimoida ongelmajätteiden käsittelyn haitat ympäristölle. Ekokemin sertifioitu laatu- ja ympäristöjärjestelmä täyttää ISO 9001 ja ISO 14001 -standardien sekä EMAS-asetuksen ja kemianteollisuuden RC-ohjelman vaatimukset.

KÄYTÄNNÖN TYÖTÄ YMPÄRISTÖN HYVÄKSI

EKOKEM OY AB, PL 181, 11101 Riihimäki, Puh. 010 7551 000, www.ekokem.fi

niin & näin

FILOSOFINEN AIKAKAUSLEHTI

niin & näin on Suomen suurlevikkisin filosofinen aikakauslehti, joka on kymmenen ilmestymisvuotensa aikana vakiinnuttanut asemansa merkittävänä ja monipuolisena julkaisuforumina. Lehden tilaajakunta ei koostu ainoastaan filosofian ammattilaisista vaan yhteiskunnasta ja kulttuurista kiinnostuneista ihmisistä elämän eri alueilta. Lehteä julkaistaan neljä tukevaa numeroa vuodessa.

Hinta 26 euroa/4 numeroa.

TILAUKSET

Sähköposti

Puhelin

Internet

Eurooppalaisen filosofian seura ry.

PL 730, 33101 Tampere

tilaukset@netn.fi

040-721 4891

www.netn.fi

niin & näin -lehden kirjasarja 23°45

Tommi Wallenius *Filosofian toinen – Levinas ja juutalaisuus*

Liettuanjuutalaista syntyperää ollut Emmanuel Levinas (1906–1995) löysi juutalaista perinnettä tulkiten länsimaiselle filosofialle uuden suunnan, jossa korostuu etiikan merkitys »ensimmäisenä filosofiana». Viisauden rakastamisen sijaan Levinas hahmottaa filosofian »rakkauden viisaudeksi».

Filosofian toinen on tutkimus juutalaisuuden roolista Levinasin ajattelussa. Teoksessa pohditaan, miksi

hän piti niin tarpeellisenä mieltää juutalaisuuden roolia nykymaailmassa, miten juutalaiset teemat esiintyvät hänen filosofiassaan, ja mikä on uskonnon ja filosofian keskinäinen suhde hänen ajattelussaan. Nämä kolme teemaa viittaavat kysymykseen filosofisen ja esifilosofisen suhteesta hänen ajattelussaan.

Levinas esittää monessa yhteydessä, että filosofia perustuu pitkälti esifilosofisille kokemuksille, joita hänelle

antoivat juutalaisten pyhien kirjoitusten lukeminen sekä hänen oma henkilöhistoriansa dramaattisella 1900-luvulla.
140 sivua, 15 euroa.

Hannula, Suoranta ja Vadén: *Otsikko uusiksi: Taiteellisen tutkimuksen suuntaviivat.*

Taiteellisen tutkimuksen perusteet ovat muotoutumassa. Tilanne, jossa taiteellisen tutkimuksen luonne, menetelmät ja tavoitteet ovat vielä epäselviä, on riski ja mahdollisuus. Tarvitaan halua yrittää ja erehtyä, kaatua ja nousta uudelleen, ja erityisesti kykyä nauttia koko prosessista.
97 sivua, 15 euroa.

La Mettrie *Ihmiskone* Suom. Tapani Kilpeläinen

Ei mitään metafysiikkaa, ei vähääkään idealismia, ei pienintäkään jumalaa.

Ranskalainen lääkäri La Mettrie eteni kartesiolaisista ja lockelaisista avauksista fysiologian kautta naturellin viisauden ja kulturellin nautinnon filosofiaan. *Ihmiskone* (1747) on modernin materialismin tinkimättömin esitys.

97 sivua,
15 euroa.

Tommi Uschanov *Wittgenstein in Finland: A Bibliography 1928–2002*

An annotated, comprehensive bibliography of over 380 books and articles by and about philosopher Ludwig Wittgenstein published in Finnish and/or written by Finnish scholars. It presents an overview of the multifaceted impact of Wittgenstein's thought on Finnish philosophy.

100 pages,
20 euros.

Quentin Skinner *Kolmas Vapauden käsite* Suom. Sami Syrjämäki

Maailman poliitikot vannovat vapauden nimeen. Mutta olemmeko me vapaita vain hallitsijoidemme armosta? Skinnerin analyysi vapauden ja orjuuden käsitteistä haastaa lukijan pohtimaan vapauden luonnetta, kansalaisten oikeuksia ja niihin puuttumisen perusteita.

75 sivua,
15 euroa.

Ralph Waldo Emerson *Luonto* Suom. Antti Immonen

Amerikkalaisen Ralph Waldo Emersonin *Luonto* on sekä filosofian klassikko että ympäristöajattelun pioneerityö, joka kuvaa ihmisen ja hänen fyysisen ja sosiaalisen ympäristönsä vuorovaikutusta vertaansa vailla olevalla vivahteikkudella. Tämä Emersonin pääteos julkaistiin alun perin 1836. »Maailman ranta-vaivalta katselen taivaan hiljaista merta.»

94 sivua,
15 euroa.

TILAUKSET

Sähköposti
Puhelin
Internet

Eurooppalaisen filosofian seura ry.
PL 730, 33101 Tampere
tilaukset@netn.fi
040-721 4891 (k.)
www.netn.fi
Kirjojen hintaan lisätään postimaksu 1. luokan kirjemaksun mukaan.

Sarjassa ilmestynyt myös:

Pertti Ahonen: *Vireällä mielellä.* 208 sivua, 18 euroa.
Pekka Passinmäki: *Kaupunki ja ihmisen kodittomuus.* 194 sivua, 18 euroa.
Martin Heidegger: *Silleen jättäminen.* 68 sivua, 15 euroa.
Mikko Lahtinen (toim.): *Henkinen itsenäisyys.* 112 sivua, 10 euroa.